

S774
V. 43

YU ISSN 0350-1906
UDK 808.61/.62-087

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARY

NOV 26 2002

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

XLIII

ПАВЛЕ ИВИЋ ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ ГОРДАНА ДРАГИН

БАНАТСКИ ГОВОРИ ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ДИЈАЛЕКТА

Друга књига: МОРФОЛОГИЈА, СИНТАКСА, ЗАКЉУЧЦИ,
ТЕКСТОВИ

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Павле Ивић, др Драгољуб Пејировић,
др Асим Пеџо, др Слободан Реметић и др Драго Ђујић*

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1997

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XLIII

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ET
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE

RECUEIL DE DIALECTOLOGIE SERBE

XLIII

PAVLE IVIĆ ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ GORDANA DRAGIN

LES PARLERS BANATIENS DU DIALECTE
DE ŠUMADIJA ET VOJVODINA

TOME SECOND: MORPHOLOGIE, SYNTAXE, CONCLUSIONS,
TEXTES

Comité de rédaction

*Dr Nedeljko Bogdanović, dr Drago Ćupić, dr Pavle Ivić, dr Asim Peco,
dr Dragoljub Petrović et dr Slobodan Remetić*

Rédacteur en chef
PAVLE IVIĆ

BELGRADE
1997

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК

XLIII

ПАВЛЕ ИВИЋ ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ ГОРДАНА ДРАГИН

БАНАТСКИ ГОВОРИ ШУМАДИЈСКО-ВОЈВОЂАНСКОГ ДИЈАЛЕКТА

Друга књига: МОРФОЛОГИЈА, СИНТАКСА, ЗАКЉУЧЦИ,
ТЕКСТОВИ

Уређивачки одбор
*Др Недељко Богдановић, др Павле Ивић, др Драгољуб Пејировић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић и др Драго Ћујић*

Главни уредник
ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД
1997

Секретар часописа
др Никола Рамић

У финансирању ове књиге учествовало је:
Министарство за науку и технологију Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

Израда програма и компјутерска припрема за штампу: Давор Палчић

Штампа: „Стручна књига“, Лоле Рибара 48, Београд

УВОДНА ОБАВЕШТЕЊА

Ова је књига други део монографије истих аутора *Банайски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, чији је први део објављен у XL књизи Српског дијалектолошког зборника, Београд 1994. Приступне информације налазе се у Уводу тог дела. Тамо се говори поред осталог о етничком саставу проучаваног подручја, о његовој етничкој прошлости, о ранијим проучавањима и о историјату рада из којег је потекла ова монографија. Ти се подаци овде неће понављати. Ради читаочеве оријентације морамо ипак истаћи да ће се место тачнијег израза „банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта“ ради краткоће употребљавати синтагма „банатски говори“. Додаћемо овде скраћенице чешће цитиране литературе и шире истраживаних пунктова.

Посебно треба истаћи да је 1996. године мр Гордана Драгин попунила упитник за српскохрватски дијалекатски атлас у Арадцу и Иланци. Известан део примера записаних том приликом уврштен је у материјал за ову књигу.^{373а}

---

^{373а} Грађа коју је Г. Драгин донела из Арадца омогућава да се допуне поједине скице из прве књиге ове монографије у којима недостају подаци из тога места.

Скица 13 (стр. 134)	тип <i>йечѣѣ</i>
Скица 17 (стр. 233)	<i>мѣни, тѣби, сѣби</i>
Скица 18 (стр. 236)	<i>йриближѣиѣ, йричекаѣи, йриваѣи, али йрейовѣдам</i>
Скица 19 (стр. 238)	<i>дѣдијало ми</i>
Скица 20 (стр. 240)	<i>вѣје, грѣје, сѣје, да се смѣје</i>
Скица 21 (стр. 242)	<i>вѣдрица</i>
Скица 22 (стр. 244)	<i>кадгод, когод</i>
Скица 23 (стр. 280)	<i>јѣданѣјстѣ, йѣѣнѣјстѣ</i>
Скица 24 (стр. 314)	<i>свѣћа, йоноћ, дѣждѣу, чѣсто, ђакар</i>
Скица 25 (стр. 355)	<i>бѣсова</i> (уосталом, и <i>бѣса, бѣсѣи, брѣнса, брѣнса</i> „подливани овчији сир, праву га сѣљаци“)
Скица 26 (стр. 362)	<i>кѣстѣ, йрѣстѣ, млѣдосѣи, йлѣстѣ</i>
Скица 27 (стр. 371)	<i>зѣичѣиѣ, Влѣичѣиѣ</i> (казивач не зна за израз <i>квочка с ѣилиѣи</i> у истом значењу)
Скица 28 (стр. 373)	<i>бѣшѣа</i>
Скица 29 (стр. 398)	<i>грѣмила</i>
Скица 30 (стр. 402)	<i>ѣѣѣѣѣ</i>

Подаци који се односе на скице 17, 19, 26, 27, 28 и 29, па и 18, омогућују да се говор Арадца, села на граници двеју говорних зона одређеније уврсти у кикиндску зону. С друге стране, подаци из скица 22, 25 и 30 потврђују и донекле прелазни карактер овог говора. Наравно, особине приказане на скицама 20, 21 и 22 немају значаја за припадност једној или другој зони будући да се њихове изгласе налазе знатно северније од границе међу зонама.

СКРАЋЕНИЦЕ

Скраћенице цитиране литературе

- Алексић и Вукомановић,
Жупа-Брус Радомир Алексић и Славко Вукомановић, *Основне особине александровачког и брусског говора*. — *Анали Филолошког факултета*, Београд, 1966, књ. 6, 291–319.
- АНУБиХ Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево
- Арсовић, Блаце Југослава Арсовић, *Главне фонетске особине говора Блага и околине*. — ПП, Нови Сад, 1979, књ. 9, 55–77 + карта.
- Баотић, Дервента Josip Baotić, *Ikavskošćakavski govori i okolini Dervente*. — *BHDZb IV*, 1983, 7–205 + 3 карте.
- Барјактаревић, Диј. истраживања Данило Барјактаревић, *Дијалектолошка истраживања*. — *Јединство*, Приштина, 1977.
- Барјактаревић, Лепосавић Данило Барјактаревић, *Језичке особине лепосавићке комуни*. — *Гласник Музеја Косова и Метохије*, Приштина, 1964, књ. VII–VIII, 417–434.
- Барјактаревић, Метох. Др Данило Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*. — *Приштина (Јединство)*, 1979, стр. 1–335.
- Барјактаревић, НП-Сјен. Данило Барјактаревић, *Новојазарско-сјенички говори*. — *СДЗб*, 1966, књ. XVI, I–XIV + 1–177.
- Барјактаревић, Ср. Ибар Др Данило Барјактаревић, *Средњоибарска говорна зона*. — *ЗБФФП*, 1964–65, књ. II, 57–113.
- Барјактаревић, Чумић Данило Барјактаревић, *Гласовне и морфолошке особине у говору села Чумића*. — *ЗБФЛ*, 1961–62, књ. IV–V, 12–21.
- Белић, Дијал. карта А. И. Белић, *Дијалектологическая карта сербског језика*. — *Отдѣльный оттиск изъ „Сборника по славяновѣдѣнію II. — Санктпетербургъ 1905 (датум сепарата; на самом зборнику стоји година 1906), 1–59 (с картом)*.
- Белић, ДИЈС А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*. — *СДЗб*, 1905, књ. I, стр. I–CXII + 1–715 (са два картама).
- Богдановић, Алексин. Неделько Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*. — *СДЗб XXXIII*, 1987, 7–302.
- Богдановић, Бучум и Бели Поток Неделько Богдановић, *Говори Бучума и Белог Појока*. — *СДЗб*, 1979, књ. XXV, стр. I–XIV + карта + 1–178.
- Божовић, Ибар Маринко Божовић, *Говори средњег Ибра*. — *Приштина*, 1993, 339 стр.
- Брозовић, Ијешћ. Dalibor Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočno-bosanskog) dijalekta*. — *HDZb*, 1966, књ. II, 119–208.
- Будмани, Дубр. Pero Budmani, *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori*. — *Rad JAZU, Zagreb*, 1883, књ. LXV, 155–179.
- БХДЗб Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo (Institut za jezik i knj. Odjeljenje za jezik).

- Вајан, Златарић II   André Vaillant, *La langue de Dominiko Zlatarić*. — Travaux publiés par l'Institut d'études slaves, Paris, 1931, књ. VI: Morphologie (II).
- Веску, БЦГ   Victor Vescu, *Govor Banatske Crne Gore*. — 36ФЛ, 1976, књ. XIX/1, 115–172.
- Вујовић, Мрковићки   Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат* (с крајњим освјетом на сусједне говоре). — СДЗБ, 1969, књ. XVIII, 73–398 (с картом).
- Вук, Рјечник¹   Српски рјечник истилокован њемачкијем и латинскијем ријечима. Сакупио га и на свијет издао Вук Стефановић. — У Бечу, 1818.
- Вук, Рјечник²   Српски рјечник истиумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Сакупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. — У Бечу (у штампарији јерменског манастира), 1852.
- Вук, Рјечник³   Српски рјечник истиумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Сакупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. У Београду 1898.
- Вукићевић, Лепен.   Милосав Вукићевић, *Говори крагујевачке Лейенице*. — Универзитет у Приштини, Приштина, 1995, стр. 248.
- Вуковић, Терм. куће   Гордана Вуковић, *Терминологија куће и јокућства у Војводини*. — Н. Сад, 1988.
- Вуковић—Бошњаковић—Недељков, Колар.   Г. Вуковић, Ж. Бошњаковић и Љ. Недељков, *Војвођанска коларска терминологија*. — Н. Сад, 1984.
- Вуковић, П.-Др.   Јован Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. — ЈФ XVII, 1938–39, 1–113.
- Вушовић, И. Херц.   Данило Вушовић, *Диалект источне Херцеговине*. — СДЗБ, 1927, књ. III, 1–70 (с картом).
- Геземан, Ерланген   Герхард Геземан, *Ерлангенски рукопис старијих српскохрватских народних јесама*. — Ср. Карловци, СКА, 1925.
- ГЗС   Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића, 1934–40, књ. I–VIII (Београд).
- М. Грковић, Луково   Милица Грковић, *Неке особине говора села Лукова*. — ПП, 1968, књ. 4, 121–131.
- ГСУД   Гласник српског ученог друштва
- ГФФНС   Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду.
- Даничић, Ист. обл.   Ђ. Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*. — Београд, 1874, стр. VIII + 400.
- Дешић, Зап. Босна   Милорад Дешић, *Зайаднобосански ијекавски говори*. — СДЗБ, 1976, књ. XXI, стр. 1–316 (са 1 + 4 карте).
- Драгин, Шајк.   Гордана Драгин, *Ратарска и јовријарска терминологија Шајкашке*. — СДЗБ XXXVII, 1991, 621–708.
- Драгичевић, Лика   Милан Драгичевић, *Говор личких ијекаваца*. — СДЗБ XXXII, 1986, 7–241 + 3 карте.

- П. Ђукановић, Драгачево   Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, СДЗБ ХLI, 1995.
- П. Ђукановић, Цапарде   Петар Ђукановић, *Говор села Горње Цайарде* (код Зворника). — СДЗБ ХХIХ, 1983, 191–294.
- Ђуровић, БХ   Радослав Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*. — СДЗБ ХХХVIII, 1992.
- Елезовић, Кос. I, II   Глиша Елезовић, *Речник косовско-међохиског дијалекта*. Св. I, СДЗБ IV, 1932, ХХIII + 477 (с картом). Св. II, СДЗБ VI, 1935, 1–587.
- Ј. Ердџановић, СуБ   Јован Ердџановић, *Срби у Банату*. — Н. Сад, 1986.
- Живковић, Берић, Веску, НДЖ V/2   М. Живковић, Б. Берић и В. Веску, *О српским и хрватским говорима у Банату*. — Нови живот V, Темишвар, 1961, св. 2, 77–84.
- ЗБНДЖ   Zbornik za narodni život i običaje, Zagreb, JAZU
- ЗБФЛ   Зборник за филологију и лингвистику, Н. Сад (Матица српска).
- ЗБФФП   Зборник Филозофског факултета у Приштини
- М. Ивић, Инструментал   Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. — САН, Посебна издања ССХХVII, Београд, 1954.
- П. Ивић, Банат   Павле Ивић, *О говорима Баната*. — ЈФ, 1949–1950, књ. ХVIII, 141–156.
- П. Ивић, Батања   Павле Ивић, *О српском говору у Батањи*. — ЈФ L, 1994, 33–49.
- П. Ивић, Биогра.   Павле Ивић, *Белешке о биоградишком говору*. — СДЗБ ХХIV, 1978, 125–176.
- П. Ивић, Галип.   Павле Ивић, *О говору Галипољских Срба*. — СДЗБ XII, 1957, стр. ХХI + 520.
- П. Ивић, Дијал.   Др Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шћокавско наречје*. — Нови Сад (Матица српска), 1956, стр. 216 (са картом).
- П. Ивић, Дијалекат. основица   Павле Ивић, *Дијалекатска основица ђедвукоског књижевног језика у његовој ђоследњој фази*. Анали Филошког факултета XIX, Београд 1992, 83–110.
- П. Ивић, Извештај 1957   П. Ивић, *Извештај о ђиеренском дијалектолошком раду у северној Хрватској и јужној Далмацији у леђно 1957. године*, ГФФНС, Нови Сад 1957, II, 401–407.
- П. Ивић, Извештај 1959   П. Ивић, *Извештај о дијалектолошкој екскурзији по јужној Србији октђбра 1959*. — ГФФНС књ. IV, 1959, 397–400.
- П. Ивић, Ловра   Р. Ivić, *О srpskom говору и selu Lovri*. — Studia Slavica, Budapest (Academiae Scientiarum Hungaricae), 1966, Tomus XII, 191–201.
- П. Ивић, Незам. јат   Др Павле Ивић, *Једна доскора неђознађа група шћокавских говора: говори са незамењеним јатђм*. — ГФФНС, 1956, књ. I, 146–160.

- П. Ивић, Херски
Др Павле Ивић, *Месџо банатског херског говора међу српским дијалектима*. — Нови Сад, 1958 (посебан отисак из зборника „Банатске Хере“), 326–353.
- Ивковић, Рес.
Милош Ивковић, (Збирка народних приповедака из Ресаве садржана у књизи *Српске народне приповећке*, у издању Веселина Чајкановића, СЕЗБ, XLI /1927/).
- Ивић, Пос I, II
Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*. — Rad JAZU, 1913, књ. 196, 124–254 (I); Rad JAZU, 1913, књ. 197, 9–138 + карта (II).
- Ивић, Шапт.
Stjepan Ivšić, *Šapinovačko narječje*. — Rad JAZU, 1907, књ. 168, 113–162.
- ЈАЗУ
Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Јовановић, Венцловић
Владан С. Јовановић, *Гаврило Стефановић Венцловић*. — СДЗБ II, 1911, 105–306.
- Јовић, Трст.
Душан Јовић, *Трстенички говор*. — СДЗБ XVII, 1968, стр. XVI + 238 + карта.
- ЈФ
Јужнословенски филолог (Београд).
- Х. Куна, Доситеј
Herta Kuna, *Jezičke karakteristike književnih djela Dositeja Obradovića*. — Djela ANUBiH XXXVI, Sarajevo 1970.
- Лаврнић, Ист. Славон.
Ilija Lavrnić, *Ikavski govor istočne Slavonije* (без ознаке места и године).
- Маретић, Граматика²
Prof. dr T. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*.² — Zagreb 1931, стр. 631.
- М. Марковић, Црна Река
Миодраг Марковић, *Речник народног говора у Црној Реци*. — СДЗБ XXXII, 1986, 1–258.
- Љ. Маштровић, Нин
Ljubomir Maštrović, *Ninski govor*. — Radovi Instituta JAZU u Zadru, 1955, knjiga II, 87–140.
- Ј. Мијатовић, Прилог
Јулијана Мијатовић, *Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској*. — ППЈ 19, 1983, 149–177.
- Миклошич, МС
Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*. — Viennae 1858.
- М. Милас, Мостар
Matej Milas, *Današnji mostarski dijalekat*. — Rad JAZU, 1903, књ. 153, 47–97.
- Милетић, Кик.
Бранко Милетић, *Извештај (о истраживању говора Кикинде и околине)*. — ГЗС св. VII, 1940, 17–36.
- Милетић, Црмница
Бранко Милетић, *Црмнички говор*. — СДЗБ IX, 1940, 209–663 (с картом).
- Михајловић, Вуковић, Рибар.
Велимир Михајловић и Гордана Вуковић, *Српскохрватска лексика рибарства*. — Нови Сад, 1973.
- Московљевић, Поцер.
Милош С. Московљевић, *Акцентски систем поцерског говора*. — Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 1, Београд, 1928, стр. VIII + 110.
- Наранчић, Дољани
Љубица Наранчић, *Фонетске и морфолошке особине говора села Дољани у Лици*. — ППЈ 11, 1975, 103–137.

- Недельков, Каћ   Љиљана Недельков, *Прозодијске особине говора села Каћа*. — СДЗб XXX, 1984, 267–356.
- Б. Николић, Кол.   Берислав М. Николић, *Калубарски говор*. — СДЗб, 1969, књ. XVIII, 1–71.
- Б. Николић, Мачва   Берислав М. Николић, *Мачвански говор*. — СДЗб, 1966, књ. XVI, 179–313 + карта.
- Б. Николић, Срем   Берислав М. Николић, *Сремски говор*. — СДЗб, 1964, књ. XIV, 201–412 + карта.
- Б. Николић, Тришић   Берислав М. Николић, *Тришћки говор*. — СДЗб, 1968, књ. XVII, 367–473.
- Б. Николић, Шабач   Берислав М. Николић, *Акцентајски речник шабачког говора*. — ЗбФЛ IV–V, 1961–62, 225–234.
- М. Николић, Горобиље   Мирослав Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*. — СДЗб, 1972, књ. XIX, 616–746.
- М. Николић, Полимље   Мирослав Николић, *Говори србијанског Полимља*. СДЗб XXXVII, 1991, 1–548.
- Павлица, Удбина   Драган Павлица, *О говору околине Удбине*. — СДЗб XXX, 1984, 357–424.
- М. Павловић, Срет.   Миливој Павловић, *Говор Срећке Жуйе*. — СДЗб, 1939, књ. VIII, стр. 1–352 + карта.
- Р. Павловић, Рача   Радослав М. Павловић, *Облици деklinације и конјугације у говору јодручја Раче Крагујевачке (с јосебним осврћом на акцентај)*. — СДЗб, 1982, књ. XXVIII, 7–61.
- Пеић и Бачлија, Речник Буњ.   М. Peić i G. Bačlija, *Rečnik bačkih Bunjevaca*. — N. Sad — Subotica, 1990.
- ППУ   Прилози проучавању језика, Нови Сад.
- Д. Петровић, Бан.-Корд.   Петровић Драгољуб, *Говор Баније и Кордуна*. — Матица српска, Просвјета, Нови Сад — Загреб, 1978, 7–197 + 2 карте.
- Д. Петровић, Врака   Др Драгољуб Петровић, *Морфолошке особине у говору Врачана*. — ГФФНС, 1973, књ. XVI/1, 201–233.
- Д. Петровић, Змијање   Др Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*. — Библиотека ЗбФЛ, Нови Сад (Матица српска. Књижевно одељење), 1973, стр. 214 (са картом).
- Ј. Петровић, Ваљ.   Јован И. Петровић, *Говор у Ваљевској Колубари и Подгорини*. — Истраживања VI, Ваљево 1990.
- Петровић, Караш.   Emil Petrovici, *Graiul Carașovenilor*. — Biblioteca Dacoromaniei 3. București 1935, XII + 270.
- Пецо, Ђердап   Асим Пецо, *Говор ђердајске зоне (фонетско-морфолошке особине)*. — ЗбФЛ, 1972, књ. XV/1, 177–210.
- Пецо, И. Херц.   Асим Пецо, *Говор источне Херцеговине*. — СДЗб, 1964, књ. XIV, 1–200 (са картом).
- Пецо, Подвележје   Asim Peco, *Govor Podveležja*. — ВНДЗб, 1983, IV, 209–281.
- Пецо и Милановић, Рес.   Асим Пецо и Бранислав Милановић, *Ресавски говор*. — СДЗб XVII, 1968, 241–366 + карта.

- Пешикан, Староцрног. Митар Пешикан, *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*. — СДЗб XV, 1965, стр. VIII + 294 + карта.
- Пижурица, Колашин. Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*. — Титоград (ЦАНУ, Посебна издања, књ. 12. Одјељење умјетности, књ. 2), 1981, стр. 251 + карта.
- Д. Поповић, Суб. Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату*. — Посебна издања САНУ ССХХХII, Београд 1955.
- И. Поповић, Госп. Иван Поповић, *Говор Госпођинаца у светлосли бачких говора као целине*. — Посебна издања САНУ књ. CDXXV, Одељење литературе и језика, књ. 21, 1968, стр. 248.
- М. Поповић, Жумб. Milko Popović, *Žumberački dijalekt*. — Zagreb, 1938, XXXII + 64 (са картом).
- Радић, Мрче. Првослав Радић, *Цртице о говору села Мрче у куриумлијском крају*. — СДЗб XXXVI, 1990, 1–74.
- Ракић, Мутница. Софија Ракић-Милојковић, *Основе морфолошког система говора Доње Мутнице*. — СДЗб XXXVI, 1990, 75–117.
- Реметић, Јат. Слободан Реметић, *О незамењеном јатју и икавизмима у говорима северозападне Србије*. — СДЗб XXVII, 1981, 7–105 (са картом).
- Реметић, Кладан. Слободан Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*. — ППЈ 6, 1970, 105–133.
- Реметић, Призрен. Слободан Реметић, *Српски призренски говор (I гласови и облици)*. — СДЗб XLII, 1996, 319–614.
- Реметић, Шум. Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. СДЗб XXXI, 1985, стр. 555.
- Rešetar, Süditi. M. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Südtirolens*. — Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung, IX, Wien, 1911.
- Rešetar, Štok. Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*. — Wien, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung VIII, 1907, 4°, 320 стубаца са две карте.
- Рибарић, Истра. Josip Ribarić, *Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri*. — СДЗб IX, 1940.
- A. Ringheim, Trojasage. Allan Ringheim, *Eine altserbische Trojasage*. — Prague—Upsal, 1951.
- РЈАЗУ I–XXIII. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje JAZU. — Zagreb, 1880–1976, књ. I–XXIII.
- РМС I–VI. *Речник српскохрватског књижевног језика*. — Нови Сад — Загреб (Матица српска — Матица хрватска), 1967–69, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–76, књ. IV–VI.
- РСАНУ I–XIV. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски језик), 1959–1989. Српска академија наука и уметности, Београд.

- СДЗб Српски дијалектолошки зборник, Београд.
- СЕЗб Српски етнографски зборник, Београд.
- СКА Српска краљевска академија, Београд.
- Секереш, Далъ Stjepan Sekereš, *Govor daljskih Srba*. — 36ФЛ, 1963, књ. VI, 139–148.
- Секереш, Зап. Бачка Stjepan Sekereš, *Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj*. — 36ФЛ XXIII/1, 1990, 135–205.
- Секереш, Славон. Подрав. Stjepan Sekereš, *Govor Slavonske Podravine*. — 36ФЛ XVII/2, 1974, 125–166 + 5 карата и XVIII/1, 1975, 185–221.
- Секереш, Говор славон. Срба Стјепан Секереш, *Говор славонских Срба*. — 36ФЛ XV/1, 1972, 211–240 + карта.
- Секереш, Срби у Барањи Стјепан Секереш, *Говор Срба у јужној Барањи*. — 36ФЛ XXIII/2, 1970, 127–188.
- Секереш, Хрвати у Барањи Stjepan Sekereš, *Govor Hrvata u južnoj Baranji*. — HDZb 4, 1977, 323–484 + карта.
- Н. Секулић, Текстови Невенка Секулић, *Збирка дијалекатских шекетова из Војводине*. — СДЗб XXVII, 1981, 107–305 + карта.
- М. Симић, Обади Милорад Симић, *Говор села Обади у босанском Подрињу*. — СДЗб XXIV, 1978, 1–124.
- Р. Симић, Левач Радоје Симић, *Левачки говор*. — СДЗб XIX, 1972, 1–618 + карта
- Р. Симић, Синг. Левач Радоје Симић, *Синџакска левачког говора I. Ујоштреба јадежних облика*. — СДЗб XXVI, 1980, 1–146.
- М. Станић, Уск. I Милија Станић, *Ускочки говор I*. — СДЗб XX, 1974, 259 стр.
- М. Станић, Уск. II Милија Станић, *Ускочки говор II*. — СДЗб XXII, 1977, 1–157.
- Станојевић, Сев.-тим. Маринко Станојевић, *Севернотимочки дијалекат*. — СДЗб II, 1911, 360–464.
- Вл. Стевановић, Говор Пољанице Владимир Стевановић, *Говор Пољанице*. — Врањски гласник 5, Врање 1969, 399–422.
- М. Стевановић, Граматика II М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик — Граматички системи и књижевнोजезичка норма*, 1–II, Београд, 1964, 1969.
- М. Стевановић, Ђаков. Михаило Стевановић, *Ђаковачки говор*. — СДЗб XI, 1950, IV + 1–152.
- М. Стевановић, ИЦГ Михаило Стевановић, *Источноприморски дијалекат*. — ЈФ XIII, 1933–1934, 1–128 + карта.
- Стевовић, Гружа Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Гружи с особитим освртом на акценције*. — СДЗб XVIII, 1969, 401–635 + карта.
- Степановић, Мађ. Предраг Степановић, *Говори Срба и Хрвата у Мађарској. Шпокавско наречје*. Горњи Милановац — Београд — Нови Сад, 1994.

- Тежак, Озаљ   Stjepko Težak, *Ozaljski govor*. — HDZb V, Zagreb, 1981, 203–428.
- Тешић, Љештанско   Милосав Тешић, *Говор Љештанског*. — СДЗб XXII, 1977, 159–328 + карта.
- Томић, Радим.   Миле Томић, *Говор Радимаца*. — СДЗб XXXIII, 1987, 303–474.
- Томић, Речник Радим.   Миле Томић, *Речник радимског говора*, СДЗб XXXV, 1989, 1–174.
- Томић, Свиница   Миле Томић, *Говор Свиничана*. СДЗб XXX, 1984, 7–265.
- Томљеновић, Буњ.   Gr. Bud. Tomljenović, *Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga s osobitim obzirom na naglas*. — Nastavni vjesnik, Zagreb, XIX, 1910–11.
- Ћирић, Лужн.   Љубисав Ћирић, *Говор Лужнице*. — СДЗб XXIX, 1983, 1–190, речник 125–164, карта.
- Ћупић, Бјелоп.   Драго Ћупић, *Говор Бјелопољанина*. — СДЗб XXIII, 1977, стр. IX + 226 + карта.
- Финка и Шојат, Винковци   Božidar Finka i Antun Šojat, *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*. — Radovi Centra za znanstveni rad — Vinkovci. Poseban otisak. Zagreb, 1975, 5–131.
- ФО   *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. — Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), стр. VIII + 828 + карта.
- Хадровиц, Ung. Elem.   László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest 1985.
- Хам. Подрав.   Dr Josip Hamm, *Štokavština Donje Podravine*. — Poseban otisak iz 275. knjige Rada JAZU, Zagreb, 1949, 1–70 + карта
- ХДЗб   *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Zagreb (JAZU).
- Храсте, Хвар   Mate Hraste, *Čakavski dijalekat ostrva Hvara*. — ЈФ XIV, 1935, 1–55 + карта.
- Храсте—Шимуновић—Олеш   М. Hraste, P. Šimunović i R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon, I*, Köln und Wien 1979.
- ЦАНУ   Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица.
- Чешљар, Иванда   Мирјана Чешљар, *Из лексике Иванде (румунски Банат)*. — ППЈ 19, 1983, 107–148.
- Шимундић, Имот.   Mate Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*. Djela ANU-BiH XLI. Odjeljenje društvenih nauka, 26, Sarajevo 1971, стр. 219 + карта.
- Schneeweis, Die d. Lehnw.   Edmund Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*. — Berlin, 1960.

Скраћенице истраживаних јунктџова

А	Арадац
БА	Банатско Аранђелово
Бд	Баранда
Бк	Бока
Бч	Борча
Бш	Башаид
Дб	Добрица
Дс	Деска
Ђ	Ђала
Е	Елемир
Ж	Житиште
З	Зрењанин
Иђ	Иђош (по књизи <i>Иђошка хроника</i> Јована Ђурђулова, Кикинда 1951)
Ил	Иланца
Ит	Итебеј
Јт	Јаша Томић
Ки	Кикинда
Км	Кумане
Ко	Конак
Мђ	Међа
Ме	Меленци
Ми	Милошево
Мо	Мокрин
Мо 1	Радован В. Вртипрашки, <i>Од лудаје фењер</i> . — Нови Сад, 1985.
Мо 2	Р. В. Вртипрашки, <i>Клојави шешир</i> . — Кикинда, 1987.
Мо 3	Р. В. Вртипрашки, <i>Габљевина</i> . — Нови Сад, 1987.
НБ	Нови Бечеј
Нз	Неузина
НК	Нови Кнежевац
О	Орловат
Пд	Падеј
Пе	Перлез
Пч	Панчево
Са	Сакуле (по књизи <i>Село Сакуле а у Банатџу</i> Зорана Петровића, Нови Сад 1986.)
СК	Српски Крстур
Сн	Санад
Сп	Сенпетер
Сф	Сефкерин
СЦ	Српска Црња
Т	Томашевац
Ф	Фаркаждин
Цп	Црепаја
Ч	Чента
Чј	Чснеј
Ш	Шурјан

ДЕКЛИНАЦИЈА

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА (ОСИМ ОНИХ НА -а)

Вокатив једине

344. Као и у већини српских говора, првобитно разграничење између наставака *-e* и *-y* није се одржало у потпуности.

Раширенији је и овде наставак -e:

Јосифе;

Пейре Бш, Свѣшозаре Ф, Свѣшозаре Ит, дѣвере Ил, вѣйре СК, свѣкре
Ме, шогоре Ит;

браїше Ит Ч, браїше рòђени Бш, браїше мòј Чј, браїше слàйики Т, гòсїоде мїлосїйви СК, кàко е зèше Ит, Мїлораде Бш, Обраде Чј;

госйѡдѡдѡне Ит Ф НБ, госйѡдѡдѡне Ж, госйѡн кайейшане Ч, сѡне Ф Ме СК,
 аѡде, сѡне Ит, сѡне мѡѡ НБ, Бѡгдане НБ, дѡране Ч, Душане Ф Пе, чѡка-Душане
 З, Иване Е, Јѡване Бш, Милане Ит, Чѡкане Ит, чѡбане Ф Ме, дѡбѡри дѡне (у
 стиху) Ч;

добарвече, кѹме Ил Ме, а́јѹ, кѹме Ит, кѹме Ж;

кѣзуле „имењаче“ Ит;

госм бѣлєжнѣ Ит, јѹначє Ф, мѡмчє Ч Ф Ме, гостѡдѡдинє свѣшѣнѣчє
Ф, ѣј, шѣй, чѡвчє Ит, чѡвчє Ф Ме, сѣнѡвчє СЦ, сѣновчє Ил, у сѣшѡро дѡбо су
кѡзали „ѡчє“ свѣшѣенику Ит;

✠ божје сла́йшки Ил, ѿйāсно је, божје Ит, божје Ф, божје, божје Сп.

Овај се наставак раширио и ван свог првобитног поља употребе:

мѹже Ме, Мѣлоше Бш, Мѣлоше, нѣ ѣи скѹѣа кѹѣа Ит, Ыроше Ит Бш;

царе Φ Me.

Није сигуран пример *прѣјаше* СК, а у *ѡраје* Ф промењен је завршни сугласник основе.

345. Чува се и наставак -у:

иријашељу мој Ил, *оди овѧмо*, *иријашељу Ф*, *иријашељу* Ит СЦ СК, *Сѣнишомашу Лѧзо*, *еј* (у песми) Сф, *Сѣнишомашу мѧли Цѧригѧду* (у песми) Сф.

Ради се о именицама које се завршавају на консонанте *љ* и *ш*. Имамо и нешто примера за секундарно -у иза разних консонаната:

бѣћару Ф, *гѧсѧодѧру* Дс, *мој диљберу* (у песми) Ч, *друћару Ф*, *госѧодин мајору* Ит;

гѧду Ч, *Цѧригѧду* (у песми) Сф.

лѧжову Ф, *лѣзи лѣбу да ше јѣм Ф*.

346. Именице на -ко имају, наравно, вокатив једнак номинативу: *Жѧвко* Ит, *Марѧнко* Ит НК, *Мѧрко* Бш, *Слѧвко Ф* НБ, *Цвѣѧко* Пе СК.

Овамо се прикључује и пример *Иди ѡи*, *сѧнко*, *кѧћи* СЦ.

Значајну иновацију представља карактеристични Вјд *ѧѧац*:

ѧѧац, *оди вѧмо* Ит, *сѧѧѧ*, *ѧѧац* Е, *ѧѧац*, *Мѧлеѧу одвѣли жѧндари* СЦ, *еј*, *ѧѧац мој Ф*.

Осим тога у нашем материјалу су се нашли следећи примери са наставком -ѧ:

синсѧв јѣдан вѣлики Ж; *здрѧо кѧзул* Ил (*кѧзул* „имењак“, уп. у Иванди *кѧзул* „који има исто име, имењак“, Чешљар 121); *ѡи*, *Јѧнчић*, *оди овѧмо* СК; *дрѧж ѡсѧа*, *магарац Чј*.

Најзад, поменућемо овде и архаични наставак -и у облику *гѧсѧоди*, где га подржава црквени језик: *ѡѧно цивѧѧа*, *гѧсѧоди*, *да нѣ мош ѡћи* Ит, *гѧсѧоди бѧже* Ил СК, *Тѧ е ѡѧко вѣлико*, *гѧсѧоди* Ит.

Инструментал једнине

347. Уопштен је наставак -ом:

ѡѡшом Бк ЈТ Ит Ж Ф З Ме СЦ Ми НБ Мо НК Ђ;

ириѡшом Ф;

са гајѧшом Бк, *дѧбошом Ф*, *з дѧбошом* Ит, *кајшом* Ми, *наѡ Кѧрѧшом* Ч, *наѡ кошом* Сн, *с мишом Ф* Ме, *с Мѧлошом* Ит, *с ѡѧ-Мѧлошом* Ит, *мѧри са мѧршом* СК, *с Пушкѧшом* Км, *чѧрѧшом* СЦ;

јѣжом Ме, *с ѧѡшом јѣжом* Ит, *мѧжом* СЦ, *са мѧжом* Ит, *с мѧжом* Бк Ф Сп Ме БА, *нѧжом* Мђ Ит Пе СЦ Ж, *с нѧжом* Ил Бк Ит Ж Ф Ме Бш, *с ѧѡшом нѧжом* Пе, *с ѧѡшом нѧжом* Ит Сн;

бишом Ж Сф Ф Км Пд, *з бишом* Ит Сн, *с ѧѡшом бишом* Км, *са бријѧшом* Ч СЦ Мо, *жѧрѧшом* Ит, *игрѧшом* Пд, *калаѧшом* „чекићем“ Ђ, *кѧѡшом* Ит Ж Бш, *с кѧѡшом* Ил Мђ Цп Пе Ч Ф Ме Ми, *с ѧѡшом кѧѡшом* Сн, *колѧшом* Ме, *с колѧшом* НК, *с ѧѡшом колѧшом* Ж, *с корѧшом* Бк Ит СК, *кѧѡне корѧшом*

бонѡва Км, *данови* Ит СЦ, *данова* Ит, *више данова* Е, *данове* СЦ, *ове дрѹге данове* Ит, *хѡнови* Ил Ме, *жбунови* Бш, *клинови* Сф Ф Бш, *клинѡва* Ћ, *клинова* Ит, *синови* Сф Ме Бш, *сино̀ва* Ме;

ви́рови Ф, *врѡви* СК, *звѣрови* Ме, *кѣрови* Ф, *и́вѡрови* Ит, *чвѣрови* Ф, *чвѣрове* СК, *шурѡва* Ит;

б) *ѡсам ари* Сп, *брѣи* Ф, *брѣе* СЦ, *Влѡси* Бш СК, *Влѡса* Км, *Влѡсе* Ч Пе Ж Пд СК, *гѡси́и* Ш Ме Бш, *његови грѣја* Ф СК, *дани* Ф СК Ит Ме, *ѡсам дани* СЦ, *дѣсе дани* З, *йѡр дана* Ж, *ђѡци* Ф Бш, *ђѡке* Ме, *ждра́ли* Ф СК, *зѹби* Ит Бш, *бе зѹба* Т, *зѹбима* Бш, *коњи* Ф, *коњма* Ил, *с коњи* Бк, *йѣйни́јс крѣ́ѡи* Пд, *сѣдам-ѡсам крѣ́ѡи* Ит, *дѣсеи́ крѣ́ѡи* Бк, *дѣсе-дѡана́јс крѣ́ѡи* Ил, *йѣйни́с крѣ́ѡи* НК, *чеи́рдѣс крѣ́ѡи* НБ, *йедѣсеи́ крѣ́ѡи* Мђ, *ѡсам крѣ́ѡи* Ћ, *иѣс сѣйѡ-и́ина крѣ́ѡи* Ф, *дѡѡс крѣ́ѡи* Сф, *иездѣсеи́ крѣ́ѡи* Сн, *ла́наца* Ф Бш СК, *љѹди* Ф, *од љѹди* Бк, *љѹдма* Ч, *ми́иш* Ф, *ми́иш* НБ, *мрѡви* Бш, Гмн *мрѡви* Ит Ф Ме, *сѣдам* (или други број) *йѡри* Ит Пд СК НК Е Мо, *цѣли йѡ́ѡи* Т, *йрѣ́ѡи*ма Ф, *ко́лко йѹ́ѡи* Пе Ил Ф Сн СК, *млѡго йѹ́ѡи* Ит СЦ Пд НБ, *сѣйѡ йѹ́ѡи* З СК, *ви́ше йѹ́ѡи* Бк ЈТ Мђ Ит Ж Кн Ф СК, *йѣи́ рѣди* СК, *ви́ше рѣди* НК, *млѡго рѣди* Ит Ч Е Пд НК СЦ СК, *сас Рѹсима* Ми, *сѣдам* (или други број) *сѣ́ѡи* Т Ф Цп Км Бш СЦ НБ СК Дс, *свѣ́ци* Дс, *ко́лко ѡ́емо снѡ́а* Е, *Срѣи* Ил Бк Ит Ж Т Цп Ф З Бш СЦ НБ СК БА, *сѹди* Бш, *млѡго сѹда* Бш, *мѡ́ю сѹда* СЦ, *за брѣ́сање сѹда* Бш, *да донѣсем сѹде* Бш, *йѣ́ре сѹде* Сп, *йѣ́реи́е сѹде* Бш БА, *ѡѡе сѣдам йѡ́ли* (= делова) Ит, *йѣ́и* (или други број) *фѡ́ѡи* Бк Ит Ф Т Бш Кн СЦ СК, *дѣсе цѡ́ли* (или конструкција с другим бројем) Бк Ф Ит Ч З Ми, *црѣи* Ф Ме, Гмн *црѣи* Ф Ме, *Чѣ́си* Бш, *дѣсе ца́ка* Бк.

Значајно је да велики део материјала под б отпада на генитиве множине у количинским, обично бројним конструкцијама, према којима понекад стоји дужи облик у осталим множинским падежима.³⁷⁸ Посебно истичемо Гмн *крѣ́ѡи*, који значи „крстина“, и који је познат и у Срему.³⁷⁹ Од појединости вредна је помена и краћа множина *суди*, која претеже над одговарајућом дужом множином *судѡви*.

Поменућемо овде и множину *ѡвѡви* Цп, *ѡфѡви* Ф „аутомобили“.

349. Код именица меких основа широко је распрострањено *-ов-*, али није потпуно загосподарило.

а) *змѡ́ви* Ф, *змѡ́ѡва* СЦ, — у примеру *о ѡ́олики грѣ́ѡва* Ф консонант *ј* је накнадно уведен;

³⁷⁸ Ова околност онемогућује да те именице просто подведемо под општију дефиницију да се многе именице без уметка „мно́го чешће употребљавају у множини него у јединици“ (М. Пешикан, НЈ н. с. VII, 1956, 275). Ипак, ова категорија генитивних конструкција уз бројеве укљала се у целини у ту дефиницију: чим се именица налази уз број, она савим тим има множинско значење. Скрећемо пажњу и на семантичку разлику која се огледа нпр. у односу између Гмн *йѹ́ѡи*, у ствари дефективног јер у истом значењу не постоје други падежи множине, и обичне множине *йѹ́ѡеви/йѹ́ѡѡи*, Гмн *йѹ́ѡеви/йѹ́ѡѡѡи* од именице *йѹ́ѡи* у њеном основном значењу.

³⁷⁹ Б. Николић, Срем 341: *йѣ́йни́с крѣ́ѡи жѣ́ѡи*.

јањаове Бк Ки;

жуљови Ф, жуљови Мо 2-92;

смужови Ф, смужовима Ф;

кошови Ит, мишови Мђ Ит Ф СК Ћ, мишови Мо 2-74, мишова СЦ СК, мишова Ме Бш СК, мишове Ф СЦ, кошови Ит;

јѣжови Ф, мѣжови СК, мѣжова Ф, нѣжови Бш СЦ СК, више нѣжова Ки, нѣжове Ит Ф Сн, да наошћирим нѣжове Бш, нѣжовима Ит, ѣужовима Ит;

бичови Ж, бичова Ф СК, бичова СЦ, кључови Ит Ф Ки, кључова Бш, кључове Ми;

бѣрцови Ки, ѣо бѣрцови СЦ, буцови Мђ Ит (јд буц), вицови Ил, вицова Иђ 21, вицове Ит Ж Ф, зѣцови Ч Ф Пе Ме Бш СЦ Пд Сн БА НК СК Ћ, ѣо шћидесетѣ зѣцова Ил Бк, зѣцова Ф, зѣцова Ит Сф Ч Ф Бш Ми, зѣцове Ил Мђ Ит Ф Е Бш СЦ Мо Сн НК СК, ѣлацови Ит, ѣлацове Ит, сѣцови Сн, сѣцова Ф Е НБ Пд, на сѣцове Ж, сћѣрѣцови Ит Ж Ф З СЦ Ме СК, сћѣрѣцова Бк Бш, шћѣцови Ит, шћѣцове Ит.

б) ѣдзнѣје ѣо брѣјеви Ит, брѣјеве Ит, змѣјеви Ит Пе, крајјеви Ф, крајјеви Ме Бш, на крај крајѣва Ф, на крај крајѣва З, крајѣва Ф Ми, крајѣва Ме Бш СК, крајѣва Ф, крајѣва Ф, крајјевима Пд, крајјевима Ф, крајјеве Ит, рѣјеви Ф, рѣјѣва Ф, — у примерима врјеве се осушили Бш, на врјеве Бш консонант ј и проширење -ев- су секундарни;

жуљјеви Ф Ме, крајјеви Бш, нѣке крајјеве Ит, мајјеви З Е, мајјевима Ит, шуљјеви Ит, шуљјѣва Ми;

јањајеви Ит Ж, јањајеви Иђ 10;

смужјеви Ит, смужјеви Ф, смужјева Ит;

мишеви Ф Ме Бш Пд СК БА, мишева Ф Ме БА, мишева Ме, мишеве Бш;

мѣжјеви Ћ, нѣжјеви Ил Мђ Ж Ф Пе Ме Бш Мо НК, нѣжјева Ит Бш, нѣжјевима Бш Пд, ѣужјеви Бш, ѣужјева Ж, ѣужјевима Ит, с ѣи ѣужјевима Ит — тако и кнѣжјеви Бш;

бичјеви Ж Ф, бичѣва Ф, врајјевима Ж, кључјеви Мђ Ит Ж Цп Пе Ме Бш Мо НК, кључјева Ит, кључјеве Бш, с кључјеви Ил, кључјевима Бш;

зѣјеве Ил, од зѣјѣва Ил, зѣјѣви Е, сћѣрѣјѣви Ме, сћѣрѣјѣва Ме;

бѣрѣјѣви Км Бш, бујѣјѣви Ит, сѣјѣјѣви Ме, сћѣрѣјѣви Ит;

сћѣре ѣѣреве Бш, тако и: ѣушјеви Ф Ме, ѣушјѣва Бш СК.

Проширење -ов- најјаче се раширило код именица на -ѣ. Значајно је да је при том готово потпуно уклоњена алтернација ѣ : ч у типу зѣцови (као и з : ж у типу кнѣзови). С друге стране, код неких именица чија се основа завршава на пискави струјни консонант варијанта проширења -ев- освојила је нов терен:

нѣсеви Ме Ф, нѣсева Ф;

ја́зеви Ит, *мра́зеви* Пе Ф Ђ, *мра́зева* Пе Ђ, *шлја́зеви* Ит, *шлја́зева* З, *шија́зева* З.

Скрећемо пажњу на то да је дужа множина *мишеви/мишови* далеко чешћа од краће *миши*.

350. Код именица с једносложном основом, али са непостојаним *а* у Нјд, дуги облици се јављају код подједнаког броја именица као и они без множинског проширења:

а) *ба́йшкови* Ит, *ве́йшкови* Ф, *ђе́рмови* Ф, *ђе́рмови* Е, *ја́ркови* Ит Ч Е, *ја́ркови* Бк, *ја́ркове* Бк, *јо* *ја́рковима* Ф, *ја́рмо́ва* Ф Сн; *ла́кшкови* Бш, *ла́кшкови* Ме, *ла́кшова* Ф, *ле́вкови* Ф, *ле́вкови* Ф, *ле́вкове* Мђ, *ме́йшкови* Бк, *о́внови* Ф, *о́вно́ва* Ф, *о́рлови* Ф Ме, *о́рлови* Бш, *мло́го о́рлова* Ф, *о́рло́ва* Ме, *о́рловима* Ф, *ја́йшкове* Ф, *је́йшлови* Ф, *и́љџски* Ит, *и́дсло́ва* Ф, *и́рљкови* Ф, *и́рљко́ва* Ф, *ру́чко́ва* Бд, *р́чкови* Мђ, *и́до́чкови* Ч Бш Пд, *и́дошкови* Ф, *и́уркови* Ит, *и́урко́ва* Е, *чво́ркови* Ф, *чво́ркова* Ф, *чла́нкови* Ф, *чла́нкови* Мо, *сџ́кње до чланко́ва* Ил:

б) *ве́нци* Ф Ме, *ви́вци* Сф, *вра́йци* Ф Ме, *вра́баца* Ф Ме, *згла́вци* Бш, *зуйци* Ђ, *ја́рци* Ф Ме, *ко́нци* Бш, *ко́наца* Ф, *лака́йца* Бш, *лака́йца* Ф, *ла́наца* Сп, *ло́вци* Ме, *ло́нци* Ф Ме, *мо́мци* Ф Ме Дс, *Не́мци* Бш, *но́вци* Ф Бш Ме, *но́ваца* Ил Бк Нз Мђ Ит Ф СЦ Бш, *но́вце* Ш Ф Бш, *но́кши* Ф Бш, *но́кшима* Ме, *и́а́нци* Е Бш, *и́ојци* Бш, *и́роши́аца* Бк, *сви́рци* Ф Бш, *Срба́ља* Дс, *и́е́доца* СК, *Ту́рци* Ф, *чво́рци* Бк Ф Бш, *чво́рака* Ф, *и́ла́ши чво́рке* Бш, *и́и шанци* Ит, *и́а́йца* (дечја игра) Дс, *и́и́ака* Ф, *и́и́е́наца* Бш СК.

Ипак треба истаћи да се међу именицама које редовно имају краће облике множине налази неколико најчешћих у употреби: *венци*, *врайци*, *конци*, *ланци*, *лонци*, *момци*, *новци*, *нокши*, *свирци*, *Србљи*.

351. Број потврда за варијанте множинског проширења *-ев-* и *-ов-* је подједнак:

бу́бњеви Ч Ф, *бу́бњеви* Ф СК, *бу́бњева* Ф, *и́ле́шџе* бугње́ве Сф, *бу́бње-вима* Ф, *о́чеви* Ил, *о́цеви* Ф Ме, *О́цеви* Ф, *до О́цева* Ф, *о́це́ва* Ме Бш Ђ, *ра́жњеви* Бк, *ро́гљеви* Е, *на ро́гљеви* Ит, *јо ро́гљеви* Мо СК, *че́шљеви* Ил Ж, *ша́нчеви* Ф, *ша́нчеве* СК;

бу́бњове Ф, *бу́бњови* Ф, *бу́бњовима* Ф, *бу́бњове* Ф, *на ко́лцове* Пе, *о́цови* Ит Ф Е СК, *о́цове* Ит, *о́цовима* Ит, *ре́жњове* Ф, *јо ро́гљовима* Пе, *че́шљови* Ит Ж Ф, *че́шљовима* Ф, *че́шљо́ва* НК.

Обраћамо пажњу на тројство облика множине именице *о́шац*.

352. Од именица са двосложном основом дужу множину има само ограничен број оних са акценатским типом " – (ређе " ~) у Нјд:

буква́ро́ва Км, *га́вранови* Ф, *и́аду гавра́нова* Мо 2–76, *га́лубови* Цп Ф Е Бш Ки, *голубо́ва* Бш Ф, *га́лубове* З Бш, *голубо́вима* Ф, *га́лубовима* Бк, *де́верови* Бш Ф, *деверо́ва* Бш, *де́верове* Ђ, *ду́варови* Ме, *дува́ро́ва* Ме, *ду́варова* Ме, *ду́варовима* Ме, *ја́бланови* Бш СЦ, *ко́шарове* Пд, *сас ко́шарови* Пд, *ле́й-*

Т, *чишићење зуба* Сф, *бре зуба* СК, *без зуба* БА, *немамо зуба* СК, *зубаца* Ч Пд, *јагањаца* Бш Ме, *јастиука* Мђ, *од оџи јунака* СК, *комада* Ки, *оџи комаџаца* Ит З Ф, *черес комаџаца* З, *комаџаца* Ит Ме, *коњаца* Ф, *коњаца* Бш, *иридесеџи коња* Сф, *ишес коња* З, *дөвөџи коња* Ђ, *на неколко корака* Пе, *иџи кошарөва* Сн, *дөсөџи кошарөва* СК, *крђөва* Ф, *крстиа* (мноштво примера из разних места, в. т. 348), *кукүрүза* Бш, *оџи кукүрүза* Ил Сф, *нөсимо күрүза* Ч, *лактиöва* Ф, *лактиöва* Ме, *лактиöва* СК, *лакаџиа* СК, *лакаџиа* Бш, *лаанаца* Ит Ж Т Ф Ме Бш БА НК СК (*лаанац* је мера за површину земљишта), *ишеснајс лаанаца* Ит, *ири-стиö лаанаца* Бк, *лөбöва* НК, *лиштиöва* СК, *лөваца* Бк Сф СК, *лөнаца* Ф Е, *из Мелөнаца* Пе Ме, *мөрöва* Сн, *млöго мишөва* Ф, *млöго мишöва* СК, *мољаца* Бш, *момака* Ф Ме, *нас момака* млöго Ф, *иридесеџи момака* Бк, *од момака* Ит, *мрөзөва* Пе Ђ, *Немаца* З Км СК, *нөвөца* Ф Сф Бш, *брөз новөца* Ф, *брөз нөвөца* Ки, *нөкаџиа* Ф, *öблака* СК, *облакөва* СК, *öйанөка* Нз Ит Ч, *öраја* Ф, *öраја* Ит, *оџи иабирөка* Ф, *иөдаља* Ч, *иөтлөва* Ми, *иөчөтлөва* СК, *илдöтшова* Бк, *идйова* Пе, *идйаца* Пд, *цөли иöстиа* Т, *код наџи иријаџиөва* Ф, *иџи ирöсиöца* Ф, *иөдөс ирöценатиа* Сф, *иөдөсөџи ирöштиаца* Бк, *иушöва* СК, *рөзлöга* Км, *ишөма* има *дөсөџи рөдова* Ит, *иџи рөдöва* СК, *рөгöва* Ко, *ручкөва* Бд, *салашöва* СК, *свайшöва* ЈТ, *свиөца* НК, *свиөца* Ит НБ, *иџи синöва* Сф, *скөверөца* Ме (скөверөци „палачинке“), *ишөки случајөва* Е, *смүөва* Ит, *дөсөџи снйöва* Мо, *Србаља* Ит З НК СК Дс, *Србијаанаца* Ит Ф, *ишөвöца* НК, *ишөвöца* СК, *од мөи ујөка* Ф, *ушйишйөка* Ф, *чөршава* Ш, *чвөрака* СЦ Ки, *чвөрака* Ф, *Чивүйи* Км, *до члаанака* Ч, *ишөва* Ф, *ишйаца* Дс, *ишйака* Ф, *ишөјдөра* Ит, *ишөјзөва* З, *ишөкүланөџиа* СК, *од мөи шурöва* Ит.

Наглашавамо да је овај наставак једини могућ код множине с проширењем -ов- (-өв-), а и код именица с непостојаним а.

355. Није редак ни наставак -и, који се употребљава искључиво у не-проширеној множини. Облици с тим наставком сврставају се у три категорије. Најчешћи су они од одређених именица у конструкцији са бројевима или количинским прилозима:³⁸⁰

öсам ари Сп, *седамдөз гради* Мо, *көлко смо дани* и *нөџи иушöвали* Ит, *иөд дани* Ме, *иө дани* З, *öсам дани* СЦ, *дөсө дани* З СЦ, *чөтйрнајз дани* Сп, *иөтшнөјз дани* З, *стиö динари* Ит, *ишес квадрөџи* Сн, *ишеснөјс квадрөџи* СК, *стиö квадрөџи* Ф Км СЦ Сн СК, *дөвөстиö квадрөџи* Ил Ж, *чөтйирстиö квадрөџи* Ит, *чөтйирстиöдйине квадрөџи* Ж, *ишөстиö квадрөџи* Ж, *öсамстиö квадрөџи* Ит, *ишес киломөтйери* Ит, *комади* Ш Ф, *көлко* има *комади* Сф, *көлко* *комади* Пе, *ишөлико* *комади* Ит, *иџи* *комади* Бк Ф Сф СЦ СК, *сөдам* *комади* Т Ф, *дөвөџи* *комади* ЈТ Е Ки, *дөсөџи* *комади* Ж, *дөанајс* *комади* Ш, *дөадөс* *комади* СК, *дөаөс* *комади* Бш СК, *ириөс* *комади* Т, *иөдөсөџи* *комади* Сф, *иөдөс* *комади* Ки, *стиö* *комади* З Пд, *дөвөстиö* *комади* Сф, *чөтйр* *стиöдйине* *комади* Ж, *иөтшстиö* *комади* Ме, *нөколко* *корачи* Мо, *иөтш* *корачи* Сн Дс, *öсам* *корачи* Мо, *дөсөџи* *корачи* СК, *иөтшнөс* *корачаји* СК, *дөадөс* *корачаји* СК, *стиö* *корачи* Ил, *дөаөс*

³⁸⁰ О географској распрострањености оваких облика Реметић, Шум. 229.

крѣсти Сф, шездѣсѣи крѣсти Сн, месѣци Ме Км НБ, љѣи-шѣс месѣци Ђ, шѣсѣи месѣци Чј, шѣс месѣци СЦ СК, ѡсам месѣци Ф, сѣдам месѣци Бк СК, дѣвѣи месѣци Ф СЦ, једанѣс месѣци Км, двадѣс месѣци Ф, мѣйѣри НБ, љѣи мѣйѣри Мо Ф, шѣс мѣйѣри СЦ НК, дѣсѣи мѣйѣри Ч Сн, дѣсѣи мѣйѣри НК, дванајс мѣйѣри Сн, љринес мѣйѣри СК, љѣиѣнајс мѣйѣри Ил, осамѣнајс мѣйѣри, љриес мѣйѣри Ж, седамдѣс мѣйѣри Ж, сѣио мѣйѣри Сф, мѣйѣри БА, дѣс мѣйѣри СК, осамѣнајс мѣйѣри Ж, чѣиѣрдѣсѣи мѣйѣри Пд, сѣио мѣйѣри Бк Ж, седамѣнајс мѣйѣри Е, љѣи минуѣи Мо, кѣлко љѣри Пд, нас нѣколко љѣри НК, љѣи љѣри СК, сѣдам љѣри Ит, дѣсѣи љѣри Е Мо, дванајс љѣри Ф Е, сѣио љѣри Ф, кѣлко је љѣи Ит, кѣлко су ме љѣи љѣкли Мо, кѣлко љѣи Ил 3 Пе Ф Сн СК, нѣколко љѣи Ит, мѣдго љѣи Ит СЦ Пд НБ, љѣи љѣи Чј Ми, сѣдам љѣи СК, ѡсам љѣи Мо, дѣсѣи љѣи Ф, дванајс љѣи Ил, двадѣс љѣи Ит, сѣио љѣи 3 СК, вѣше љѣи Бк ЈТ Мђ Ит Ж Ф Ки СК, чѣиѣр љѣи рѣди СК, љѣи рѣди СК, шѣсѣи рѣди Пд, дѣсѣи рѣди Ит Ч, сѣио рѣди СК, вѣше рѣди НК, мѣдго рѣди (пута) Ки, добѣво сам мѣдго рѣди Е, љѣаду рѣди СЦ, дванајсѣи рѣди Км, љѣи-ше сѣи СК, шѣ сѣи Ф, шѣс сѣи Сп, ѡсам сѣи Бч, сѣдам сѣи Км Бш Дс, дѣсѣи сѣи Ф СЦ НБ, једанѣс сѣи Бк, једанајс сѣи Т, дванај сѣи Цп Ки Мо, мѣдго је љѣи (делова) Ит, љѣи фѣи СЦ, сѣдам фѣи Т Бш, ѡсам фѣи Бк Бш Ки, дѣсѣи фѣи СК, дванајс фѣи Ф, љѣдѣсѣи фѣи Ит, двѣсѣио фѣи Ф, љмо шѣс фѣиѣ љѣи зѣмѣ Ит, шѣс фѣиѣ 3, ѡсам хѣиѣи вѣи Ит, чѣиѣрѣнајс чѣиѣи жѣиѣ Ит, шѣс чѣи Ф, сѣдам чѣи Бк, ѡсам чѣи Ф, дѣсѣи чѣи Бк, дѣс чѣи 3 Ми, дванајс чѣи Ч, чѣиѣрѣнајс чѣи Ит, мѣдго чѣиѣи Ф, сѣио чѣиѣи Ф, љѣ чѣиѣи Пе, шѣс чѣиѣи Ки, једанајс чѣиѣи Мо, дванајс чѣиѣи Ф, двадѣс чѣиѣи ѡѣѣа Ки, двѣиш чѣиѣи ѡѣѣа Цп, сѣдам шѣви Ми, дѣвѣи шѣви Ђ, дѣсѣи шѣви Ж, дванајс шѣви Ж.

У аналогним конструкцијама јавља се, бар код неких именица које могу имати -и, и наставак -а:

нѣдѣѣу даѣа Чј СЦ Сп, нѣколко даѣа Ки, љѣ динаѣа Ч, двѣ љѣаде квадраѣи Ж, шѣсѣиѣина квадраѣи Ж, дванѣс киломѣѣѣра Ђ, љѣи комаѣа Ф СЦ СК, чѣиѣрнѣс комаѣа Ђ, дваѣс комаѣа Ки, љриес комаѣа Т, сѣио комаѣа Ф Бш, љриѣиѣа комаѣа Бч, љѣи мѣѣѣра Ф, шѣс мѣѣѣра жѣиѣа Ил, дѣсѣи мѣѣѣра Ил, дѣсѣи мѣѣѣра Пе, сѣдам мѣѣѣра Ит, сѣио, двѣсѣио мѣѣѣра Ит, дѣсѣи минуѣи Ит, вѣше љѣи Ит Пд, сѣио љѣи Бд, двадѣсе чѣиѣѣа Ит.

Наставак -и долази редовно код презимена на -иѣ:

од Бѣбиѣи Т, код Бѣкиѣи НК, од Гѣриѣи СЦ, код Гѣиѣи Ил, јѣ сам од Јѣдиѣи рѣдом СК, код ѡни Јѣвиѣи Мо, код ѡни Кѣѣиѣи Мо, љду код Тѣриѣи НБ, ѡнѣ је бѣла ѡи Тѣриѣи НБ; ту је и пример коѣи Чѣрѣаѣи СЦ (Чѣрѣаѣи = породични надимак једне фамилије у СЦ). Изгледа да је овде -и доследно уопштено, свакако аналогично према презименима на -ѡв, -ѣв и -ѣи, као и онима на -ски, где је -и постало завршетак Гмн губитком -х у наставку -ѣх.³⁸¹

³⁸¹ Слични облици забележени су у Бачкој (И. Поповић, Госп. 162) и у Шумадији (Реметић, Шум. 228).

Има, најзад, и ван овога неколико именица с наставком *-и* у Гмн:

виногради Ф, *више виногради* Бк, *било виногради* Ф Мо, *било је виногради* Т, *било виногради најоље свуда* Ит, *има виногради* Ит, *нема имамо виногради* Ит, *виногради је мало било* НК, *преко виногради* Ч, *иза виногради* Пд, *шест виногради* СК, *да се иде ко докџори* Цп Е, *није било ко што има данас кревети* Цп, *није било кревети* Ч, *курјаци* Ит Ф Ч З Км Бш Цп Пд СК, *оџкуд има курјаци* Бк, *било је курјаци* Бк, *курјаци није било* Ит, *нема курјаци* Бш, *кољко сџоџина курјаци* Бк, *мџого курјаци* СЦ Ми Пд, *мало курјаци* Бк, *од џи курјаци* Ж, *од џи курјаци* СК, *џџор курјаци* Ф Пе, *џољко курјаци* Бк Сн, *људи* Ф, *од људи* Бк, *бџали су од Маџари* Ит, *код Маџари* Чј СК, *мрџи* Ме, *оџ сџли мрџи* Ф, *било и кџси џаси* СЦ, *оџ џриџџељи* СЦ, *ако има џриџџељи* Ф, *од рџџџељи џџи* ЈТ, *о џџџи* Е, *од ујџи* СК, *код усџри* Ф, *од усџри* Ит, *код хусџри* Ми, *џрџи* Ф Ме, *било џандџри* Сф Ит, *бџџи о џандџри* Е.

Ова је група прилично хетерогена и није једноставно описно дефинисати њен састав. Само облици *људи*, *мрџи* и *џрџи* спадају у оне који традиционално имају наставак *-и* у Гмн,³⁸² што је у складу са њиховим прасловенским ликовима. Иначе, све набројане именице, осим *виногради* и *кревети*, значе жива бића, исто као и *људи*, *мрџи* и *џрџи*. Упадљиво је, међутим, да оне, за разлику од тих именица, имају двосложну или тросложну основу, с једним изузетком облика *џаси* у устаљеној синтагми *куси џаси* СЦ,³⁸³ где је на наставак именице утицао завршетак атрибута (напомињемо да се на нашем подручју иначе говори *кера*, а не *џас*). Разлика у слоговној структури сугерира да експанзија наставак *-и* код именица које значе жива бића није плод непосредног утицаја поменути три стара облика на *-и*. Да је та експанзија овде релативно нов процес, види се по томе што су захваћени и облици као *докџори*, *леџари*, *(х)усџри* и *џандџри*. Истичемо и присуство *џ* у облицима *курјџи* и *ујџи*,³⁸⁴ где нов облик Гмн доноси нов распоред алтернаната *к* и *џ* на крају основе. Најзад, треба напоменути да неки наведени облици на *-и*, међу њима и оба облика од именица које не значе жива бића, нису у искључивој употреби и да су чак ређи од одговарајућих форми на *-а*.

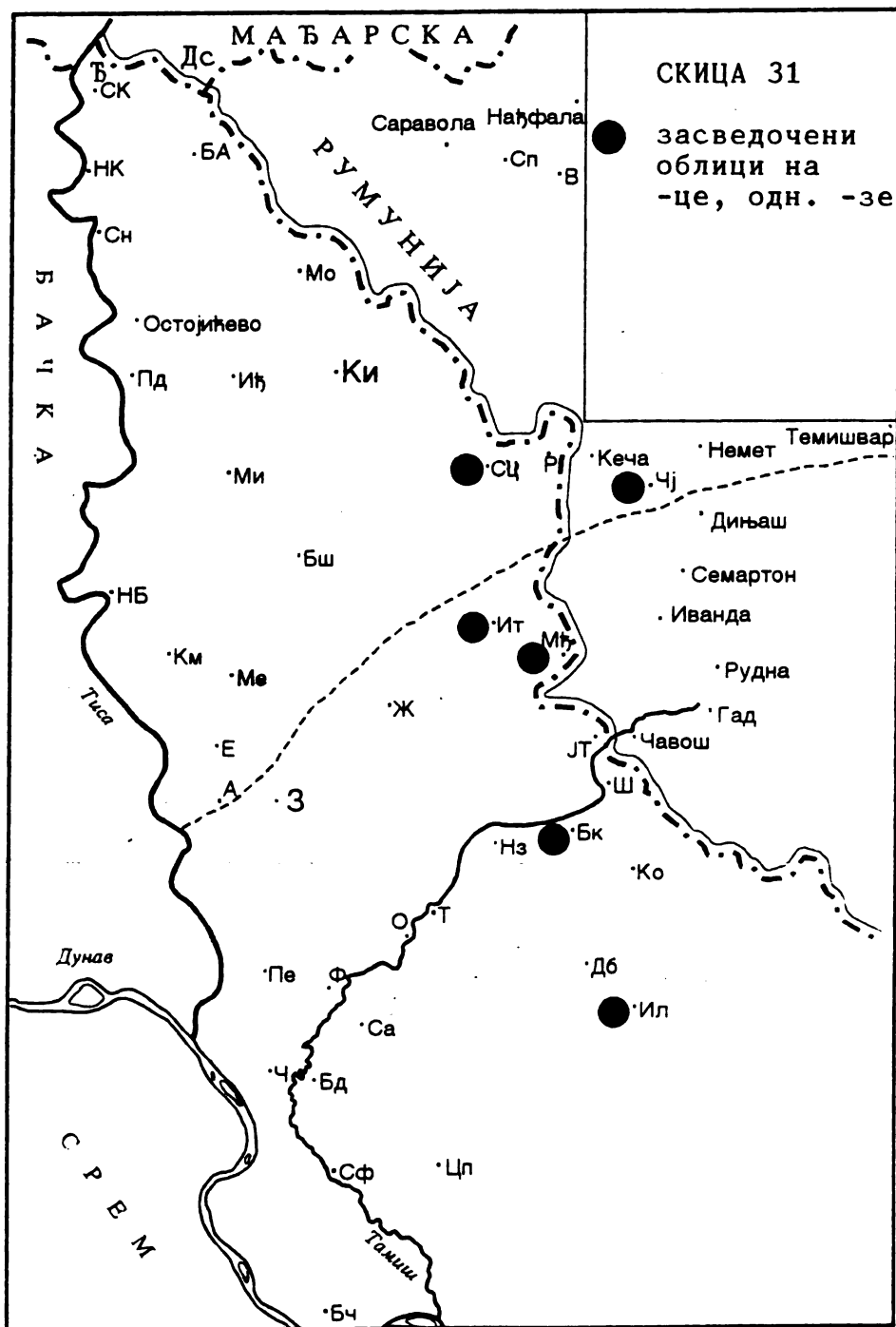
356. Наставак *-џ* јавља се у парадигмама малобројних именица:

Власџи Бк Мђ Х., *Власџи* Ж Сф, *Власџи* Ит Т Сф Ф СЦ Ки Ми Мо Пд НК, *било е Власџи* Ит, *џџи Власџи* Цп З, *од џи Власџи* СЦ, *џи Власџи* Ф, *госџи* Ит З, *гџџи* Бд, *гџџи* Ит Цп Пе Ф Бш СЦ НБ СК, *нџџи*

³⁸² Маретић, Граматика², стр. 126, истиче да само те три именице у својој деklinацији имају редовно *-и* у Гмн.

³⁸³ У нашој грађи из СЦ налази се реченица *било и кџси џаси* с објашњењем „*џџи и кџ џрџа и кџ не џрџа*“. Уп. и објашњење израза *има их (нас, вас)* као *куси џаси* у РСАНУ под речју *кџс*.

³⁸⁴ Тако и у Бачкој, И. Поповић, Госп. 162. Поповић (н. м.) има и облике Гмн *виногради*, *усџри*, *усџри* и *џандџри*, поред неколико других којих нема у нашој грађи.

Ф СЦ Бш, *йѣи нòкїију* БА СК, од *његови нòкїију* Ф, *йрсиїју* Ф Ч З СЦ НК, *оїи йрсиїју* Бч, с *йѣи йрсиїју* З, *йѣи йрсиїју* СК, из *мòи йрсиїју* Ф.

Сви су ови облици широко распрострањени и као такви добро познати, с изузетком Гмн *Власију* „Румуна“, који је очевидно дошао да уклони аномални однос *Вл̑си* : *Влаа* (> *Вл̑*). На ову је именицу проширен однос који се јавља у *гòсии* : *госиїју* итд. Облик Гмн *Вл̑са* далеко је ређи (в. т. 354). Уп. и *мї смо измед Вл̑сију* *Немет.

Акузатив множине

357. Основни наставак је, наравно, -е, с једним изузетком именице *госиї* у синтагми *ѱ госиї*:

ѱ госиї Ил Бк Ш ЈТ Ит Ж Цп Сф Ч Ф Т Е Ме Км СЦ Сп *В Бш НБ Ми Мо Ки БА НК СК Ћ, у *госиї* Ић 35;³⁸⁵ (али нпр. *їмамо гòсиїе* Сп, *мòје гòсиїе* Бш).

358. Пред наставком -е по правилу се чувају веларни консонанти *к* и *г*:

ајдуке Ф, *барјаке* Ф Ме, *грудњаке* Ф Сн, *ћаке* Ф Ме СК Дс, *їѣ ћаке* СК, *зайонке* Мо, *јасиуке* Бк, *јунаке* Мђ, *коња̀нике* Ж, *лиња̀ке* Е, *мòмке* Мђ Е, за *мòмке* Км, *їѣ мòмке* Ж, *навї̀ке* Ме Мо, *òбòјке* Ил Бк Ит Ф З Е Км Мо, *їзуво òй̑анке* СЦ, *òй̑анке* Бк Т Ф Е Ме Ки, *орї̑аке* Ж, *їаї̀ке* ЈТ, *їри̑ма й̀ложнике* Чј, *ра̀денике* Ил, *свїй̑ињаке* Бш, *сеља̀ке* Цп, *сока̀ке* Ф, *Турке* Мђ Ф, *чвар̀ке* Ф, *чвор̀ке* Бш;

крча̀ге Ил Ж Мђ Мо, у *крча̀ге* Ит.

У вези с облицима *òбòјке* и *òй̑анке* уп., ипак, т. 396.

Међутим, у СЦ и, у мањој мери, у понеким местима на земљишту тамишког говора јужно одатле, долазе и облици са *ц*, *з*:

брбуице СЦ, *брце* СЦ, да *й̀дкрије дѣкунце* (= ровове) Ит, *јуна̀це* СЦ, *мòмце* Мђ Чј, *їѣ мòмце* СЦ, *й̀ложнице* Чј, *рòђа̀це* СЦ, *с̑анду̀це* Ил, *ї̀лашу сеља̀це* СЦ, *сока̀це* Ил, *сї̀дменѝце* СЦ, *сї̀рўчња̀це* (непоуздан информатор) Ит, *ис̑ѣро Турце* Бк, *Турце* Мђ, *ї̀ја̀це* СЦ;

крча̀зе Мђ.

В. скицу 31.

Тако и у Батањи, у мађарском Поморишју: *òбòјце*, *јасиу̀це* П. Ивић, Батања 41, *болеснѝце*, *Слов̑а̀це* Степановић, Мађ. 124.

Као што је познато, овакви облици спадају у изразите одлике косовско-ресавских и многих смедеревско-вршачких говора. Немамо довољно по-

³⁸⁵ О распрострањености појаве Реметић, Шум. 230. Сви војвођански говори шумадијско-војвођанског дијалекта имају ову особину осим оних у западној Бачкој (И. Поповић, Госп. 162), док у неколико места у Срему, углавном западном (Б. Николић, Срем 397), она има факултативан карактер.

Такви облици обични су и у Бачкој (И. Поповић, Госп. 164, 165, 166) и у Батањи (П. Ивић, Батања 41), а лик *йрасици* забележен је и у удаљеној Азбуковици (М. Тешић, *Фонетске особине говора азбуковачког села Узовнице*, ЈФ XXXIV, 1978, 186). И. Поповић, н. д. 166, објашњава постанак ових облика полазећи од односа (*свинче*) : *свињи* : *свињама*, који се даље пренео на друге суплетивне множинске формације. Вероватно је још ближи подстицај могао доћи од односа *йрасе* : *йрасици* : *йрасицама*. Ту је место *йрасци* дошло *йрасици* преправком облика *йрасице*, а под утицајем бројних образовања на *-ићи*. Напомињемо да су облици ДИЛМн неутрални у погледу граматичког рода јер код атрибутских речи у тим падежима нема дистинкције по роду. Осим тога облици на *-ама* нису родовски обележени јер се јављају у сва три рода, додуше у неједнакој количини. И најзад, преплитање родова у множини не може нас изненадити будући да све ове именице у једнини имају средњи род, па тако и именица *свинче*, која се говори место *свиња*.

Усамљено стоје примери мојим синовима Сн, није Србама дељио Бк.

Облик *сужном* у једној устаљеној формули остатак је из дубље стари-
не: *наздрља сужном у шавницу* Ме. Ради се о ритуалном наздрављању у
оквиру једног народног обичаја. Треба имати на уму да лексема *сужањ* иначе
није позната у данашњим банатским говорима.

Вокатив множине

362. Једнак је с номинативом, облички и акценатски. Акценат одступа од номинативног једино код именице *мòмак*, Нмн *мòмци*: *а́јше*, *мòмци* Мо, *Шш́а е*, *мòмци* и *дѣвојке* Ж. Посебан акценат у Вмн забележен је и од именице *војнѝк*, Нмн *војнѝци*: *с.лѹшајѝе*, *војници* Ит, *З́а мном*, *војници* Ф, али у причању некадашњих добровољаца на солунском фронту.

Инструментал множине

363. Најраспрострањенији наставак и овде је -*има*:

*с Арваїшима Бк, саз Бугарима Ми, с ђиим буџовима Ит, с ђији влѣишо-
вима Ит, за вѡловима Ф З, с вѡловима Бш Пд, дѡђе с његови гѡстишима Ит
бѡри се са гѡстишима Ф, с ђији стѣари дѡдаѳцима Ме, загризѡ га зубима Ф, са
зубима Бш, с ѡви дрѹги Јѣкишићима СЦ, с кѡњима Бк ЈТ Нз Ж Сф Ф З Е Сп
Ме Км Бш СЦ Ки БА, кѹрјѣцима Бш, лѣнцима Ф, са људима Бк Ит, с ђији
мѡмцима Ч, с мѡим мѡмцима НК, с нѡвцима Ф, нѡжезивима Пд, с ѡрасима Ит
СЦ, с иѡйовима *В, с ђишим иѹжезивима Ит, са дрѹгим рѣдницима Нз, с рѡго-
вима Пе, с мѡи рѡдиштељима СЦ, с рукавима Бш, сас Рѹсима Ми, са свѣиѡ-
вима Е, с мѡи синѡвима Ме, шѣѣѡйовима дѡбрима се иѹкли Мђ.*

364. Архаични наставак *-и* овде је веома чест, додуше ипак мање него *-има*:

иш си рaдишa сa aдвoкaтши ЈТ, зaгaзиду двaрeд сaс aлoви Пд, с Арвaиш Бк, с oиш Арнaуиш Бк, вyкy з бaрдaци Ит, з бaрjaци СК, с иaнки бркoви Ф, з Бyгaри Ф, рaдиo je сa бyгњeви Сф, с вaгoви (вaгoв = „oнo штo сe кoси трскa“) Ит, кyбyриду сa вeншили Бк, с вeршeркaмa и сa вeршeри Ит, с вoјници Ф, с вoлoви Ит З Ки НК СК, сa вoлoви Иђ 23, итpeнирaли смo з глaсoви БA, сa гpaнaиш je искићeнa Нз, с oиш грoздoви Ит, сa дoкшoри Бк, з дoкшoри Ит, з дрyгoви СЦ, с мoи дрyгoви Ф, з дyкaиш НБ, сaз ђaци СК, сa зaрoбљeници Сн, зaгpизo гa зyби Ф, иaкo би гa јeлa зyби Ми, иoдeрo гaђицe зyби НБ, сa зyби дрвeни Ф, сaс вeлики издaци СК, с oиш jазoви Ит, с oиш Јaнчићи СК, сaс Јeврeји НК, с oиш jежyли Ит, с jeндeци НК, с joргaни Ит, с oви јyнци Мо, кeцeљe с кaрнeри Ж, с кљyчeви Ил, с oиш кљyчeви НК, с oиш клeтшoви Сн, a цeйoви сaс кoлaчи Мо 1–100, кyћe с oишвoрeни кoнкoви Ф, yишвaду с кoнци Цп, рaдилo сe с кoњи Ит Е Бш НБ НК СК Ћ, сaз двoи кoњи СЦ, сa кoрбaчи Иђ 22, сaс кoшaрoви Пд, с oви крaстшaвци Ж, бoри сe с кyмoви Ф, иpeш кyмoви Ил, с oни кyрjaци СК, сa кyрyзи НК, с лaнци Ж, силнe иaрe сaиaриo с лeкaри Ит, с лoйoви НК, сa стaриш лyди Ит, с yчeни лyди Ит, с мaли мaчићи СК, сeдили с Maцaри Бк, иa сe шyкли с Maцaри Ки, с Maцaри ишo НК, сa мeшкoви Бк, бaјaлa с мoљци Ит, с Нeмци Ит Ф, с нoжeви Ил Me, с нoжoви СЦ, с oиш нoсoви Бк, с oиш oиaнци Ф, с oрaси Т Ит Ф СК, ийишe с oрaси Ж, с oрaји З, с њeгoви opиaци Ж, с oфицири Ит, с рyски вишш oфицири З, с oиш иaбирци Ф, с oиш иaчићи СК, oдeду с иeшкири СК, з дрвeни илyгoви Бк, сa дрвeни илyгoви Мђ, с oиш дрвeни илyгoви Ми, с oиш илyгoви Ж, рaди с илyгoви Ф, с oни илyгoви Е, крмaчу сaс ирaсци Км, с иoљски рaдoви СК, крoмийр с рeзaнци Ф, с рoгoви Ф, с рyкaви Ит, бyндaш с рyкaви З, сa дyгaчки рyкaви Me, нeкe сy с рyкaви Пд, с Рyмyни Ф, сa свaишoви Ит Me СК, сa скoвeрци Ф, сa снoйoви З, сa Србиjaнци НК, сa срйoви Бк, сa срйoви Ит, дa сe ирaишш с шaмбyрaиш Ит, с oиш шaњири Ж, с дрвeни шaњири Иђ 30, идeмo сa шoйoви Ф, с шoйoви Сн, с црвeни шoчкoви Пд, сaс мaли шoчкoви Сн, рaшoвo сaс Тyрци Mo, с oни yвиjачи Ф, сa њeгoви yјaци СК, сa њeни yнyци Ит, дoђe лaђa с фaишoви (фaишoви = „тврдo дрвo“) Сн, сa бeли цвeтшoви СЦ, ш чaкaнци Ит, с чeшљeви Ил, ш чирaци Ит, иoд oни чoкoиш Ф, сa цaндaри Ит, з цaндaри дoвeдe Е, сaс oни шилъци З, кaиш сe рoди сa шклoйци Ит, сa шлeйoви Ф, сa шидрeиш Бш, сa шидaйoви Ит Сф, дa сe сйгa сa шидeнци Е.

Степановић, Мађ. 123–124, потврђује овакве облике за сва насеља на мађарској страни границе у северном Банату и Поморишју. Сличан податак дају и Живковић, Берић и Веску за српске говоре у Румунији (*Нови живои* V/2, стр. 82).

Можда није без значаја чињеница да су инструменти на *-и* по правилу праћени предлогом, што искључује бркање с номинативом. Једини уочени изузетак је Имн *зуби*, који се акцентом разликује од номинатива *зѹби*. Међутим, у погледу ове особине постоје велике разлике међу генерацијама. Колико год је она била раширена међу старијим светом у доба око 1950, толико је ретка данас, поготову међу млађима.

365. Наставак *-ма* и овде је забележен у више места у тамишкој говорној зони, углавном у облицима *људма* и *коњма*:

пред људма Ит, с људма Ит, с оѣшима људма Ит, с оѣи људма Ит, прѣѣи
коњма Ит, са коњма Јт, с коњма Ит Цп Ч, са свѣѣшовама Ж.

366. Наставак *-ама* је сасвим редак:

листіићама се гласало Е, наџничарама (у свесци је уз овај пример стављен упитник) Ф, с маџи маџићама СК, с ђији њаџићама СК (последња два примера добивена су по упитнику), с њијићама Пд, квџчка с њијићама Сн.

Изгледа да је и у инструменталу суплетивних множинских образовања на *-ићи* обичнији старији наставак *-и*:

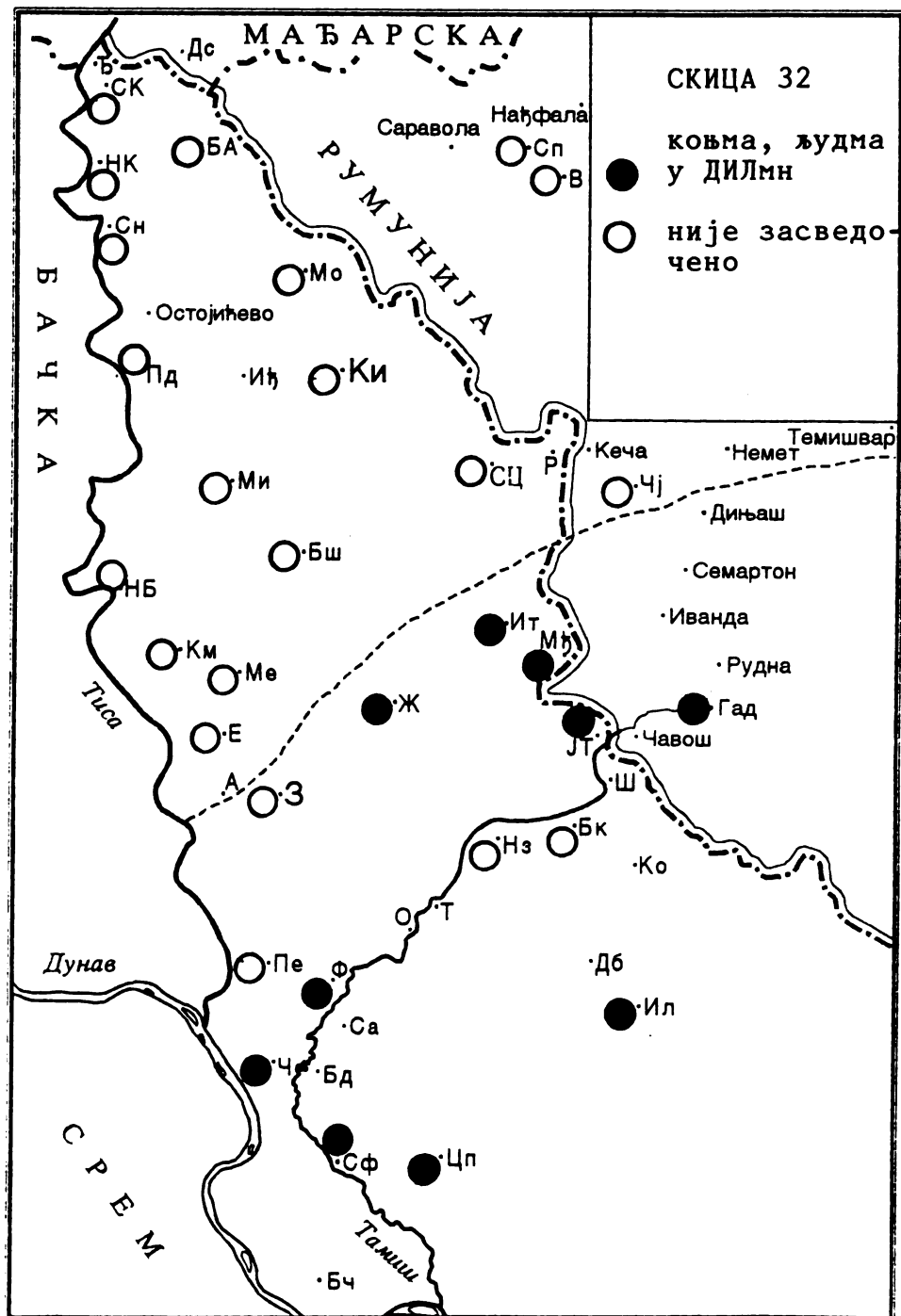
с *мâти мâчићи* СК, с *òтии њâчићи* СК (оба примера добивена су испитивањем по упитнику), с *ѡлићи* Ит, *кòчка* с *ѡлићи* Ит Ж Сф Ч Пе З Бш Пд (тако и *Дињаш — та синтаagma најчешће означава скупину звезда Плејаду, „влашиће“), с *ѡрâцици* ЈТ, *крâчу* сас *ѡрâцици* Км.

Локатив множине

367. И овде налазимо, на исти начин као у Имн, двојство наставака *-и* и *-има*:

а) њо Бѣркови Ит, њо бѣршови Ит Ф СЦ, њо биршови СК, њо бѣрцови НБ, у бѣрцови СК, њд њи брѣгови Бк, њо брѣгови Ме, њдзнѣје њо брдѣви Ит, њо буцаџи Ил Бк Ж Ми Мо НК, нашла се њо буцаџи Ит, њо ваџари Ит СЦ Пд, њд њи вѣзови Ч, њо дѣдаџи и њо бабаџи НБ, њо дѣдаџи Ф, њд њима дѣкунци Ит, на благи дни Ме, о благим дни Ме, њо дрѹмови Ч Ф, њо дуђани Ит Ж СЦ, њо дуђани Ф Пе, њо заѡвори Ф, њо зидови слике разне Мо 2–65, јѣдаѡта сам у Јанчићи СК, њо њи јаркови Бк, њо јаркови Ит Ф, њо јендеци свуд залуѡта Мо 2–102, на кварѡиѡи Ф, на коњи Мо Сн НБ, у Кумани Км, њдзнѣјемо њо ѡѡлови Ф, њо ѡѡлови смо знѣли НК, њо кујински ѡслови ЈТ, њо ѡѡлови Ит, њо рѡшови Ит Ж Ф Сн НК, њд њи рѡшови Ч, њо роѓљеви Мо СК, њо рѣдниџи Цп, њо сѣлашови СК, њо свайѡви Бк Ит Ч, на свечари СК, њо сокаџи Ит З Сн БА, њо сокаџи Ит Ф СЦ, њо срѣзови СК, ѡѡѡ њо ѡабани Ме, биѡ њо ѡавани Цп, њо ѡѡшкови СК, у сѣлу њо ѡѡшкови Ф Е, њо ѡрѣки ѡѡрови Е;

б) на аїшаревима Е, иò иїм бїрїтовима Ит, иò бркòвима Ч, иò буцаїцима Чї СЦ Пд, о другòвима Ф, иò зубима Бш, иò јарковима Ф Е, на коњима Т Ч Сн, вршило се на кòњима СК, о иањевима Ит, иò рїїтовима Ит НК, у иїи рїїтовима Ч, на рòгљовима Ит, иò рòгљовима Ит Е, иò рогòвима (у кровној конструкцији) Е, о свайòвима Ч Пе Е, иò свайòвима Бк Ит Мо, у свайòвима Ж, иò сокаїцима Ф Бш НК СК, иò ирèким сокаїцима СЦ, иò сòкаїцима Ит СК НК.

Облике на *-и* даје и Степановић, Мађ. 111. Иначе је овај архаизам позната одлика војвођанских говора.³⁸⁶

368. Наставак *-ма* чест је у облицима *кѡња* и *љѡдма* у тамишкој говорној зони:

на коња Мђ Ит Ж Цп Сф, *на кѡња* Ит, *ѡо љѡдма* Ит, *ѡо бѡљим љѡдма* Ф.

Из исте зоне потичу и примери *ѡо винограѡдма* Ит Ф, *ѡо свечарма* Ит. В. скицу 32.

369. Наставак *-ама* забележен је у СК у локативу суплетивних плурала на *-ићи*, *-ици*, додуше при испитивању уз помоћ квестинара:

о гѡшчићама СК, *о ѡѡчићама* СК, *о ѡрѡсицама* СК, *о ћѡрићама* СК.

Осим тога: у *калуѡама* Сф, *ѡѡ ѡи маѡи канѡлићама* Ит, *мед Маѡарама* (са додатим упитником) Ки.

Особености појединих група именица

370. Именице које у једнини имају проширење *-ин* овде се обично јављају без тога проширења:

Банѡћан Т Ф Пе З СЦ Ми НБ, Гјд *Банѡћана* Ч Ф СЦ, *о Банѡћану* Км, *Баѡван* Ф З СЦ НБ, *Бѡграћѡн* Бш, *Бѡграћѡн* НБ, *Бѡграћан* Ф, *Бѡѡдрѡн* Ми, *бѡрбер* Ит Ф А Ме СЦ Мо Пд БА, *код бѡрбера* СЦ, *вѡдијо бѡрбера* СК, *бѡрберѡву* НК, *ѡвај Бечкѡречан* Ит Ф, *Бечкѡречѡн* НБ, *Бечкѡречѡни* Ме, *Бѡѡшѡшан* Ф, *вѡрошан* Ф, *Врѡњѡвѡн* Ми, *ѡушѡн* Бк, *Ивѡнћан* Ит, *Јаркѡвѡчан* Ит, *Кѡрловѡн* Бш, *касаѡ* Ф, *ѡва касаѡа* Ђ, *Кикинћан* Ит Бш СК, *ѡва Кикинћана* СЦ, *Клѡричан* Ж, *ѡва Клѡричана* СЦ, *збѡк ѡѡг Клѡричана* СЦ, *с Клѡричанѡм* Ж, *с ѡним Клѡричанѡм* СЦ, *Кѡманѡн* Ме Бш Ми НБ, *Ливѡћѡн* Бш, *Мѡленѡн* Ф, *Мѡленѡн* Е Ме Бш НБ Ми, *ѡд јѡдног Мѡленѡна* Е, *ѡва Мѡленѡна* Е, *Мѡкрѡнѡн* Ки Ми, *Орловѡћан* Ч Ф, *ѡѡр* Мђ, *ѡѡѡр* СЦ, *Пѡрлезан* Ф, *код ѡѡг Саѡуѡана* Т, *Тѡрошѡн* Ме Бш, *Тѡрћан* Ме, *ѡкућан* Ж, *Цѡган* Ит Бд Ч Ф Ме Ми СЦ, *јѡдног Цѡгана* Бд Е, *код Сѡвера Цѡгана* Ми, *Цѡгана* Бд, *Цѡгану* Ит Ф, *Цѡнѡѡр* СК, *Црњанѡн* Бш, *јѡдног Црњана* Ж СЦ, *ѡва Црњана* Ж СЦ, *Чѡнћан* Ч Ф, *Чивѡн* Бк Ф Е Км Мо, *ѡѡбан* Ит Ч Ф З Ме Бш СЦ Ми Мо НБ Сн СК БА, *на ѡѡбана* Ф СЦ, *код ѡѡбана* Нз, *ѡва ѡѡбана* СК, *код ѡног ѡѡбана* Ж СК, *ѡѡм мѡим ѡѡбану* Ф, *ѡѡбане* Ме, *ш ѡѡбанѡм* Ф Ме.

Много ређе такве именице имају *-ин*:

³⁸⁶ И. Поповић, Госп. 163, Б. Николић, Срем 337. Инструментали типа *с рукави* нађени су и у Баваништу, на земљишту смедеревско-вршачког дијалекта (Ивић, Херски 347). Ареал захвата и Мачву, Поцерину и српске говоре у Даљу и Осеку (о томе Реметић, Шум. 231), као и простране делове штокавског подручја даље ка западу.

Банаћанин Ж Цп Км Мо НК СЦ, *Банаћанина* СЦ, *Баџванин* Км НК, *бѣрберин* Бк Ж, *Бѹгарин* Бш, *Кањижанин* НК, *касайин* Ит Мо Сн Ћ, *који касайина* Ит, *Кикинђанин* СЦ, *Кинђенин* Мо, *Мѣленчанин* НК, *Мокриччанин* Пд, *Новосађанин* Бш, *Орловаћанин* Ит, *йаборин* Ит, *који йаборина* Ит, *хришћанин* Ме, *Циганин* Ит Ж СК, *Циганина* СЦ, *два Циганина* Ит, *Црњанин* Ит СЦ, *Црњанина* Ит СЦ, *Чивуџин* Ил Мђ Ит Ч Ки, *Чивуџина* Ил Ит, *чобанин* Бк Ит.

Број ових примера изгледа превелик да би се они могли свести на утицај књижевног језика.

Међу српским говорима уклањањем јединског проширења *-ин* одликују се пре свега војвођански (о ареалу С. Реметић, Шум. 231).

371. Као и у толиким другим говорима, именице на *-лац/-оца* овде су уопштите *-оц* као завршни елеменат основе:

Нјд *йосѣѣиоц* СК, *йрѣсиоц* Ф, *йрѣсиоц* СЦ, *раниоц* Ме, *руководиоц* Мо, *йуџсиоц* Сп.

Гмн *йосѣѣиоца* СК, *йрѣсиоца* Ф, *ији йрѣсиоца* СЦ, *руководиоца* СЦ, *иѣоца* и *иѣоца* Ф.

Поменућемо овде да се у облику *вѣѣтер* Е Км СЦ Ки Пд Сн НК СК Ћ Дс јавља непостојано *е*.

372. Мушка лична имена на *-оје* прешла су у *а*-деклинацију:

Блађоја СЦ СК, присв. придев *Блађоин* СЦ, *Крѣсоја* Ф, Ајд *Крѣсоју* Ф, присв. придев *Крѣсојин* Ф, *Миљоја* СК, *Рѣдоја* СК, од *Рѣдоје* СК, *Рѣдои* СК, *јави Рѣдоји* Мо, с *Рѣдојом* СК, *Рѣдоино* СК, *Срѣдоја* Ф СЦ, *Сѣѣдоин* СЦ, *Сѣѣдоина* СЦ.

Овако је и у Бачкој (И. Поповић, Госп. 173), Срему (Б. Николић, Срем 342) и Мачви (Б. Николић, Мачва 202).

Сличну су судбину доживела и имена на *-ије* страног, по правилу грчког порекла:

Аксѣнѣија Ф СК, од *Аксѣнѣије* СК, код деда *Аксѣнѣије* Бк, *виђијо деда* *Аксѣнѣију* Ф, *Аркађија* Ит, *Димѣѣрија* Ит, *Танаѣија* Бк.

Код оваквих именица ареал иновације је много пространији. Осим поменутих говора (И. Поповић и Б. Николић на наведеним местима) ту је нпр. и поцерски говор (Московљевић, Поцер. IV), и колубарски (Б. Николић, Колуб. 46) и драгачевски (П. Ђукановић, Драгачево 128).

Што се тиче имена типа *Васа*, ту тип на *-а* има дубоку старину и стога ће бити разгледан у одељку о таквим именицама (т. 439).

373. Новије позајмљенице на *-истѣ(а)* у једнини припадају *а*-деклинацији, док множина има типичну промену именица мушког рода:

Облик *деда* је дезакцентуиран и непроменљив у везама као *деда-Ѓћим* Ил, *деда-Жика* Сф, *деда-Јова* Ил, *деда-Манџло* Ил, *деда-Славко* Ит, *мѡж*, *деда-Миџо* Ф, *ѡма нѡки деда-Милан* Км, *деда-Паја маѡшори* Сф, *ѡде деда-Паја* Ф, *њѡног деда-Лазе* Ит, *деда-Ѓрсу* Ме, *деда-ѡју* Цп. Међутим, у синтагмама типа *ѡой-Ѓцини* Ит, *ѡой-Бѡра* Ит, *ѡоб-Ѓѡка* Ит, *ѡой-Мѡливој* Ит, *ѡой-Сѡверин* БА, *ѡой-Сѡѡву маѡшорог* Км, *с ѡой-Мѡлошом* Ит нема додатног *-а* (које се иначе јавља понегде на другим странама, уп. *ѡѡа-Дѡнче из Вучѡѡрна*, Елезовић, Кос. I 105). С друге стране, *-а* се јавља у *кума-Ѓѡге* Ит, *кума-Ѓѡга ће рѡћи* Ит, *кума-Дѡшану* Км. Уп. т. 14.

375. У СЦ су доиста чести хипокористици страног порекла на *-и* у НВјд и с проширењем основе *-л-* у осталим падежима:

Бѡци, *Бѡцила*, *Бѡцилу*, *з Бѡцилом*, *Бѡрила*, *Јѡнила*, *Лѡцила*, *с Лѡцилом*, *Мѡнкила*, *Мѡнкиловица*, *Цѡкила*. Овом се материјалу прикључује надимак *Мурци* у Ит (код *Мурцила*, *са Мурцилом*) и име *Анси* (нем. Hansi) у Пе и Сн.

Из СК имамо од *Јѡжике*, а у СЦ старији (?) слој је оличен у хипокористику *Бѡцика* (тако у многим црњанским породицама ословљавају оца): *Бѡцикин кѡѡѡ*.

Облици на *-и/-ила* обични су и у суседном Радојеву, чији говор није обухваћен овом монографијом. П. Ивић је забележио и *ко Тѡбила* у говору „Шокаца“ у Рекашу и *чѡкала Тѡнчила* у Батањи (Ивић, Батања 41).

Хипокористици *Guugi*, *Jani* и *Laci* обични су у мађарском ономастикону, а *Манки* је био надимак црњанског лекара, Мађара по народности (крштено име му је било *Károly*, Карло). Ко су били *Цѡки* и *Бѡци*, данас не можемо реконструисати. Итебејски *Мурци* је породични надимак једне српске фамилије (презиме је *Мишков*).³⁸⁹ Вероватно је, да се номинативни облик своди на мађарску хипокористичну формацију. Међутим, *л* које следи и сувише подсећа на немачки (у јужнијем немачком особито чест) деминутивни и хипокористични суфикс *-li*. Остаје, међутим, нејасно како се тај суфикс могао накалемити на мађарске творбе. Или је у питању неко румунско образовање, што би најбоље одговарало укупном ареалу појаве? Без увида у стање у мађарским, румунским и (некадашњим) немачким говорима у том крају немогуће је стварати поузданије закључке о пореклу ове формације. Она, ипак, остаје значајна као редак деклинацијски тип са крњењем основе у мушком роду (*Беци* : *Бецил-а* као *име* : *имен-а* и дијал. *Раде* : *Радеѡа*).

У мокринским песмама Р. Вртипрашког такође се јавља *Цѡки*, очигледно Србин (*Драга Цѡки*, Мо 1–26 и 1–28). Осим тога ту срећемо обиље имена на *-ика*:

Имали смо и Васику и Јаксику и Јанику и Тајфлику Мо 1–82, *Шѡрицику и Цинцику и Гунцику и Пилцику и Шѡримфлику* 1–82, *Пичвајзлику и Ферчичку и Брацику, Цѡкику и Плецику* 1–83. Вероватно неки од тих људи нису били

³⁸⁹ Стеван Ѓапић, *Надимци и презимена у Српском Итебеју*, ППЈ 6, 1970, 234.

Срби већ Немци или Мађари, али је бесумње међу њима било и Срба. Да *-ик-* може стајати и у номинативу, показује нпр. одредница *Шандика*, *-е* у анексном речнику (Мо 1–131). Изгледа, ипак, да бар у понеким случајевима облици на *-и* стоје у суплетивном односу с парадигмом на *-ик-*. Већ смо поменули облик *Цеки* Мо 1–26 и 1–28, а с њиме је очигледно у корелацији *Цекику* 1–83. Рекло би се и да је у номинативу понекад могуће двојство, *-и* и *-ика*. У истом речнику налазимо реч *Таксика*, *-е мали њас, јазавичар*, с напоменом: „*Често су њи керови и добили име 'џакси'*“ (Мо 1–127). Ту се, дакле, *џаксика* и *џакси* јављају мање-више напоредо.³⁹⁰

Потврде о употреби облика на *-ика* у Кикинди садржи текст приложен уз извештај Б. Милетића, Кик. 34–36. На стр. 35 налазимо два примера за ном. *Ансика*, један пример за вокатив *Ансика* и један за ген. *код-Ансуке* (реч је о комшији Немцу, којег су његови сународници вероватно звали *Hansi*). На стр. 36 долази по једна потврда за ном. *Ансика* и за исти такав вокатив. Уп. и Дедику Е, *Лалика* СЦ, *Генцикино* Км.

376. Наставак *-и* у НАјд *биџикли* Ч Ф, на *биџикли* Бш, *беџикли* Ит Цп Ч Пе Ф свакако потиче од мађ. *bicikli*.

Алтернативни облици су *биџикл* Ил и *беџикла* Ит, чему одговара и *јџиши биџиклу* Ф. У множини је забележено *биџиклови* Ч.

Неколико примера са *-и* у НАјд, и то у позајмљеницама из немачког, нуди нам збирка песама Р. Вртипрашког:

и *бренајзли*, да *џи* коса буде лепа колмована Мо 1–57 (објашњење *брѣ-најзли* — *примитивна направа која је служила за ондулацију жене* Мо 1–113), *вангли сџисне до сџомака* Мо 2–54 (и објашњење *вангли* — *дубока њосуда за мешање шестиа* Мо 2–111) поред облика средњег рода (т. 453), да *куйиду шџајервогли* Мо 1–45 (објашњење о томе каква је то врста запрежних кола налази се под *шџајервогли* на стр. 132).

Додаћемо овоме примере *мџли вџндли* из Сп и *шџајер-вогли* Бш.

Изворни немачки облици су дијал. *Brenneisl* (дем. од *Brenneisen*), дијал. *Wannl* и *Steirerwagen*.³⁹¹ Упор., међутим, и мађ. *stajer-vágli* (Schneeweis, о. с. 56).

Гордана Вуковић, Терм. куће 124, бележи облике *вџнгли* и *вџнгли* поред чешћег *вангла* и сл., а Вуковић, Бошњакović и Недељков, Колар. 216, имају *шџајервагни*, *шџајервогли* и *шџајервогни* поред много чешћег *шџајервагн* и сл. Међутим, ниједна од потврда за облике на *-и* из те две монографије не потиче из Баната. Гордана Галетин, *Из лексичке проблематике северне Шајкашке*, ППЈ 16, 1980, доноси облике *брѣнајзли* стр. 62 и *шџѣмџзни* 91 (међутим, *вангла* 63 гласи тако). И Мирјана Максић, *Прилог истраживању лексике Срема*, ППЈ 16, има облик *брѣнајзли* стр. 96, али *вангли* 97.

³⁹⁰ Сама реч је позајмљеница. од нем. *Dachshund* „јазавичар“.

³⁹¹ E. Schneeweis, Dt. Lehnwörter 10, 22, 45.

Тема о именичким облицима Нјд на -и у српским војвођанским говорима заслужује подробно истраживање на основу много потпуније грађе, коју треба скупити. Уколико се ради о позајмљеницама из немачког, може се мислити на јужнонемачки деминутивни суфикс -li.

Изван овога круга изразитих дијалектизама остају позната имена месеци јуни Ил Ж Ф А Ме Бш, јули Ил Ф А Ме Бш.

Особености појединих именица

А) Именице које задржавају мушки род

377. Дан

У Г и Л јединице у сложеним називима празника чува се неслоговни облик основе, али се са њим везују нови наставци, а не некадашње -е из консонантских основа:

очи блага дна Ит, *до Видова дна* Мђ Сн, *од Видова до Ивања дна* Мђ, *очи Ђурђев дна* Бк, *до Ђурђева дна* Ф, *ире Ђурђева дна* Бк, *од Ђурђева дна* Ит Пе, *после Ђурђева дна* Ит Ф Пе, *учи Ђурђов дна* Бк, *од Ђурђова дна* НК, *очи Ивана дна* Мђ, *од Ивања дна до Пећирова дна* Мђ, *Ивања дна* Ит Сн, *очи нашега Ивања дна* Ит Пд, *очи Крстова дна* Мо, *до Мићирова дна* З НК, *до Пећирова дна* Ф, *ош Пећирова дна* Ж Ф Пе Е, *ош Пећирова дна* НБ, *очи Пећирова дна* Пе Км Ми Сн НК, *очи Пећирова дна* З, *ире Пећирова дна* Бк, *после Пећирова дна* Ж, *после Сидсова дна* СК, *до Сидсова дна* Ит;

о Ђурђеву дну Ми, *о Ђурђеву дну* Сф, *о Ђурђеву дну* СЦ, *о Ђурђову дну* Ч, *о Ђурђевим дну* Ит Сф, *о Ивањ дну* Бк, *о Ивању дну* Пд, *о Ивању дну* Бк, *о Пећирову дну* Ф СЦ, *о Пећирову дну* Ж Ф, *о Пећировим дну* Мђ Ит Ф, *о Сидсову дну* СК, *о Сидсову дну* СЦ;

да идемо на благи дну Ме, *о благим дну* Ме,

али: *очи Видовога дана* Мђ, *до Ивана дана* Ит, *после Пећирова дана* Ф, *о Бадњим дану* Ђ, *да иде о Видовим дану* Ме, *о Сидсову дану* СК, што све представља новији, још увек танак слој.

У Бачкој и Срему такође се чувају полуархаичне форме *дна* и *дну* у истим везама.³⁹² Блиско је овом стању и оно у Левчу и у говору Галипољских Срба.³⁹³

Иначе основа гласи *дан-*: *четвртог дана* Ф итд.

Множина може бити и краћа и дужа (т. 348), а у Гмн без -ов- наставак може бити и -и (што је првобитни завршетак овог падежа код консонантских основа) и -а (т. 355 и 354).

³⁹² И. Поповић, Госп. 171; Б. Николић, Срем 341.

³⁹³ Р. Симић, Левач 239 и П. Ивић, Галип. 183.

378. Облик *бакара* Ит сугерира да та именица задржава *a* кроз парадигму, што је у складу са њеним пореклом од турског *bakır*. РЈА има облик *бакара* у једном примеру из XVIII века, а РСАНУ га наводи као архаизам. Турском изворнику најближи су облици *баќър*, ген. *баќѣра* у говору Галипољских Срба (П. Ивић, Галип. 182).

Скрећемо пажњу на то да је о непостојаном, односно постојаном *a* у именицама *сан* и *шав*, као и о типу *минисѿар/минисѿер* било говора у т. 115 и 116.

379. *Орах*

Ишчезавање *x* нарушило је стабилност деклинације већег броја именица са *x* на крају основе.

У Нјд најобичнији облик је *òра Ж Ф А Ме Мо, јèдāн òра Т, јèдан òра Ћ, йод òнај наш òра Ми*.

Међутим, управо овај облик представља елеменат аномалне промене. Неправилност се, бар у једном пошироком ареалу, може уклонити увођењем -о место -а по аналогичком моделу Н *оро*: Г *ора* као *дечко* : *дечка*:

òро Т О Ф Ме Бш Ћ, òро йма љўску Бш, òро је јèдан Бш, йма кāо òро Бш.

Најзад, постоји и облик *òре*, можда настао од старијег *орѣх*, без промене у *орax*:

(јèдно) òре Ил Ш СЦ Ме СК, ба́цу òре Ш, ма́ю òре СЦ, йѣ́ ди је йō òре СК, мѣ́шмо òре на срéди СК, мѣ́ше сѣ́арѣшина òре СК.

Из суседних говора на тлу Мађарске имамо потврде и за *òра* (Мађ. Чанад) и за *òро* (Деска, Нови Сентиван) и за *òре* (Нови Сентиван — све код Степановића, Мађ. 124). М. Чешљар у Иванди (стр. 128) региструје облик *òрај*, који се у нашој грађи није нашао.

У Гјд налазимо обличко двојство:

òра Мђ Ф З А Бш Ме СК Ћ, йрѣ́ òра З;

òва òреѣ́а Ил Ит СЦ Мо, од òреѣ́а СЦ Ћ, òреѣ́а Ил.

Облик *òра* свакако се своди на *òра(х)а*, док је *òреѣ́а* секундаран, настао после преласка Нјд у средњи род.

У Ф је забележен Вјд *òј, òраје, òраје* (у песми).

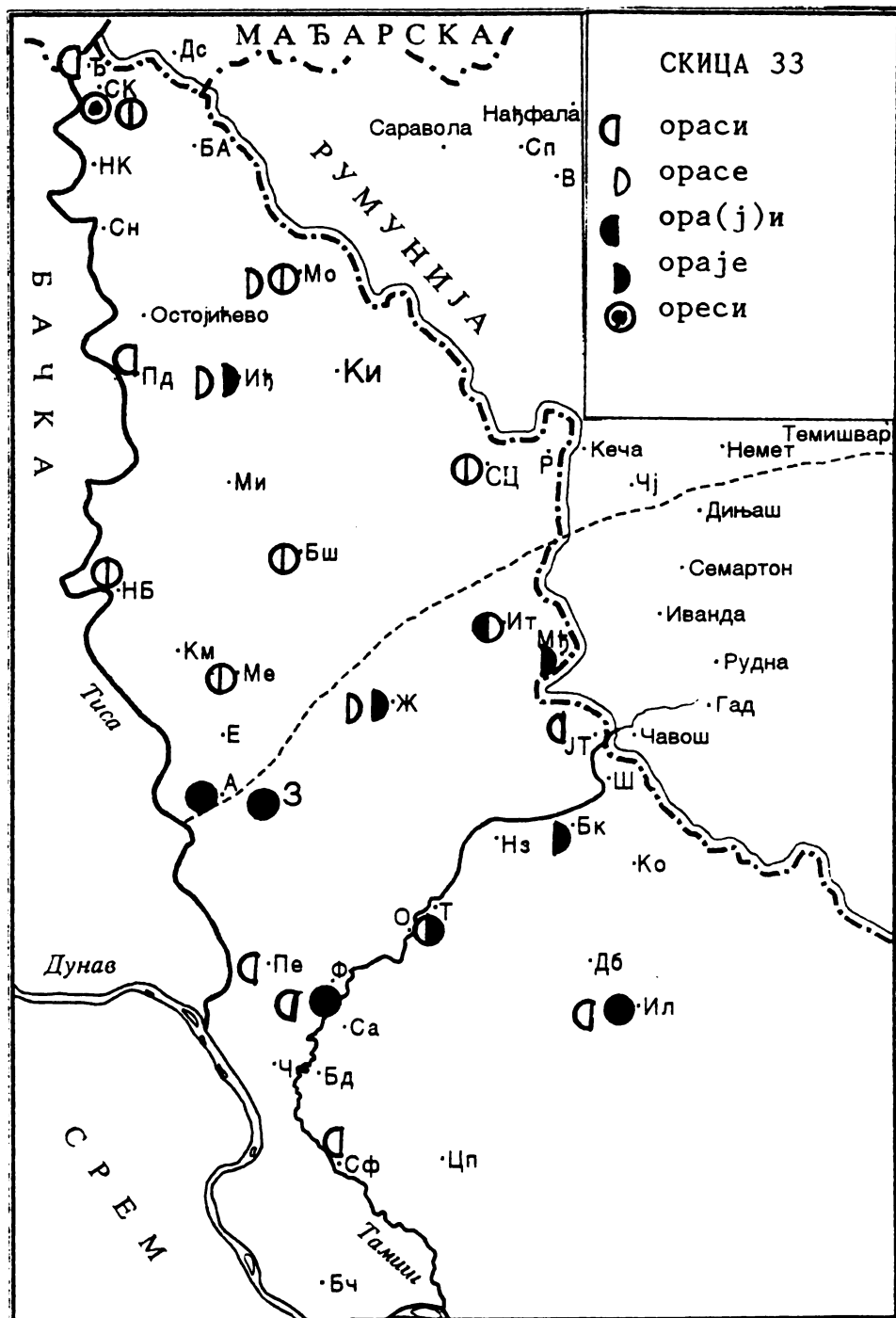
У Ијд и Лјд срећемо се с одговарајућим двојством:

с òром (свакако < *с òра[х]ом*) СЦ, *с òйѣ́им òром Ф СК, с òѣ́им òром Ф СК;*

с òйѣ́им òреѣ́ом Ил, сѣ́гра се с òреѣ́ом СЦ;

ò ѣ́им ѣ́врѣ́им òру СК;

о òреѣ́у СЦ (по ;питнику).

Још увек је чест стари облик Нмн *òраси* Ил ЈТ Т Сф Ф Ме СЦ Бш НБ Мо Пд СК Ћ, али се јавља и аналошки *òраи* Ф, *òраји* Ил Ит Ф Пе З А (можда није случај што потврде потичу махом из тамишке зоне). Из СК имамо и *идишио* су *òреси*.

У Гмн налазимо тројство. Облици *òрāја* Т Ф А Е СЦ Ме НБ Бш, *òраја* Ил Ит Ж Т и *òра* Бш (*ѣма сѣдам òра*) Пд (*òббије òра*) Мо НК (*ѣзме òра*) СК (*кѣйимо òра, бāцу òра*) Ћ (*ѣма òра*) своде се на *ораха*, док *òрāса* Ме има с из Нмн.

У Амн долази, уз старију форму *òраје* Ил А (*бāцу òраје*) Ф (*бāцамо òраје*) Бк Мђ Ф Т (*кѣйу òраје*) Ж (*ѣзме òраје*) З Чј (*òаје им òраје*), *ораје* Иђ 10, *òрае* Ме и аналошки облик *òрасе* Ит Ж СЦ (*ѣзо òрасе*) НБ Ме (*òѣли òрасе*) Бш СК, *орасе* Иђ 45, (тако и на *орасе* Мо 2–25). И ту као да постоји географска репартиција: облик *òраје* долази углавном у тамишкој зони, а *òрасе* у кикиндској.

В. скицу 33.

У Имн претежу облици са *с*: *с òраси* Ж, *сас òраси* Т, *с òѣи òраси* Ж Т СК, *кѣ ѣу с òѣи сѣлни òраси* Ф, *с òрасима* Ж СЦ НБ, а с друге стране само *òрајима* Ф. Облик *òресима* СК, добивен помоћу упитника, није сасвим поуздан.

Слаба заступљеност облика *ореси* у множини даје повода за сумњу да *е* у *оре*, *орѣша* потиче од *ѣ*. Алтернативно, додуше не врло уверљиво, објашњење би полазило од аналогije са типом *море*, Гјд *мора*. Дакле, Нјд *оре* према Гјд *ора* < *ораха*. Уп., међутим, микротопоним *Орешац* Мђ и т. 113.

380. Влах

Овај етноним, који у Банату значи „Румун“, у јединини има само предвидљиве облике, настале непосредно од оних старијих са *х*:

Нјд *Влā* Ит Бш, *Ђока Влā* Ил, *Влā* Ит Ж Ф НК;

ГАјд од једног *Влā* Ф СК, *јел знāш Ђоку Влā* Ил;

Дјд *Влāу* Ф СК;

Ијд *с òѣим Влāом* СК.

Нмн увек је *Влāси* Бк Ит Ф *В Бш СК; с тиме се слаже и Имн *Влāсима* Ф.

Међутим, старији Гмн *Влāхā* морао је гласовним путем дати *Влаа* > *Влā*, што би разбијало правилност парадигме. Уместо тог облика јављају се два иновативна: *Влāса* Км СК, и много чешће *Влāсѣју* Ит Сф Ф Т З Ми Ки Мо Пд НК, *ѣѣи Влāсѣју* Цп, од òни *Влāсѣју* Ф, *Власѣју* Бк Мђ Ж, *Влāсѣју* Ж Ф.

За Амн располажемо само примером *ѣѣ Влāсе* СК.

381. Сиромах

Уз Нјд *сирōма* Ф Чј Сп Мо, *сирōма чòвек* Ж долази ГАјд *сирōма* < *сирōмаа, *газдачка дèвōјка за сирōма* СК. Ту је и Нјд *сирōмо* (*сирōмò сам*,

386. *Лебац*

Ова именица има суплетивну промену, с проширеним обликом НАјд:

лебац Ил ЈТ Ш Ит Бч Т Ч Ф А Ме Км Бш СЦ Ки НБ БА Ћ Дс, *лебац* Иђ 19, *лебац* је *фѝни* Бк, *кукѝрузан лебац* СК, *но̀сили лебац* Бк, *леѝ лебац* Мђ, *цѐли лебац* Ф, *јѐли лебац* Ит, *бра̀шно за лебац* Ит, *ѝо лебац* Бш, *ка̀кви лебац* ви *јѐше* СЦ, *ц̀рни лебац* СЦ, *у лебац* Ф Пд; *до̀ста за лебац* Сн.

леба Бк Ит Ф Т Сп Ме Бш, *леба* Иђ 8, *од леба* Т Бш, *брѐз леба* Ф, *брѐз леба* СК, *двѐ кѝле леба* Бш, *ѝо ѝо̀лак леба* Мђ, *јѐмо бѐла леба* СЦ, *бѐла леба* Ж, *ѝѐћи леба* Ме, *ѝмѐсу леба* НБ, *мѐсу леба* Ф, *о̀тсе́ци леба* Ф, *се́чем леба* Бш, *за̀кѝе́ва де́ше леба* Ф, *де́ци леба да̀ш* Сф, *о лебу* Бш, *с лебом* Ит *В Бш БА, *лѐзи лебу да̀ шѐ* јѝм Ф, *лѐбова* Ф, *лебова* Иђ 39.

Усамљен је пример *скру̀жимо леб* СЦ.

Оваква суплетивна промена позната је и разним другим говорима у источнијим српским крајевима.³⁹⁴

387. *Лукац*

И ту влада суплетивизам једнак ономе код именице *лебац*:

лу̀кац Бч Ф Е Ме Бш Ћ, *лу̀кац ц̀рни* Ит, *ц̀рни лу̀кац* Бш, *бѐли лу̀кац* Ил Бш, *мѐшла лу̀кац* Ф;

лу̀ка Мђ СЦ, *бѐла лу̀ка* Бш, *ц̀рна лу̀ка* Ћ.

Наглашавамо да између чланова парадигме именица *лебац* и *лукац* нема семантичке разлике осим оне везане за падежна значења. Тако, на пример, *лебац* не значи „умешен комад хлеба“, већ просто „хлеб“.

И однос *лу̀кац* : *лу̀ка* биће стар, забележен је и у говору Галипољских Срба (П. Ивић, Галип. 183–184). Ж. Бошњаковић и Г. Драгин знају за тај однос из својих завичајних говора у Јарку у Срему, одн. у Шајкашкој.

388. Судећи по облицима добивеним приликом испитивања с упитником српскохрватског дијалектолошког атласа, два орнитонима пренела су у јединину множинско проширење -ов-:

ко̀сов Ф, *два̀ ко̀сова* Ф, *ѝма ко̀сова* Пе;

о̀рлов (али и *о̀ро*), мн. *о̀рлови* Ф, *о̀рлови* Бш; међутим, у Ме П. Ивић је записао само *о̀ро*, мн. *о̀рлови*, *о̀рло̀ва*.

Напомињемо да је у Банату орао познат само из књиге, а да ни кос не спада међу птице које су тамо обичне.

РСАНУ региструје облик *ко̀сѝв* („нераспрострањено“) код писца Лазе Комарчића. У Ловри код Будимпеште забележен је облик *ко̀сов* (Ј. Мијатовић.

³⁹⁴ П. Ивић, Галип. 183–184, Реметић, Шум. 237, П. Ивић, Херски 335 и 347. Тако и у Батањи (П. Ивић, Батања 41), а у Рекашу источно од Темишвара: *лѐбац*, Г. *лѐба*, *лѐбо̀ва* у материјалу П. Ивића из 1956. Однос *лѐбац* : *лѐба* долази и у завичајним говорима Ж. Бошњаковића (Јарак у Срему) и Г. Драгин (Шајкашка у Бачкој).

Прилог 159). Реметић, Шум. 246, има *бели орлов* поред *оро* и *орло*, а у Љештанском се говори *орлов*, Гјд *орлова* (Тешћ, Љештанско 281). У говору Галипољских Срба јавља се слично образовање код речи *волов* (П. Ивић, Галип. 183).

Променом у супротном смеру створен је облик *бџ* Мђ Ит, мн. *бџови* Мђ Ит, *бџеви* Ит. Етимологија овог ихтионима (< мађ. *biscó*)³⁹⁵ показује да је његов основни облик *буцов*, а не *буц*. И РСАНУ има *бџ* из једног извора и упућује тај облик на *бџов*. Михаиловић и Вуковић, *Рибар*. 37–38, наводе само *буцов* и уз то *буца* из Ковина.

Поменућемо овде и множину именице *авџо* (*афџо*): *каџ* су *изаџили* (= појавили се) *авџови* Цп, *афџои* *џу* *стију* СК. Уп. и *афџови* Км код Н. Секулић, *Текстови* 135.

389. Србин

Етноним *Срб*- јавља се и са проширењем *-љ*:

Србин Ит Цп Ф Ме Бш, *Срби* Ил Бк Ит Бч Ж Т Ф З Ме Бш ЦЦ Сп *В НБ БА СК Дс, *преко Срба* Ит Ф СК, *оџ Срба* Ж Бш, *Срба* Ф Ме, *џџ Срба* Бш, *Србе* Ф З СК Дс, *на Србе* СК, *Србима* ЦЦ НБ Дс, *иџа ће биџи са Србима* НК, *Србама* СК;

Србљин Ит ЦЦ Чј Ки Ме, *свако је воџо Србљина* Мо, *Србљина* Сн, *Србљи* Бк, *Србљи* Бк Мђ Т Ф Бш НБ ЦЦ Ки Пд Сн СК, *дџеџи Србаља* Ит, *Србаља* Ф Ж З НК СК Дс, *немаду Србаља* Ж, *више Србаља* Т, *оџ Србаља* Мђ СК, *коџ Србаља* З ЦЦ НБ СК, *џџи Србаља* Бш Пд НК, *Србље* Бк, *Србље* Ки.

Облик са *љ*, давнашњег порекла и некад веома раширен (в. нпр. РЈА) данас је углавном особина српских говора у Банату (укључујући југоисточни, в. Ивић, Херски 335 и 347) и Бачкој (Поповић, Госп. 168–9; у јединици се у Бачкој *љ* не појављује). Ившић (Пос. II 106) забележио је облик *Србљин* у Славонском Броду.

Пореклу односа *Срби* : *Србљи* посвећен је рад Радосава Бошковића *Србљи и Срби*, ЗФЛ XXI/1, 1978, 23–25.

Кукуруз

390. Именица *кукуруз* има необичну суплетивну промену. У Н та се именица јавља у јединици, у Г по правилу у множини; а у А затичемо напосредност:

кџруз Пе З Сн НК, у *куџруз* Ил, *да коџаш куџруз* ЈТ, *кад куџруз коџамо* Сп, *куџруз коџали* Нз, *куџруз* Мђ Ф Ми Бш, *џодрџали кџруз* З, *коџруз* Ф Ч Ме НБ Пд, *кџруза* Ч, *куџруза* Сф Пе НБ;

нџсимо кџрџа Ч, *маџо кџрџа* З, *џџџа јел кџрџа* З, *јџџа џџџа* (пространа џџџа одређене величине) *кџрџа* Сн, *џџ џџџери кџрџа* НК, *куџрџа*

³⁹⁵ РЈА, РСАНУ, Скок. Занимљиво је да Хадровић, Hung. Elem., није уврстио ову реч у свој преглед српскохрватских позајмљеница у мађарском.

Пе СЦ, *ѿма кукурѹза* Дс, *чеѿр ваго̀на кукурѹза* Ит, *ла̀нац кукурѹза* НК, *меѿтер кукурѹза* Ки, *ѿедесеѿ меѿтера кукурѹза* Км, *цѐнѿу кукурѹза* Е, *ѿѹно кукурѹза* Ит, *жѿѿѿа јелѿѿи ѿа̀к кукурѹза* Сф, *донесе кукурѹза* НК, *ра̀кије оѿи кукурѹза* Сф, *ку̀рѹза* Сн НК, *ко̀курѹза* Ит Ме; *да бѐру кукурѹзе* Нз З Мо, *бѐremo кукурѹзе* З, *бѐremo ку̀рузе* НК, *кру̀ни кукурѹзе* ЈТ, *о̀нда смо ка̀сније до̀се.ли са ку̀рузи: веѿ снѿг а ми бѐremo ку̀рузе* НК.

Хибридни су облици с *кукурѹзом* Ит, с *ку̀рѹзом* З, *ѿо кукурѹзу* Ит Сф Пе, где су удружени једински наставци с акцентом Гмн. Хибридан је и пример *ѿма мла̀да кукурѹза* Ф. Уосталом, код облика *кукурѹза*, множинског по акценту, за множинску конгруенцију немамо потврда.

Појава је позната и у Срему. У материјалу П. Ивића из Старих Бановаца нашао се пример *сѐјали су жѿѿѿо, ку̀рузе* (овакви примери поучни су јер стављају напоредо једину именице *жѿѿѿо* „пшеница“ и множину *кукурѹзе*). Невенка Секулић доноси из Руме *ѿмали свѿѿи ку̀рѹза* (Текстови 274). Ж. Бошњаковић и Г. Драгин потврђују множинске облике Г и А за Јарак у Срему, одн. за Шајкашку. — Радомир Алексић, *Језик Маѿѿије Анѿѿуна Ре.ѿковића*, ЈФ Х, 1931, 104, наводи из опуса тог славонског писца XVIII века реченицу *рак он свиѿе храни кукурѹзи*.

Новац

391. Именица *новац* чешће се употребљава у множини него у једини: *био злѿѿѿан нѿвац* СК, *срѿбрен нѿвац* Ме, *сѿв је нѿвац био у ѿѿѿа* Ит, *до̀сиа нѿвца* Сп, *ѿзме из о̀ног нѿвца* Чј, *нѿвцом* Т, *ѿо ма̀ђарским нѿвцу* СК;

о̀нак су бѝли нѿвци Чј, *нѿвци* Бш, *ак ѿмаш нѿва̀ца* Ф, *брѿз нѿва̀ца* Ф, *ѿа му је ѿрѿбало нѿва̀ца* СЦ, *о̀н ѿма нѿва̀ца* Цп, *нѿва̀ца* Бш, *да нам нѿва̀ца* СК, *ѿѿѿѿа му ѿдише нѿва̀ца* СЦ, *мѐѿе ма̀ло нѿваца* Чј, *без нѿваца* Сп, *нѿваца* Мђ, *да ми донесе нѿвце* Сп, *на̀шо нѿвце* Ит, *брѿи нѿвце* Бш, *да ѿу до̀биѿѿи нѿвце* Цп, *ѿме да ба̀ца нѿвце* Чј, *о̀ма нѿвце* Чј, *нѿвце свѿѿи во̀ле* Ф, с *нѿвцима* Ф.

Томашевац

392. Споља гледајући, сличан је однос ојконима *Томашевац/Томашевци*: *ис Тома̀шевца* Ф, али *Тома̀шеви* Т, *ис Тома̀шевѿца* О Ф, *ис Тома̀шеваца* Бк Ф.

Овај топоним спада у ред оних не баш малобројних код којих је изворни множински облик, бар у званичној употреби, замењен јединским, можда заслугом администрације. Утолико више изненађује следећи податак: „У прев. кр. рескрипту од 10. авг. 1868. назива се ова опѿина Томашевци, али у народу је познато име Томашевац.“³⁹⁶

Поводом облика *новци* и *Томашевци* поменућемо да су овде плуралија тантум мушког рода прилично ретка. Уп. прелазак топонима *Ме.лѐнце* и *Ку̀-*

³⁹⁶ Срп. прав. Митрополија карловачка, У Карловцима 1910, 649.

мане у средњи род (т. 399), али с друге стране *Влашћийи* „позната скупина звезда“ Ил Ит Сф Ч Пе Ф, *Влашчији* Е Сн (у вези с том лексемом в. и т. 300), *шклѡйи* Ит, *шѡљеви* Ит.

Крисѡс

393. Име *Крисѡс* Ф СК, *Крисѡс се роди* 3 СЦ, има ГА *Крисѡа* (*Крисѡа* им њйног Ф, *Крисѡа* вам бѡга Мо, *Исуса Крисѡа* Ч), али *Крисѡса* у значењу „Христос у ритуалним народним обичајима“ (чѡвали *Крисѡса* Ит). Присвојни придев је *Крисѡов* Ф, *Крисѡово* Ф.

Мозак

394. Именица *мѡзак* уопштила је консонант к и у косим падежима: *мѡска* Мђ Ж СЦ Ки Ми Пд, из *мѡска* Ч Ф 3 Ме СК, *мѡло мѡска* Пе НК, *здрѡвог мѡска* Ит, *зайалѣње мѡска* Бш, у *мѡску* Цп СК.

И. Поповић, Госп. 159, бележи овакве облике у Бачкој.

Јеж

395. Именица *јѣж* однекуд је проширена румунским наставком -ул: *јѣжул* Ит Ж СЦ, као од *јѣжула* Ит, *јѣжули* Ит.

Међутим, у знатно касније испуњеним упитницима за лингвистичке атласе овог проширења нема: *јѣж* Ф Ме Бш, *јѣжом* Ф Ме. Или се та села налазе ван ареала облика *јѣжул*?

Б) Именице које мењају род³⁹⁷

396. Знатан је број речи које у књижевном језику (редовно или у претежном броју случајева) имају облике мушког рода с наставком -ѡ у Нјд, а које су овде, факултативно или редовно, женског рода и имају наставак -а у Нјд:³⁹⁸

цѡрчи ђѣрма Сн, *на ѡим ђѣрмама* Сн;

кѣра „пас“ (уопште, без обзира на пол) Ит Ж Бч Пе Ф 3 Бш Ћ, *кѣру* ѡмали Ит Ж Ћ, *мѡј ѡѡац ѡѡѡи кѣру* Чј, с *кѣром* Ж, као *кѣре* Ит Ж Ч, *лѡвачке кѣре* Ит, *ѡѣ вѣлике кѣре* Ф, *мѡле кѣре* Сф, *вѡше вѣлики кѣра* Ф, али *кѣр* Ћ;

мѡйна Ил ЈТ Ф А Ме НБ СЦ, *млина* Иђ 19, *ѡѡ мѡйна* Ит Пд, *мѡйна сѡма мѡѣе* Ж, *бѡла нѣка мѡйна вѣлика* Сп, *мѡйна вѣлика* Сф, *мѡйна вѣлика* Ки, *кѡја мѡйна* НБ, *код мѡине* Бк Пе НБ, из *ѡѡе мѡине* Км, *сѡѡго сас мѡине*

³⁹⁷ Именице *ѡра* и *сѡѡра* могу такође бити средњег, односно женског рода. Ипак та појава код њих захвата мањину примера. Стога, а и зато што се те именице уклапају у већу скупину оних чије су деклинационе особености последица губљења х на крају основе, уврстили смо именице *ѡра* и *сѡѡра* у претходни одељак.

³⁹⁸ Неки од тих облика женског рода на -а (*ђѣрма*, *кѣра*, *ѡиринѡа*, *ѡѡреза*, *ѡѡѡа*, *ђѡѡѡа*, *ђѡѡѡа*) ушли су, на један или други начин, и у књижевни језик, односно бар у језик појединих књижевних дела. В. РМС s. v. v.

Сн, мліну су имали СЦ, імō је малу мліну СК, иде на мліну Ж Цп Ми СЦ, у іу мліну Ит, однесе у мліну Сн, мліну Иђ 16, іред ову мліну нашу Пе, на мліни СК, изішоше мліне Ит, мліне изишле Ф, оікаїт су ове мліне Ж, каїт су мліне дџиле НК, јелбо су мліне бџе НБ;

біле обџке беле Бк, іџ се звало обџке Ит, али обџци бели Км;

џрева је біла од сџве бџлеге ЈТ, џрева Ит, имали смо џреве дџіа Бк, кад џреве нџма Ит, џреве нџмам дџіа Ит, ірџбало им з џреву Ит, с џіом џревом Ж, али џрев Бш (уп. џрева *Дињаш);

Мнм џіанке Ит Е Ми Т, џіанке нісу біле іокривџне Сн (изгледа, углавном у кикиндској зони, уп. џіанци Цп, оікривџени џіанци Ф Е);

іаріа „сеоска ергела“ Е, кад іма мџго коња, зџемо іаріа Ф, мі смо звџли іаріа, цџла іаріа коња Км, да га дамо у іаріу Км, чџвар чџва іаріу Ф, — іаріе „чопор коња“ Ил, іду іаріе Ч, іііо ніје за радњу, іџ се звџло кобиле, іііо је за радњу — іаріе Пе, у леііо іџсіу коње у іаріе Цп, іџс-сџдам гџдина је у іаріе Сф, каїт су біле іаріе, држалі іо ірі-десеті коња Сф, іџшлі коња у іаріе Ф, да га іџсіим у іаріе Ч, да іџшџмо коња у іаріе Ф, ис іаріа Ф, да га изведџм ис іаріа Ч (у мађарском рагіра „јахаїи коњ“);

іірінца Ил Бк Ф А Ме, іііо је дџбра іірінца Ф, сџди се іірінца НК, нџма іірінце Ит, іірінце сџд іма Ит, дај мі маіо од џіе іірінце Ф, краће оі іірінце БК, мџіеш іірінцу Ит, Ајд іірінцу НБ;

іџреза Сф, оііііше се іџреза Ил, іџреза е біла маіа Ит, намііе нџку іџрезу Ил, ко нџма іџрезу да ілаїіи Ил, здраво маіу іџрезу Сф, — нџеш ііі мџју іџрез ілаїіііи Ит, али маілі іџрез Ч, черес іџреза Е;

іџжа Ил Ит Цп Сф Пе Ф Е Ме Бш, јџну іџжу Ит, іушїај іџжо рџгове Мо 1–35, мн. іџже Сф, нџе зелџне іџже Ит, іџже џне јџду Сф, џне іџже іџаке вџліке Пд, али іџж Ж, іџжева Ж, іџжеви Бш;

іџ сїлаве су долџко Ж;

Нјд іџабана Ч Бш, свџ му іџабана џікинїіа Ч, двџ іџабане Ч, али іџабан Ме;

дрџга џџшка Ил, из џве џџшке Ил, од џве џџшке Ил, али іџмо ди је џџшак Т, џде на џџшак Т, на џџшак Сф Ме, замако за џџшак Бш;

земљана џїа Ме, џїа Бк, біле су џїе Бк, біле џїе заднивеџне Бк, тако и џїа *Дињаш, али џї, мн. џїови Ил.

Текстови Невенке Секулић дају потврде за Ајд мліну из НБ (стр. 130) и Гјд іірінце из 3 (стр. 151, 152). Из Иванде у румунском Банату потврђени су облици кџра, іірінца и џїа.³⁹⁹ Г. Вуковић⁴⁰⁰ има облике џџрма (разна места у Срему и Бачкој), мліна (из Срема, Бачке и Баната), џџшка (из југо-

³⁹⁹ Чешљар, Иванда s. v. v.

⁴⁰⁰ Терм. куће s. v. v.

источног Баната)⁴⁰¹ и *ћуџа* (из Срема, Бачке и Баната). Даље паралеле могу се ређати из разних говора: из Шајкашке⁴⁰² за именице *кера* и *огрева*, из Радимне у Банатској Клисурси⁴⁰³ (*обојка*, *шабана*, *ћошка*, *ћуџа*), из Шумадије⁴⁰⁴ (*ћошка*), из Ловре јужно од Будимпеште⁴⁰⁵ (*ћерма*, *ћуџа*), из говора Галипољских Срба⁴⁰⁶ (*обојке*, *ојанке* — само у множини!, *јуџа*). Посебно су занимљиве подударности са говорима старих иселјеника, које сугерирају дубљу старину појава.

397. У неколико случајева именица мушког рода, градивна или апстрактна, прелази међу именице ж. рода на консонант:

његова зној Ф, *моја зној* Ф, *таа зној* Ф, *убрисо моју зној* Ф, *бришем ладну зној* Ф, *иуђу зној* Ф, али да му *истиера тај зној на нос* Бш, *мој зној* Ф, Г *зноја* Бш, *на чело има зноја* Ф, *улејио се од зноја* Ф, *ош силног зноја* Ф;

каш се ова несрећина случај десица Ит, *шд е ена така јука случај* Ит, *једну случај* Ит, али и за сваки случај Ит.

За неколико других именица располажемо по једним примером који упућује на то да оне припадају женском роду:

нема квари Ит, *сама лог* Ми, *н оџу начин* Ит, *зафаљивање на оџу* *йдо-клон* Ит, *шд нема смисли* Ит, *била велика сийд* Ж, *извади ируди* *ја укреше* Мо.

Од свих ових именица у женском роду су забележене у разним изворима *квар*, *сийд* и *ируд* (потврда у РЈА за прве две, у РМС за трећу). Наравно, наведени примери нису довољни за просуђивање о томе код којих је именица појава уопштена, и у којем ареалу.

398. Овде треба посебно поменути именице *Дови* и *кдорач*.

Облик номинатива *Дови* „Духови“ Мђ Ит Ж Ч Ф Пе Ме СЦ Км НБ БА НК Ђ, ако га не прати атрибут или предикатски облик с ознаком рода, не показује којег је рода именица (али: *йрдишлѣ су Дови* Ит, *каш су дошле Дови* Ки, *дблзиду Вѣлике Дови*, *йднда Мале Дови* Ит). Ово важи и за локативе *о Дови* Дб Ит Ки НК СЦ, *о Довима* Км. Међутим, облици акузатива омогућавају разликовање рода: с једне стране м. род у *на Дове* НК, а с друге *на Мале Дови* СЦ, *йрид Дови* СЦ, *йри Дови* Ки, *на Дови* Ми, *на Дови ће доћи* *тај йості*

401 П. Ивић, Херски 335 и 347, такође има облик *ћошка*. Изгледа да тај облик у Иланици (в. горе) стоји у континуираном ареалу с истим обликом у смеревско-вршачким говорима југоисточног Баната.

402 Галетин, Шајк. s. v. в. Иста ауторка (Гордана Драгин, Ратар. 653 и 679) има напоредо *млин* и *мљина* из истог предела.

403 Миле Томић, *Речник говора Радимаца*, СДЗБ XXXV, 1989, s. v. в.

404 Реметић, Шум. 247.

405 Јулијана Мијатовић, *Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској*, ППЗ 19, s. v. в.

406 П. Ивић, Галип. 185 и 186.

СЦ. У генитиву облици *Дова* Ми, на *други дан Дова* Мђ Ки, *очи Дова* Ф Т Е, *око Дова* Ит, *до њосле Дова* Е, *очи Дова* Ф Е, *учи Дова* Мо, *шређи дан Дова* Мо, очигледно су мушког рода, али се за облике *очи Дови* ДБ, *од Мâли Дови* СЦ, *о Дови* Ф, *о Дови* Ф СЦ, не може рећи којем роду припадају.

Спорадичном преласку облика *Дѡви* у женски род можда је допринела именица *Цвѣтии*, сродна по значењу и гласовној структури, која је женског рода. Уосталом, и она је својевремено, пошто је именица *цвѣтї* стекла друкчију, проширену множину, прешла из мушког у женски род, исто као и именица *чїни*.

Именица *кѡрач* ретко је мушког рода: *ѡу на кѡрач-два* Ил. Род се не види из лаконски забележеног *кѡрач* Цп. Многo чешће конгруенција показује да је реч о женском роду:

јѐну кѡрач Бк, на јѐдну кѡрач Ит Ф, за двѐ кѡрачи Ит, шѐке кѡрачи ѓмѡду З.

РСАНУ, на основу свега једног примера (*Учини јошѣ неколико корачи најпредѣ*) реконструише *kòrāč*, *-āca* м. Аутентичност тога облика гарантују потврде из речника Микаље и Стулића, наведене у РЈА. И Стјепан Секереш, *Govor Hrvata u južnoj Baranji*, HDZb IV, 1977, 435, бележи *kòrač*, *-a* т. у селу Дразу.

Облик Гмн *кора́чи*, увек у бројним или бар количинским синтагмама, није информативан у погледу граматичког рода:

йѣтй корáчи Ф Ки Ми Сп Мо, дѣсѣтй корáчи Ит Ф З Ми, двáес корáчи Ф, двѣстй корáчи Бк, нѣколко корáчи Сп, кѡлко шѹ ѡма корáчи Ит, кѡлк ѡма корáчи Цп, корáчи би бѣло вѣше Ми.

Углавном из севернијих насеља имамо и потврде за лик *корак*:

кѡрѡк Км, јѡдан кѡрак Ф Км Ми Мо, двѡ кѡрѡка Ми, ѡ корѡку Км,
нѡколко корѡци Мо.

Најзад, ту је и пример *седам-осам корачаи* Мо.

399. У примерима једно вѣлико вѣшо Ш и вѣлико вѣшо ѿма Ш, мѣшу на вѣшо Ит именица вѣшо очигледно је средњег рода, што је последица сажимања $-ao > -\bar{o}$ и скраћивања $-\bar{o} > -o$.

Ојконим *Мѣлѣнце* влада се као једнина средњег рода: *Мѣленце је бања* Бш, *каш се Мѣлѣнце почело насељавати* Ме, *баш је лепо наше Мѣлѣнце* Ме, *идући Мѣлѣнцу* Бш.

Множинска дефлекција чува се у *у Мелѣнци* НБ, у *Мѣлѣнци* Ме, из *Мѣленѣца* Ч Ме.

Промену је олакшавала двозначност облика акузатива: *йòд Мелѣнце, ис Кумāна ѱ Мелѣнце*.

Паралела за овакве односе може се навести мноштво. Ограничавамо се на две. Иван Поповић, Бачка 169, налази ојконим *Госїдђинце* као једину, али и *из Госїдђинца*, у *Госїдђинци*, и констатује да је „мешање једине и

над Мѳром црним Мо, мѳром Ф;

огњишћом Иђ 22;

Ретки примери с наставком -ем по свој прилици су нанос из књижевног језика:

сас камѣњем Мо, џућдѳвањем Ит, лиишћем Ме, са џићем Ит.

Генитив множине

401. Најчешћи наставак је -а:

вѣшала Мо, од вратиа Ф, иза вратиа Бш, она звѳжђа Ит, гњизда Бш, од ѳви жѣија СК, џѣи јаја Ф Бш, седѳмнѣси јуѣара СК, јуѣара НБ, џѣи јуѣара НБ СК, џо двѳје кѳла дѳгачки Нз Бш СК, џѳо с кѳла Сп, с кѳла Ки, јѣдѳнѳјси кѳла Бш, брез лѣја Ит, с лѣја Ме, млѳго џисама Бк, ребѳра Ф, од седѳла Ф, мѳли сеѳца Ми, стиѳбала Бк, ѳсам стиѳбла Бк, стиѳбла Ме, из џсија Ф, из мѳи џсија Ф, око џсија БА.

Код неколико именица јавља се -и, по правилу напореда са -а:

из ѳији врати Ч, од нѳији врати Ит, шѣс-сѣдам дрџиѣви Ж, јуѣари СК, четѣрнѳјси јуѣари Ки, џѣи стиѳѳија јуѣари Ки, џѣи јуѣари СЦ Пд, двѳдесѣи јуѣари Пд, ѣридес јуѣари Пд, дѣс јуѣари зѣмље НК, ѣриѣ стиѳ џе-десѣи јуѣари Пд, шѣсти јуѣари НБ, дѣсти јуѣари СК, са сирѳѣиѣски лѣји Бк, двѳдесѣи рѳли зѣмље Ит, ребѳри Ме, дѳђеду са сѣли Ит, дѳлазу гѳсти са сѣли, са свију сѣли родѳина Ит, ѣрико џсији Пд; (уп. ѳсам јуѣари Ки код Н. Секулић, Текстови 120).

Пример јуѣари учвршћује се у облике Гмн на -и у типичним бројним синтагмама, док су ликови врати, лѣји и џсији познати и појединим другим говорима. Ради се о именицама pluralia tantum, код којих се увођењем -и (односно, понегде, -ију) у Гмн уклања синкретизам форми НАВ и Г. Од свих ових облика једино би лѣји могао потицати из дубље старине, од некадашњег генитива на -ѣъ (Г лѣди би под утицајем НАВ лѣја < лѣја давао лѣји; РЈА региструје лѣји код Канижлића). — Секундарно порекло облика јуѣари јасно се огледа у чињеници да је -и додато на основу с непостојаним а.

Наставак -ију поуздано је потврђен само у облицима очѣју и ушију, који у ствари припадају деклинацији именица женског рода старих *i*-основа (в. т. 455).

Датив множине

402. У грађи се нашло врло мало потврда, и то махом добивених помоћу упитника. Наводимо све те примере:

а) дрѣма Ф;

б) звѳжђама Бш, дрѣма Ф, звѳнама Ф Ме.

Инструментал множине

403. Облици су разноврсни:

а) с *оџи* *вѣдри* Ит, за *враџи* Ме, *и*рѣд *враџи* Ж, *с*а*р*а*н*е *и*ре црквѣни *враџи* З, *и*ри црквени *враџи* З СК, с *оџи* *враџи* Бш, с *ј*ѣдни *враџи* СЦ, з *др*ви Ит, *и*окривѣна је са *др*ви Ит, с *ја*ји Ф, с *ја*ји Ф А Ђ, *к*о*к*о*ш*ке с *ја*ји Бк, *и*тѣа *ћ*еш с *о*ви *ја*ји Ф, сас *ја*ји Мо 2–15, с *оџи* *ја*ји Ме, *и*р*г*у*ј*ем с *ја*ји Ф, са *ја*ји НБ, с *ка*руци Ж, с *к*о*л*и Ил Бк Нз Ит Т Ч Ф Е Км Ме Бш Ки СЦ Сп НБ Мо Сн СК Ђ, с *ко*ли Иђ 25, за *ко*ли Бк, с *ј*ѣдни *к*о*л*и Ф, сас *ј*ѣдни *к*о*л*и Ме, з *д*вѣ*ј*и *к*о*л*и Е, саз *д*вѣ*ј*и *к*о*л*и СЦ, бѣо на *с*тѣаницу с *к*о*л*и Км, вѣзи с *к*о*л*и Е, вѣку с *к*о*л*и ЈТ, *д*о*ћ*еду *к*о*л*и Ит, *д*о*л*азѣду с *к*о*л*и Ми, он је *д*о*ш*о са бѣрни *к*о*л*и Цп, *д*о*ш*о *к*у*ћ*и с *к*о*њ*и и *к*о*л*и Е, *д*о*ш*о с *и*ѣни *к*о*л*и З, *д*о*ш*ли су с *к*о*л*и ЈТ, *з*аѣ*ћ*е свѣтѣ*н*ик с *к*о*л*и Ит, *з*аѣ*ћ*у с *к*о*л*и *и*о сѣлу Е, *и*дѣм с *к*о*л*и Ил, *и*де с *к*о*л*и Ж, *и*ду с *к*о*л*и НБ, *и*шо сам с *к*о*л*и Т, *и*шлѣ смо с *к*о*л*и Е, *и*знѣсе се *и* њѣни *к*о*л*и Ит, *в*ѣ *ћ*ѣше *о*ѣѣ*ћ*и са *и*о*ш*ѣански *к*о*л*и Ит, *и*рѣѣ*л*и се *м*о*л*ци с *к*о*њ*ма, а *о*ви *д*рѣ*г*и с *к*о*л*и Ит, *к*о*и* *ћ*еду с *к*о*л*и Пе, *у*чѣ*н*или *с*ѣ*м*е *м*и *н*о*в*ѣ*ц*ом, *к*о*л*и, *к*о*њ*ма Ит, са *к*ор*л*ѣ*ц*и њѣни Ит, *д*о*ш*о је сас *к*ор*л*ѣ*ц*и НК, *к*рѣ*ћ*е с *л*ѣ*ћ*и Ит З, *у*гѣ*н*ем *р*амѣни Ф, *с*лѣ*б*о смо се с *оџи* сѣ*л*и *и*риѣѣ*ћ*ѣ*л*и Ит, с *оџи* *у*жѣ Ф;

б) за *враџи*ма Ме, *р*а*д*у с *оџи* *врѣ*ли *з*вѣ*ж*ѣ*м*а Ит, *др*вѣма СК, с *оџи* *др*вѣма СК, *и*р*г*у*ј*е с *ја*јѣма Ф, с *к*о*л*ѣма Сп Ме Бш БА, *и*тѣа *ћ*еш с *о*ви *к*о*л*ѣма СЦ, *к*рѣ*л*ѣма Ф, сас *к*рѣ*л*ѣма БА СК, *л*ѣ*ћ*ѣма Дс, *и*лѣ*ћ*ѣма Бш, с *у*сѣ*л*ѣма *м*ѣ*ч*е БА;

в) *др*вѣма СК, с *оџи* *др*вѣма СК, у њѣним *ж*ѣѣѣ*л*ѣма Ит, *и*р*г*у*ј*е с *ја*јама Ф, с *к*ор*л*ѣ*ц*ама Ит, с *оџи* свѣ*ћ*и *и*ѣсѣма СК;

г) с *к*о*л*ѣма и са свѣ*ћ*овѣма Ж.

Локатив множине

404. С изузетком ретког наставка -ма, коѣи се у Лмн, мо*ж*да случајно, није појавио, заступљени су сви облици које смо забележили у Имн:

а) *с*ѣ*д*и на *враџи* Ит НК, *л*ѣ*ж*ѣ на *ја*ји Ђ, на *д*вѣ*ј*и *к*о*л*и Ф, на *ко*ли Сф Ме СЦ, *у* *ко*ли Ит Ђ, *и*о *л*ѣ*ћ*и Ил Ит Ф Сн НК, *и*о *л*ѣ*ћ*и Ме, на *л*ѣ*ћ*и Сн, *и*шлѣ *и*о сѣ*л*и НК, *и*о *д*рѣ*г*и сѣ*л*и Бк Ит Ж, *и*о *у*сѣ*л*и Ж Ч Ф Ме Ми Мо Сн НК СК, *ј*у*н*а*к* на *у*сѣ*л*и Пд, на *у*сѣ*л*и СК, *и*р*с*ку у *у*сѣ*л*и Ж;

б) на *враџи*ма Сф, о *враџи*ма Бш, *и*о *др*вѣма Ме, на *к*о*л*ѣма Ђ, *и*о *к*р*с*ѣ*л*ѣма Пд, *и*о *л*ѣ*ћ*ѣма Ф Ме Пд БА, *и*о *л*ѣ*ћ*ѣма СК, *и*о *о*дѣ*л*ѣма Ме, *и*о *и*лѣ*ћ*ѣма Бш, на *и*лѣ*ћ*ѣма Пд, *и*о *и*дѣ*л*ѣма Ф, *и*о *р*амѣ*н*ѣма Ит, *и*о *р*ѣ*б*рѣма Ит, *и*о сѣ*л*ѣма Бк Ит Ф З Ме СЦ СК, *и*о *н*аѣ*ш*им сѣ*л*ѣма НК, *и*о *н*ѣ*к*им сѣ*л*ѣма Ж, *и*о сѣ*л*ѣма *с*р*ј*ским Ит, *и*о *с*р*ј*ски сѣ*л*ѣма СК, у *д*рѣ*г*и сѣ*л*ѣма Ж, *и*о *у*сѣ*л*ѣма Цп БА, *и*о *у*сѣ*л*ѣма Пд;

в) *ж*ѣ*в*ѣли *и*о вѣ*ћ*ѣма Бк, *и*о *д*вѣ*р*ѣѣѣ*л*ѣма Ф, у њѣним *ж*ѣѣѣ*л*ѣма Ит, *и*о *и*лѣ*ћ*ѣма Пд.

Овоме се, међутим, прикључује неколико значајних потврда за облике једнаке генитиву множине, на косовско-ресавски начин:

ѿрѡйале крѣштине на нѣки мѣстѣа Ми, на нѣки мѣстѣа Ит, ѿо нѣки мѣстѣа бѣцу крѣс Ит, бѣло у мађарски сѣла Ит.

Очигледно се ради о особености сачуваној спорадично у одређеним синтагмама.

405. Видљиво је да облици Д, И и Л множине именица средњег рода у начелу одговарају онима у мушком роду. Најважнија разлика је у томе што је у ср. роду јаче заступљен наставак *-ама*, што се лако објашњава подршком коју овом наставку даје *-а* у НАВмн, основном стубу множинске парадигме. Однос *дрва* : *дрвама* паралелан је односу *зуби* : *зубима*. Очигледно је, уосталом, да се потврде за наставак *-ама* не би смеле олако одбацити као грешке у говору или записивању. Ради се о остацима појаве која је, не тако давно, била далеко раширена.⁴⁰⁷

Проширење основе са *-ей-* у косим падежима једине

406. Разлика према књижевном језику у овом случају је једносмерна. Основа се проширује код свих именица које имају ту особину и у књижевном језику (тако и турцизми *дугмеѣа* СК, *ћубреѣа* Ф, *сирѣѣа* Ме и именице код којих у књижевном језику проширење основе долази факултативно: *од гвѡжѣѣа* Бш, *од гвѡжѣѣа је* Ит, *рђу с гвѡжѣѣа* Ит, *од ѡѣога гвѡжѣѣа* Ит, *од ѡѣог врѣлог гвѡжѣѣа* Ит, *гвѡжѣѣом* Бш, *дѡа звѡнѣѣа* Ф, *са звѡнѣѣом* Ит, *дѡа јѡјеѣа* Ф Ме Бш, *јѡјеѣом* Бк Бш, *јѡјеѣу* Бш). Проширење *-ей-* има и неколико старих основа на *с*, од којих неке могу имати *-ей-* и у књижевном језику:

дрѡѣѣа Ил Ф А Бш Пд Мо, *ѡо дрѡѣѣу* Ф Ме, *дѡа ѡѣреѣа* Ф СЦ, *о дѡа-ѡѣри ѡѣреѣа* Бш, *с ѡѣреѣом* Ит Ф, *дѡа ѡѡѣѣа* Ф СЦ Бш СК, *из ѡѡѣѣа* Ме, *ѡо ѡѡѣѣу* Ф Бш Ме, *на вр ѡѡѣѣа* БА.

Основу проширују и разне друге именице које иначе не сачињавају скупину:

дѡа ѡѡреѣѣа Ил, *з дѡѣѣѣом* Ме, *ѡѣри звѡнѣѣа* Ит, *са звѡнѣѣом* Ит, *зрѣѣѣа* Бд, *дѡа ѡѣрѣѣѣа* Ф, *ѡѣ сѣѡклеѣѣа* Ит Ф, *сѣѡклеѣѣом* Бк Ит, *ѡѣлѣѣом* Ж, *са ѡѣлѣѣом* Мђ Ж, *крѡним са ѡѣлѣѣом* Бк; уп. и *зрѣѣѣа* З, Н. Секулић. Текстови 148, *сѣѡблѣѣа* ЈТ, н. д. 164, *са кѡсиѡѣѣѣѣа* ЈТ, н. д. 166.

⁴⁰⁷ В. нпр. Александар Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*, Матича српска 1964, 89 и 90; П. Ивић, *Дијалекатска основица предвукоског књижевног језика у његовој посљедњој фази*, Анали Филолошког факултета XIX, Београд 1992, 88. У широј дијалектолошкој перспективи о овој појави говори П. Ивић, Галип. 162–164. Уп. и И. Поповић, Госп. 164–166. П. Ивић, *Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti*, ЗФДЛ IV–V, 1961–2, 125 (говор Душнока у јужној Мађарској), В. Веску. БЦГ 148.

Описана појава одлика је готово свих српских екавских говора, разуме се ван призренско-тимочке области.⁴⁰⁸ О њеној старини говори и присуство у исељеничком говору Галипољских Срба.⁴⁰⁹

Неке од поменутих именица имају и напоредне облике без проширења *-ей-*:

два зрна Ф, на зрну Ме, сѣа́клом Бк, два љва БА, из љва Ме, исѣод љва БА, шѣле дѣгачко Ч, убодѣм са шѣлом Бк, са шѣлом Ит Пе.

Значајно је да се увођењем *-ей-* у парадигму наведених именица успоставља нови однос НАВјд *-о* : *-ей-* у осталим падежима једине.

Формирање множине

407. Облике по старој деклинацији основа на *о* (*jo*) имају углавном исте именице као у књижевном језику:

ве́дра мн Ил Ф, *гњи́зда* мн Ит, *гњи́зда* Бш, *ѣа́ сѣа́ра гво́жђа* Ит, *гво́жђа* Бш, *она гво́жђа* Ит, *др́ва* Сф Ф Бш СК, *ја́ја* Ме Бш, Амн *ја́ја* Ф, Мнм *ѣ́ра* Ф Бш, *се́ла* Ф, *ју́жа* Бд Ф Е Ме Бш СЦ НБ Мо.

Овамо се прикључује и грађа изнесена у т. 401–406.

408. За множину с проширењима наслеђеним из некадашње консонантске деклинације располажемо следећим потврдама:

имѣна Ит, *рамѣна* БА, *ју́гињем* *рамѣни* Ф;

на небѣса Бш, *а глѣ*, *чудѣса* Ф, *чудѣса* З СК, *чудѣса бѣжја* Мђ, *чудѣса бѣжја* СК.

Значајно је да изостају потврде за множинско проширење *-ей-*. Именице с тим проширењем у јединици имају у множини разна суплетивна образовања (в. т. 409, 410 и 411).

Наравно, именице *ѣко* и *ѣво* имају из давнина наслеђену суплетивну множину *ѣчи* и *ѣши*. В. т. 455.

409. Суплетивна множина на *-ад* у банатским говорима је веома обична. В. т. 455–458. Основни слој овде сачињавају именице које означавају младунце животиња, па и такве које означавају млађа људска бића (*номчад*, *унучад*). Њима су се у новије време придружиле многе позајмљенице, махом турцизми.

410. Неколико именица које значе младунчад домаћих животиња имају суплетивну множину на *-ци*:

⁴⁰⁸ Реметић, Шум. 239–240; Божовић, Ибар 182–183.

⁴⁰⁹ П. Ивић, Галип. 187.

јагањци Ш Ф Ме Бш СК, од *јагањаца* Ил, *јагањаца* Ф Ме Бш СК, *јагањце* СК, се *клаљо јагањце* ЈТ СК, *проддје јагањце* Бш, *јагањцима* Ме, *јрасици* ЈТ Мђ Ит Ж Ч Ф Бш Ки СЦ Мо НК СК, *јрасци* Е Бш Сн, *јрајсици* Ме Км, *јрасица* Ил Ш Ф Км, *кош јрасица* Бк Ф Пе, *јечени јрасица* Пе, *шоліко јрасица* З Ме, *чдйор јрасица* Ки, *йей јрасица* Мо СК, *вйше јрасица* НК, *шес јрасаца* Ки, *двде јрасаца* Ки, *јрасаца* Ми, *јрасице* Ш Ж Сф Ф, *јрасице* Иђ 8, *јрасице да күйи *В*, да *йүсти јрасице* Бш, *јрајсци* Ит З, *јрајсци* НБ, *јрасицима* Ит Пе З, *јрасицама* Ф, *јрасицама* А, *ддо јрасицама* Ж Пе, *јрајсцама* Ме, *йеџци* Ф Ме Км Бш Ми НБ Пд, *йеџци* Ил, с *џи йеџци* Бш, о *йеџци* Бш, *йеџца* Ф Бш Ми, од *йеџца* БА, од *џи йеџца* СК, *йеџца* Ф Ми, *вйше йеџца* Км Ки, *йеџце* Бк, *йеџце* Иђ 46, *йеџце* З Км Бш Ми СК, *йеџцима* Км СЦ, *йеџцима* Ме Бш Ми, с *џи йеџцима* Ф, *йоддј йеџцима* Ф, (*шйене*) : *шйенци* Ме Бш, *шйенца* Бш, да се *сйгра са шйенци* Е.

Овде привлачи пажњу множина *јрасици*, о чијем постанку в. т. 361. Карактеристично је да се у Гмн поред *јрасица* јавља (можда само у Ки и најближој околини?) и облик *јрасаца*, који чува траг изгубљене формације *јрасци*.

411. И множина на -ићи долази код именица са значењем младунчади животиња:

зүйчићи Е Км Бш, *зүйчића* СК, *зүйићи* Ил Ч (у Ил и Нјд *зүйиће*), *сйџ зүйићи* Ил, *зүйићицама* Ж, *зечиће* Ил, *јарићи* Бш, *мачићи* Бш, са *мџи мачићи* СК, *мачићама* Ф, са *мџи мачићама* СК, *йџићи* Бш, *йачићи* Иђ 44, с *џи йџићи* СК, с *џи йџићама* СК, *ййлићи* Ме Бш СЦ Ћ, *ййлићи* Иђ 44, *ййлића* Ш Ме Ф, *ййлића* Ф, *ййлића* СК, *ййлићама* Ж Ме, *ййлићицама* Ит, *ййлићама* Ф, *ййлиће* СК, *квџка с ййлићи* Ж Сф Ч Пе З, *рџићи* „младунци роде“ Бш, *ћурићи* Из, *ћурића* Ш, *ћурићицама* Ит.

Значајно је да суплетивна множина *зүйчићи* (*зүйићи*), *мачићи*, *йачићи*, *ййлићи*, *јрасици* и сама има суплетивну промену (уп. т. 361, 366, 369).

Плурале тантум *Влџићи* Пд, *Влџићи* Ил Сф Пе „назив познате скупине звезда“ не спада овамо јер нема одговарајуће једнине (*Влџице* или сл.). Међутим, горе наведена синтагма *квџка с ййлићи* означава исту скупину звезда. И. Поповић, Госп. 164, потврђује тај назив за Бачку. Уп. податак у РСАНУ под *квџка* 6, као и рум. *cloșca și rui* у истом значењу.

Именица *шйџе* има суплетивну множину *шйџеж*: *двде шйџежи* СК, *йейоро шйџежи* Ф, *йей шйџежи* НБ.

Збирне именице са старим наставком -је

412. Овакве колективне творбе у живој су употреби и најчешће се изводе од именица мушког рода, приближавајући се вредности суплетивне множине:

бџрење Ит Ф Е, *рџо бџрење* Ћ, *лџо бџрење* СК, *йрџџо бџрење* Е, о *шм бџрењу* СК, *бџвџе* А, *вџе* Ил Ит Ж Ч Ф Пе Ме Бш Пд Ћ,

ка̋сарне, око њи гра̋ње Ит, гра̋ње је било ле̋ио Ф, ве̋лико̋ је гра̋ње СК, од о̋ио̋г гра̋ња СК, гра̋њом СК, гр̋ожје ЈТ, св̋о др̋ве̋ће Бш, њо др̋ве̋ћу Ф, ш̋амо је о̋но д̋угма̋ће СК, њо̋кида о̋но д̋угма̋ће СК, жб̋уње Бш, зв̋ерије Ф, њв̋ерје св̋е се бе̋ли Бш, њме̋ње „имена“ Ит, ја̋бл̋ање Ф Е, Јес̋ење (мтоп., очигледно од јасен) Бш, ка̋ме̋ње Ит СЦ, ка̋ме̋њом Ит Ф Ме СК, кес̋е̋ње Ф, ко̋ље Ит, кад нам о̋с̋и̋не ко̋ма̋ће Сф, ко̋ма̋ће је о̋с̋и̋ало СЦ, ко̋ре̋ње Ф Ме СК, ко̋ре̋ње је ш̋вр̋до СК, ко̋ре̋њом СК, ш̋о̋ ли̋и̋ће Ит, ња̋ло је ли̋и̋ће Бш, о̋бр̋учје Сф, њер̋је Ф Бш СК, зарезује њер̋је гусчије Иђ 8, од о̋ио̋г њер̋ја СК, њер̋јом СК, с о̋и̋м бе̋лим њер̋јом Бш, на а̋с̋и̋а̋лу њрс̋и̋е̋ње СК, њрс̋и̋е̋ње Ђ, њрс̋и̋е̋ње било код ње̋га Чј, од о̋ио̋г њрс̋и̋е̋ња СК, ш̋о̋ њр̋ӳће Сф, њр̋ӳће Ме Бш, ра̋ме̋ње Ит, ре̋ме̋ње Ит, с̋и̋а̋кла̋ће Ит, с̋ӳће Ф, око њи ш̋о̋й̋о̋ље Ит, ш̋р̋ње ра̋с̋и̋и Ф, ш̋р̋ње Бк, цр̋е̋й̋о̋ће Ит, цв̋е̋ће Ит Ф Ме Бш, чо̋ка̋ње (од кукуруза) Бш, ш̋о̋г чо̋ка̋ња Бш.

Облици генитива, кад стоје без конгруенцијских показатеља, могу се схватити и као множина са скраћеним -а̋, у складу са множинским значењем које ти облици имају:

ба̋гр̋е̋ња Сф, в̋и̋ше бр̋е̋ме̋ња Бш, би̋ло бр̋е̋ш̋а СК, бр̋е̋ш̋а Ит, в̋ла̋ћа З, њме̋ња Ит, ка̋ме̋ња Ф Ме, г̋о̋мила ка̋ме̋ња Ит, ш̋о̋ли̋ко̋ се ко̋ма̋ћа ис̋ече НБ, о̋и̋ ко̋ма̋ћа СЦ, ли̋и̋ш̋а Бш, о̋и̋ њр̋ӳћа Т Пд, о̋и̋ њр̋ӳћа Сн, м̋ло̋го њр̋ӳћа Ме, с ра̋ме̋ња Ф, би̋ло ра̋и̋ш̋а Бк, ис̋и̋о ш̋о̋й̋о̋ља Ит, цв̋е̋ћа Ф.

413. Преосмишљавањем оваквих облика као генитива множине створене су две различите множинске парадигме. Средњи род се чува у облицима:

о̋и̋ су ња̋јб̋о̋ља ка̋ме̋ња СЦ, То̋ су ве̋лика ко̋ма̋ћа СК, ка̋и̋ су м̋ло̋га њер̋ја Ф, ле̋и̋у њер̋ја Мђ.

Мушки род основне именице продро је и у колективно образовање у примерима: њус њ̋и̋и̋ су ба̋гр̋е̋њи СЦ, њуз дрӳм су ба̋гр̋е̋њи СЦ, ка̋ме̋њи с̋и̋о̋ју на гр̋о̋милу СЦ, ко̋ма̋ћи су би̋ли ве̋лики СЦ, кома̋ћи Иђ 18, на а̋с̋и̋а̋лу ко̋ре̋њи СЦ, м̋и̋ ме̋ш̋емо о̋ве ба̋гр̋е̋ње Ит, на с̋и̋и̋не кома̋ће Иђ 16, њмо з̋ла̋и̋не њрс̋и̋е̋ње Бк, љзо ш̋е̋ њрс̋и̋е̋ње СЦ. Промена је захватила и изведенице од именица средњег и женског рода: др̋ве̋ћи свако̋ја̋ки СЦ, љзме̋ не̋ке гра̋ње СЦ.

Док су потврде за формацију ср. р. на -а малобројне и географски слабо повезане, творба мушког рода на -и је очигледно одлика говора СЦ (тако је и у Батањи, П. Ивић, Батања 41), а спорадични примери долазе из Иђ и предела јужно од СЦ. То чини вероватном претпоставку да се у примерима чӳй̋ам ко̋ре̋ње СЦ и ње̋ње се на др̋ве̋ће СЦ налазе акузативи множине м. р. Теоријски, и понски од облика на -е наведених у т. 412, ако су акузативи, могли би бити чланови ове парадигме.

Знатан је број облика косих падежа са очигледно множинском конгруенцијом, односно наставцима, за које не можемо рећи у коју од наведених парадигми спадају:

х̋о̋ма из̋а ш̋и̋ ба̋гр̋е̋ња СЦ, два̋ ре̋да де̋бели ба̋гр̋е̋ња Пе, од о̋ни̋ ка̋ме̋ња Ит, с̋и̋о̋ чо̋ко̋ћа Ж;

багрѣњима СЦ, с ђи багрѣњима Ит, с ђви грањама Ф, о грањама СК, грѡжјама Ит, с ђним дѡгмађима СК, јаблањама кѡиу дѡвојке Ф, с ка-мѣњима Ит, с ђи ка-мѣњи Ит, с кѡли Ит, с ђи кѡмади С, лишијама се накији СЦ, шѡа љу с ђви ѡѣрји Ф, с ђи ѡрѡиѣни СК, ѡо ра-мѣњима Ит, с ђи ѡѡѡѡи Ит.

За потврде из СЦ и Ит можемо претпоставити да иду уз номинатив мушког рода на -и, а за остале је вероватније да спадају у парадигму средњег рода.

Пример *би-ле све ђне кѡсѡиѣне* ЈТ, иако усамљен у грађи за ову монографију, није усамљен у Банату. Таква трансформација колектива на -је среће се у Радојеву, чији говор није обухваћен овим радом. Ту је задржан облик на -је, али је, у складу с његовим значењем, стекао множинску конгруенцију, што се могло остварити једино уз прелазак таквих именица у женски род. Или је можда полазну тачку за промену дала замена мушког рода женским у примерима као *ѡзме неке грање*?

Плуралија тантум

413а. Инвентар именица у овој скупини у начелу одговара ономе у књижевном језику:

вѣшала Мо;

враѡа Ф, из ђи *враѡи* Ит, за *враѡи* Ме;

би-ла су *каруца* Бш, с *каруци* Ж (поред облика женског рода);

кѡѣшиѡа Ми, с *кѡѣшиѡима* Ф (поред облика ж. р.);

кѡ-ла Ит, *дѡѡе кѡ-ла* Нз, с *кѡ-ли* Ил Нз Т Км Сн, на *коли* Сф Ме;

ко-ли-ца З Км Ки Мо, *кѡ-ли-ца* Ит, сас *ко-ли-цима* СЦ, *кор-ли-ца* Пд, *Тѡ ѡма кѡо кор-ли-ца* Ит, *ѡма кор-ли-ца ѡка* Ит, *дѡбља кор-ли-ца* Ит, *ѡѡвару у кор-ли-ци* и *нѡсу у магазѡн* Ит, са *кор-ли-ци ѡѡни* Ит, сас *кѡр-ли-ци* НК, сас *кор-ли-цама* Ит, *ко-ли-р-ца* „ко-лица с једним точком“ НК, *дѡшѡ је сас кѡ-ли-р-ци* НК, *ѡмаду кор-ѡ-ца на гѡмене ѡѡчкове* Сп.

крѡѡа Ме, ѡо *крѡѡима* Пд;

лѣја Ф Ми, с *лѣја* Ме, с *лѣји* Бк, ѡѡ *лѣји* Ил Сн НК;

на *ѡлѣја* ЈТ Бш, на *ѡлѣѡима* Пд;

ѡѡѡа Ф Пд, око *ѡѡѡа* БА, ѡрико *ѡѡѡи* Пд, с *ѡѡѡима* БА, ѡѡ *ѡѡѡима* Пд, на *ѡѡѡи* СК.

Две групе именица

414. Три именице које значе делове ноге, и уз то имају сличну слоговну структуру, прешле су у женски род, факултативно или доследно:

Нјд *кѡлена* Ил Бш Ме, *јѡдна кѡлена* СК, *дѡгне нѡгу на кѡлену* Чј, *јѡдну кѡлену* СК, *кѡлене* мн. Ил, *ѡѡ су ми кѡлене* Ф Бш БА, да се *вѡду кѡлене* Ф,

двѣ колѣне Ф Ме СК, љдарио је колѣне СК, с колѣнама Бш Ск, на колѣнама Ит, али јдш ко зна које колѣно Ф, љош колѣно Ж, у колѣно БА, мља колѣна мн БА на мљи колѣни Км (облик Гмн колѣна уклапа се у обе парадигме: мљање ош колѣна вљде Ч, с колѣна Ме Бш, дљ колѣна НБ);

Нјд кољишља Ч Ит Бш, љљ каљ кољишље сљљљу Ит, кољишље кољске Ит, најлазили кољишље ош коља З, нље кољске кољишље Ж, кољишљама камен бљје Сф, кољишље шљи громогласне Мо 3–11;

јљдна сљљљала Ч Ф Бш, двѣ сљљљале Ч, сљљљалу Иђ 51, нарасљио из сљљљале уганушље Мо 2–80.

Од ових именица у женском роду, кољишља је најраспрострањенија (уп. нпр. РЈА, РМС, РСАНУ), сљљљала је знатно ређа (само РМС — додуше, РСАНУ нема слова с), а колѣна најређа (нема је ни у једном од тих трију речника). Међутим, у Бачкој се јављају сва три облика (И. Поповић, Госп. 174). Уз чиниоце којима он објашњава (н. м.) постанак тих облика, додали бисмо да су као мост између двеју парадигми могли послужити некадашњи облици НАдв на -љ и Гдв на -у, а после нестанка двојине као категорије Гмн типа колѣн(а). Облике који претпостављају Нјд колѣна има и Степановић, Мађ. 124, из Сирига и Деске.

415. Неколико топонима који се у књижевном језику завршавају на -ово или -ево, овде имају, или бар могу имати, -ов:

бљо у Врљњево Ит, љ Врљњову (Врљњево је село које је ушло у састав НБ) — облик може бити Лјд м. или ср. р., или Ајд ж. р., али лик Врљњов који је Н. Секулић, Текстови 119, забележила у Мо, потврђује припадност мушком роду.

Јазов „мађарско село Јазово“: бљље Јазов сљљљи нек Сљјан Пд.

Кљрлов (старо име Драгутинова, села које је сад у саставу Милошева) Ки, али и Кљрлово Ми и чак ис Кљрлаве Сн; уп. и ис Кљрлова (што одговара и средњем и мушком роду).

Пљнчев Ф, љ Пљнчов Ил Ф, Пљнчов Ф, у Пљнчов Ф, али и Пљнчово Ф, љ Пљнчево Т, Нљдаљ љош Пљнчовом Ф, љ Пљнчеву Сф Ф, у Пљнчеву Сф (и Панчљвац Ит Ф), што припада парадигми и м. и ср. р. Уп. у Пљнчев Ч код Н. Секулић, Текстови 174. И овде је потврђен и ж. род: дљљљу ис Пљнчеве Сф.

Друкчији је случај микротопонима Ысљров, Пљдосљров, Ысљрољвац (све Ме али и Ысљров у НК, Ердељановић, СуБ 338). Ту се вероватно ради о чувању словенске старине (уп. т. 121).

Особености појединих именица

А. Именице које задржавају средњи род

416. Уз глљљо Бш, Гјд глљља Ж, глљљом Бш, са глљљом Сф Бш јавља се и длљље Ж Ф А Ме, глљље Сф, з длљљљљом Ме по обрасцу дељље : дељљљља (уп. длљљље, двљ длљљљља у Бачкој, И. Поповић, Госп. 176).

Б. Именице које мењају род

420. Да је именица *вече* Ф (ка дође *вече* Сп) средњег рода, види се по синтагмама *бадње вече* СК, *дошло вече* Ит, *друго вече* Пд, *прво вече* Пд, *донесе воде свако вече* Ч, *то вече* Ит. Генитив је *вечера*:

с вечера Ф, *два вечера* Ф.

Уп. т. 738.

Првобитни мушки род ове именице чува се у окамењеном поздраву *добарвече* Ил БК Ит Ф Е Ме; додуше, и *добро вече* Ме.

У синтагми *неколико вечери* Ф Ме, добијеној по упитнику, није јасно којег је рода именички облик. Међутим, у *леје вечери* Ф (такође упитник) род је женски. Питање је само да ли је тај облик изворан народни.

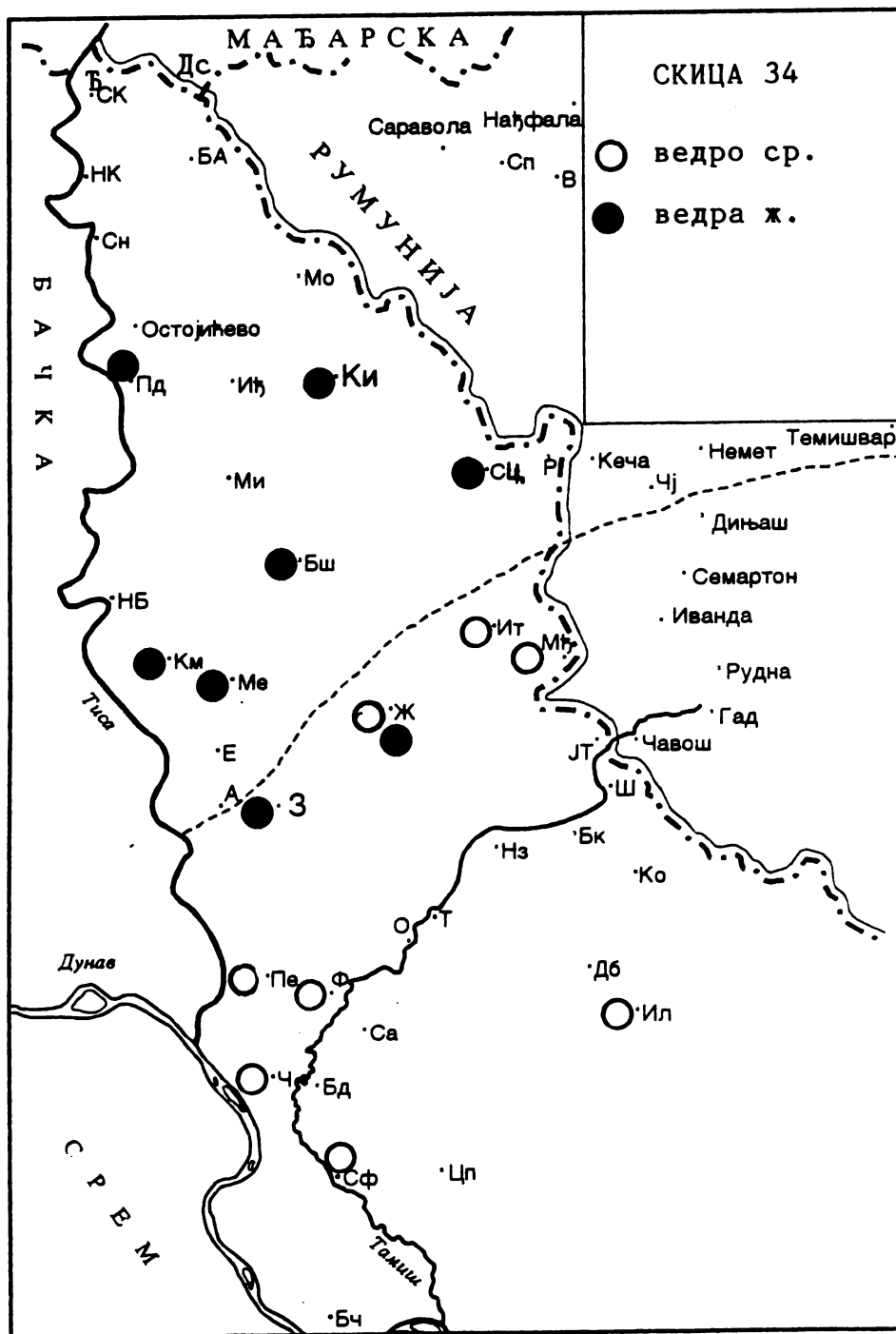
421. Микротопоним *Језер* Ит: У *Језер* *лежала вода*, *сај се оре* и *сеје*. Ово би могло бити стари дублетни облик те именице. Прасловенски етимолошки речници Трубачова и Славског доносе облик **езеръ* напореда с **езеро*.

422. Поред облика *џово* Ф, добијеног помоћу упитника, у грађи се налазе *џов* СК, *шежак џов* СК, *доле џма џов* Ит, *шешког џова* СК. Није искључено да се ради о траговима прасловенског дублета; уп. РЈА под *olov* и пољ. *olów*.

423. Именица мушког рода *ребар* Ит, мн. *ири реброви* Ит значи „стрица чамца“. Ту реч бележе у истом значењу В. Михаиловић и Г. Вуковић, Рибар. 313–314 и карта бр. 36, са потврдама из локалитета разбацаних по Срему, Бачкој и Банату. У РЈА наводи се *ребар* у другим значењима. Наравно, сама лексема *ребро* у основном значењу није изашла из употребе: *ребро* Ме, *ребро* Ф Бш, мн. *ребра* Ме, *ребра* Ф Бш, Гмн *ребара* Ч Ф Бш, *ребари* Ме, *ио ребрима* Ф Ме.

424. Из Ит имамо *сиркеи*, *не квари се сиркеи*, а из Ил *сиркеи*, где је *и* из косих падежа прешло у НА. Тако и *сиркеи* у недалекој Иванди (Чешљар 135), као и у удаљеној Чемерници код Вргинмоста (Д. Петровић, *Банија и Кордун* 70). Изворни турски облик гласи *sirke*. Уп., међутим, *сирће*. Гјд *сирћеи* СК.

425. Уз *ведро* Ит Ж Сф Ч Ф (*два ведреи* Ил, *дај ии ведро* Ит, *два ведро* Мђ, *ио су наша ведро* Пе, *оба два ведро* Ф, *ведро* Ил Мђ Ч Ф) долази и Нјд *она ведро* Ж, *једна ведро* Ж Пд, *дрвена ведро* З Бш, *ведро* Ме Бш Км СЦ Ки, *извуци једну ведро воде из бунара* Бш, *баџи ведро воде* Бш, мн. *оне ведре* Ж Ме, *ије ведре* СЦ, *ведре* Ки Пд. Стиче се утисак да је *ведро* ср. р. одлика тамишке зоне, док се *ведро* ж. р. јавља у кикиндској зони и донекле у северним селима тамишке. В. скицу 34. РСАНУ бележи тај облик из разних извора, поред осталог из Баната.

426. Облик *говедо* ср. р. (а, изгледа, и *говече*) у банатским говорима је непознат, али се јавља *гòведа* у значењу „чопор крава“:

Нјд *гòведа* Сф Пд НК, *вѣлика гòведа* и *мáла гòведа* „чопори крава“ Пд. *нáша гòведа* СК, *чúво гòведу* Ж, *исцѣро ову гòведу* Мо, *дрѣгу гòдину иду у гòведу*, *ако је мúшко иду у волију* НК, *гòведу чúва йáсцѣр* НК, *иде у гòведу* СК, *шѣ сцѣйшина гòведе*, *òве јáлаве* НК. Развојни пут је јасан: множина *гòведа* ср. р. добила је одређеније значење „чопор крава“ и претворила се у колективну јединину. Уп. *йáриѣа* „сеоска ергела“, т. 396, а с друге стране *бѣла мáрва* „говедо“ Ил Ит Ф Сф.

427. Именица *језгра* ж. р. (*јѣзгра* Ф Ме, *извáди јѣзгру* Ф) јавља се у том облику на многим странама, поред осталог у језику Вуковом и Даничићевом.

428. Облик *кѣшиѣа* ср. р. (*кѣшиѣа* Ми, *рáшѣри ѣá кѣшиѣа* Ит, с *òвим кѣшиѣима* Ф) знатно је ређи него *дугачке кѣшиѣе* Ит, *ѣѣ њѣгове кѣшиѣе* Ит, *лáнац* и *дугачке кѣшиѣе* Ит, *кѣшиѣе* Ф Пе Ме Ми Мо Пд Сн НК СК, *кѣшиѣама* СК, с *òѣим кѣшиѣама* Ф, с *òѣи кѣшиѣима* Ит.

429. Именица *нѣдре* Ме, у *недре* Ф НБ свакако је женског рода.

430. Именица *òсија* Ф такође је женског рода, што показују потврде у стиховима Р. Вртипрашког: *Осије се у ѣуѣак заболѣ* Мо 1–14, *У срце се осѣје заболѣ* Мо 1–47, *Осија се у ѣуѣак задева* Мо 1–36. Исти извор потврђује и старији лик те речи: *кад се једе са осѣјем ѣроја* Мо 1–47. Уп. и *скѣдаду òсје* Пд, вероватно средњег рода (а не ж. р. мн.) и *без òсја* Пд, несумњиво средњег рода.

Облик *òсија* ж. долази и у Шајкашкој (Драгин, Шајк. 626 и 681).

431. Испадање *х* и сажимање вокала изменили су гласовни лик и морфолошко понашање именице *ѣазухо*:

мѣѣе ѣòѣ ѣазу Бк Ит Ч Ф Т, *нòси двá лѣба ѣòѣ ѣазу* Бк БА, *мáю дѣб.ѣи ѣòѣ ѣазу* Чј, *ѣòѣ ѣазу* Бк БА, *ѣод ѣазу* Иђ 50. Овакав облик има све услове да буде схваћен као феминин. Отуда и *исѣòѣ ѣазе* А Ме, *извáдно исѣòѣ ѣазе* Ф, *из ѣод ѣазе* Иђ 43. У сваком случају, деклинација ове именице остаје дефектна.

432. Говори се *јѣдна ѣѣа* Бк, *òѣкинулá се ѣѣа* Бш, *Свака јѣдна ѣѣа ваѣи кад је мокра* Мо 2–76, *дáј ми ѣѣу* Бк, *ѣѣе мокре ко додола* Мо 2–77.

Тако и *òја* НБ, с објашњењем казивача: *òја — ѣò ѣѣò лѣѣи ѣѣѣ на ѣѣмекан*.

433. Именица *кòѣово* или *кòѣов* непозната је нашим речницима, а означава низак терен на којем стоји вода, изгледа најчешћа само после довољне количине падавина: *кòѣов* Ме, мн. *кòѣови* „от кише, после се осуши, природно, није копано“. Чињеница да копови не настају копањем само доприноси нејасности етимологије те лексеме. Додајемо да у мађарском нисмо

У књигама Д. Ј. Поповића, СуБ, и Ј. Ердѣљановића, СуБ помиње се знатан број микротопонима који спадају овамо. Најраспрострањенији је облик *Койово*. Д. Ј. Поповић га наводи нпр. за места Арадац (стр. 87), Бечкерек 95, Бока 97 („*Кремењашко койово*“), Врањево 101 („*Велико и Мало койово*“), Кумане 125 („*Кайамациско и Синајторово койово*“), Модош (данас Јаша Томић) 129, Неузина 132 и Деска 212. Ердѣљановић бележи *Койово* нпр. у селима Арадац стр. 246, Врањево 275, Кумане 309, Меленце 315, Модош 319, Нови Бечеј 335, Потиски Свети Иван (данас Остојићево) 357, Санад 362, Тараш 374, Чока 378. Сам Ердѣљановић употребљава именицу *койово* и као апелатив: „североисточно од ње је копово Краката копов“ стр. 356, „*Мушњага* (као језеро и копово)“ 356, „ораница, дубоко копово и рибе у њему“ 374. Међутим, исти аутор бележи у Потиском Светом Николи (= Остојићеву) мтоп. *Кракаџа койов* стр. 356, *Маркушева койов* 357, *Виловска койов* 357. Осим тога он има из НК микротопониме *Койова* и *Сурићева слаџина*, где је граматички статус облика *Койова* остао нејасан. На стр. 345 он сам пише „и у њима копови, који теку у Аранку“ (реч је о хатару Падеја). Овде употребљени заменички облик *који* (а не *које*) био би потврда за лик *койов* у мушком роду, поред обичног *койово* ср. р. и *койов* ж. р. Додајмо да Чарна Калопер, *Микроџойониција у говору села Остојићева*, ППЈ 7, 1971, 230, има само облике женског рода: *Бела койов*, *Виловска койов*, *Дуга койов*, *Кракаџа койов*, *Маркушева койов*, *Слана койов*, *Теочарска койов*.

Digitized by Google

Тако и *маћии* Ф НК Мо, *мојој снаи* Ф Бш СК, *стрѣји* Бш; *мѣви* СЦ.

Ипак је забележено и *војсци* Ф, *мајци* Ш, *руци* Ф; *шїа̃ ти је нози* Ћ. Део ових примера свакако потиче из књижевног језика, али је ипак вероватно да је нпр. *нози* у наведеној реченици аутентичан дијалекатски облик.

Локатив јединине

435. И овде изразито преовлађују облици без алтернације:

шр̃а̃жи *ѿо* Амѣрики Ит, *ѿо* цѣлој Амѣрики Ит, у Амѣрики Сн НБ, у *ѿа̃ше̃ки* Ћ, у *Ба̃чки* Ит Е, у *војски* ЈТ Ит Сф Ф СК, *о* *вд̃ѣки* Ф, *ѿо* *вд̃ѣки* Ме СК, на *вд̃ѣки* СК, *о* *дас̃ки* Бш, *ѿош̃ѣи* *ѿо* *ѿој* *дѣвојки* Сн, у *колѣвки* Ит, у *кош̃арки* Ит, *о* *ѿу̃хој* *мѣки* Ил, *ѿдари* *мѣмка* *ѿо* *њу̃шки* Мђ, *о* *ѿоли̃ѣи* Ит, *ѿ* *ѿој* *ѿо-лѣвки* Ме, *ѿо* *ѿр̃ѣи* Ф, на *ѿу̃шки* Ит, *во̃зо* *сам* *се* *ѿо* *рѣки* СЦ, *ѿо* *ѿој* *рѣки* Пе, *о* *рѣки* СЦ, *ѿо* *ру̃ки* Бк Мђ Ж Ме Бш, у *ру̃ки* БА, *ѿо* *сѣнки* Ф, на *слики* Сн, *ѿо* *сїа̃шїи* *сїи* *ки* СК, *вѣди* *рачу̃на* *о* *сїѣки* Ф, *ѿо* *сїр̃ѣи* *ки* НБ СК, *бїло* у *ш̃рски* Пе, *ѿо* *ш̃рски* Ф, *ѿо* *фа̃брики* Ит, *ѿо* *цѣлој* *фа̃брики* Ит, на *ш̃а̃јки* Ит, на *ш̃а̃јки* Ф, *ѿо* *ш̃а̃ки* Ме, *ѿо* *ш̃їр̃ѣи* *ки* Мђ;

у *бр̃ѣи* Ит, *ѿ* *бри* *ки* СК, на *ва̃ги* Ил, у *за̃друзи* Ил, у *књ̃ѣи* Ит Ч Бш, *ѿо* *но̃ги* Ф Бш, *ѿо* *ѿру̃ги* Мђ Ит Ми СЦ, у *ѿу̃ги* Ћ.

Међутим, број примера са *ѿ*, односно *з* овде је знатно већи:

ѿо *дас̃ки* Ме, у *ру̃ци* Ит, *ѿо* *ру̃ци* Мђ Ж Ф Ме СЦ Ми Мо Сн БА НК, на *ру̃ци* Ит, *ѿо* *ру̃ци* Цп, у *ру̃ци* Ит, у *ш̃рсци* З;

сва̃ки *ѿо* *сво̃јој* *за̃слузи* Ит, *ѿо* *за̃слузи* Ћ, на *но̃зи* Ит, *ѿо* *но̃зи* Ил Ме БА, у *сна̃зи* Ж Т, *ја̃* *да* *сам* у *сна̃зи* *ка̃о* *ш̃и* Ч.

Готово је сигурно да се овде срећемо с реликtnим облицима који се чувају код најчешће употребљаваних именица *рука* и *нога* и у одређеним изразима као *ѿо* *за̃слузи* и у *снази* (у дијалекатску аутентичност примера по дасци и трсци имамо разлога да сумњамо). Степановић, Мађ. 124, има у Дс *ѿо* *ру̃ци*, на *но̃зи*, у *бр̃ѣи*, у *сна̃зи*, али и у *сл̃ѣи*, *ѿред̃ѣ* *се* *ѿу̃ги*, у *за̃друзи*.

Вокатив јединине

436. Наставак -о доследно се употребљава код двосложних хипокористичких формација са ' акцентом у Нјд и ~ у Вјд:

Ба̃ш̃о Чј, *Ба̃ро* Ит, *Ве̃ро* Бш, *јѣ* *ли*, *дѣдо* (: *дѣда*) Ит НК, *ѿди*, *Ђу̃ро* Бш, *ѿди*, *Жи̃во* Бш, *Жо̃јо* Ит, *Љу̃бо*, *шга̃* *ти* је Бк, *Ма̃ро* Ме, *Ми̃ро* Бш, *Ми̃ш̃о* Ш, *Ми̃цо* Ме, *На̃до* Бш, *Па̃јо* Ф, *Пе̃ро* Ф, *еј*, *се̃јо* Ф, *Си̃мо* НБ, *Сїа̃но* Сн, *чи̃чо* Е; тако и *не̃ћу*, *ба̃бо* НБ, *кѣмо* Ит, *ма̃мо* ЈТ, *ра̃но* *мо̃ја* Ит, па и *окр̃ѣни* *се*, *бу̃во* Ф, *окр̃ѣн* *се*, *бу̃во* Ф у једној дечјој игри (Нјд гласи *бу̃ва*).

Исти наставак налазимо и код низа других именица које значе особе:

ѿди, *ба̃бо* Сн, *а̃јде*, *дѣвојко* Ит, *ћу̃ѣи*, *дѣвојко* Ит Ф, *дѣвојко* А Ме Бш, *дѣвојано* Ме, *име̃њаку̃шо* Ф, *ма̃јко* *бѣжја* Ит, *сѣсїро* Ит Ф Бш, *сѣсїро* *мо̃ја*

Бш, *сла̑шка сѣс̑иро* Ме, *жс̑ива била*, *сна̑о* Е, *сна̑во* Ф, *а̑де*, *сна̑во* Ит, *ћерко* Ф, *ц̑уро мо̑ја* Ф, на *дев̑ојчицу ка̑жу*: *ц̑у̑и̑урко* СК, *ц̑уро мо̑ја* Ф.

Овако и *г̑д̑с̑одо* Ф СК, *бра̑но мо̑ја сла̑шка* Бш, *д̑ѣцо* Сф, *ха̑де̑ше*, *д̑ѣцо* Ил Бк, *д̑ѣцо мо̑ја* Чј.

Изгледају аутентични и вокативи *кр̑вници* једна Мо, *кр̑вници* Иђ 28, *к̑укавицо* Ф, *и̑и̑*, *к̑укавицо* Ме, *о с̑и̑ња к̑укавицо* Мо.

У осталом материјалу господаре облици на -а једнаки номинативу:

Ангѣлина Бш, *Добр̑инка* Ф, *Бур̑ђина*, *х̑оди о̑в̑амо* СК, *‘од*, *З̑орка* Пд, *Лейосава* Ф, *Љуб̑инка* Ш, *Мар̑ина* Ф, *Мил̑анка* Бш, *Мил̑ина* Ф, *Никола* Ф, *Раки̑ла* Ф, *Со̑фија* Ф Ме;

Бе̑бица Ит, *В̑ѣрица* Ф, *од̑и*, *Д̑аница* Ит Ф Бш, *Дра̑гица* СК, *Ј̑елица* Ф, *Ка̑и̑ица* Ит, *Љ̑убица* Ф Ме, *Ми̑лица* Ф Км Бш СК, *На̑дица* Пе, — *дев̑ојчица*, *од̑и* СК, *дев̑ојкица* „само као тепа̑ње“ СК; *гл̑ѣ̑ше*, *г̑д̑с̑оја* Бк, *зна̑ше и̑и̑а̑*, *г̑д̑с̑оја* Сн, *зд̑ра̑во*, *г̑д̑с̑оја* Ит Ф, *г̑д̑с̑оја* Ме, *ма̑јка* Ф, *жу̑ри̑ше се*, *ма̑јка* Ф, *ј̑ел̑*, *ма̑јка* Ф, *ка̑ко*, *Ми̑ца* СЦ, *а̑де*, *сна̑јка* Ит;

О̑ћеш да и̑деш, *ба̑ца* Ит, *Ј̑ао*, *сла̑шки бра̑ца*, *и̑ћу* Сн, *ѣво*, *га̑зда*, *ц̑р̑кло и̑и̑ ја̑ње* Ит, *да̑ј*, *га̑зда*, *и̑и̑а̑ ћеш да̑и̑и* Т, *доб̑ро̑јш̑ро*, *д̑ѣда* Ф, *у̑с̑и̑а̑ј*, *д̑ѣда* Ф, *с̑и̑ани*, *д̑ѣда* Ф Сф, *д̑ѣда*, *о̑ће да биде кофер̑ѣнција* Ж, *д̑ѣда*, *да̑ј чу̑и̑уру ра̑кије* Ч, *Ж̑ика* (такав је и номинатив!) Ф, *и̑а̑и̑а* СЦ, — *да̑ј*, *ко̑ми̑и̑ја*, *с̑и̑о̑ к̑ила ж̑и̑и̑а* Ит.

Генитив множине

437. Најобичнији наставак је и овде, наравно, -а:

а̑в̑лија Сн, *ба̑и̑и̑а* СК, *од ба̑скија* Ко, *м̑л̑го ба̑и̑и̑а* Ф, *ба̑и̑и̑а* Ме, *бр̑есака* Ил Бк, *бр̑ес̑ака* Ф А Ме Ки, *бус̑ова* Ил Пе, као *ва̑и̑а̑ка* СК, *в̑ѣи̑и̑и̑ца* Сн, *и̑ма и ц̑рни ви̑дра* Ит, *ви̑ша̑ња* Ит Бш, *в̑о̑ћака* Ит, *изм̑ед в̑рс̑и̑а* Бк, *д̑ѣс̑е̑и̑ в̑рс̑и̑а* Ф, *бр̑ез га̑ћа* Ф, *га̑ћ̑и̑ца* Ил, *и̑ри̑на̑јз г̑д̑дина* Ки, *и̑ѣ̑и̑на̑јз г̑д̑дина* Ки, *без гра̑ба̑ља* Ме, *м̑ѣ̑ше се г̑ру̑д̑а̑ва* Ђ, *г̑ус̑ака* Ф Е Сн СК, *г̑усака* Бк Ит, *не̑ма дас̑ака* Сн, *о дас̑ака* Бк Ит Ч Пе Е Ме Бш Дс, *д̑ев̑оја̑ка* Ф Е Бш Ме Ки Пд НК, *др̑жава* Ж, *д̑сам̑с̑и̑о̑ ду̑ша* Мђ, *и̑ри̑д̑ес̑е̑и̑ ду̑ша* Сф, *и̑ри̑ез ду̑ша* Пе, *зв̑ѣзда* Ф Ме, *и̑га̑ла* Бш, *и̑ѣ̑и̑ и̑ља̑да* Ђ, *код ја̑са̑ла* Бк, *од ја̑са̑ла* Ф, *из ја̑са̑ла* Ф БА, *из ја̑са̑ла* НБ, *ка̑јси̑ја* Пд, *ка̑сай̑и̑и̑ца* НК, *и̑ѣ̑и̑-и̑ѣ̑с̑ к̑в̑д̑чака* Ит, *и̑ѣ̑с̑ к̑в̑д̑чака* Бш, *к̑в̑д̑чака* Бш, *с̑и̑о̑ к̑ѣра* Ф, *ке̑чига* Иђ, *д̑ѣс̑е̑и̑ к̑ила* ЈТ Е, *д̑ва̑на̑ес̑ к̑ила* З, *се̑да̑м̑д̑ѣс̑ к̑ила* Ч, *с̑и̑о̑ к̑ила* ЈТ, *ко̑ко̑ша̑ка* Ф Ме Бш, *ко̑и̑а̑ча* (копча) Ме, *ко̑ра̑и̑а* СК, *м̑л̑ги ко̑и̑арака* Ит, *ко̑и̑у̑ља* Ш, *два̑д̑ес̑ кра̑и̑ја̑ра* СК, *кра̑и̑и̑ца* ЈТ, *м̑л̑го кра̑и̑а̑ка* Ф, *кра̑и̑а̑ка* Ме СК, *и̑ѣ̑и̑ ла̑ћа* Ф СК, *м̑л̑го ла̑ћа* Ме, *ко̑лко се ми̑ѣне ла̑и̑а* *раз̑би̑ло* Бк, *ли̑и̑а̑ра* СК, *и̑ља̑ду ли̑и̑ара* *ви̑на* Ит Т, *д̑ѣс̑е̑и̑ ли̑и̑а̑ри* СК, *љ̑ус̑ака* Км, *ма̑чака* Ит, *ма̑чака* Ф Ме, *ви̑ше не̑го мо̑ли̑и̑а̑ва* СК, *од мо̑ра̑ка* Бш НК, *из на̑ћава* Ф, *из на̑ћава* Ме, *ова̑ца* Мђ Т Ф Ч Бш НБ, *код ова̑ца* З, *бр̑ез ова̑ца* НК, *и̑й̑и̑уча* Ил, *и̑а̑и̑а̑ка* Бк Сф СЦ Ми, *и̑ева̑чи̑ца* СК, *и̑ѣ̑са̑ма* Е Бш, *м̑л̑го и̑и̑ и̑ес̑у̑ри̑ца* Е, *и̑ѣ̑чу̑ра̑ка* Бш НБ СК, *и̑ѣ̑ћака* Бш Ми, *ди г̑д̑ и̑ма и̑и̑ја̑ца* Ит, *вра̑ћам се с и̑и̑ја̑ца* Ф, (*сук̑ња од*) *ос̑а̑м̑на̑јс̑ и̑о̑ла* Км, *и̑ри̑й̑ов̑е̑и̑а̑ка*

СК, *п̄р̄й̄й̄овед̄а̄ка* Ф, *п̄ӯш̄а̄ка* Бк, *рук̄ӯн̄ӣца* Сф, *ц̄ѣо ч̄д̄й̄ор св̄ӣња* СК, *р̄а̄з̄ни св̄а̄д̄ба* Са СК, *д̄ѣс̄ей̄ св̄а̄д̄ба* СК, *с̄ес̄т̄а̄ра* Бш, *п̄ей̄т̄ с̄ес̄т̄а̄ра* НК, *сл̄ѣ̄га* Ф СЦ СК, *сл̄ѣ̄ка̄ва* Пд, *п̄ей̄т̄ сл̄а̄ва* Ф, *о Ц̄р̄к̄ӣња* НК, *с̄ӯвач̄а* Т, *с̄ӯка̄ња* СЦ Мо, *ш̄а̄л̄ӣга* Ф, *ш̄а̄чкӣца* З, *ш̄ѣ̄р̄ӣа* није б̄ӣло о̄во̄лӣко Бд, *ш̄р̄еш̄а̄ња* Ф Е Ме Мо, *с̄т̄ӣѣ̄ фор̄ӣн̄ӣа* Ит, *ш̄ма̄ ц̄ӣга̄ња* Бк, *о ц̄ӣга̄ња* Бк З, *ц̄ӣга̄ња* НБ Пд, *ц̄ӣл̄ѣ̄ла* Мо СК, *п̄ей̄т̄ ц̄рк̄а̄ва* СК, *бес̄ ч̄а̄ра̄ӣа* Ж, *п̄а̄р ч̄ӣза̄ма* Бк, *п̄ре̄ко ч̄ӣза̄ма* Ит, *ч̄ӣз̄а̄ма* Сн НК, *н̄ӣко̄лко̄ п̄а̄рӣ ч̄ӣз̄а̄ма* НК, *ш̄ӯра̄ка* СК, *о̄ш̄ Ш̄в̄а̄ӣца* ЈТ, *ш̄ӣве̄ћ̄а̄ка* Бш, *ш̄ӣш̄ӯка* Ит, *м̄ӣнӣс̄т̄ер̄ п̄ре̄ко ш̄ӯма* Ч.

Лако се уочава да се непостојано *а* код именица са консонантском групом на крају основе умеће по правилу код истих именица као у књижевном језику.

Међутим, у банатским говорима је и наставак *-и* у Гмн релативно чест:

п̄ед̄ б̄а̄нки СК, *из̄м̄ед̄ б̄р̄а̄з̄ди* НБ, *п̄ӯш̄ка̄ о̄ш̄ п̄ей̄т̄ в̄а̄й̄ри* Ки, *д̄в̄а̄ес̄ в̄р̄с̄т̄ӣи* Сф, *д̄ѣс̄ей̄ в̄р̄с̄т̄ӣи* СК, *ѣ̄сам̄ д̄ӯш̄и* Сф, *ч̄ей̄т̄р̄н̄а̄ј̄з̄ д̄ӯш̄и* Сф, *п̄ей̄т̄ к̄ӣб̄ли* Бк, *п̄ей̄т̄н̄ес̄ к̄ӣб̄ли* Бк, *п̄ей̄т̄н̄ес̄ к̄ӣли* Сн, *к̄ѣ̄л̄ѣ̄вки* Ме, *п̄ей̄т̄н̄а̄ј̄с̄ к̄ѣ̄р̄ӣи* Ми, *д̄в̄а̄д̄ес̄ей̄т̄ӣи* и *ѣ̄сам̄ к̄ѣ̄р̄ӣи* Ки, *ч̄ей̄т̄р̄д̄ес̄ к̄ѣ̄р̄ӣи* Ме, *п̄ей̄т̄ л̄ӣй̄ри* Ит Ф, *д̄ѣс̄ей̄ л̄ӣй̄ри* Ки, *д̄в̄а̄н̄а̄ј̄с̄ л̄ӣй̄ри* Сп Ит, *ч̄ей̄т̄р̄н̄а̄ј̄с̄ л̄ӣй̄ри* Бк, *д̄в̄а̄ес̄ л̄ӣй̄ри* Ф, *д̄в̄а̄д̄ес̄ей̄т̄ӣи* л̄ӣй̄ри *р̄а̄кӣје* Бч, *ш̄р̄ӣес̄ л̄ӣй̄ри* Ил, *од̄ п̄ед̄ес̄ л̄ӣй̄ри* Бш, *с̄т̄ӣѣ̄ л̄ӣй̄ри* Сп НК, *с̄т̄ӣѣ̄ м̄а̄ж̄ӣ ж̄ӣт̄ӣа* (мажа „мера од око 51 кг“) Ки, *де̄њ̄ак̄ з̄им̄е̄ ӣ с̄т̄ӣѣ̄ м̄а̄ж̄ӣ с̄не̄га* Мо З–36, *п̄ей̄т̄ м̄ӣн̄ӯт̄ӣи* Мо, *п̄ей̄т̄ м̄ѣ̄л̄би* СК, *н̄ум̄ер̄и* („кућа“) Сф Пе Ф НК, *н̄ѣ̄ко̄лко̄ н̄ум̄ер̄и* Ф Пе, *п̄ей̄т̄ н̄ум̄ер̄и* Т, *д̄ѣс̄ей̄ н̄ум̄ер̄и* Мо, *д̄в̄а̄д̄ес̄ н̄ум̄ер̄и* Ф, *д̄в̄а̄д̄ес̄ей̄т̄ӣи* н̄ум̄ер̄и Ме, *ш̄р̄ӣд̄ес̄ей̄т̄ӣи* н̄ум̄ер̄и Ф, *с̄т̄ӣѣ̄ н̄ум̄ер̄и* Ч, *с̄т̄ӣѣ̄ п̄ед̄ес̄ей̄т̄ӣи* н̄ум̄ер̄и Ки, *д̄в̄ес̄т̄ӣѣ̄ н̄ум̄ер̄и* СК, *д̄в̄а̄н̄а̄ј̄с̄т̄ӣѣ̄т̄ӣӣна* н̄ум̄ер̄и Ф, *б̄ӣло̄ ӣ п̄ей̄т̄р̄ов̄ач̄ӣ св̄а̄ко̄ј̄а̄ки* Пд, *б̄ӣло̄ ј̄а̄б̄ӯка̄ п̄ей̄т̄р̄ов̄ач̄ӣ* Сн, *в̄ӣше̄ п̄ӣј̄а̄н̄ки* Ф, *на̄ ѣ̄сам̄ п̄ѣ̄л̄и* Ит, *п̄р̄й̄й̄ов̄е̄т̄ӣки* Ф, *п̄ей̄т̄ св̄а̄д̄би* СК, *б̄ӣло̄ сл̄а̄т̄ӣка̄чӣ ј̄а̄б̄ӯка̄* Сн, *п̄ей̄т̄ с̄ѣ̄р̄ӣи* СК, *ш̄ѣ̄с̄ п̄а̄б̄лӣ* (земље) Бк, *п̄ей̄т̄ п̄а̄б̄лӣ* Ит, *м̄л̄ѣ̄го̄ п̄а̄ј̄нӣ* СЦ, *ј̄ед̄а̄н̄а̄ј̄с̄ ш̄ѣ̄д̄нӣ* Ит, *п̄ей̄т̄ ш̄ѣ̄р̄ѣ̄ӣ* СК, *д̄ѣс̄ей̄ ш̄ѣ̄ж̄ѣ̄бӣ* СК, *к̄а̄ј̄сӣја̄ ц̄ей̄ѣ̄в̄ач̄ӣ* Пд, *Ц̄ӣг̄а̄н̄ки* Е, *од̄ ц̄ӣг̄ѣ̄ӣ* Сф, *ѣ̄сам̄ с̄т̄ӣѣ̄т̄ӣна̄ ц̄рк̄вӣ* Ф, *ц̄рк̄вӣ* Бш, *к̄ѣ̄лко̄ ф̄ѣ̄лӣ* Пд, *ф̄ѣ̄лӣ* Иђ ЗЗ, *в̄ӣше̄ ф̄ѣ̄лӣ* Бш Ми СК, *м̄л̄ѣ̄го̄ ф̄ѣ̄лӣ* Бк Ит, *ӯ с̄т̄ӣѣ̄ ф̄ѣ̄лӣ* Мо 2–96, *б̄ӣло̄ г̄а̄ је̄ д̄ос̄т̄ӣа̄ ф̄ѣ̄лӣ* Мо 3–55, *фор̄ӣн̄ӣӣ* Т, *п̄ей̄т̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Бк, *п̄ей̄т̄-ш̄ѣ̄с̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* СК, *ш̄ѣ̄с̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Ил, *ѣ̄сам̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* НБ, *д̄ѣс̄ей̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Ит Т Пд, *д̄в̄а̄н̄а̄ј̄с̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Ми, *п̄ей̄т̄н̄ес̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* СК, *д̄в̄а̄ес̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Мђ, *п̄ед̄ес̄ей̄т̄ӣӣ* фор̄ӣн̄ӣӣ Т, *п̄ед̄ес̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Е, *ш̄ѣ̄з̄д̄ес̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Ки, *с̄т̄ӣѣ̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Ит СЦ Пд СК, *ш̄ѣ̄с̄т̄ӣ ш̄ѣ̄а̄да̄ фор̄ӣн̄ӣӣ* Ки.

И овде, као и у мушком роду, доминирају конструкције с кардиналним бројевима или количинским прилозима. Осим тога ту је и неколико именица са консонантском скупином на крају основе⁴¹⁰ и, зачудо, три именице на *-аца* које значе воће, с потврдама из два суседна села, Сн и Пд. Забележићемо и то да се код појединих именица јављају напореда наставци *-а* и *-и*. Није искључено да би обимнија грађа изнела на видело још који такав случај.

Наставак *-у* долази редовно код именица *рука* и *нога*:

⁴¹⁰ Такви су примери сви осим од *ц̄ӣг̄ѣ̄ӣ* Сф добивени помоћу упитника.

Можемо сматрати сигурним да је у најмању руку у устаљеној синтагми у *млади година* у време теренског рада П. Ивића појава понегде још била жива у дијалекту. О ареалу тог архаизма било би смело закључивати на основу тако малог броја потврда. Ипак, не можемо искључити могућност да га није било у кикиндској зони (осим можда њеног крајњег југозапада) и у јужнијим деловима тамишке зоне.

У целини, стање је такво да побија Решетарево мишљење (*Štok.* 156) да нема говора где би старих наставака било у *о*-деklinацији а да их нема у *а*-деklinацији.

Слабија отпорност наставка *-а* у Лмн у Банату него у Бачкој лако се тумачи тиме што је у Банату локатив уопште много ређи, будући да га је у већини случајева заменио акузатив. Упркос томе, чува се наставак *-и* у *о*-деklinацији због тога што та деклинација обухвата много већи број именица (м. и ср. рода) и што је ту *-и* заједнички наставак Имн и Лмн.

Именице мушког рода на *-а*

439. Заједничко је свим овим именицама значење живог бића мушког пола, тачније, по правилу људског бића мушког пола. Овамо спадају, пре свега, скупине именица познате и другим штокавским говорима:

владика, слуга; Алекса, Илија, Косиша, Никола; абаџија, бунарџија, ирководџија/ировођаџија (в. т. 336), *судија, ћурџија, бекрија, ћувџија, комшија, арамбаша* итд., затим *газда, џаџа, чича*.

Као и у већем делу осталих српских екавских говора, овоме се придружују многобројна двосложна хипокористична образовања са ' акцентом:

Арса Ме, *Аџа* Ит, *Ваџа* Ит Сп Дс, *Ваџу* Мо, *Вџа* Ил, *Вџа* Е, *Виџа* Пе, *Влада* Ил, за *Владом* СЦ, *Гиџа* Дс, *кума-Гиџе* Ит, *Диџа* Ф, *Диџа* Е, *Драџа* НБ, *Дуџу* Пеџировог Ф, *Ђоџа* Томин СЦ, *Ђоџа* Ил Ф Ч НК, с *Ђоџом* СЦ, *ж Ђоџом* Бк Мо, *Ђуџа* Пе Е СЦ, *џика* Ђуџа СЦ, *Жиџа* Ил Ит Ф Пе Км Пд, *њиџи Жиџа* Прџа Ит, од *Жиџе* З НК, *џиџај Жиџу* Ф, *Жиџа* Мо, *џиџај Жиџу* Ф, *Јџџа* Пд, код *Јоџе* НК, *Јоџа* Ит Сф Чј, код *Јоџе* Ф, *моџим Јоџи* Чј, *Лаџа* Бк Ме Км, код *Лаџе* Ми, *моџ Лаџу* Бк, *деџа Лаџу* Сн, *деџа Лџа* Т, *оџај Луџа* НК, *Љџа* Сф Ф Чј, код *Љџе* Ф, *Маџа* Ж, *Маџа* Ит, за *Миџу* Дс, *Миџа* Ми Пд, *Миџу* ча *Раџиног* СЦ, *Миџа* Ки, *Миџа* Бк Сф Ме Км, *Неџа* Е, *зеџи-Паџа* Сп, *Паџу* Ф СЦ, *Паниџа* СК, ча-*Паниџе* СК, *Пеџа* Пе З, *џоџи-Пеџа* Км, с *Проџом* Бк Мо, *Раџа* Ки СЦ, *један Раџа* Ловренски Сп, код *Раџе* Марјановог СК, *њиџи Раџа* НК, *Свеџи* Саџа НК, не могу ја *кривџи Свеџу* Сн, *Сиџа* Пд, *Сиџа* НБ, *Сиџа* Ит Ж, *Сиџе* Саџа Сф Ф Ч Ме Ми, *Сиџе* Милановог куџа З, *Тоџа* Пе Км СК, ко *Тоџе* Ф, за *Тоџу* Ми, *Фраџа* Ч, *Циџа* Ит, овим *Циџи* СЦ, *Чеџа* Бк Ж, *Чиџа* „Јеврејин“ Сп, *Шваџа* Ф СК Ки, *један Шваџа* СК, *Шваџом* СК, *Шваџи* СЦ НБ, *једном Шваџи* СК, *деџети Шваџа* СК, од *џиџи Шваџа* СК, од *џиџи Шваџа* СК, *Шџиџа* Мђ, *Шџиџа* Сн; уп. и *лоџа* Ф, *А лоџу* Ф, *џроџа* Сп, *раџа* „човек рапав у лицу“ Ме, *деџа* Ђ, од *деџе* БА, *уџа* Ит Ч Бш Ђ, *уџу* Цп, *џика* Ме, коџ *Риџа* Ф.

Много је ређе паралелно образовање са " акцентом:

бра́ца Бш, *Ђо́ка* Ч, *Жи́ка* Бк Ф, *ша́ша* СЦ Сп Бш, *све́ши* Тома НК, *До́ца* надимак Ит; тако и *Ти́ша* СК, *о Ти́ше* СК, присв. *Ти́шин* СК. Именица *чи́ча* (или *чи́ка*) уз имена често се јавља скраћено: *ча Ђо́ка* Ит, *ча Ро́мано́ви* НК (уп. т. 193).

У т. 372 забележено је да се овако владају и мушка имена типа *Бла́гоја* и *Аксѐнши́ја*.

Ту је и тип *Арсика* Дс, *Ба́цика* СЦ, *де́дика* Ф, *Ла́лика* СЦ СК (т. 375), као и тип *Јови́ца* Сн.

440. Именице на *-исти́а*, мн. *-исти́и* иду овамо само у једнини (т. 373). Исто важи за именице *йо́йа* и *де́да* (т. 374).

Овакво стање објашњиво је тиме што већи део именица мушког рода на *-а* сачињавају мушка имена, која немају множине, тако да дају подршку промени по *а*-основама само у једнини, док у множини тежи да преовлада обичнија промена именица мушког рода.

Ово објашњење важи и за однос између *а́рамбаша* (*и́и си и́ра́ви а́рамбаша* Ф) и мн *а́рамбаши* (*и́о су а́рамбаши* Ф, *с а́рамбашима* Ф, па и за *Шва́ба* према мн *Шва́би* поред *Шва́бе*:

Шва́бе Ф НБ СК, *Док су Шва́бе би́ле и́у* Бк, *Шва́бама* СК, *и́о је Шва́бама де́лио* Бк, али *Шва́би и́ду *В*, *Шва́бима* СЦ; уп. и Гмн *ко́и Шва́би* Чј, који се, исто као и већ наведени Гмн *Шва́ба*, може уклопити у обе парадигме.

Међутим, именица *слу́га*, судећи по грађи добивеној помоћу упитника ОЛА у Башаиду, има нормалну множину по *а*-основама:

и́о је слу́га, од његовог слу́ге, његовим слу́ги, ви́дла сам њи́ног слу́гу, и́ођи с о́ишим слу́гом, и́о су слу́ге, и́о су њи́не слу́ге. Уп. и *његовог слу́гу* Ф.

Додаћемо да се из ове скупине издваја именица *субош* „пољски чувар“ Мђ Пд Сн НК, *његови су би́ли субоши код ње́га* Ит, *субошима* Сн. Асимилативно претварање ненаглашеног *а* у *о* оставило је ову именицу с необичним завршетком *-оша*, после чега се она приближила много обичнијим именицама са суфиксом *-ош*.

Овамо најчешће не спада ни именица *шур* „женин брат“ Ме, *мој шу́ра Ми́лош* Ит, *шу́ре* Ч (ово може бити и Нјд: *и́о је мој шу́ре* Ч, *његовим и́уру* Ит, *с његовим шу́ром* Ит, *и́о су мо́и шу́рови* Ч, *од мо́и шу́рова* Ит, *шуре́ва* Ч, *с на́шима шу́ровима* Ит. Колебања у примени ове именице објашњавају се тиме што је она припадала типу на *-уљ*, доцније елиминисаном из система, с тим да су се именице које су му припадале развијале различитим путевима.

Плуралија тантум

441. У женском роду су именице без једнине далеко чешће него у осталим родовима:

армòнике Ћ, рамòнике Ит, рамунике Ит Ж Ч, румунике Сф Ф, румуни-
кāма Ф,

вїле Ж Ф Ме Бш, з гвòзденим вїлāма Сн, изāшо с вїлāма НК,
с òни гāјдама Ит,

свїрац у гаће Ил, јā сам ишо у гаће З, бїле ширòке гāће НБ, гāће
дугāчке СК, гāће сāми шкāли Ф, брèз гāћа Ф, и́рико гāћа сукњу Е, Гмн гāћица
Ил,

грāбуље Ил Ф, грāбўља Ф, грāбуљама Ит, грāбље Ме Бш, без грāбā ња
Ме,

грўде (уп. т. 462),

гўсле Ме,

ѓгедe „виолина“ Ф,

јāсле Ч Ф Ме Бш, из јасāла Ф Ме НБ, у јасле Ф, и́ддāј му у јасле Ме,
с òвим вѓликим јāслāма Ф (о облику јāсла ср. р. в. т. 453),

кљѓшїе Ит Пе Ф Ме Мо Пд Сн НК СК (уп. т. 428),

у кршиїине „крста“ ме увāишло Пе,

лóшре Ит,

мāказе Ит Ф Ки, Гмн мāкāза Ки, с òши њѓгови мāказама Ит, мāказице
Ки,

мѓрдевине Цп,

месòвеђе Ч,

нāћве Ф Ме Бш, из нāћāва Ф, ио нāћвама Ме,

нѓдре Ме, у недре Ф НБ,

нѓвине Ки,

шў јене ногāре, шў дрўге Ит,

ианшāлòне Ил (свакако из књижевног језика),

иїјаце Ил Ф А Е Ме Бш, òве иїјаце СЦ, и́рѓ су бїле нѓдељом иїјаце
Ил, иїјаце јāче дрўгдаш нег вāшар Е, иāмо су иїјаце Бш, кòд нāс су бїле
вѓлике иїјаце срѓдом Ит, вѓлике иїјаце Бш, свāки иїјāца СК, с иїјāца Пд Ф
СЦ НБ, кўио на иїјаце СЦ, и́дем на иїјаце СЦ, ишла на иїјаце Ит Бш,
и́рѓшње нїсу бїле на иїјаце Ф, и́зносїмо на иїјаце Ф, вїдлн га на иїјаце Ф,
и́рѓшње су бїле без шѓз бāнке на иїјаце СЦ, жѓне и́родāвале на иїјаце НК, ни
иїјацама Ит, (уп. и Пошла сам да и́дем на иїјаце З, Н. Секулић, Текстови 152),

дāнас су и́дкладе Ф, и́дкладе Ит СЦ, бѓжшїїне и́дкладе Ф, и́скршње
и́дкладе Ф, иѓшровске и́дкладе Ф, и́ѓ су и́дкладе Ф, до нāши и́дклāда Ит, до
ѓви и́дклāда Ф, нā и́окладе НБ,

рѓјїе Ч (јѓш су рѓјїе бїле нā гаће),

сонице Бк Ит Ф Пе З Е СЦ Сп Ме Бш, *ош соница* Ит, *на соница* Е, *са соница* Сн, *йо соницама* Ме,

ишџиге Ит,

ишрнице Ит,

чакчире Ил Ит Ф Ме НБ Бш Пд Мо, *чакчире* Ми,

чезије „чезе“ Ит Бш, *чезије* су *на два шџочка* Ме,

шџагље Ит.

Од ових именица једино *армџнике* и *ишџаце* (*грџде* и *нџдре* на други начин) представљају у неку руку особеност овог говорног подручја. Уп., ипак, податак о облику *ишџаце* код И. Поповића, Госп. 59, који потврђује и Г. Драгин за Шајкашку: *ишџаце*. Вреди запазити и то да су именице *виље* и *грџбље/грџбуље* овде плуралија тантум, а не обичне именице с једнином као у разним другим српским говорима (додуше, из Ил имамо *вила* и *грџбуља*, као у многим смедеревско-вршачким и косовско-ресавским говорима).

Збирне именице

442. Именица *браћа* има у Г и ДИЛ множинске облике и конгруенцију, у складу са значењем:

браћа Бш СЦ, *код браћа* Ит, *ишџив наши браћа* Ит, *мџџо браћа* Ч, *ишџо браћа* Ме, *ишџ браћа* Ф Ч СЦ Пд СК, *ишџ браћа* Ит Ме, *ишџ браћа* Ит Ф НБ, *сџдам браћа* СК;

браћама Бк Ит Ч А СЦ, *мџм браћама* Ме СК, *браћама ишџо ланац* Ит, и *браћама ишџ мџло бџло* СЦ;

ишџ сам с мџм браћама Ф, *с мџм браћама* СЦ, *сас мџм браћама* СК;

ишџ браћама Пе.

Посебно стоје примери *ишџе јџж браће* Ит, и *мџој браћи* Ме БА, *дџо брџчи* Бч.

Облици Н, А и В остају једински, што ствара необичан суплетивизам у којем јединске и множинске форме стоје у истој парадигми и значе исто (множину).

браћа Ш Бш, *браћа њџџџа су бџли сџбоши* Ит,

браћу Бш,

браћо мџја слџџџа Бш.

443. Именица *дџџа* понаша се слично као *браћа*:

Гмн *дџџа* Цп Ф Бш, *брез дџџа* Ит, *од џџи ишџорски дџџа* Пе, *код мџм дџџа* Ит, *чџо сам о дџџа* НК, *од мџји дџџа* Нз, *ош свџи дџџа* Мо, *ради дџџа* Ит, *кџџо ишџа дџџа* Бд Ч, *нџџџо дџџа* Ђ, *ишџо свџи дџџа* Ме, *ишџ ишџ дџџа* Бш, *није бџло дџџа* ЈТ, *мџшџџи дџџа нџџа* Ит, *вишџе дџџа* Т Ме, *мџџо дџџа* Ит, *мџџџо дџџа* Т Пе Ки, *дџџџе дџџа* Ил Ш Нз Ит Сп, *дџџџе дџџа* Ил, *ишџџџе дџџа*

Бк Нз Е, *шрђје дѣца* НБ, *чѣтворо дѣца* Нз СЦ Сн, *иѣ дѣца* Т Ч Пе Ме Км, *иѣш-шѣз дѣца* Ит Т, *шѣз дѣца* З Ме Км НК, *сѣдам-ѡсам дѣца* Ћ, *ѡсам дѣца* Ит, *једанѡз дѣца* Ит, *дѣсетѣ иѣшнѡз дѣца* Ит З, *шринаѡз дѣца* Ит, *иѣшнѡз дѣца* З НБ, *сѣѡ дѣца* Е, *деведѣз дѣца* Е, *сѣѡ иѣдѣсетѣ дѣца* СК;

дѣцама Ил Нз Ит Ж Т Цп Сф Ф Сп Ме Бш СЦ, дѣцама *гѡворим* Ме, *даш дѣцама* Ит, *даѡу ѡ јѣдно дѣцама* З, дѣцама *су давали* Ки, *дрѡжи чѡсове* дѣцама Ит, *извади ма̀ло вина ѡвим дѣцама* Ки, *кѡи дѣцама* Ч, *да ѡйере нѡге* дѣцама З, *ѡсѣави ѣѣм ма̀лим дѣцама* Бш, *ѡѡдѣли се дѣцама* Бк, *ма̀им дѣцама* Ж Ме, *сѡѡима дѣцама* Бк, *ѡвим дѣцама* Ки, *мѣѣе дѣцама* Чј;

са дѣцама Бк Нз Бш СЦ, з дѣцама Ил ЈТ Ит Т Цп Чј Бш НБ, *саз дѣцама* Мо, *с ма̀ли дѣцама* Ит, *с ма̀и дѣцама* Ит ЈТ, *с ѡѣим дѣцама* Т Бш, *ѡѡѣѡко се з дѣцама* Ми, *ѡа се сѣгра с ма̀ли дѣцама* Ж.

Ипак, овде је удео примера са сачуваним јединским облицима знатно већи:

ѡ дѣце НК, *бѝло је нева̀гале дѣце* Ми, *шрђје дѣце* СК, *иѣшоро дѣце* НБ Сн СК Ћ, *иѣшѡро дѣце* СК, *сѣдам дѣце* НК, *иѣно дѣце* Бд;

играчке дѣци СК, *каѣ ѡѡѡјѡј дѣци лѐба даш* Сф, *ни се ѡра̀вило дѣци* НБ, *ѡѡј дѣци* Сн НК;

с ма̀ѡм дѣѡм СК, *с ѡѡм дѣѡм* НБ, *с ѡѣм дѣѡм* НБ, *ѡдем з дѣѡм* Ме, *з дѣѡм* Ит, *са дѣѡм* Ф, *саз дѣѡм* Бш, *сас ма̀ѡм дѣѡм* Ми.

Није вероватно да се оволики број примера може свести на утицај књижевног језика. Код наведеног примера из Ме П. Ивић је забележио у свеску: „Информатор је старац без књ. утицаја“. Уочљиво је да међу примерима претежу они из кикиндске говорне зоне, и то из њеног западнијег дела, удаљеног од румунске границе, што би значило да се бар у том пределу факултативно чува старије стање. То је у складу са географским односима. Огромни ареал множинских облика у појединим косим падежима именице *дѣца* простире се од крајњег југа Србије преко косовско-ресавског подручја до Баната.⁴¹³ С друге стране, судећи по монографијама И. Поповића и Б. Николића, у Бачкој и Срему оваквих облика нема,⁴¹⁴ што би значило да кикиндска говорна зона представља прелазну област.

444. Од колективних именица на *-ѡја* у нашој грађи су заступљене четири: *волија* Пд НК, *јѣдна волија* НК, *ѡѡѡ волије* НК (ова два примера добијена су по упитнику), *ѡду у волију* НК; *волију чу̀ва ѡасѣѣр* Пе.

ѣѣ звѣрија Ме, Г *звѣрије* Ф.

зѡра̀во ѡду ко̀лија НБ (= пролазе многе запреге);

⁴¹³ Ивић, Галип. 196. Додаћемо да се облици као *дѣцама* јављају и у Батањи (Ивић, Батања 42).

⁴¹⁴ Ипак, ареал Гмн *бра̀на* захвата и део Бачке (И. Поповић, Госп. 241).

шā мārвија шāмо Ф, било мārвије Пе, шū мārвију Ф.

Прва од ових именица очигледно значи чопор волова, а трећа као да надокнађује недостатак обличке множине од именице *кола*.

Можда случајно, скоро сви наведени примери потичу из Потисја.

Именице *вòлија* (с тим акцентом) и *кòлија* забележене су у РСАНУ.

445. Именица *госйòда*, судећи по материјалу из СК, добивеном помоћу упитника, има нормалну јединску промену:

òва госйòда, овој госйòди, госйòди, са госйòдом.

Именица *живина*, изгледа, може имати две промене:

ни нāма ни живини СК, òстāву за живину Ф, — дају живинама Ф.

И *омладина* је, рекло би се, делимично захваћена морфолошком и синтаксичком плурализацијом:

òмладина је имала да йòшйује сйāрешину Пе, òмлађина Ил Ит Пе Е, òмлађину Пе, — òви òмладини СК, òмлађини Е, гòворим òвим òмладинима Ит.

Слично стање показују и наши примери за именицу *сирòйиња*:

йма сирòйиња Ф, да́ла сирòйињи Ф, — нāшима сирòйињама СК.

Именица *сйāрешина* овде значи „старији људи и жене“, како је објаснио један информатор у Ф:

није сйāрешина да́ла Ч, сйāрешина није шēла да́йи Пе, йрēварили сйāрешину „све старије у кући“ Ч, òмладина је имала да йòшйује сйāрешину Пе, йшлā је сйāрешина Ф, нē би шò било кад би била сйāрешина ш нйма Ф, свā сйāрешина ћеду кáзайи „ћуйрија“, òни нē зну да је шò мòстй Ф, йма нева́гале сйāрешине Ж. Уп. и сйāрешина ... није дойушћала З код Н. Секулић, Текстови 155.

Издава се пример *са сйāрешинама Ф*, где *сйāрешина* очито значи „старија особа“. Можда тако треба протумачити и примере *мēше сйāрешина òре СК* и *сйāрешине СК*.

Међу примерима нема ниједног који би потврђивао да се *сйāрешина* као колективна именица јавља и у кикиндској говорној зони, и чак ван западног дела тамишке зоне. Тек даља истраживања могу разјаснити да ли је ареал заиста ограничен на такав начин.

Поједине групе именица

446. Честе су дезакцентуиране атрибутивне апозиције уз лична имена:

нēма баба-Кāйи СК, баба-Мйлка Ит, Ко зашйо рей зечији баба Соси Мо 2–33, баба-Ракйла Мђ, баба-Рòксини Сф, байа-Ђòку Цп, браца-Шйева Мо 1–21, код мајка-Бисёрке Сп, Мајина мајка-Сйāна (мајка „бака“) Сп, шейка-Кāйица Сп, ча-Јāнко Ит, ча-Мāркови СЦ, да нòсим ча-Рāки Сн, чика-Пāјо *В. Уп. т. 14.

Тако и сложени родбински термини: *баба-йѣѣа* СК. Уп. и *деда-* у таквим функцијама, т. 374.

447. Паралелно стању код мушких имена (т. 375) јављају се (бар на једном делу подручја) женска имена са *-и* у номинативу и основном проширеном са *к* у зависним падежима:

да дође мој Љуба и Лили (имали снају Лилику) Чј,

Еѣи (мала Швабица) *В, Еѣи научила срѣски *В, вокатив Еѣи *В.

Особености појединих именица

А. Именице које задржавају женски род

448. У резултату испреплетених гласовних и аналогичких промена именица *снаха* има три варијанте деклинационе основе:

сна Пе, сна Мђ Ж Т Пе Бш НБ СК Дс, снаи Ф СК Дс, за снау Ф Бш НБ СК, са снаом Мђ, са снаом НБ, снаом Ф СК, снаѡм Ф;

снаја Ф Бш, снаје Т Ф, њи две снаје Ит Ф, снаје Ф, снају Чј Бш, ше снаја Ф, снајама Т (додатни примери у т. 255);

снаву Ф Пе, са снавом Ме, њѣи снава Ф, снаво Ф, снавину Ф (више грађе у т. 256).

449. Именице *кѣла* и *лѣѣра* женског су рода и иду овамо:

сваѣм се да кѣла Бк, кѣла браѣна Ит, кѣла лѣба Ки, ѣѣо кѣла рѣбе Сф, кѣлу лѣба Бк, две кѣле Ки, две кѣле саѣуна Мђ, на кѣле Ф;

јѣна лѣѣра Сп, лѣѣра ѣ ѣо Бш, две лѣѣре воде Сп, две-ѣрѣ лѣѣре Ф, да ѣлаѣи лѣѣру вѣна Ч.

450. Именица *Бѣчка* има две промене, изворну придевску и секундарну именичку:

ѣѡ Бѣчкој Ф Пд, ѣ Бѣчкој Пд;

ѣѡ Бѣчки Ф СК, ѣ Бѣчки Ч Ф, у Бѣчки Е (оба типа долазе и у Срему. Б. Николић 340). Победа семантичког начела олакшана је тиме што се, откако је скраћена дужина у слогу иза ~ акцента, две промене разликују само у дативу и локативу.

Б. Именице које мењају род

451. *жаук Ф, жаѣк Е Ме Бш Ки;*⁴¹⁵

⁴¹⁵ Овако и у Шајкашкој, Гордана Галетин, ППЈ 16. 1980, 67.

џлуј Ил ЈТ Ит Ч, џлуј је ђуво ЈТ Ш, чѣсто дође 'џлуј Ит, џу' гџдину на Иван да̂н је био сѣрашан џлуј Ит, ал је џаки био ѣрви џлуј Ил, и за џлујом гра̂д Ил, с џлујом Мђ, из џѣе врућине дођу џаки сѣрашани џлуи с кѣишом, бѹде и круѣе Ч, али и дошла олуја Ш, олуја Ф Ч, олујина и олушина Ч, пѣиѣе беже исѣред олује Ч, на̂дамо се да ће биѣи олује Ч, (уп. џлѹ у Бачкој, Поповић Госп. 129, и џлуј у РМС, с ознаком „песн(ички)“);

за̂ удѣј СЦ;

фѣринѣ Ки, два̂ форинѣа Ки, два̂ ѣ ѣо форинѣа Ф, ѣри̂ форинѣа Ит, али сѣксери, кру̂не, форинѣе Ит, форинѣу Ф.

452. Посебно треба посматрати Нмн сви̂њи, с конгруенцијом мушког рода:

сви̂њи Ит Ч А Е Ме Бш Км СЦ НБ Пд Сн СК, као сви̂њи Ф, де̂бели сви̂њи Сн, џѣ су сви̂њи Бш, је̂ду је сви̂њи Бш, мо̂и сви̂њи Пе Е, ѣду̂ сви̂њи СК, сви̂њи доу̂ у шуму НК, џви сви̂њи џџ не је̂ду СЦ, сви̂њи су ку̂кѹруз ѣџели Ми ка̂ко се ра̂нили сви̂њи Е, џа̂ко се ко̂љу сви̂њи Сп, ка̂да се ко̂љу сви̂њи Мо 1–126, ра̂ниду се сви̂њи Ми, сви̂њи су на̂ра̂њени Пд,⁴¹⁶ али и џне сви̂ње џдоше Ил, џџ су сви̂ње Ф.

Овде је у питању именица са вишеструко суплетивном променом. Једнина је сви̂нче (као марвинче)⁴¹⁷ Г сви̂нчеѣа или сви̂нчеѣа итд. Гмн је сви̂ња, а Амн сви̂ње, што може одговарати парадигмама како мушког тако и женског рода:

џѣра̂ сви̂ње Пе, на̂ра̂нићу̂ сви̂ње СК.

ДИмн гласи сви̂њама Ит Ме Бш СЦ СК, да̂ћу̂ сви̂њама Пе, да̂ла̂ сам сви̂њама Пд. Ово је очигледно изворни облик именице сви̂ња, али цела парадигма тачно одговара обрасцу ѣиле — ѣилеѣу — ѣилићи — ѣилиће — ѣилићи — ѣилићама или ѣрасе — ѣрасеѣа — ѣрасици — ѣрасице — ѣрасица — ѣрасицама (т. 361, 366, 369). Скрећемо пажњу и на то да у множини, осим у Н(В), нема конгруенцијског разликовања родова. Ради се очигледно о семантичкој фамилији чија су релевантна обележја припадност категорији „домаћа животиња“ и необележеност рода, са чиме је у складу хибридна деклинација.

453. Облици (џџ) ва̂нгло СЦ (уз форме на -ли, т. 376) и (џџ) ре̂рно СЦ средњег су рода. С друге стране, ту су и примери лерна крива Мо 1–95, из лерне Бш по а-основама. Наши стандардни речници бележе углавном форме ж. р. на -а (вангла и вандла РСАНУ, рерна РМС).

Плурале тантум које у књижевном језику гласи кару̂це ж. р., ре̂је кару̂ца ср. р., овде је обично ка̂ру̂ца:

⁴¹⁶ Тако и у Бачкој (И. Поповић, Госп. 165), и у Срему (Б. Николић, Срем 342), и у Батањи (П. Ивић, Батања 41).

⁴¹⁷ И. Поповић, Госп. 166, саопштава да „у неким банатским говорима (остало је неразјашњено којим) према pl. сви̂њи постоји и пот. sg. masc. сви̂њ“. Тај је облик нама непознат.

бѣла кàруца НБ, бѣла су кàруца Бш, на кàруца Чј, на шâ кàруца Бш, с кàруци Ж, иде на кàруцима Ме, у кàруцима НБ.

Ипак бележимо и: „каруце (плуралиа тантум) — фијакер“ Мо 1-119, с кàруцама Ж.

Поред облика *јасле* ж. р. (т. 441) долази и *јасла* Пд, ова *јасла* шѣо *једу* коњи Сф, *јасла* су шѣи *валови* СК, *вѣлика јасла* СК, из *јасала* СК, *вѣжу* за *јасла* СК, на *јасла* Сф, у *јасла* 3 Пд СК, у *јасла* Ћ, *ја* шo *држим* у *јасла* СК, с *јаслима* Ф, на *јаслима* СК.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА СТАРИХ I-ОСНОВА

Инструментал једнине

454. Обичан је наставак *-(j)ом*:

с овом *бѣлешом* Бк, з *бѣлешом* СЦ, *глаћом* Ч, са *зѣбом* Ф СЦ, са *зѣбом* Ф, са *зѣбљом* Ф Ч, с овом *зѣбљом* Бк Ф, *зѣбљом* Иђ 23, са *зѣбљом* Ф, *кѣшом* СК, с *кѣшом* Мђ Ф Бш Пд, *кѣвљом* Ил СК, са *кѣвљом* Ш Ф Ме Бш, с *мáшом* Ит Ж Ме СЦ Пд Сн СК Ћ, *намаже мáшом* Мо, шo се *нáшре мáшом* НК Ћ, с *мáшом* Бк Мђ Ит Сф А, *брáшина* с *мáшом* Ж, с *ѡшом мáшом* Цп; с *вáшом мѡшом* СЦ, *нѡшом* Бш Пд; *йáмѣшом* СК, *шѣго йáмѣшом* Ит, с *вáшом йáмѣшом* Ит; с овом *рáжом* Ф, са *рáжом* Ф; *јѣдном рѣчјом* Бш, *јѣдном рѣчом* Ки НБ; са *свѣшом* Бк; са *смрћом* СЦ; са *сѡљом* Бк Ф СЦ, са *сѡљом* СК, *сѡљом* СК, *намаже с чáшом* Мђ, ш *чáшом* Ит, са *чáшом* Ф, *чáшом* Ме; *чáшшом* Ф СК, с *мѡшом чáшшом* СК.

Наставак *-(j)у* забележен је само једном у слободном говору: *йáшили глаћу* Ф, и осим тога неколико пута у одговорима на питања из упитника. Тај је наставак по свој прилици унесен у банатске говоре из књижевног језика.

Преузимање завршног *-ом* код ових именица углавном је одлика што-кавског североистока и севера.⁴¹⁸ У већини захваћених говора, укључујући ту и банатске, на овај је начин уопштено завршно *-ом* као обележје Ијд свих именица, будући да је код меких основа *i*-деклинације тај наставак усвојен место *-ем*. Напомињемо да сачувано јотованье испред *-ом* показује да је првобитни наставак био *-ју*, а не *-и*.

Генитив множине

455. Нормалан наставак је *-и*:

од *ѡви нáши власѣи* СК, *сѣдам дѹжи* НБ, *без наочáри* НБ, *йѣш рѣчи* СК, *йѣшоро шиљѣжи* Ф, *йѣш шиљѣжи* НБ, *ѡвѣ шиљѣжи* СК;

⁴¹⁸ Упор. податке код Реметића, Шум. 258.

двѣ бичади Бш, млѡго буради Ф Ме, млѡго гњизади Ч, дрвцади Бш, дугмади Ме, од ђици дугмади Ме, ђсам дугмади Ф, млѡго ждребади Ф СК, ѡѡд ждребади З, ждребади Пе, кѡлко зрнади Ф, ѡлоко зрнади З, сѡдам зрнади Ми, од јагњади Ф, јунади Ил Ч, сѡграду се магаради Ч, вѡше назимади Цп, ѡр назимади Ф, сѡдам ѡаклади ѡаѡука Ит, ѡлоко ѡарчади СК, ѡма ѡарчади цѡгѡе Ч, ѡарчади З, ѡма сѡаклади Бш, ѡлоко ѡелади СК, ѡелади Ж Ч Ми БА, ѡушади Пе, ѡѡи унучади Ђ, сѡдам унучади Ф, дванајсти унучади НБ, ѡѡи чељади Ф, кѡлко ѡма чељади Ф, кѡлко чељади СЦ.

Две именице имају -ију:

кѡстију Ф Е Ме СЦ Бш Пд, бес кѡстију НБ;

вашију Ит Ж Ф Пе СК Мо, од вашију Мо, од ѡију (у истом значењу) А Е СК, ѡију Ме НБ СК, ѡију Дс.

Исти наставак имају и именице ѡчи и ѡи, које од давних времена служе као суплетивна множина именица ѡко и ѡво:

ѡчију Бш, из ѡчију Ф, зли ѡчију Ит, око ѡчију Чј;

ѡију Ф Бш СЦ СК Ђ, из ѡију СЦ, до ѡију Ит.

Датив, инструментал и локатив множине

456. Облик ДИЛМн завршава се на -ица:

с његови рѡчица Ф, с ѡица Ф, с вѡлики ѡица Бш, ѡо ѡчица Ф СЦ.

са ѡи дугмадица ЈТ, ждрѡбадица и ждрѡбадица Бш, назимадица Ф, ја ѡо мѡим унучадица ѡричам НК, ѡриѡвѡдам мѡим унучадица Пд, сѡарица чељадица Ж, чељадица Ме.

Ипак, у два примера налазимо друкчије наставке:

з бѡрадма Ит;

са зрнади Ит.

Судбина колективних именица на -ад

457. Као и у толиким другим нашим говорима, колектива на -ад захваћена су плурализацијом, обличком и синтаксичком. Примери у тачкама 455 и 456 илуструју ту појаву кад је реч о Г и ДИЛ. Међутим, у Н и А појављује се двојство међу банатским говорима. У тамешкој зони господаре облици на -ад, који се понекад јављају и у местима у кикиндској зони:

ѡни су бѡзнад Ит, ѡмали бѡрад Бк, ѡсѡаѡамо бѡрад Ит, ѡдвари бѡрад Ит, бѡрад А Ме, кѡо нѡка гаѡад Ит, сребрена дѡгмад Ч З, сребрна дѡгмад Ф, сребрна дѡгмад Бк, дѡгмад су бѡла сребрна Ит, ѡѡбрад Ф, ѡѡбрад јѡдна Бк, ждрѡбад Ит, звѡнцад Ф, зрнад Ит, дѡ вѡдиш ѡѡ јѡнад Ме, јѡнад Ит, нѡзимад Дб Ф Ме, ѡмад Км Ки, на ѡаѡлад Ил Ф, цѡла ѡарчад Ит, ѡзимамо ѡарчад Ит, мѡѡеду ѡа ѡарчад Ит, сѡкли свѡ ѡаѡа ѡарчад Ит, ѡарчад мѡса Цп, ди ме

исече на ѿѣрчад Ит, *ѿѿличаѡ* Ф, *сѿѿклад* Ч, *ћѣбад* ЈТ, *ћѿшад* Ф, *ѿнучаѡ* Т НБ, *чѣљаѡ* Ф НБ Ми.

Међутим, у кикиндској зони и облици Н и А су плурализовани, уз прелазак у мушки род (који се, уосталом, у множини једино у номинативу разликује конгруенцијом од женског рода, тако да се затечена парадигма косих падежа уклапа у промену мушког рода):

Н: *дѡнаѡ* Ђ (: јд *дано*), *дѡгмаѡ* Ме, *њѣни дѡгмаѡ* НБ, *срѣбрни дѡгмаѡ* Е, *ѿѡмо су ѡни дѡгмаѡ* СК, а *дугмаѡ* ники *круѿни* Мо 2–87, *жѡдрѣбаѡ* Бш, ко *жѡдрѣбаѡ* буду *леѿи* Мо 3–11, *жѡдрѣбаѡ* Иђ 45, *звѡнцаѡ* Ме, *јѿнаѡ* Ки, *магараѡ* Иђ 45, *ѿѡ смо ми мѡмчаѡ* НБ, *наѡзимаѡ* Бш, *наѡзимаѡ* *барен кромиѿир* једу Мо 3–35, *наѡзимаѡ* *заључени* Мо 1–103, *ѡмаѡ* НК, *ѿемель ѿрво* и *ѿарчаѡ* од *цреѡѡѡа* Мо 2–88, *ѿнучаѡ* А Ме БА, *њѣни ѿнучаѡ* НБ, *чѣљаѡ* А Ме, *ѡни ѡѣгови чѣљаѡ* *ѡбавиду свѣ* НК, *ѿиљѣжѡ* Мо;

А: *ѿи ѿѿѡ ѿрѡвиду бѡраде* Бш, *куѿиѿи бѡраде* Мо, *ѿмали ѿѣ дѡгмаѡ* Е, *ѿма друѡиѿје дѡгмаѡ* Ки, *ѿѡкиѡ дѡгмаѡ* СК, на *ѡне дѡгмаѡ* СЦ, *нѡсили дѡгмаѡ* *срѣбрне* Сн, *дѡгмаѡ* Ми, *жѡдрѣбаѡ* Сн, *звѡнцаѡ* Сп, *ѿродаѡ* *јагњѡ* СК, за *јѿнаѡ* БА, *ѿродаѡ* су *наѡзимаѡ* Мо 1–58, на *нерѡѿѡ* и на *бика*, *наѡзимаѡ*, *рањеника* Мо 2–25, на *ѿѡрчаѡ* СЦ, *исече на ѿѡрчаѡ* Км Бш, *ѿѣлаѡ* Ђ, као *ћѿшаѡ* Бк (тако и *баѡѿи зрѡнаѡ* З, Н. Секулић, Текстови 148).

Појава је распрострањена у дугом појасу од северне Бачке до Грузе.⁴¹⁹ На овај начин именице на -ад придружиле су се онима као *ѿѡѡѡи*, *ѿѿѡѡѡи*, *ѿрасѡѡи*, *ѿиѡѿи*, па и *камеѡи*.

Из Ил потиче нешто потврда за облике на -аѡ:

срѣбрна дѡгмаѡ, *ѿѡ су наѡзимаѡ* *биѡ*, *ѿзѡмо ѿѡрчаѡ*.

Овде је плурализација извршена уз преузимање средњег рода јединске парадигме. И у овом случају ареал појаве се наставља преко границе подручја нашег проучавања. Облици на -аѡ господаре у смедеревско-вршачким говорима југоисточног Баната.⁴²⁰

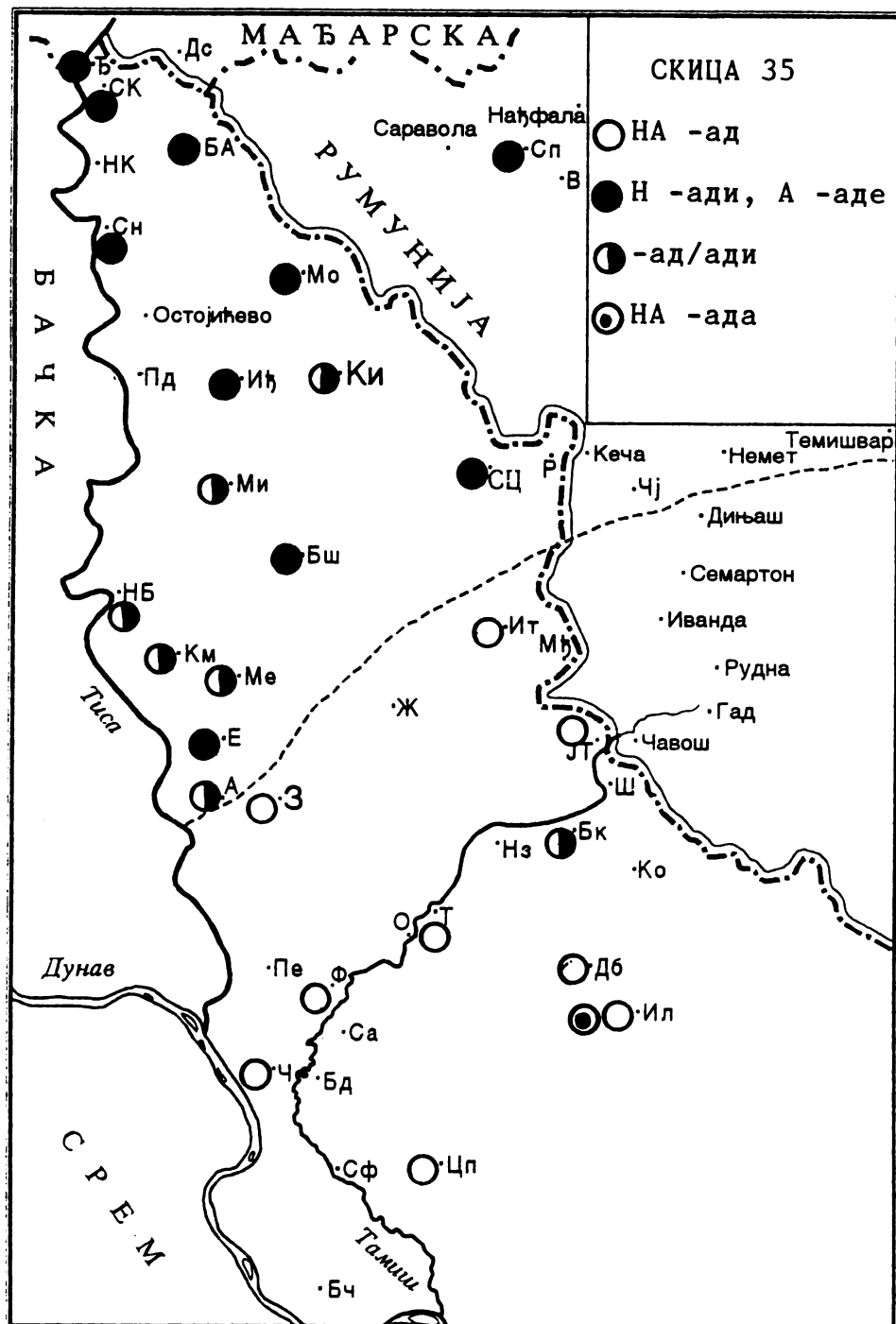
В. скицу 35.

Именице са старим основама на *р*

458. Именице *маѿѿи* и *кћѿ*, које су се именицама старих *ѿ*-основа придружиле непотпуно, задржавајући одлике аномалне промене, у банатским говорима по правилу чувају наслеђено разликовање облика акузатива од номинатива:

⁴¹⁹ И. Поповић, Госп. 167–168; Б. Николић, Срем 339; Б. Николић, Мачва 263; С. Реметић, Јат 30; С. Реметић, Шум. 242; Стевовић, Груза 460. Потребно је нагласити да се само у Бачкој налазе акузативи на -аѡ, слични онима у кикиндској зони.

⁴²⁰ Ивић, Херски 336 и 347.

Н: *ма̋и̋и* Бк ЈТ Нз Ит Бд Ж Т Ф Ме Бш СЦ Сп НБ Пд НК СК Дс, *мо̋ја* *ма̋и̋и* Ил Бк Т Ч Чј Сп Ме НБ, *мо̋а* *ма̋и̋и* Пе Ч Бш, *његова* *ма̋и̋и* Ки, *њена* *ма̋и̋и* Ил, *оцова* *ма̋и̋и* Ил, *и̋о се* *ма̋и̋и* *о̋и̋чи* Бш, *ма̋и̋и* *за̋и̋ева* Ме, *ма̋и̋и* *и̋и̋и̋а* СЦ, *и̋ла̋че* *ма̋и̋и* СЦ, *ма̋и̋и* *и̋о̋ко̋јна* З, *ма̋и̋и* *ӳзме* *ја̋буку* Чј, *ма̋и̋и* *си̋а̋ра* Км, *Сми̋ља* му се зове *ма̋и̋и* *В;

к̋и̋и Ит Пе Ф Е Ме Бш Ки СЦ НБ Ми НК СК БА Ћ Дс, *и̋о̋к̋и̋и* „пасторка“ Км, *ж̋ена* и *к̋и̋и* Е, *ма̋и̋и* и *к̋и̋и* Ил, *о̋и̋а̋ц* и *к̋и̋и* Бш, *мо̋је* *к̋е̋ри* *к̋и̋и* Ит, *о̋о̋је* *јо̋ј* *к̋и̋и* Чј, *о̋р̋ӳга* *к̋и̋и* Чј.

А: *ма̋и̋е̋р* Ит Т Ф *В Ћ, *ма̋и̋е̋р* Ме Бш СК, *ма̋и̋е̋р* му Ит Ч, *ма̋и̋е̋р* му *га̋јдину* (старинска псовка) Км, *ви̋че* *ма̋и̋е̋р* Ч, *зо̋ве̋ду* *ма̋и̋е̋р* СЦ, *зо̋ву* *ма̋и̋е̋р* *ке̋ва* Бш, *и̋ма* *ма̋и̋е̋р* Бк, *и̋маш* *ма̋и̋е̋р* БА, *је̋бе̋и* му *ма̋и̋е̋р* Т, у *бо̋ж̋ју* *ма̋и̋е̋р* Сн, да *и̋и̋и̋ам* *ма̋и̋е̋р* НК, *и̋о̋и̋и̋ӳј* *о̋ца* и *ма̋и̋е̋р* Ит, да *сл̋ӳшу* *ма̋и̋е̋р* СК, *о̋ца* и *ма̋и̋е̋р* Ћ, *и̋ӳку* *о̋ца* и *ма̋и̋е̋р* Ки Пд, *на* *ма̋и̋е̋р* Ч, на *мо̋ју* *ма̋и̋е̋р* СЦ СК, *сво̋ју* *ма̋и̋е̋р* Ч, *во̋ле* *ма̋и̋е̋р* НБ, *љӳбу* се *и̋рид* *ма̋и̋е̋р* Чј;

к̋е̋р Е Ме НБ БА, за *к̋е̋р* Ф, на *к̋е̋р* Ил, *и̋мам* ја *и̋а̋мо* *к̋е̋р* Ит, *и̋ма* *к̋е̋р* Ит Ки, *и̋ма* *о̋на* *к̋е̋р* Ћ, *и̋а* је *и̋мо* *к̋е̋р* СЦ, *и̋мо* *једну* *к̋е̋р* Ит Ч СЦ, да *о̋дене* *к̋е̋р* Ит, *ӳдо* *к̋е̋р* СК, *мо̋ју* *к̋е̋р* Бш, да се *си̋а̋рам* за *мо̋ју* *к̋е̋р* Км, *о̋а̋ј* *и̋во̋ју* *к̋е̋р* Пд, *о̋а̋* *о̋и̋а̋ц* *к̋е̋р* Бк, *ӳда̋је* *к̋е̋р* Ф, *ле̋у* *к̋е̋р* Ф, *ва̋шу* *к̋е̋р* Т, *бе̋рбе̋рову* *к̋е̋р* НК.

Уп. и *мр̋зи* *ма̋и̋и* *к̋е̋р*, а *к̋и̋и* *ма̋и̋е̋р* НБ, не *и̋о̋и̋и̋ӳје* *ма̋и̋и* *к̋е̋р* ни *к̋и̋и* *ма̋и̋е̋р* СК.

Међутим, у Ајд у таминској зони долази, и то као нешто чешћи облик, и *ма̋и̋е̋ру* по а-деклинацији:

ма̋и̋е̋ру Ш ЈТ Ч СЦ, *и̋мам* *ма̋и̋е̋ру* Ит, *и̋мали* *ма̋и̋е̋ру* Бк, *и̋мали* *си̋а̋ру* *ма̋и̋е̋ру* Ж, да *и̋ра̋жи* *ма̋и̋е̋ру* Ит, *ка̋же* на *мо̋ју* *ма̋и̋е̋ру* Ит, за *ма̋и̋е̋ру* Ил, да *ви̋ди̋и* *ма̋и̋е̋ру* *њену* Ит, *ма̋и̋е̋ру* зове *ма̋ма* Ф, не *зо̋ву* *ма̋и̋е̋ру* Ит, да *ра̋ни* *ма̋и̋е̋ру* Ит.

У Вјд налазимо с једне стране сачувано *ма̋и̋и*, а с друге стране новије *к̋е̋ри*, обично и иначе у нашем језику:

ма̋и̋и Ит Ч Ф Бш СК, *ма̋и̋и* *мо̋ја* Ф, да *до̋бро* *нав̋учем* да *Ви̋*, *ма̋и̋и*, *не̋* би *ски̋нули* Ф;

о̋ди, *к̋е̋ри* Ф, *к̋е̋ри* Бш.

Облици Гјд двеју именица су несагласни на исти начин као у књижевном језику:

ма̋и̋ере Бк Ит Ме Бш, *њене* *ма̋и̋ере* *ма̋и̋и* Ит, од *ма̋и̋ере* Нз Т СК, од *мо̋е* *ма̋и̋ере* Ит, од *на̋ше* *ма̋и̋ере* Ит, без *ма̋и̋ере* Бд, код *ма̋и̋ере* Сф Ф, код *мо̋је* *ма̋и̋ере* Бк Т, ко *и̋во̋е* *ма̋и̋ере* Ит, ко *де̋во̋јкине* *ма̋и̋ере* Т, од *ж̋енине* *ма̋и̋ере* Сп;

к̋е̋ри Бш НБ Дс, *о̋и̋* *к̋е̋ри* Ф, од *мо̋је* *к̋е̋ри* Ф, *ко̋и̋* *се̋сти̋рине* *к̋е̋ри* (додуше и *о̋и̋* *к̋е̋ре* СК).

Дјд обеју именица има -и:

мајтери Бк ЈТ Сф Ме Бш СК, *мојој мајтери* Ит Ф, *његовој мајтери* Ит, *додали мајтери* Сф, *даду мајтери* Ф, *каже мајтери* СЦ, *оди мајтери* Ф, *иружи мајтери* јабуку Чј, *мајтери јој* име Иђ 7;

нашој ћери Ил, *ћери* Ил Ф Ме БА, *дао сам ћери* СК, *одно ћери* ший *ирѣба* НБ.

Облици су паралелни и у Ијд:

са мајтером Ж Ме Бш СЦ, *с мајтером* Ф, *остали су с мајтером* Ит, *и његовом мајтером* СК, *за мајтером* СЦ;

са кћером Ф Ме, *са Лазином кћером* НБ, *с мојом кћером* Ф.

Можемо закључити да се разлике између двеју именица јављају у Гјд, у Вјд и донекле у Ајд. Сваки пут именица *кћи* има облике који одговарају основама на *i*, а *маји* такве који се уклапају у парадигму *a*-деклинације, с једним изузетком Вјд, где *маји* чува особеност старе консонантске промене. Расцеп између двеју именица још је видљивији у множини:

Нмн: *мајтере* Бш СК, — *ћери* Ме, *шѡ* су *моје кћери* Ит Бш, *њу њене кћери* *оддавно кѡру* Ит (али и *илачеду зѣшови* и *кћере* Чј).

Амн: *мајтере* СК, — *имѡ е кћери* Ит, *имо и сина* и *кћери* СК, *видила његове кћери* СЦ, (али и *видио сам кћере* СК — по упитнику).

Гмн: *мајѣра* Бш, — *од мои кћери* Ме, *од његови ћери* Ил, *иѣш кћери* Ф (али и *ош кћера* СК, *иѣш кћера* СК),

ДИмн: *није свеједно мајѣрама* Бш, *идемо с мајѣрама* СК (по упитнику), — *кћѣрма* Ме, *са кћѣрма* Ф (али и *сѣди вила* и *њѣни кћѣрма* Ит, *моим кћѣрма* Ф, *са кћѣрма* Ф, *дао кћѣрма* Ме СК, *даћу кћѣрма* Ф).

Основни односи овде одговарају стању у књижевном језику и у већини штокавских говора. У питању је веома стара развојна дивергенција, како сведочи нпр. материјал РЈА и код Даничића, *Историја облика*. Значајно је, међутим, да овде именица *кћи* обично има алтернативни облик по *a*-деклинацији.

Прелазак у друге деklinационе типове

459. Као и у многим другим говорима, *i*-деklinација тежи да се ослободи једног дела заједничких именица, претварајући се све више у тип промене у којем доминирају апстрактне и градивне именице.

У четири случаја, веома раширена у нашим говорима, то је постигнуто додавањем суфикса *-ка*:

кѡкѡшка Ит Цп Ф Е Бш НК, *кѡкѡшку* Пе Бш, *зѡдѡне кѡкѡшку* Бш, *кѡкѡшке* Ч Ми, *кокѡшке* Ит Чј, *кѡкошѡка* Ф Ме Бш (облик *кокош* није познат);

бес кѡске Бч Ч (уп. т. 461),

иѣшка Нз Ит Ж Бш, *кад се иѣшка шек мало укади* Мо 1–43, *окѡ иѣшке* Е Бш, *ис иѣшке* Сн, *кѡш иѣшке* Ми, *иѣшку* З, *да се баца у иѣшку* Ит, *сиѡвамо*

А куйи се само ћибра, шећер, соља Мо 1–37 (поред *сô, сôли* у многим местима).

Подлогу промени дали су облици Ијд типа *кошћом* (или, можда, још *кошћу*). Може се тим поводом поставити питање да ли облици *кошћом, машићом* и *сољом* наведени у т. 454, а нарочито они са дугим узлазним акцентом, припадају изворној парадигми (типа *костѝ*) или прерађеној (типа *кошћа*).

Од тих трију именица само за *машића* налазимо потврду (из Славоније) у нашим великим речницима (РЈА, РСАНУ). С том потврдом треба повезати податак да се у Мартинцима на мађарској обали Драве, наспрам Славоније, говори *маѝшћа* (Степановић, Мађ. 90).

Значајно је да су бар две од трију наведених именица градивне. Помињемо то зато што иначе, у овим говорима и многим другим, градивне именице теже да остану у III врсти.

Однос према мушком роду

462. Именица *груди* има у кикиндској зони промену сличну оној коју тамо имају именице на *-ад* (т. 455–457):

Н: *ѝô су мôи грûди* СК, *грûди* Ме;

А: *мѝлује зă грûде* Ме, *нă грûде* СК, *на грûде вûче* Пд, *ѝôд грûде је бôле* НБ, *ѝôд грûде ме бôле* Ч, *у грûде* Ме, *грûде љ грûде* Ки, *рăскојчала је грûде* Ме, *ударио сам грûде* Ч.

Мушки род је потврђен само једним примером. Међутим, вероватноћу да је у питању мушки род повећава упадљива напоредност са именицама на *-ад*. У настојању да објаснимо откуда та напоредност, помишљамо на завршно *д* у основи као на формалну сличност и на семантички моменат комбинације јединског и множинског значења. Питање је, ипак, да ли је то довољно објашњење.

РЈА бележи облик акузатива *груде* из списка двају аутора, од којих је један Сава Текелија, родом из Поморишја, дакле из суседства наше кикиндске зоне.

У тамишкој зони господаре облици који одговарају књижевнима:

мêд груди Ит, *увăѝио зă грûди* Ит, *нă грûди* Ш Ит, *ударио Рûса љ грûди* Ит, *љ груди* Ж.

Једино одступање чини поменути пример *ѝôд грûде ме бôле* из Ч, са западног краја тамишке зоне.

Облици Г и ДИЛ имају *-и*, одн. *-има* на целом подручју:

из њêгови грûди Ф СК, *скѝно сам с грûди* Ме;

ѝрêба мôим грûдима СК, *ѝо грûдима* Ме СК, *чêше се ѝо грûдима* Ф, али и *бôл у грûди* СК, што одговара мушком роду.

463. Неколико именица које се другде колебају између двају родова овде су, изгледа, увек мушког рода:

йўко је жўч у њози Ч, нѣма жўча Ч, а йѡ је као од жўча Ит;

зѣновѣѡ, у шўми га йма Ѓ, зѣновѣѡ, ѡн изглѣда ... Ѓ;

јѣдан звѣр Ме, ѡај звѣр Ме, звѣрови Ме, ѡа звѣрија Ме (све добивено уз помоћ упитника);

младеж иде Е, йшѡ је младеж Ф, младеж изаѡ Ми, нѡи младеж Ки, како е младеж йрѡлазио Ч, ѡвај младеж Мђ, младеж је йлаћо Сн, од младежа НК Ѓ, било је младежа НК, младежу дѡликује Сф (уп. и сѡв младеж Км, Н. Секулић, Текстови 138, бйјо сѡм младеж Ит, н. д. 160);

йребали наочари Иђ 10; у Гмн, међутим, брез наочари Ки;

йлѣсањ м. р. СК, уѡаѡио се йлѣсан Ф, йлѣсан А БА, йоред йлѣс Ил Ф Ме т. 342;

найуниду чађа Сп, чађ црн Ф, и двозначно са чађом Ф, намаже с чађом Мђ.

Уз неке од ових случајева треба додати ограду да минимални број примера оставља отвореном могућност да се дата именица, у истом месту или можда другде на нашем подручју, може јавити и у женском роду. Помењуемо овде и неке именице које у нашем језику нормално имају женски род, а овде су забележене у мушком:

мѣѡ се зѣлена Ит, кѡрѣн зѣлена Бш;

њѣга је ўзо нѣсвес Ит;

вѣлик црвѣн око њѣга Ки.

Прелазак у средњи род

464. Именица *нйѡ* јавља се у том облику у кикиндској зони:

йѡ нйѡ Ме, јѣдно нйѡ Ме, йду ѡа два нйѡа Бк Ме, без ѡѡог нйѡа Ме, ѡа нйѡа БА, йкалѡ сам на ѡва нйѡа СК, нйѡила нйѡа БА (сви примери за једину из Ме добивени су у одговорима на упитник ОЛА, што значи да је једнина врло слабо потврђена).

Облике женског рода (*нйѡе*, мн), углавном из тамишке зоне, в. у т. 460.

Мост између двеју парадигми можемо наћи у облику Гмн:

из мѡи нйѡа Ф, из нйѡа Ме, извѣлѡ сам из нйѡа Ф.

Ојконими на -ад

465. Ојконими *Сѡнѡд* и *Чѡнѡд* су женског рода:

ѡва Сѡнѡд свѡ је бйла йѡ йрском Сн, й Санѡди Ки Мо СК, йш Чѡнѡди СК, йш Чанѡди Мо СК, у Мѡлу Чѡнѡд Пд Дс, из Вѣлике Чѡнѡди СК (поред йш Чанѡда Мо).

Ердељановићева књига *Срби у Банату* садржи знатан број примера ове врсте: из *Чанади Ћ* (стр. 282), *Сн* (363), из *Велике Чанади НК* (340), из *Санади Чока* (378). Слично томе: *Српска Чанад* Д. Ј. Поповић, СуБ 206. Тако и у српским говорима у околини Сегедина и мађарском Поморишју: *џс Чанади*, *Маџа Чанџа*, *Српска Чанџа*, *Велика Чанџа* (Степановић, Мађ. 116, као и у грађи П. Ивића из Батање: *иш Чанади*, из *Велике Чанади*, у *Чанади* (П. Ивић, Батања 43).

Из јужнијих делова Баната немамо потврда за овакве облике, а ни уопште за те ојкониме. За њих се тамо очито мало зна.

Овде треба поменути пример из *Бочари* Иђ 7 (Бочар је село близу Иђоша). Тај пример, исто као и слично понашање имена села *Помџа* и *Калџа* у близини Сентандреје (*џс Помџа*, *џ Помџа*, *џс Калџа*, *џ Калџа*),⁴²¹ искључује претпоставку да су на укључивање из мађарског преузетих ојконима *Санад* и *Чанад* у категорију именица женског рода III врсте пресудно утицале многобројне именице на *-ад*. Ствар је утолико упадљивија што су топоними женског рода који се деклинирају по III врсти уопште ретки у нашем језику. Ако се изузму наведени ојконими преузети из мађарског, то је семантичко-граматички тип који се не занавља новим јединицама.

Варошица *Sinnicolau Mare* (мађ. *Nagy Szent Miklós*) у румунском Банату забележена је у Пд у женском роду (акуз. *Велику Семикљуша*), а у Мо у мушком (*Србин из Велика Семикљуша*).

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице првог и другог лица и лична заменица за сва лица

466. Однос између ДЛјд *мени*, *џеби*, *себи* и *мене*, *џебе*, *себе* обрађен је у одељку о судбини јата (т. 110).

467. У инструменталу једине долазе увек облици *мном*, *џобом* и *собом*:
сџ мном Бк Нз Пе Ф Е СЦ Мо СК, *дџда се сџ мном љрџа*чи Бш, *зџ мном* Ит Ф НБ НК СК, *љрџда мном* Бд, *љрџда мном* Ки Мо Сп СК;

јџ љу љџи с џџобом Бш, *зџ џџобом* Ме НК;

јџ џџ нџсим сџџом НК, *сџџом ље да љонџе* Бш, *љонџеџи сџџом* Ит.

468. И други облици једине слажу се с онима у књижевном језику: *јџ*, *џџ*, ГА *мене*, *џџе*, *себе*, енклитике *ме*, *џе*, *се* и *ми*, *џи* (нема датива *си*).

У Ајд нема конструкција типа *зџ ме*, *нџ џе*, *љрџда се*. Ипак се у нашој грађи нашао усамљени пример *љрџда се* Ми. Податак је недовољан за закључак о томе да ли се ради о реликту или о облику случајно унесеном однекуд.

⁴²¹ П. Ивић, Ловра, 191; П. Степановић, Мађ. 139.

469. Синкретизовани облик ДИЛмн чешће гласи *нама*, *вама*, а ређе *нами*, *вами*:

а) *Бок ће нама здравља дајти* Т, *ишешко нама* Ит, *расјти нама* *ио баиш-шама* Ит, *ми смо нама скуйили* Ит, *идлак нама* Ф, *он нама каже* Км, *каже нама* Бк, *нама се ио не дојада* Бш, *они нас ириму* и *ома дај нама леба* Мо, *нама ио не иде у рачун* НК, *и иај нама ирѣба* НК, *ни нама ни живини* СК, *да иомогне нама* Бк, *ни нама* Иђ 12, *иешко нама* Иђ 9; *с нама* Ит Мо СК, *леио с нама* Ф, *ајде и ии с нама* Бш, *за нама* Т СК, *мед нама* Ит Ми, *нао нама* Ми, *ирид нама* Мо; *о нама двојици* СК.

Дмн *вама* Сф Е СЦ, *ио ћеду они вама наредити* Ит, *ишо гди сам ја вама говорио* Ч, *даћемо вама* Бш, *иридаћу ја вама све мје* Сн, *час вама кад ви волеће* Бк, *ви сће вама куйили* Ф; *идем и ја с вама* Бш, *с вама* Бк, *ирид вама* СК.

б) *нами ио не вреди* Ит, *као нами ишо кажеду* Цп, *и нами долази нешто о иога* Ф, *ми смо нами сејали* НБ, *нами* Иђ 27; *с нами* Ит Ф, *са нами* Мо, *иод нами* Ф.

Дмн *вами* Ит СЦ, *вами је ио иоднаио* Км, *лако је вами* Цп, *ви мени ја вами* Ф, *вами смо јавили* Бк, *не кажем вами ништа* Сф, *вами су већ казали* Ит, *вами је ио иоднаио* Км; *с вами* Ит, *са вами* Ме; *о вами* Ит Ме СЦ.

Напомињемо да су овде презентирани сви облици на *-ми* који су се појавили у говору информатора, док у вези с обичнијим формама на *-ма* ни бележење ни ексерпција нису били тако доследни.

Упор. и *То сам ја иричо Вами* Ч (Н. Секулић, Текстови 175).

И. Поповић (Госп. 9) такође је нашао облике *нами*, *вами* у факултативној употреби, додуше не у свим испитиваним местима.

За чување облика *нами*, *вами* очигледно није било од пресудног значаја *-и* у ДЛјд мени, *ијеби*: облици на *-ми* у множини јављају се подједнако често у ареалима ДЛ мени, *ијеби* и мене, *ијебе*. Није сигурно ни да је *-и* у Имн типа *с коњи*, *с коли* пружио извесну подршку облицима *с нами*, *с вами* у том падежу.

Остали множински облици заменица 1. и 2. лица не дају повода за осврте: *ми*, *ви*, *нас*, *вас*, енкл. *нам*, *вам*, *нас*, *вас*.

Лична заменица 3. лица

470. Ортотонични ДЛјд за женски род увек гласи *њози*:

њози Ит Ж Бд Ч Ф Е Ме Км СЦ Ми НБ Сп *В Пд СК Ћ, *даи* *њози* Ил, *даво сам* *њози* *иљаваз* Е, *дао сам ја* *њози* *иотврду* Км, *ја сам* *њози* *оала* СК, *овај кључ не смем дајти* *никако* *њози* Ит, *иодај* *њози* Ки Сн, *да кажем* *њози* *кџм* *сам* *дао* Мђ, *и* *њози* *ћу* *да кажем* Пе, *кажем ја* *њози* Бш, *не смеш ии да кажеш* *њози* *ништа* Мо, *каже* *њози* Ит, *да каже* *њози* Сп, *он* *њози* *казо* Ит, *ја сам* *њози* *казала* Бш, *није ио* *њози* *нико бранио* Бк, *иако се* *њози* *извињава* Ит, *све сам ја* *ио* *њози* *изређо* Ит, *одобрѣва* *њози* НК, *онак сам ја*

њџи шѳ прейовѣдо Ит, кѹи њџи Бк Пд, венчаница да се кѹи њџи НК, џни
њџи намесѹу Бк, њџи рђендан Сп, џма се кланја њџи Ф, дѣвѳјка довршила
њџи Ф, џн њџи йише СК, и њџи мѳраше викайи Бк, нѣ смѣта њџи З, њџи
није йрѣво Пе, а џна вѹче њџи СЦ, ал ће Бѳг йомѳћи њџи Ит, џн њџи пѣва
Ит, и њџи су џишли да раѡу Ит, нѣ маѹу шѳо њџи раѡу Ит, да је џстаю
њџи Сн, нѣ треба њџи ништа Бш, њџи смѣта шѳ Ит, ја ш' шѳ урадйиши
њџи Бш, њџи Иђ 50;

йѡшъи ѡѡ ѡѡзи Сн, да йѡшъе ѡѡ ѡѡзи НК, йѡс.лѡ сам ѡѡ ѡѡзи Цп, йѡс.лѡ
йѡ ѡѡзи Пе, йѡ ѡѡзи Ки, нѡ ѡѡзи Е, ѡ ѡѡзи Км, у ѡѡзи Ф.

Облик *њози* је нађен и у ковинском крају на тлу смедеревско-вршачког дијалекта (Ивић, Херски 347), у Срему (Б. Николић, Срем 349: *њози* поред *њојзи*), у Мачви (Б. Николић, Мачва 264: *њози* и *њџи* поред *њџи* и *њџј*) и Колубари (Б. Николић, Кол. 44: *њози bis*, на *њози*), у Љештанском у србијанском Подрињу (Милосав Тешић, Љештанско 222: *њози* поред *њојзи* и *њџј*), у селу Обади у босанском Подрињу (Симић, Обади 32: *њози* поред *њојзи* и *њџј*), у Горобилу код Ужичке Пожеге (М. Николић, Гороб. 676: *њџи* поред чешћег *њџј*), у србијанском Полимљу (М. Николић, Полим. 375: *њџи* поред *њџи* и *њџј*). Међутим, И. Поповић, Госп. 182, има само *њојзи*, а Реметић, Шум. 292, *њојзи* поред *њџј* (и *њом*).

Завршетком *-и* облик *њози* (и *њोजи*) приближава се промени именица женског рода. Значајно је да је промена личних заменица 3. лица и иначе блиска, по завршним фонемама сваког облика, најобичнијој промени именица одговарајућег рода. Узрок губитка *ј* треба по свој прилици тражити у његовом слабом положају, на крају слога иза дугог вокала (уп. типове *ђевока*, импер. *йродѣше*, *немѣше*, затим импер. *йродѣ*, *немѣ*, у разним говорима, па и ДЛјд ж. р. *њом*, *добром*, настале из *њѣ*, *добрѣ* након опадања *-ј*). Промени је свакако допринело и то што је *ј* у *њोजи* остало без морфолошке функције (обележје ДЛ налази се сада у крајњем *-и*). Судићи по томе што се облик *њози* јавља на широком земљишту, али најчешће факултативно, рекло би се да је у питању скорашња иновација, која се, под мање-више истим условима, јавља паралелно на разним странама. Једино у Банату налазимо релативно простран ареал искључиве употребе овог облика.

471. У Ијд долазе облици *њѣм*, *њѣме* за м. и ср. род и, паралелно томе, *њѣм* и *њѣме* за ж. род:

а) за њѣм Бк Т Ф, шрчу дѣца за њѣм НК, ш њѣм Бк Ит Ф Сп, говорѣли
ш њѣм *В, сѧ шѡѣм Ил, лѣгнем сѧ шѡѣм Ил;

и њом Ф Ђ, шѣша са шњом Ил, са шњом Сф СК, за њом Мо, клѣчио
ѣриѡ њом СЦ.

б) за њиме Бк, с њиме Ит Пе, и њиме Бк Сф Ф Бш СЦ НБ Сп Ђ, са њиме *В СЦ, са њиме Ф; и њимекар Ки; и њимекара Ки;

и њóме Бк Мђ Ит Ж Ф Е Бш ЦЦ Ки СК *В, ипѡа љемо с њóме Ит, с њóме Т Ме, са ињóме Т ЦЦ СК, и њóмека Е.

Додавањем покретног -е ови облици постају двосложни, придружујући се тиме осталим облицима косих падежа једине личних заменица. Додуше, тиме се губи већ поменути напоредност с променом именица у погледу завршне фонеме у облику.

472. У Лјд м. и ср. рода јавља се завршетак -им, што одговара стању у заменичко-придевској промени (т. 509). Осим тога, и ту факултативно долази покретно -е:

а) *иòсло иò њим Пе Ф, иòшљи иò њим Сн, дè иò њим НБ, гòворимо ò њим Ф;*

б) *слýшо сам о њиме Ит, уòдри иò њиме Ит Ж Пе, да иòшље иò њиме Цп, иòслаћу ти иò њиме Мо, вйди се иò њиме НК, иò њиме сам иòсло Ки, иò њиме Ит СЦ Ме НК, о њиме Бк СЦ.*

О пореклу наставка -им у Лјд в. т. 510.

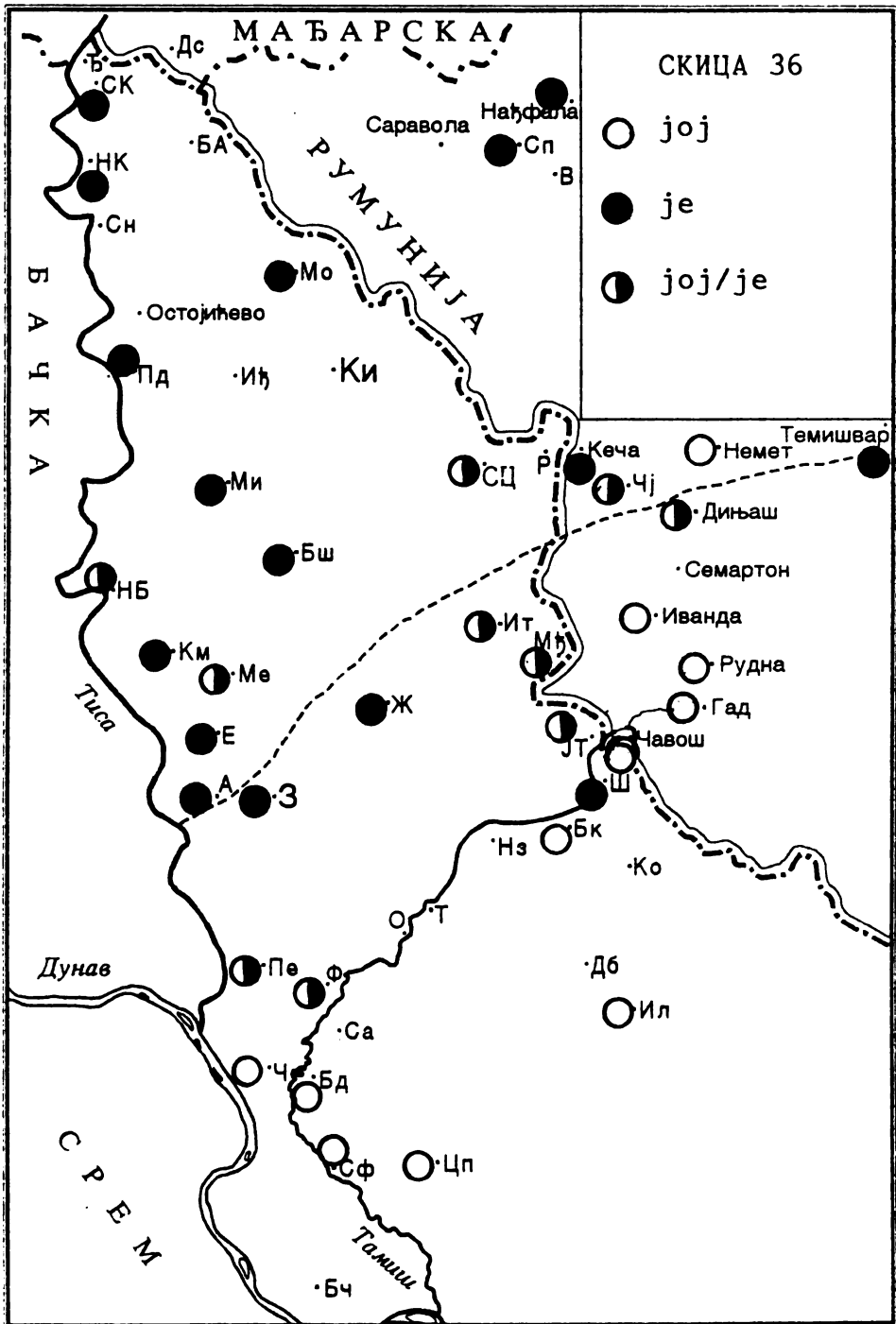
473. Дативска енклитика за женски род гласи *joj* или *je*, са очигледном, али не баш доследном географском репартицијом:

а) *joj Ф, дајем joj Мђ, ђма joj свèкрва да Ит, даду joj Бд, даћу joj Ф, ја сам joj дао Ил, ја сам joj даво Сф, давò сам joj Ч, ондак су joj да.ли Цп, да joj кажем Ит, да joj кажемо Пе, ја ћу joj казати Ф, донось joj Бк, није joj вòља Бк, додавде joj је мaтии Ф, Марина joj се симело Ф, наийишеду joj Ф, сaд joj шрèба Ил, кyи joj Сф, да нè би joj илaћо цèли мèсец Ит, иоклòнио сам joj Мђ, вyна joj бèла Ит, сyн joj се ожèнио Ит, сyн joj нè сме да је шèћера Ф;*

joj СЦ, дaла сам joj хаyину Чј, дaла сам joj ирcтèн дрyги Чј, кaкo joj се сyме НБ, дође joj кћи Чј, јабуку joj мèтè Чј, нишyио су joj крайке нòге Ме;

б) *да је дам илaјвaз 3, имам ирaво да је нè дам ирaво иò њèно Ит, иòзòве Смyиу и је да Ш, нек је да Бòг сaмò да жyви Ит, јесмо је давали сaд òде Ф, да.ли смо је нaмешyај ЈТ, òбећò да ће је даyи кòшуyу Ит, кад би је да.ли свèкрва Ит, да је кажем Ит, ја ћу да је кажем Ит, да је кажемо Пе, шyић хеду је òни у бaњи казати Ж, шyић је ниса казала Ф, и је рèкнем Ш. кyи је свyле Ит, да је иòклоним Мђ, изyлази је крај Пе, да је снyму нòгу Ж, yмела би и јèдна бaба кад би је се иòказало Ф, однèсем је сyр Ф, бòга је мaшериног Ш, иaкò је свy кòсу извyко Ит, сyас.ли је дyшу да нè умре Ит, свèкрова је вèже шaмиyу Ит, мисли да би је бyло бò.је Ит, нè шрèба је Ит, шyић је фaли 3;*

ја ћу њу вйдити и даћу је Ме, ја ћу је даyи Ме, да је кажем Е Ме, мaни мèне да је ја кажем Ми, ја сам је казо Км, казо сам је Мо НК, òћу да је òкaжем Пд, наредитиу је да икa СК, кyио сам мèни јèдан иèшкyр и иòклòниò сам је СК, нè види је се нишyиa Мо, нè чеиље свèкрову, сaмò је òперè нòге Е, ако ти се кошиница жaли да је сва живина иòцрка.ла, шрèба да је одговориш Мо 3–105, да је вaду слèио црèво СЦ, да је грèзе ирcтè СЦ, зaшворен је (= joj је) мyж СЦ, мèшèду је кaйицу Ме, иòкриjем је кèце.во.м г.лaву

Ме, раскòйчам је грúде, ња мѝлујем Ме, луѝаду је на врáиша Ме, оду̀зимá је врѣмена НК, зòвѣм је макар да је није ѝрáво НК, мáѝѝр је нисам ѝйцово Ми, мáѝѝр је њѣну НК, бòгá је њѣног Ме, нѣ видѝ је се нѝишѝа Мо, чекали су на сарану ... да је сѝигну оѝац, маѝи Мо 3–72, вѝди је се кòиуѝа Мо, ђмо је се сѝрúк вѝди Мо, кáко је сѝме Ми, ѝмрелá је дѣца Ми, сѝзи је ђко Бш, вáди.ли је нѣко дрѣвѣе Бш, дáј е А, ѝáло је (= јој је) нá ум Бш, змија, оцѣи је глáву Е, дá л је мòгу дáѝи Сп, ђцеко би је глáву Е, ѝрѣбá је Бш, ишѝá је фá.ли НБ, ѝѝо је фá.ли НБ, бòлесна је (= јој је) кѝи Ми, мáѝи је ѝѝѝд ис Кордúна Бш.

Број примера за облик *јој* био би свакако нешто већи да се при записивању и ексерпцији томе облику поклањало исто онолико пажње колико и облику *је*. Ипак, стање је и без тога јасно. Облик *је* господари у кикиндској говорној зони, док је облик *јој* готово потпуно ограничен на тамишку зону (веома ретке потврде за *јој* из кикиндске зоне лако могу бити плод утицаја књижевног језика). Међутим, у севернијим деловима тамишке зоне јавља се и *је* поред *јој*. То се односи поглавито на Ит Ф Пе. Из 3 и Ж располажемо само потврдама за *је*, али тако малобројним да не омогућују закључак да та насеља у суседству кикиндске зоне иду заједно с том зоном.⁴²² Слично стоји ствар са ЈТ и Ш на румунској граници.

Од жена родом из Румуније имамо потврде за *јој* из *Дињаша, *Чавоша, *Иванде, *Рудне и *Гада и осим тога из *Немета, што помало изненађује. Ипак, уп. горе примере са *јој* скинуте са траке снимљене у оближњем Ченеју. Одговарајуће потврде за *је* потичу из *Наћфале, *Ченеја и *Кече, села чији говор припада кикиндској зони, али и из *Дињаша, што би говорило у прилог претпоставци да се и тамо јавља двојство. И најзад, П. Ивић је 1956. године записао *је* у Темишвару.

В. скицу 36.

Дативска енклитика *је* није сасвим ретка. Нађена је и у Срему (спорадично; Б. Николић, Срем 348), у Мачви (поред чешћег *јој*; Б. Николић, Мачва 264), у Колубари (поред *јој*, Б. Николић, Кол. 48), у деловима Шумадије (Реметић, Шум. 294), у говору Галипољских Срба (Ивић, Галип. 201), у тимочком говору (Белић, ДИЈС 409, Станојевић, Сев.-тим. 405–406), у Сре-течкој жупи (М. Павловић, Срет. 172) итд. Значајно је, међутим, да тај облик није забележен у Бачкој (И. Поповић, Госп. 181), а ни у биограчићком говору (Ивић, Биогра. 158). Иако је очигледно да се већина наведених потврда везује за северну Србију (са Војводином), није нимало извесно, па ни вероватно, да се ради о деловима некаквог континуираног старог ареала, раскинутог каснијим миграцијама.

Дативска енклитика *је* потиче по свој прилици од старог *јеј* уз отпадање *-ј*, лако објашњиво у облику који никад не носи акценат. Ово би сугерирало

⁴²² Скрећемо ипак пажњу на облик *је* у *да је дајеш зòби* из 3 у тексту Н. Секулић (Текстови 148).

знатну старину облика. Мање је вероватно да се ради о асимилацији *joj* > *jōj* > *je(j)*.

Као што нема облика типа *zá ме* (уп. т. 467), тако нема ни акузативног *њ* у везама као *nā њ*, *ipēdā њ*.

474. Енклитика Ајд ж. рода увек је *је*, никад *ју*:

gālyče је Ф, *zòvēм је* НК, *zòvē је* НБ, *zváли смо је* *gòsjoja* Ме, *однèsē је* 3 НБ, *да је ipimu* Ф, *glēди је* Ч, *кò ће да је вòди* Ил, *вўку је двојница* Ил, *нисам је зидо* Ит, *да је одведемо* Ит, *jā је ipreyuшим ња је иòљубим* Ит, *jā је нисам мòго jēsiti* Пе, *он је зграби ња је држи* Км, *исцєралї смо је* Ф, *ако је ўвaйшим за иўнђу* Км, *наћеш је кò цркве и одвєшћеш је код зєтїа мòга* НБ, *скўи слāму и мєће је у гњиздо* Чј, *врāг да је нòси* Ф, *nā је вїкни* Ф, *zòtїо смо је вòлели* Ф, *наћемо је* НБ СЦ, *kā ћу да је дāрївам* Т, *није ићєво да је ўзме* НБ, *одвєшћеш је* НБ, *mētїем је* СК, *да је сўмије* Бк, *кад је цагне с мā-музама* Бк, *да је одучи* Сп, *ћāво да је брєчи* Бш, *и су је иўстїили* *В, *jā сам је ићєо* СК, *нарāни је* Бш, *ћāво ће је знāи* Бш — *dòвò је* НБ, *òдвò је* Ф Сн, *кāко је (ју је) hїинула* Пе, *мўж је наиўстїио ња иде ди дће* Ит, *он је вїдиїо* СЦ, *ўјо је кòњ* СЦ, *ўјò је мòмак* Ф, *ишїо је истїўко мўж* СЦ.

Карактеристично је да примери с перфектом, где би се очекивала и глаголска енклитика *је*, увек имају само по једно *је*, никад комбинацију *ју је* као у књижевном језику.

475. Енклитика 3. лица множине јавља се у три облика:

а) *dāо сам јим* Ит, *ipoklōnio сам јим* Мђ, *за нāрод јим је нўжно* Ит, *ишїогод' јим на ўстїа дòђе* Ф; *да јин дāмо* Ж;

да л јим се дòйада Е, *док јим је воља* Иђ 43;

б) *iprēbало им ишїòфа* Ит, *да им се ўдєли* Ит, *ња су им ipokāзали* Ит, *jā сам им кāзо* Ф, *dāли им грўнїшове* Бк, *ња им кòсе расїлейєне* Бк, *иò су им бїла гўвна* Бк, *чєстїиїња им Крїстїово рождєстїиво* Ф, *kāзали смо им* Ф, *изнèsїи им* Ф, *иòсїе им са жїиїом* Ф, *да им дā* Ф, *вєже им рўке* Сф, *dā им да иїју* Сф, *iprēbало им з òгреву* Ит, *ни им иò вољу* Ит, *је л им иò вољу* Ит, *да им зайòвєда* Ит, *dāо сам им* Ч, *ња им дāла држава* Ил, *jā сам им dāо* Ил, *òни и Илїја, сїн им* Ит, *Крїстїа им њїног* Ф;

òвце су им вєлике Ми, *вєже им кòшуљу* Чј, *dāћу им* Ме, *да им дāмо òра* СК, *нисам ићєла нїкад ни да им иїишем* СК, *кò им дā јāје* СК, *kāзали смо им* Ме, *dāли смо им* Ме;

в) *òна њим ipokāзїва* Ђ, *ња њим је ipòйало* СК, *ўмрєће њим мāи* СК, *бїло њим је баш сїиò* СК, *mētїем њим да једу* Бш, *гòвори њим* Бш, *mētїем њим ipїкpуїе* Бш, *нє дāм њим вїше да и вòди* Бш, *свє њим изгòрело* Бш, *да њим дā да једу* Бш, *да њим вїси* Бш, *мòрам да њим кāдим ићє* Бш, *да њим дāм да фpушїукују* Бш, *ићāко њим кòса сїиòји* Сн, *ићāко њим иду вòлови* Сн, *ишїо гòђ њим iprēба* Сн, *иò њим је иòдвоз* Сн, *Gòсїод њим сўдио!* Сн, *иò њим је мāсїи* Сн, *да њим кāжемо* Ми, *да њим иpїда* Мо, *ни њим је ни ipāво*

Мо, *шражу* да њим *дамо* Ки, *иа* сам њим *поклањо* Ки, *увећ* њим је *причала* Ки, и *маћи* њим *шамо* *живи* НК, *оилетиће* њим се *грива* НК, *ово* *што* њим *идобребује* НК, да њим *докажем* Пд, *ше* *што* су њим *одузели* СЦ, *шта* њим је *оде* СЦ, *однеле* њим *врање* СК, *ди* су њим *кола* СК, *иа* њим се *ражали* Ме, *ондак* њим се *илаћи* Сп, *ди* њим је *гробље* Сп, и њим је *било* *жаво* *В, *шта* њим *могу* СК, *ретиће* њим *зашто* не *можетиће* НБ, *иа* *шта* ће њим *бркови* НБ, *кад* њим *идање* на ум НБ, не *шребеду* њим НБ, *даду* њим *сланине* НБ, да њим *заради* СЦ, њим је *чудо* СЦ, *мајка* њим је *умрела* СЦ, *ја* сам њим *казо* СЦ, *иа* њим *пријалимо* СЦ, *даш* њим *шта* СЦ, *мајку* њим *њину* СЦ, *што* њим је и *ручак* и *вечера* СЦ, *шребба* њим *касти* СЦ, *не'* да њим *шаљем* *више* Км, *ја* сам њим *казо* Км, *Немачка* њим је *наметнула* *што* Сп, *сјузи* њим *око* Чј, *колка* да њим не *веже* *устиа* Чј, *значи* да њим је *агенти* Сп, *оилетиће* њим се *грива* НК, *ово* *што* њим *идобребује* НК, *мани* мене да њим *ја* *кажем* Ми, *штиримфле* су њим *мирисале* Мо 2–99, ни *корак* њим *оштар* није Мо 3–18;

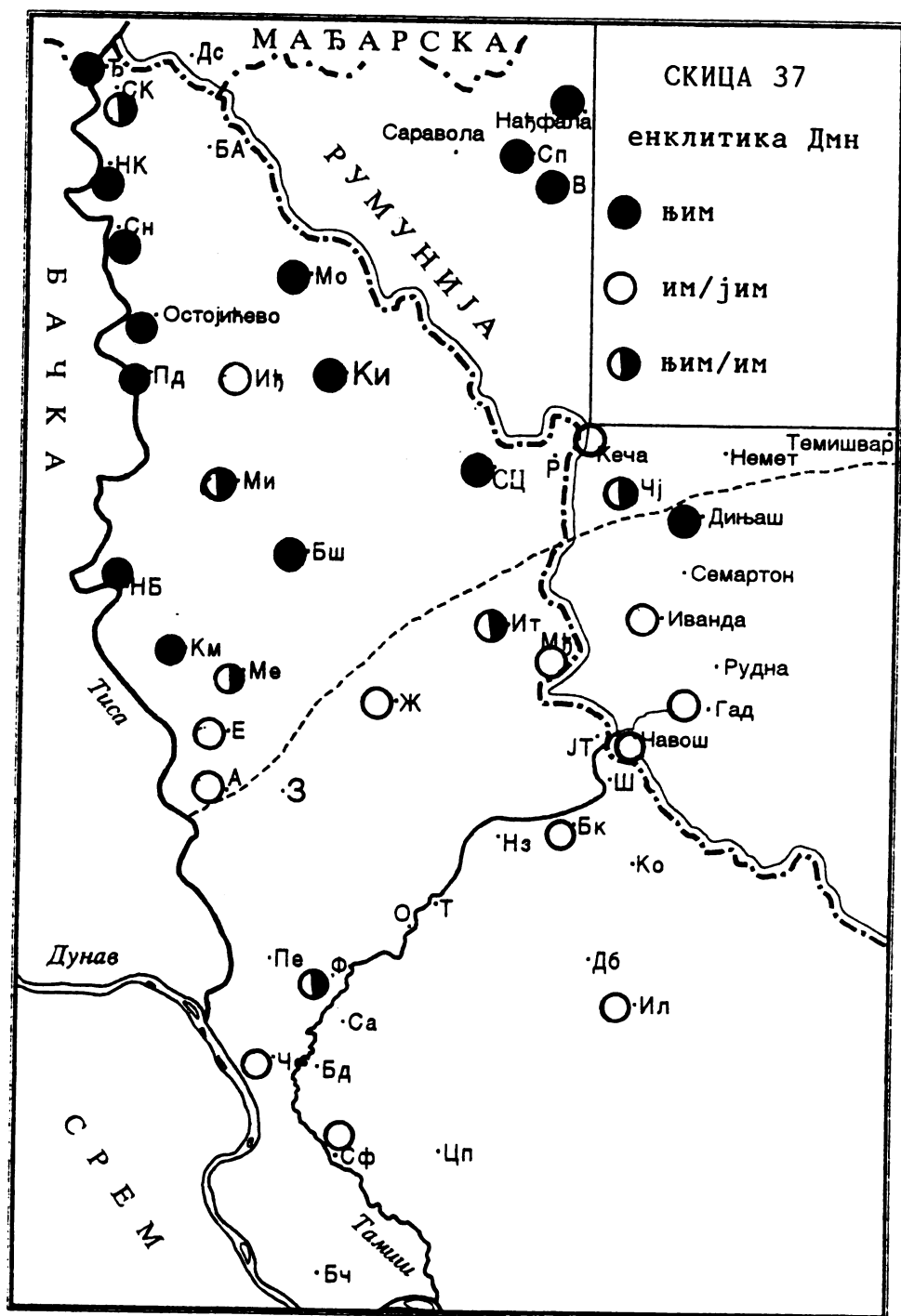
ја сам њим *казо* Км, да њим *кажем* Ме, *дај* њим *друго* *нешто* да *продмѐнеду* Бш;

како њим *шребба* Ит, *шта* њим је *што* Ит, да њим се *идклони* Ит, *што* њим је *казо* Ит, да њим *кажем* Ит, њим је *давала* Ит, да њим *лажем* Ит. да њим *командирам* Ит, *како* њим *шребба* Ит, *шта* њим је *што* *значио* Ит. *како* њим се *зафалио* Ит, *дно* њим *онај* *сир* Ит, *што* њим је *била* *казна* Ит, *отац* њим је *био* Ит, *што* њим је *био* Ит, да њим не *би* *мећо* Ит, *однеси* њим *новце* Ит, да њим *предажеш* Ит, *давали* њим *по* *крајцери* Ф, *што* њим је *био* *њин* *мираз* Ф, *продали* су њим *кайишале* Ит, да њим *кажем*, не *смет* Ит, *остео* *зашто* *што* њим је *држава* *давала* *кредит* *добар* Ит, *ни* њим је *нико* *раван* Ит, *он* њим *исилаћи* Ит, *сад* њим је *дошло* Ит.

И овде важи напомена да облик обичан у књижевном језику и најчешћи у дијалектима, а то је у овом случају *им*, није бележен ни ексцерпиран с оноликом доследношћу као остали облици.

Видљива је географска дистрибуција облика: њим је одлика кикиндске зоне, док се *им* и *јим* јављају у тамишкој зони. Веома малобројни примери за *им* из кикиндске зоне могу бити унесени из књижевног језика. Потврде за њим са земљишта тамишке зоне потичу из Ф (свега две) и из Ит (преко двадесет, углавном из причања истог, веома говорљивог информатора).

Од жена из Румуније располажемо потврдама за *им* из *Гада, *Чавоша и *Иванде, а за њим из *Наћфале, што одговара констатованом односу између тамишке и кикиндске зоне. Међутим, из *Кече имамо реченицу *да ш кажем*, добивену на индиректно питање, а из *Дињаша три слична примера са њим. Питање да ли ти подаци добро представљају стање у говорима датих места могло би се решити само на основу додатног материјала. Два примера са њим од човека из *Остојићева уклапају се у слику коју имамо о околним селима. Најзад, у записима П. Ивића из Темишвара нашла се реченица *шта* њим *шребба*, коју је информатор спонтано изговорио трипут, инсистирајући на својој тврдњи.

В. скицу 37.

Енклитiku њим нашао је и И. Поповић (Госп. 27 и 182) у северним и западним крајевима Бачке. На ареал овог облика код војвођанских Срба довозује се стање у два говора католичког живља у суседству: бачких Буњеваца⁴²³ и тзв. Шокаца у Рекашу источно од Темишвара.⁴²⁴ Даљу паралелу налазимо у цреском говору: енклитички Дмн *nin*.⁴²⁵ Необична је дативска енклитика *nimi* код Хрвата у јужној Италији (Решетар, *Südit*. 209). Занимљиво је, уосталом, да је Маретић (РЈА VIII, 943) веровао да облика *nim* „и štokavaca ... po svoј prilici danas više nigdje nema“.

Енклитика њим можда је просто стари ортотонични датив потиснут у енклитичку употребу онда када је под акцентом преовладао проширени облик, њима или сл. (нешто слично свакако се догодило у 1. и 2. лицу, где су *нам* и *вам* стари ортотонични дативи). С друге стране, енклитика њим може бити и аналошког порекла. Односно *њима* : *њим* одговара односима *нама* : *нам* и *вама* : *вам*. Ипак, треба нагласити да је продор почетног њ- у систем енклитика сасвим необичан за српскохрватске прилике.

Кад је реч о распрострањености и пореклу, облик *јим* иде напоредо с акузативом *ји* (в. т. 476).

476. Енклитика Амн је *и*, ређе *ји*:

а) *нè дāм вѣше да и вѣди Бш, вѣдиѡ сам и Пд, саз бāѣинāма су и љбити Мо, ѣдндак и ѡѣѣи ѣсѣратѣиду Бк, знā и ѣāво Ит, сѣрѣѣалѣ су и СК, вѣле и ѡднѣле НБ, јā сам и слѣшио СЦ, да и дāје Ф, да и мѣћу Ф, дѣ су и Ф, катѣ смо и свāбили Ф, вѡлѣм и Ф, вѡлу кад и гāѣѣче Ф;*

б) *ѣсѣратѣу ји Сф, кад ји ѡѣреш Бк, јā сам ји увāѣио СК, дѣ су ји увāѣили СК, кад ји зāмоли Ит, мāни ји Ф, кад ји вѣнча Ж, рāним ји Ж, како ји наши ... Иђ 10, ... су ји обесили Иђ 25;*

Овако и у Гмн: *ѣмā и Ме, ѡѣкуд ји нѣма НК, — кад гѡд ји ѣма Ф, сāд ји ѣма Ит, ѣво ји Ма.*

Очигледно, облици са *ји-* нису чести ни у акузативу ни у дативу. Треба, додуше, имати у виду да се *ј* испред *и* и иначе веома слабо и нередовно изговара. Пажњу заслужује чињеница да појава тих облика није ограничена на међувокалски положај; добар део примера има *ји*, односно *јим* иза консонаната. И најзад, изгледа да су варијанте са *ји-* углавном одлика тамишке зоне; са севера Баната имамо само два примера из СК записана у истој при-

⁴²³ Светозар Георгијевић, *Бачки буњевачки говор*, ГЗСВС VI за 1938, Београд 1939: И. Поповић, Госп. 28.

⁴²⁴ Из материјала П. Ивића: *да њиѣ се јāви да је свѣ у рѣду; Мѡлиду да њин дāду чāнци, ѣањѣри; Они њим одговāрају.*

⁴²⁵ Mate Tentor, *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)*, AfsIph XXX, 1909, 172, и H. P. Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam 1985, 101 и 311.

лици од истог информатора (подсећамо да *јим* у кикиндској зони не долази у обзир будући да тамо господари *њим*).

У суседству Баната енклитика *ји* регистрована је у Срему, додуше само „у сентхију“ (Б. Николић, Срем 324). Исту опсервацију учинио је Николић поводом мачванског говора (Исти, Мачва 245). На земљишту српских говора главни ареал ових облика обухвата косовско-ресавски дијалекат. Потврде имамо из Радимне у Банатској Клисури (Томић, Радим. 387), из Ресаве (Пецо и Милановић, Рес. 335), из Левча (Симић, Левач 84), из трстеничког краја (Јовић, Трст. 122), из косовских и метохијских предела (Елезовић, Кос. II 29, 548, 549, 551, 574; Барјактаревећ, Метохија 188). Овамо се прикључују и понеки говори из призренско-тимочког круга — наравно, уколико нису уопштене енклитике типа *ги*: карашевски (Петровић, Караш. 172, 173), сврљишки (Н. Богдановић, Бучум и Бели Поток 67), лужнички (Ћирић, Лужн. 73), ђаковачки (Стевановић, Ђаков. 53 и 112–113).⁴²⁶ На југозападу се овој области придружују источноцрногорски говори (Стевановић, ИЦГ 30); нешто су удаљенији говори источне Херцеговине (Пецо, И. Херц. 86 и 136). Постоји, уосталом, и други ареал енклитика *јих* и *јим*, који обухвата велики део чакавске територије.

Облици *ји(x)* и *јим* могу потицати из више извора. Пре свега, глас *ј* би овде могао бити, бар теоријски, сачувани прастари консонант основе, уп. однос *мојего* : *мојихъ* са *јего* : *јихъ* : *јимъ*. Наравно, *ј* се у таквом положају лако могло губити, што значи да би данашње *ји* и *јим* могло бити секундарно. У таквом случају најлакше објашњење било би настанак новог *ј* у хијату, уз каснији пренос у постконсонантски положај. Можда је утицало и *ј* из јединских енклитика *је*, *јој*, а може се помишљати и на чување *ј* из старе енклитике Амн *је* < *је*, касније замењене са *(ј)и(x)*. Расуђивање о релативној вероватноћи ових објашњења, односно о уделу појединих чинилаца, остаје ван тематског круга овог рада. Напоменућемо ипак да стање у чакавским говорима треба објашњавати друкчије. Тамо је, наиме, раширена протеза *ј*- испред *и*-.

Остали облици личне заменице 3. лица одговарају онима у књижевном језику:

ђн, ђно, њѐга, њѐму, енкл. га, му;

ђна, њѐ, њѹ;

ђни, ђна, ђне, њѹ, њѹма.

⁴²⁶ И Вук Караџић је писао једно време (углавном у Даницама) *ји* као енклитику акузатива множине (Маретић, *Грамајшка*² 89). Није вероватно да је Вук тако и изговарао ту енклитику. Изговор *ји* није нађен ни у тршићком ни у дробњачком говору (Б. Николић, Тршић; Ј. Вуковић, П.-Др.). Пре ће бити да је то писање служило Вуку, у време док није писао *х* у домаћим речима, да обележи разлику између заменичке енклитике и везника *и*. Он је, уосталом, с таквим циљем у неким својим раним списима исту енклитику писао као *йѹ* (П. Ивић, *Поговор Вуковом Рјечнику из 1818*, Београд, 1966. 131). Карактеристично је у вези с овим да Вук никад није писао *јим* у дативу, где никаква дистинкција није била угрожена, већ само *ји* у генитиву—акузативу.

Чињеница да се никад не јавља облик *њими*, паралелан са *нами* и *вами*, лако се објашњава тежњом да се у наставку не понови вокал основе (уп. познати однос *кључем* : *кречом* у књижевном језику).

477. Овде ћемо само напоменути да се за облике *мене*, *ићебе*, *њиме* и *њоме* понекад везују партикуле *-ка*, *-на*, *-кан*, *-кана*, *-кар*, *-кара*, *-канана*. Будући да се сличне партикуле додају и многим прилозима, прегледаћемо сву ту грађу на једном месту, у т. 775.

Остале именичке заменице

478. Номинатив упитно-односне заменице за лице гласи: *кô/кô*:

кô с *кѝм* НБ, *јôш кô знâ кôје кôлено Ф*, *ако кô жѝви с ôше ѝлаѝше Бш*, *није ѝмо кô да гâзи Бк*, *иѝа кô знâ Ф*, *кѝвамо иѝа кô ѝма Бк*, *кô иѝа ѝма Ф*, *иѝа ће кô НБ*, *ниѝ је кô забо Ит*, *како е кô вôло*, *ѝако е ѝрâвио Ит*, *кô како Пд*, *кô како вôле Ит*, *кô како ôће Ит*, *како кô Ф*, *како кô ѝма СЦ*, *како кô рâди Бк*; *кô знâ Ит*, *кô ѝма свѣ ôно иѝо му ѝрѣба Бш*, *кô је за чѣга сѝрѣман Бш*, *кô је дôбио дôбру зѣмљу*, *иѝм дôбро рôди Бк*, *ѝдала се за кô е њѝ ѝѣо Ит*, *кô е како ѝѣво Ит*, *кô е коѝ каквог сѝања Ит*, *кô је бѝо Бш*, *кô је ѝô бѝо Ме*, *кô ѝи је ѝô Бш*, *кô е како вôло*, *ѝако е ѝрâвио Ит*.

Акценатски лик *кô* никад не стоји испред енклитике, а *кô* скоро увек управо у таквом положају.

479. Генитив и акузатив имају облик *кога*:

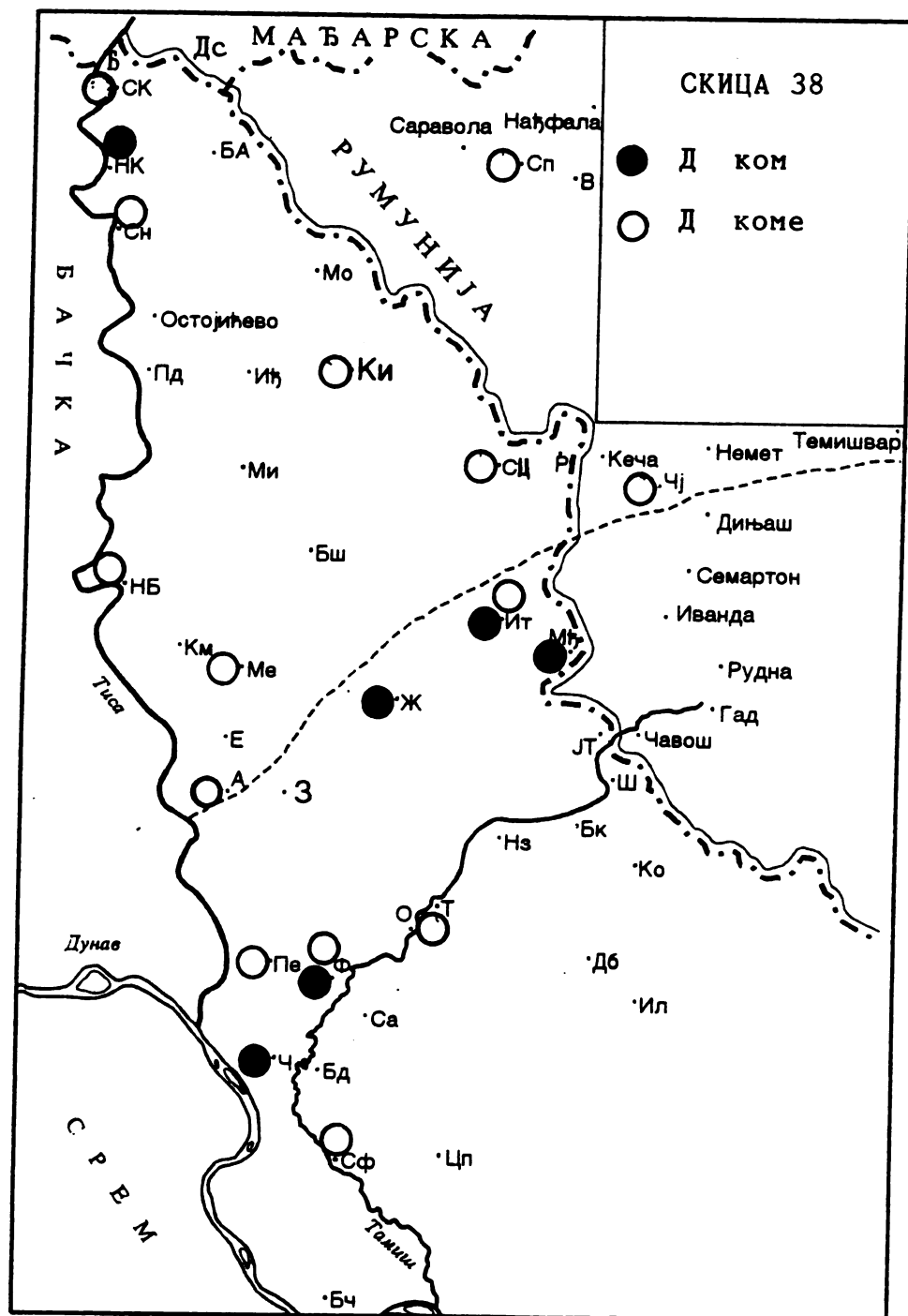
коѝ кôга Ит, *коѝ кôгâ ће Ит*, *оѝ кôгâ си ѝзо СК*, *ѝмâ л кôга Ф*, *у кôга Ит*, *у кôгâ је Ф*;

кôгâ сам ѝôзво Т, *кôгâ си ѝô вѝдиѝо Ме*, *кôгâ љу Ф*, *кôгâ ће Ф*, *кôгâ би Ф*, *кôга ѝмаш иѝи ѝамо Ит*, *чѣку кôга Ф*, *за кôгâ е ѝѣла Ит*, *за кôгâ ме грâбиѝе Цп*, *ако ѝѣѝиѝе кôга Ил*.

480. Датив има два облика, *кôме* (на целом подручју) и *ком* (скоро искључиво у тамешкој зони):

кôме Сф А Ме, *кôме је СК*, *кôме љу Ф*, *кôме се дâ СК*, *кôме си дâво СЦ*, *како кôме дôће Пе*, *кôме дôѝадне Ф*, *кôме си ме нâно Чј*, *кôме си ôсѝавио НБ*, *кôлко кôме ѝрѣѝада Т*, *кôме е ѝрѝдо Душан Сп*, *кôме су ѝрôѝале*, *иѝм нѣће ѝѣлѝоваѝи Ф*, *иѝа је кôме сѝђено Ки*, *кôме ѝрѣба Сп*, *иѝа кôме ѝрѣба Ит СК*, *кôмѣ сѝе дâли Ме*, *кôмѣ је ѝôѝребовâло Ф*, *кôмѣ је ѝрѣѝало Ф*; *а*, *да сам се кôме дâо надрâдиѝи Сн*, *кôлко кôме ѝрѣба Ме*, *ѝма кôме није Сн*, *кôмѣ ћемо Сн*;

кôм је Ч, *кôм ће Ж*, *кôм љу да дâм Ф*, *кôм дâду Ф*, *да кâжем њôзи кôм сам дâо Мђ*, *кôм ће ѝај дѝнар да дôће Ж*, *кад кôм нâлѣже Ит*, *кôм ѝадне Ит*, *кôм да ѝлаѝим Ф*, *кôм и ѝрѣдо Ит*, *кôм каква рôба ѝрѣба Ит*, *кôм ѝрѣба нек ѝѝје Ит*, *кôм ѝрѣба Ит Ф*, *кôм бѝде Ф*, *коѝ ће бѝѝи кôм ѝâр НК*, *дâш*

дѣцама јел кѡм бѣло Ит, ди е кѡм задѣшак Ит, кѡм кѡшуљу, кѡм мѣраму НК, шѣа кѡм ѣрѣба Ит.

В. скицу 38.

481. И у инструменталу се јавља обличко двојство, али, изгледа, без географске репартиције:

за ким је љдаша Ф, за кѣм СК, за ким Ф СК, кѡ с кѣм НБ, с кѣм си сѣдојо Ме, с кѣм је бѣла Бш, љаво ће је знаѣи с кѣм је нѡсѣћа Бш;

за кѣме си ѣшо СК, за кѣме СК, с кѣме Бк Ф СЦ, с кѣме да се љѣби Мо.

Локатив је најчешће облички једнак с инструменталом, али је материјал оскудан:

ѣдшѣи бѣло ѣо кѣме Ми, и осим тога потврде добијене уз употребу упитника, што у овом случају није једноставан начин да се утврди стање:

о кѣме СК, о кѣме гѡвориш Ф, о кѣм гѡворѣше СК, о кѣм сѣе разгѡварали СЦ.

Рад с упитником дао је и два примера за локатив једнак дативу:

о кѡме се разгѡвѣра јел о чѣму Бш, о кѡме СЦ.

Заменице сложене са ко

482. Поред нѣко јавља се у номинативу нѣки (нѣки):

нѣко Сф Ме Бш НБ, нѣко с нѣким разгѡвара Бш, — нѣки је нѣшо нѣки грѡз, нѣки кукѣрѣза Ит, ѣма нѣки ѡшѣра, а ѣма нѣки ѣсѣѣче, а ѣма нѣки љѣи Е.

У косим падежима ове заменице изостају покретни вокали:

(А) да заѣослѣше нѣког СК;

(Д) нѣком лѣѣо сѣдојо З, нѣком нѣсѣане лѣбац Пе, нѣком су кѣиши СЦ, дѡђе нѣком д ѣмре Ф;

дѡо је нѣким СЦ, нѣко нѣким заѣдѡѡда СЦ, нѣким онѡко кѡжу (реч је о ругању) Ф, ѣрѡдо нѣким у Амѣрику Ит, нѣким лѣѣо сѣдојо, а нѣким баш нѣ СЦ, нѣким ѣма, нѣким нѣма СЦ, нѣким је ѣѡ чѡдо СЦ, нѣким била карѣа — марѣа Мо 1–5;

ја љу ѣдслаѣи ѣо нѣким Ф.

Номинатив нѣки паралелан је са Н свѡки, уп. т. 484.

483. У промени заменице нѣко покретни вокали могу се јавити у ГА и Д; осим тога у Д нема облика на -им:

(Н) нѣко нѣ да Бк, нѣко од ѡви нѣје ѣшо Бш, сѡд га нѣ сѣје нѣко Бш;

(ГА) нѣма нѣког СЦ; нѣког СК, нѣма нѣког Бш, нѣсѣмо сѣѣли да с ѣѣшѣмо нѣког Ит, нѣког нѣсам дѣро Сф;

нѣма нѣкога Ит, нѣкога Ф, не кѣнем нѣкога Бк;

(Д) *нѣко нѣком СК, ајд нѣком нѣшѣа Ил, нѣком нѣшѣа Ит Сп, нѣком нѣје шѣо да да Ж, нѣком нѣ даје Ф, нѣ ду нѣком да иде горе Ит, нѣсмо да ли нѣком Ит, ја нѣком нѣшѣа не говорим Ит, нѣ кажем нѣком Ит, нѣ каже нѣком СЦ, нѣсам казала нѣком СК, нѣће остати нѣком Бк, нѣћу нѣком пошѣишѣи у вѣксу Ит, нѣком нѣсам узо СЦ, нѣма нѣком да шѣжси Сф; нѣком нѣшѣа СК, нѣсам казала нѣком СК, нѣ дам нѣком СК;*

нѣсу помагае нѣкоме Бк.

484. Заменица свако има, осим пуног, и краћи номинатив:

свако своје врво Ф, свако на своје мѣсто Ф;

свак своју Ил, мањемо свак свој љдо Ит, свак своје куфере нѣси Ит, свак за себе се брѣне Ф, свак зна Ф.

Поред та два облика јавља се и сваки у значењу „свако“:

сваки себи Ж З Ки НБ, збогом, сваки себи Пд, сваки себи љма Ч, сваки своје однесе Ч, сваки љшѣа за своје кѣћи Ит, сваки на своје мѣсто да љшѣдне Ме, сваки је своје љлаћо Е, шѣу зна сваки свој саш Ит, сваки у свој крѣвеш Бш, сваки на свој крѣвеш Км, сваки вѣле својој кѣћи Ж, љдондак сваки својој кѣћи Ит З Ме, сваки бѣде шѣа вѣле Бш, сваки вѣле за себе НБ, вѣле сваки, ал шек нѣ шѣко Ит, нѣвѣе сваки вѣле Бк, сваки је вѣло Србѣина Мо, нѣје мѣго сваки да вѣди Ч, сваки је љнѣшѣмо мѣро зарадишѣи Сф, нѣће сваки ни да каже Ит, сваки љма кѣку дѣшѣ Ит, љма сваки дѣвѣјку љегову Т, нѣје сваки љмо З, нѣје шѣу сваки љшо Ит, сваки кашику ља је Ме, нѣје сваки нѣсио Ит, шѣо га сваки љрѣвари СК, сваки је љшѣшѣо Ме, мѣро је сваки свѣрнушѣи да љије Ф, сваки нѣје ни љмо Ит, ни се сваки љшѣшѣи Т, дѣшѣшѣом је сваки бѣо љаво Сф, сваки е за свога сеѣака Ит, сваки да је своја вѣра на вѣди Ит.

Очигледно, овај је облик преузет из парадигме трородне заменице *сваки*, која се по значењу донекле поклапа са заменицом *свако*. Промену је олакшала чињеница да су форме у косим падежима ионако једнаке. У ствари, употреба облика *сваки* у наведеним примерима представља граматички хибрид. С једне стране, тај је облик заменљив обликом *свако*, а с друге стране, он би се могао допунити именицом (*сваки човек, сваки молак* итд.). Овакве су природе и облици *неки* и *ники* „неко“ поменути у т. 482.

Реч је о широј појави, распрострањеној и у говорима смедеревско-вршачког и косовско-ресавског дијалекта, па и у призренско-тимочкој дијалекатској области, а која захвата три заменице: *неко, нико* и *свако*.⁴²⁷ Осим

⁴²⁷ В. нпр. *неки* „неко“ Р. Симић, Левач 352; Богдановић, Алекс. 171; *ники* „нико“ Ивић, Биоград. 163; Реметић, Шум. 296 („само један случај“); Вукићевић, Лепен. 79. Пецо — Милановић, Рес. 336; Р. Симић, Левач 252; Белић, ДИЈС 425; Тих. Р. Ђорђевић, *Оглед из грамаишке народног говора у Алексиначкој Морави*, Карацић, лист за српски народни живот, обичаје и предања, Алексинач 1903, бр. 1, стр. 4; Брана Митровић, *Лесковачки говор*, Лесковац 1984, 208; Р. Павловић, Рача 35; *ники* „неко“ Пецо, Ђерд. 181; *сваки* „свако“, Р. Симић, Левач 352; Белић, ДИЈС 425; Т. Ђорђевић, н. м.; Богдановић, Алекс. 171. Облици *сваки* „свако“ и *ники* „нико“ нађени су и у говору Галиполских Срба (Ивић, Галип. 206).

485. У косим падежима заменице *свако* (*свак, сваки*) наилазимо на очекиване облике:

(А) за *свакога* З;

(Д) *дамо сваком своје* Ф, *сваком њо једну скључамо* Сн, *дао сам сваком* СК, *сваком шљем* СК;

сваким нам донесе Бк, *сваким се њрави* Бк, *није било леба* *сваким* Бк, *јасно* *сваким* Бк, *сваким се да кила* Бк, *сваким сам дао њећ ланаца* Бк, *сваким је дао руку* Ит, *сваким нам дала* Ит, *сваким жели* Ит, *он да* *сваким* *стио* *форинта* Ит, *дно њим онај сира* *сваким* *њо једну њорцију* Ит, *ујада* *сваким* *ју очи* Ит, *ми смо куйили* *сваким* *себе кјућу* Ит, *сваким с њућа сјући* Ит, *најуице* *сваким* *јме* Т, *сваким не треба* Ит, *сваким своје* Ф, *сваким даду зајатиак* Ф, *ио треба* *сваким* Ит, *они су упијали* *сваким* *јме* и *јрезиме* Ит, *сваким сам ја кјуио кјућу* З, *дели* *орасе* *сваким* *њо њећ* Ме, *делимо комађе*, *сваким комад* Ме, *јма н астиа* *сваким* *своје месо* Ит, *ју иде* *сваким* *на местио* Ит.

За локатив располажемо само двома потврдама добивеним по упитнику:

о *сваком* СК;

о *сваким* СЦ.

За инструментал (бесумње *сваким*) ексцерпција није дала потврде.

Заменица *штио* (*штиа*)

486. У номинативу је по правилу *штиа*:

штиа је, *јуначе* Ф, *штиа је*, *момци* и *девојке* Ж, *штиа је* *ио* Ф Ме, *штиа ће бити* НК, *штиа буд било* Ме, *штиа ли је* Ж, *штиа ли је* *ио* *било* Пд, *штиа ји је* Бк Ф, *видла* *штиа је* *било* Бк, *штиа те боле* СК, *коме* *штиа* *јућ* *треба* Сп, *како се* *штио* *деси мене* Ит.

487. У акузативу је облик *штиа* обичнији него *штио*:

вражје, *штиа вражје* Бк, *штиа вळे* Т, *штиа може* Чј, *штиа за нас говору* Ит, *штиа су губили* НК, *штиа ја знам* Бк, *штиа ко зна* Ф, *штиа ћеду* Бк Е, *штиа ће ко* НБ, *штиа ћемо* Мо НК, *штиа ћемо кјуиити* СК, *штиа ћеду с нама* Мо, *штиа мјстије* Бк, *штиа би ви били ради* Бк, *штиа ће* *ијај* *да ради* Бш, *штиа да раду* СК, *гле* *штиа ради* Бш, *кои* *штиа вळे* Ит; *штиа ко види* Ит, *ко* *штиа* *јма* Ф, *ко је* *штиа* *јмо*, *ијај је* *ијако* *јрово* Т, *нема ни друго* *штиа* Бк, *не би* *јмала* *недељом* *вळेко* *штиа* *клајти* Ф; *дај*, *газда*, *штиа ћем дајти* Т, *дно* *кћери* *штиа* *треба* НБ, *кјвамо* *штиа* *ко* *јма* Бк, *штиа з* *добио*, *ио је* *ијве* НК, *сваким нам донесе* *когд* *штиа* *нареди* Бк;

даш *њим* *штиа* = *нештио* СЦ, *не може ми* *штиа* = *ништиа* Ф, *ја да* *штиа* НК, *знаје* *штиа*, *гдсиоја* Сн, *рајте* *штиа* *знаје* = *штио год* Ф, *да* .1 *би нам* *мдо* *штиа* *дајти* *јести* Бш, *ди* *штиа* *наћеду* Ме;

кад *ндим* *штио* Ф, *кад* *ђе* *да ради* *штио* Ки, *а* *кад* *треба* *штио* *да* *јради* БА; *штио* *нас* *јревари* Циган Ф.

У главнини примера *шїо* се јавља у неодређеном („егзистенцијалном“) значењу, а не упитном. Уосталом, и једини пример за *шїо* у номинативу (т. 486) такве је природе.

У вези са *гѡд* (*гѡђ*) по правилу долази *шїо*:

шїо гѡд Нз Ф 3, *шїѡгод* Ф СЦ, *шїо гѡђ* Ме Сн НК СК, али и *шїа гѡђ* СЦ.

Веома је често *шїа* у значењу „зашто“:

шїа се Јова сѹмїва ѡйетї код Јѡце? Ит, *шїа ме глѣдиш?* Ит, *шїа ли нѣ могу да тїе ѡзнам?* Ит, *шїа мрзу на њѣга, нѣ знам* Ф, *ѡн се ѡкретїе на кайетїана ѡа ѡїїа њѣга шїа је ѡн дѡшо* Ит, *знатїе вї шїа сам ја дѡшо* Ф, *каї се бѡиш, шїа не дрѣчиш?* Ф, *шїа ме тѡлико исїїїїваш?* Е, *шїа се јѣдиш?* Бш, *шїа смо и звѡи?* Мо, *шїа слѹшаш тїѹ лѡжуру?* Бш, *шїа да се ѹдам за мѡјстѡра, да сѣдим у кїрију* Бш, *шїа не вѣчераш?* Цп, *шїа нѣ ѡрска?* Ж, *шїа се јѣдиш?* *шїа лѣжиш?* СЦ, *шїа си ѡ тїи дѡшо?* НК, *ѡїїам ја тїѹ: шїа тїи ѡлѡчеш?* Ит.

Знатно је ређе тако употребљено *шїѡ* (*шїѡѡ*):

Ја тїражїм ѡдобрѣње да ѡрѡдам. — А шїѡ? Ит Ф, *шїѡ?* Ит Ф, *шїѡ си ѡако слѡб?* Ит, *шїѡ тїи мѣне мѣћеш ѡсамдѣсетї гѡдина?* Ит, *Ѥ, кѡже, а шїѡ нїсам?* Бш, *шїѡ си ме ѡрїварила?* Бш, *ѡма одрѣши!* — *Шїѡ?* Ф, *кѡже:* — *Знатї шїѡ сам дѡшла?* Т, *Шїѡ си дѡшла, тїи ћеш кѡзатїи* Т, *шїѡ си тїѡ рѡдио?* Ф, *шїѡ њѣну дѣвѡјку нѣћеду да мѣћеду с нѡшїма?* Ф, *шїѡ вїчеш на Вѣру?* Ф, *ѡїїа ѡн Жїву:* — *Шїѡ ѡрѡдѡјеш?* Ф, *шїѡ се смїјетїе?* СК, *да л тїи знатї шїѡ су тїи мѹїави?* Бк, *шїѡ нѣ ѡшљеш Мїѹѹ?* Пе.

Већи део ових примера не садржи нијансу незадовољства, која се осећа у већини оних са *шїа* „зашто“.

Свакако су из значења „зашто“ проистекле конструкције *шїа ће* + датив са значењем „непотребно је, излишно је“:

шїа ће ми Ит Ф, *шїа ће ми* Т, *шїа ће ми шїаѡлог кад нѣмам кѡња* Сн, *шїа ће ми мѡмак* НБ, *шїа ће мѣне шкѡла* Ит, *шїа ће тїи* Мђ Цп Ит Мо, *шїа ће му* Ми, *шїа ће нам* СЦ СК, *шїа ће вам* Ф, *тїа шїа ће њїм бркови* НБ.

У релативном значењу, блиском заменици *који*, редовно долази *шїо*:

ѡд нїки Карїїѡнови шїо се зѡведу Ит, *лѹдаје ѡве бѣле шїо су за јѣло* Ит, *јесам ја тїај шїо тїрѣба* Ит, *тїи шїо ѡрѡвїду бѹраде* Бш, *тїај шїо нас је вѡдио* СК, *да нѣ би ѡѡїи ѡнај шїо је кѹћи* Чј, *тїѡ шїо ѡ ѡни* Ф, *а дрѹги шїо ће с нѡма на фрѡнїи* Ит, *шїа ће ѡнај рѡдиїи шїо вас ѡѡсло* Ч, *кав ѡ дѡнаске шїо ѡрѡвїду* СЦ, *јѣдан лѣкар шїо га замѣњїва* Бш, *јел тїѡ тїај мѡмак шїо се шѣтїала ш њїме* Бш, *дївиш зѣц шїо е ѹ ѡлѣ* Бш, *ѡрѣїица шїо се закѡйча* Бш, *багрѡч шїо се тїѡѹ чвѡрци* Бш, *ћѣрдѡн шїо си дѡбила* Бш, *кѡ ѡма свѣ ѡно шїо му тїрѣба* Бш, *врїца шїо се вѹче на врѡїа* Ф, *сїсе шїо ѡде млѣко* Бш, *шїїа шїо сїѡѡју кѡла* Бш;

што није за радњу, то се звало кобиле, што је за радњу, њарије Пе, што није ни за какву њошребу, то Ошпад исече на њарчад Бш.

Уп. и *шїѡ* *рѣкоше* *сїѧри* Ф.

У предлошким синтагмама са *за*, *на* и *у* налазимо облик *шīā*:

зѧ иѡѧ СЦ, нѣмам зѧ иѡѧ да кѡѡим Бк, нѧ иѡѧ Ф, нѧ иѡѧ ш Ит, ѡ иѡѧ да нѡсиш Ит, ѡ иѡѧ ж да ѡрѣвѧѡиш Ф, ѡ иѡѧ Ит Бд Ф.

Међутим, уз предлог за чешће се јавља форма *чѐга*, која није ретка ни уз *на* и *у*:

за чѐга Т Ч Ф НБ Ки Мо СК Дс, кё је за чѐга сѣрѣман Бш, кёжем јё
за чѐга сам дёшо НК, за чѐга ме зёву Ит, за чѐга ши шрѣба Ф, за чѐга ће
вам ѓво СК, за чѐгё ћеш ѓво Ф, за чѐгё су Е, за чѐгё је Ки, на чѐга Ђ, на
чѐга је рёзайё СЦ, на чѐга сѣди Ф, на чѐгё се дрѣжи Ђ; у чѐга сѣди глёдиё
Ч, у чѐгё су шрѣгнуши НБ, у чѐгё су Ђ.

Будући да уз *за* у значењу намене иначе долази акузатив, а не генитив, облик *чѐга* у овој конструкцији, раширеној и у Бачкој и у Срему,⁴²⁹ мора се сматрати акузативом. Исто тако, и облици у везама са *на* и *у* су акузативи: у банатским говорима се у месном значењу место локатива употребљава акузатив.

488. И генитив има два облика:

о чэгā сү Ф, о чэгā је шô Ме Бш Ми, о чэгā СК, збок чэгā сү Ф;

било више иша да се извади Бл, сграду се којеша Бк, да иша СЦ, дш иша је била Бк, дш иша да прави Бк, дш иша Ит Ф, дш иша је умро СЦ, д иша си се дшо Ил, д иша је прѣидало Сф, д иша се шѣ прѣвило Ит, д иша сше прѣвили салашу Ф, збѣк иша Бк Ит З, чѣре иша Ит СЦ, чѣре иша ниси био З.

Материјал сугерира закључак да се *чега* чува углавном у кикиндској зони, а да *шија* господари у тамишкој, којој се придружује СЦ. Упадљив је и паралелизам облика А и Г (*шија* и *чега*).

489. Датив чему потврђен је само у два примера:

чѐмӯ се рǎдѹѣиш Φ , чѐмѹ слѹжи СК.

490. Изразиту особеност говора нашег подручја представља употреба облика *с ким(е)* у значењу „чим“:

с кѣм су вѣшати рѣбу Ч, с кѣм ћемо да вѣжемо Бк, нѣмам с кѣм да се вѣдзим СЦ, с кѣм се вѣш ђица зѣнима Пд, нѣма с кѣм да зѣкрѣи Ит, нѣмам с кѣм да зѣйржим Ит, с кѣм га је излѣчио Ит, с кѣм ћу ја свѣнѣ изрѣниѣи Ми, нѣмаш с кѣм да изрѣниш Ил, с кѣм ћу да јѣм Мо, с кѣм да му кѣјамо Ит, с кѣм си нѣмазо кѣмад Ж, с кѣм да је нѣаунимо Чј, с кѣм пѣишени Мђ, с кѣм ћу да ђбришем пѣрашину Ф, нѣмам с кѣм пѣсатиш Ме, ѣмам с кѣм да пѣђбијем

429 И. Поповић, Госг 180; Б. Николић, Срем 365.

свѣ ишѣо кѣжу СЦ, с кѣм ћемо се ѿдкриѣи А, с кѣм су вас ѿслужили СЦ, с кѣм ћу да ѿчистиѣм Ф, с кѣм ѿрѣиши колаче СЦ, нѣмам с кѣм да рѣним Ит, нѣсу имали с кѣм да рѣниду сѣдоку Бк, није имо с кѣм да рѣни Цп, с кѣм га рѣни Ф, нѣс имали с кѣм да се рѣну Ф, с кѣм ћу ја њѣ онда рѣниѣи Сн, нѣмам с кѣм да скѣвам сѣуу Ф, с кѣм сѣе и шѣкли СЦ, с кѣм ћу д ѿбришем кад нѣмам крѣе Ф, нѣмам с кѣм да чѣстиѣм Ме; уп. и нѣ с кѣм да се нѣмѣже Ит, да није њѣ с кѣм мѣшѣуѣо Бш;

нѣмам с кѣме да га нѣрѣним Мђ, ѿѣку ће он да рѣни крѣву кад нѣма с кѣме да је рѣни Ит, нѣмаш с кѣме да вѣдиш гѣр Бк, нѣмамо с кѣме да ѣишѣмо Пе, с кѣме да ѿложим СЦ, с кѣме да ѿчистиѣи ѿѿле СЦ, шѣ је савѣјача нѣ знам с кѣме Мо, с кѣмѣ ћеѣе вѣ ѿѿо заѿѿѣиѣи Ми, с кѣмѣ ћеш да кѣјѣш Ми.

Сразмерно су ретке потврде за чим(е):

нѣмаду чѣм да ѿдкрију Бк, ни чѣм да се ѣгрејѣм Бк, чѣм сѣе ѿрѣли НК, нѣмам чѣм да ѣишем НК, чѣм ћемо га дѣровѣиѣи (у песни) СК, ш чѣм ћеж да ѣишѣш кад нѣмаш с кѣме Ит, ш чѣм га рѣниш Ит, нѣсу имали ш чѣм НК;

нѣмам чѣме да ѣишем Ки, чѣме да ѣбришем Сн, нѣмам ш чѣме да ѣбришем НК, са чѣмѣ си НБ, нѣмам са чѣме СК, ш чѣмѣ ћеж да ѣрѣдиш СК.

Од свих наведених облика једино се чим јавља, и то у већини примера, и без предлога с.

Облици типа с кѣм „чимѣ“ забележени су и у Петровом селу и Краљевцима у Банатској Црној Гори (по материјалу П. Ивића), у Батањи (П. Ивић, Батања 42), у Шајкашкој (податак Г. Драгин из Госпођинаца), у говору Галипољских Срба,⁴³⁰ на острву Цресу⁴³¹ и у говору хрватских насељеника у јужној Италији.⁴³² Овакав изразито периферијски распоред намеће помисао да је ова иновација плод страног утицаја. Међутим, тешкоћу ствара прво чињеница да би у питању морала бити бар три разна језика: румунски, италијански и грчки и/или турски, а мало је вероватно да би они могли имати исту (а тако чудну) особеност. Још је пресуднија сметња која произлази из околности да ни у једном од тих језика, колико је нама познато, нема такве појаве. С друге стране, не може се сагледати ни неко поуздано објашњење „домаћим“ развојем. Могло би се помишљати на инструментал кѣимѣ од заменице кѣи, имајући у виду семантичку блискост заменица „што“ и „који“ и чињеницу да је бугарско *какво*, које иначе значи и „које“, преузело и значење „што“, као и источносрпског *кѿгѣ* у том значењу.⁴³³ Међутим, нису нам познате паралеле ближе од наведених, а оне су у многом погледу далеке. Није уверљива ни претпоставка о дисимилацији *ш чим* > *ш ѣим* (уп. карашевско *ишѣм*)⁴³⁴ и тип *гушѣиѣи*, *вѣшѣиѣи* у тамашкој зони), која би

⁴³⁰ П. Ивић, Галип. 361.

⁴³¹ М. Tentor, *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)*. AfslPh XXX, 1909, 173, Н. Р. Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*. Amsterdam 1985, 98–99.

⁴³² Milan Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Südtirols*. Wien 1911, 210.

⁴³³ Стевановић, ИЦГ 117.

⁴³⁴ Петровић, Караш. 178.

довела заменички облик у неприхватљиву хомонимију са инструменталом заменице *ијај*. Али у таквом случају, зар би употреба инструментала заменице ко била најбољи начин да се уклони двосмисленост?

491. Локатив заменице *иџа* има облике чему и чим(е):

о чему се разгòвара Бш, *ио чему* Сп;

нѐма нà чим Ф Пе, *нѐмаџе нà чим зафаљиваџи* Км, *знàш ио чѝм* Бк, *вѝдла се вѝла у чим није била* Ф, *у чѝм си у џѝм си* Ђ; уп. и везник *иòчим*: *иòчим јà нѐ могу* Ф, *иòчим се извѐло* Ф;

на чѝме да зафàли СК.

Приметићемо да облици локатива њим, ким и чим сведоче о нераскинутој вези тих заменица са заменичко-придевском деklinацијом.

Заменице сложене са *иџо* (*иџа*)

492. Уз облик *нѝиџо* јавља се чешће *нѝиџа*:

дај ми нѝиџо у зајем Бш, *дај њин дрўго нѝиџо* Бш, *ак си нѝиџо ирòдо* СЦ; *џò је нѝиџо мàло бѝло* Пд; *вѝлико нѝиџо изглѐда* Мо;

нѝиџа мàло Бк Пд, *нѝиџа мàло крајџе од иѝрѝнџе* Бк, *ѝма нѝиџа вѝше нег òна* Бк, *òбѝо сам нѝиџа мàло* Ит, *да га зàмолим нѝиџа* Ит, *нѝко нѝиџа кàже* СК, *каѝ кàже нѝиџа рўжно* СЦ, *да кўваду нѝиџа* Бк, *нѝиџа, нѝиџа да иòмогнѝџе* Ф, *сѝрѐма нѝиџа* Ит, *џàко нѝиџа* Пе; *òни су нàма дàвали ионѝиџа* Ит, *џò је òѝетѝ нѝиџа* З, *да вам јòш кàжем нѝиџа* Сн; *радили смо џàко нѝиџа* Пе.

Не уочава се било каква семантичка разлика између ових облика. Изгледа, међутим, да постоји географска репартиција. Све потврде за *нѝиџо* су из кикиндске зоне, а велика већина примера за *нѝиџа* из тамишке.

Локатив у *нѝчим* регистрован је у НК.

493. Заменица *ниѝиџа* редовно тако гласи у Н и А:

није мòго да бѝде ниѝиџа Ит, *ирѝчи је лòв нег ниѝиџа* Ф, *ниѝиџа није* Бш, *нѐ ѝреба њòзи ниѝиџа* Бш;

нѐ ду ѝи ниѝиџа Т, *нѐ кàжем вàми ниѝиџа* Сф, *ником ниѝиџа* Ит.

У генитиву налазимо двојство:

џàј је иòчо да жѝви из ниѝега Бш, *из ниѝега* СЦ, — *ниѝег ни се бòјо* Ил;

нѐ сеџам се ниѝиџа Бш, *нѐму од ниѝиџа* Ит, *мѝене нико нѐ да ни ово.ѝишно ниѝиџа* Бк, *брез ниѝиџа се учило* Бк, *брез ниѝиџа* Ф Мо 1-112, *из ниѝиџа се обòгаѝио* Ит.

Примери показују да је ова заменица истиснула из употребе заменицу *иѝиџа*. Маркантна је синтагма *брез ниѝиџа* „без иѝега“.

494. Предлози најчешће раздвајају саставнице заменице *ниѝиџа*.

Уз предлог за могућа су сва три акузатива заменице *иџа*:

ни за *иџа* Бк, *ни* *ми* *ни* за *иџа* *сѡдѡна* Ме, *иџо* *није* *ни* за *иџа* Ме, *ни*су *би*ли *ни* за *иџа* Ђ;

није *ни* за *иџа* Бк, *ни* за *иџа* Бд Ф 3 СК;

иџа *зѡмља* *није* *ни* за *чѡга* СК, — *ни* за *чѡг* Ф.

Остали предлошко-падежни спојеви заступљени су примерима:

није *уважѡво* *ни* у *иџа* Ит;

ни *оџ* *иџа* Ч, — из *ни*чѡга Бш;

ни о *чѡму* Бш, *ни* о *чим* СК.

Ту је, ипак, и неколико примера са предлогом испред *ни*-:

*ни*си за *ни*иџа Ме, за *ни*иџа се *иџсвађали* Ме, *иџо* *ми* је за *ни*иџа Ме;

из *ни*чѡга СЦ Бш, — *брѡз* *ни*иџа Бк Ф, *брѡз* *ни*иџа Мо 1-112.

495. Заменица *сваиџа* има у А увек такав облик:

мѡсли *чѡвѡк* *сваиџа* Ит, *иџа* *донѡсѡи* *сваиџа* *иџа* *иџ* *иџрѡба* Ит, *знѡ* *сваиџа* СК, *јѡли* *сѡ* *сваиџа* Бк, *сваиџа* *чѡје* СК, *нѡ* *мѡж* *сваиџа* *да* *иџу-*
*би*и Пе, *вѡле* *сва*ки *да* *иџа* *сваиџа* Ми, *сѡбѡдно* *сваиџа* *ка*иџѡ Ит.

Потврде за Н (а такође и за Д и И) нису се нашле у ексцерпираној грађи.

У генитиву и овде влада двојство:

од *сваиџа* Бк Бч, *иџиѡриџа* *ѡсѡиѡне* *оџ* *сваиџа* Ит, *иџали* *дѡсѡѡк* од *сваиџа* Бк, *да*ју *дѡсѡѡк* од *сваиџа* Бк; *сваиџа* је *би*ло *у*иџѡра Бк, *нѡ* *мѡи* *сваиџа* *ни* *да* се *сѡѡи*и Ит, *сваиџа* се *чѡвѡк* *нѡ* *мѡж* *ни* *сѡѡи*и Е;

*сва*чѡга Ф СК, *свѡга* и *сва*чѡга НБ, *свѡга* и *сва*чѡга СК, *би*ло је *сва*чѡга Ф.

Двојаки су и облици локатива:

о *сва*чѡму Ф;

ѡиѡним о *сва*чим Ит, о *сва*чим СК, *ѡсѡдиџа* у *сва*чим Ит.

Облици са додатим *год* (*гођ*)

496. Обичне су заменице *кѡгод* (-*гођ*) и *иџѡгод* (-*гођ*):

ѡђѡ *л* *ѡѡи* *кѡгод* Ф, а *мѡж* *би*д *да* је *кѡгод* *ѡѡи* и *иџѡке* Ит, *кѡго-*
дѡкана Ч;

иџѡко *да* су *на*иџи *иџѡгод* Бк, *иџо* је *фѡно* *иџѡгод* Бк, *Кѡм* је *кѡиѡ* *иџѡгод* *оџ* *иџсѡђа* Сф, *мѡгу* *да* *иџѡврѡдим* *иџѡгод* Т, *ако* *ђу* *да* *ка*жѡм *иџѡ-*
год Ф, *идѡ* *л* *иџѡгод* Ф, *иџо* је *вѡлико* *иџѡгод* *би*ло Ф, *ниџ* *ѡн* *иџа* *иџѡгод*, *ниџ* *ѡна* *иџа* *иџѡгод* СЦ, *на*вѡк су *жѡнске* *иџали* *ѡиѡкѡно* *иџѡгод* *на* *ни* Ми; *иџа* *л* *иџѡгода*, *јѡл* Ит; *иџѡгодеѡка* Е; *иџѡгодеѡкана* Ит; *иџѡгодеѡна* Ф, *иџо* *е* *би*ло *фѡно* *иџѡгодеѡна* Ит, *лѡк* *јѡли*и *иџѡгодеѡна* Ит, *да* *ра*дим *иџѡко* *иџѡго-*
деѡна Ж, *мѡђу* *на*ма *ако* *иџа* *иџѡгодеѡна* Ф; *нѡмѡј* *да* *ми* *зѡмѡриѡиѡ* *иџѡгођ*

Ме, *ѡа га дѣру, да вѣди ѡмѣ л шѣѡгођ за јѣстѣи Сн, ако се кѡја украде је. ѡи ѡѡко шѣѡгођ Сн, ѡѡѡаду га да њѡм кѡже шѣѡгођ НБ; шѣѡгођѣна Ме.*

Примећује се да овде изостаје варијанта *шѡѡагод*. Осим тога јасно је да се област употребе заменица са *не-* није проширила на рачун комбинације са *-год/-гођ* (па ни на рачун простих неодређених *ко* и *шѡѡ*). Штавише, изгледа да је извршено померање у супротном правцу, уп. примере као *шѡѡ је вѣлико шѣѡгод бѣло Ф*.

О спојевима са наглашеним *гѡд/гѡђ*, који имају друкчије значење, в. у т. 498.

Неколико појава значајних за именичке заменице и део придевских

497. Овамо спадају две врсте појава: поједини додатни елементи, које најлакше можемо окарактерисати као префиксоиде и суфиксоиде, и растављање префикса *ни-* од основног облика заменице уметнутим предлогом. Сваки пут су, осим именичких заменица, захваћене заменице које с њима удружује комбинација упитног и односног значења (*који, чији, какав, колики*). Овове се прикључују и заменички прилози са истом особином, али они засад остају изван оквира нашег разматрања. Ради се о граматичкој области у којој се банатски говори не разликују битно од књижевног језика, што је условило да су теренско бележење и ексцерпција понекад превиђали релевантне примере. Ипак ће овде изнети материјал бити довољан за стварање опште слике о стању.

498. Комбинације с наглашеним *гѡд/гѡђ* истичу обухватање свих јединица из одређеног круга:

ко гѡд Бк Т;

шѡѡ гѡђ Ме Сн НК СК, *шѡѡ гѡђ* СЦ.

499. Комбинације са *бѣло* нађене су у разним местима: *дај дѣцѡма јел кѡм бѣло* Ит, *бѣло кѡ* СЦ, *ѡѡѡѡѡ ѡѡ бѣло кѡме* Ми, *Шѡѡ бѣло да се кѡѡѡ, шѡ се да срѣће рѡди* СК.

Из СЦ потиче изјава информатора да су примери као *шѡѡ му драго* и *који му драго* тамо непознати.

Из Ф имамо пример *којекѡ*, а *којешѡѡ* из Ил Бк Ит Ф Ки Ђ, а из БА *шѡѡ ѡѡѡѡ од макар кѡга чѡѡѡѡ*. Веза макар *шѡѡѡ* забележена је у Ф, СК и БА, макар *кѡи* у Ф, а из БА имамо реченицу *Жѡѡѡ се ѡѡѡѡѡ макар ѡѡѡ кѡѡѡѡ дѡѡѡѡѡ* са карактеристичним поретком речи.

Облик *ма* проширен је и гласи *ман*: *шѡѡ мѡѡѡ ман кѡ* Ит, *манкѡи* СЦ. Уп. т. 1065.

500. Предлози по правилу одвајају префикс *ни-* од самог заменичког облика:

нї оїи ког Ф Ме, нї у ког Бк Ф;
 нї за ког Ит Ч Ф, нї на ког Бк Ф;
 с нї с ким (тако!) СЦ; ѿлако нї за ким нїсам Ки;
 нї о ком СК, али и нї о ким СК.

нїје нї за какву ѿшрёбу Бш, нї у какву Ит, али и у нїкакве Ит, ни на сїд нїкакви Ит;

нї у чїју кїћу, али и без нїчије вѡље.

Одговарајуће облике заменице нїшїа в. у т. 493, уп. и нѣ с ким и нї с ким у т. 490.

Примери са *ни-* које није одвојено од заменица потврђују да у банатским говорима нема заменица са почетним *и-*, али да се у тим примерима елемент *ни-* не одваја предлогом од заменичког облика, што значи да се на *ни-* пренела особина префикса *и-* (уп. т. 494). Ипак, упозоравамо на усамљени пример *ицијог* Бк.

ПРОМЕНА ПРИДЕВА, ПРИДЕВСКИХ ЗАМЕНИЦА И ТРОРОДНИХ БРОЈЕВА

Номинатив једнине средњег рода старих меких основа

501. Преовлађује чување *-е*, али у мањини примера ипак налазимо *-о*:

а) мѡје Бк Ф Ме Км Ми, нїје мѡје Сп, мѡѣ је ѿрїшло Км, јѡ сам мѡје ѿсїунио Сн, за вѣме мѡје Км, мѡје дѣше Ит Ф Бш СК, мѡе дѡбо НК, мѡје жїшїо Ки, ѣ, ѿле мѡје СЦ, ѿвѡје Ф Сн НК, нѡше Ит Ф Ме Ми НК СК, нѡше дѣше СК, нѡше жїшїо Ми, нѡше сѣло Ф, нѡше чѣѡде Бш, ѿѡ је свѣ нѡше Бк Бш, нѡше ѿлѣме Ит, нѡше сѣло Ит, нѡшѣ је сѣло Пд, у нѡше сѣло Ж, вѡше дрїшїтво Ки, кѡје Ф, у кѡје дѡба НБ, у кѡје дѡбо Км, чїјѣ је Ме СК, чїје дѣше Ит, чїјѣ је ѿѡ дѣше Бш, чїјѣ је ѡво мѡче Ф, чїјѣ је ѿѡ шѣле СК, нїчије Бк, свѡје Ф Бк НБ, свѡе ѿме Ит, на свѡје мѣсїо Ме;

гнїздо вѣѡнїје Сн, гѡвеѡїје мѣсо Ме Сн БА, голїшїчије јѡје Бш, гїшїче мѣсо Мђ Ит, гїшїчије Бш, дївѣ гѣѡжїе Ж, дївѣ жїшїо Ит, зѣчије мѣсо Ф, јѡгнѣѡїје Ф Бш СК, кокѡшїје дїше Ит, кѣвїје млѣко СЦ, мїѣрчије мѣсо Бш, ѡвче мѣсо Бк Мђ Ит, ѿшлѣнїје мѣсо СК, ѿрасѣнїје Бш, ѿелѣнїје мѣсо Сн БА, ѡїрчије Бш;

Бѡдње вѣче Ск Бд Ме, дѡнѡшње вѣме Ф, зїмње дѡба СЦ СК, зїмње дѡбо Ф Ит Ме Бш Сп НК, јѣсѣње дѡбо Ф, лѣшње дѡбо Ит БА, лѣшње дѡбо Ф, лѣшње одѣло Ч, лѣбње бѣшїно Ит, у кѡдѡшње вѣме Ч, у вѣме кѡдѡшње НК, кїшїшїње сѣме Цп, и у ѿрѣѡшїње дѡба Км; вѣрїе јѣло Бш, лѣшї у вѣрїе Ми, лѡше вѣме Бш, кѡкво лѡше вѣме Бш, шїшїе гївно Км, шїшїе ѿкѡнїе Ит, шїшїе Ит;

од аџибанског јуџа Ит, љма бѣлог гра Ит, богајтог Ф, од дѣог бѣлесног СК, Вѣликог Ф Ме, до Вѣликог ѡѣшка Т Ф Ме, с Вѣликог сокака Мо, од вѣликог сѣра СК, до Винограјтског бунара Ит, нѣ мож да га ѡѡстиши глѣдног Ит, гуравог Ф, дѣвојачког Е, дѣсног Ф, дѣброг СК, дѣброг чѡвека Ме, ѡма ѡ брајта и данас жѣвог Ит, сѣјо жѡштог ѡсуља Мо, зашкео сам га здравог Бш, зелѣног Ф СЦ Ит, зѣленог гра Ит, ѡсецканог клѣја СЦ, ѡсѣог Ф Мо, јаовог НБ, комлошког Ф, комшијнског НК, од кѡваног јѣла Ит, лѣвог Ф, лѣюг браина Т, ѡма лѣюг сѣра СК, нѣмаш нијѣдног д ѡзбѣраш лѣюг Ф, мѣлог црва Ме, из Мѣлог сокака Ит, мајшорог НБ, од ѡног мѣканог Ме, нѡвог ѡѡцу младог Сп, код ѡшог Мошѡрињског Ит, мрѣвог СК, нашо га мрѣвог НК, на- ѡйшог Ит, нѣприбрањог Ми, ѡма нѣугог свѣшта Ит, из Нѡвог Сада Бш, далѣко од Нѡвог Сада Ит Бш, ѡдрѣаног СК, ѡарадног коња Нз, доведѡ га ѡијаног Ф, никад га нѣсам видио ѡијаног Ит, ѡма га ѡлавог Ит, ѡкојног Ф, ѡсејѣног НБ, ѡѡшкастог Бк, ја ѡмала ѡнука већ рѡђеног Ш, ѡмо ѡѡ рѡђеног шѡгори Ит, свѣшог Ми, свѣчаног Ф, свѣленог Ф, од силног знѡја Ф, од сирѡмог СК, сѣишог Ф, било срѣбрног нѡвца Ф, сѣарог Ф Км, ѡш сѣарог јѣнкела Бш, ѡш сѣарог одѣла Бш, сѣарог свѣшта Ж Ме, сѣарог чѡвека Бш, скѡѡимо мѣло сѡвог лииша Бш, сѡвог ѡѡлаја Бш, ѡѣшког ѡлѡва СК, ѡреко цѣлог двѡриишта БА, ѡреко цѣлог нѣговог грѡба Ит, ис цѣлог сѣла Ме, цѣлог Ки, никад нѣсам видио црног чѡвека Ит, чѣсѣог Ж НБ, од мѣса чѣсѣог Ђ, од ѡног шѣѡавог СЦ;

Digitized by Google

СЦ, на једног чилаша СЦ, ниједног Ф, јединог СК, дрџог Ф Ми СЦ, за другог Т Ф, свега свачега ко дрџог СК, њеишог Бк Ми;

из бабиног буцака Мђ, од дединог јанкела Бш, од Ђурђевог да̀на СЦ, Косишиног НБ, до Краљевог брѣга СК, од лудажног сѣмена Ит, мајсторовог сина Ит, без мајтериног знања Пд, Милановог дѣде Мо, мѣмковог Е, Олгиног оца Ми, оцовог Ми НБ СЦ, дѣчиног Мо, Кристиа вам бѣга дѣчиног Мо, очи Петировог да̀на Ми, са сѣстриног астиала Ме, Тѣшиног Ф, ош љрућа љрновог НК;

Јоце Бељиног Ит, Лазе Биберовог ошац Пе, Боишовог Ки, дѣда Арсу Бошковог Ме, Велемйровог Ф, код Веселиновог Бд, Живе Глигориног НК, Тоше Груиног Ит, од неког Јоце Ђуђиног Ил, Шандора Жарковог Ми, Јоце Живковог кућа Ит, ко Триве Јанковог Е, Јаношовог Т, Саве Јојиног Сн, Пѣре Карадиновог Ки, за Радичу Кѣциног Бд, за Николу Ковачевог НБ, кош Ковачишовог НБ, Душка Косировог СЦ, Кукишовог Ф, из Лукишовог Ф, код Раде Марјановог СК, Марковог Лазу Сн, Душана Марковог Сн, Васу Палкушиног Мо, код Лазе Пѣрковог Ми, Душана Пѣркучиног НК, Душу Пейтировог Ф, нађем Душана Пирѣшовог З, Пѣре Појовог Пд, Аце Појовог браш Пд, Мише Пойсиминог ошац НБ, кош Славка Прѣдѣновог НБ, кош Паје Пучиног Е, Мишу ча Радиног СЦ, Мише Рајковог Ки, у Милана Рајковог оца НК, Николе Рајковог браш З, Алексе Сиѣнаћовог Ми, Мишу Сиѣјановог Ит, за Мику Сиѣјовог Дс, кош Паје Туциног у баишу Е, Шимишовог Ф, кош Шницановог бунара Мо.

Уп. и грађу у т. 502.

У ограниченој мери остварује се тенденција да краћи заменички облици релативно најчешће чувају нескраћено -га. Изгледа уз то да су нескраћене форме далеко обичније у тамишкој зони него у кикиндској.

Однос између наставака именичке и заменичке промене
у Г (—А) јд мушког рода и Гјд средњег рода

504. У овој области напуштени су из старине наслеђени односи. Наставка -а више није ни обележје познате скупине присвојних заменица и придева, нити знак неодређеног придевског вида. У т. 503. изнети су облици са завршетком -ог(а), а овде ће бити прегледани они са завршним -а:

до ова дѣба Т, од она дѣба Ф Ч, до нѣка дѣба Т Ж, до нѣка дѣба Ит А Ми, није било кав сѣд гурабије ни слаиѣкиша нѣкаква Ф, ош сама себе НБ, љмамо наша друшѣва дѣсиа Ф, да вас Бѣг сѣасе свѣка злѣ Ф, дају ти свѣка мѣсеца сѣѣ динара Цп, у сандуку коледе свѣка дѣра коледе (у песми) СК, било свѣка рѣзговора Пе, љма цвѣћа свакојака Ит, љни јѣла, љића свакојака Ит, било свакојака живѣиша Т, љма свакојака сѣѣмака Ит;

бѣрена кромиѣра Ш Бш, Мало сира. Барена кромиѣра Мо 2–75, кѣм дѣе бѣла брашна Ж, љн љѣк бѣла брашна Ит, бѣла брашна Ф Бд, дајѣе нам ма̀ло бѣла брашна Ме, дај ми ма̀ло бѣла брашна Мо, бѣла лѣба Ит Цп, јѣо бѣла лѣба и ѣвчија мѣса Ж, јѣмо бѣла лѣба СЦ, дај ми бѣла лѣба Ми, даду

лѣба бѣла Ит, бѣла лѣба није би́ло Ч, ма́ло бѣла лѣба З, сѣјало на́ше сѣло и бѣла лѣка Ит, сѣјо ѿо цѣли ла́нац бѣла лѣка Ит, сѣра́шно се лѣка сѣјало, бѣла Ит, ѿмо́ сам лѣка бѣла Бк, ѿмам ѿа́мо бѣла лѣка Ф, бѣла лѣка Ит Бш СЦ, ѿре́праву бѣла лѣка Чј, ѿзо бѣла лѣка СЦ, ушѣ́че се бѣла лѣка и сѣрѣ́ша СК, бѣла ѿасу́ља Иђ 45, од на́ше ѿу́рије до Ве́лика брѣга Ит, очи Ве́лика ѿѣ́шка Ит Цп Км, до Ве́лика ѿѣ́шка Сн, од Ве́лика ѿонѣдѣ́шника Ки, ѿма́ше ве́лика ѿдсла СК, из Ве́лика Сѣла Ми, Ср́бин из Ве́лика Семѿклѣ́ша Мо, није би́ло врѣ́ша ме́ста ни́гди Ит, ни́гди не́ма врѣ́ша ме́ста СК, ни́су ѿа́ко дѣ́га ве́ка Пе, ја́ би би́о дѣ́га ве́ка Ит, ма́лко жѣ́шна брѣ́шна Бк, је́мо жѣ́шна ѿасу́ља Бк, је́ло се ѿасу́ља жѣ́шна Ит, до́несе ѿасу́ља бѣла и жѣ́шна ѿасу́ља Ж, ме́шемо жѣ́шна ѿасу́ља и бѣла ѿасу́ља Бк, зе́лена лѣка Пд, би́ло је ѿасу́ља зе́лена СК, ѿ зла ча́са Ит, од злѣ́ човека Ф, кѣ́вали зрѣла ѿасу́ља Ит, бу́де и кѣ́села кро́мѿѿра кѣ́вана са ѿарада́жѿм Бд, ма́ло кѣ́села кро́мѿѿра Ф, је́мо кѣ́села кѣ́уса Бк, ѿре́правѿ се кѣ́села кѣ́уса Ф, кѣ́села мѣ́ка Бд, да́ћу вам кѣ́села мѣ́ка СК, кѣ́вана кро́мѿѿра Бш, ма́ло лѣба ку́курѣзна Ит, ца́к ѿ́н ку́курѣзна брѣ́шна Ит, ме́ше се ку́курѣзна брѣ́шна Ме, да сам ја́ је́ла ле́а лѣба Ж, мѣ́ка лѣба Ф, мѣ́кана лѣба Ми, мекана ле́ба Иђ 8, во́јник из ми́рна одба Ит, ѿма мѣ́да ку́курѣза Ф, из Но́ва Са́да НБ Ми Ч, за фрѣ́шѿук одба́рена кро́мѿѿра и ра́кије НК, ѿн је на́век би́о одлична вла́дања Км, ме́са ѿече́на Ит, ѿече́на ме́са НБ, ѿдѣ́ше ѿече́на ме́са Ит, је́ду ме́са ѿече́на Т, би́ше ѿече́на ме́са СК, је́мо ѿече́на сѣ́ра Ф, ѿарче сви́нског ме́са ѿече́на Ит, ѿма ѿла́ва ка́мена Ж, ѿла́вѣшна ка́мена до́ста НК, ѿре́праву ѿла́вѣшна ка́мена Ит, ме́ши ѿла́вѣшна ка́мена Ф, ѿдсна ма́сла Ит, скѣ́вала ѿре́бра́на ѿасу́ља Ф, ѿорѣ́ш ѿре́ка сока́ка Ит, ѿржѣ́на лѣба Ф, ѿарче ра́сѿшова дрѣ́ва Ф, во́лела мѣ́го рѣ́чна ра́да Нз, ко́ш Сла́на буна́ра Ит, ѿмам сла́шка ви́на Бк, не во́лем сла́шка ви́на Ф, на́йрави́ла сла́шка ѿѣ́сна СК, до сѣ́ара Бе́геја Ит, измед Сѣ́ара и Но́ва Бе́геја Ит, и Сѣ́ара Бе́чеја НБ, ѿрико Сѣ́ара Бе́чеја Бш, ѿш сѣ́ара одба Ч, иза сѣ́ара грѣ́ва Иђ 38, ко́ш сѣ́ара грѣ́ва НБ, ѿсѣ́раѿшли сѣ́ара свѣ́шна СК, ме́шемо су́ва грѣ́жѣ Т Ж СК, ве́черѣмо су́ва ѿѣ́сна СК, је́ду ѿдѣ́шан ѿасу́љ и су́ва ѿѣ́сна НК, ме́шу су́ва грѣ́жѣ Бк, су́ва лѣба у ѿѣ́рбу Бк, до́бѣвали су́ва лѣба Бш, кѣ́ва су́ва ѿѣ́сна СК, ѿврда ко́лача Иђ 49, би́ло е ѿѣ́шка жи́вѣшна Ит, кѣ́шѿли фѣ́на ѿѿѣ́фа СК, фрѣ́шка ко́лача Ит, до́би́јемо фрѣ́шка лѣба Ит, цр́на лѣка је́ли бѣла Цп, сѣ́ѣ кѣ́ла лѣка цр́на Сн, цр́на лѣка Ћ;

од Ви́дова до Ива́ња дна́ Мђ, до Ћѣ́рѣва дна́ Ф, ѿосле Ћѣ́рѣва дна́ Ф, ѿре́ Ћѣ́рѣва дна́ Бк, о Ћѣ́рѣва дна́ до Пе́ѿрова дна́ Пе, од Ива́ња дна́ до Пе́ѿрова дна́ Мђ, ѿш Ми́ѿрова да́на Цп, од Ми́ѿрова дна́ З, до Пе́ѿрова дна́ Ж, ѿосле Пе́ѿрова дна́ Ж, ѿосле Пе́ѿрова да́на Ф, ѿш Пе́ѿрова дна́ НБ, ѿш Пе́ѿрова дна́ Ф, очи Пе́ѿрова дна́ Пе Е Ми, ѿре́ Пе́ѿрова дна́ Бк, ѿш Сѣ́ѣсова дна́ СК.

ѿарче го́вежа ме́са Ит, ѿѣ́шѿѿо кѣ́ла го́вежи́ја ме́са Сн, ѿма ѿѣ́ жѣ́ребе́жа ме́са Бк, ѣ́вча ме́са Бк, ѣ́вчи́ја ме́са Ж, изне́се сѣ́ра ѣ́вчи́ја Цп;

ба́лкѣ́нска ра́ѿна Ит, од баѿѿѣ́цка дрѣ́ма Ме, код Виногра́ѿска буна́ра Ит, ѿѣ́ код Гр́чка зи́да (реч је о фами́лији Гр́чки) Цп, је́ла жи́ви́нска ме́са НК, ѿш Ка́сѣ́йска мо́ра до Ни́жња Нѣ́вгорода Ит, је́л зна́ше Ве́лу Ра́дѣ́љѣчка

Ит, кѣлу свѣњска мѣса Ме, сѣли и мѣкана бѣла сегѣдѣнска лѣба НК, нѣколико лѣсѣнова сѣлѣчка дувѣна Ит, дѣлазу ис Цѣрска ѣска Цп, Милана Црњанска кѣћа Ит, Бѣше Шѣвѣчка кѣћа Ит;

иѣ је ѓвдашња рѣда Бк, до ѣскришња ѣѣсѣ Ит;

Нѣколе Вѣљина дѣда Мо, Душана Игњѣйова Ит, од Жѣрка Нѣсоњина Км, Дрѣгомира Пѣйрина Ит, Душана Рѣкина сѣсѣтра НК, Јѣце Рѣжсина Ит, код Мѣливоја Гѣлина Ит;

нѣкад бѣла сѣѣвања него ѣ шѣјалу Ит, ѓна је дѣжа лѣка Ф, бѣло е лѣкша жѣвѣшѣ Ит;

нѣмаж дѣруга ѣѣсла Ж, ѣзо сам из дѣруга сѣла Мђ, ѣрѣскачу јѣдан ѣрѣко друга Пд.

Овај материјал указује на две чињенице:

нема ниједног примера (осим усамљеног и чудног јѣдан ѣрѣко друга) у којем би се наставак -а јавио у атрибутој речи употребљеној самостално, без наслона на именицу (односно, у синтагми *ѣѣ сама сѣбе*, на личну заменицу);

у већини случајева реч је о облицима који изворно нису имали -а, нпр. о придевима с акцентом одређеног вида или са суфиксима таквим као што су -ски или -њи, или чак о компаративима.

Стиче се утисак да овакво -а обележава блиску везу атрибута и именице. Сама именица готово у свим случајевима има наставак -а (изузетак чини неколико личних имена типа *Нѣкола* или *Бѣйѣа*), тако да сазвучје двају -а наглашава чврсту повезаност унутар синтагме. Неће бити случај што су тако добро заступљени топоними, укључујући оне као *коѣ сѣѣра грѣбља* и партитивни генитиви назива животних намирница као *бѣла лѣба*. Треба, међутим, нагласити да се не ради о строго ограниченој граматичкој категорији. У многим случајевима допуштена је напоредност: *код Винограѣйска бунѣра* и *до Винограѣйског бунѣра*, *сѣѣра свѣѣа* и *сѣѣрог свѣѣа*, *Душана Игњѣйова* и *Душана Мѣрковог*.

Значајна је широка распрострањеност ове појаве, доскора практично непознате науци. Она је нађена и у Батањи (Ивић, Батања 42), у говорима југоисточног Баната,⁴³⁶ у биограчићком говору,⁴³⁷ у Бачкој,⁴³⁸ у Срему,⁴³⁹ у централној Шумадији,⁴⁴⁰ у говору Галипољских Срба⁴⁴¹ итд. Стиче се ипак утисак да појава нигде није заступљена тако широко као на подручју којим се бави ова монографија.

⁴³⁶ Ивић, Херски 337.

⁴³⁷ Ивић, Биогра. 163.

⁴³⁸ Поповић, Госп. 178–179, Уп. из *Нѣва Сѣда* у Чуругу, Секулић, Текстови 195.

⁴³⁹ Б. Николић, Срем 346.

⁴⁴⁰ Реметић, Шум. 268.

⁴⁴¹ Ивић, Галип. 210.

Порекло појаве јасно је само у најопштијим цртама. Она је морала настати у оквиру распада наслеђеног граматичког контраста између наставака именичке и заменичке промене. Поједине сталне синтагме као *дуга века*, *Душана Ракина* или *око Пејрова дна* могле су дати повода да се формално слагање атрибута и именице, са завршним *-а* у оба случаја, схвати као обележје блиске везе атрибута с именицом. Детаљи су непознати; настанак појаве није праћен у писаним споменицима језичке прошлости. Известан хронолошки податак пружа нам, рекло би се, присуство појаве у говору Галиполских Срба. Мало је вероватно да су синтагме описаног типа тамо настале независно, тј. да нису понете из старе постојбине.

505. О снази тежње да се повезаност чланова синтагме обележи паралелизмом завршетка сведочи и увођење *-о* као завршетка Гјд у две строго ограничене категорије облика:

од лѣѣа ља до ово дѣбо Пд, *од ѣѣо дѣбо* Ф 3, *од ѣно дѣбо* Ф Ки, па онда и *од ѣѣо дѣба* НБ, *од ѣно дѣба* Т НБ СК, *о ѣѣо дѣба* Ме, *до љѣко дѣба* Ит;

јѣдно дѣ друго Мђ Ч Ф СЦ, *сѣ се слѣшало јѣдно ѣ друго* Ит, *ѣрѣѣили се јѣдно кѣ друго* Ит, *из ѣѣи гомѣѣѣа, а ѣне су сѣ јѣно дѣ друго наслѣгано* Ит, *да слѣжемо јѣно дѣ друго* Ит, *ѣдѣљено јѣдно ѣ друго* Сн, *ѣѣо су бѣла дѣ сѣла јѣно кѣ друго* Ит, *бѣжи јѣдан ѣко друго* Е, *јѣдно ѣрѣко друго* Бш.

Као полазиште могле су послужити акузативне конструкције као у *(о)но добо*, одн. *дѣа мѣмка се ѣѣѣу јѣно љѣз друго* Ит.

Паралелизам синтагми *од ова доба* и *од ово доба* дао је повода за појаву примера као у *ѣѣа дѣба* Чј.

Датив једнине мушког и средњег рода

506. Од наставака из наслеђеног репертоара овде се чува једино *-ом*; *-наставци -ому*, *-ему* и *-ем* су ишчезли, исто као и *-у* из именичке промене.

Потврде за наставак *-ом*, код старих тврдих али и код старих меких основа, имамо само из кикиндске зоне (изгледа, без њених најисточнијих места као што су СЦ, Чј и Сп):

а) *каѣаѣу ѣѣ мѣм брѣѣу* Бш, *мѣм ѣѣу* НБ Ђ, *дѣј мѣм сѣну* Ми, *каѣжем љѣном мѣѣѣу* НК, *љѣном чѣвеку* Сн, *каѣо ѣѣ да ѣѣѣѣѣ љѣговом колѣѣи* НБ, *ѣвом бунѣру* Пд, *дѣо сам ѣѣм дѣѣѣѣу* Ми, *каѣжем јѣ ѣѣм Душану* Бш, *каѣжем ѣѣм Жѣѣи* Ки, *сѣѣѣом занѣѣѣу ѣрѣѣа ѣѣѣѣ Ки, да ѣѣѣѣ ѣѣм кочијѣѣу* Ки, *каѣѣѣѣ ѣѣм лѣѣѣом мѣмѣу* Бш, *ѣѣѣѣ ѣѣѣѣ ѣѣм свѣѣѣѣу* Ки, *ѣѣм чѣвеку* Ме НБ, *каѣжем ѣѣм љѣмѣѣѣѣ сѣну* СК, *јѣ сам ѣѣм љѣѣѣѣ колѣѣч* НК, *ѣрѣѣѣѣ кѣрѣѣѣѣ ѣѣм ѣѣѣѣм с кѣм се ѣѣѣѣѣѣѣ НК, каѣжем ѣѣм ѣрѣѣѣѣм* СК, *ѣѣм љѣ знам каѣо се зѣѣѣ НК, бѣѣѣ ѣѣѣм ко је дѣѣѣ љѣѣѣѣѣ Ми, дѣѣѣѣѣ ѣѣѣм кѣѣѣ љѣѣѣѣѣ Км, каѣо јѣ ѣѣѣм, ѣѣѣѣ је ѣ ѣѣѣѣ Мо, бѣѣѣ ѣѣѣм кѣ ѣѣѣѣѣ Ки, бѣѣѣѣѣ ѣѣѣм рѣѣѣѣѣ Ки;*

сїме иїм Ит, иїм нє шреба мѣго мѣсїа Сф, иїм нє шреба Ч, кѣме су
їрѣале, иїм се нѣне иѣлцовати Ф, иѣлак нѣма иѣлак иїм Ф, иѣшко ѣним
Ит, бѣго ѣним гѣздовању З, ѣним дѣшеїу Ит, ѣним крїлу Ит, дѣо ѣним пѣ-
сїїру Пе, кѣже ѣним Рїсу Ф, мѣне да кїиш слѣнине, ѣним кобѣсице Бк,
ѣремо ѣним чѣїир лѣнца Бк, ѣним се сїмело Ит, кѣко се ѣним сїме Ф;

иѣмо Вѣликим Бечкѣреку Ит, ирѣдѣш вѣјним реферѣнїу Сф, кѣжем
иїм иїиим Ф, ирѣдо јѣвним иїужсиѣу Ф, сїрѣмићу ѣвим јѣдним мѣлим Ф,
мѣцарским ѣзредѣш Ит, одгѣвѣра мѣсним ѣдбору Ф, сѣлим сїѣиїу Ит, да
иѣмогнем и сѣби сѣлим и нѣшим нѣроду СЦ, да нѣрѣди свѣтим Илїи Ит,
иѣкѣжем срѣским делегѣш СЦ, сїѣрим Ђури Ђ, бїїже Сїѣрим Бѣгеїу Ит,
дѣмо сїѣрим свѣшїу Бк, сїѣрим свѣшїу кошїу СЦ, не одгѣвѣра нѣшим сїѣ-
рим режїму Км, кѣш смо иїшли илїїјѣнским фрѣнїу Ф, иѣшї илїїјѣнским
иѣлу Ф, ѣченим чѣвеку Ит, ѣма дѣо Мїлану Пѣрошким Пе, чѣлим сѣлу Ш,
сїмѣша чѣлим сѣлу Ф;

кѣжем Мѣрку Дрїиим Бк, Свѣшїозару Крїиим иїко свїиїѣк Пе,
сѣсїриним мѣмку Ме;

јѣним ковѣчу Ит, јѣднїм дѣди с иѣмо Гѣвра Сф, јѣдним нѣга, јѣдним
гѣва, јѣдним рїка Ф, ѣднѣсѣм јѣднїм дѣшеїу дѣе кѣцке иѣћера и ѣднѣсѣм
дрїгим дѣе Ф, илїиим јѣднїм дѣсѣш форинїи Т, јѣдним је дѣшла рїжа СЦ,
јѣдним бѣци ѣвѣмо, јѣдним ѣнѣмо Ф, мѣне јѣним дрїгим у рїке СЦ, дѣ јѣдним
сїну и дрїгим Ф, јѣдним нѣчини иѣмо, дрїгим иѣмо Сф, дѣје јѣдним и дрїгим
СЦ, дѣво сам јѣднїм да нѣси СЦ, јѣдним смо дѣли НБ, нѣ могу кѣзїи јѣдним
Ме, јѣдан дрїгим Ит, јѣдѣн дрїгим Сф, јѣдан дрїгим иѣмогнемѣ Ит, иѣзѣји
јѣдѣн дрїгим Сф, нѣдѣвали јѣдно дрїгим иѣне Бк, иѣкѣжеду јѣдно дрїгим
Ит, дрїгим нѣне Ит, дрїгим је лѣко сїдишї Ит, ирѣдем дрїгим Бк, иѣкѣла
дрїгим и ирѣла дрїгим Бк, ѣвек сам дрїгим рѣдила Бк, да кѣжем дрїгим Ф,
дѣ ѣвїм дрїгим иїшѣи, иѣ је иїшла јѣднїм ирѣво у кућу Бк, мѣшем дрїгим
кѣну Пе, дрїгим чѣвеку Ит, а ѣвим дрїгим Иї 15;

дѣ кѣим сїѣрим чѣвеку Бк, мѣим брѣшїу Сф Ме, дѣиѣда се иѣо мѣим
гѣзди Ф, мѣим дѣди Ш, нѣ шреба мѣим дѣди зѣмѣа Пе, мѣим дѣшеїу Ф,
кѣже зѣшї мѣим Ит, ѣн нїје мѣим знѣњу рѣван Ит, ѣзмишїе мѣим Јѣци зѣ
душї Чї, мѣрам се јѣвишї мѣим чѣшїним командїру Ит, кѣжем мѣим кїму Ф
Ч, нѣ могу иїм мѣим мѣшїорим да ѣгѣвем З, дѣла сам мѣим Мїлану СЦ,
кѣжем мѣим Нїколи Ф, мѣим ѣцу Ил Ит СЦ, мѣим сїну Ит Ф, мї смо дѣли
мѣим сїрїцу Ит, да мѣим иѣшїку иѣкѣжем Ит, кѣко иїш иївѣим сїну СЦ,
свѣки се рѣдује свѣим дѣшеїу Пе, ѣцу свѣим Бк, нѣшим брѣшїу Ме, бїо сїѣ-
рѣјко нѣшим иѣи Ил, јѣвили нѣшим иѣи Бк, да кѣжемѣ нѣшим мѣлѣшїу Е,
не одгѣвѣра нѣшим сїѣрим режїму Км, чїдим се вѣшїм сїну СЦ;

мѣшїм чѣбану Ил, сїѣрим мѣшїору Ит, нѣсїѣрим гѣзди Т, нѣсїѣ-
рим сїну Т;

ишїм Ит Пе.

Тако и у *Чѣвошї (мѣим сїну, дѣла сам ѣвим чѣвеку), *Кѣчи (мѣим
сїну), *Гѣду (дѣбрїм чѣвеку). Мећутим, Степановић, Маї. 125, бѣлежи у Дс

дао сам њџм човеку. Све је то у складу са географским распоредом који смо констатовали у југословенском Банату. Уп. скицу 39.

Пространи ареал наставка *-им* у Дјд захвата и Бачку (углавном југоисточну),⁴⁴² источни и централни Срем,⁴⁴³ југоисточни Банат⁴⁴⁴ и појас од Београда кроз Шумадију до ушћа Груже.⁴⁴⁵ На југоистоку се овај ареал на-слања на подручје наставка *-ем* у ДИЛ, које покрива косовско-ресавски дијалекат, што значи да једнакост наставка Д и И (и Л) једнине м. и ср. р. придевско-заменичке промене карактерише цео дуги појас дуж источне границе штокавске области са синтетичком деклинацијом, од Дечана до северо-источног Баната.

Наставак *-им* у Д (и Л) једнине јавља се и у српским говорима у будимпештанској околини⁴⁴⁶ и у говору Хрвата у истом пределу,⁴⁴⁷ као и у бачком буњевачком говору.⁴⁴⁸ Осим тога М. Решетар⁴⁴⁹ бележи неколико таквих облика из Бјеловара, односно Вировитице.

Историјским потврдама за Дјд на *-им* располажемо од првих деценија XVIII века: *џи се врло вишим богу молиаше* у Ерлангенском рукопису,⁴⁵⁰ *свако^м свои^м браџи^х* код Венцловића,⁴⁵¹ *да се враџи^{мо} наши^{мъ} мрки^{мъ} лебџ* код Јоакима Вујића 1809.⁴⁵²

Локатив једнине мушког и средњег рода

508. Наставак *-ом* и овде је углавном одлика кикиндске зоне, и то без њених источних предела:

а) у *кџм буџаку* Ки, у *њџном аџа^{ру}* Ф, н *џџом рџгџу* Е СЦ, у *џџом облику* СК, у *џџом џа^{ру}* СК, у *џџоликом врџмену* НК;

442 Поповић, Госп. 24 и 179. На Бачку се ослања најисточнији говор Срба у Славонији: *џвим деџџџу, џним браџи^у*, С. Секереш, Даљ. 145.

443 Б. Николић, Срем 344.

444 Ивић, Херски 337 и 347.

445 Реметић, Шум. 271, са подацима из литературе, којима треба додати и спорадично *-им* у Левчу (Р. Симић, Левач 352 и 357) и у косовско-ресавском говору околине Лепосавића (Божовић, Ибар 207). На стр. 270 Реметић саопштава да се на подручју његовог истраживања у Шумадији *-им* најдоследније употребљава у космајском крају, док идући према Колубари расте фреквенција модела *добро^м човеку*.

446 Ивић, Ловра 196; Степановић, Мађ. 137–138.

447 Степановић, Мађ. 155.

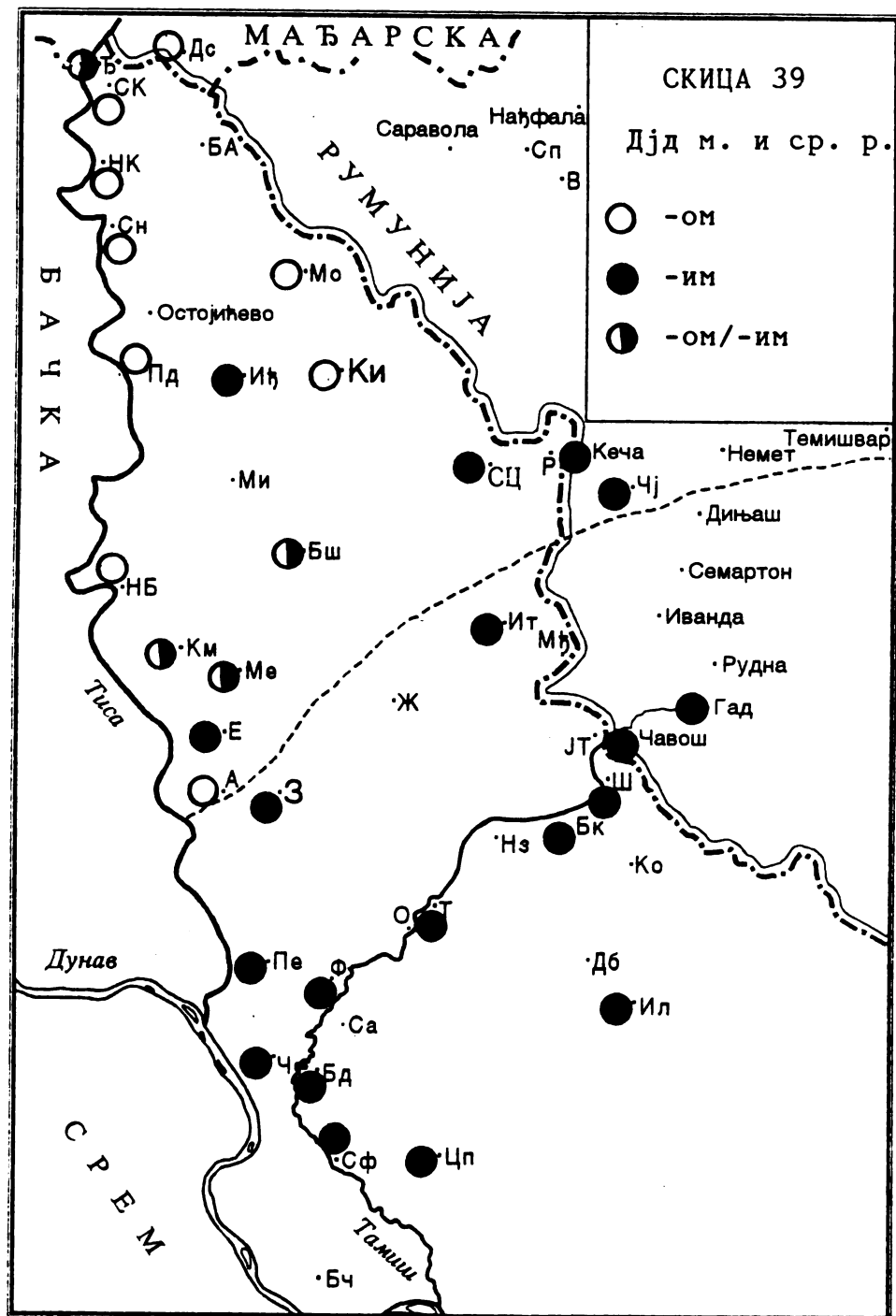
448 И. Поповић, Госп. 28; Степановић, Мађ. 113.

449 Шток. 182.

450 Гезсман, Ерланген 278.

451 Јовановић, Венцловић 191.

452 A. Albin, *A Diachronic Study of Six Morphological Features Characteristic of the Šumadija-Vojvodina Dialect*, ЗФЛ XVIII/1, 1975, стр. 167. Аутор је прегледао велики број српских књига из XVIII века и почетка XIX, али је за датив на *-им* нашао само пример који смо навели.

о свѣтлим Арѣнђелу Ф, о свѣтлим Ђурђу Ж, о свѣтлим Илији Бк, о свѣтлим Николи Ф, баш о свѣтлим Сави Ит, био у Славѣнским Брѣду Ит, на срѣпским језику Ит, ми кажемо њо срѣпским Ф Пе Чј, о сѣарим завету Бд, њо сѣарим Ф Бш Ки СЦ СК Ђ, њо сѣарим Иђ 30, дѣда више њо сѣарим Ф, бубне њо сѣарим НБ, живим њо сѣарим Ф, идемо њо сѣарим Бш, њо сѣарим ђеише СК, кад ђеише њо сѣарим да чѣјеише БА, е ња ја вам њо сѣарим и кажем БА, њо сѣарим календару Пд, њо сѣарим ђбичају СЦ, у сѣарим новцу НК, у њим сѣарим Бѣгеју Ит, њо сѣаринским Пд, иде њо сѣвим у лађу Ки, на цѣлим свѣту Мо, њо цѣлим Банатиу Ит, њо цѣлим двѣршишту Ф, њако је било у цѣлим свѣту Т;

њо бабиним СК, да иде о Видовим дану Ме, о Петровим дну Ит Ф;

о једним сѣану НБ, о једним човеку Ме, ако је њо једним Бш, у једним Ит, ја сам био у једним великим дућану Мо, на рођу другим Ит, у другим сѣлу Сф, у њим другим сокаку Ит;

б) о мојим браћу Ме, о мојим њокојним ђцу Сф, њо мојим Ф, њо мојим је њако СЦ, знам њо мојим дѣди Ф, ја ћу њо мојим радиѣи Ит, њо мојим знању Ит, њо мојим ђцу Е, њо мојим мишѣњу Ф, у мојим веку Ил Пе, у мојим живѣишту Сф, њо њвојим Ф, човек на свѣм мѣстиу Пе, њо свѣм обичају Бш, њо њашим Бш Ђ, њо њашим аѣиару Ит, њо њашим виђењу Ми, њо њашим живѣишту Ф, њо њашим кажемо „разор“ Км, њо њашим би се казало Ми, њо њашим кѣиѣѣиеру Бк, њо њашим народу Ит, њо њашим ђбичају Ме СК, њо њашим сѣарим Ж Ме, о њашим језику Ж, о њашим сѣлу Км, у њим њашим идењу Ит, у њашим крају НБ, у њашим сѣлу Сн, ви радиѣише њо вѣшим, а ја ћу њо мојим Ит, не знаш ни њо вѣшим Ит, ђво је њо вѣшим, њо њашим није Ф, њо вѣшим рѣѣишту Ф, о вѣшим ђцу Ф;

њо врѣћим Ме, њо данашњим Ч Ф, њо ѡрѣћашњим СЦ;

били у бѣљим Ит, у бѣљим сѣану НБ, у мањим ѡрѣишцу, у вѣћим ѡрѣишцу Пе, њо новим Бш, у ѡрѣѣијим ђуху Ит.

У грађи П. Ивића из Темишвара: њо њашим врѣмену.

Тако и у *Немету (и њо вѣшким и њо срѣпским) и *Кечи (у њашим ѡѣорским ѡѣслу; више њо рѣмѣнским), такође и у Сиригу код Сегедина: нѣсмо били у њим сѣану.⁴⁵³

В. скицу 40.

Наставак -им у Лјд употребљава се свугде где се и у Дјд јавља исти наставак и уз то још понегде, тако у говору Банатске Црне Горе,⁴⁵⁴ у карашевском говору,⁴⁵⁵ у колубарском,⁴⁵⁶ у западносремском.⁴⁵⁷ Осим тога

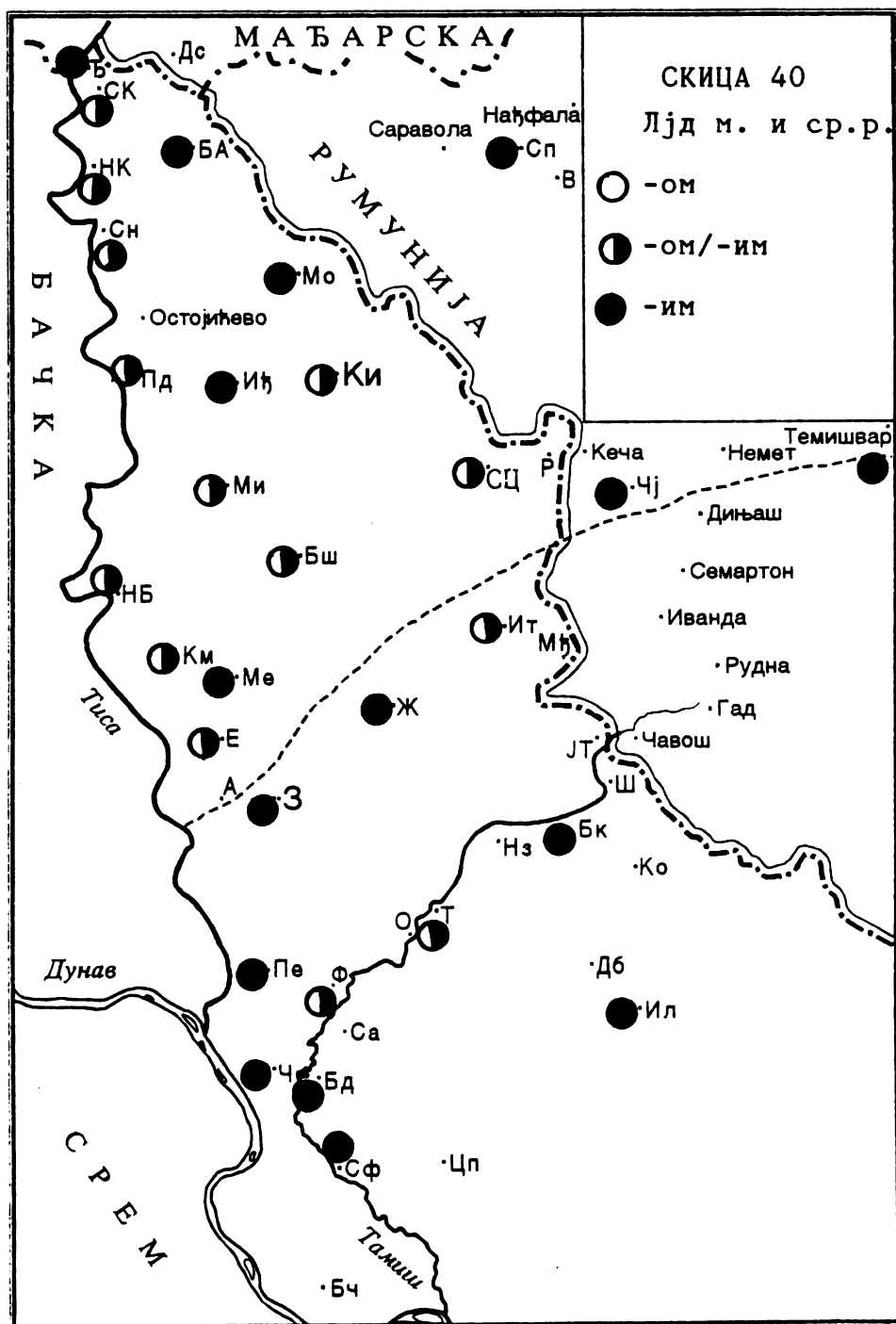
⁴⁵³ Степановић, Мађ. 125.

⁴⁵⁴ Ивић, Незам. б 155.

⁴⁵⁵ Петровић, Караш. 172: *ро њим*, 174: *наѣим*, 178: *којим*. Међутим, у истом говору, који разликује *е* < *ѡ* од *е* другог порекла, долази у овом падежу и -*ет*: *мојѣт* 174, *овѣт* 176, *ѣтѣт* „чине“ 178. Будући да ненаглашено *и* може потицати од *ѣ*, наведени примери нису једноставно упоредиви са нашим материјалом. Треба ипак истаћи да ни -*ѣм* не одговара наслеђеним наставцима -*ам* и -*ем*.

⁴⁵⁶ Б. Николић, Кол. 50.

⁴⁵⁷ Б. Николић, Срем 344.

у неким говорима у Црној Гори *-им* се јавља у Л заменица *кѡ* и *нѡ* и то само уз предлог *ѡ*.⁴⁵⁸ Синтагма *ѡ кѡм* долази и у говору села Мрче под Копаоником.⁴⁵⁹ Потврде за Л *чим* у ресавском говору⁴⁶⁰ и у славонској Посавини⁴⁶¹ нису сасвим поуздане. Међутим, Томо Маретић⁴⁶² извештава: „Ja sam po Slavoniji /на жалост, без прецизирања места/ dosta slušao od pridjeva (i zamjenica) u lok. sing. m. i sr. r. oblik na *-im*, na pr. *dobrim*, *našim*.“

У описани круг феномена не спада ситуација у говорима око средњег тока Купе, где *и* у примерима који се износе у литератури може потицати од *ѣ*, у резултату чакавских, односно југозападнокајкавских гласовних процеса. При том је нпр. у пригорском говору⁴⁶³ једнакост Ијд и Лјд најчешће само факултативна, док се у озаљском говору Ијд и Лјд најчешће разликују прозодијски, на начин који сугерира да је *-им* у Лјд било кратко, а у Ијд дуго.⁴⁶⁴ Наравно, и овде важи опсервација да ни *-ѣм* не спада међу старе наставке заменичке промене.

У старим текстовима локатив на *-им* је много боље потврђен него одговарајући датив.⁴⁶⁵ Даничић наводи при *коимъ селѣ* из XIII в., ни *8 чимъ криви* из XIV в., на *нимъ* и на *кимъ местѣ* из XV в.,⁴⁶⁶ затим *животворещимъ*, *воудѡущимъ* и *почившимъ* из XV в.⁴⁶⁷ У писму Стефана Бранковића Дубровчанима из 1485.⁴⁶⁸ налази се пример ни на *чимъ*, у такође екавски писаној исправи султана Бајазита II из 1485.⁴⁶⁹ на *кимъ годѣ*, а у Ходошском препису Душановог законика *оу коимъ ... селѣ*.⁴⁷⁰ У старосрпској Тројанској причи срећемо примере *оу дѣвичимъ роухоу* и *оу дѣвичимъ роуѣ*⁴⁷¹ и на

⁴⁵⁸ Ј. Вуковић, П.-Др. 61; Пешикан, Староцрног. 154.

⁴⁵⁹ Првослав Радић, Мрче 26.

⁴⁶⁰ У приповеци из Ресаве коју је забележио Милош Ивковић, објављеној у књизи *Српске народне приповејке* књ. 1, уредио Веселин Чајкановић, СКА, Српски етнографски зборник XL1, 1927, стр. 296.

⁴⁶¹ Ивић II, 34. И овде је реч о само једном примеру, и то таквом у којем је *чим*, како изгледа, у саставу везника *ѡчим*: *po čim je osto*. Да у таквим везницима падежна рекција не мора одговарати општијим правилима, показује слични везник *дочим*.

⁴⁶² *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad JAZU 180, 1910, 174.

⁴⁶³ V. Rožić, *Kajkavački dijalekat u Prigorju*, Rad JAZU 116, 1893, стр. 130, 131, 133, 134, 135 и д.

⁴⁶⁴ Stjepko Težak, *Ozaljski govor*, HDZb V, 1981, 276–279.

⁴⁶⁵ И овде се, као и у погледу Дјд на *-им*, наши подаци морају сматрати непотпуним јер нису засновани на систематском претраживању извора, које би било непримерено у монографији о данашњим говорима.

⁴⁶⁶ *Историја облика* 180.

⁴⁶⁷ *Историја облика* 183. Пример *животворещимъ* налази се у једној икавској писаној повељи босанског краља Стефана Остоје, што значи да ту *и* може потицати и од *ѣ*. И пример *žudejskim* налази се у једном икавски писаном тексту (M. Rešetar, *Primorski leksionari XV. vijeka*, Rad 136, 1898, 146).

⁴⁶⁸ Миклошич, MC 518.

⁴⁶⁹ Н. д. 535.

⁴⁷⁰ И. Грицкат, *Одлике ресавске редакције у старијим љреписима Душановог законика*, ЈФ XXXIV, 1978, 133 и 135. Сличну синтагму *оу коимъ селоу* садржи Струшки препис (тамо, стр. 135).

⁴⁷¹ A. Ringheim, *Trojasage* 51, 221, 328.

свои^м с^ра^цо^у,⁴⁷² у Протоколу српске православне црквене општине у Коморану на чим из године 1686.⁴⁷³ У Ерлангенском зборнику из 1720. читамо не смеде их ни њо ким њосла^ии и на ким ме о^ста^ва^ва^иш,⁴⁷⁴ у списима Гаврила Стефановића Венцловића о њим и на њим⁴⁷⁵ у попису имовине Митрополије београдске из 1733. године 2 њарче^иа сребрена сосуда во чим ше^ћер с^ио^и,⁴⁷⁶ а у штампаним српским књигама из XVIII века и почетка деветнаестог налази се мноштво потврда.⁴⁷⁷ М. Сучевић доноси неколико примера из дела Доситеја Обрадовића,⁴⁷⁸ а Херта Куна додаје још један.⁴⁷⁹ На исту појаву осврнули су се Милош Светић⁴⁸⁰ и Вук Карацић,⁴⁸¹ осуђујући је као граматичку погрешку.

И католички писац Гргур Пешталић у свом делу *Уџишење ожаловљених* (у Будиму 1797) употребљава локативе једине као *каквим, којим, кришћанским, очинским, оваквим, овим, њророчанским*.⁴⁸²

510. Питање порекла наставка *-им* у Д и Лјд м. и ср. рода заменичко-придевске промене тешко је и заплетено.

Ђуро Даничић је полазио од облика меких основа сложене придевске промене с некадашњим наставком *-имь*,⁴⁸³ испуштајући из вида питање истог наставка код заменица.⁴⁸⁴ Таквом објашњењу склон је и С. Реметић⁴⁸⁵ („не би представљало никакав изузетак ни преседан, јер се зна да су модели меких основа однели многе победе у процесу бурних аналошких уопштавања и прекрајања у историјском развоју српскохрватског језика“). Ипак, ствари не стоје тако једноставно. Даничићеве потврде за Лјд на *-им* код придева меких основа у XV веку спадају у црквени језик. Карактеристично је да су

⁴⁷² Ringheim, н. д. 41.

⁴⁷³ Гаврило Витковић, *Српски историјски и књижевни сјоменици*, Гласник Српског ученог друштва 67, 1887, 250.

⁴⁷⁴ Josip Matešić, *Die Erlanger serbokroatische Liederhandschrift, Sprachliche Untersuchung*, München 1959, 113.

⁴⁷⁵ Александар Албијанић, *Прилог њроучавању неких морфолошких особина у језику Гаврила Стефановића Венцловића*, ЗФЛ XXVI/1, 1983, 75.

⁴⁷⁶ Радослав Грујић, *Прилози за историју Србије у доба аустријске окупације* (1718–1739), Споменик СКА LII, 1914, 121.

⁴⁷⁷ Alexander Albin, *A Diachronic Study of Six Morphological Features Characteristic of the Šumadija-Vojvodina Dialect*, ЗФЛ XVIII/1, 1975, 167. Аутор истиче да се наставак *-им* у Лјд јавља од раних деценија XVIII века, а да је до осамдесетих година тога столећа постао прилично чест у делима војвођанских писаца.

⁴⁷⁸ *Језик у делима Доситеја Обрадовића*, Извештај српске православне велике гимназије сремско-карловачке књ. 55 за шк. год. 1913/1914, стр. 30.

⁴⁷⁹ Куна, Доситеј 118–119.

⁴⁸⁰ Српски летопис год. VI, св. 21, 1830, 53–54.

⁴⁸¹ *Српске народне њословице*, На Цетињу 1836, Предговор, стр. XXXII, и *Писма Платону Аџианцковићу*, 1845, 92.

⁴⁸² Т. Maretić, *Jezik slavonskijeh pisaca*, Rad JAZU 180, 1910, 171.

⁴⁸³ *Историја облика* 283.

⁴⁸⁴ Н. д. 280.

⁴⁸⁵ Шум. 272.

сва три примера партиципи туђи народном језику, при том два са *иш* место *ћ*. Оба Даничићева примера за *-им* код тврдых придевских основа⁴⁸⁶ потичу из икавских писаних исправа XV века, тј. немају значаја за наше питање. Иначе, од најранијих писаних споменика на нашем језику у Лјд сложене промене, као и у свим другим облицима који су садржали консонант, усвојени су наставци заменичке деклинације.⁴⁸⁷ По свему судећи, између старог наставка *-имъ* и новијих облика на *-им* нема континуитета. Објашњење које полази од *-имъ* поготову је немоћно пред веома раним потврдама за Лјд на *-им* код заменица (в. нап. 486). Осим тога, ово би био једини случај уопштавања неког наставка сложене придевске промене. Наставци меких основа заиста су често побеђивали у разним граматичким категоријама, али су то увек били наставци заменичке деклинације.

А. Белић је веровао да је наставак *-им* у ДЛјд настао укрштањем икавских и екавских говора, тј. икавском супституцијом гласа *е* у косовско-ре-савском наставку *-ем*, чија је генеза иначе лако објашњива.⁴⁸⁸ Припадници Белићеве школе пошли су, не увек до краја, за мишљењем свога великог учитеља.⁴⁸⁹ Међутим, то је схватање углавном напуштено са падом Белићеве теорије о мешавинском пореклу шумадијско-војвођанског дијалекта. Реметићево аргументовано побијање⁴⁹⁰ докрајчило је ту теорију, која, уосталом не може да објасни рану појаву *-им* у локативу именичких заменица и присуство таквих облика у црногорским говорима.

Мишљење Милана Решетара⁴⁹¹ према којем су једнаки наставци Д, И и Л јединице изједначени по угледу на одговарајуће множинске наставке није прихватљиво: *-им* се у локативу јавило много пре у јединици него у множини, а у Војводини и данас *-им* није уопштено у Лмн, али у Лјд готово свуда јесте. Решетарово гледиште је ипак много касније имплицитно прихватио А. Белић.⁴⁹²

Игрутин Стевовић⁴⁹³ сматра ово изједначење Д и Лјд саставним делом „опште појаве уједначавања заменичко-придевских наставака“. Та појава, међутим, није тако општа, а и кад би била, морала би бити објашњива на неки начин. Занимљиво је, међутим, да и пољски лингвисти објашњавају⁴⁹⁴

⁴⁸⁶ *Историја облика* 283.

⁴⁸⁷ *Историја облика* 283 и *passim*.

⁴⁸⁸ А. Белић, Дијал. карта 38.

⁴⁸⁹ Ивић, Биогр. 161–162 (рад је написан 1947, а објављен 1978); исти, Банат 150 (али не и Дијал. 73 и 75); Б. Николић, Срем 393; И. Поповић, Госп. 24 и 27.

⁴⁹⁰ Шум. 272.

⁴⁹¹ Štok. 182.

⁴⁹² *Историја српскохрватског језика*, књ. II св. 1, *Речи са деклинацијом*, четврто издање, Београд 1969, 122.

⁴⁹³ Гружа 425 и 441.

⁴⁹⁴ Тако на пример, Zenon Klemensiewicz, Tadeusz Lehr-Splawinski и Stanislaw Urbaniczky, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1955, 313–314 и 331–332. Насупрот томе Eugen Pauliny, *Vznik východoslovenského tvaru o tim dobrim*, Македонски јазик XXXII–XXXIII, 1981–1982, 563–566, даје интересантно објашњење сличне појаве у источнословачким говорима, и то на основу гласовних процеса каквих у српскохрватском није било.

наставак *-ум/-јт* у Лјд заменичко-придевске промене „изједначењем инструментала и локатива“ не улазећи у то како је дошло до тог изједначења. Ако и пођемо од чињенице да и инструментал и локатив, по својој семантици, спадају у тзв. периферне падеже, да се они довољно разликују употребом предлога (тако да различити наставци нису неопходни) и да се наши облици по правилу јављају у атрибуту, што чини да значењску разлику носи именица, све то није довољно да објасни како је дошло до бркања у језичким срединама које иначе добро разликују падеже и које, на пример, у свим именичким врстама имају различите наставке за Ијд и Лјд. Уосталом, једнакост Ијд и Лјд (с наст. *-ым* одн. *-им*) одлика је и многих руских говора (в. нпр. *Русская диалектология* под ред. Р. И. Аванесова и В. Г. Орловой, Москва 1964, 121). Објашњења те појаве која дају руски аутори нису увек уверљива. (в. нпр. *Русская диалектология* под ред. Н. А. Мещерского, Москва 1972, 159), а готову нису применљива на наше прилике. Најзад, и у горњолужичком срећемо исту ситуацију.

Остаје да закључимо да питање остаје неразјашњено. Сигурно је толико да се *-им* јавило прво у локативу, а тек касније у дативу, у оквиру општег једначења наставака тих падежа, подстакнутог приликама у именичкој промени. Све друго остаје недовољно јасно. Ради дефинитивног решења проблема било би потребно посебно проучавање, које би узело у обзир развој у свим словенским језицима где је појава заступљена и подробно пратило њено јављање у језичким споменицима из прошлости.

511. Наставак *-у* из именичке промене одржао се окамењен у називима празника:

о Ђурђеву днѹ Сф Ми СЦ, *о Петрову днѹ* Ф, *о Сидсову днѹ* СЦ.

Уп. аналогну појаву у Гјд (т. 494).

Генитив множине

512. Наставак је *-и* < *-их*. Одступа једино облик *свију* од заменице *сав* (т. 515).

Датив множине

513. Наставак *-им* јавља се углавном у кикиндској зони:

сирѐмила моѝм дѐвојкама (= *кћерима*) Ф, *дао сам моѝм сѝновима* Ме, *извади ма̀ло вѝна овим де́цама* Ки, *оста̀ви ѝѝм ма̀лим де́цама* Бш, *Загорка ку̀пила њѐним де́цама* Ф, *моѝм браћѝма* Ме, *моѝм де́цама* Ме, *ја ѝѝ моѝм љну̀чади́ма ѝри́чам* НК, *ѝѝм коринѝаши́ма* Е;

жѝнским ма̀раме, *му̀шким ко̀шуље* НК, *ѝѝафѝр се ѝра̀ви жѝнским* Бш.

У тамишкој зони господари *-има*:

У Имн јављају се и наставци *-им* и *-има*, са географским распоредом који одговара ономе у Дмн:

а) *сас наученим људима Ме, изигро с моим моћцима НК, са шћим људима Бш, шћинајс с оћим људима Ф;*

б) *са жёнскимa Ф, с коима рѣбарима Ит, играле снајке са свѣма рѣдом Ил, с моима људима СЦ, с моима ћеркама СЦ, изишо са његовима људима Ит, са њенима родитѣљима Ш, са њинима сѣарима људма Ит, њѣну девѣјку нѣћеду да мѣћеду с нѣшима Ф, он сѣои ѣрид ѣвима Пд, с ѣвима Ит, с ѣвима дрѣгима свѣма Ит, с оћима Ит, с оћима е мѣло шѣшко Ит, јѣ с шћима нѣ могу да се слѣжем Ит, ѣчо сам с оћима људма Ит, ишо с оћима Е, с ѣнима Маћаревима З;*

*шћѣшовима дѣбрима се шћкли Мђ, са жёнскимa Ф, с људима ѣрѣсвѣн-
нима Ит, ајѣмо са сѣарима Ф, ѣѣознали се нѣши са њинима сѣарима људма
Ит, са шћим сѣарима Рѣсима Ит, са сѣарима СЦ, међу шћим сѣарѣима З;*

с јѣднима чѣзмама Бк, са дрѣгима рѣдницима Нз.

Примери као *сѣои ѣрид ѣвима* представљају посебан случај. И у нашем књижевном језику атрибутивна реч кад стоји без именице често има наставак *-има*.

Малобројност потврда за наставак *-им* у нашој грађи делимично долази отуда што је при теренском бележењу и ексцерпцији тај наставак привлачио најмање пажње.

Локатив множине

515. Стање је веома слично ономе у Имн.

Са целог подручја имамо највише примера са наставком *-и*:

*у нѣши оћмени кѣћама НК, ѣо нѣши ѣзрекѣма СК, ѣо нѣши кѣјнама
Ит, дѣбро зна ѣ шћи сѣварима Ч, ѣѣ шћи брѣгови Бк, ѣѣ шћи звѣздама Ки, ѣѣ
шћи мѣли канѣлићима Ит, ѣѣ шћи ѣлѣнинама Бк, ѣ шћи бѣрама Сф, ѣ шћи гѣдина
Ит, у свѣ крајевима Пд, ѣо шћѣки кѣћама Км, ѣма ѣо нѣки кѣћама Бк, ѣо нѣки
мѣсѣшима Пд, ѣо нѣки сѣлима Ж;*

*на блѣги днѣ Ме, ѣо Гѣрњи лѣвадама Цп, ѣо гѣсѣѣшѣки сѣбѣма Ме,
бѣло у маћарски сѣла Ит, ѣо маѣарски сѣли СК, у мѣлди гѣдина Бк Ит, у
мѣлди гѣдинама Ж, ѣо ѣѣорски кѣћама Ф, ѣо ѣрѣки сокаѣцима СЦ, ѣо ѣрѣки
ѣлиѣѣма Ф, ѣо ѣрѣки шѣрови Ф, ѣо сѣјски сѣлима СК, да се чѣје ѣо шћѣји
дрѣжавама Ит, ишла ѣо шћѣји кѣћама Ит, ѣо шћѣји кѣћама Ф;*

*нѣ двоји кѣли Ф, ѣѣ други вѣрошима Ит, ѣѣ други сѣлима Ф, ѣо дрѣги
сѣли Бк.*

на снази и касније. Оно се огледа и у језику неколико српских публикација из године 1847, кад су иначе облици Имн заменичко-придевске промене на *-и*, како изгледа, били нешто чешћи него у XVIII веку (П. Ивић, *Дијалекатјска основица* 89, 96, 100).

И. Степановић, Мађ. 124, даје примере као *йо срѣски сѣли, йо наѣши шѣрови*, али истиче да нема атрибута на *-и* без одговарајућег именичког облика (изостају, дакле, примери као *йо неки кућама*).

Наставак *-им* засведочен је оскудно:

у њѣним жѣтѣијама Ит, *у њѣним рѣкама* Ит Пд, *о блаѣгим днѣ Ме, на ѣшим ѣрмама* Сн.

И овде се *-има* приказује као особеност тамишке зоне, којој се придружује СЦ:

ѣше йо ваѣшима жѣнама Бк, *ѣма йо нѣкима сѣлима* Ит, *ѣѣ ѣшима дѣкунци* Ит (нем. *Deckung* „војнички ров“), *у сваѣкима кућама* СЦ;

о жѣнским Ит;

ѣо дрѣгима сѣлима Ит.

Пример *ѣѣ ѣшима дѣкунци* привлачи пажњу тиме што у њему атрибут има наставак *-има*, а именица само *-и*.

В. скицу 41.

Поједине групе придевских заменица

Присвојне заменице

516. Заменице *мој, ѣвој, свој* имају у Г (—А)јд мушког рода и Гјд средњег рода по правилу сажете облике:

мѣга Бк НБ, *ѣосле мѣга ѣца* Ф, *мѣга дѣду* Ил, *од мѣга ѣлѣмена* Ф; *мѣг* Бк Т Ми СК, *за мѣг Т, од мѣг браѣша* Бш, *мѣг дѣѣѣѣа дѣѣѣ* Ф, *мѣг ѣца* Т, *код мѣг ѣца* З, *из мѣг сѣла* Бш, *за мѣг сѣна* Т, *мѣг ѣју* Ит, *код мѣг ѣнука* Бд;

ѣвѣга Ит НБ, *о ѣвѣга Жѣве* Сф, *ѣвѣг* СК;

свѣга Бк Ит НБ Пд, *и свѣга сѣла* Ме, *ѣн ѣѣшо наѣѣраг коѣ свѣга кварѣѣѣа* Ит, *свѣг* Ме.

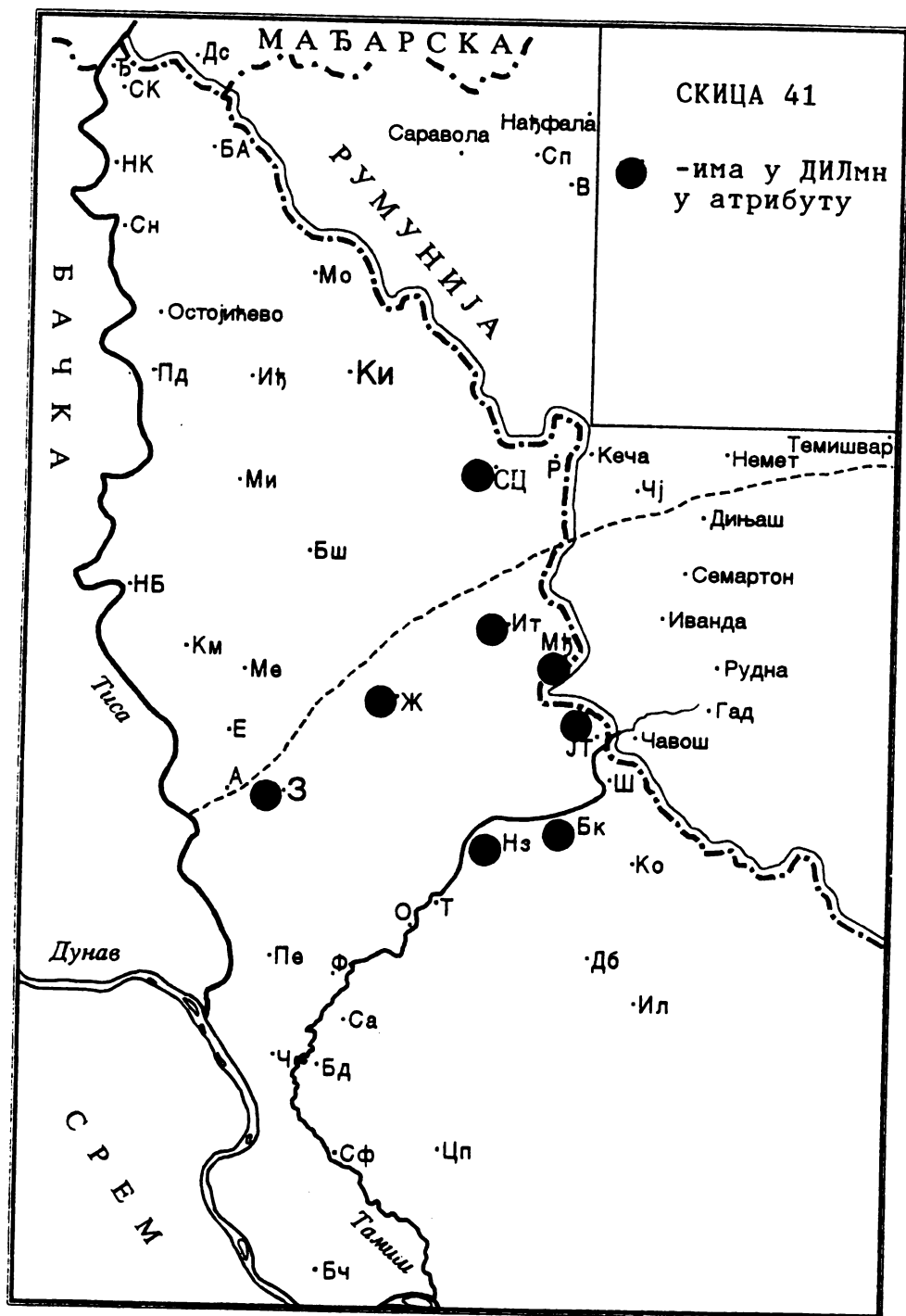
У грађи се нашла свега једна потврда за несажети облик: *мѣѣг* Т.

517. У ДЛјд мушког и средњег рода удео несажетих облика битно је већи:

а) *каѣаѣу ѣѣ мѣм браѣѣу* Бш, *мѣм ѣцу* НБ СК, *каѣѣѣ мѣм ѣрѣѣѣѣѣѣѣу* СК; *у мѣм дѣѣѣѣѣѣѣѣу* СК, *о мѣм жѣѣѣѣѣѣу* СК, *о мѣм сѣну* Бш, *у мѣм жѣѣѣѣѣѣу* СК, *у мѣм коѣѣѣу* СК, *у свѣм рѣду* Ки;

б) *каѣѣѣ ѣѣм мѣѣм кѣму* Ч, *а мѣѣм сѣну нѣси ѣѣѣа* Бк, *дѣм мѣѣм чѣѣѣѣу* Ф, *ја каѣѣѣ Луки мѣѣм* ЈТ, *мѣѣм браѣѣу* Сф Ме, *дѣѣѣѣ се ѣѣѣ мѣѣм гѣѣѣѣ* Ф, *мѣѣм дѣѣѣ* Ш, *нѣ ѣѣѣѣ мѣѣм дѣѣѣ зѣмѣѣ* Пе, *мѣѣм дѣѣѣѣѣѣѣ* Ф, *каѣѣѣ зѣѣѣ мѣѣм* Ит, *ѣн нѣѣѣ мѣѣм знѣѣѣу рѣѣѣѣ* Ит, *ѣѣѣѣѣ мѣѣм Јѣѣѣѣ за дуѣу* Чј, *мѣѣѣм се јѣѣѣѣѣ мѣѣм чѣѣѣѣѣ командѣѣѣу* Ит, *каѣѣѣ мѣѣм кѣму* Ф Ч, *нѣ могу ѣѣм мѣѣм мѣѣѣѣѣѣѣ* да уѣѣѣѣ З, *дѣѣѣ сам мѣѣм Мѣѣѣѣѣ* СЦ,

кажем моим Николи Ф, моим оцу Ил Ит СЦ, моим сину Ит Ф, ми смо дали моим сирину Ит, да моим шетнику покажем Ит, како ћеш твојом сину СЦ, сваки се радује својим децењем Пе, оцу својим Бк; о мојим браћу Ме, о мојим поклоњеним оцу Сф, по мојим Ф, по мојим је тако СЦ, знам по мојим деди Ф, ја ћу по мојим радници Ит, по мојим знању Ит, по мојим оцу Е, по мојим мишљењу Ф, у мојим веку Ил Пе, у мојим животи Сф, по твојим Ф, човек на својим мести Пе, по својим обичају Бш.

Облици на -им долазе готово искључиво у тамешкој зони и СЦ, а сажети по правилу у кијиндској зони. Значајно је да локатив, који у кијиндској зони иначе има форме на -им, иде у том пределу заједно са дативом у употреби сажетих облика на -ом.

518. Присвојна заменица трећег лица једине женског рода овде је увек *њен*:

њен Ф Ме Ми НБ СЦ СК, *њен оца* ЈТ Т Ки СК, *њено Ф*, *њеним оцу* Бк, *са њеним момком* СК, *по њеним* СК, *њена воља* Ф, *из оће* *њене* *љуске* Бш, *код њене куће* Мђ, *имала њену сирину* ЈТ, *њену младост* СК, *њени* Км НБ СК.

519. Исто тако доследно, присвојна заменица трећег лица множине је *њин*:

њин браћ СЦ, *њин гај* Бш, *њин поја* Нз, *с њиним свецом* Ит, *с њиним језиком* Ми, *то е* *њино* Ит, *и* *њино* Ки, *оно* *њино* *поклето* СК, *њина радња* Км, *радос* *њина* З, *њина* је *кућа* *била* Мо, *од њине фамилије* Ит, *њину ашресу* Ит, *њини виногради* Ит, *у њине вагоне* Ит, *та* *њина* *гњизда* Бш, *њине дугачке* *иде* Ит, *од њини оваца* СК, *њини кућа* Иђ 13, *за њиним кајама* БА, *у њиним жистијама* Ит.

О ареалу ове заменице обавештава Реметић, Шум. 284. Из његових података произлази да се она јавља у великој већини екавских говора. Изузетак чине најзападнији војвођански и они у Мачви, можда и они у Метохији.

520. Заменице *његов*, *њен* и *њин* имају у Г (—А) јд. м. рода, Гјд ср. рода и ДЛјд м. и ср. рода увек наставке заменичке промене. Навешћемо овде мањи део примера, будући да је главнина грађе изложена у т. 502–503 и 506–509:

од његовог дједе Пе, *свеца* *му његовог* Ит, *из његовог гроба* Ит; *од њеног браћа* Бш, *пред њеног оца* Ф, *бога* је *њеног* Ме; *њиног слугу* Бш, *њиног деду* Ит, *од њиног оца* Ки;

тај *да његовим другару* Ме, *он каже* *његовим сину* Ме, *његовим оцу* *сестра* СЦ, *по његовим шакти* Ме, *о његовим рођењу* Бк; *то каже* *њеним оцу* Ит, *кажем* *њеним мужу* НК, *она* *по* *њеним* СК, *по* *њеним* *стају* Ф; *кажем* *њиним нареднику* Ф, *по* *њиним* *су радили* Мо, *да кажу* *по* *њиним* НБ.

Ова особина заједничка је великој већини штокавских екавских говора са синтетичком деклинацијом.

Показне заменице

521. Заменица *īāj* у везама са предлозима проширена је почетним *о-*, чиме је у таквим синтагмама остварен паралелизам са заменицама *овај* и *онај*:

он је з ђај њосо Ме, кроз ђај ђцак Бк, кроз ђај њесак Ми, кроз ђај Сибџр НБ, на ђај сѡкак Ит, нуз ђај магаџин Ит, њод ђај магаџин Ки, њод ђај брѣг Мо; брез ђѡг Ч Ф, з ђѡг Ф, из ђѡг Т Бш Ки Ми СЦ Пд, из ђѡг кѡфера Ит, из ђѡг ѡакла Ф, из ђѡг сокака Ки, из ђѡг њѡног ѡака Ки, исѡд ђѡг ѡсла Ф, код ђѡг Ит Т Ф Мо, код ђѡг бѣлѣжника СЦ, код ђѡг Јѡце Ит, код ђѡг Саѣе Пд, код ђѡг Саѡѡана Т, код ђѡг њајмлаѡг сѡна СК, код ђѡг чѡвека Бш, д ђѡг дѡба Бш, д ђѡг ѡѡа Ит, од ђѡг Бк ЈТ, од ђѡг Бк БА, од ђѡг Ш Ит Ф З Бш Ки НБ НК СК Ћ, чѡш од ђѡг и од ђѡг Ме, код ђѡг и код ђѡг СЦ, жѡвио од ђѡг Ки, од ђѡг бѡлесног СК, од ђѡг брѡшина Ит, од ђѡг дѡба Ми, од ђѡг мѡмка Ме, од ђѡк ѡѡа СЦ, од ђѡг ѡсла Ки, од ђѡг сѣна СЦ, од ђѡг сѡѡриѡг сѡна Км, од ђѡг ће да ѡмре Ки, чѡво сам од ђѡг чѡвека Ме, од ђѡг чѡвека Бш, од ђѡг су ѡѡели Сн; ђѡга Ит, из ђѡга мѣсѡа Ит, исѡд ђѡга кѡниѡа Ф, код ђѡга Мѡше Ит, код ђѡга Пе, од ђѡга Ф, од ђѡга рѡша Ми, ѡред ђѡга СК, од ђѡга Бк, од ђѡга Бк, код ђѡга Бк, н ђѡга Ит; з ђѡм Ф, јадикује за ђѡм Бш, з ђѡм Ит, ѡред ђѡм Т, ѡрид ђѡм Ки Сн СК, с ђѡм Бк Нз, с ђѡм Бк Ит Ф БА, с ђѡм је Ки, с ђѡм се бѡви Бш, с ђѡм се вѡди гѡр БА, с ђѡм се ѡѣгла Бш, с ђѡм се ѡисѡю Бш, с ђѡм Бк ЈТ Ит Ф З СЦ Сн СК, с ђѡм бѡчом Км, с ђѡм жѡвѡду Пд, с ђѡм се зѡкиѡи свѡки Ж, с ђѡм игрѡчом Пд, с ђѡм корбѡчом СК, с ђѡм Крѡшѡм Ит, с ђѡм лѡжѡвом Ме, с ђѡм јучѣрашњѡм лѡбом Бш, ал ја сам ѡро с ђѡм Пе, с ђѡм скѡду Сн, с ђѡм срѡм Бш, с ђѡм се ѡка Бш, сѡс ђѡм вѡѡѡом Ме, с ђѡм грѡњѡм СК, с ђѡм грѡжѡм Ме, с ђѡм лѡшѡм Ме, на ђѡм сѡѡји Ме; н ђѡм рѡѡу СЦ; за ђѡ Ш, з ђѡ Ит, з ђѡ Ит Бч Ф Км Бш, зѡѡ су жѡвили Бк, з ђѡ ја мѡгу Бк, з ђѡ врѣме Км, з ђѡ ја ѡѡу да ѡѡѡам Бш, н ђѡ Ит Ф Ме, на ђѡ Ф, н ђѡ дрѡ Бк, н ђѡ мѣсѡ Бк, нуз ђѡ Бк Ф, нуз ђѡ дрѡ Бк; кроз ђѡ брѡа Ф, ѡред ђѡ вѡѡа Ф; од ђѡ дѡба НБ, од ђѡ мѡло ѡѡѡа СК, од ђѡ ѡѡѡѡѡс СК; ѡз ђѡ сѡѡѡе Ит, из ђѡ Ф Бш, из ђѡ вѡде СЦ, из ђѡ кѡѡе Ит, из ђѡ ѡѡе ѡѡе ѡѡске Бш, из ђѡ мѡѡе Км, из ђѡ ѡѡе Мо, код ђѡ Ф СЦ, код ђѡ дѡѡѡе Бш, код ђѡ жѡѡске Ит, код ђѡ жѡѡе Ф, код ђѡ шѡѡе Бк, од ђѡ Бк ЈТ Ф СК Ћ, од ђѡ вѡѡи Ит, од ђѡ вѡде Бш, од ђѡ гѡѡѡе НК, од ђѡ жѡѡе НБ, од ђѡ кѡѡѡѡе Сн, од ђѡ кѡѡе Ит, од ђѡ ѡѡѡѡе Ф, од ђѡ рѡѡе НК, од ђѡ сѡѡе СЦ, од ђѡ сѡѡе Мо, од ђѡ фѡѡѡѡе Ит, од ђѡ чѡѡѡѡе Бк, д ђѡ сѡѡѡе Ф, с ђѡ зѡѡѡе ѡѡѡѡ ѡѡѡз Нз, с ђѡ ѡѡѡе Бш, с ђѡ сѡѡѡе Ки; з ђѡ ми ѡѡу здѡѡѡ жѡѡ Нз, кроз ђѡ ѡѡѡ Ит, н ђѡ жѡѡѡѡѡ Км, н ђѡ сѡѡѡѡ Ит, н ђѡ ѡѡѡѡ Км, нуз ђѡ фѡѡѡѡ Ит, ѡд ђѡ кѡѡ Ит, ѡд ђѡ мѡѡѡ Ф, ѡред ђѡ Ит; с ђѡм Ит, с ђѡм Иѡ 47, с ђѡм Ит Бш Пд НК, с ђѡм ѡѡѡѡ бѡѡм СЦ, с ђѡм вѡѡом Ит, с ђѡм дѡѡом НБ, с ђѡм ѡѡѡом СК, с ђѡм ѡѡѡѡѡм Ф, с ђѡм кѡѡѡом Ме, с ђѡм мѡѡѡѡѡм Ф, с ђѡм

на разним странама српскохрватског језичког подручја, тако у Срему (Б. Николић, Срем 348), Мачви (исти, Мачва 265), Радимни у Банатској Клисурси (М. Томић, Радим. 331), у Ускоцима под Дурмитором (М. Станић, *Ускочки рјечник* I–II, Београд 1991), у Дубровнику (Будмани, Дуб. 173), у Мостару (Милас, Мостар 66), у Лици (Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*, СДЗб XXXII, 1986, 153–154), у славонској Посавини (Ившић, Пос. II 33), у чакавском говору средњодаматинских отока (М. Храсте и П. Шимуновић, *Čakavisch-deutsches Lexikon* I, Köln–Wien 1979). О старини појаве говоре потврде из веома различитих извора: Вајан, Златарић II 164–165; Светозар Марковић, *Језик Ивана Анчића*, СДЗб XIII, 1958, 109; Питер Херити, *Књижевни језик Емануила Јанковића*, Матица српска 1984, 216–217. Значајно је, уосталом, да РЈА садржи далеко више материјала под *какав* него под *как* (нема одреднице *каки*), али под *џаки* налазимо нешто више грађе него под *џакав*. Јасно је да асиметрија није случајна; њено порекло заслужује подробно истраживање. Засад можемо рећи толико да су заменице *џак-*, *овак-* и *онак-* по свом значењу лакше примале одређену придевску деклинацију него упитно-односна *как-*, а да је затим облик *как-*, као краћи, лакше примао проширење *в*.

Посебно стоје свакојаки Бк Ф, *било је свакојакога оде́ла* Бк, *има́де све́тџа* свакојаког СК, *џма цве́ћа* свакојака Ит, *џу́ни је́ла*, *џи́ћа* свакојака Ит, *би́ло свакојака живо́џа* Т, *џма свакојака сџома́ка* Ит, *ве́ре* свакојаке Ит, *свакојаки љу́ди* Ч, *било је свакојаки* Ит, *свакојаке ђу́йове* Ил, уп. и прилог *свакојако* Ит Ћ.

Количинске заменице

523. Контраст одређене врсте, додуше факултативан, јавља се између упитно-односног облика на *к-* и заменица с почетним *џ-*, *ов-* и *он-*:

а) *ко́лка е цр́ква* Е, *ко́лко дру́штво* *џоли́ко кола́ча* Ит, али и *коли́ки* Ф Ме, *коли́ка су вра́џа* Ф, *коли́ка је џа́ машина* Ме, *коли́ка је* Ме, *коли́ка је ју́скана* Мо, *коли́ке су џо́ гаће* Сн, *коли́ка ми је* БА;

б) *џоли́ки* Сф Е, *џоли́ки кайи́џа́л* Пе, *џоли́ка ли́вада* Км, у *џали́ком вре́мену* НК, уп. и *џоли́чни* СК, *џоли́шни* Ит.

Уз *џолики* иду и *оволики*, *онолики*, али се у грађи није нашло потврда за те заменице. Уп. т. 768.

Поједине придевске заменице

Заменица *сав*

524. Облик Н (— А)јд мушког рода *сав* је обилато засведочен:

Са́в је но́вац био у ње́га Ит, *Са́в си се ју́фло́кко оџи́ кисе́лог мле́ка* Ит, *це́ли наро́д са́в иде џа́мо на ђу́рију* Ит, *са́в све́џ* Ит, *са́в се наји́нем* Цп, *са́в си у ре́ду* Ме, *јо́кривам се с једним сџа́рим јорга́ном*, *ве́ђ је са́в исџа́ран* СЦ, *Са́в се јо́кварио кро́мџи́р* Бш, *са́в ро́д ма́но* Ми, *џа́ки је са́в ку́кџу́руз* Ми.

И ова је појава веома раширена у дијалектима.⁵⁰² Сматра се да је наставка -ју преузет од бројева *двају* (*двѣју*), *трију*.⁵⁰³ Међутим, објашњење раширености форме *свију* треба тражити у краткоћи облика *свих*, *сви*, која се коси са тенденцијом да Гмн номиналних речи има најмање двосложне облике.⁵⁰⁴

529. На сличан начин може се објаснити уопштеност -а у ДИЛмн *сви́ма*:
да́ћу сви́ма Ф, ка́заћу сви́ма Ме, ре́ђаду сви́ма йо ко́мад Бк, йодо́ђи́е им сви́ма Ч, да́ју сви́ма йомало Ит, сви́ма је да́ла ко́шуљу Сф, сви́ма йку́ћанима Чј, да́ј сви́ма Чј, игра́ле сна́јке са сви́ма ре́дом Ил.

Заменица *сам*

530. Располажемо потврдама за низ значења:

о́стѣо је кѹ́ћи са́м Т, Са́м он жи́вијо йа́ко НБ, се́дила сам са́ма нѹс йѣ́ћ Бш, о́стѣане жи́ио са́мо Ф, йма ме́не са́мога Бк, да га ма́нем са́мога Бк, но́ћѣву са́ми Ф;

са́ма ло́ј Ми, са́ми Маца́ри Мо;

не кѹ́јујем ри́бе зашѣо мо́ји и са́ми ва́йѣаду Ф, о́йле́ѣу са́ми Ф, не зна́мо ни са́ми Ит, зо́ље њѣ́ма йра́вѣду са́ме Бш;

мѣ́ина са́ма ме́ље Ж, о́и са́ма се́бе НБ, са́ми о́и се́бе НБ, учи́ли са́ми о́и се́бе Бк, ко́ла бес ко́ња йду са́ма Пд;

д йдем ко́и са́мога жу́йана Ит, са́мим сѣ́аији Ит;

да ймо́гнем и се́би са́мим и на́шим на́роду СК.

Међу падежним облицима посебну пажњу заслужује Гјд *са́ма* у синтагми *о́и са́ма се́бе*, и то зато што се тај облик на -а не ослања на именицу нити на неки други облик који би се завршавао на -а (уп. т. 504).

Заменица *сваки*

531. Нормална је употреба ове заменице у примерима као:

сва́ко јѹ́иро свѣ ра́није сва́не Бш, сва́ког ме́сеца Бш, очи сва́ког све́ца Ит, сва́ког да́на Ф, да вас Бо́г сѣ́а́се сва́ка зла́ Ф, да́ћу ѣи сва́ка ме́сеца йо

⁵⁰² В. нпр. Б. Николић, *Мачва* 264; исти, *Кол.* 50; Реметић, *Шум.* 275; Стевовић, *Гружа* 472; Пецо и Милановић, *Рес.* 339; Р. Симић, *Левач* 364; Б. Николић, *Тршић* 406; М. Симић, *Обади* 77; Д. Петровић, *Бан. и Корд.* 99; Ившић, *Пос.* II 34, затим *ФО* 409, 415 (Губер и Дрвстинс у Босни).

⁵⁰³ А. Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, 371, и Б. Милановић, *Заменички облик свију у савременом књижевном језику*, Наш језик н. с. X, св. 3–6, 1960, 144–5.

⁵⁰⁴ Од облика који се најчешће употребљавају самостално овом правилу измичу само они најфреквентнији: *нас*, *вас*, *њи(х)*, *ѣи(х)*. Уп., ипак, облике као *наске*, *васке*, *ѣица*, *ѣију* и сл. у разним говорима.

сїѡ дина́ра Цп, бїло свѣка рѣзговора Пд, свѣким во́лу је знѣо њме Т, свѣким сїну њо јѣдну сїку Е, свѣким члѣну кѡмѡд Ме, њма н асїѡл свѣким свѡе мѣсо Бк, у свѣкима кѹћама СЦ. О хибридном сваки „свако, сваки“ и о синтагмама типа сваки јѣдан в. у т. 484.

Заменица неки

532. Посебних одлика нема изузев напоредности не- и ни- (уп. т. 109):
нїки Јѡца Ч, бїо нїки Рѹмѹн Км, бїла нѣка млїна Сп, њма ѡѡ ѡсма нїка Ми, а ѡно нїка сѡмина З, ѡн ѡшїе нїко сїѡ ѡѡда Ж, нѣко мѣсїѡ Мђ; ѡма нѣка ѡсѡ Ит, до нѣка дѡба Т Ж, до нїка дѡба Ил Ит; бїло нїког барѡна ѡмѡе Пд, нїког Мїѡѹ Сїѡјѡновог Ит; нѡси бѡшїну нїку Мо, ѡред нѣку кѹћу Т, нѡмесїѹ нѣку ѡѡрезу Ил; нїки Рѡшуѡви Ит, бїли нїки ѡѡрѡвци Ит; ѡмаду корлїца нїка Ит; ѡма ѡо нѣки кѹћама Бк, ѡо нѣки сѣлїма Ж, ѡо нѣки мѣсїѡма Пд; ѡма ѡо нѣкима сѣлїма Ит.

Заменица који

533. Облик Нјд мушког рода (а свакако и Ајд м. р. за неживо) гласи кѡи, а НАјд ср. рода кѡје:

нїѡи ѡѡшїмо кѡи нїѡи е кѡ ѡѡ ѡѡѡ Ит, дї кѡи ѡѡе Т, кѡлко кѡи сѣби ѹграби СЦ; мѡж да бѹде макар кѡи јѣдан Ит;

јѡш кѡ знѡ кѡје кѡлено Ф, у кѡје дѡбо Км, у кѡје дѡба НБ.

Г(—А) јд мушког и Гјд средњег рода јавља се у неколико обличких варијаната:

кѡјег Ме СК, ѡѡ кѡјѣг Ме, кѡјѣг ѡѡѡшїмо СК;

до кѡјог дѡба Ме, ѡмѡш сѡѡ кѡјог Е, ис кѡјѡг је сѣла Ф, за кѡјог Ф, кѡјѡг ѡѡѡшїм Сф, ис кѡјог рѡзѡга Бк, ис кѡјѡк су мѣсїѡ Сф; кѡјѡга Ит, кѡѡ кѡјѡга Ил;

ис кѡг мѣсїѡ СК НК, ѡѡ кѡг ѡѡѡѡѡ СК.

ДЛјд мушког (и средњег) рода документован је примерима *дѡ кѡѡм чѡвеку Бк, кѡи ѡе кѡм бїѡѡ ѡѡр НК, знѡ се у кѡм месѣѹ СК, ѡпет са двојством у погледу сажимања ѡје > ѡ.*

Остали парадигматски облици одговарају очекивању, уп. нпр. за кѡѡм мѡмком СК, с кѡѡма рїбарїма Ит.

Заменица чији

534. Нема особености:

чїјї је ѡѡј брдїш Бш;

чија је *шō* кѣа Бш;

чијѣ је Ме СК, чијѣ је ово ма́че Ф, чијѣ је *шō* де́ше Бш;

о чијѣг је СК;

у чи́м кома́ду Ф;

Уп. и ни́чија Бк, и́чијог Бк, без ни́чије во́ље Ит, ни́ у чи́ју кѣу Бк.

Морфологија придевског вида

535. Од трију из давнина наслеђених морфолошких средстава која у вуковском књижевном језику обележавају разлику између придевских видова, у банатским говорима је квантитетски контраст у наставцима ишчезао скраћивањем дужина у одговарајућим положајима, а разлика међу наставцима свела се на однос између *-ø* и *-и* у Н(—А)јд мушког рода. Навешћемо овде неколико типичних потврда за те наставке:

а) ба́лав Ме, бе́о Ме, безо́бразан Бш, бе́сан Бш, бо́гаи Бш, бо́лестан СЦ, бо́с Бш Ме, бр́з Бш, бр́каи Бш, ве́лик Т, ве́со Ме, ве́шии Ме, висок Ме Бш, вре́дан Бш, гво́зден Ф СК, гла́дан СК, глѹв Бш, глѹиав СК, го́лишав Ит СК, го́рак Ме, гр́бав Бш, гр́зан Ф СК, де́бо Ме, до́бар Ф, др́вен Ч Ф, ду́бок Бш, ду́гачак и ду́гачак Бш, же́дан Ме, жи́в Бш, жу́и Ит Ф, здр́ав Бш, зе́лен СК, зла́иан СК, и́мућан Ф СК, ја́лов СЦ, је́фтии Бш, јо́гунаси СЦ, ка́дар СК, ки́со Ме БА, кра́ишак Бш СК и кра́ишак Ме, крѣ́ав Бш, крѣ́в Бш, крѹ́иан Бш, ла́дан Бш, ла́к Ме, ле́њ Ме, ле́и Ж СК, ло́ш Бш, лу́кав БА, ма́стиан Е, ма́ишор СК, ме́кан Ме, могу́ћан Ф, мла́д Ф, мр́ишав Бш, му́ишав Бш, но́в Ме, окрѹ́го СЦ, ои́ишар Ме Бш, и́амеиан Ф, и́егав Бш, и́ишиак Бш, и́до́ван Ме, и́дсиан СК, и́рѣав Бш, и́ун Ит, ра́ван Ме, ра́д Е, ро́гаи Бш, ро́м Бш, са́каи Бш, све́стиан Бк, све́лен СК, сѣ́в Ф, сѣ́рои Ит, сѣ́иан Бш, скѹ́и Бш, сла́б СК, слабу́њав Ж, сла́дак Бш, сла́н Бш, слѣ́и Бш, слѣ́нав Ме, сѣ́ар Ф НБ СЦ, сѣ́идѣи СЦ, сѣ́рм Бш, сѹ́в Ме, ша́нак Бш, шѣ́рд Ме, шѣ́рдòглав СЦ, шѣ́жак СК, шѣ́сан Ме, шѣ́иал Бш СЦ, шѹ́и Бш, хѣ́лав Бш, хѣ́рав Бш, хѣ́ишар СК, хѣ́шав СЦ, цр́вен Ф, цр́н Бш, цр́номањаси СЦ, чи́си Бш, чу́вѣран Бш, ша́нишав Бш, ши́рок Ит;

б) ба́лави Ме, бе́ли Бк, бе́сни Ит, бо́гаи Ит, ве́лики Т, глѹ́ви ЈТ, глѹ́иави Пд НК, гу́рави Ф, жу́иши Ф, зе́лени СК, кру́иши Ит, лу́ди СК, ма́ишори Бк СЦ, ми́лосѣ́иави СК, мр́иши СК, но́ви Ме, и́рѣави НБ, ра́иави НБ, сѣ́иши Ч, слѣ́и Ме, срѣ́бри Ф, сѣ́ари Ит, сѹ́ви Бш, цр́вени Ме, цр́ни Ме, чи́сти НБ, ша́нишави Ит, ша́ишави Ж, шѣ́иави Ит.

Разуме се, и овде постоје придеви који увек имају облик одређеног вида, такви као ба́дњи СЦ, го́рњи Ме, го́сѣишски Ф, го́сѣишски Ит, ди́иши СЦ, до́јни Ме, зи́мски Бк Бш, јучѣ́рашњи Бш, ку́рвањски Ит, ле́ви Ф, ле́ињи Бк Бш, ма́ли Ме, марвѣ́нски Ф, мо́мачки Ит, и́ѣишовски Ф, и́ослѣ́дњи СЦ, и́редњи Ме, и́реки (со́как) Сф, све́иши Ит, ра́ни Бш, све́иши Ит, слѣ́иачки Ф, срѣ́дњи Ме, сѣ́арѣнски Ф, у́скришњи Ф, фѣ́иши СЦ.

Захваљујући изједначавању наставака у скоро свим падежима и скраћивању послеакценатских дужина у наставцима, три некадашња деклинациона обрасца — заменичка, именичка и придевска промена — свела су се готово потпуно на један деклинациони тип.

О придевима *ја́ки* и *це́ли* в. т. 557 и 558, а о придевима *ве́лик*, *жавòсак* и *ру́чан* т. 559.

Осврнућемо се овде на поименичене придеве *жѣнска* „женска особа“ (врло често) и *мѣшки* „мушкарац“:

кад вѣди жѣнску, сѣв се ѹзбѹди СЦ, Вѣдиѹ жѣнску ди се кѹѣа у вѣ.10в
Бк, Жѣнске су шкѣле њѣма одѣло Ф, ѡбашка мѹшки, ѡбашка жѣнске Ит, жѣн-
ским мѣраме, мѹшким кѡшуље НК, ѣма јѣдан мѣшрѡз кѡи рѹкѡводи са жѣн-
скима, и јѣдан са мѹшкима Ит.

536. Најшире заступљено формално обележје придевског вида, а ван Н(А)јд мушког рода и једино, јесте акценат. Па ипак, код многих придева изостаје акценатски контраст између видова. Навешћемо овде, груписане по акценатским типовима, придеве код којих је та опозиција сигурно потврђена:

зрѣло Ит : зрѣла ѡасѣла Ит, нѡво Ит Ме : Нѡви Сѡд НК, рѡми кѡѣи
 СЦ : рѡма нѣдѣла Ит, чѣстѣа Ме : чѣстѣи ѡнѣдѣѣльник НБ;

сѣ̑ара сам СК : кой̑ сѣ̑ара грѣ̑бља НБ;

бѣла Ф : бѣла брашна Ж, очи блага днѣ Ит : о бѣгим днѣ Ме, глѣви
Бш : глѣви ЈТ, жуѣша кѡса Ме : жуѣша врба Ит, свѣ смо крѣви НБ : крѣва
среда НБ, лѣиог сѣра СК : лѣиа Каѣша Ит, млада Ж : нѡва млада Бш (~
акценат само у значењу „невеста“), ѣлаве СК : ѣма ѣлава камена Е, слѣи
Ит : слѣи мѣш Бш, сѣва грѡжѣа СК : ѣѣ сѣви Бш, бѣла црна СЦ : црни
лѣкац Бш, — ѣмала чѣстиу дѣцу Ит : чѣсти чѣшѣви А;

кад је круџан Бш : круџина илѣва Бш, сѣйшине су БА : сѣйшина илѣва Бш,
слаѣшке су Бш : браѣше мој слаѣшки Ит Т;

мрішав Бш : *сѣн мрішви* СК;

бѣсан Бш : у бѣсни свѣш Ит, глѣдан Ме : глѣдна глѣдина З, лѣдну сѣбу
Ф : лѣдну вѣду Ит, мѣшина Ит : мѣшина шѣ однѣла Ит, шѣшке шѣжандуре Бч :
шѣшка Ит;

крайшке Бк, крайшке Ме : крайка кола Ф;

ба̀лава је Ме : шáј ба̀лави Ме, ни́је ве́лик СК : Ве́лики со̀ка̋к Ф, ве́со је Ф : ве́село ве́че СК, глúйав СК : о̀нај глúйави Пд, гúрав Ит : о̀нај гúрави Ч, ја̀лова Бш : о̀ви ја̀лави крáва Сн, кúсела Бд : кúсела кро̀мйíра Бд, ма̀йшорá сам Ф : а̀јде тíи ма̀йшори Ит, ме́кане Е : ме́кане са̀ре Пд, му̀шави Бк : му̀шави Бк, и́рљав Ф : шáј и́рљави Бе́гѣј НБ, ра̀йав Ит : ра̀йави и́де НБ, ру̀шав Ит : ру̀шави Ит, слýнав Ил А : слýнави Ил А, һóрава Пе : у́ шú о̀вцу һóраву СК, ша̀ншав Бш : ша̀ншави Ит, шáшава Ит : с о̀ном ша̀шавом Ит, сáв си шéйав Ит : о̀нај шéйави Ит;

здр̑аво висòка Бк : онај висòки Ме Ме, дòчекали дубòку с̑и̑а̑рос Ит :
 ѿм̑амо Дубоку кòйов Ме, дебèло Ит : г̑уске дèбеле СК, зелèна Пд : зèлене
 сал̑и̑ше Бш, црвèно Т : црвено грòжђе Ф, шарèне кож̑уве Бш : ш̑ирму он̑у
 шарèну Ит, б̑иле ш̑ирòке Ф : Ш̑ирока б̑ара Ф;

д̑угачки СК, дуг̑ачке Ж : Дугачка кòйов Ме, ѿлавèшан Бш : ѿлавèшна
 камèна Ф.

Јасно је да и овде, као и иначе широм подручја шумадијско-војвођан-
 ског дијалекта, доминира тенденција да се, ако је први слог у одређеном виду
 кратак, на њему јави ^ акценат, који постаје обележје одређеног вида (типови
 нòви, кру̑й̑ни, б̑алави, ш̑ироки, д̑угачки, ѿлавèш̑ни, уп. и ѿрòкл̑и̑и у трпном
 придеву). Ако је, међутим, први слог облика одређеног вида дуг, на њему је
 обавезно ~ акценат (с̑и̑а̑ри, б̑ели, м̑р̑и̑ви, б̑есни).

О употреби облика двају придевских видова в. т. 919–942.

Компарација придева (и одговарајућих прилога)

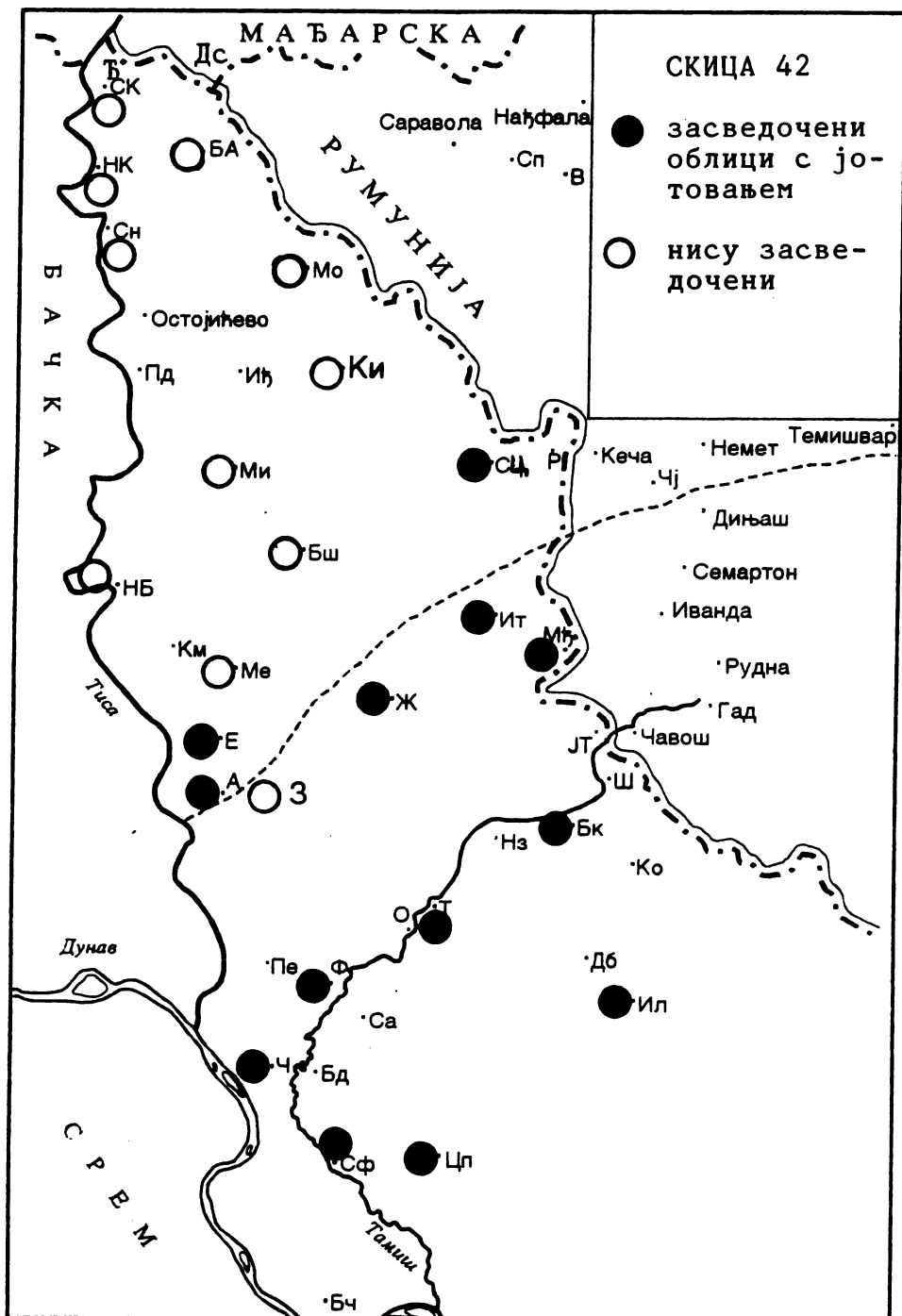
537. Стање је у већини случајева као у књижевном језику:

а) б̑е̑е Ж НБ, б̑е̑а Ме, б̑р̑жи Ит, г̑р̑е и г̑р̑е НБ, г̑у̑ше Ф СЦ СК,
 д̑е̑б̑и Ит Ме Мо СК, д̑у̑б̑а Ме, д̑у̑б̑и Бш, д̑у̑жи Бш Ђ, ј̑а̑чи Ж Ме, кра̑е
 Бк Ит Ф, кра̑и Бш, кр̑ив̑и СК, л̑у̑ђи Км, м̑ла̑ђа Ш ЈТ Ме, м̑ла̑ђи Бк Ме Бш,
 м̑ла̑ђе Ф, н̑и̑жи СЦ, ѿ̑и̑ће Ж СЦ, ѿ̑и̑ћа Сн (и ѿ̑и̑чи Ит З, ѿ̑и̑че Ит Ф, ѿ̑и̑ча
 Ф ѿ̑и̑чу Ф, изгледа само у тамишкој зони или у једном делу те зоне), р̑е̑е
 Ф, р̑е̑е и р̑е̑е СЦ, с̑у̑ѿ̑е Ф СК, на̑јс̑у̑ѿ̑и Бш, сл̑а̑ђа Ме, сл̑а̑ђе Т Бш, сл̑а̑ђи
 Сф Бш, с̑н̑и̑же Ф, с̑н̑и̑жи Ит Ф Е, с̑у̑в̑е Мђ, с̑у̑в̑и Ил А Ме, ш̑а̑њи Бш,
 ш̑а̑ња Ф, ш̑вр̑ђи Ме, ш̑е̑же Бк, ш̑у̑ѿ̑е Ф СК, ч̑е̑ше Ф, ш̑и̑ри Бш;

б) бог̑а̑и̑ји Бш, в̑е̑ш̑и̑и Ит, г̑а̑дније З, на̑јглав̑ни̑је Ил, г̑лу̑а̑ви СЦ,
 задовòл̑ни̑ом СЦ, здр̑ав̑и Ж, здр̑ав̑и Ме БА Сн, на̑јздр̑ав̑и Ми, зр̑ели̑и
 Ме, зр̑ели̑и НБ, јеф̑т̑и̑ни̑је Бш, кис̑ели̑и СК, кру̑и̑ни̑је Бк, кус̑ав̑ија Ф, ло̑и̑је
 Нз, нòви̑и Ме, нòви̑је Бш, нòв̑и̑је НК, нòви̑ја Ит, н̑у̑ж̑ни̑је Ит, о̑и̑ас̑ни̑ја Бк,
 о̑и̑т̑и̑ри̑и Бш, ѿам̑е̑т̑и̑ни̑је СЦ НБ, од на̑јѿам̑е̑т̑и̑ни̑ог чòвека СК, ѿо̑и̑ш̑е̑ни̑је Ф,
 ѿо̑и̑ш̑е̑ни̑и Мо, ѿо̑и̑ш̑е̑ни̑ог Ф, ѿреф̑ри̑ган̑и̑ја Бк, ѿр̑а̑в̑и̑је Бк, на̑јѿрòс̑и̑и̑је Ф,
 ѿ̑у̑ни̑је СК, р̑ав̑ни̑је Ме, р̑ан̑и̑је Ит, р̑ан̑и̑је Сф, с̑и̑т̑и̑ни̑ја Ит, на̑јс̑и̑т̑и̑ни̑и Ит,
 сл̑а̑би̑и Ж Е, сл̑а̑б̑и̑и Ит Ж, сл̑а̑би̑и Ки Ми, сл̑а̑би̑ја Ме, с̑и̑а̑ри̑и Ч Мо, с̑и̑а̑ри̑и
 Бш, с̑и̑а̑ри̑и Ит, с̑и̑а̑ри̑ја Ме, с̑и̑а̑ри̑ја СЦ, с̑и̑а̑ри̑ја Ш, на̑јс̑и̑а̑ри̑ја Бк, на̑ј-
 с̑и̑а̑ри̑им г̑а̑зди Т, ѿò̑и̑ли̑и Бш, уг̑л̑ед̑ни̑и Ф, ур̑ед̑ни̑и Ф, ф̑и̑ни̑је Ж, ф̑и̑ни̑је
 СЦ, форм̑ас̑и̑и̑је Сф, фр̑и̑ш̑ки̑је Т, ч̑и̑с̑и̑и̑и Ф, на̑јч̑и̑с̑и̑и̑је Ф, ч̑и̑с̑и̑и̑је Ит, ч̑и̑-
 с̑и̑и̑је Ж Ф, ч̑и̑с̑и̑и̑ја Ме, на̑јч̑и̑с̑и̑и̑ја Ме, — тако и јед̑нач̑и̑је Е;

в) л̑а̑ки̑и Бк Пд, л̑а̑ки̑е Ж Ф Ме Бш НБ, л̑а̑ки̑а Ит Бш, л̑е̑и̑и Ит Ж
 Ме Бш, л̑е̑и̑е Ит Ж Ф Сф Ф БА СК, л̑е̑и̑ог Ф, л̑е̑и̑а Бк Ме, на̑јл̑е̑и̑а Ит,
 л̑е̑и̑у Ф, на̑јл̑е̑и̑е Бк, м̑е̑ки̑ог с̑р̑ца Пе, м̑е̑ки̑и СК, м̑е̑ки̑е СЦ, м̑е̑ки̑а Ч Ме,
 л̑е̑и̑и Ит Сп, л̑е̑и̑а Ит Ме, л̑е̑и̑е Бк Бш НБ СЦ;

г) бò̑и Ме Бш, бò̑е Пе СЦ, бò̑а Бк Ф, — гò̑ри Бш, на̑јгò̑рога чòвека
 Ит, на̑јгò̑ре Бк, на̑јгò̑ре Ф;

вѣћи Ж Ме, нѣвѣћи шѣшїр Бш, вѣће Ф Е, вѣћа кѣћа Бш, — мањи Ж Сф
Е Ме Бш, шѣј је нѣймањи Бш, мање З СК, мања Бш.

538. Као у многим говорима смедеревско-вршачког дијалекта и, *mutatis mutandis*, севернијег дела косовско-ресавског подручја, у тамишкој говорној зони и њеном непосредном суседству поједини придеви с основом која се завршава на лабијал (скоро увек *в*) или на *н* могу имати у компаративу консонантско јотовање испред наставка *-иј-*:

грѹбљије СЦ, грѹбљии СЦ, здрављии Ил Ит Е, здрављии Ф Т А СЦ, здрављије Сф, здрављије Бк, здрављије Сф, здрављии Ф, најздрављијег Ит, најздрављија Цп, здрављија Бк, здрављија Ч, здрављији Ит, новљии Ф, новљији А, новљија Ит, новљија Ит, новље Е, новље Ж, најпрѣавлија Ит;

најгадњије Ит, јефѣињија Ит, јефѣињије Ит, најкрѹињија Ит, крѹињија Ит, мирињије Ит, могуњии људи Ч, ошворењији Ит, ѣмѣињии Мђ, рањии Ж, рањије Сф, рањије Мђ Ит, рањије Мђ, најсињија Ит.

В. скицу 42.

Поређење са грађом у т. 537 даје повода за закључак да су у тамишкој зони облици с јотовањем прилично чести. Ипак, не би било оправдано извући закључак да су они и у говору чешћи од оних с нејотованим сугласником. Ови последњи, једнаки са књижевним формама, свакако су привлачили мање пажње приликом бележења говора и приликом ексцерпције грађе.

539. Оскудност материјала онемогућује да се утврди ареал паралелне појаве: додавање форманта *-иј-* на облике са *-и-*:

лакшије јѣло Ф, мѣкшије СЦ, лакшии Пд; уп. и лѣичије СЦ.

Овамо се прикључује и компаратив *слајшији* Ф, *слајшије* Ф, *слабшије* Т. Полазну тачку дао је по свој прилици компаратив *слајшии* (или *слабшии*), раширен на земљишту смедеревско-вршачког и косовско-ресавског дијалекта, а потврђен и на крајњем југоистоку тамишке зоне: *слабшии* Ил.

540. Експанзија наставка *-иј-* огледа се и у примерима као:

гѹрчија СК, гѹрчие СЦ;

најлѣњии Ф;

Овако и *сѣвѣжїје* Ж, у складу с акцентом позитива тога придева, а у нескладу с нормом књижевног језика.

541. Навешћемо овде неколико појединачних компаративних формација:

вишљи Ил Ит Цп Пе Ф А Е Ме Бш СЦ, вишље Ил Ит Ж Сф Е Ки Ми, вишље и вишље Ђ, мѣише највишље Ки, вишља Ил Бк Нз Ит Ф Ми; далеко ређе ма́ло висѹчије Ит, нису висѹчије Ит, висѹчије Мђ;

рђављије било Сф, најрђављије Сф, рђавији Ф, рђавије Ит, поред много чешћег гѹри итд. (в. т. 537).

Увођење *љ* у облик *вишљи* лако се објашњава тенденцијом да се разликују компаративи *више* (од *много*) и *вишље* (од *високо*).⁵⁰⁵ Само *љ* дошло је вероватно из антонимског парњака, облика *дубље*.⁵⁰⁶

542. И поједине именице, односно глаголи, са значењима која допуштају нижи или виши степен истога, могу имати компарацију:

кѡи су бѣли гѡздии људи Сф, *кѡи су гѡздии* Пд, *нѡјгѡздии* Ит;

ладовѣније Ит СК, *ладовѣније* Ф;

вѡлијем Бк Ф Ме, *нѡјвѡлијем* НБ, *вѡлије* СЦ, *дѡ нѡјвѡлије* Е, *вѡлијѣмо* НБ, *вѡлијѣше* (упитно) Бш, *вѡлију* НБ, *волијо* р. пр. Ф, *волијела* Ит Ф, *нѡјволијела* Ф (в. и т. 705).

Овамо се прикључује и необична компарација прилога *доле*:

жрѣнало је дѡлије, *и аѡѡал* Ит, *згѡзне дѡлије* СЦ, *дѡлије* Пд.

Од именице *брѣг* изведени су компаративи *брѣжија зѣмља* Ит, *ди је брѣжњије* Ит (ради се о појму од велике важности у пејзажу где од разлике од два-три метра надморске висине зависи колико ће се често земљиште налазити под водом, односно колико ће патити од суше онда кад изостану неопходне падавине).

543. Као што показују примери у претходним параграфима, суперлативи се и овде изводе помоћу префикса *нѡј-* (*нѡј-*, *нај-*). Вреди, ипак, поменути суперлативе од двеју атрибутских речи чије је значење и у позитиву у суштини суперлативно:

нѡјѡрѡа Ч, *нѡјѡслѣдња ѡчила* („отишла“) СК.

Значајно је да се овде *нај-* не везује за компаратив (који не постоји), него за позитив. Треба истаћи и да овде нису забележени случајеви уметања енклитике између *нај-* и компаратива како је И. Поповић нашао у Бачкој (Госп. 215).

Поједине скупине придева

544. Из немачког је преузето неколико непроменљивих придева, по правилу са значењем из области боја:

брѡн Нз Ф Бш, *брѡн* А, *грѡ* Нз Ж Ме Бш, *бѣло* и *црѣни* и *грѡ* Ж, *дрѡи* Нз, *лѣлѡ свѣлу* Нз, *фѣни шѣѡф рѡзли* Ит, *ово бѣло*, *рѡзли* (грожђе) Ит, *рѡзли* СЦ, али и *ѡва је ѡкрѡгла* и *рѡзла* СК, *шѣгѣи жѣце* Нз; уп. и *рѡзли* Км, Секулић, Текстови 137.

⁵⁰⁵ П. Ивић, Биогр. 164.

⁵⁰⁶ Реметић, Шум. 283, наводи потврде за овакве компаративе из многих говора у Србији. Појава, наравно, није ограничена на Србију; позната је нпр. у источној Херцеговини (Пско, И. Херц. 143).

Аднађева унка Ме, Бѣлићеви Ф, Буречеви Ит, код Гавриловићеви СЦ, Грѣнијева Ж, Грчићев СЦ, код Јакишићеви СЦ, Јегдићев СК, Јегдићево СК, дѣсило се коѣ Кайићеви Ж, Кнежсѣвићевог Ч, Косанићеви Ч, Маринкѣшева сјвача Ит, Маркушеви Ч, Мркишићеви Ит, Мркишићева Ит, Обркнежсв Бк, Омајеви Ит, Паићев Ми, коѣ Паићеви Ми, Палићареви Ит, Пинкуљеви Сф, Пóлићеви Ф, Радановићеви СЦ, Раићеви Ит, Ракићеви Ит, Ракићево Ит;

Маријевчани Т, Томашевци Т;

Буречеви Ит, Маринчев Жива Пе, Милованчев Ит, Нѣмчев Ме, Сремчева Ит;

брайдовјева дѣца Ђ, брайдовјева БА, брайдовјеве Сн СК, зѣйдовјев СК.

Привлаче пажњу облици као *Сремчов*, са -ов иза ч, које је настало у своје време испред -ев. Уп. слично *Брезокчови* Мо (очигледно од *Брезокац*), Ердѣљановић, СуБ 328.

Увид у наведени материјал сугерира да је суфикс -ев чешћи у тамишкој зони него у кикиндској, али с друге стране све потврде за -овјев потичу из кикиндске зоне. Међутим, расположива грађа није довољна за коначне закључке.

546. Поред наставка -овјев/-овјов јавља се и -ов у присвојним придевима изведеним од истих именица:

брайшов Ф Ме, брайшова Ф БА, брайшова жѣна и кѣи Е, брайшову НБ, брайшово Ф Е, зѣйшов СК, зѣйшово имѣње Ил, зѣйшово НБ, сйнова НБ СК, сйнову Ф.

Забележићемо још неколико посесивних образовања на -ов:

у агѣнйшове шѣке Ит, мѣмков ђйѣц Сф;

јѣрейшово Ф, ойѣчѣна је шѣлѣйшова нѣга Бш.

547. Уклоњена је палатализација консонанта к испред суфикса -ин:

Бисѣркина Сп, Вѣлйнкин СК, Влѣдикини СЦ, гѣскин кѣун Бш, дѣвѣјкин ђйѣц Ме, дѣвѣјкин Ф СЦ *В НК, дѣвѣјкина Ф Ки СЦ, ко дѣвѣјкине мѣйшѣре Т, дѣвѣјкини НБ, рѣдишѣлѣи дѣвѣјкини Ме, мѣјкина НБ, мѣјкина душйѣца Е Бш, мѣчкин рѣй Бш, шѣйшѣкино Сп, шѣйшѣкина су дѣца Бш, шѣйшѣкина сѣкѣња Бш, шѣйшѣкина кѣѣна Бш, ис шѣйшѣкине кѣѣне Бш, у шѣйшѣкину кѣѣну Бш, шѣйшѣкини сйнови Бш, шѣйшѣкине су кѣѣри Бш, ѣѣркина Т (али у кѣѣрин Пд, кѣѣрина СК, кѣѣрини гѣйшѣчиѣи Бш).

Тако и у Бачкој,⁵⁰⁷ Срему⁵⁰⁸ и Грузи.⁵⁰⁹ У западнијим екавским говорима у Србији јужно од Саве (Мачва, западна Шумадија) појава је недоследна⁵¹⁰ или се чак редовно чува ч.⁵¹¹

⁵⁰⁷ И. Поповић, Госп. 183.

⁵⁰⁸ Б. Николић, Срем 347.

⁵⁰⁹ Стевовић, Груза 460.

⁵¹⁰ Реметић, Шум. 277.

⁵¹¹ Б. Николић, Кол. 249.

У придевима *дољни* (дојни) и *крајни* консонант *н* је вероватно настао дисимилацијом из *њ*.

551. Суфикс *-њи* нешто је раширенији него у књижевном језику:

Бадњи дан Ит, *Бадњо вѣче* Ит, *благдашње аљине* Ит, *брајсње штирањке* Ч (за значење в. РСАНУ s. v. *брајсњи*, уп. овде ниже *човечње*), *дужњи сòкѧк* (у шеми ушореног села то је улица која чини дуже стране правоугаоних блокова кућа, док *йрѧки сòкѧк* чини краће стране) Км, *зѧмње дòбо* Ит Бш НК Сп, *зѧмње дòба* СК, *јесѧњи* Бш, *јѧйѧрњу* Ит, *јучѧрашња сѧрма* Бш, *кòжњи* Ит Сф Пд, *лòйѧа кòжња* Мо, *кòжње* Ит Бш Пд Ћ, *кòжње ѧйѧуче* Е, *кòжње цѧйеле* Ит Ф, *кòжње чѧкишире* Ф, *кòжњо* Бш, *кѧйѧушње сѧме* Цп, *лѧбње брашно* Ит, *лѧбњег брашна* Ит, *лѧшњи дѧн* Бш, *лѧшњи дѧни* Бш, у *лѧшње дòбо* Ит, *йòслѧдњи* Бш Сн, *йòслѧдње* Ит, *йòслѧдњи* Ж, *срѧдњи йрѧш* Бш, *свакидашњо* Ф, *стѧрајсњи* Бш, *ускришња* Ит, *чòвечње штирањке* Ч.

Б. Николић бележи у Срему (стр. 347) *кѧружњи*, *кòжња*, *лѧбњег*.

552. Присвојни придеви са суфиксом *-ји/-ији* имају у већем делу тамишке зоне *-ји*, а у кикиндској и у северозападнијим селима тамишке зоне *-ији*, с тим што се у појасу додира двају ареала јавља двојство:

а) *бòжји* Ф, *мѧјко бòжја* Ит, *бòжја* Мђ, *бòжја вòља* СЦ, *бòжјом* Бк, *бòжје* Ит, *кòзја* Бш, *кòзје* Ме, *кокòшије* Ит, *крѧвѧи* Ф Ме, *крѧвѧи сѧр* Ф, *крѧвѧе* Ит, *крѧвѧег* Сф, *крѧвѧа бѧлега* ЈТ, *крѧвѧу шѧйѧлу* Ит, *крѧвѧом* Ит, *рѧбѧа* Ф, — *гѧшче мѧсо* Ит Мђ, *òвчи* Ил, *òвче мѧсо* Бк Мђ Ит, *òвча мѧса* Бк, *òвче кòжје* Бк, *гòвеђе* Ит Ж Бд, *гòвеђа мѧса* Ит;

б) *бòжји* Пд СЦ, *чòдо бòжјије* Пд, *чудѧс бòжјија* СК, *сѧла бòжјија* Бш, *гњѧздо врѧњије* Сн, *гòвеђија* Сф З, *гòвеђија бѧлега* Км, *гòвеђија сѧѧа* Сф Ф, *гòвеђије* З Бш Ки СЦ Сн СК, *гòвеђије мѧсо* Ме БА, *гòвеђија мѧса* Ме, *месо је гòвеђије* Мо 1–98, *од гòвеђије кòжје* Сф, *гòвеђијо* СЦ, *голѧйчије* Ф, *голѧйчије јѧје* Бш, *гѧшчѧи* Ит, *гѧшчѧи* Ж Ф СК, *гѧшчији* Бш, с *òшѧм гѧшчијѧм йѧрјом* СК, *гѧшчије* Бш СЦ СК *В, *дѧчији* Бк Ф, *дѧчѧи* Ф СЦ, *дѧчија* Ит Ф БА СК, *дѧчије* Ме, *дѧчијог* Ми, *зѧчија мѧса* Ф, *зѧчија* Ф Ме СЦ, *зѧчије* Ф, *кòзи* Ф, *кòзији* СК, *кòзије* Ф, *кокòшија* Бк Ф, *кокòшије* Ф, а *месо је кокошије* Мо 1–98, *крѧвија* НБ, *крѧвију* НБ, *крѧвије* Ф, *крѧвије мѧко* СЦ, *крѧвѧија* НК, *крѧвѧије* Ч Ф А Бш Ми СЦ, у *крѧвѧе јѧсле* Ч, *Лѧсѧчије с. ѧйѧшине* Ч, *мѧчији* Ж Ф А БА, *мѧчѧи* Ф СК, *мѧчија* Ж Ме СЦ СК НК, *мѧчија дѧѧа* Бш, *мѧчије рѧѧе* Ко, *мѧчије* Ф СЦ, *мишѧи* Ф, *мишѧија* Ф, *мишѧије* Ф, *мòрчије мѧсо* Бш, *мòрчија јѧја* Бд, *мрѧвије* СЦ, *òвчији* А СК, *òвчѧи* Ф, *òвчије* Т Ф З Бш Ми СЦ, *òвчије мѧсо* З Бш, *òвчија мѧса* Ж Мо НК, *йѧчѧи* Ж, *йѧчији* Иђ 30, *йѧчија* Ф СЦ, *йѧчије* Ит Ф, *йѧйѧчѧи* Ф СК, *йѧйѧчије* Ф, *рѧбија* Бш, *сврѧчије* СЦ, *ћѧрчији* Ф, *ћѧрчији* СК, *ћѧрчије* Ит Ф СЦ, *ћѧрчије* Бш, *чòвечији* Ф СК, *о жѧвòдѧу чòвечиѧм* Ит.

Тако и *гòвеђије*, *шелёђије*, *кравје* у српским селима у мађарском делу Баната.⁵¹⁸

Овде треба забележити да је однос између типова *кокошје* са *ј* и *овче* без *ј* одређен консонантизмом на споју основе и суфикса. Глас *ј* изостаје из консонантске групе и иза *ђ* (исто као и иза *ћ* у типу *йрасећи*, т. 553).

Заслужује пажњу и контаминирана форма *крављи* поред (изгледа ређег) *кравији*.

Запажа се, најзад, и да се код знатног броја придева (*голуџији*, *гушчији*, *дечији*, *зечији*, *мачији*, *морчији*, *йачији*, *йишчији*, *ћурчији*, *човечији*) у грађи јавља само варијанта са ширим суфиксом, добро потврђена и из тамишке зоне. Тешко је рећи какву улогу има овде чињеница да сви овакви придеви које смо забележили имају консонант *ч* на крају основе.

553. Однос приказан на почетку т. 552 долази и код сличних придева са сложеним суфиксом *-ећи*:

йма йџ ждребёћа мёса Бк, *керёћи* Мђ Ж, *кёрећи грôзд* Бч, *керёћа* Ит, *магарёћи* Ит Ж, *магарёћим* Ми, *глава магарёћа* Ит, *йилёћи* Км, *йрасёће* Ит, *шелёће* Ит;

ждребёћија НК, *јажёћији* Иђ 45, *јажёћии* Ф, *јажёћије* Ф Бш СЦ СК, *јарёћије* СК, *а месо је јунећије* Мо 1–98, *керёћии* Ф А Ме СЦ СК, *керёћији* БА, *керёћија* Ф, *керёћија* Ф Бш *В Ки НК, *керёћију* Ф, *керёћије* йме Е, *магарёћии* Ф СЦ Ми, *магарёћија* СЦ, *мишећији рёй* Бш, *мишећии* СК, *мишећија* йилёћија Ф Ми, *йилёћије* Ф, *йилёћије* 3 Ме СК, *йилёћије мёсо* СК, *йрасёћије* Ф Бш, *шелёћија* НК, *шелёћије* Ф А Ме Км Бш Сн *В, *шелёћија мёса* Ме, *шелёћије мёсо* БА, *шелёћије нёге* Бш.

В. скицу 43 израђену на основу грађе у т. 552 (с изузетком придева поменутих на крају те тачке) и у досадашњем тексту т. 553.

Најзад, овамо спада и однос између облика *дивљи* и *дивији*:

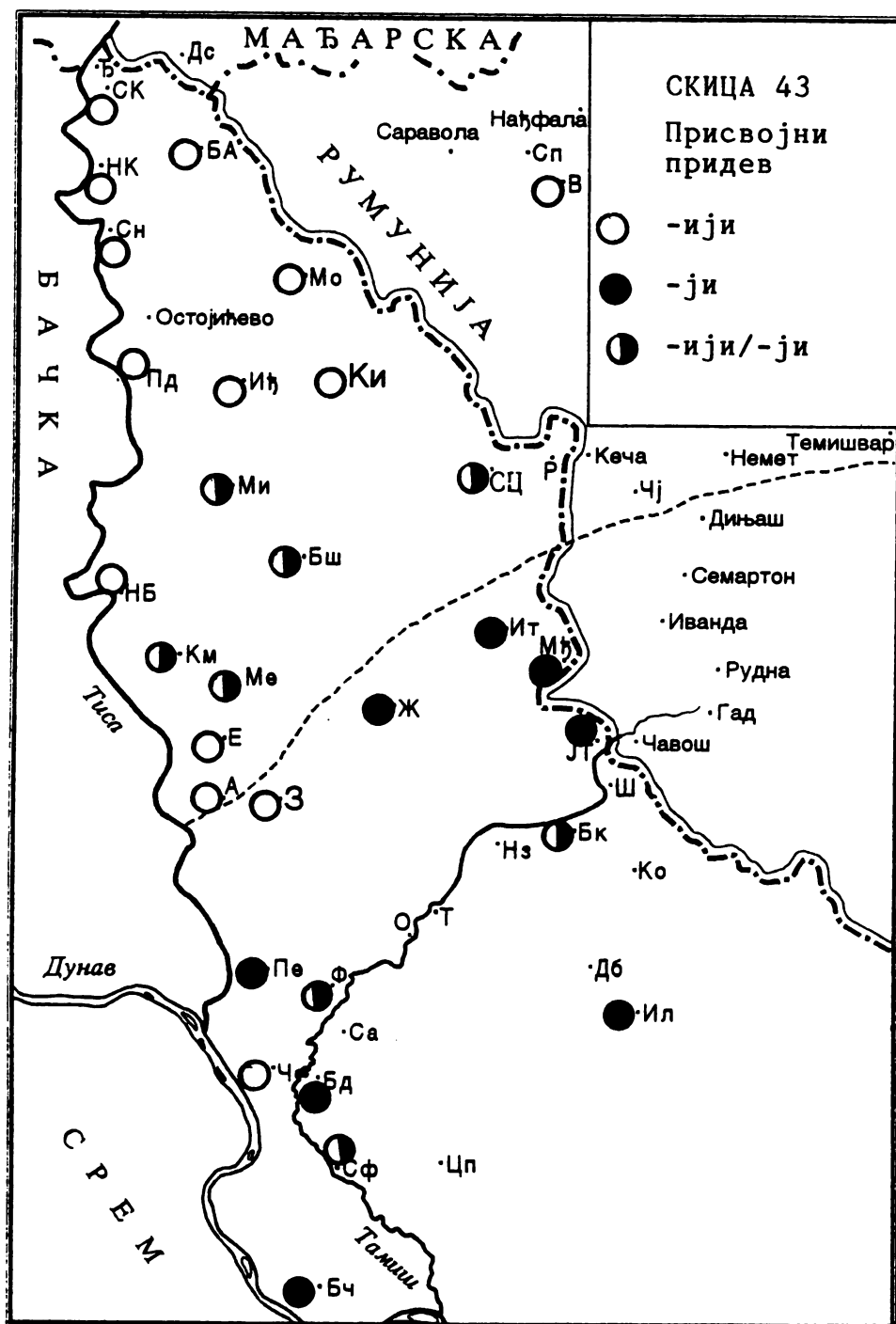
а) *дивљи* Ил Бк Ф А, *дивљог йёйла* Ил, *дивљи свёйи* Ч, *дивље* Ит Сф Ф 3, *дивље грôжђе* Ж, *дивље жййио* Ит, *дивље јăгоде* Ж, *дивље ћурке* Пе;

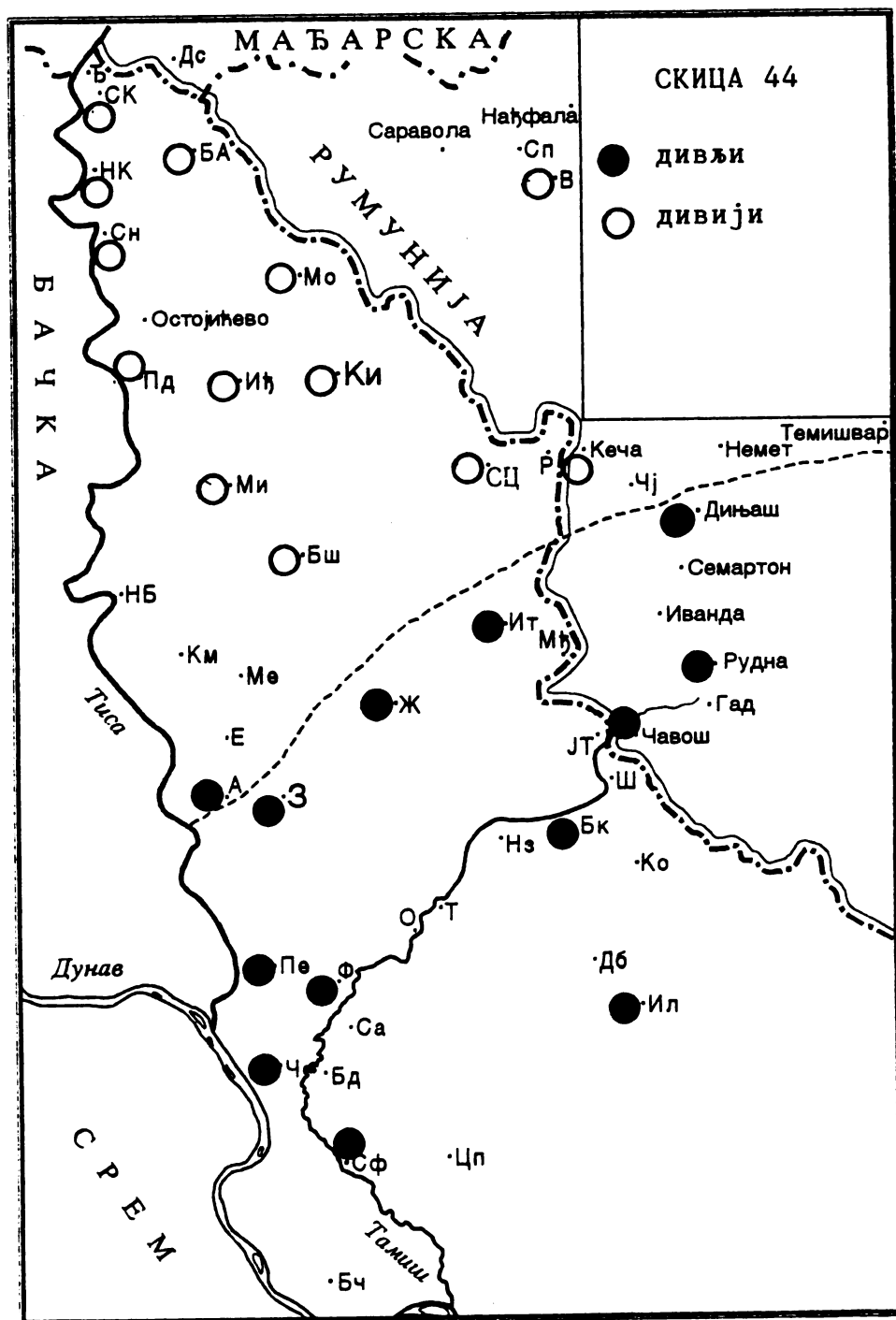
б) *дивији* НК, *дивији* Иђ 17, *дивии* Ме Бш Ки СЦ БА, *дивии зёц* Бш Км, *дивији зёц* Пд, *дивии зёцови* Ми, *дивии гôлубови* Ки, *дивија* Иђ 11, *дивија* Ми СК, *дивија арёла* НК, *дивија гўска* Ми Бш, *дивија живйна* Сн, *дивија мърва* Пд, *йайка дивија* Бш *В Км, *ружса дивија* Мо, *дивије јерёбице* Бш, *све дивије* и *ничије* Мо 3–103, *дивије* Ми Ки НК СК.

Од жена које су се удале из Румуније имамо само *дивљи* *Чавош, *Рудна, *Дињаш, *Кеча.

В. скицу 44.

⁵¹⁸ Степановић, Мађ. 125.

Облик *дивији* створен је на бази облика **divjъ > divi*, онако као што је облик *божији* настао из **božjъ*.⁵¹⁹

554. Придеви на *-ски* изведени од именица на *-ија* имају и овде уметнуто *н*:

ављински СЦ, *ављинска* Ме Ми, *аустрјински* Сн, *йѣи круна аустрјински* Ит, за *аустрјинском* Ит, *библинску* Нз Бч, *бјрјински* Ф, *дерѣкјинско* Ит, за *најлјинске* Ит, *комшијински* Бк, *кѣмшијински* Пе, *кѣмшијинског* НК, *кѣмшијинска* Ж, *кѣмшијинске* Ми, *кѣмшијинско* СК, *йарјински* *сасјанак* Ми, *йѣрјинске* Ми, *сјдјински* Бк Ит НБ СК, *сјдјинска* зѣмља Ж, *сјаинска* Иђ 23, *сјдјинске* Бк, *сјаинске* зѣмље Бч, *сјдјинску* кђу Ит, *сјдјинско* Ф Е Км Ми Пд Сн.

Често понављањем објашњењу ове појаве („придеви на *-ски* ... граде се од придева изведених на *-ин*“; в. нпр. Милетић, Кик. 26) додали бисмо један структурални моменат, по нашем мишљењу битан: изванредно широка експанзија облика на *-ински* може се схватити ако се има у виду да се суфикс *-ски* иначе везује за деривациону основу на консонант. Форме на *-јски* чине изузетак од тог правила, а увођење *-н* доноси прилагођавање општем моделу. Слично као придеви на *-ински* настали су и они као *божански*, од српскослов. *божаски*.

555. Заслужују помен још понеки придеви са суфиксом *-ски*:

вѣлјјски Бш Пд, *волујску* Иђ 49, *вѣлјјска* кѣла Ки Сн НК, из *волујске* *ишјале* Нз, *вѣлјјски* Бш Пд, *вѣлјјска* Сф Ч Ф Ки НК Сн, *вѣлјјском* Ки (на бази прасловенског облика **volujъ*), уп. и *вѣлјјрска* кѣла Е;

курвјански *бјрјшови* (у којима „раде“ проститутке) Ит;

кућански *грјни* Ит, *кућанске* СЦ, *кућанска* Чј, *кућански* Ф;

марвјенски Ф СЦ Пд, *марвјенска* Пд, *марвјенско* Пд;

шодорѣвска *недѣља* Ит, *ѣно га шодорѣвски* *кѣн* (биће из народног веровања) Ж, *шодорѣвски* *кѣни* Ч;

дѣвојачки НБ, *дѣвојачки* *ѣшац* и *мјши* (у сватовима, одн. у претходним радњама по више-мање утврђеном церемонијалу) Ж СК, *о дѣвојачког* *ѣца* Ме, *дѣвојачка* *сјрјина* Пе, *у дѣвојачко* *сѣло* Ф, *мѣмачки* *ѣшац* Ж;

гјздачка *жѣна* Бш, *гјздачка* *кућа* Пе, *гјздачка* Ме, *гјздачку* НБ, *гјздачка* Мо 3–36, *гјздачке* *дѣвѣјке* Ит, *гјздачке* Ме НК СК (вероватно по угледу на придеве *момачки* и *дѣвојачки*);

курјачке *кѣре* Ит, на *ишјѣнце* *курјачке* Е;

ишјѣбејачки *сјаија* Ит, *ѣѣвачки* Пе.

556. Нису ретки придеви са суфиксом *-ав* додатим на истозначни придев:

⁵¹⁹ И. Поповић, Госп. 150–152, рачуна са неколико могућности за настанак форме *дивији*.

Ипак, за разлику од *јаки*, *цели* се не јавља ван атрибутске синтагме, макар то било у предикату. Уз то, ту налазимо и алтернативне облике, *цѐли* и *цѐл*; и то редовно уз именицу *дѐн*:

кѝйо цѐли дѐн Ил, *цѐли дѐн* Пд, *цѐли дѐн гѝре* СЦ, *лѝжи цѐли дѐн* НБ, *цѐли дѐн сам ѝра́ла вѝну* СЦ, *цѐли дѐн ѝа ѝрејовѝдам* Бк, *сѝа́ва цѐли дѐн* НБ, *шѝрѝи цѐли дѐн* СК, *ѝо цѐли дѐн* Бк;

цѐл дѐн мѝра да се чѝсѝи Ф, *цѐл дѐн да ѝрикѝѝава* Бш.

Не може се уочити неки ареални распоред ових облика. Они по свој прилици коегзистирају на истом подручју, с тим да *цѐли* има акценат одређеног вида, док је *цѐл* резултат отпадања крајњег -и.

Колико је нама познато, акценатски лик *цѐли*, у којем је неутралисана видска опозиција, не јавља се нигде ван Баната.⁵²² Све говори у прилог претпоставки да се ради о феномену који не потиче из неке дубоке старине. Не треба искључити могућност да је лик *цѐли* настао уклањањем односа *цѝо* : *цѝа*, *цѝо* с алтернацијом *л* : *о*, дакле из истих узрока као ијекавски ликови *цијел* и *бијел*. Према *цѝлу нѝћ* могло се јавити *цѐли дѐн*.

559. Неочекиван је облик неодређеног вида, с непостојаним *а*, код придева:

ђавѝсак „зао“ СЦ, *мѝј ѝѝац је бѝо џавѝсак* Ит, уп. *Ајд ж. р. џавѝску* Ит. *рѝчан рѝд* Бк, *ал јѝ сам вѝлела и рѝчан рѝд* Нз, али и *Ўзем ѝа рѝдим нѝки рѝчни рѝд* Бш.

Уп. и *ѝрѝч је глѝван* СЦ, *кукѝрузан лѝбац* СК, *ѝла си нѝбесан „горопадан“* СК.

Као паралеле облику *ђавѝсак* навешћемо и *гѝлѝб је мѝшак*, као и *фѝ-ѝнсак* „леп“ (очигледно од нем. *fein*) у Ловри код Будимпеште⁵²³ и *љѝцѝк* у неким црногорским говорима.⁵²⁴ Међутим, изненађује блискост, тачније подударност са обликом *гѝѝѝк* „нечовешки; неразбираем; лош, неприличен, необичновен“ код М. Младенова, *Говорѝи на Ново село, Видинско, Софија* 1969, 221.

560. У неколико варијаната јавља се придев (односно прилог):

другѝчији Ж, *другѝчије* Ж, *другѝчије* Ит Ж НБ Сп НК, *другѝчија* Км; *другојѝчије* НК;

дрѝкѝији Ж, *дрѝкѝије* Ит Ш, *а ѝрѝ је ѝѝ бѝло дрѝкѝије* Ф, *дрѝкѝије* Ит Т Ф НБ Сн, *дрѝкѝија* Км Ки;

⁵²² Не наводе га нпр. И. Поповић, Госп. 108 и 177, Љ. Недељков, Каћ 321, Б. Николић, Срем 278 и Шабац 232, Московљевић, Поц. 42, И. Стевовић, Гружа 465–467.

⁵²³ П. Ивић, Ловра 196; Јулијана Мијатовић, *Прилог ѝпознавању лексике срѝпских говора у Мађарској*, ППЈ 19, 1983, 172.

⁵²⁴ Пешикан, Староцрног. 65.

565. Променљивост броја *два* сведена је на остатке у женском роду:
од њи *двѣју* Ме, *двѣју* Ф;

оним *двѣма* жѣнама Ме, *мѡим* *двѣма* сѣсѣрама Бш;

мѡмак з *двѣма* дѣвѡјкама Мђ, з *двѣма* рѣкама Бк, *уваѣио* сам га з *двѣма* рѣкама Ит, *двѣ* сѡбе над *дѡи* *двѣма* кѣјнама Ит; са *двѣма* *двѡи*кињама (= забавиљама, мађ. *óvoda* „забавиште“).

поред

од *двѣ* жѣне СК, *брез* *двѣ* гѡдине сѣѡ Пе, *брез* *двѣ* сѣѡишину Ки;

са *двѣ* жѣне СК.

Једини поуздан пример за мушки род је з *двѣма* (коњима) је *би*ло *шѣйр-и*љаво НБ. Несигуран је облик *двѡма* Ф за мушки род, добивен помоћу упитника.

566. За број *оба* располажемо само једном потврдом:

ако се *иѡи*и, *иѡи*и се с *ѡба* *длѡна* Ме.

Међутим, *ѡбадва* се прилично често употребљава:

ѡбадва се гѡворѣду Ф, *ѡбадва* *ѡѡна* З, *ѡбадва* *длѡна* Ч, *ѡбадва* *и*рѣѡа Ме, *ѡде* на *ѡбадва* рѡгља Ит, *ѡбадва* *сѡна* Бш, с *ѡбадва* *крѡја* Ч, *ѡбадва* Бк СК;

ѡбадва *вѣдра* Ф, *ѡбадва* *ѡка* Бш;

ѡбадве речѣнице Ж, *ѡбадве* рѣке Ме, *ѡбадве* сѣсѣре Бш, *ѡбадвѣ* су љубљене СК, *ѡбадве* *нѡчѣи*е СК, *ѡбадве* Ф З.

Усамљено стоји пример од *ѡбадвѣју* сѣсѣра Бш.

567. И променљивост броја *и*рѣ је сведена на женски род и уз то факултативна:

од *ѡви* *и*рѣју жѣна Ме;

ѡѡла сам њѡма *и*рѣѡа *јѡбуку* да *и*ѡѡѡлу Ф;

и њѡма *и*рѣѡа сам *би*о СК,

али и:

од *мѡје* *и*рѣ сѣсѣре Бш, *сѡмо* са *и*рѣ жѣне СК, као и сас *и*рѣ *ѡѡвека* СК, и чак *нѡма* *и*рѣ сѣсѣре и *брѡи*у Мђ.

И овде, као и код броја *двѣ*, недостају потврде за непроменљивост у дативу женског рода. Боље чување наслеђене ситуације у том падежу тумачи се тиме што ту нема погодне замене за облик на *-ма*, док се у генитиву и инструменталу лако могу употребити предлошке конструкције.

568. Непоуздан је пример њѡма *ѡѣи*ириѡа Ф, записан при раду с упитником.

Иначе имамо:

мѡим *ѡѣи*и р сѣсѣрама Бш (по упитнику);

с њим чѣтир жѣнама Ме (такође по упитнику), саш чѣтир жѣне СК,
с моја чѣтир сѣна Бш, с чѣтир коња ЈТ.

569. Као што је нормално у штокавским говорима, нема трагова деклинабилности бројева од *йѣи* навише.

570. У сложеним бројевима састављеним од једног десетичног и једног из низа од 1 до 9, асиндетска веза је нешто чешћа од оне са везником и:

двадес једна крава Бш, *двајес један* Ит, *двајстѣ један* Ме, *двадес чѣтир* Бк, *дваес йѣи* Сф Ф, *двадесѣи сѣдам* Ж, *двадесѣи ђсам гѡдина* З, *ѣриес једну* Мђ, *ѣриѣез два зѣба* Бш, *ѣријес йѣи љада* З, *ѣридесѣи сѣдам јел ђсам* Сф, *чѣирес йѣи* Сф, *шездѣс йѣи* Ит, *сѣдамдѣс йѣи* Сп, *осамдѣз двѣ гѡдине* Ки, *осамдѣсѣи йѣи* Мђ, *деведѣс двѣ гѡдине* Ж, *деведѣ шѣз гѡдина* НК, *деведѣз дѣвѣи* Ж;

двадесѣи и један ѡан Е, *двадесѣи и йѣи* Ф, *ѣридесѣи и један зѣб* Бш, *ѣридесѣи и шѣс* Сф, *ѣридесѣи и чѣтир гѡдине* Ђ, *чѣирдѣсѣи и ѣри цркве* Сп, *чѣирдѣсѣи и йѣд гѡдина* Ит, *сѣдамдѣсѣи и сѣдам гѡдина* Сп, *осамдѣсѣи и шѣс* Ч, *дѣвѣи и дѣвѣи* Ил.

Уп. *стѡ йѣдѣстѣи гѡдина* Ф, *стѡ шездѣстѣи ланаца* Ит.

571. Број „100“ долази у два облика:

а) *стѡ* Ф, *стѡ милиѡна* Сф, *ош стѡ крава* Бш, *шѣа ѣеш са стѡ крава* Бш; *двѣстѡ* Т Ф Ме СЦ НБ, *двѣстѡ корачи* Ф, *двѣстѡ фачи* Ф; *двѣстѡ* Бк Ф Бш СЦ, *двѣстѡ дѣсѣи* Ф, *двѣстѡ квадрачи* Ил Ж, *двѣстѡ кѣла* Ж, *двѣстѡ круна* Ит, *стѡ-двѣстѡ мѣшѣра* Ит; *двѣстѡ* Ми Сн СК, *двѣстѡ* Мђ, *двѣстѡ нумѣри* СК; *двѣстѡ форинѣи* СЦ; *двѣстѡ* Бч Ме Бш НБ, *двѣстѡ форинѣи* Ф; *ѣристѡ* Ме Бш Бч; *ѣристѡ* Бк Ф Бш Ме СЦ, *ѣристѡ крава* Бш, *ѣристѡ нумѣри* Ф; *ѣристѡ* Бк, *ѣристѡ двадесѣи и йѣи форинѣи* Ит; *чѣиирстѡ* Ф Бш, *чѣиир стѡ* Ф Ме; *чѣиир стѡ* Ит; *йѣи стѡ* Ф, *йѣишѡ* Бш, *йѣи стѡ* Ме, *йѣишѡ* НБ СК, *йѣишѡ динара* СК, *йѣишѡ кѣла* Сн, *шѣстѡ ѡнара* Ж, *шѣстѡ квадрачи* Ж, *шѣстѡ* Бш; *йѣчѣстѡ ланаца* Ил; *шѣс стѡ* Ме, *шѣстѡ* Ф Сн; *сѣдам стѡ* Ме СЦ, *ѡсамстѡ душа* Мђ Ме; *дѣвѣишѡ ѡсме* Ж, *дѣвѣи стѡ* Ме, *дѣвѣишѡ шѣстѡ* СК;

б) *стѡѡина* Ф, *стѡѡина форинѣи* Ит, *стѡѡину* Ит, *ѡо стѡѡину* З; *ѣрико двѣ стѡѡине* Мо, *двѣ стѡѡине* Сп; *двѣ-ѣри стѡѡине* Ит, *брес ѣри стѡѡине шѣстѡ љада* СК; *чѣиир стѡѡине* Пе Сп, *ѣрико йѣи стѡѡина* СК, *дванај стѡѡина нумѣри* Ф; *сѣдам стѡѡина комади* Ф.

Скрећемо пажњу на двојство *двѣстѡ/двѣстѡ* и *ѣристѡ/ѣристѡ*, у којем једино облик *ѣристѡ* представља старину. И у свим случајевима пред нама су сразмерно нова образовања.

572. Потврде за број „1000“:

једна од љаде ѡдржи мѣжу час Ит;

од љаду крава Бш, *с љаду крава* Бш;

чѣйир љаде Бч;

љадом СК;

ѡ нѣколико хѣљада Ит, сас ѡѣт љада крава Бш, дѣсѣт љада Ит, сѣѡ
ѡридесѣт хѣљада Бш, сѣѡ осамдѣсѣт љада Мо;

љадама Ит, љадѡма Пе.

573. Посебан осврт заслужује број „½“.

Непроменљиво ѡ долази у вези љ ѡ и као количинска одредба уз поједине именице:

а) гѡдина љ ѡ Ил Ит Т З Ме, гѡдину љ ѡ Е, гѡдину љ ѡ да́на Сп, лѣйра љ ѡ Бш, Јѡва љ ѡ Мо, јѣйро љ ѡ Сн, сѣй љ ѡ БА, два љ ѡ Ф Ки, два љ ѡ фѣйа З, ѡри љ ѡ Мђ Ф Сп Мо, ѡри љ ѡ филѣра Ил, чѣйир љ ѡ Е, ѡѣт љ ѡ Ки, ѡѣс љ ѡ Ил, дѣвѣт љ ѡ Ж, девѣтѡјс љ ѡ кѣла Мђ;

б) чѣйаво ѡ гѡдине Ит, ѡ лѡнца јсева Ит, ѡ лѡнца зѣмѣ Дс, ѡ мѣйѣра СК, ѡ милиѡна Бш, јѡш јѣно ѡ сѣйа Ит, ѡ фѣйа Ит, ѡво ѡ сѣла Е, ѡно ѡ сѣла СК, ѡ сѣла Ѓ, сѣѡ ѡ лѣйре ѡсѡѣ Ит, ѡ ѡ ѡрѣѣле Сп, ѡ сѣсије Пе, ѡ ѡ вѣчере Е, дѡ ѡ кѡјне Ме, ѡй ѡ кѡјне Ме, ѡй ѡ сѣла Ф, ѡ ѡ рѣчка Бш.

Облик ѡѡла обичан је у синтагми с бројевима који одређују сате:

ѡѡла јѣдѡн Бч, у ѡѡла јѣдѡн сѣй СК, у ѡѡла ѡри ЈТ Сп, кад ми сѣн у ѡѡла чѣйир дѡје Бш.

Осим тога ѡѡла може доћи у изразима где се контрастирају две половине:

ѡѡла-ѡѡла НБ, ѡѡла нѡше, ѡѡла дѣверово З, ѡѡдне ѡѡла н ѡву сѣйрѡну, ѡѡла нѡ ѡу сѣйрѡну Ит.

Имамо и пример ѡсле ѡѡла нѡчи Бч и нешто прилошких веза са предлозима: дѡѡла Ф, нѡ ѡла Т, вѣше ѡй ѡла Ф, ѡрѣрежѣ се ѡѡла СК.

Миојину ѡѡле налазимо у сѣкли нѡ ѡле Ит. Иначе израз нѡѡле значи „у наполицу“:

дѡо зѣмљу нѡѡле Ж, рѡѡило се нѡѡле Ме.

Миојину налазимо и у примерима измеѣ ѡѡла Ит, изме ѡѣ две ѡѡле Ит. Међутим у синтагмама ѡй чѣйир ѡѡле Ит, ѡй ѡѣ ѡѡла сѣкње Ф, ѡй ѡѣсѡјс ѡѡла П, ѡсѡмѡјс ѡѡла Км, ѡд ѡсѡмѡјс ѡѡла Ч, именица ѡѡла означава меру за ширину текстила.⁵²⁵

574. Непроменљиви облик ѡѡлак с партикулом -к чешћи је него ѡѡла, али је његово поље употребе ипак уже:

ѡѡлак ѡсам Сп, ѡѡлаг дѣвѣт Сп, ѡзбѣја ѡѡлак и ѡѣо сѣй *В;

⁵²⁵ Вук, Рј. s. v. ѡѡла; РЈА s. v. l. рѡла а g; Милан Влајинац, Речник наших сѣйрих мера IV, Београд, САНУ, 1974, s. v. ѡѡла.

*Њдлак нџма, ѡдлак ѡѡм Ф, ѡдлак да ѡлаѡѡмо мѡ, а ѡдлак ѡлаѡѡмо сѡн
и снаја Бш, ѡдлак сѡаѡѡји, ѡдлак ѡѡѡѡи Е; ѡдлак је црвѡно, ѡдлак је жѡѡѡѡ Ми;*

на йѡлак сѣла „усред села“ Ч, скѣѣ се ѡ йѡлак сѣла Пе, шѣрок као йѡлак сѡбе Ит, буде и ѡ йѡлак мака Мо 2-52, малко вѣше него йѡлак Ит, йѡсле кѣѣ и ѡно йѡлак Ит, йѡлак Ж НК, скѣдали дѡ йѡлак Ил, дѡ йѡлак Сф, нѡ йѡлак Ки, ѡ йѡлак Бк Ч.

Облик *йѡлак* бележе и П. Ивић у југоисточном Банату (Ивић, Херски 344, 348) и И. Поповић у Бачкој (Госп. 210), док Вук у Рјечнику уз тај облик ставља ознаку „понајвише у војв.“.

За три суфиксална образовања располажемо минималним бројем потврда:

йоловіну Іл, *око йоловіну* *я́нуара* Іт;

йоловице Е;

на њољушине Ит, њољушину (сѣсије) Ит (сесија је била одређена површина земље, 32 јутра, в. Милан Влајинац, *Речник наших старијих мера* IV, 848), ко је добио њољушину, *тј*м је *тј*олика да^{та}и ливада као и овим *тј*ио *тј*ма сѣсију Км, уп. *тј*ндак се *тј*ѣлили њољушине (о^{тј}и *тј*о сѣсије) Ме Н. Секулић, *Текстови* 142.

575. Значење „1/4“ обично се исказује изразом *ḫrīṣāḥ* (*ḫrīṣāḥ*):

фрѣиаль Бк Ч Км, фрѣиаль кїле Ит, фрѣиаль Ф, фрѣиаль сѣиша Ит, два фрѣиаша зѣмље (= две четвртине сесије) Ч, ѿсамстио фрѣиаша осим ѡишнѣака и грѹнишова Ит, на фрѣиаше Ит, ѡри фрѣиаша дѣвейи Кн, у ѡри фрѣиаша Ит Пе.

576. Честе су везе кардиналних бројева које означавају апроксимацију:

ѡрѣ-чѣѡр двѣѡјке Нз, чѣѡр-ѡѣѡ рѣѡи СК, чѣѡр-ѡѣ двѣѡјака кѡлѡшѡнски Пе, чѣѡр-ѡѣ даѡа Ш, ѡѣѡ-ѡѣс ѡари Ит, ѡѣѡ-ѡѣс Ил, ѡѣ-сѣдаѡ гѡѡина З, ѡѣ-сѣдаѡ друѡѡѡѡѡ Ж, у раѡѡама ѡѡ вала дѣсеѡѡ, једанаѡс форѡѡѡѡ Ит, дѣседванаѡс кѡла Ф, ѡеснаѡ-сѣдаѡнаѡз гѡѡѡа СЦ, девѡѡѡѡѡз-дваѡз гѡѡѡа Ж, двајес-ѡриес Ит, ѡридес-чѣѡрдѣс крсѡѡа НБ, чѣѡрдѣс-ѡедѣз гѡѡѡа Ж, сѡѡѡ-двѣсѡѡ мѣѡѡара Ит, двѣ-ѡрѡ сѡѡѡѡѡѡѡ Ит, ѡѣчѣсѡѡ лѡѡѡѡа Ил.

Збирни бројеви

577. Категорија је врло живa, првенствено код нижих бројева:

двоје Ит Ф, двоје СЦ НБ, двоје и двоје Ит Ф Е, двоје и двоје Ч, двоје и двоје Ф, иџ двоје СК, њи двоје одоше Е, да се нас двоје разговарамо Ит, двоје свештеника Ит, двоје шукку, један ошуд, један ошуд Ит, њи двоје скјуиду (реч је о два мушкарца) Ит, њи двоје имала — нисам имала ћерке Ш, двојмо онамо, ја се њи двоје узму СЦ, двоје деца Ил Сп, двоје деца мали Ш, двоје шрде деце Ит, двоје шрде деца Е, двоје каруца иду СЦ, двоје кола житија ЈТ Цп, двоје кола Ж Ме, одџду двоје кола или шрђе Е, двоје чакшира Ме; од њи двоје Ф, од они двоје Ме;

са двоје деца СЦ;

саз двоји коли СЦ, јабука (= један од обичаја који претходи свадби) се
 ирђави з двоји коли, мџе и с ирђи Е, саз двоји коњи СЦ;

на двоји коли Ф, о моим двоји синовима Бш;

казала сам иим двоим Ме, њима двоима СЦ;

џбадвоје Сп, и иредложи да иду џбадвое (обојица) да мџу џца за
 џрошићење СЦ; — иду џбоје Ит, џбоје Бк, ирђемо ми (мушкарци) џбоје на-
 џоље Ит;

јдари једног с нџсом, јдари дрђог и џбоје су били мрђви Ит;

Мџрко јел Ђока јел Жива, ко од џи ирђје Ит, нас ирђе иу радимо
 (мушкарци) Бш, ирђе СЦ, ирђе деце СК, ирђе кола Ж Ме, ирђе чџкиџра
 Ме; сас ирђе кола НБ, з двоји коли, мџе и с ирђи Е (уп. и џна је иџмџка
 џни ирђима *Немет);

чџџворо деџа СЦ, чџџворо друџиџва Е, чџџворо кола Ме, чџџворо
 чџкиџра Ме, расекли смо на чџџворо јабуку Бш, иџџоро Иђ 14, иџџоро Ме
 СК, џџшли су њи иџџоро Ф, иџџоро чџкиџра Ф Ме, али и иџџ чџкиџра Ме,
 иџџ кола Ме (подаци из Ме по упитнику), шџџоро СК, али и шџс кола Ме
 СК.

Увид у материјал омогуђује неколико опсервација:

облици типа двоје могу означавати и скупину лица мушког пола (место
 типа двојица);

овакви облици служе и место придевских образовања двоји итд. (тип
 двоје кола);

у инструменталу се чува старији облик на -и, а у дативу облик на -им
 или -има;

место збирних бројева долазе понекад кардинални, изгледа углавном
 онда кад нису у питању сасвим ниски бројеви;

и овде срећемо двојство типа обоје/обадвоје;

и овде се јављају конструкције за апроксимацију (двоје-иџроје).

Збирне бројне именице

578. Облици на -иџа који означавају скупину мушкараца нису ишчезли,
 мада им конкуришу збирни бројеви типа двоје (в. т. 577), а и кардинални
 бројеви:

двоџа Ит Ч Е, нас двоџа Пе, двоџа Сф; двоџа Ме, иџ џемо иџ двоџа
 да нџсимо Ит, иџ вџчеџ двоџа Ф, на креветџ двоџа Ф, наџ двоџа смо на
 коли Ме, иџ један иџ двоџиџа нџџаје Ф; измед њи двоџиџе Ф, али и: да се
 догџворимо нас два Ф, иду њи два гџре Бш, њи два брџџа Ит;

и иџџџи обаџдвоџу Е, обаџдвоџу Е;

обоџа Ф, а ја кџжем обоџиџа Ит;

нè мош *йòјесѝ* ни *ѝрòјица* З, *њи ѝрòјица* Ит, *ѝрòјца* Сф, али: *ѝрѝ* су имали *йèѝнāјс јѝѝāра* СК, *њи ѝрѝ* су били у *цèло сèло зидāри* Ит;

чèѝвòрица Ит, а *òѝуд* *йду чèѝвòрица* нā *коњма* Ит;

йèѝòрица Ф Ме.

Дативима òним *двòицима* Ме и *кāжем обòицима* Ит одговара *њима ѝрòицима* Ми (Н. Секулић, Текстови 124). Очигледно је и ту значење над-владало наслеђену форму, тј. множинска промена јединску. Тако је нпр. и у говору Галипољских Срба (П. Ивић, Галип. 230).

Редни бројеви

579. У начелу се слажу са стањем у књижевном језику:

на *йрвѝм мèсѝу* Е, *дрѝги йѝѝ* СК, *йма виногради* и *йò дрѝги сèли* Ит, *мèѝем ѝѝрāњку ѝѝм кòњу*, *дрѝгим, ѝрèђѝм* Пе, *йс ѝрèђòг* Е, *чèѝвèрѝа* Сф, *йèѝòгa мāрѝа* сам се *крèно* Е, *двāнāјсѝи* Бш, *дèвèѝнāјсѝòг мāја* Пе, *сѝòѝѝи* Ме, *сѝòѝѝинѝѝи* Ме, *двè сѝòѝѝи* Ф Ме, *двè сѝòѝѝинѝѝи* Ме, *шèс сѝòѝѝи* Ме, *шèсѝòѝѝинѝѝи* Ме.

У везама десетичног броја са једним из низа 1–9 овде изразито преовлађују везе без везника и:

двāдес йрѝви Бш, *двāез дрѝги* Бш, *двāјесѝрèђòгa* Ф, *двāдес йèѝѝи* Бш, *двāдес дèвèѝа* Мо, *ѝрѝјес ѝрèђе* Ж, *ò чèѝрдес йрѝве* СК, *чèѝрдèсѝи òсме* Кн, *шезòè сèдма гòдина* З, *дèвèдèз дèвèѝѝи дāн* Е, *дèвèдèз дèвèѝѝе* Ил, *дèвèѝсѝò ѝрѝјез дèвèѝѝе* Нз,

а само у два примера: *двāдесѝи* и *ѝрèђе* НК, *сèдамдèсѝи* и *сèдме* Сп.

Мултипликативни бројеви

580. Нормално образовање је са -ред:

једāред Ил ЈТ Бк Ит Сф Ф Сп, *јòш једāред* Ж Пе, *йò једāред* Ил, *једāред* ЈТ Ч Т Сф СЦ НБ Ћ, *јòш једāред* Т, *једāрд* Ч, *бѝо сам једāрд* у *мòѝм вèкy* Пе; *ниједāред* СК, *одједāред* СК; *једāредèка* Ит, *једāрдена* З, *йò.љубу једāред-двāред* Пе;

двāред Бк Ит Т Сф Ч Пд СК, *двāред у гòдину* Ф, *зāгазѝду двāред* Пд, *двāред се жèнио* Ил, *двāред недèљно* Нз, *двāре-ѝрѝред* Ж, *двāред-ѝрѝред* СК, *йдарѝо двāре-ѝрѝи* Ф, *двāре-ѝрѝред йсѝрèса* Ж, *насāђѝваш йò двāред, ѝрѝред* Ит, *двāред јел ѝрѝи обѝвāѝѝи òко нòге* Пд;

ѝрѝред Мђ Ит Бк Ф Ч Пд СК Ћ, *ѝрѝрèѝ се нòсу* Ит;

више рèди ò ѝѝм разговāрāѝѝи НК.

Ређе су формације са *йѝѝ*:

једāнѝѝѝа Ф, *једāмѝѝѝека* Ит, *једāмѝѝѝена* Ит;

двāѝѝѝи Бш СК; *ѝрѝѝѝѝи* Бш, *ѝрѝѝѝѝи се йрòмèне* СЦ;

најмање четири љула НБ;

иети љули Ил НЗ.

Наравно, у везама са редним бројевима долазе у обзир само конструкције као *први љуи*, *други љуи*; тако и *ионеки љуи*.

Дистрибутивни бројеви

581. Образују се са *ио*:

ио један Т, *ио један ио двојица нестијаје* Ф;

ио двоје СК;

ио дваез душа Сф, *ио тридесет коња* Сф, *ио стидиину* З;

ио ио иарцеле *Сп, *буде и ио иолак џака* Мо 2–52.

К О Н Ј У Г А Ц И Ј А

О систему облика

582. Инвентар глаголских облика у банатским говорима знатно је сиромашнији него у вуковском књижевном језику. Прилог времена прошлог је ишчезао потпуно, а имперфекат и прилог времена садашњег сведени су на ретке остатке. Број различитих облика у аористу је смањен, а у императиву је скоро сасвим нестало првог лица множине. Промене иду, дакле, све у истом смеру, ка редукацији (а не повећању) обличког инвентара и погађају пре свега проста претеритална времена и глаголске прилоге. Тим развојем знатно је смањен удео простих (несложених) облика, а такође и неличних облика, у глаголским парадигмама. Осим тога, уклањају се сва три облика који се образују само од глагола једног или другог вида (имперфекат и глаголски прилози), чиме се глаголске парадигме еманципују од видског фактора. Додуше, аорист се у овим говорима више не твори и од имперфективних глагола, што доноси нов облик зависности парадигме од глаголског вида. Међутим, и сам аорист овде се увелико потискује.

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА

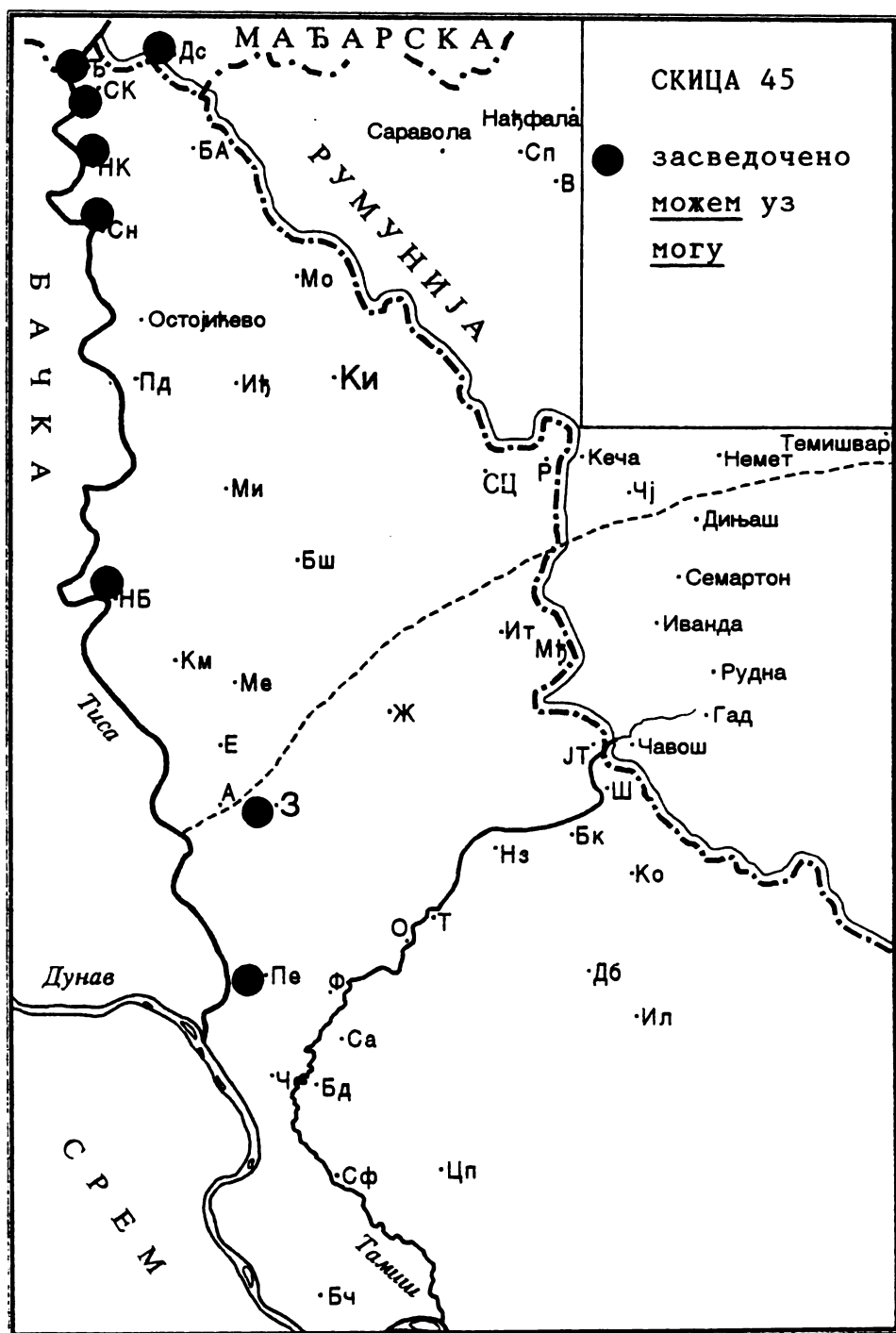
Презент

583. Сва лица једнине, као и прво и друго лице множине, имају наставке као у књижевном језику. У првом лицу једнине доминира -м; изузеци су *ођу*, *неђу* (увек тако) и *могу* Ил Бк Т Ф Пе З Ме СЦ Ки Сн НК СК, *не могу* Бк Ит Ж Т Ф НБ Ки СК (али и *можем* Пе НБ Дс, *не можем* Пе З Сн НК Ђ Дс уз обичније форме на -у у истим местима).⁵²⁶

В. скицу 45.

---

⁵²⁶ Неће бити случај што сви примери за *можем* потичу из места која нису далеко од Тисе. В. скицу 45. У Бачкој је тај облик обичнији него *могу* (И. Поповић, Госп. 190), а и у Срему је чест (П. Николић, Срем 350). Податке о распрострањености облика *можем* у северној Србији даје Реметић, Шум. 300.

Разлика у понашању облика ових двају глагола објашњива је тиме што (х)оћу има подршку високе фреквенције футура, где ћу служи као помоћни глагол. Неће бити случај што у кајкавском, као и у словеначком, где у образовању футура не учествује глагол *хѣћѣи*, господаре облици као *хоѣт* (и *morem*).

584. За банатске говоре карактеристична је далекосежна прерада система наставака 3. лица множине и двојство облика тог лица код огромне већине глагола.⁵²⁷

Сви глаголи с изузетком помоћног глагола (*је*)сам могу имати наставак -ду, који се додаје на презентску основу. Наводимо тај материјал распоређен по Белићевим глаголским врстама, полазећи од стања у самим говорима, а не од оног у књижевном језику: *вршеду* Ч Ф НБ, *вучеду* Т Сф НБ Мо Пд НК СК, *дођеду* Нз Ш Ит Ж Т О Цп Ф Км СЦ Ми Мо Сн Ск, *донеседу* Ил Ч, *зайнеду* НК, *идеду* Ит Ч Ф Ме Км СЦ Сн СК, *не идеду* Ч, *нејдеду* Т, *извучеду* Ж, *извучеду* Бч, *изнеседу* Ч, *изузмеду* Мо, *испечеду* Ф СЦ, *једу* Ит Т Ф НБ Пд СК, *крадеду* Ч НБ, *кунеду се* Ит, *мѡжеду* Ж НБ, *мѡжеду* Бк Ф Ме Бш Ми Мо Дс, *не можеду* Бк Нз Ит Ф Бш, *не можеду* Ит Ф Е Ки СК, *мреду* Ф СК, *нађеду* Ч Ф, *не нађеду* Ф, *нашреду* Т, *обучеду* Ж Ч СЦ, *овршеду* Ф, *одеду* Т Сф, *одеду* Сф Ме НК СК, *одрзеду* Ф, *оилешеду* Сн, *ошмеду* Ф, *иаседу* Ит, *иечеду* Ит СЦ, *иодвучеду* Ит Сп, *иођеду* Т, *иосиједу* Ме, *иочнеду* Км НК, *да се иприсвучеду* Мо, *иођеду* Ит, *иононађеду* Ми, *разиједу се* Ф Мо НК, *сведеду* Км, *свучеду* Ф, *сечеду* НК, *сшријезеду* Бк, *шучеду* Ме Ми, *увучеду* Сф Ме, *јзмеду* Ч Ф Ки Мо Пд Сн, *украдеду* Ч, *јмреду* Ф;

баједу Ф, *береду* Ф Ми, *веједу* Ф Км, *вриједу* Ми, *дѣреду* СК, *замећеду* БА, *зоведу* Ил Сф Ч Ф Ме Км СЦ СК, *крѣћеду* Ме, *мѣћеду* ЈТ Ит Ф, *мѣћеду* Бш Пд, *назоведу* Бш, *одереду* НК, *окрѣћеду* Ч, *ореду* Ки Ми, *осшјаједу* Ф Ме, *иодереду* Ф, *иокрѣћеду* Ф, *иосиједу* Ми, *ириврѣду* Км НБ Пд, *сасшјаједу се* Пд, *сједу* Ж, *сједу* Ф, *сиједу* Пд, *смиједу се* НБ СК, *шраједу* БА, *шрједу* Ф, *јзореду* НБ, *јмиреду* Ч, *јсшјаједу* Ит, *да се хрведу* Пд, *чѣшљеду* Сн;

бринеду Ил, *дѣгнеду ме* Ш, *извѣнеду* Сн, *ишнеду* Ф, *крѣнеду* Ф Ми, *лѣгнеду* Ми Сн, *лѣгнеду* Ит, *манеду* Сп, *наденеду* СК, *окрѣнеду* СФ Ч СЦ, *осшанеду* Ил Ж Ме, *ошиднеду* Ж, *ошиднеду* Т, *ошигнеду* Чј, *иогинеду* Ч, *иомогнеду* Сн, *иосшанеду* НК, *иошшаднеду* НК, *ириврѣду* Пд, *ирикинеду* Ме, *иошменеду* Мо СК, *иошкиснеду* Ит, *сасшанеду се* Пд, *сѣднеду* Ит Мо, *сѣднеду* СК, *скѣнеду* Сф, *сменеду* Ил, *сшаднеду* Ме Ки Ми, *сшигнеду* Ит, *јсшанеду* Пд, *јшекнеду* Сн (овамо су укључени и облици оних глагола који су, у презенту или у целој парадигми, у банатским говорима накнадно пришли трећој глаголској врсти), — *мѣшеду* Ф НК, *иришеду* Мо, *размѣшеду* Ф, *размѣшеду се* Ит;

бѡмбардуједу Цп, *вѣруједу* Бш, *гѡсшјуједу* Бш, *даједу* Ит Т Ф Ми СК, *не даједу* НК, *декламуједу* БА, *добиједу* ЈТ Ч Ф, *закуједу* Ћ, *зашиједу* Км.

527 В. о томе П. Ивић, Банат 152.

зѣмуједу Бш Сн, љзуједу Ф Ки, кљјуједу Бш, набиједу Ф, обрадуједу Т, ђијједу Ф Сп БА, љијједу Ч Ф, љијједу Сф Т НБ, љознаједу нас Мо, љокриједу Сф Ф, љокриједу Ме, љолиједу Ф, љолијједу Ђ, љошијуједу Ш, љрѣкриједу Ч, љрѣсуједу Пд, да га љрилиједу СК, љродѡједу Ит Ме, љрѣѣнуједу Ме Чј, љљјуједу Ф, рѡдуједу се Ф, рѡзбиједу нас Мо, рљједу Сн, сѡбиједу Пд, сѡшиједу Ф, слѡдуједу СК, слљкуједу Ф, да се сљмиједу Ч, љрѣгуједу НК, љбиједу НК, фрљшљјуједу Ит, љјуједу Ит Мо, не љјуједу Км, љљједу Ит, љљљјуједу Ф;

ѡр. љљједу Ит, вѣјједу Ме Км СК, вљједу Ит Ф Ме СЦ Мо Сн НБ, жѡѡједу Мђ, заѡѡједу СК Ђ, заѣјуједу СЦ, заѣѣједу Ит, љзбришеду СЦ, љсљѣједу Ки, љљљједу Ф НК, љѡјуједу Ф, кајједу ЈТ Ж Ф СЦ, каѡришеду Ит, каѡједу СЦ, мајједу СЦ, мѡједу Ит Ф, наѡѣједу Ч, намајједу НБ, наѡѣједу Т, наљљједу Ф, ѡѡшеду Цп, да ме љѣришеду Ми, љљљједу Т, љљшеду Ч Бш, љѡѡједу СЦ СК, љѡдијједу Ит, љѡкајједу Км, љѡмајједу Пд БА, љѡљѡједу је Ђ, љрѣрежједу Ф, љрѣскајједу Ч, љрискајједу Ми, рѣјједу СЦ, скајједу Сф Ме Км, да слѡжједу СК, љѡѣједу Ф, љмајједу Чј;

ѡѡѡједу СЦ Ми Сн БА, бѣгаду Ч Ф, бекријѡду Бч, не бљраду Пд, брљкаду Сф, не ваѡѡду Т, вѡраду Ит, васљљљѡду Ф, вѡљѡду О Ф, вѣнѡѡѡду се Ч, вѣѣраду Ф, вѣљѡду Ме, вѣѡѡду Ф, вѣѣѡду Ж, гњљраду Ф, грљѡду НБ, гљљѡду СЦ, даѡу Ш Ж Бд Ч СЦ Сп НБ Мо СК, не дљраду Т, дѡбљѡду Ф, дѡбљѡѡду СК, не дозвољѡѡду Нз, дѡнеѣѡѡду О, досѡѣљѡѡду Ф, дѡљѣраду Ж, дѡѣѡѡду Ч Сн, заѡѡѡду Ит, забрѡѣљѡѡду Мо, загрѡѣљѡѡду Ф, закљѡѡду Бш, зарѡѣљѡѡду НБ, заљѡѡѡду Ф, зѡѡѡду Ит, знаду Нз Ит Т Ч Ф Ме Км Ми НК СК, не знаду Ш Ф Чј, не знаду Ми НБ, љграду Ил Ит Ж Ф Ч, љгрѡду Ч Ф Ми Пд СК Ђ, не љгрѡду Ф, љѡѡљѡѡду Ф, љљљљѡѡду Т, љѡѡѡѡду Ми, љљљљљѡѡду Т, љљљљљѡду Ф, љѡѡду Ит Ф Ки НБ Пд СК, љѣѡљѡду Ф, љѡѡѡѡду Ит, љѣљљљѡѡду Мо, љѣљѣѡѡду се Са 173, каѣѡду Ф Км, кѣѡду Ф, кљљѡду се Дс, коѡѡду СК, кољѡду Ит Ж Ф, корљѣѡѡду Ф, корљѣѡѡду НБ, корљѣѡѡду Сп, коѣљѣѡѡду Ф, кљѡѡду Ч Ф НБ НК, кљѡѡду Ф, лољѡѡѡду Ме, лљѡѡду Ме НК, мѡѡѡду Ч Км БА, мѡѡѡду Ф, мѡѡѡду Ф, наѡѡѡду БА, наљљѡѡду Ит Ж, наѡѡѣѡѡду Ф, наљѡѡѡду Ф, неѡѡду Ит Ж Т Бч Ми Сн СК, ноѣљѡѡду Т Ф, да ѡљѡѡду СК, ѡѣѣљѡѡду Ф, ѡѡѡѡду Ч, ѡљѡѡѡду Ил Ит Т НК, ѡљѡѡду НБ, ѡљѡѡду Ит Ч, ѡљљљљљѡѡду Км, ѡљљљљљѡѡду БА, ѡѣѡѡѡду Мо, ѡѡѡѡду Ч, ѡѡѡду Ж Ч Ф Ки НБ, ѡѣѡѡду Ф, ѡљѡѡду Ч, ѡљѡѡду Ч, ѡљѡѡду се Ф, ѡљѡѡду Ит Ж, ѡљѡѡду Ч, ѡљѡѡду Км, ѡљѡѡѡду Бд, ѡѡѡѡљѡѡду Ф, ѡѡѡљљѡѡду Сн, ѡѡљѡѡду Ч, ѡѡѣѡѡду Сн, ѡѡѡѡѡду се Сф, ѡѡѡѡѡду Ф, ѡѡѡѡѡду Бш, ѡѡљљљѡѡду Ф, ѡѣѣѡѡду Ч, ѡѣѣљѡѡду Ф, ѡѣѣѡѡѡду Ф, ѡѣѣѡѡду СК, ѡѣѡѡду Са 93, ѡѣѣѡѡду Км, ѡѣѡѡду Ит, ѡѣѡѡду Ф, ѡѣѡѡду Ч, не ѡѣѡѡду Т, ѡѣѡѡѡду се Ф, ѡѣѡѡду Ф, ѡљѡѡду Ч, ѡљљљљѡѡду Сф Ф, рѡѡѡду Км, рѡѡѣљѡѡду Пд, рѡљѡѡду Км, рѡљѡѡду Пд, рѡљѡѡѡду Мо, рѡљѡѡду Мо, сѡѣѣѡѡду БА, сѡѣѡѡѡду Ђ, сѡѡѡѡду Ф, сѡѣѡѡду Пд Ми, сѡѡѡѡѡду СК, сѡѣѡѡду Ит, сѡѣѡѡду се Пд Ф СК, сѡѡѡду се Ф, сѡѡѡду СК НК Ђ, сѡѡѡду Ф НК, сѡѡѡду Бд Ф Пд, сѡљљѡѡду се Ит, сѡљљѡѡду Ит, сѡљљѡѡду Ж, сѡљљѡѡѡду Км, да сѡљѡѡду Бш, сѡѡѡѡду Ф Ит, сѡѣѡѡду Ф, сѡѣѡѡѡду Ф, сѡљљѡѡѡду

585. Наставак -ду долази обавезно у 3. лицу мн. глагола *моћи* и *ићећи*,⁵²⁸ а и код једносложних презентских основа (*једу*, *мреду*, *даду*, *знаду*, *икаду*, *жњеду*, *смеду*, *зреду*, *вриду*). Код глагола *моћи* и *ићећи* уклањању старијих облика из 3. лица множине допринела је, изгледа, потреба да се избегне подударност с облицима 1. лица једнине с наставком -у. Тој претпоставци могао би се супротставити аргумент да правог синкретизма нема између 1. лица једнине *доху*, *могу* и 3. лица множине **доху*, **могу*. Треба, међутим, имати у виду да би у футуру, у говорима без квантитетске опозиције у отвореној ултими, облици 3. лица множине типа *радиће* или *радићу* били неизбежно синкретизовани с једним од облика једнине (трећим или првим лицем). Тај неугодни синкретизам могао се избећи само увођењем новог наставка, па се одатле појава ширила на исти глагол ван функције помоћног глагола футура и на с њиме повезани глагол *моћи*. Осим тога, одрични презент од *могу* у Банату гласи *не могу*, дакле једнако као и облик 3. лица множине, док би према *хоћемо*, *хоћеће*, *хоћеће*, нпр. у књижевном језику, у 3. лицу множине требали очекивати пре **доху* него **доху* — дакле опет форму синкретизовану са 1. лицем једнине.

У погледу доследности употребе -ду у 3. лицу мн. презента глагола *ићећи* треба ставити једну ограду. Ако следи везник *да*, често испада -ду, што се своди на дисимилативну редукцију *д*: *Оће д љзму оно мѣсто* Ит, *Оће д идѣду да ме вѣду у вѣрош* Ит, *Оће ће да вас ићѣру* Ит, *Пѣта јел дће да даду* Мђ, *оће л да доћѣду* Сн. Уп. т. 605.

Што се тиче глагола с једносложним презентским основама, те би основе свакако биле сувише засечене ако би се основински формант заменио наставком -у (уп. форме као **ју* или **ду*). Међутим, кад се ти глаголи употребљавају с негацијом или префиксом, наставак -ду може изостати: *не ју*, *иоју* поред *не једу*, *иоједу*, *не ду*, *љду* поред *не даду*, *удаду*. Правило је, дакле, да облици 3. лица множине (и уопште, множински облици) презента морају имати најмање два слога. При том се негација *не* влада као саставни део облика у рангу префикса. Тако се, уосталом, та негација понаша и у погледу акцента, в. т. 23 ове монографије. Напомињемо да се негација *не*, исто као и префикси, никад не одваја другом речју од основног глаголског облика.

Потврде за облике као *не ду* или *не зну* садрже и радови о српским банатским говорима на земљишту суседних држава: Степановић, Мађ. 125, Живковић — Берић — Веску, НЖ V/2 81. Иван Поповић, Госп. 188, налази у Бачкој само облике као *не сму* и *не ду*.

Широка употреба наставка -ду углавном је одлика појединих периферних зона на подручју српскохрватског језика. Тај је наставак обичан у Вој-

⁵²⁸ Наставак -ду јавља се доследно код глагола (*х*)*ићећи* и у Срему (Б. Николић, Срем 350; Мирјана Максић, Прилог љознавању лексики Срема, ППУ 16, 1980, 94).

водини, укључујући и буњевачке говоре у Бачкој,⁵²⁹ а јавља се, додуше по правилу само код понеких глагола, и у разним северносрбијанским говорима који припадају шумадијско-војвођанском, смедеревско-вршачком и косовско-ресавском дијалекту.⁵³⁰ У косовско-ресавским говорима у Метохији он је нешто фреквентнији.⁵³¹ У Славонији је забележен у Старој Јошави код Нашица.⁵³² Обичан је и код жумберачких штокаваца, како западних тако и источних.⁵³³ Врло знатну распрострањеност имају облици 3. лица презентана -*ду* у чакавским говорима, икавским⁵³⁴ и икавско-екавским.⁵³⁵ На подручју

⁵²⁹ Литературу наводи Реметић, Шум. 312. В. и П. Ивић, Батања 43. Материјал А. Албијанића (Албина), *Треће лице множине у делима војвођанских писца (1748–1810)*, ЗФЛ XIII/1, 1970, 145–149, показује да су облици на -*ду* били у Војводини обични већ у XVIII веку.

⁵³⁰ Литература код Реметића, Шум. 314. В. и Вукићевић, Лепен. 182.

⁵³¹ Барјактаревић, Метох. 213–214; Реметић, Шум. 314.

⁵³² Stjepan Sekereš, *Govor našičkog kraja*, HDZb 2, 1966, 256. Rešetar, Štok. 194, бележи један пример из Бјеловара и нешто потврда из босанске Посавине, углавном по писменим одговорима са терена саје је добио на своју анкету. Једино у Орашју он је такве облике лично записао. Међутим, Јосип Баотић у монографији *Akcenti sela Kostrča u bosanskoj Posavini*, која се тиче околине Орашја, не региструје такве облике (BHDZb II, 1979, 203 и д.).

⁵³³ Milko Popović, Žumb. 40; P. Ivić, Izveštaj 1957, 404.

⁵³⁴ В. нпр. М. Hraste, Hvar 36–47; Hraste — Šimunović — Olesch, ČDL 1, стр. XXXVIII; М. Москворевич, *Говор ошћрова Вис*, Исследования по сербохрватском уязыку, Москва 1972, 128; D. Jutrović-Tihomirović, *Morfološke promjene u splitskom vernakularu*, Filologija 14, Zagreb 1986, 156. Реч је, дакле, о средњој Далмацији. Осим тога облици на -*ду* забележени су у чакавско-штокавском говору Водица у северној Истри (Рибарић, Истра 117).

⁵³⁵ Milan Moguš, *Današnji senjski govor*, Senjski zbornik II, 1966, 84 (тако и у суседном штокавском, или штокавизираном, говору Јурјева, Moguš, *Pogled na današnji jurjevački govor*, Filologija 8, Zagreb 1978, 232); P. Ivić, *O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca)*, ЗФЛ VII, 1964, 131; Božidar Finka i Slavko Pavešić, *Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici*, Rasprave Instituta za jezik 1, Zagreb 1968, 15; Rudolf Strohal, *Današnje oštarijsko narječje*, Rad JAZU 180, 41 и д.; исти, *Neke dijalektične osobine iz trgovišta Vrbovskoga*, Nastavni vjesnik XI, 1903, 560–561; P. Ivić, *Prilog poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske*, ГФФНС VI, 1961, 201 (у Генералском Столу); Božidar Finka i Antun Šojat, *Karlovački govor*, HDZb 3, 1973, 125–126 (у Босилеву, Здинову, Генералском Столу, Дугој Реси, Ердељу, као и у самом Карловцу); S. Težak, *Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četverorječju*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 16, 1979, 39; P. Skok, *Mundartliches aus Žumberak (Sichelburg)*, AfslPh XXXII, 343; G. Neweklowsky, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien 1978, 215 (у многим градишћанским икавско-екавским чакавским говорима); P. Ivić, *Prilog rekonstrukciji predmigracione dijalekatske slike srpskohrvatske jezičke oblasti*, ЗФЛ IV–V, 1961–1962, 119 (у Темерју у западној Мађарској). Иако се овде ради о повећем броју географски неповезаних ареала, искључено је да је било исто толико међусобно независних иновационих центара. По свој прилици првобитно су постојала највише два континуирана ареала, највероватније само један, који се протезао од Јадрана код Сења до средњег тока Купе. Данашња искиданост је свакако последица миграција које су чакавце разнеле и у пределе далеке од њихових првобитних станишта, а штокавце интерполирале између појединих чакавских микрорегиона. Ипак, из тога не би требало извести закључак да су сви или готово сви чакавски икаво-екавци у почетку имали ову особину. Треба искључити најархаичније говоре у Хрватском приморју (Нови, Гробник итд.), острва како у кварнерском тако и у задарском архипелагу, пресељенике у Истри, део говора у околини Карловца и део градишћанских говора, као и оних у дијаспори у западној Мађарској и Словачкој. Будући да се наставак -*ду* готово сигурно јавио још пре миграција, он ће се можда моћи искористити за ближе утврђивање односа сродности међу говорима и порекла појединих пресељеничких говора, како оних који познају ту особину, тако и оних који је немају.

кајавског наречја облици на -ду долазе углавном на југозападу, у суседству чакавског ареала тог наставка.⁵³⁶ Свакако није случај што је и други начин регуларизације односа између облика у парадигми презента, продор -ју у 3. лицу множине презента свих глагола у начелу везан за периферијске ареале, пре свега кајавски и јужноморавски. Остаје, међутим, чињеница да је војвођански ареал са -ду најпространији од свих ареала тог наставка у нашим дијалектима.

586. Напореда с облицима 3. лица множине на -ду долазе и они на -у. У првих пет глаголских врста (по Белићу) ти су облици у начелу слични онима у књижевном језику:

бòду Ш, в́ршу Ж, в́уку Ж, в́учу Бк Ж, до́вуку Ит, дòђу Ит, до́несу Мђ
Сп С НК, до́несу нам Ит, зéбу Ф, и́ду Ж Т Сф, и́зāђу А, изв́уку Ми, и́зйђу Сф
А, изн́есу Ж Мо Сн, лéгу Ж СК, лéжу Мо СК, нè мру Ф, нāђу Ђ, нāйђу Бш,
найђу Ит, насéку Ит, об́уку Ит, об́учу Ит, одвèду Ит А, одн́есу Ки СК Ђ, òду
Пд Ђ, и́еку ЈТ Е СЦ Км Мо, и́ечу Са 215, и́òмру Пе, и́онèсу Ж, и́ровèду Ки,
да се и́ресв́уку Ит, и́ров́уку Ми, свèду Мо, св́уку Ит, сéку Ит Ж Ф Ки Мо Пд,
сйровèду Пе, сй́ригу СК, ш́уку НК СК, сāй се ув́уку СК, ў́зму Ит Т СЦ, укрáду
Сф, ў́мру Ф, уй́лèћу Мо;

бèру Ж, дèру Ж, д́ркћу Ит, за́йлећу Т, зòву Пд Сн БА, òкрèћу Ит, òйеру
Ит, òсврћу се Ит, òру Пд, и́èру Бш, и́озòву СЦ, рāзмећу Ит, сèју Ит, пā се
смèју Ж, нек се смíју Ђ, сйòмињу ше Ит, с́рву се Ф;

в́рну Ит, дèну Пе, зòѓрну Пе, з́уи́ггну Ж, мèћу Ит, окрèну Ж, òсйану
Ит, òшидну Т, òййину Ит, и́òбегну Ит, да се и́òв́рну Ит, и́рèв́рну Ж, нè и́рну Е,
рāзмèћу Ит, сèдну Ж, да се смр́зну Ж, сййггну Ит;

вèрују Ме, да́ју Ит Ч, дòбију СЦ СК, з́имују Бш, лòгују „сакривају се
(о аустроугарским дезертерима из Првог светског рата)“ Ит, пй́ју Ит Ч, и́ò-
крију Ит, и́òшйују СЦ, и́цју Ит, нè рију Цп, ў́бију Ит, ч́ју Ит;

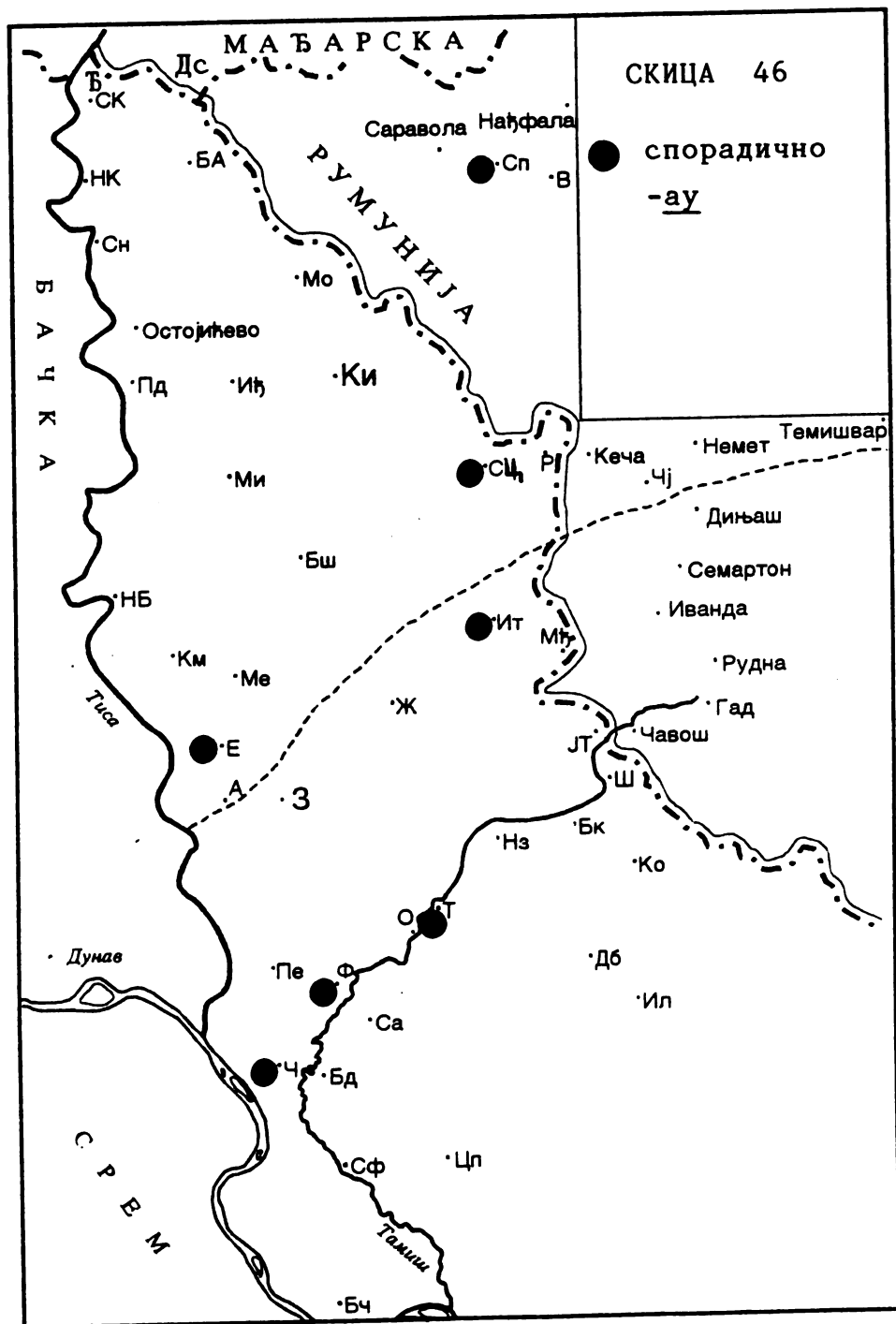
вèжу СК Ђ, в́ичу Ит, дй́жу Ж, дòкāжу Ж, за́шèжу СК, ишйу Са 213,
кāжу Ж Ме СЦ, кòљу 3, ошèжу Т, и́лāчу Ит, и́òкāжу Ит, и́òшљу Ит, и́рèйашу
Ит, и́рèрежу Т, и́рискāчу Пд.

Ове форме јављају се једнако често, или чак можда нешто чешће од оних на -ду. Сада је тешко давати одређеније процене о томе, будући да су приликом слушања и бележења говора пажњу много више привлачили облици који представљају особеност војвођанских говора.

587. У шестој врсти -у по правилу долази на месту вокала презентске основе:

⁵³⁶ А. Šojat, *Govor u Samoboru i njegovoj okolini*, Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb 1973. 60; Исти, *Turropoljski govori*, HDZb 6, 1182, 410 (само у западном делу подручја). Ипак су облици с наставком -ду забележени и у Питомачи у Подравини (F. Fancev, *Beiträge zur serbo-kroatischen Dialektologie*, AfslPh XXIX, 1907, 307).

Digitized by Google

Ж, *уїрківу* се СК, *цѣу* Ф, *црїу* Ит, *чѣку* Ш Ж Ф Сн СК Ћ, *чїїу* Нз Ит НК, *чўву* Ил Чј Ки БА, *чўу* Мо Дс, *да се шамару* Ит, *шару* Т, *око ушију швићку* Са 116, *швѣїу* се Ж СК, *шѣїу* Ф, *шѣїу се* Мо, *шїбу* Т, *шѣру* Ф, *шїїїу* СК;

дѣсїу Ит, *нѣ зру* Ит, *не разуму* НК, *нѣ сму* Ил Мђ Ит Ж Ч Ф СЦ Ки Мо Пд НК СК, *н јму* Ит Км СЦ Ки, *їрѣвару* Ф, *їроразуму* Мо, *разуму* Ит Ме Км Ми, *сазру* Мђ, *сїоразуму се* НБ, *јзру* Ит Ж, *да јсїу у свој рад* Нз, *јму* Ж Пе СЦ, *а и їад уму* Са 70, *шїо не уму* Са 114;

бѣлу Мђ Т Сн, *бѣлї ме* НК, *вѣлу* Ж Ч Ит Км Сн НК Ћ, *нѣ волу* Ил Ш Ме Ми, *свѣће гѣру* Ит, *вїїре гѣру* Ч, *гѣру* Ит Ме НК, *нѣ зру* СК, *сазру* СК;

да нас јзу Ит, *нѣ ју* Ит Ф Ме Сн Пд СК, *да се нају* З Сн, *їѣју* ЈТ Мђ Ит Ж Т Ф Бш Пд Сн, *нѣ їру* СК.

Уп. *їгру, *їѣву *Дињаш, *їѣру* *Гад. Такве облике наводе и Степановић, Мађ. 125 и Живковић—Берић-Веску, НДЖ V/2 81.

Код глагола с презентском основом на *е* (тип *умеїи*) старији облици као *умеју* не јављају се уопште, а такође ни *умеу* или *сл*.

О пореклу облика *їеву* в. т. 590, а о облицима као *болу* т. 703.

588. Код глагола са *а* у обе основе забележено је и нешто облика на *-ају*, а и на *-ау*:

а) *бацају* Цп СЦ, *вїшају* рїбу Бк, *вѣнчају* Ш, *вѣнчају се* Бч, *вѣшају* Бч, *зѣзају* Бч, *зїдају* Дс, *їграју* Сф З НК СК, *їзбїјају* НБ, *клѣїала лїїају* Бд, *нѣмају* СЦ, *нѣїївају* ї *їоље* Сф, *їѣвају* Ж СК, *їїїшају* Сф, *їѣнївїају* Т, *да се їїїїїшају* Км, *їорѣјају* Ж, *рѣјају* Ж СК, *рїчају* Сф, *свїрају* Бч, *сїграју се* Сф, *слїшају* Км, *сїрѣмају* Ж, *їѣрају* Ил, *чўвају* Бд Ц, *да се шѣїају* СК.

б) *вѣнчау* Т, *вїјау* Е, *вїадау* Ф, *задирківау* Т, *занѣмау се* Т, *їграу* Т Е, *їграу* Ч, *маїївау* Ит, *назївау* Ч, *нѣмау* Ч, *ѣїадау* СЦ, *їѣвау* Т, *їрѣїтерау* Е, *свїрау* Т, *сїграу се* Ч, *сїграу се* Ч, *їѣрау* Т, *убїјау* Т, *уїїјау* Т, *ѣни се* *їрвау* Сп, *чѣкау* Е, *шїацїрау* Т;

Број ових облика у материјалу је незнатан у поређењу са бројем примера за *-аду*, одн. *-у*. Ипак је очигледно да су они на *-ау* аутентичан дијалектизам, док су они на *-ају* вероватно, бар у већини случајева, плод утицаја књижевног језика. В. скицу 46.

Облици на *-ау* јављају се у многим смедеревско-вршачким, косовско-ресавским, призренско-тимочким и зетско-ловћенским говорима.⁵³⁷

589. Значајно је да наше потврде за *-ау* махом потичу из тамишке зоне, која суседује са широким ареалом тога наставка.

Наставак *-ау* развио се из *-ају* првенствено због усамљености *ј* у парадигми презента и, у вези с тим, због чињенице да то *ј* није имало морфолошку функцију, будући да су ту функцију у потпуности обављали *а* као основински

⁵³⁷ Подаци код Реметића, Шум. 311.

вокал и у као наставачки.⁵³⁸ Да битну улогу није играла нестабилност међувокалског *j*, већ морфолошка констелација, показује околност да у примерима као *Пају*, *обичају*, *Кају*, *лају* или *дају* глас *j* никако не испада из групе *-ају*, док се у наставку *-ају* он никад не чува. Уп. т. 163 и 230 ове монографије.

590. Наставак *-у* (тип *игру*), који је ван Баната ређи него *-ау*, јавља се у испрекиданом ареалу, по правилу уз *-ау*.⁵³⁹ Он се очигледно и развио из *-ау*,⁵⁴⁰ пре свега под дејством тежње да се оствари структурални паралелизам у парадигмама оличен с једне стране у односима као *шресе* : *шресу*, *носи* : *носу*, *игра* : *игру*, а с друге стране у напоредностима као *шреседу* и *шресу*, *носиду* и *носу*, *играду* и *игру*.⁵⁴¹ Извесну улогу могао је играти и утицај односа као *орати* : *ору*, који се проширује на тип *играћи* : *игру*. Да овде контракција није била чинилац од битног утицаја, видимо по томе што је она остала у прилозима времена садашњег на *-аући*, где се тај наставак очигледно схватио као самостално обележје таквих облика и где није било притиска тенденције да се презентске парадигме уклопе у једноставну и чврсту структуралну схему.

591. Облици као *уму* или *разу*му обични су у већини екавских штокавских говора.⁵⁴² Ови су се говори приклонили огромној већини глагола са *e* у презентској основи, који у 3. лицу множине имају наставак *-у*, додат испосредно на глаголску основу.⁵⁴³ Деловала је, дакле, аналогија по обрасцу *узмем* : *узму* = *умем* : *уму*.

592. И глаголи VII и VIII врсте имају *-у* у 3. лицу мн. презента:

бјушу зид БА, *ваду* Ит Ф, *веселу се* Ф, *вјсу* Пд, *вѡду* Т Пд, *врају* Цп Ф СК, *не врају* Чј, *гају* Ил Сф, *глобу* Ки, *гњѣчу* Ч, *гѡвору* Ит Ч Ф СЦ Ми, *ја се грабу* Т, *грду* Ки, *дѡру* Ф, *дѣлу* Ф, *дѡвѡну* Ит Ми НК, *дѡчу се* Ит Ж, *дѡвѡчу* Ф, *дѡлазу* Ит, *дѡносѡ јој* Ф, *дрѣшу* Ћ, *да ме жѣну* Т, *забѡраву* НБ,

⁵³⁸ Преглед тумачења генезе наставка *-ау* даје Реметић, Шум. 311–312.

⁵³⁹ Тако у биограчићком говору (Ивић, Биогра. 165), у неколико космајских села у Шумадији (Реметић, Шум. 310), у ђердапском крају (Пецо, Ђердап 207), у Сикирици код Параћина (Ивић, Извештај 1959, 398), у Ресави (Пецо и Милановић, Рес. 270, 348), у Д. Мутници (Ракић, Мутница 100), у Левчу (Р. Симић, Левач 149), у селу Мрче под Копаоником (Радић, Мрче 30), у делу говора у „средњем Ибру“ (Божовић, Ибар 244), у Вучитрну (Елезовић, Кос. нпр. под *вѡйкаш се*), у Метохији (Барјактаревећ, Метох. 212). На другој страни налазимо овакве облике у делу славонске Подравине (Hamm, Podrav. 45), у подунавским говорима јужнобарањских Хрвата (Sekereš, Hrvati u Baranji 398) и у говору западнобачких Шокаца (Sekereš, Zap. Bačka 173).

⁵⁴⁰ А. Албин у раду *Треће лице множине у делима војвођанских њисаца* (1748–1810), ЗФЛ XIII/1, 1970), 143, наводи неколико примера за *-ау* с краја XVIII века, али ниједан пример за *-у* (< *-ау*) < *-ају*.

⁵⁴¹ О томе П. Ивић, Банат 152.

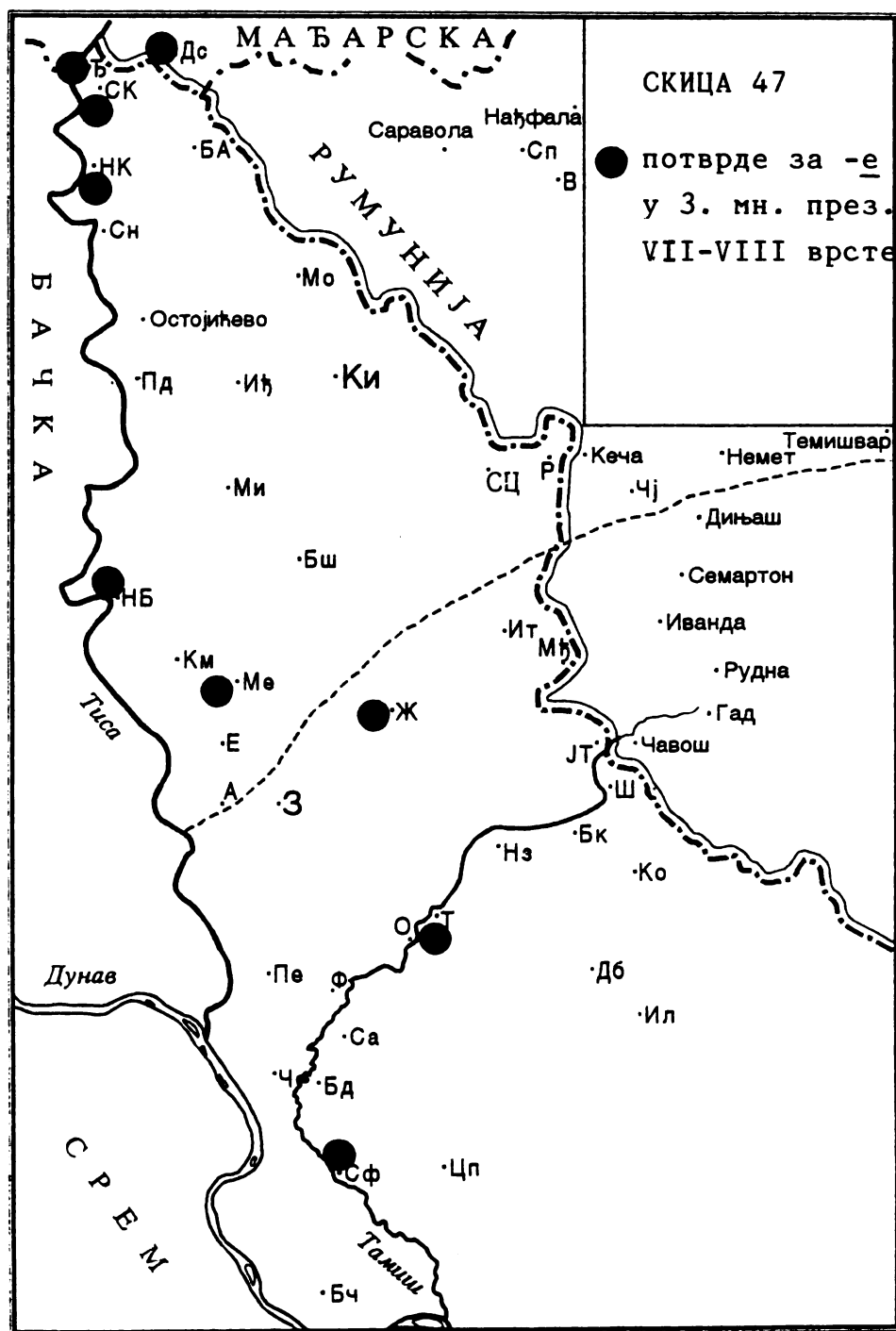
⁵⁴² Забележени су нпр. у Бачкој (И. Поповић, Госп. 188), у Срему (Б. Николић, Срем 350), у северној Србији (Исти, Мачва 234 и 271; Исти, Кол. 51; Реметић, Шум. 312–313; Ивић, Биогра. 165; Р. Павловић, Рача 41), у Левчу (Р. Симић, Левач 392).

⁵⁴³ Уп. и чланак Р. Бошковића *О трећем лицу множине времена садашњег у глаголима као умѣти, ухѣти и сл.*, НЈ I, 1933, 26–27.

да га задòвољу Ч, за̀гњѹру Ф, за̀лѣйу НК, за̀лѣчу Т, за̀љѣчу Нз, за̀мору се Ит, за̀носу Сф Ч, за̀дишѣрѣу Ф, да се за̀йа̀рложу Ит, за̀йушу Ме, за̀ра̀ду Чј, за̀робу Ф Мо НК, за̀йвору Ж Т, звону Иђ 36, зго̀шову Иђ 16, зòкуйу Ки, зусѣаву Ми, из̀баву Ит, из̀бушу Цп, из̀ва̀ду Ит Т Ф БА НК, из̀ва̀ду Ж, из̀газу Т, из̀љѣчу НК, из̀меру Ф, из̀рѣчу Ил, ис̀елу Ит, ис̀кийу Ж Ф, ис̀куйу Ф, ис̀йрайѣу Т, ис̀йрѣжу Т, ис̀йойу Мо, ис̀йѹйу Ф, ја̀ву Ит Ч, кай се ја̀гњу Ит, јѹру Ит Ф Мо Сн, ка̀ду Сн, ка̀зну Км, нѣ квѣру Ч, квѣсу Ит, квѣру Ил Ит Ф, кййу Ф 3 Мо, клѣчу Ки, клизу Бш, ко̀су Ил Ит Ж Ч Км, крѣчу Ит БА, свй крйву мѣне Ит, крòју Нз, кр̀сѣу се Ж, кѹйу Ил Ш Ж Ф Мо, кѹйу Ит Т Ч, лѣчу НК, лòжу Ф, љѹбу се Ит Ф, љѹчу Мо, љѹшѣу Ми, мйслу Ж, мòлу Ч СЦ, на̀грòду Ил, на̀двѣачу се Иђ 51, на̀здраву Ж, на̀јѹру Ч, на̀кийу Ф, на̀месѣу Ит Т Ф, на̀мйру Нз, на̀йправу Ф, на̀рѣду Ми Мо СК, на̀селу се Ф, на̀йòвару Км, на̀учу Ит Ф, на̀чину Ит, нòсу Ш Ит Ж Т Ф Бд Ч Мо Пд Сн СК, нòћу Мо Сн, обѣлежу БА, обѣсу Ит, овѣлажу Ф, од̀гòду СК, од̀рѣну Мо, од̀рѣду Бч Ф, од̀ѹжу Ит Сн НК, о̀женѣ се Ђ, о̀зноју Ж, о̀кѹйу га НК, о̀ла̀ду Ч, о̀млаѣу Сн, о̀йазу Ит, о̀йраву се Т, о̀йросѣу СЦ Ки, о̀йслѹжу Ми, о̀йшѹжу Ит, о̀слòбòду Ч, о̀сѣаву Ф, о̀сѹду Ил, о̀сѹшу Нз, кай се о̀шѣлу НК, о̀швору Ит Ки Мо, о̀шѣусѣу Ф, ѵ̀а̀лу Ф, ѵ̀лаѣу Ит Ф Ки, ѵ̀лѣву Ит, да ѵ̀лѣву жѣйѣ Ит, ѵ̀дбѣду Ит, ѵ̀дваду Ки, ѵ̀овраѣу Ил, ѵ̀дòдòу се Ф, ѵ̀дòѣлу Ф, ѵ̀дквасу Ђ, ѵ̀дквѣру Ми, ѵ̀оклоју Иђ 16, ѵ̀òкосу Ит, ѵ̀òкуйу 3 Ки, ѵ̀òлазу Ме, òни га ѵ̀òложу Ч, ѵ̀òљѹбу Ш Ж, ѵ̀òшрѣву Ит, ѵ̀òшрошѣу СК, ѵ̀рѣву Ш ЈТ Ит Ж Ф Пд Ђ, ѵ̀рѣйу Ил Т 3, ѵ̀ренòћу Ф, ѵ̀рѣйраву Ф, ѵ̀рѣйрѣчу Ит Ф, ѵ̀рѣжу НК, ѵ̀ривару се Км, ѵ̀рилазу БА, ѵ̀рйму Ит Ми Мо, ѵ̀ркосу Ки, ѵ̀рòбòду Ф, ѵ̀рòдòжу СЦ Ми, ѵ̀роизво̀ду Пд, ѵ̀рòлазу Ит Ф СК, ѵ̀рòмислу Ит, ѵ̀рòсвѣйу Ит, ѵ̀рòсу ЈТ Ж Ф СК, ѵ̀усѣу Ил Ит БА НК, òне ѵ̀ѹшѣу СК, ра̀ду Ил Нз Ш ЈТ Ит Ж Т Ф НБ Мо БА, веѣ се разѵ̀лазу Сф, ра̀ну се Ит Ф, расѵ̀дòѣлу СЦ, жѣне се рас̀рòду Ч, кай се ра̀шйѣру Ит, рѣду Ит Пд, рѣшу Ит, реиу Иђ 15, рòду Ит, рѹшу Ит, са̀ду Ф, са̀сѣаву Ж Ми, свѣлу Пд НК, сврѣшѣу Нз Ч, сйлазу Ф, склòну на ш̀аван Ит, склòйу Сф, скѹйу Нз Ш ЈТ Ит Сф Т Ф Ки, сл̀аву Ит Ф БА, сл̀ѹжу Ф, да смйру ку̀ѹруз Ит, да је снйму нòгѣ Ж, да се с̀рòду Ч, док òни с̀рѣду Нз, сѣвòру Ч, да се сѹшу Сп, ш̀а̀њу Ит, ш̀в̀рòду НК, ш̀ѣглу Ит, ш̀òвару Ит Ж, ш̀òйу Ф, ш̀ра̀жу Ме *В Ки БА, ш̀рòшѣу Пд, ш̀ѣбу Ит, ш̀ѹжу се Иђ 47, да ме ш̀ѹру Ч, ѵ̀ваѣу Ит Т Ф СЦ Мо, ѵ̀вѣлѣчу Нз, ѵ̀газу Т Ме, ѵ̀грабу Ф Мо, ѵ̀дару Ит Т, ѵ̀десу Ш Ит Ж Ф Ме Сп НК, ш̀ѹ се ѵ̀зòбѣну Ит, ѵ̀зјаиу Ф, ука̀ду „за̀ложе (пѣћ)“ Иђ 45, ка̀д ѵ̀лазу Ш Ит, ѵ̀лѣйу А, ѵ̀мѣсу Ш, ѵ̀нишѣу Ч, ѵ̀й̀а̀лу Ф Мо, ѵ̀й̀òшрѣбу Ит Пд, ѵ̀ѹсѣу Ф, ѵ̀ра̀ду Ф, ѵ̀йраѣу Км, ѵ̀чу Ит Ф Ми Мо, ѵ̀шòкòу Бд, ф̀алу Чј, ча̀сѣу се ЈТ Ит Сп, чйсѣу Т Ф, ѵ̀а се ч̀òду Ц Ф, ш̀а̀лѣ се Сн, ш̀кòйу Пд;

а зѹби се све бѣлу Ит, свѣ се бѣлу Пд, вйду Ит О Ч Ф Ме Ки Сп Пд БА, нѣ вйду Ит Ф Сн, вѣлу Ме, в̀рѣду Сн, нѣ в̀ру СК, ж̀ѣлу Ит, ж̀йѣву Ил Ит Ч Ф Ми СК, с̀ѣду Ил Ш Ит Т Ф Ме Км НБ Пд Сн Ђ, сѣй се сййòду Ш, ш̀рйѣу НК;

бѣжу Ки Ми НБ Пд СК, да се бòју Ш, бòју се Ме, боју се Иђ 36, др̀жу ЈТ Ит Т Ф 3 НБ Пд СК Ђ, др̀жѣ се Ми, др̀ѣчу Ки Мо, ж̀ѣне др̀ѣчу Ж, ж̀вйѣжду Ф, звйѣжду 3, за̀шрчу Иђ 40, зѣрју Ит, зѣчу Ит, лѣжу Ми Ђ, ѵ̀осѣòју Ит Ж

Мо Пд, *ийишју* Ит Мо, *йригледу* Ми, *сѣдоју* Ил Нз ЈТ Ит Ж Т Ч Ф Ме Ки
Мо СЦ Сп, *сѣоју* Иђ 20, *йрчу* Ил Ит Т Ф Ме НК, *ћушју* Ф Сн, *цичу* НБ.

Спорадични и малобројни облици на -е потичу претежно делом из Потисја, уколико нису унети из књижевног језика:

веселѣ се Сф, *дѣца се грѣмзе* СК, *не дивѣне* Ж, *осѣаве* НБ, *йдољубе* НК,
йрикује Дс, *нѣ йуше* СК, *сѣде* НК Ћ, *скѣѣ се* Ме, *они слѣже* Ж Т;

држе СК.

В. скицу 47.

Потврде за облике на -у имамо и од жена рођених у селима на румунској страни границе: *не гѣвору* *Дињаш, *гѣвору* *Гад. За Гад овакве облике потврђује и Петровић, Караш. 229 (*izlazu*) и 232 (*rădu*). Живковић, Берић и Веску (Нови живот V/2, 81) дају одговарајући податак за све српске говоре у румунском Банату, а Степановић (Мађ. 125) за говоре у мађарском делу Баната. Међутим, у Бачкој и Срему -е је далеко чешће од -у (И. Поповић, Госп. 187; Б. Николић, Срем 349). Другим речима, у војвођанским релацијама -у у 3. лицу мн. презента свих глагола представља изразито банатско обележје; у обема западним војвођанским областима у начелу се чува старо стање оличено у наставцима -ају и -е (уз напоредну употребу облика на -ѣ).

Географски распоред наставка -у у 3. лицу мн. презента глагола VII и VIII врсте утврдили су С. Реметић, Шум. 305–307 и А. Пецо у раду *Треће лице множине презента глагола тийа: носити, вољети и држати у говорима штиокавског нарјечја*, СДЗБ ХЛ, 1993, 491–520. Показује се да банатско подручје ове појаве сачињава део једног од најпространијих њених ареала на земљишту нашег језика.⁵⁴⁴

593. Код неколико често употребљаваних глагола нашли смо посебне облике упитног презента у свим лицима множине:

вѣлѣмо се Е Мо, *имѣмо леба* Мо, *оѣлѣмо* Ит Е;

вѣлѣтиѣ Бш, *вѣлијѣтиѣ* Бш, *имѣтиѣ цигаре* Ки, *имѣтиѣ* 3,

оѣлѣду Мђ Е Ме, *оѣлѣду доћи* Ћ, *кашѣтиѣ можѣлѣду жѣвитиѣ* Ми, *дајѣлѣду* Ми.

Овамо се прикључује веома распрострањени облик *јѣлѣтиѣ* 3 Км Бш НК СК (и другде).

Из неких места у Потисју имамо, међутим, и потврде за „нормално“ грађене упитне облике у множини презента:

мѣжѣмо л Е, *вѣлѣмо л* НК, *имѣмо л* НК, *имѣтиѣ л* Е.

⁵⁴⁴ Тај ареал, како су га оцртали поменути аутори, обухвата и југоисточни Банат; јужне прилазе Београду и већи део Шумадије.

Као полазна тачка за образовање облика као *оћелмо* послужио је упитни облик 3. лица једнине (тип *оће л*), на који су додавани множински наставци.⁵⁴⁵

594. Презентски облици са префиксом *уз-* у вредности футура егзактног, који се живо употребљавају у разним говорима, па и у Бачкој,⁵⁴⁶ у Банату су ретки:

ако узмòгу Ч, ак узмòгу, ја ћу дòћи НК, кад ја узмòгу Сн, кад узмòгу СК, ако ўзмòжѣмо СК, усїѣче Мђ Мо СК, ако бїде да Нїкола ўзима сїїїног Ф, снївāч је као дèбо кòнац, ѿа кад усїїкāмо, снўјемо Ф.

Имперфекат

595. У банатским говорима ово глаголско време више није жива категорија. Једино се чувају, у реткој употреби, окамењени облици једнине на *-ше* од глагола *бићи* и *звāћи*:

кò тò бéше Ил, *нèкад бéше* СЦ, *бéше* Дс, *ја бијāше* д *їдем тāмо* = *ја бéше* д *їдем тāмо* ЈТ (реченицу са *бијāше* старица је изговорила спонтано, у причању, а на питање о *беше* поновила је реченицу с модификацијом, уз напомену: „*Обадва се гòвориду*“), *ја бијāше* да *їдѣм òвāмо* Ф, и осим тога по упитнику: *бéше* дндак и *дндак* Ж, *кāко бéше* кай су *свāїнови* Сф, *бéше* СК, *бијāше* СЦ НК;

кāко се звāше Ки, *їусїїòсвāїи, тāкò се звāше* Ил.

Потврде добијене у слободном говору очигледно су аутентичне, што доказују нарочито примери где је *беше*, одн. *бијāше* употребљено у конструкцији непознатој књижевном језику и значи „трбало је“.

Облици *бијāше* Иђ 48, *викаше* Иђ 22 и *чињаше* Иђ 18 пре ће бити резултат пишчеве жеље да свој језик учини књижевнијим него заостатак из старијег стања у самом дијалекту.

⁵⁴⁵ Слично формиран облици долазе у посавском славонском дијалекту: *čijēlte, znālte* Ivšić, Pos. I 206, *imālte* у необјављеном материјалу П. Ивића из Иванкова код Винковаца. Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1876, стр. 1077, саопштава да се „у Стигу... чује овако: *Хоћелмо исїї?* ... *Можељмо сїїиїи?*“. Maretić, Gramatika², 403, бележи *može lmo* из једне босанске или херцеговачке песме у збирци Јукића и Мартића и *ne bi lsmo* из једне народне песме коју је Вук записао у Дубровнику. У буњевачком говору залеђа сењскога додају се *-мо* и *-тје* на неокрњено *ли*, а захваћен је и аорист: *vidilimo, vidilite, vidilišmo, vidilište* итд. (Tomljenović, Bunj. 72). Слично је и на Ластову: *vidilite, imalite* (V. Oblak, der Dialekt von Lastovo, AfsIph XVI. 1894, 445). Даљу паралелу пружају форме као *znāliš, vidilite, znāliju* на Дугом отоку (Finka, *Dugo-otočki čakavski govori*, HDZb IV, 1977, 133). На овакав начин настао је и облик *медвећелца* у језику Гаврила Стефановића Венцловића: *пасїга, лисичїга медвѣћелїга или смїїїїга* (Гаврило Витковић, *Прошлостї, усїїанова и сїїоменици колоранских краљевих шajкаша*, ГСУД 67, 1887, 421).

⁵⁴⁶ И. Поповић, Госп. 206.

Употреба имперфекта сведена је на облик глагола *биџи* и у разним другим штокавским говорима, претежно севернијим.⁵⁴⁷

Занимљиво је да се имперфект замењује перфектом и у бугарском банатском говору, па чак и у немачком говору у Темишвару.⁵⁴⁸

Аорист

596. Ово глаголско време је живо, али је инвентар његових облика редуциран.

Најживље се употребљавају форме 3. лица у оба граматичка броја:

Једнина

дође Ит Ф Т Км НБ НК СК, *однесе* Ит, *заузе* Ф, *изађе* НБ, *изиђе* Ит Мо, *изнесе* Мо, *испаде* Ит Пе, *испресе* НБ, *испрже* Ил НБ, *оде* Ит Т Ф НБ СК Ђ, *окреће се* Ит, *осврће се* Ит, *оџкиде* Бк Ф, *иаде* Ф, *иојде* Е, *иоче* Ит, *иревуче* Ит, *иресече* Ф, *ирође* НБ, *иропаде* Ф, *иуче* Ф, *рече* Ф Ит, *скіде* Мо, *снађе* Ф, *сиаде* Бш, *сиопа* Иђ 20, *сиаде* Ил Ит Ф, *ситије* Ф, *јбоде* Т, *ије* Ит Мо, *јуде* Ф, *јуаде* НБ,

меџу Ит, *меџуде* Ит, *окрену се* Ит, *иомену* Ж, *он се ираџну* Пд, *ирну* Ки, *закла га* Иђ 47, *иоџче* Ит, *иосла* Ит,

засвира Ит, *иољачка* Ф, *он се ошеџа* Ит, *иогледа* Ит;

изгоре НБ, *разболе се* Ф,

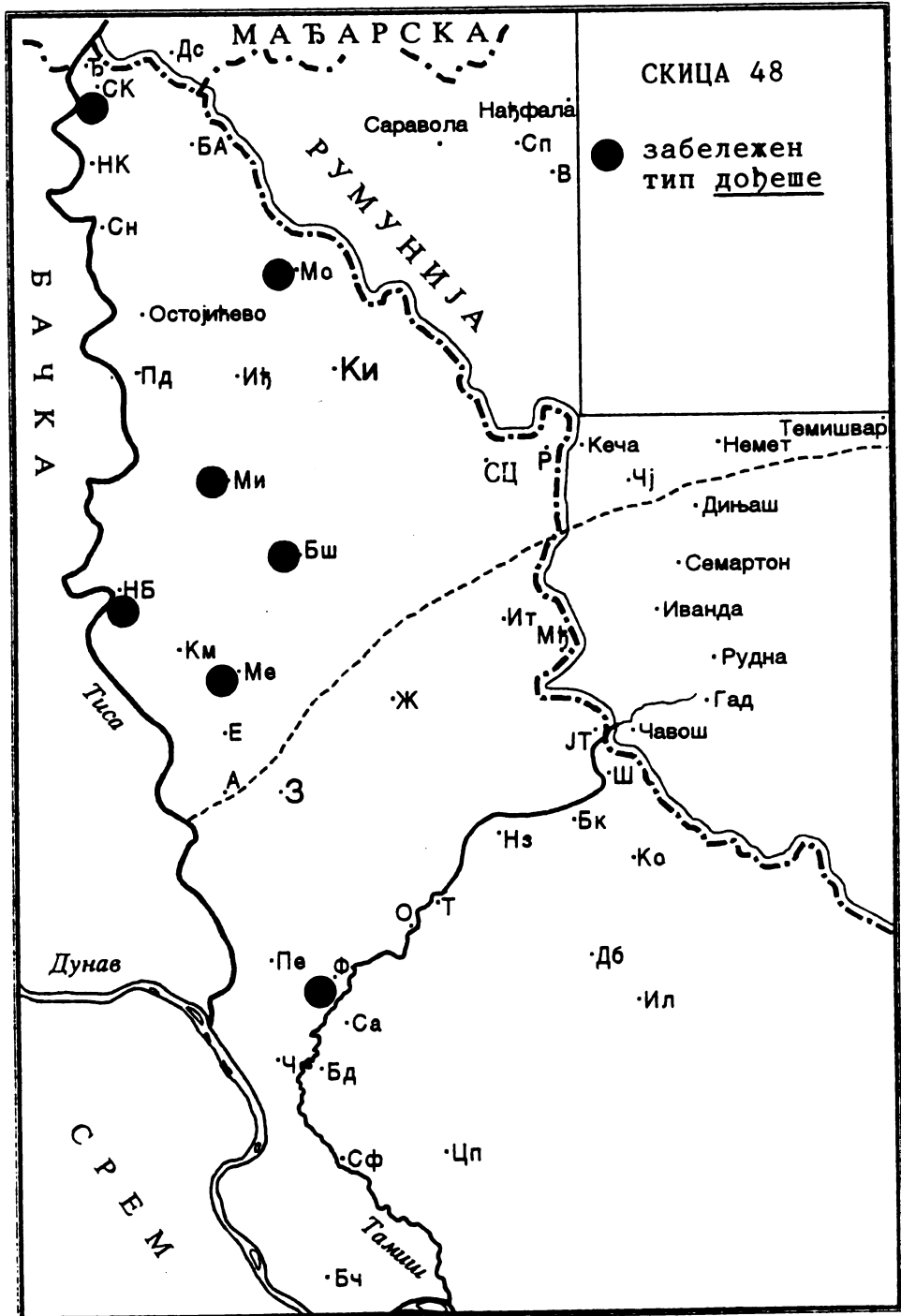
иџи се догоди Ф, *заикрџи* Бш, *извади* Ит, *иоцрвени* Пе, *иревери* Ф, *иро-мали* Мо, *иружиде* Ит, *разгали се* Ит, *ириши се* Ф, *иуриде* Ит, *јкочи* Бш,

доџрча Ит НК, *оџрча доле* Ит,

иџи ио би Ф, *иџи ио би* НБ.

⁵⁴⁷ У Бачкој (И. Поповић, Госп. 190), у Срему (Б. Николић, Срем 352), у Колубари (Исти, Кол. 52), на јужним прилазима Београду (П. Ивић, Биогра. 167), у Тршићу (Б. Николић, Тршић 420), у Биосци код Ужица (П. Ивић, Извештај 1959, 464), у славонској Посавини (Ivšić, Pos. II 61), у севернијим пределима Босне (Baotić, Derventa 138; Д. Петровић, Змијање 119; Дешић, Зап. Босна 265), у Лици (Драгичевић, Лика 163). У Мачви су нађени само имперфекти *беше* и *заше* (Б. Николић, Мачва 272), а у Ресави осим њих и имперфекти трију других глагола (Пецо и Милановић, Рес. 352–353). У основи је слично и у разним деловима Шумадије (Реметић, Шум. 316; Р. Павловић, Рача 50; Барјактарев, Чумић 20), у Доњој Мутници (Ракић, Мутница 102). у Трговишту код Сокобање (Н. Богдановић, *Говор села Трговиштва код Сокобање*, Развитац. Зајечар, 1/1979, 95), у Ваљевској Колубари и Подгорини (Јован И. Петровић, Ваљ. 108). у Љештанском (Тешић, Љештанско 226), у Обадима (М. Симић, Обад 79), у пределима јужно од Сарајева (Ђуровић, БХ 304). Банатски говори, дакле, сачињавају део веома широког појаса између ареала више-мање живе употребе имперфекта (на југоистоку од тог појаса) и зоне његовог потпуног губљења (на северозападу). Тај прелазни појас обухвата очигледно добру половину штокавских говора, углавном на северу. У његове карактеристике спада и свођење парадигме имперфекта по правилу на један облик, 2. и 3. лице једине на *-ше*.

⁵⁴⁸ Ст. Стојков, *Банатският езиков съюз*, Славянска филологија X, София 1968, стр. 100.

Множина

дођеше Ми Мо, *дођоше* Ил Бк Ит Ф СЦ НБ Ми Мо СК, *донеше* Мо, *изиђеше* Мо, *изиђоше* Ит Мо, *исџадоше* Ит, *обукоше* НБ, *одеше* НБ Бш Мо СК, *одоше* Бк Ит Ж Т Сф Ч СЦ Мо СК, *оџташе* Ит, *погрџоше* НБ, *пођеше* Ми, *пођоше* СК, *поједеше* НБ, *поједоше* Ф НБ Ми, *попрџе* Ф, *почеше* Ит, *развџоше* Ми, *они се разиђоше* Ф Мо, *рекоше* Ит Ф, *сџдоше* Ит Ми, *шргоше* се Ит, *уђоше* Ит, *уџадоше* Мо,

грџнуше Ит, *приврџнуше* се кџла СЦ,

побише Ф, *покујоваше* Иђ 16, *поџише* Пе, *расџаковаше* Ит, *сџаковаше* Ит,

повџкаше Ит, *поскакаше* СЦ НК,

дочекаше НК, *ошџераше* Мо, *поседаше* Пе,

забџлеше Ч,

ђџишише Пе, *забрџдишише* НК, *зарџбише* СК, *лаџишише* се Ит, *накџошише* Ми, *ошџавише* НБ, *оџтавише* Ф, *подеџише* Ф, *појџвише* се Ит, *џа се покрџишише* Ил, *сџворџише* Ит, *шрџишише* СК, *ударише* Ми, *уџројџсџишише* Ж,

дошџрчаше Ил, *исџџрчаше* нароџ Цп.

Овде је изложен већи део материјала који смо ексцерпирали из записа П. Ивића. Кад се упореди са огромношћу корпуса из којег ове потврде потичу, њихов знатан број ипак не говори о некој нарочито високој фреквенцији аориста. Наравно, јасно је да аорист није ни редак, тј. да није био редак у поколењу од којег је добивена грађа.

Карактеристично је да изостају облици од глагола несвршеног вида.⁵⁴⁹ Иначе, у великој већини облици одговарају онима у књижевном језику. Ипак, треба истаћи форме *дођеше*, *одеше*, *пођеше* и *поједеше* с вокалом *е* преузетим из 3. лица јединине. У Банату су такве форме углавном одлика дела кикиндске зоне,⁵⁵⁰ уп. скицу 48. Осим тога, ту је усамљено *поџвџче*, настало под утицајем презента (можда као омашка казивача) и неколико необичних облика на -*де* (*наџваде*, *меџуде*, *џрџжиде*, *џџриде*), који сви потичу од слепог старца Јове Мишкова из Ит, рођеног 1875. године, и могли би бити његова индивидуална особина.

597. Далеко су ређи облици 1. лица аориста. При том су они нађени само у јединици:

ја одо Ф СК, *реко* Ил Нз Ит СЦ Бш Ки Мо, *ја̀реко* СЦ.

Облик *реко*, по правилу неакцентован, чешће значи „помислих“ него „казах“.

⁵⁴⁹ Неколико примера из Иђ (*здро̀во би болна* 21, *живише* 17, *носише* 21) или су реликти старијег дијалекатског стања, или су настали као плод пишчевог напора да пише књижевно, додуше на један старински начин.

⁵⁵⁰ Уп. и *дођеше*, *пођеше* у тексту који је записала Невенка Секулић у Км (Текстови 135). Слични облици забележени су у Бачкој (И. Поповић, Госп. 191), у Мачви (Б. Николић, Мачва 273), у Лици (Драгичевић, Лика 163), у Банији и Кордуну (Петровић, Бан-Корд. 106) и код жумберачких штокаваца (М. Поповић, Žumb. 40).

Облици *куйи* НБ и *насади* Км могли би бити и приповедачки императиви.

Место облика 1. лица јединине често се употребљава облик за 2. и 3. лице:

ја љсџаде Ф, ја ђбоде коња СК, ја ђде Ф, а ја љсџаде НК, ја се ђкреџе Ф, ја љџе Ит, ја љрџеџе и љџџ зџлогај Ит, ја се љрџе Ки, ја љџаде Ил, ја љсџану Ит, ја љџгледа Ит.

598. Облици 1. лица множине аориста уопште се не употребљавају. Место њих долазе облици 3. лица:

ми наџџе Мо, ми ђде Мо Ф, ми ђдо Мо Ил Ж Ф, љџџе Ит, ми ђнда љџџ Мо, ми љџгледа Ит, ми љџлега Мо, љџџа ми љџ СК, ми зарђџе Ит, ми љроџџе СК.

Скрећемо пажњу на облике *наџџе* и *ђде* (уп. т. 596).

599. У 2. лицу јединине очекивала би се форма једнака с оном у 3. лицу. Међутим, потврде недостају. Располажемо једино примером *љџ ђдо наџџаг* Е, с обликом за 1. лице, који сведочи о губитку осећања за облик 2. лица.

600. Нема ни облика 2. лица множине. Место њих се употребљавају облици 3. лица:

а ви ђџџ ђџџе НК, ђде џ ви НК.

601. Можемо закључити да је парадигма аориста сведена на само три различите форме, од тога две у једнини и једна у множини, с тим да је у једнини дистинкција факултативна.

Употреба облика 3. лица у служби првог, односно другог лица (у једнини, ређе у множини) веома је раширена у северном појасу штокавских говора, где је аорист уздрман, али није ишчезао.⁵⁵¹ Детаљније удубљивање у ову проблематику открило би слојеве у овом ареалу. Прво долази акценатско неразликовање 1. лица јединине од 2. и 3. лица као последица губљења -х у 1. лицу (на шта се ми овде у начелу нисмо освртали), затим и обличко не-

⁵⁵¹ Потврде за овај феномен тичу се нпр. Војводине (И. Поповић, Госп. 191; Б. Николић, Срем 351), северне Србије (Б. Николић, Мачва 273; исти, Кол. 52; Реметић, Шум 321; Стевовић, Гружа 486), северне Босне (Baotić, Derventa 138; Петровић, Змијање 165–166; Дешић, Зап. Босна 264), Српске Крајине (Д. Петровић, Бан.-Корд. 105; Драгичевић, Лика 162; Павлица, Удбина 403), жумберачких штокаваца (М. Popović, *Die Betonung in der Mundart von Žumberak*, ZfslPh VI, 1929, 361), Буњевца у залеђу сењском (Tomljenović, Bunj. 60) и славонске Посавине (Ivšić, Pos. II 67). У славонској Посавини појава је стара бар преко два столећа, в. нпр. Р. Алексић, *Језик Маџије Анџуна Реџковића*, ЈФ Х, 1931, 121.

разликовање у једнини и, најзад, такво неразликовање у множини. Банатски говори би, дакле, спадали у подручје где је процес понајвише одмакао.

Слабљење аориста, исто као и свођење имперфекта на ретке остатке, спада у малобројне појаве које супротстављају, на један или други начин, север штокавског наречја његовом југу. Значајно је да су то структуралне особине, новијег постања, географски ослоњене на територије мађарског и словеначког језика, као и кајкавских говора, у којима нема аориста ни имперфекта.

Плусквамперфекат

602. Ово ретко употребљавано сложено глаголско време образује се с перфектом помоћног глагола *бићи*:

Ја сам куйио био краву, али нисам мого да дођијем њасош Ит, *Ја био скуйио кайишāl вѣлик* Ит, *Био сам ја и њу њишѣко* Ит, *Да си знала, да си ми била њишѣла квѣчку* Ит, *Баба се била обѣла* Ит, *Да он није био доо чика-Ђури, нѣ би мого њи* СЦ.

Употреба плусквамперфекта, по правилу у малобројним примерима, забележена је у многим говорима.⁵⁵²

Футур

603. Преовлађује образовање са инфинитивом, које долази у обе варијанте, чији је распоред зависан од синтаксичког контекста:

А. ондак љу доћи Сп, *нѣ ја њикуд њи* Ч, *нѣ љу њи* Дс, *о љу моћи урадиѣи* (упитно) Ф, *с љу ње њи* Бш, *с љу љрѣи* СК, *с љу умрѣи* СК, *ѡлико љеи ѡнѣи* Ит, *ош њи*, *Сѣмо, дошѣана* НБ, *он нѣе доћи* НБ, *ѡко нѣе доћи да ѡе ѡрѣи* Ит, *ка ље доћи* Ж, *О ље л дош скѣро* З, *с ље доћи* Ки, *нѣе се излѣи* Ме, *нѣе њи ѡѣи* кѣи Сп, *с ље љемо њи* Сп, *сѣѣра љемо њи на радѣу* Бш, *знао да љеду доћи* Ч, *ѡиш су казали да љеду доћи ѡви* Ит, *ѡрѣи* да љеду кѣла бес кѣа ѡи сокаком Ил, *с љеду регрѣи ѡи* Мо, *да љеду ме однѣи* Ки, *ѣе љеду ме ѡи* Чј, *ѡѣмо љеду га ѡи* Ки, *да је нѣѣду узѣи* Ме, *ље љеду узѣи ље нѣѣду* Чј, *да љеду се узѣи* НБ,

⁵⁵² У Бачкој (И. Поповић, Госп. 191), у северној Србији (Ивић, Биогр. 167; Реметић, Шум. 333; Р. Павловић, Рача 54), у косовско-ресавским говорима (Томић, Радим. 403; 410; Пецо и Милановић, Рес. 357; Јовић, Трст. 148; Радић, Мрче 31), у долини Ибра (Барјактаревић, Ср. Ибар 96; Исти, Лепосавић 431; Божовић, Ибар 257), у Пољаници (Владимир Стевановић, *Говор Пољанице*, Врањски гласник V, 1969, 420), у разним ијекавским говорима (М. Николић, *Горобилѣ* 682; М. Симић, *Обади* 80; П. Ђукановић, *Цапарде* 352; Реметић, *Кладањ* 133; Ђуровић, БХ 308; Пецо, И. Херц. 157; *Пјѣжурѣа*, Колашин 169) итд. У Левчу (Р. Симић, *Левач* 401–403) и србијанском Полимљу (М. Николић, *Полимље* 490–492), а изгледа и у западнобосанским ијекавским говорима (Дешић, *Зап. Босна* 269–270) плусквамперфект није редак. Формација с перфектом глагола *бићи* долази у свим наведеним говорима, а у јужнијим пределима јавља се и она с имперфектом помоћног глагола.

jā ћу да чекам и ћу се òсврћати Ит,
 сѧ ћу свѣснити СК, дѧ л ће сѧћи Ит, òбећали да ћеду ми врнути иѧре
 Ит,

шò ч и од мѧлог дèшети чўти Ми, кѧко ћеду га шкòловати НБ,

jā ћу шò нѧму касѧи Ж, *jā* ћ шѧи касѧи Ж, шѧи ћеш кѧзѧи Т, јел ће
 се зѧклаѧи шѧеле Чј, дòкле ћѧше и́скаѧи Бш, шѧи ћеду вам кѧзѧи Ки, већина
 ћеду кѧзѧи Ми, шѧѧа ћеду касѧи нѧше бѧбе Бш, сѧ ћеду се иòклаѧи Мо,

òи ш вѧѧѧи НБ, кò ће и знѧти, и шѧи ћеш и́мѧти Сп, нѧко шѧе нѧће
 дѧрати Сп, јòш ће се вѧћма расцвѧѧѧи НК, мѧслила сам нећемо и́мѧти
 дòсѧи Чј, мѧ ћемо и òшѧрати Ит, òнда ћеду Срби мòрати бѧгѧи СЦ, сѧ ћеду
 се бѧрати СК, дал ћеду дѧти Ч, шѧòгод ћеду му дѧти НБ, òни дрўги ћеду
 свѧ и́мѧти òдмор Ит, свѧ ћеду вас òшѧрати Ит, дўже ћеду и́вѧѧи Бш, òи
 ћеду и́вѧѧи НБ, шѧи ћеду и́олўѧѧи НБ, нѧћеду и́рòдѧѧи Ж, иѧ ћеду мѧне
 уцмѧѧи НК, мѧне ћеду чѧѧи НБ,

jā ћу вòдиѧи брѧгу Сп, с кѧм ћу *jā* свѧће изрѧниѧи Ми, òнда ћу се
 рѧѧѧи Сп, шѧи ћеш му вѧдиѧи Ит, шѧи ћеш жѧѧѧи ш ѧòме *В, òва шѧи
 нѧће свѧкрва кўѧѧи ни кѧцѧу Чј, шѧѧа ће òнај рѧдиѧи шѧо вас иòсло Ч,
 нѧће шò Жѧѧа рѧдиѧи НБ, иѧ ћемо се вѧдиѧи Т, иѧ ћемо се дѧѧѧи Т, и
 ћемо изгўѧѧи Сп, ако ћемо шѧѧ дѧн рѧдиѧи вѧше Ж, мѧ ћемо сѧдиѧи СК,
 вѧ ћѧше вѧдиѧи Ит, дѧнас ћѧше цѧли дѧн òде рѧдиѧи Ит, чўћеду нѧѧи иѧ
 ћеду ме грдѧѧи Мо, јўѧру ћеду звòниѧи Сп, дòће вѧме да ћеду ѧўди лѧѧѧи
 у вѧзòху Ит, шò ћеду òни вѧма нарѧдиѧи Сн, да ћеду шò и́лѧѧѧи Дс, сѧ
 ћеду се иòклаѧи Мо, иѧ ћеду се и́рдѧѧѧи БА, иѧ ћеду шѧе и́у́сѧѧѧи Ми, сѧмо
 ћеду нас Рўси сѧѧѧи НБ, ћеду и увѧѧѧи у и́лўг СЦ,

сѧ ћу шѧи избрòјѧѧи иѧре Сп,

кѧндар ће бѧѧи на и́рѧмѧбу Чј, òи ћеду бѧѧи Пд, сўѧра ћеду бѧѧи
 свѧѧѧи НБ;

Б. дòћу Сф, ићу Бк Ит Ф БА СК, мòћу *jā* Ч, òшѧићу Ф, òшѧићу Мо, иòмѧћу
 СК, и́рѧћу Бк, сѧѧићу СЦ, шўћу шѧе Ки, црћу Ме, дòћеш Ил Ит Т Ф, ићеш Бш
 НБ, нѧћеш Ф НБ СК, иòсѧћеш се Ки, шўћѧѧеж га НК, дòће Ит Ч Е, изиће Бш,
 иће Ми, нѧће Ф СЦ, òшѧиће Ф, òшѧиће Ф, и́рòће Ки, снѧће се Мо, црће Ф,
 дòћемо Ит, и́сѧћемо Бш, ићемо Ф СЦ СК, нѧћемо Ит СЦ Ки, снѧћемо се Ит,
 шўћемо Ит, дòћѧѧе Ф Е, и́сѧћѧѧе Пе Ме, ићѧѧе Ме Сн, нѧићѧѧе Ит,
 òшѧићѧѧе Ф, дòћеду Ф СЦ Км Пд, ићеду Ит НБ, нѧћеду НК,

дòнѧћу Ф СК, òзѧѧићеш Ф НК, узѧћеш Ит, òзѧѧиће Бш, иѧиће Сф,
 довѧћемо Ф, сѧшћемо Бш, донѧћеду Ит, и́сѧѧићеду Ки, иòјешћеду СЦ,
 узѧћеду Ч СК, и́мрѧћеду Ф,

нѧзѧѧеду Ит, иòчѧѧѧћеду Ит,

мѧшўћемо НБ, мѧнићеду Пд,

шкòловѧћемо НБ, дòбићеду НК, иòбићеду Бш, убићеду НК, чўћеду Мо,
 вѧѧћеду СЦ,

daћu ja њѝма Ми, слѝшаћу Дс, гла̀саћеду СК, знаћеду Ит, имаћеду Ж, сѝоразѝмећемо се НК, во̀лећеду СЦ,

ра̀дићу Дс, љу̀тићу Дс, вѝдићемо Бш, ѝд̀варићемо Км, вѝдићѝе Бш, гр̀дићеду ме Е, за̀йѝнићеду Ит, на̀учићеду Бш, ѝ̀правићеду Ж, ѝла̀ѝићу га Сн, ѝ̀сѝићеду Мо, ѝра̀жићеду СЦ, ура̀сићеду Ф, ѝчићеду НБ,

бићеду Бш.

У овој грађи запажају се две морфолошке одлике:

глаголи на *-ћи* граде футур на исти начин као и они на *-ѝи* (*доћу < доћи ћу* као *узећу < узетѝи ћу*), што се слаже са стањем у великој већини штокавских говора;⁵⁵³

у 3. лицу множине по правилу долази *-ћеду*, што представља војвођанску особеност.⁵⁵⁴

604. Прилично су чести примери с изостављеним инфинитивом, који се подразумева (и често је у ранијем дискурсу изречен):

ви ћѝе ѝд̀вече кѝћи Ф, ѝѝ ћеду НБ, ѝд̀кле ћеду Км, ка̀квѝ ћеду Ит Ф Км, ка̀ко ћеду Ф СЦ, ко̀и ћеду с ко̀ли, ко̀и ћеду ѝѝшке Пе, ко̀га ћеду Пд, ни́су зна̀ли кѝдѝа ћеду Км, ѝѝѝа ћеду Е Мо, ѝѝѝа ћеду сѝд Км, ѝѝѝа ћеду с ѝѝма Мо, ѝѝѝ ѝѝѝо ћеду ви́ше Ит.

У понеком од ових примера осећа се волунтативна нијанса, тј. основно значење глагола (*х)ѝеѝи*.

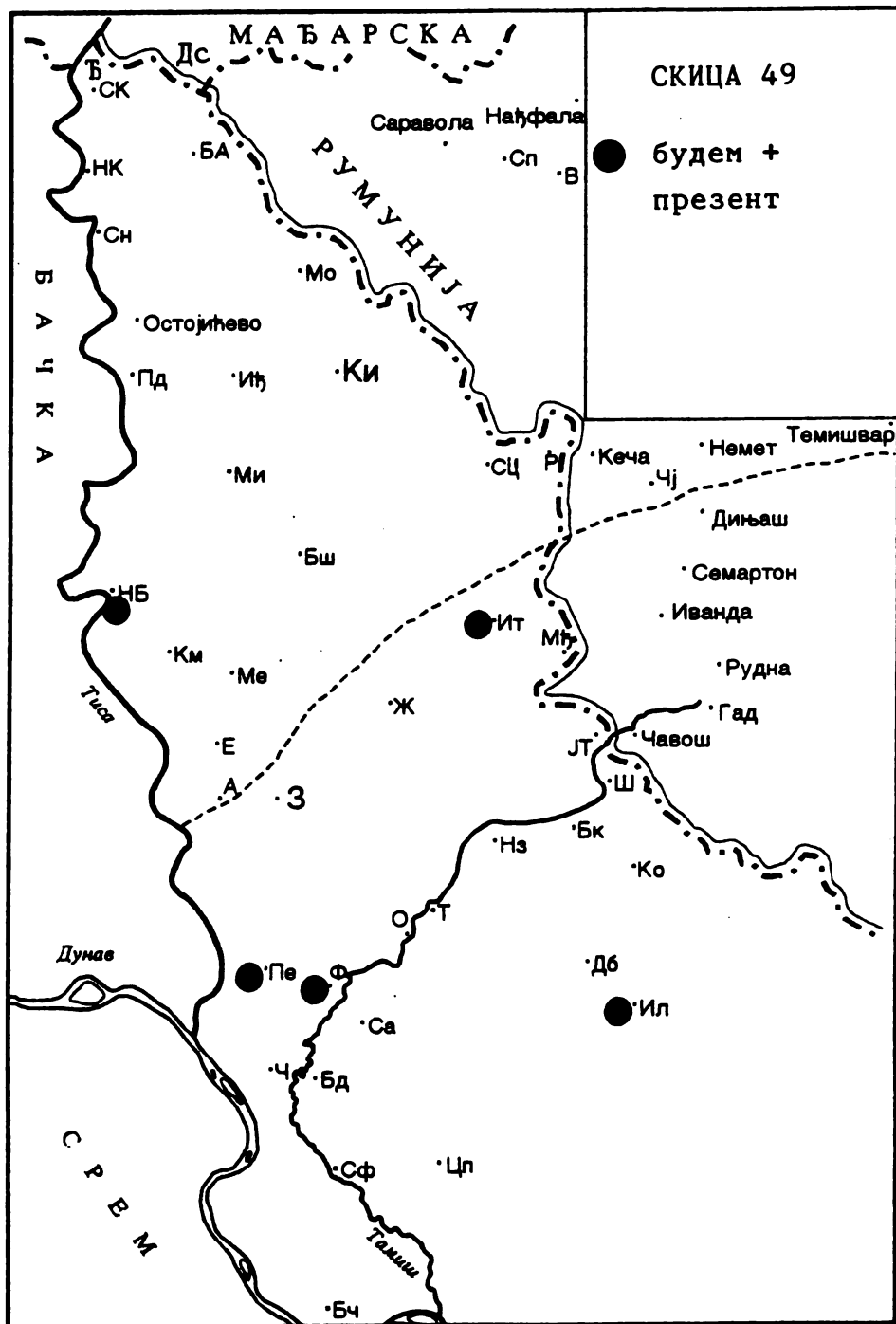
605. Много је ређи, али се ипак не би могао означити као редак, аналитички футур са везником *да*:

ка̀ко ћу ѝ ѝдем кад во̀за нѝма Ит, ја ћу да лѝгнем Бш, Кад јѝдног свѝца сла̀вимо, ѝндак нѝћеш да ми до̀ћеш ѝ гостѝи о сла̀ви Ит, сѝа ће да до̀ђе мој Љѝба Чј, од ѝѝог ће да ѝмре Км, ми ћемо да ѝдемо Ит, оће л да до̀ђеду Сн, ѝрѝко ноћ ће да до̀ђу Ит, ѝѝи ћеду ѝ ѝду Ил, да сѝрѝму ѝѝѝа ћеду да до̀несу Сф,

сѝа ће да се смејѝе Ил,

⁵⁵³ Нпр. у Војводини (И. Поповић, Госп. 191; Б. Николић, Срем 352), у северној Србији (Б. Николић, Мачва 274; Исти, Кол. 53; Барјактаревић, Чумић 20), у ибарској долини (Божовић, Ибар 248), у Метохији (Барјактаревић, Метох. 122), у многим говорима источнохерцеговачког дијалекта (Б. Николић, Тршић 459; Тешић, Љештанско 227; М. Симић, Обади 79; П. Ђукановић, Драгачево 154 и Цапарде 250; Реметић, Кладањ 132; Вуковић, П.-Др. 75; Пижурица, Колашин 169; Ђуровић, БХ 311; Д. Петровић, Змијање 172; Наранчић, Дољани 129; Драгичевић, Лика 166; Павлица, Удбина 403), у зетско-ловћенском дијалекту (Барјактаревић, НП-Сјен. 103–104; Пешикан, Староцрног. 179, Милетић, Црмн. 269; Д. Петровић, Врака 216; Ђупић, Бјелоп. 97; разуме се, на овом подручју чест је и тип *дојћу*), у икавском говору Дервенте (Баотић, Дервента 139), у славонској Посавини (Ившић, Пос. I 187). Само у појединим говорима са очуваном инфинитивом на *-ѝи* и *-ћи* у источнохерцеговачком дијалекту и у северној Србији, јавља се напореда с типом *доћу* и тип *доћи ћу*: Пецо, Подвележје 272; Станић, Ускоци 257; М. Николић, Полимље 597; Јован И. Петровић, Ваљ. 108; Реметић, Шум. 322–323). У говору Горобиља (М. Николић, Горобиље 68) тип *доћу* сасвим је редак.

⁵⁵⁴ У нашој грађи од тога одступа једино пример *ѝће ко̀ла* СК.

*нећ се идсле брїне за лѣбац Т, сѧ ће да кѧне Ф,
кѧлко ѡвце ће да се заколѣду Чј,
ка љу да је дарївам Т, дї љу да кѧам јѧму Ит, иѡ нас ѡдво дї ће да се
кѡва Ит, а идсле вї иѡе, а ми ћемо да гѡрамо Ит, дї ћеду да ѡиќоїѧду Ч,
сѧ ће жїиѡ да жњѣмо срїом („пре су говѡрили“) Ф, нѣ смеи јѣсїи
ѡраја, ће да бѡлу зѡби Т,*

*Јѧ љу да чѣкам Ит, ѡн ће да ми иѡнииѡи ѡнај кѡч Ит, сѧ ћемо да
кѡсимо жїиѡ Ф, иѡ ћемо иѡ двоїца да нѡсимо Ит, да ћемо нѡћос да рѧдимо
Ит, ѡїеѡ ће да се нѡсу НБ, сѧ ћеду да ирѧву Ж, ѡни ћеду да урѧду СЦ, ѡни
ће да изгубу Ит,*

*ѡн ће да бїде Т, кѧко љ да бїде Т, слѧбо вїно ће да бїде Ф, иѡѧ ће
да бїне бѡље З.*

Значајно је да се у овом материјалу понекад јавља *ће* уместо облика за одговарајуће лице (*ћемо, ћиѡе, ћеду*).⁵⁵⁵ Ово је скраћивање омогућено чињеницом да је у конструкцијама као *са ћемо да жњѣмо* један од двају личних наставака редувантан (уп. уз то т. 585 и нап. 554). С друге стране редувантан је и везник *да*, што је отворило пут примеру *нећ се идсле брїне за лѣбац*. На тај начин, иако у банатским говорима преовлађује формација с инфинитивом, ипак у њима налазимо прве кораке ка успостављању типично балканске футурске парадигме. Наравно, процес је много даље одмакао у говору банатских Ера, где је утицај румунског језика много јачи и где је инфинитив практично ишчезао.⁵⁵⁶

Футур II

606. Овде нису веома чести облици сложени од презента глагола *будем* и радног придева глагола у предикату споредне реченице:

*Ако бїдем ѡмро, мѣшућемо иѡи иѡд глѧву НБ, Да нѣ будеш иѡи вїдо
чаїљу Ил, А за на гѧлију (прекоокеански брод) кад бїдеш сѣо, иѡ ћеш ѡи
куће иѡнѣиѡи кїселе иѡирике Ит,*

*Дї бїде бїло Ит Ф, или иѡиѡ иѡ бїде бїло Пе, Свѣ ћемо ирѡнѧи, само
да нѣ биде Сїѧна узѣла касїролу Ф,*

кад бїнемо урадили Ф,

ако бїдеѡе слїшали Ф,

*Да не бїду се ѡни забїнили? Ит, иѧ и зѣќїрај, да нѣ бїду забѡравили
зѣќїр Ит, ѡнѧ ми нѧшла гѡиѡиѡе. Гѡске су бїле ѡ Тамиш, и јѧ сам се бѡјала*

⁵⁵⁵ Ни у једном од наведених примера ове врсте не јавља се прво или друго лице јединице (тј. енклитике *ћу* и *ћеш* не замењују се са *ће*). Ако то није случајност (што је лако могуће, будући да је укупан број потврда у грађи низак), таква слика би сутерирала да процес почиње свођењем двосложних енклитика на једносложно *ће*.

⁵⁵⁶ Ивић, Херски 339.

да нѐ биду òшѣрали Идвóрци Ф, Ако бїду òйрали ѡ̀кслу ѡа су га бáцили, јáо њѡма! Ф.

Неки од ових примера несумњиво имају нормално значење футура егзактног, док се значење појединих других, своди на тип са семантичком компонентом „испоставити се“.⁵⁵⁷ Значајно је, међутим, да је у скоро свим примерима глагол перфективан. Такође је упадљиво да скоро сви примери потичу из тамишке зоне, в. скицу 49.

Много је чешћа конструкција састављена од 3. лица једине презенте буде везника да и презенте предикатског глагола:⁵⁵⁸

Кад гòд бїде да ѡ̀рòђем с њѡма, да се јáвим Ит, Јá кад бїде да се јóдам, да ѡ́мам дѣца, ја ћу да ... СЦ, Ако бўдне да òздравим, òнда ћу се рѣшиѡи да ѡ́дем дáђе Сп, Кáже òн ѡ́ѡм кáйлару да кáже сѡ̀рáжи да се не нáчини кòмѣндија кад бїде да òòђем нáшраз Ит, кад бїде да ј̀рáдим СЦ,

Кад бўде да рòдиш, ѡ́ѡ мѣѡи дѣѡе у ѡ́злог Ил, Од ј̀ѣла ѡ̀òѡко ћеш ѡ̀нѡѡи док нѐ биде да ѡ̀сѡ́лáѡиш ѡ́ѡв кáрѡу (= карту за бродски превоз, нем. Schiffkarte) Ит, кад бїде да се òбујеш Ф,

Òсѡ́ане до ј̀сѣни док нѐ буде да се вòди Дб, Ако бїде да бїде бўре Ит, Сáѡ кад бїде да òòђе кòгод, да ѡ̀рѣдáѡе Ит, Ако бїде сўѡра òѡѡи да се ѡ́де н òѡу шѣру (нека машина у фабрици, очигледно < нем. Schere), јá òòђем кўђи Ит, Мòј òѡац кад бїде òðвече да донѣсе ѡ́во, донѣће и кўфѣре Ит, А јá сам ѡ́звòко јòш нѣдѣлу дáна на лѡ́бер (= слободно), а кад бїде да òòђе ѡ́ѣда (= плаћање, енгл. raid), бáс (= енгл. boss) ће да ми ѡ̀нѡиѡи òнај кљўч Ит, Кò ће да чўва ако бїде òàбòгда рòди грòжђе Ит, Трѣба ò ѡ́мам нòваца ако биде да Нѡкола ѡ́зѡма сѡ́ѡног Сф, Òнак се весѣлу сѡ́ѡлно ѡ̀рѡ дáна док нѐ биде да се слáма чѡ́ѡи нáѡѡе Ф, Кáко бїде да се смр̀кáва, òðѣду нá рòгаљ Ме,

Кад бїде да скўѡѡмо сѡ́ò фòрѡнѡи ѡа да дáмо Ит, Кўѡѡмо, ѡ̀рѡѡра-вѡамо да ѡ́мамо кад бїде да се удáмо Сп,

Вѡзѡѡа ће бѡѡи кáѡ ѡ̀òђѡѡе, кад бїде да се вáгòнѡраѡе Ит, Ако дáназ бўде да нáђѡѡе сѡ́ѡн, òòђѡѡе да ми кáжеѡѡе Ит, Ако биде да ѡ́ѣѡѡе гòре, мòжда ћеѡѡе ј̀сѣѡи рѡ́бе Ф,

Кад биде да òòђу ко ѡ́ѣбе, а ѡ́ѡ Бòкинца (= човека из села Боке) да ѡ̀сѡ́ѡраш нáѡѡе Ит, Кад биде да ѡ́ду да бўду мláдѣнце, лўѡу о врáѡи Ме, Сѡ̀рѣѡѡѡе ако биде да ѡ́ѡѡѣду Ф.

⁵⁵⁷ Наши граматичари на различите начине дефинишу ову појаву. Уп. нпр. Маретић, Gramatika² 542 и М. Стевановић, Граматика II 666–667. Добру описну дефиницију даје Пешикан, Староцрног. 203. И језик Вука Караџића и народних умотворина у његовим издањима познаје овакве примере, који су данас у живој употреби углавном у говорима на земљишту Црне Горе. Поред Пешикана, н. м., бележе је нпр. и Стевановић, ИЦГ 120, Милетић, Црмн. 557, Ћупић, Бјелоп. 166, Вуковић, П.-Др. 87 и Станић, Уск. II 115.

⁵⁵⁸ Такву конструкцију бележи и Томић, Радим. 412.

Примери *кад ја бїдем д їдем Ф* и *Кад бїдетїе да њоглїдїше ђнак ћїше вїдїи збѡк шїа сам изишо нїѡље* Ит издавају се тиме што је помоћни глагол у личном глаголском облику.

И овде је у великој већини примера глагол перфективан.

У примеру *Кад бїдетїе лїћи, ђнда ћїше угасїи* Ит с помоћним глаголом се везује инфинитив, а не презент. Примери с презентом изгледају као да су настали замењивањем инфинитива везом *да* + презент и затим уопштавањем (у ствари безличног) облика 3. јд. помоћног глагола, чиме се избегава понављање личног наставка („кад *бїдемо да се купимо“). Ипак, упадљиво је да је овде инфинитив замењен везом *да* + презент много темељитије него у другим категоријама. Изгледа да је играла улогу и могућност да се у многим случајевима претпостављена будућност схвати као објективна околност која тражи безличну конструкцију (*Они се веселу док не бїде да се слама чисїи нїѡље*, *Визїиа ће бїи кад бїде да се вагонирїше* и сл.). Уп. безлично *мож*, *їреба* и *мора*, такође у конструкцијама са *да* + презент.

Поменућемо овде и два необична примера у којима место презента *бїде* или сл. стоји футур истог глагола:

Сã ћеду цїгїрно бїи њокварїли Маџари Км;

Сã ће бїи да се їде на кафу Ит.

ГЛАГОЛСКИ НАЧИНИ

Императив

607. О облицима с отпадањем *-и* у 2. лицу једнине и с испадањем *-и* у 2. лицу множине в. у т. 185 и 193.

Остатке 3. лица једнине императива срећемо у окамењеним формулама добрих жеља:

їѡмози Бѡг Ит, *їѡмоз Бѡг* Ме, *сїãз Бѡг* („кат пїју ракију“) Е.

Тако и *Буди Бѡк с нãма* Ил.

608. Прво лице множине императива нашли смо само од три глагола, сваки пут у значењу које се више-мање своди на „на пример“:

Прѡдо сам рїцимо двã мїшїера жїиа Сф, *Е сад, рїцимо су їсїрайїли све свãйшове* Сф, *рїцимо Пе Ки, Ђћу сїишра д їдем да радїм рїцимо* Ит, *кажїмо сад* 3, *мїшїмо овако: ја їмам їїи шїс лãнаца* Ч.

Очигледно је да 1. лице множине императива овде више није жив члан парадигме највећег дела глагола.

609. Много је чешће 1. лице множине од неправог императивног глагола (*х*)*ајде*:

Ајдемо ми нашим љушом Бк, Ајдемо у варош Бк, Ајдемо д'ошог љуша Ит, Ајдемо на гэнцију (= железничку станицу) Ит, Ајдемо да видимо шийа ћеду они шју Ит, Ајдемо у љреки сѡкѡк Сф, Ајдемо код Жике Ф, Ајдемо у кафѡну Ф, Ајдемо са сѡѡрима Ф, Ајдемо да видимо Ме, Ајдемо на јѡѡрѡње СЦ, Ајдемо да јемо НК, ајдемо на кѡрзѡ Пд, ајдемо Цп 3 Ки СК, 'ајдемо НК, ѡајдемо Ф, ајдемо СЦ, ајдемоѡе („више њи да буде“, објаснио је казивач на питање П. Ивића о значењу тог облика) Ме, ајдемоѡе заједно Бш, Ајдемоѡе шѡмо Мо, ајдемоѡе Ф Т Ми СК Ђ, ајдемоѡе СК.

Неправи глагол *(х)ајде* чест је и у 2. лицу једине и множине:

хајде Бк Ш О Ф Бш Пд, хајдѡ (експресивно) Бш, х'ајде Бк Сф Пд, ѡајде Ф СК, 'ајде, дѡвојко Ит, 'јде Ф Сп, ајде, сѡне (експр.) Ит, ајде ЈТ Ит Бч ФЗ Ме Км Бш Ки СК, хајд у кѡју Ч, хајд СК, х'ајд Бш 3, ѡ'јд СЦ, ја 'ајд у Рѡслѡмош (= Банатско Аранђелово) НК, 'ајд Мђ Мо Пд НК, ајд докѡжи ми (= испричај ми, објасни ми) Ж, ајд Ил Ж 3 Ме, за руку ѡа хајш НБ, х'ајш О, 'ајш Ит Ж Ч Пе Сп, ајш кѡш кола Ит, ајш ѡѡѡе Ит, ајш Сф Ф,

хајдеѡе, дѡцо, на радњу Ил, хајдеѡе, дѡцо Бк, х'ајдеѡе Ил, ајдеѡе Ф, ајдеѡе Ф НБ, хајше, шѡшо, да видиѡе СЦ, х'ајше унѡѡра Сп, 'ајше Мо, ајше мѡмѡи Мо.

У примерима *Ајде да идемо Бш, 'ајде да љрѡбамо Ит, ај да се шѡѡамо* (= да се играмо шапца) употребљена је „једнина“ *(х)ајде*, свакако зато што је један од двају личних наставака -мо редувантан. Сродно је и 'а, рѡде, да љрѡбамо Ит.

610. Конструкција са *не*, класична форма негираног императива заступљена је у ексцерпираној грађи и у једини и у множини:

Не шали се да вадиш зѡб Ит, не брини се Цп, не свѡљѡвај Ф, не дѡрај Бш, сѡмо узѡри и не вѡди брѡгу Мн, ѡндак се не бѡј зѡме Пд,

Нѡиѡа се не бѡјѡе Ит, не дѡрајѡе Ит, Не забѡравиѡе лѡѡиѡе Бш.

У последњем наведеном примеру налазимо перфективан глагол. Чешће су конструкције са *немој*:

Немој бѡснѡѡи Ит, Немој да кѡжеш Ит, Немој да ѡѡѡаш Бд, Немој да сѡдиш шѡко, ѡжѡнѡ се Пе, Немој да си брезѡбразан Ме, Немој шѡ радѡѡи Ме, Немој ѡѡи лѡгаѡко Ме, Немој да ѡѡѡеш мѡѡер ми Км, Немој се сѡграѡи Бш, Немој узѡѡи Мо, уп. и Немој шју, чѡвече Ит;

Немѡјѡе, дѡцо, да идѡѡе нѡђу Ил, Немѡјѡе шѡ да јѡѡе Ит, Немѡјѡе вѡ да се брѡнеѡе нѡиѡа Ит, Немѡјѡе вѡ да забѡравиѡе Ит, немѡјѡе да кѡрѡсѡѡѡѡе раѡѡу Сп, немѡјѡе НК.

У множини ипак може доћи и једински облик *немој*, очигледно зато што је један од двају личних наставака -мо излишан са гледишта комуникације:

Ви чўчниїше, нємој да сїюїише Ит, *Нємој да шрєскаїише* Ит, *нємој да забораїише* Ж, *нємōј да бєгаїише*, *мōмци* Ф, *нємој да ми зāмериїше шїшōгођ* Ме, *нємој да шрāжсиїше* СЦ, *нємој да ђдєїше* Пд.

Облик *нємој* се не слаже са глаголом у погледу глаголског лица ни у примерима *Бєли*, *нємој да шє шўчем*, *Бєли* Ф и *Нємој да се чўје шō* З, где *нємој* значи отприлике „нємој да твојом грешком наступи радња исказана презентом“.

Потенцијал

611. Као у многим другим штокавским говорима,⁵⁵⁹ помоћни глагол потенцијала и овде има изједначену форму *би* у свим лицима једине и множине:

Дā л би ја шєво чїшāїиш Ит, *Бї л јā мōго ђсїшāїиш шў ш њїме* Бш;

Ти нє би ђчо Ф, *шї б ўсїшō* Ћ;

Да ђн нїје бїо дāо чика-Ћўри, *нє би Ћўра мōго ићи*, *нє б їмо шрђшка* СЦ, *ђн нє би рāдио* Ж, *Дђбро би бїло да се исїєче* Ж; *Ўмела би и јђдна бāба кад би је се ѡкāзало* Ф, *Толико нђваца е ѡђдиго да би ђїио свє ў лāћу* Ит, *їо нāшим би се кāзало* Ми.

Ишлї би (= бисмо), *ал нє знāмо ђћелмо и нāћи* Ми, *да би мї мōгли да жївїмо* Ж, *мї нє би ѡђнєли* Ми, *мї би дāли* Ми, *мї би шїљали* СК, *мї смо ѡўшїници ѡа шрāжсїмо рāдње* (= пољски посао) *би да ђремо* Ит, *їмалї би* (= бисмо) Ки, *мї б шрєбали да се нђсїмо ѡўргерски* Ч, *а ми зāсїшанемо мāлко ѡа се крїјемо*, *ѡўшїли би* Ит;

⁵⁵⁹ Тако нпр. у разним говорима у северној Србији, источној Славонији и румунском Банату (Б. Николић, Мачва 274; Московљевић, Поцер. В. Реметић, Шум. 327–328; Вукићевић, Лепен. 191; Барјактаревић, *Говорне особине села Церовца*, ЗбФФПр II 1964–1965, 134; Секереш, Дaљ 147; Веску, БЦГ 154; тако и Ивић, Галип. 256), широм подручја косовско-ресавског дијалекта (Пецо и Милановић, Рес. 357–358; Ракић, Мутница 104; Р. Симић, Левач 403; Јовић, Трст. 139; Алексић и Вукомановић, Жупа-Брус 309; Барјактаревић, Ср. Ибар 96, Радић, Мрче 32; Божовић, Ибар 253; Барјактаревић, Метох. 225), у призренско-тимочкој дијалекатској области (Белић, ДИЈС 643; Богдановић, Алексин. 119; Вл. Стевановић, *Говор Пољанице*, Врањски гласник V, 1969, 420), у многим говорима источнохерцеговачког дијалекта (Секереш, Срби у Барањи. 156; Б. Николић, Тршић 421; Тешић, Љештанско 228; М. Николић, Горобиље 682; Реметић, Кладањ 133; П. Ћукановић, Цапарде 251; М. Симић, Обади 80; Ћуровић, БХ 312; Дешић, Зап. Босна 272; Петровић, Бан.-Корд. 107; Драгичевић, Лика 167; Павлица, Удбина 403–404; М. Роровић, *Žitb.* 43), у Ибарском Колашину (Барјактаревић, Диј. истраживања 424) и новопазарско-сјеничким говорима (Исти, НП-Сјен. 104; ту, додуше, ипак долази *бише* у 3. л. мн. поред *чешїгер би*), у појединим икавским говорима (Sekereš, Зап. Вацка 174; Baotić, Derventa 140). У разним ијекавским говорима (М. Николић, Полимље 492; Пецо, И. Херц. 157; Станић, Ускоци 258) појава је факултативна, док се у неким другима (Пижурица, Колашин 170; Ћупић, Бјелоп. 99) углавном чува променљивост помоћног глагола у потенцијалу. Спорадично долази *бїсмо*, *бїсїише* поред *би* и у Радимни у Банатској Кписури (Томић, Радим. 412).

Дошло време за кòсидбу а мѝ се жãлимо: иѝли би кѝћи Ит, кад би сѝли нãс чѝтири иѝи Ит, Мѝ би имали и́рава да и́рãжимо Ит, Мѝ би рãдили Ф, мѝ би дòшли кòд вãс СЦ;

Донѝе и кѝфере, да се нѝ би (Вн) иãйили Ит, кад би вѝ вѝдли Ч, Вѝ би мòрали да се сãгнеиѝе Ф, вѝ би дòшли у Нòви Сãд Бш;

Они би и́рѝбали да и мѝћу свѝд Ф, Свѝ би и́лãйили, кад нѝмаду дѝнãра Бш.

Потенцијал II

612. Ова је категорија жива:

Двã би ии бѝо сãшио, сãмо да си ми кãзо Бк, Да сам знãо бѝо би јã дãо аи́рѝсу Ит, Да сам знãо, да нѝсам дѝро, бѝо би га увãйио Ит, Да сам знãо да ћеду дòћи, бѝо би нãйравио двѝ и́рске Ч, Да нѝсам га вòлела, нѝ би бѝла дòшла Ит, Да сам знãла, бѝла би вас и́дслала код мòг брãтãа Ћ;

Да је др́жо јдш један дãн, ушò би бѝо у Мãрмãрош Ил, Нѝ би се бѝо двãред жѝнио Ил, За време Мацãра нѝ би он иѝò бѝо дòбио Ит, Свѝ е лѝио, сãмо да нѝе бѝо увãйио нас окѝйãйиор Ит, Да се нѝје и́рѝмесѝио, бѝло би га убило З,

Да се окрѝно иã да је иѝцò, мѝ би бѝли усѝали Ит, Кући нѝје смѝо да дòђе, Нѝмци би га бѝли убили Ит, Да нѝсу дòшли Рѝси, нãз би Швãбе бѝли убили Ит, Да нѝје бѝо òнãј рãйи свѝцки, бѝли би свѝ и́рòйали Ит, Да нѝје Сѝѝева бѝо мãли, бѝли би кѝћу зайãлили Е.

Потенцијал II потврђен је у српским селима у мађарском делу Баната, а и у појединим другим говорима.⁵⁶⁰

ОСТАЛИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ

Инфинитив

613. По правилу има облика на -ии и -ћи, а само изузетно на -и или -ћ. Форме без -и наведене су у т. 185 и 190. Фреквенцијска размера између дужих и краћих облика види се из грађе у т. 603. Стиче се утисак да су краћи облици понајчешћи у Потисју, али би за поузданији закључак о томе требало имати више материјала.

⁵⁶⁰ Тако нпр. Томић, Радим. 412; Петровић, Караш. 215; Томић, Свиница 102; Барјакта-ревић, Метох. 225; Дешић, Зап. Босна 272; Драгичевић, Лика 167. Врло је вероватно да и у појединим говорима чији описивачи не помињу овакав облик он ипак постоји.

Глаголски прилог времена садашњег

614. Ова парадигматска форма захваћена је процесом изумирања. Потврде којима располажемо потичу углавном од најстаријих информатора:

Идѹћи сокаком, ѿѹ ди је сѿд Јосе Живковог кѹћа, ѿѹ је сѿдио ники Бѣли Лала Ит, *ѿѿмо идѹћи ѿрѿвцом* НБ,

сѿд сѹвише (= најчешће) *дѿђе ѿлѿкаући* Пе, *дошѿ је ѿлѿкаући* Ж, *идемо из бирѿа ѿѿваући* Ит, *ѿо лѿвади ѿѿваући* Сф, *ѿчо је ѿѿваући* Мо, *ѿн се умѿрио нѿсеући* Ф, *дѿшла је нѿка жѿна нѿсиући дѿѿе* Мђ, *дрѿкаући* (= гласно плачући) *је ѿѿшо у комѿѿлук* Пе, *дрѿкаући је зѿсѿо* Пе, *каѿе дѿуд дрѿкаући* Ме.

Много су бројнији примери добивени помоћу упитника:

ѿраући СК, *ѿрући* СК,

крѿјѹћ СК,

ѿшлѿ је ѿлѿкаући Мђ, *иде кѹћи ѿлѿкаући* Ит, *иде ѿлѿкаући* Мо, *ѿлѿкаући* Пе Ми Мо, *ѿлѿкајѹћи* Пд Сн,

кѿѿајѹћи СК, *иде ѿѿваући* Ил, *рѿди ѿѿваући* Ж, *ѿчо је ѿѿвајѹћи* Мо, *ѿѿваући* Мђ Ит, *ѿѿвајѹћи* Сн,

кѿсиући СК, *нѿсеући* Ит, *нѿсући* Ит, *нѿсиући* Мђ Ит СК, *нѿсиући* СК, *глѿдаући* Сф СК,

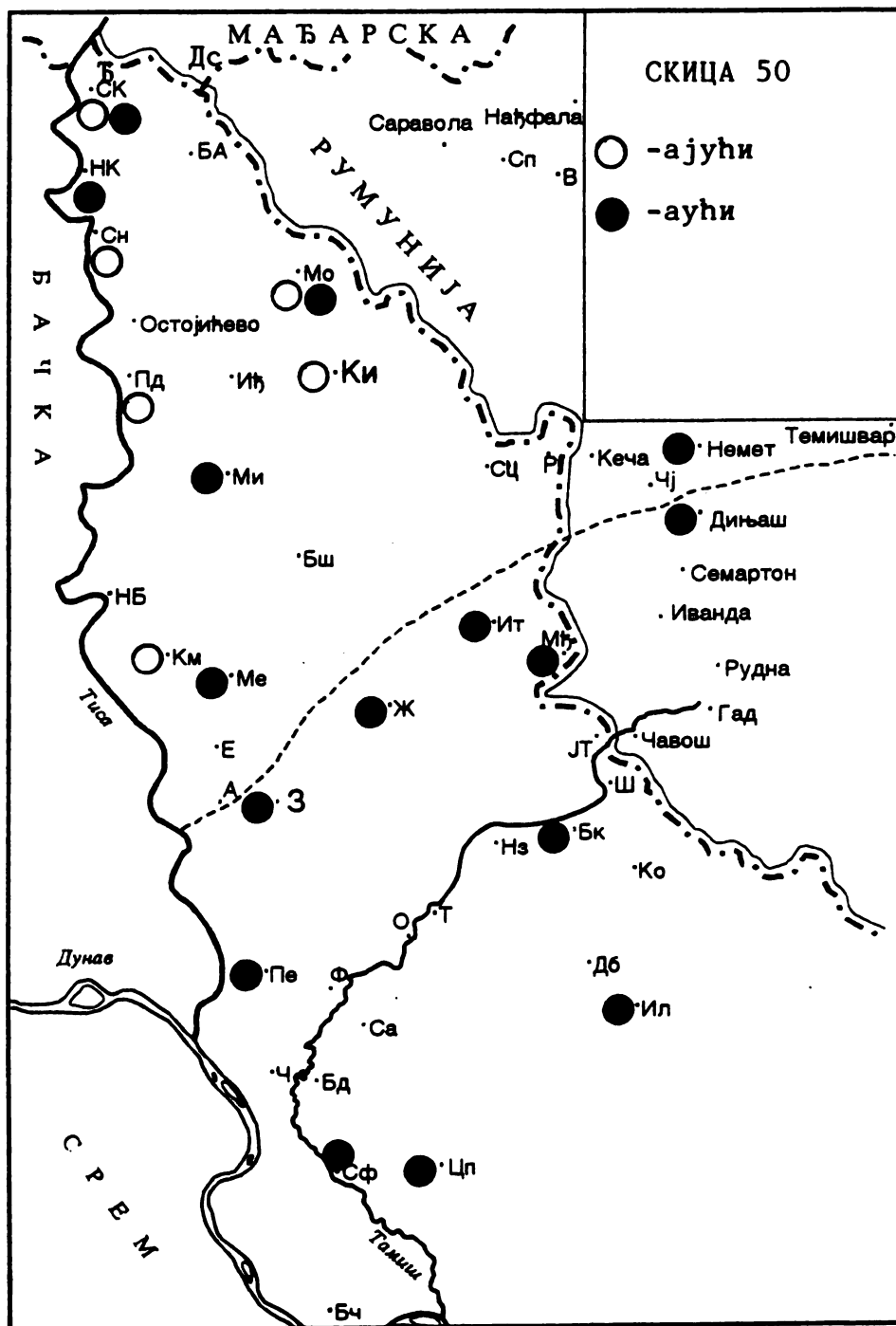
ѿчло дрѿкаући Бк, *иде дрѿкаући* Ит Ж, *иде дрѿкаући* Пе З Мо НК, *дрѿкаући* Цп, *дрѿкајѹћи* Км Ки, *дрѿкајѹћи* Пд.

Овамо се прикључују и потврде за облик *дрѿкаући* из *Немета и *Дињаша.

П. Степановић, Мађ. 126, констатује: „Могу се чути, мада ретко, и примери прилога времена садашњег: *дѿшла је ѿлѿчући* (Деска), *врѿћајѹћи се из дуђана* (Сириг)“.

У аутентичност главнине материјала у нашој збирци не треба сумњати. Да се ради о утицају књижевног језика, јављали би се књижевни облици, а не на пример они на *-аући*, изведени од инфинитивне основе и при том без *-ј-*. Уосталом, ареал таквих облика у нашим говорима је прилично про- стран.⁵⁶¹

⁵⁶¹ Забележени су нпр. у Бачкој (И. Поповић, Госп. 141), у Шумадији (Реметић. Шум. 331; Р. Павловић, Рача 52), у разним косовско-ресавским говорима (Ракић, Мутница 106; Р. Симић, Левач 398; Јовић, Трст. 149; Божовић, Ибар 255; Елезовић, Кос. нпр. под *имѿи*), у алексиначком крају (Богдановић, Алексин. 204). Сродни облици на *-ајѹћи* изведени од инфинитивне основе нађени су нпр. у Мачви (Б. Николић 274), у деловима Шумадије (Реметић, Шум. 331; Стевовић, Гружа 477) и у разним ијекавским говорима (М. Симић, Обади 81; Вушовић, И. Херц. 60; Пижурица, Колашин 171; Rešetar, Štok. 198 — за Дубровник и Прчањ).

Само је на први поглед парадоксална чињеница да и забележени облици на *-ајући* потврђују изворност оних на *-аући*. Наиме, све наше потврде за *-ајући* забележене су у кикиндској зони, што значи да се они само тамо и говоре (односно, да их је говорило поколење чији је говор записивао П. Ивић). У тамашкој зони облици на *-ајући* нису регистровани, очигледно зато што се нису употребљавали. Уп. скицу 50.

615. У грађи је добро заступљен предлог *идући*, који се слаже са дативом:

То је било ђвѧмо идући Сѣлеушу Ил, грѧбље идући Бѧрѧнди Ч, Идући Пѣрлѣзу има бунѧр на дрѧму Ф, идући италијѧнским иѧљу (из сеѧња ратника из Првог светског рѧта) Ф, идући бѧкѧѣрници Пд.

Можда није случај што скоро све потврде за овај предлог потичу из тамашке зоне (овде се морају изузети примери за облик *идући* у т. 614, у којима је сачувана рекција глагола *ићи*, тако да они не представљају предлоге).

616. У облику *гледѧће* „зеница“ Ф Бш *В налазимо поименичени партицип актива садашњи, а у облицима *идуће гѧдине Ж, лѣжѣћу вѧду Е, вѧда иѣкућа Ит, иѣкућа вѧда СЦ и нѧсѣћа жѣна Бш* попридевљени такав партицип. Технички термин *иѧишѣћи илѧг Ф* свакако је новијег порекла и биће унесен из књижевног језика, тачније из терминологије трговине пољопривредним справама.

Глаголски придев трпни

617. Овај се облик прилично често изводи из непрелазних глагола: *ошѣчен СЦ, нѧга ошѣчена Бш, била зарѧишѣна вѧрка (рибљи реп) Ит, ѡвенуи СЦ, био је лѧцнуи Ит, иѧкнѧше Ф, из сѧиѧале уганѧше Мо 2–80, ѧѧднѧше Ф, иѧирунѧшо је иѧѧ Ф, цѧкнѧше Ф,*

малѧксѧна Ит,

зѧрђѧн Км, зѧрђѧне Сн, зѧрђѧно ош кѧше Ит, неѧсѧѧван НБ, рѧсцѧѧѧно Е, ѧцѧѧѧни кѧѧс Мо,

ѧсѧѧѧѧна (вода) Ит.

Значење је, наравно, увек резултативно. Овакав развој јасан је у светлу двеју околности: постајући све више општи глаголски облик за претерит, тзв. перфекат се све више удаљава од резултативног значења, а употреба активних облика са *се* у пасивном значењу у великој мери удаљава трпни придев од општег пасивног значења и истиче у први план резултативну семантичку компоненту у њему.

618. Овде ће бити прегледани наставци трпног придева, док ће се консонантске алтернације у I глаголској врсти размотрити у т. 644.

зѣрђане Ит, исецкано СЦ, сликана СЦ НБ, насликано Ч, иштерани Ч, иикано Ч Бш, дочекано СК, дешљана Т, ошйшано Бк, шйрйкано СК;

устиојана Ит.

Уп. и загорено Мо 1987–45, угорено ђубре Ит.

620. Наставак -ен јавља се у начелу у истим категоријама примера као и у књижевном језику:

обучена Т, увезена ДБ, изгрижен Ф СЦ, одгрижена СК, крађено Ит, украдене Ф, сјоможена Ки, мјужена Ф, йомужена Ф Ме СЦ БА, донешен Ф Ки, донешени СК, недонешен Ф Ки, занешен Ф, изнешена НК, однешене Сф Ф, иренешен Иђ 17, ойлетиен СК, ойлетиено СК, ойлетиене НБ, йоцечено Ит, ошрешен Ф, ошрешене СК;

избијен СЦ, иробијени Ф, разбијеног Ф, човек крућан ђа развијен Бш, развијени Пд, увијено Е;

бѣрено Бш, обѣрено Пе, обешен Ф, убогљено Ил, забраљено Пе СЦ, убрађене Ж, набурени Цп, йобушени йонедѣлник Бк, йробушено Ит, варено и неварено Бш, вода варена Ит, увек смо имали воде варене Ит, ойари се водом вареном Ит, варено млѣко Бш, увѣћен Ф, обгрѣћен Ж, обгрѣћено Ит, сѣгрѣћена Бк, ударени Е, удробљени Ит, издубљен Ф, издубљено Бк Ф СК, джењен Мђ, јкађена йѣћ Км, квѣрени сѣр (врста сира) Бш, йоквѣрене Бк, йоквѣрено Ил, крѣчено Бк, кречено Цп, окречена Ит, окречено СЦ, укречено бѣло Сн, раскрѣчено Ж, олѣйљен Ит, заљубљена Ит, йрѣљена Бк СК, йрѣйраљен Ит, зайушена Ит, размѣжени Цп, намешћен Ф, намѣрена (марва) Ме, намришћен Ит, зайѣрложено Пе, йойлашен Бк, расѣорена Ф, сѣрѣмљено СК, нѣзрѣћен шѣѣф Ит, рањен („дебо“) Ит Ме, рањена Ме, урѣћено Цп, заробљен Ч, његово рѣћено Ит, шѣ је свѣ нѣше рѣћено Бк, насељен Ф, зусѣљено Пд, насѣљен Ит, йѣсѣљен Ф, зайворене Ф, ойворени СК, расѣйљен Ит, срдѣй, начѣмрћен Ит.

621. И наставак -вен се употребљава углавном у истом обиму као у књижевном језику:

йпросѣрвѣно свѣ Ч, саѣрвѣно Ф, йокрѣвац засѣрвѣвен Мо, исѣрвѣене Иђ 29, наѣрвѣена Иђ 47;

чѣсѣо одевѣне Ф, снабдевѣни З;

добивѣне Ф, набивѣна зѣмља Сп, ойкривѣни Е, йокривѣна НБ, йокривѣно Т, сакривен Ф Ме Бш, сакривѣна Ме, сакривѣно Ф, наливѣно НК, умѣвен Ф, умивѣна Ф Бш, умивѣно Бш, сумивѣно Бк, обувѣна Мо, обувѣни Ит, чувѣни Пд, шивѣно СЦ, раишивѣно Сф;

млевѣна Бш, млевѣно Бш, самлевен Ф, самлевѣно Ит;

заднивѣне Бк.

622. Трпни придеви су, разуме се, обухваћени придевском компарацијом и придевским видом. Ради илустрације наводимо:

1. *кува̀нија* Ф, *о̀йворѐнији* Ит;
2. *йрòклѣи* је Ме Бш, *йрòклѣиа* Бш, Нмн *йрòклѣиш* Бш, али *òнај йрòклѣиш* Ме Бш, *и́а йрòклѣиа* Бш, оно *њино йрòклѣио* СК, *и́и йрòклѣиш* Бш, *òве мòје òчи йрòклѣише* Ит.

ПОЈЕДИНИ ГЛАГОЛИ И ГРУПЕ ГЛАГОЛА (ПРЕГЛЕД ПО БЕЛИЋЕВИМ ВРСТАМА)

Глаголи прве врсте

Однос према осталим конјугацијским класама

623. Оно што називамо првом глаголском врстом у ствари је скуп глагола којима је заједничко углавном то што се не уклапају у шему која важи за огромну већину глагола, а према којој и презентска и инфинитивна основа имају свој карактеристични вокалски формант („спојни вокал“). Ова околност чини све глаголе I врсте неправилним у одређеном смислу (уз то су многи од њих изразито неправилни због алтернација у самој глаголској основи). То, као и велика разнородност глагола у овој скупини, учинили су је рањивом: поједини глаголи теже да је напусте, док с друге стране принове практично нема. Реч је о типичној реликтној скупини, чија се виталност темељи на високој фреквенцији употребе већине глагола који је сачињавају.

Однос према II врсти

624. Глагол *(-)греба̀иш* мења се по II врсти:

загреба̀иш „побећи“, *огреба̀иш* Ф СК, *греба̀ћу* СЦ, *загребо* Ми, *загребо̀* је НК, *загребала* Мђ Ит, *загребалā* је НК, *изгреба̀ла се* БА, *огребāла* Ф НК СК, *òвце загреба̀ле* Е, *огребем* Ф СК, *загребе* Ф НК, *огребе* Ф, *загребу* Ит, *загребѐмо* Ф, *огребо* Ф НК, *загребаше* Бк.

И глаголи *(-)дрѣ̀иш*, *(-)дрем* и *(-)ждрѣ̀иш*, *(-)ждрем*, који су, додуше, имали старе варијанте по II врсти, али с превојем вокала у корену, имају правилне облике по II врсти:

дѣ̀реду СК, *òдере́ду* Ит НК, *йòдере́ду* Ф, *йздeро* СЦ, *на̀дeро* Ит НБ, *дѣ̀рāла* Ф, *йòдeран* Ф СЦ, *йòдeрāну* СК, *йòдeрани* Ф,

ждѣ̀раиш Ф Ме, *ждѣ̀ре* Ф Ме, *ждѣ̀рейше* СК, *ждѣ̀рала* Ф, *ждѣ̀рāла* Ме, *дй с се òждeро* Ит, *òждeро* СЦ.

О некадашњем постојању глагола *-дрѣ̀иш* говоре попридевљени партиципи *йздрѣ̀и* и *йòдрѣ̀и* (т. 618).

Додаћемо овде да и глагол који у књижевном језику гласи *и́рѣ̀иш*, *и́рем* може имати облике по II врсти:

*шрѣ*жо „тро“ Ит Ф З А, *идшрѣ*жала Ф. О одговарајућем презенту *шрѣ*јем в. т. 628.

Однос према III врсти

625. Као и у другим источнијим штокавским говорима, презент многих глагола проширен је формантом *-н-*:

идобегне СЦ, *идобегну* Ит, *лѣгнем* Ит Бш Сп Пд, *йрѣлѣгне* Ф, *лѣгнѣмо* Бш Сп, *лѣгнѣше* БА, *лѣгну* НК, *лѣгнеду* Ит, *лѣгнѣду* Ми Сн, *йѣмогнем* Ме, *йѣмогне* Ит, *ва*ла се *кѣгод* *исйѣмогне* Ит, *йѣмогнешѣ* Ф, *йѣмогну* Ит, *йѣмогнѣду* Сн, *йадне* Ч Ф Ме НБ СК, *нѣ* *йадну* Ит, *йаднѣду* Ч, *дѣйадне* Ф, *исйадне* Бк СК, *йрѣйадне* Ф, *йаднѣмо* Бш, *да се расйаднѣмо* СК, *ййаднеш* Ме, *вѣде* *дйадну* Ф, *йрѣйаднѣду* СК, *рѣкнем* Чј СК, *рѣкне* А НК СК, *да рѣкнѣмо* Ми, *рѣкну* Ит, *рѣкнѣду* Ч З СЦ, *сѣднем* Бк Ж Сф Ф СК, *сѣдне* Ф З А Е СЦ СК, *сѣднѣмо* Ф Бш Ме, *сѣднемо* Ит, *сѣднешѣ* Ил, *засѣдну* Ф, *сѣднѣду* Ме СК, *сѣднѣду* Ме Чј СК, *срѣйнеш* Пд, *срѣйне* Бш, *срѣйнѣмо* Мо.

Ниједан перфективни непрефиксирани презент глагола I врсте није остао без форманта *н*. Тај формант овде наступа као ознака перфективности, што је подстакнуто чињеницама да су глаголи III врсте махом перфективни, да су такви и глаголи са *не* у презенту а без *ну* у инфинитиву (*дићи*, *маћи*, *сйаити*, *црћи* итд.), као и глаголи I врсте који од старине имају *н* у презенту (*зайнем*, *йочнем* и сл.). Да појава има знатну старину, сведочи говор Галипольских Срба,⁵⁶² који је ову особину по свој прилици понео из старе постојбине у Србији.

626. Наведена грађа показује да се *н* уноси и у префиксиране презенте речених глагола. Од тога се изузимају глаголи сложени са *рѣи*:

урѣче Ит Мђ, *Мѣже своја мајка да урѣче* и *свој дйац* Ч, *урѣчу бабе* Ф, *йази да ше не урѣчу* Ф, *изрѣче* СЦ.

Као што очекујемо, формант *н* изостаје и у презенту глагола *(-)шећи*, који је без префикса имперфективан:

шѣчем СК, *зайшѣче*, *зайшѣчем* Бк Ф, *зайшѣче* СК, *сйѣчем* НБ, *сйѣчѣм* Бк Ф, *нѣ мош човек да ушѣче* Ит, *да ушѣче* Ф, *ушѣче* Е, *да не ушѣку* Сф, *ушѣку* Ит, али и *ушѣкнѣду* Сн.

С друге стране, *н* се јавља у облицима као *ошиднем*, *ошигнем* и *ошинем* великом делу банатских говора (т. 650).

627. Императив глагола наведених у т. 625 по правилу остаје без форманта *н*:

⁵⁶² П. Ивић, Галип. 264.

лѣзи Ит Ф Бш НБ СК, лѣсѣ Ф СК, љѣци Ит, љомѣзи Бк Мђ Ф СЦ Сн, љомѣзи му Ф, рѣци Ж Ф, рѣцимо Ит Пе Ки, рѣцише НБ, сѣди Ит З Ф СЦ СК, сѣше Ил Бк Ит Т О Ф Бш.

Ту је и необични облик љомѣџ се Бш (нормални су облици као измакни Ф).

Из СЦ ипак имамо пример љомѣгни.

Однос према IV врсти

628. Овде треба поменути глагол *ѡрѣѡи* < *ѡрѡи*, уколико има у презенту проширење је:

ѡрѣјем Ит Ф СЦ, *ѡѡрѣјем глѡву и врѡи* Ф, *ѡрѣјеш на ѡрѣниѡу* Ит, *ѡрѣјеш* Ит СЦ, *ѡрѣје* Мђ Ит Ж Ф Км СЦ Ки, *ѡѡрѣје* Ит, *ѡрѣјемо* Бк Ф СЦ, *ѡрѣјешѣ* Ф З А, *ѡрѣјѣду* Ф Е, *ѡрѣјѣду* СЦ, *ѡрѣјѣ се* Ф (уп. и *ѡѡ се ѡрѣје* у Зрењанину, Н. Секулић, Текстови 151).

Овамо се прикључује и императив *ѡрѣј* Ж Ит Ф Км СЦ Ки Пд, *ѡѡѡрѣј* Ф.

Трпни придев у примерима *ѡкрѡваѡ ѡѡрѣвен* Мо, *наѡрѣвена* Иђ 47, *ѡѡрѣвена* Иђ 29 одговара IV врсти (*наѡрѣѡи* : *наѡрѣје* : *наѡрѣвен* као *саѡиѡи* : *саѡије* : *саѡиѡвен*), док је у облицима *ѡѡрѣѡѡ Ч* и *саѡрѣѡѡ Ф* сачувано старије стање.

О алтернативним формама презента истог глагола, као и о осталој његовој парадигми, в. т. 629

Однос према VI врсти

629. Глагол *ѡрѡи* најчешће проширује инфинитивну основу вокалом *е*:

ѡрѣѡи Ит Ф А Ме СК, *ѡрѣѡу* Ф, *саѡрѣѡеш* Ме, *ѡрѣѡ* Ме, *ѡрѣѡ* Ит, *ѡрѣѡ* Мђ Ит Ф Ж Пе А СЦ Ми Пд, *ѡрѣѡ сам* Ф, *саѡрѣѡ* СК, *ѡѡрѣѡ* Ит СЦ Мо, *ѡѡрѣѡ* СЦ, *наѡрѣѡ* Ф Ђ, *ѡрѣѡ* Ж Бш, *ѡрѣѡ су* Бш, уп. и глаголску именицу *ѡрѣѡање* Ит Ф.

Иза ове иновације стоји тежња да се избегне слоговно *р* испред наставка глаголских облика. Промени је допринео и аналошки однос *ѡѡѡро* : *ѡѡѡрѡ* као *изѡро* : *изѡрѡ*, *разѡмо* : *разѡмѡ*. Напомињемо да облици као *ѡѡѡро сам* З, *ѡѡѡро си ми* Ме одговарају и I и VI врсти. Исто важи за презент *ѡѡрем*, *ѡѡреш* итд., који се у банатским говорима прилично често чува:

ѡѡре Км Ки Ми Мо Пд Сн, *ѡѡре ѡѡѡју* Км, *ѡѡре ѡѡ ѡѡу* Сн, *ѡѡре се са ѡѡѡѡм саѡѡѡм* Бш, *ѡѡѡ* Ме, *не ѡѡу* СК, *ѡѡѡрем* Ит СЦ, *наѡѡрем* Ф Ме, *да ми ѡѡѡреш ѡѡѡ* Ме, *ѡѡѡре* Мђ СЦ Ме, *ѡѡѡре* Сн, *ѡѡѡѡѡ* Ф, *ѡѡѡу* Ф, *наѡѡрем* Ф, *наѡѡре* Ж НК Ђ, *наѡѡѡѡ маѡѡѡм* Ђ, *наѡѡѡѡѡ бѡѡѡѡ Т*, *саѡѡре* Ф Ме, *да се не саѡѡреш* Ит, *саѡѡѡѡѡ* Ф, уп. и императив *ѡѡѡри* Ме Км СЦ, *наѡѡри* Ит.

врсте, тако и у парадигму шесте. Исто важи и за Нјд м. р. радног придева *џиро* Бк Мђ Ф БА Дс, *џумро* Ит, као и за инфинитив и футур *умреџи*, *умређу* (који су, уосталом, могли утицати да се и у радном придеву појави *е*).

631. Глагол (*џро*)*сџрџи* остао је, изгледа, без већих промена у парадигми (осим замене *ре* са *р* у самом инфинитиву):

џрџсџрџи Ф, *џрџсџрем* Ит Ф, *џрџсџремо* Ф, *џрџсџрла* Ф, *џрџсџрли* Ф, *џокрџвац засџрџевен* Мо, *џросџрџвено свџ* Ч.

Слична је била судбина глагола *-џрџи*: *одаџрџи* Ф, *свџџ сам доџро* Ми, *џџ сам доџро* Ми, *није доџро до зџмље* НК, *вџда је доџрла само до овог џироког сокака* Бк, *џџро у кџџџу* Ил; додуше и: *Ми смо се одаџрели* Ит.

632. Шестој конјугацијској врсти близак је и атематски глагол *јем* (*јџм* : *јџла* као *смџм* : *смџла*), в. т. 701. Једино се инфинитив *јесџи* не уклапа у образац VI промене. На тај глагол ћемо се, међутим, осврнути опширније у т. 647.

633. Неправилни глагол *жџџи*, *жџџем* у књижевном језику је најближи I врсти, будући да је по односу између двеју основа паралелан са глаголима као *џочџџи*, *џочџем* или *узџџи*, *узџем*.⁵⁶⁴ Тај глагол, који се у новије време у банатским говорима ређе употребљава јер означава само одавно напуштену жетву српом, има овде увек *њ* у инфинитивној основи, што га придружује VI глаголској врсти, типу *умџџи*:

жџџџи Мђ, *били џомџгли жџџџи* Мо, *жџџџо* Мђ Мо, *жџџџла* СЦ, *жџџџло се са сџџом* СЦ, *жџџџло се* Пе, *жџџџли* Мђ 3 Ф Ме Бш Ми Мо Пд Дс, *да су жџџџли* Ит, *жџџџли ни*смо Ч, уп. и именицу *жџџџџа* Ф.

И у презенту је основа *жџџе*:-

жџџџм Мђ Пд, *жџџџш* Ф, *жџџџ* Бк 3 Бш Пд СК, *жџџџ се* Пе, *нажџџе* Ч, *жџџџмо* Ит, *да жџџџмо сџџом* Ф, *жџџџду* Бк Ит Ф СЦ Сн, *жџџџду са сџџом* Ит.

Расположиве потврде за императив уклапају се у промену по VI врсти:

жџџџ Е СЦ Пд.

Тежиште ареала типа *жџџџи*, *жџџџем* налази се у источнијим српским говорима.⁵⁶⁵

⁵⁶⁴ За увршћивање овога глагола у II или V врсту нема разлога зато што се према *њ* у презентској основи у инфинитивној не јавља ни *њ* ни *и*.

⁵⁶⁵ О том ареалу, од Косова до севера Баната, говоре Реметић, Шум. 362 и Божовић, Ибар 245. Сличних облика има и у разним говорима у Црној Гори, нпр. у колашинском и ускочком, као и у сјеничко-новопазарској зони (подаци код Божовића, н. м.), у србијанском Полимљу (М. Николић, Полимље 447) и у златиборском крају (Е. Миловановић, Прилог џознавању лексики *Златибор*, ППЈ 19, 1983, 28).

Однос према VII врсти

634. Осим глагола *жівити*, који је у већини штокавских говора прешао у VII врсту, такву су промену овде претрпела још два глагола с лабијалом на крају коренске морфеме:

да се *дуби* Ме, *дуби* „праве рупе“ Ф, *издубим* Ф, *дубимо* Ф, *дубимо* Ме, *издубиду* Ит, *дубити* Ф Ме, *дубили* Бк Ф, *издубио* Ф, *издубила* Ф, *издубили* Сф, *издубљен* Бк Ф СК, *издубљена* Бк Ф, *издубљено* Бк Ит, *издубљени* Бк,

црїим СЦ, *каї* се *црїи* бунџр Бш, *исцрїим* Ф Ки, *їџ* се *исцрїи* Бш, *црїити* СЦ, *црїила* СЦ, *исцрїио* Ми, *исцрїила* Ф, *исцрїили* Бш Ки.

Значајан је паралелизам у акцентуацији презента ових двају глагола, који сугерира да и у случају глагола *дуйсїи* треба поћи од облика по првој врсти, а не од претпоставке о изворности облика *дубити*. Наиме, компетентни приручници као што су ЭССЯ и *Słownik prasłowiański* (Kraków) стављају и *dylbiti*, одн. *dlbiti* већ у прасловенску епоху. Међутим, у српскохрватском, како показује РЈА, облик *дуйсїи* има знатну старину, док је *дубити* много млађи, што податке о том глаголу ставља у исти ред с онима о глаголу *црїити*. С тим је у складу и наш материјал. Дуги узлазни акценат у презенту наслеђен је из I врсте, док се у дугом силазном огледа прилагођавање стању нормалном код прелазних глагола VII врсте.

Прелазак ових двају глагола у VII врсту веома је распрострањен у многим говорима, али није достигао ону меру уопштености коју има промена глагола *живити* по VII врсти.

И глагол *їлѣвити* *їлѣвем* прешао је у VII врсту:

їлѣвити Ил А, *џїлѣвим* Е, *їлѣвијо* Бш, *џїлѣвио* Ф, *їлѣвили* Ил А Ме (облици 3. мн. *їлѣву* Ит Е, *џїлѣву* Ф одговарају парадигми седме врсте исто као и прве).

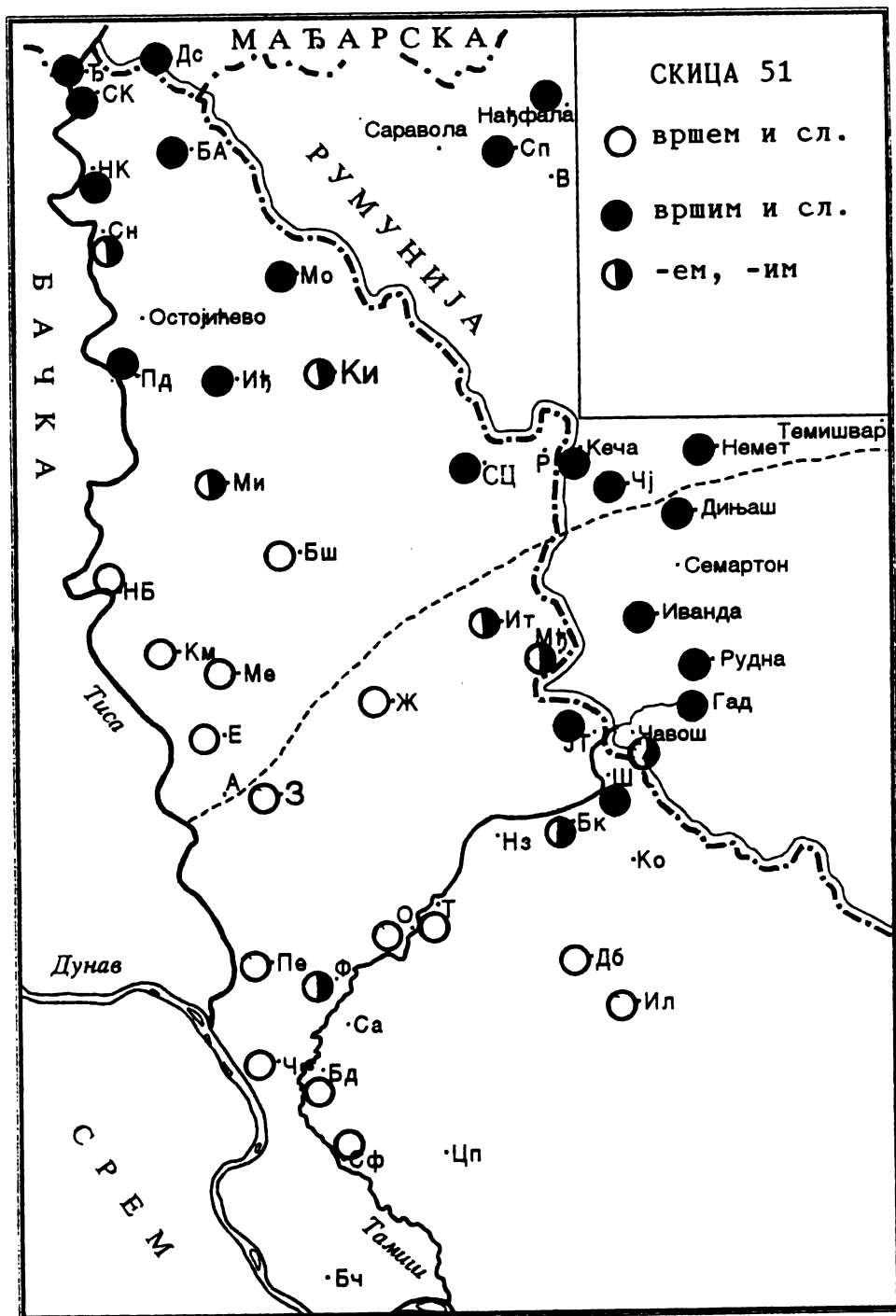
635. У највећем делу банатских говора глагол *расїи*(*їи*) иде по VII врсти:

дорасїим Сф, *нарасїим* СК, *урасїиши* Мђ Ф, не *зарасїи* лако рана Мо 2–47, *џџа*кле *џа* *израсїи* Ит, *израсїи* Дс, *нарасїи* Мђ Ф 3 НБ Ми Пд НК СК, не *расїи* *їрава* Бш, *одрасїи* НК, *расїи* *нама* *їџ* *баїи*ама Ит, *расїи* Ил Бк Ит Ж Сф Ф СЦ Сп НБ БА СК, *їџџо* *коров* да *расїи* Са 86, *їџа*мо *расїи* *камен* и *зѣмље* Ф, *расїи* *вѣћи* Пе, *расїи* *висџо* 3, *вѣћ* *расїи* Сп, *урасїи* Ж 3, *расїиду* Бк Ф,

расїиити Ф СЦ, *џн* *ће* *јџи* *расїиити* БА, *нарасїиће* Ми, *урасїићџу* Ф,

израсїио Дс, *нарасїиџ* је Ф, *нарасїио* је БА, *нарасїио* Ми Сп, *одрасїио* Ит Ф СЦ Ки НБ, *одрасїио* сам 3, *расїио* Сф, *расїијо* Ф, *нарасїи*а Е СЦ, *одрасїи*ла Бк Ф 3 СЦ, *расїи*ла *їрска* Бк Ф, *зарасїио* СК, *нарасїи*џ *је* Бш, *одрасїи*ло Ил, *расїи*ло Ч Ки Сн, *израсїи*ли Ч Е, *урасїи*ли Ит Ч СЦ.

Степановић, Мађ. 126, наводи из најсевернијих банатских села облике *расїиити*, *расїиим* итд.

Само из појединих места у тамишкој зони, и то не у њеним северним деловима, записани су облици по I глаголској врсти:

жѣр — рѣсѣ на ѡај рѣс Ф,

на ѡсу рѣна, на ѡсу и зарѣсла Ил (позната узречица у којој би се могао чувати и облик архаичнији од онога обичног у самом говору), *одрѣсла на сѣлѡш Цп, рѣсло је Ф, одрѣсли Ф.*

Напоменућемо да из Цп и Ил у нашој грађи нема облика по VII врсти (што не искључује могућност да их има у самом говору), док се у Ф вероватно ради о напоредности двеју парадигми.

636. Углавном у севернијим пределима, VII врсти је пришао и глагол *врћи*:

вршм Мђ НК, вршиш на машину Мо 3–40, навршиш Ит, врши Бк Мђ Ит Ф СЦ Ки Ми Дс, оврши Сп, оврши Иђ 11, с кѡњи кад вршмо Ит, да вршмо Ми, вршмо Мо, навршмо Ки, овршмо Сн, вршиду Ф, овршиду Сп,

вршиѡи Мђ Ит, вршиѡи Иђ 16,

вршићу Мђ, вршио Мђ, вршијо СЦ, овршио Иђ 20, овршијо НК, вршило се Ш, ѡнак се вршило на коњи Ит Мо, вршило се Ш Мо НК СК, вршило се на коње Ит, вршилѡ се НК, ѡа се вршило БА, с кѡњи се вршило Ђ, вршили ЈТ Ит НК Дс, вршили Ит, с машином вршили СЦ, вршили на коње Пд, с кѡњи смо вршили НК, вршили смо СК,

поред

вршем Ил Ж, навршем Ф, вршеш Ж, врше Мђ Ж Ф Ч НБ, да се врше Сф, ѡѡ да чѡвек врше Км, изврше Ф, да се изврше Км, оврше Сф Ф, вршемо Ж Ч Ф Пе Е Ме, вршеду О Ч Ф НБ, овршеду Ф,

врћи Ит Ж Ф НБ, оврћи Км Ки,

врѡ Ф Т Ме НБ, врѡ Ж Ф Ме НБ, врѡ Ж Ф Км НБ, наврѡ Бк Ф, ѡврѡ Ж Т Ф Ме, 'еј јеси ѡврѡ Е, ѡврѡ Км Ки, ѡврѡ Е, врѡ Бд Ф, врѡ машина З, врѡ се Ил Т Ме Км НБ, врѡ се на коње Ил Ит Бш, ѡндак се врѡ на коње Дб, врѡ се с машином Ит, врѡ се Ч Ме, на коњама се врѡ Сф, врѡ се с кѡњима З Ки, ѡврѡ Ме, врѡ на коње Пд, док смо врѡ Ит, врѡ Ил Ит Ж Ч Ф Пе Ме Ми НБ Сн, већном на коње смо врѡ Ми, наврѡ Ф НБ, оврѡ смо Ф Е Ме, оврѡ су Ме Ми.

Запажа се двојство у низу места. Осим тога, у пределима ближим Тиси стари облици по I врсти налазе се и на подручју кикиндске зоне, док на истоку, уз румунску границу, нови облици по VII врсти сежу дубоко на југ на земљишту тамишке зоне.

У складу је с овим географски распоред облика које су саопштиле жене родом из Румуније.

Тамишка зона: *врши́мо, врши́ *Рудна, оврши́, врши́мо, врши́ли, оврши́о, оврши́ли* поред *врше́мо, оврла́, оврли́ *Чавош, врши́ли *Иванда, врши́, оврши́ *Гад, вѡзи́и ња врши́и, врши́, врши́ли, оврши́ли и оврши́ли *Ди́наш.*

Кикиндска зона: *врши́, оврши́ли *Кеча, врши́, оврши́, врши́мо, врши́ли, врши́о *Ченеј, врши́мо, с ко́ња се врши́ло *Немет, врши́мо, врши́ли На́ћфала, врши́, врши́мо, врши́ли Сенпетер.*⁵⁶⁶

В. скицу 51.

Изоглоса ових облика наставља се у Бачкој (И. Поповић, Госп. 27) и Срему (Б. Николић 354). Већ су И. Поповић и П. Ивић (*О говорима Срема*, Гласник САН II, 1950, св. 1, 133) истакли да се овде ради о једној од лучних изоглоса које одвајају север и запад Војводине од њеног средишњег, јужног и источног дела. У говорима на србијанској страни Саве и Дунава долази по правилу *врше-*,⁵⁶⁷ што одговара јужновојвођанском стању.

637. У тамишкој зони глагол *ѡреси́ти* мења се по првој врсти:

*ѡресе́м Ф, ѡресе́мо Ф,
исѡреси́ти Ф, ѡреси́ти Ф, ѡреси́ла Ф.*

Оваквих облика имамо и из кикиндске зоне:

*ѡресе́м Бш, ѡресе́ Бш, ѡресе́мо Ме Мо,
исѡреси́ти Ме, ѡѡреси́ти СК, ѡреси́ти Ме Бш СЦ,
једва смо се исѡреси́ли Дс, ѡреси́ли Ки.*

Међутим, из севернијих делова кикиндске зоне нашло се и неколико облика од инфинитивне основе по VII врсти:

*ѡроѡреси́ти СК, ѡреси́ћу Бш,
исѡреси́о Бш, ѡреси́о Бш, ѡреси́о Ки СК, исѡресило вагон леда Мо
1987–109, ѡреси́ли Ки Мо.*

Напомињемо да међу овим примерима нема ниједног облика изведеног од презентске основе, што би значило да тај глагол у наведеним местима има (факултативно) хибридную конјугацију.

Облике по VII врсти (да ли у целој парадигми?) има и Милетић, Кик. 30, а за Бачку их потврђује (за инфинитивну основу) И. Поповић, Госп. 54.

Облици *ѡѡреси́ен Ф, ѡѡреси́ена Ф* Бш уклапају се у обе парадигме, будући да се у банатским говорима редовно јавља *ш* у облицима као *донешен* (в. т. 644).

⁵⁶⁶ Наравно, облици императива *врши́ Ф А, ѡди ња врши́ Ж, врши́ће Ф, врши́ће Ме*, трећег лица мн. презента *врши́у Ж Ч Ф Ме НБ БА* и трпног придева *изврши́ено* Ит припадају обема парадигмама. Такви су облици могли послужити као мост за прелазак глагола из једног конјугационог разреда у други.

⁵⁶⁷ Б. Николић, Мачва 275; Исти, Кол. 55; Реметић, Шум. 498; Р. Павловић, Рача 38; Стевовић, Груза 477. Ипак се у биограчићком говору (Ивић, Биогра. 167) јавља *врши́мо*, осим у селу Моштаници, где је записано *оврше́мо*.

638. Глагол *сѣасѣти*, који и у књижевном језику има напоредни облик *сѣасиѣти*, овде најчешће задржава промену по I врсти:

сѣасем СЦ СК, *да вас Бѣг сѣасе* Ф, *сѣасе* Ф Мо, *да се сѣасе* Ил Ит А Сп Мо,

сѣасѣти Ит Ме,

сѣасо сам га СЦ Ме, *ѡвај га је сѣасо* Ки, *сѣасо је глѡву* СК, *сѣасла* Ф, *сѣасли* ЈТ.

Ипак, из НБ имамо *сѣмо ђеду нас Рѹси сѣасиѣти*. Осим тога, ту су необични облици *сѣасала* Мо, *сѣасали* Ит. Однос *сѣасо* : *сѣасала* паралелан је односу *сѣаво* : *сѣавала*.

Трпни придев *сѣашен* Ил Ф А СЦ одговара како промени по VII врсти, тако и оној по првој. Уп. и *сѣасен* СК.

639. Закључујући одељак о изласку појединих глагола из I врсте, можемо констатовати да су таквим променама најподложнији глаголи са *х*, *р*, *сѣи* или лабијалом у инфинитивној основи. Слабе тачке у парадигмама глагола на *р* су група *ро* (дакле *р* + вокал) у радном придеву и несклад између облика са *р* и *рѣ* изведених од инфинитивне основе (нпр. *умрла* : *умреѣти*), при чему се ови други облици по основи слажу са презентом на *ре*. Једини глагол са *х* у основи, *врѣти*, угрожен је пре свега због губљења *х*, које компликује парадигму, стварајући, уз то, у радном придеву односе сличне онима код глагола на *р*. Парадигму глагола *расѣти* учиниле су веома неправилном алтернације настале испадањем *ѣи* у групи *сѣи* у одређеним положајима (*расѣла* > *расла*, *расѣѣти* > *расѣти*). И најзад, глаголе на лабијал оптерећују облици инфинитива (на *-ѣѣти* или сл.).

Алтернација по првој и другој палатализацији

640. Глаголи с основом на *к* махом чувају тај консонант у 3. лицу множине презента:

вѣку Ит ЈТ Ж Т Сф Ф З Е Ме СЦ НБ Сн, *довѣку* Ит Ф, *извѣку* Бд Ф Ми, *исѣку* Бк Ж З, *исѣѣку* Ф Бш СК, *исѣѣѣку* Бд Ми, *навѣку* Ф, *насѣку* Ит Ф, *обѣку* Ит Ж Ф СЦ Чј НБ, *да се обѣку* Чј, *одвѣку* Пе НБ, *одсѣку* НБ, *ѣѣку* Бк ЈТ Ф Е Км СЦ Ми НБ Ки Мо Сп, *не ѣѣку свѣ* Сп, *ѣѣѣку* Бк Ф, *ѣѣѣѣку се* Ит Ч Ки, *ѣѣѣѣку* Ме Чј Ки НБ НК, *да се ѣресвѣку* Ит, *ѣресѣку* Бк Сф Ф, *ѣресѣѣку* Ит, *ѣровѣку* Ми, *расѣку* Бк Ф, *свѣку* Ит, *сѣку* Ил Бк Ит Ж Е Бш СЦ Ки Мо Пд Сн НК, *ѣѣку* Бк Ит Ж Т Сф Ф Км Бш Ки Ми НК СК, *да ѣе да га ѣѣку* Са 190, *ѣѣку* Иђ 47, *да нас ѣѣку* НК, *увѣку* Бк Ф Е СК, *да не уѣѣку* Сф.

Ипак нашло се и нешто примера са *ч*:

вѣчу Бк Ж Ф Ме, *исѣчу* Бк Ф, *навѣчу* НБ, *обѣчу* Ит, *осѣѣим да ме ѣѣчу* Са 109, *ѣѣчу* Ф Е Ме СЦ, *ѣѣчу рѣѣѣку* Ки, *ѣѣѣчу* Бк Ф Мо, *ѣѣѣѣчу* Мо, *да се ѣѣчу* Ме, *урѣчу бѣѣѣ* Ф, *ѣѣѣи да ѣѣ не урѣчу* Ф.

641. Код глагола с основом на *г* срећемо обе врсте примера у 3. лицу множине презента:

ййлићи ћеду да се излэгу Ф, нек излэгу йейнāјз гүшчйћа СК, лэгу Ж СК, квдчке лэгу ййлиће Ф, у жййто се лэгу Пе, лэгу ми се СК, за квдчке кад се лэгу СК, ййлићи се лэгу СК, они сййрйгу СК;

жсэжу Ит СК, жсэжу Са 165, ожсэжу Ф, кай се излэжу Ф, да се излэжу Бш, йй се бубе лэжу Сф, кдкдшке лэжу ййлиће НК, лэжу Мо СК, лэжу ми се ййлићи СК, сййрйжу Ф, да се сййрйжу Ф, сййрйжу 3 Мо, сййрйжу се Ме НК, сййрйжу се овце Мо, осййрйжи Ф, они сййрйжу СЦ.

Видљива је разлика између глагола *жећи*, који је уопштио консонант *ж*, и *лэћи* и *сййрићи*, где затичемо колебање.

642. У императиву глагола на *к* по правилу се чува *ц*:

вүци Ме Бш *В СЦ, завүци Бш, извүци се Ме, извүци Бш, исййци Ит Ф Бш, исййци кдн скдверац Ме, навүци Ф СЦ, насэци НБ, обүци Т Ме, обүци се Т СЦ, одсэци Ф, ййци Ит Ф, йовүци Ф, йомāцй се Бш, йресвүци СЦ, йрисэци Ме, рэци Ж Ф, свүци се СЦ, сэци Мђ Ит Ж СЦ, ййүци Км, ййүци га Бш, ййүци йй мёне НК, рэцимо Ит Сф Пе Ки, вүцийе *В, вүцийе НБ, извүцийе Ит, ййцийе А, исййцийе Ме *В, исййцийе га СЦ, насэцийе Ф, ййцийе Ф, рэцийе НБ, сэцийе Ф СЦ.

Располажемо само двама примерима за *ч*: *оцэчи Ми Ме.*

643. У императиву глагола на *г* господари *ж* осим код глагола *лэћи* и *йомоћи*:

жсэжи Ф, ожсэжи Ф Дс, ожсэжи ййи нёга СЦ, ожсэжи га СЦ, сййрйжи Сф Ф Ме,

али и:

лэзи СК, лсэйе Ф СК, йомдзи Бк Ф СЦ, йомдзи му Ф, йдмоз Бдг СК.

Ради потпуније представе о понашању глагола *жећи*, *лэћи* и *сййрићи* навешћемо нешто других облика из њихових парадигми:

ожсэже Ф, квдчка лэже ййлиће Ф, сййрйжем Ф СК, сййрйжеш с ма-казāма Ф, сййрйжемо Ф Ме, сййрйжеду 3 Мо;

ала ме је джсего Мо, ожсэглā се Ми, али и джсэжсд си се Ж, джсэжсд се Ки, джсэжсāла се Ф, излэгла се Бш, кдлко ће излэћи Бш, нёће се излэћи Ме, сййрићи Ф Ме Мо, сййриго Бк, сййригло Сф, сййригли Бк Ф Ки Мо, осййри-гла СК, осййригли је Ф.

Аналошко јотованье у трпном придеву

644. У трпном придеву на *-ен* консонанти *с* и *з* замењени су са *ш* и *ж*:

донёшен Ф Ки, занёшен Ф, изгрижен Ф СЦ, исййрёшен Ме, недонёшен СЦ, йренешен Мђ 17, оййрёшен Ф, донешёна Ф, изнешёна НК, оййрёшена Ф

Бш, донешено јѣло Ит, донешено СЦ СК, изнешено Сп, истѣрешено Ме СЦ, однешено Бк Ит Ф Пд Ћ, донешени СК, донешене Ф, истѣрешене Ф, однешене Сф Ф, оѣрешене СК;

одгрижен Пд, одгрижена СК, мѣжена Ф, ѡмужена Ил Ф Ме СЦ БА, увезѣна Дб, изгрижено Ф, ѡмужене А Ф.

Ова је алтернација преузета из VII глаголске врсте, по обрасцу импер. нѡси : ношено = импер. донѣси : донешено.

645. Бележимо колебање код глагола *красѣи*:

крађено Ит, али и *украдено* Ит, *украдене* Ф.

У облику *ѡйредена* Ф стоји неизмењено д.

Атематски глагол *јесѣи*

646. Сачувана је основа презента без проширења д:

јѣм Ил Бк Ит Ж Ф Пе Ме СЦ Ки БА, *имѡл шѡѡдо-да јѣм* Ит, *лѣзи лѣбу да ѡе јѣм* Ф, *изѣм ѡи ѡко на виљушку* Ф, *изѣм вам иглу* Ф, *изѣм ѡи СЦ, најѣм се* Бк Ф, *ѡа се најѣм грѡжђа* З, *нѣ јѣм* Ч СЦ Мо Сн, *ѡѡјѣм* Ф, *жѣљнѡ сам да ѡѡјѣм* Бш, *ѡјѣм* Ф, *јѣш* Ил Мђ Т Ки, *да јѣш* Сп, *Јѣш у ѡодне, јѣш га за ужину* Мо 3–63, *изѣш* Т, *да се најѣш* Бк Ф, *нѣ јѣш* Ки, *ѡѡјѣш* Ит, *јѣ* Бк Ит Ч Ф Е НБ Сн Ћ, *да јѣ* Ш Бк Ч, *нѣѣ да јѣ* Ш, *јѣ се* Т Ме, *се јѣ* Сп, *да се јѣ* Сн Сп, *ди јѣ мѡрва* СК, *изѣ* СЦ, *Ал је, иѡак, целу изѣ* Мо 3–75, *изѣ* Иђ 49, *ѡа се најѣ* Ит Ж Ф СЦ, *кад се најѣ* Мо 3–87, *нѣ је* Бк Ж Ч Ф СЦ, *нѣко нѣ је* Ит, *да ѡѡје* Ил Нз Ћ, *ѡѡје* Бк Ш Ж Ф Е СЦ Ми Мо СК, *ѡнак се ѡѡје* Ит, *ѡѡје се* Т, *ѡѡје лебац* Мо 3–44, *ѡа се ѡѡје* СК, *ил ме ѡје* ЈТ, *ѡје кѣра* Ит Ж БА, *ѡѣ да ѡје* Ч, *ѡје* Ф Ми, *јѣмо* Бк Ит Т О Ф СЦ Сп Ми НК, *изѣмо* Мђ СК, *најѣмо се* Ме, *ѡѡјѣмо* Мђ Ф 3 Ми СК, *не мож да ѡѡјѣмо* Са 139, *јѣѡе* О Ф Ме, *какви лѣбац ви јѣѡе* СЦ, *јѣѡе л грѡжђе* Сн, *онак се најѣѡе* Ч, *да се најѣѡе* Ф, *ѡѡјѣѡе* Ме, *јѣду* Бк Ф Ит Ж Т Ф СЦ Ки Ми НК СК, *нѣ ју* Ит Ф Пд Сн СК, *да нас не изу* Ит, *А кад се ѡаки нају* Са 89, *да се нају* З Сн, *ѡѡјѣду* Сп, *ѡѡјѣду* Мо, *ѡѡју* ЈТ Мђ Ит Ж Т Ф Е Бш Пд Сн БА СК, *ѡзму ѡа ѡѡју* Т, *да не ѡѡју* дѣца лѣбац НБ, *ѡѡју* Иђ 361.

Императив простог глагола има аналошке облике образоване по обрасцу *дам* : *ѡај* = *јѣм* : *јѣј*.

јѣј Ил Бк Мђ Ит Ж Т Ч Ф Ме Бш СЦ Ки Ми Мо НК СК, *ѡа јѣј* Ф, *ѡѡ ѡа сѣд ѡа јѣј* Ф, *јѣј* Иђ 28, *јѣјѡе* Бк О Ф А Е Бш СЦ СК, *ѡјѣ јѣјѡе* Бш, *Јѣјѡе, дѣѡ* Мо 2–59.

Императив сложених глагола твори се на начин нормалан код глагола I врсте:

наѡ се и наѡѡ се Ч, *најѡ се* Ф, *ѡѡји* Ил Ф, *ѡѡи* СЦ.

Дакле *ѡѡјѣм* : *ѡѡји* као *бѡѡѡм* : *бѡѡѡи*.

Остали облици одговарају онима у књижевном језику:

издржи Ф, нѣ мож да нѣје Ф, нѣ мож да се ђре Бк, нѣ мож да сѣје Ф, нѣ мож да рѣди Ме, нѣ мож нѣиша СЦ, сас мѣли шѣчкови нѣ мож да се вѣзи Сн, нѣ мож да ми дѣје БА, кад нѣ мож да свѣриш НК, ѣрѣбамо да ѣтворимо вѣиша — нѣ мож Ит, нѣ мож да се сѣишмо Цп, нѣ мож да разѣмѣе Ил, вѣ нѣ мож ѣде да ѣстанѣише Ит, нѣ мож да кѣѣду Бк Ф, дѣца нѣ мож да кѣжу Ит, мѣги нѣ мож да ѣднѣсу Ит, нѣ мож да дѣчеку Ит, кѣњи нѣ мож да вѣку Е, мѣја дѣца нѣ мож да нѣслѣду од мѣне СЦ, нѣ мож да г ѣиѣшу Бк, ѣред њи изѣје ѣа нѣ мож да ѣрѣђу од ѣѣга Бк, уп. и дѣкѣири шѣ нѣ може да ѣмогну Ит.

По значењу се облик *мѣж* (*мѣш*) често приближава безличној синтагми „могуће је“. Нагласак је при том на објективној ситуацији.⁵⁶⁸ Као паралеле можемо навести безличне конструкције у разним језицима: словеначки *lahkô* „може се, могуће је“, мађ. *lehet* „може се“, хол. *dat kan* „то се може“, новогрч. *μπορεί να* „могуће је да“ затим, са семантички сродним глаголима, сх., мак. *ѣреба*, слов. *trebe je*, бут. *трябва*, рус. *надо* „треба“, *нѣльзя* „не сме се“, итал. *bisogna* „треба“, лат. *necesse est* „треба“, франц. *il faut* „треба“, мађ. *kell* „треба“, *muszáj* „мора се“ итд.

Овамо, уосталом, спада и уопштени облик *може* „за сва лица јединине и множине изузев 1. л. јединине: *мѣже* да дѣјеш, мѣ *мѣже* да дѣјемо, вѣ *мѣже* да покѣсите, они *мѣже* да донѣсу“ у ресавском говору (Пецо и Милановић, Рес. 348).

О пореклу облика *мож/мош* много је писано. Многи су у њему видели остатак прасловенске старине.⁵⁶⁹ С друге стране, овакви облици веома честог глагола могли су настати и гласовном редукцијом, којој су веома подложни управо презенти таквих глагола, уп. грађу у т. 183, 184, 193 и 194. Можемо закључити да је редукција у сваком случају играла улогу. Питање је само да ли је постојећа ситуација створена искључиво њеним деловањем, или је она подржала наслеђене облике и проширила поље њихове употребе, осмишљавајући их на нов начин.⁵⁷⁰

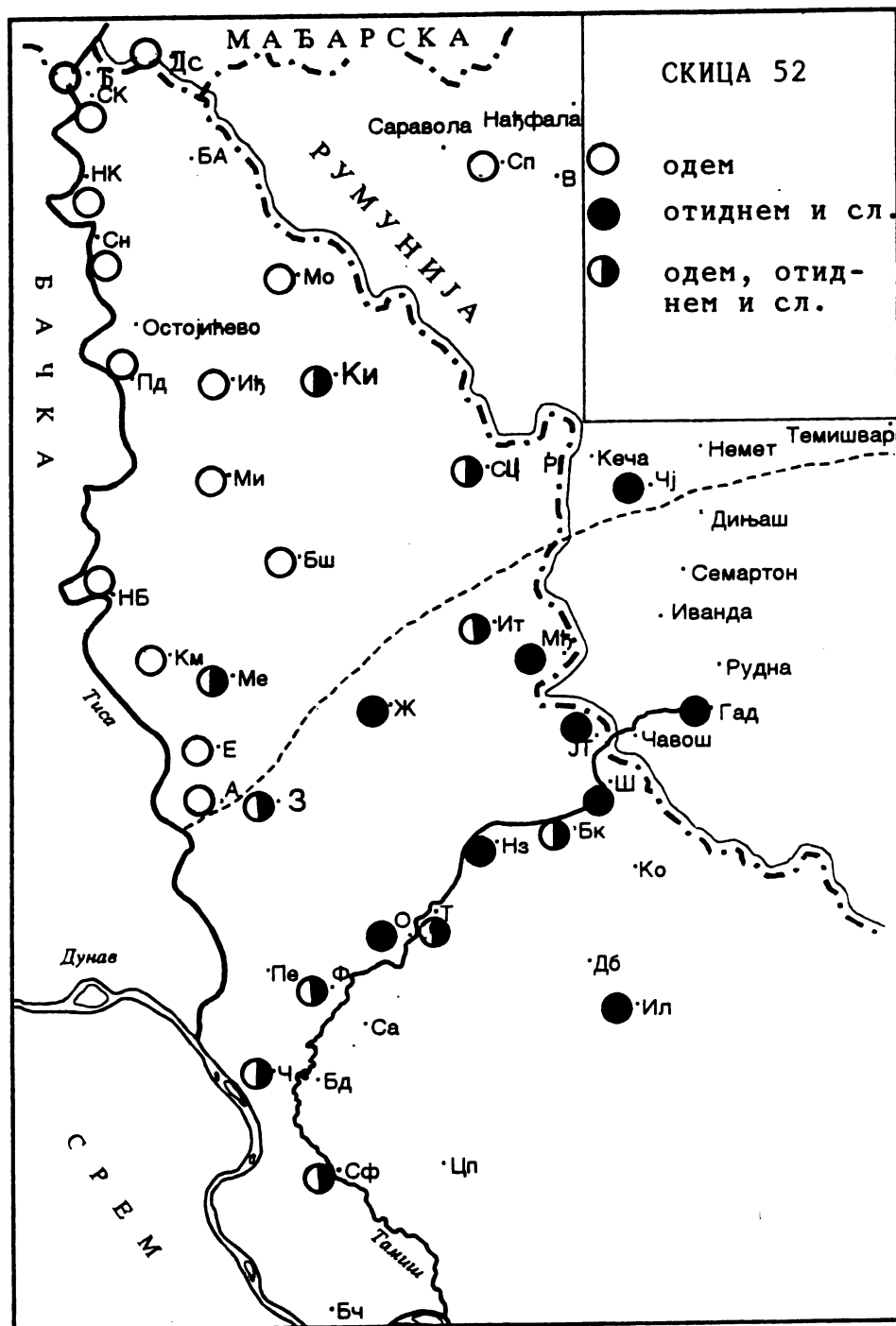
Појава *мѣж* (*мѣш*) у многим или свим лицима презента има широк ареал првенствено на истоку штокавског подручја.⁵⁷¹

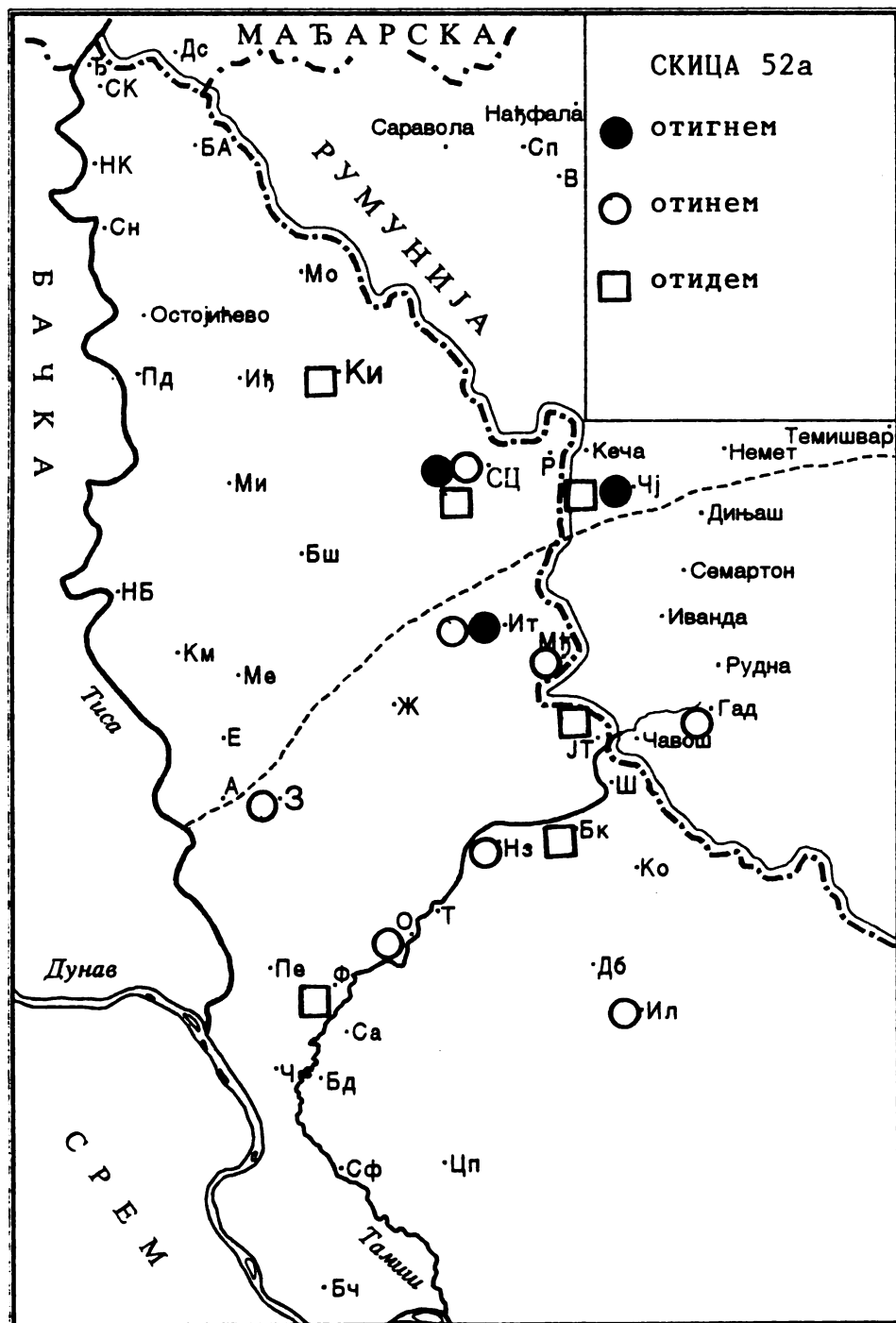
⁵⁶⁸ О томе Ивић, Галип. 266–267.

⁵⁶⁹ В. нпр. Белић, ДИЈС 511; W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*², II Band. Göttingen 1928, 120; A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves* III, Première partie, Paris 1966, 165; Stjepan Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb 1970, 269.

⁵⁷⁰ Преглед мишљења наших дијалектолога који рачунају са деловањем редукције, свенуално у комбинацији са чувањем архаизма, даје Реметић, Шум. 342.

⁵⁷¹ В. нпр. Б. Николић, Срем 316; Исти, Мачва 239; Исти, Кол. 36; Ивић, Херски 341; Томић, Радим. 414; Р. Павловић, Рача 38; Ивић, Галип. 265; Пецо-Милановић, Рес. 254 (*мѣж д-ѣзне*); Ракић, Мутница 108; Р. Симић, Левач 387–388; Јовић, Трст. 129; Божовић, Ибар 241–243; Елезовић, Кос. II 557 (*мѣж да га изрѣдиш*); Белић, ДИЈС 511; Стевановић, Ђак. 122; Милетић, Црмница 448; Пешикан, Староцрног. 174; Ћупић, Бјелоп. 90; Пижурица, Колаш. 163; Станић, Уск. 236; М. Николић, Полимље 432; Степановић, Мађ. 48 (Срби у северној Барањи).

Глагол *ићи* и његова композита

649. Промена самог глагола *ићи* одговара у начелу оној у књижевном језику:

ићи Бк Ф, *мош ићи* *йо води* Сн,

идем Бк Ф, *реко могу да идем* *одма* Ж, *не јдем* и сл. (т. 172), *недем* СЦ, *идеш* Бк, *не иде* Ф, *нејде* Ит Е НБ Мо, *нејдемо* Ми, *не јдете* СЦ, *нејдеду* Ит Т,

иди Ит, *не јди* Ф СК, *иће молим вас* Ит Т СЦ, *иће* Ми Км Бш НБ Пд БА Ћ, *ишо* ЈТ Ит Т Сф Е Бш СЦ Мо Пд, *ишл сам* Ит Ч Сф З, *ишл се* Ит Бш, *ишл вам је* Бк,

иће кайлар Нз.

650. Највише варијације показује глагол *оћићи* (СК) || *оћићи*.

Презент се јавља у неколико ликова:

оћидем ЈТ, *оћидем* СЦ, *оћиде* Бк Ф,

оћиднем Нз Ш ЈТ Ж, *оћиднем* Ит Т З Ме СЦ, *оћиднеш* Т Ф, *за сунца* *оћиднеш* Ит, *оћидне* Бк Т Ч Ф Ки, *оћидне у Панчеву* Сф, *оћидне* Бк Ш ЈТ Ж, *оћидне се* Ж, *оћиднеду* Т, *оћиднеду* Ит Сф Чј, *оћидну* Ж Т Ч, *оћидну* Бк Ж Ф,

оћигнем Ит Чј, *оћигне даље* Чј, *оћигне* Ит, *оћигне* Чј, *оћигнемо* СЦ, *оћигнеду* Чј,

оћинем Ит, *оћинем* Ит, *оћинеш* Мђ Ит, *оћине* Мђ Ит, *оћине и узјами* З, *оћине у поље* СЦ, *оћинемо* Ил, *оћинемо* Ит, *оћинемо* О, *оћинеду* Ит З, *оћину* Ит, *оћину* Ит, *оћину* Нз (и *оћинемо* *Гад)

одем Ч Км Ки Сн СК Дс, *одем у Кикинду* Сп, *одем ја горе* Ки, *одеши* Ки Мо, *не одем* Ф, *оде* Бк Ит Ф З А Ме СЦ Ми Сн НК СК, *оде се* Км, *каш се оде* Сп, *оде* Иђ 12, *одемо* Е Ме Бш Ки НБ Пд НК СК, *одемо* Ме, *одемо код њега* Бш, *одеће* Ит, *одеће* Ми Пд СК, *одеу* Пд НК Ћ, *одеду* Сф Т, *одеду* Сф Е Сп Ме Бш НК СК (тако и у Батањи, Ивић Батања 44).

Готово све потврде за тип *оћиднем* (*оћидем*, *оћигнем*, *оћинем*) потичу из тамишке зоне (и Чј), док је велика већина примера за тип *одем* забележена у кикиндској зони. При том је, изгледа, упрошћавање *оћ* > *н* углавном одлика североистока тамишке зоне. В. скице 52 и 52а.

651. У императиву глагола *оћићи* налазимо мање варијације:

оћидиће Ф,

оћидни Ф, *оћидниће* Ме,

оћићи СК.

652. У аористу наша грађа показује само један тип:

одо Ф,

òде Ф Т СК, òде гла́ва СК,

òдоше Бк Ит Ф Т, мѝ òдоше Ил Ж Ф, одоше Иђ 33, òдеше Ф Ме НБ СК.

Алтернативни облици типа *оѝидо(х)* нису забележени.

653. Радни придев истог глагола јавља се у неколико ликова:

òѝишио Бк Ш ЈТ Сф Ф Бш, òѝишио нѣгди Ил, òѝишио кѝћи Сп, òѝишио с кòли Дс, òѝишила Мђ Ф А Км СЦ, òѝишила је Чј, òѝишилā је Цп Км, òѝишили Бш СЦ Чј НБ Дс, òѝишили су Мђ, òѝишилѝ су Ч.

òѝишо Ил Ш Ит Ч Сф Пе Ф Ме Ки Мо НК Ђ Дс, òѝишилā је Ф, òѝишила Е, òѝишли 3 НБ, òѝишилѝ су Ч,

òшла Ф, òшлā је НК, òшлō је Ж, òшли Ит,

òчо Бк Ш ЈТ Мђ Ит Ж Сф Т Ч Пе Ф 3 Ме СЦ Км Сп Ки Ми НБ СК, кад је òчо Ђ, òчō сам Ф Ђ, òчō је Ж Ф Ме НК, òчла је ЈТ Мђ Ит Т Ф Чј НБ, òчлā је Ж Сн, òчла је Км Ме, òчло Бк Ф Ђ, већ је òчло Ит, òчли Ил Мђ Ит Ж Т Сф Ч Ф Ме СЦ Сп НБ, òчлѝ су Ч, òне су òчле Ит,

òчио 3 СЦ Км Ми, òчила Ж 3 Е Км СЦ Ми СК Ђ, òчилā је НК, òчило Ки, òчили Ж 3 Е Ки Ми Мо Сн СК Дс, òчили су Ж Сп Пд, òчилѝ су НК СК, òчиле Ки,

òчела СЦ, òчело СЦ, òчели Сп.

Тип *оѝишо*, *очо* неће бити директан резултат развоја некадашњег *отъшѣлъ*, већ, много вероватније, плод синкопе у *оѝишио*. Најраширенији тип, *очо*, настао је наравно из *оѝишо* стапањем консонантске групе у африкату. Типови *очила* и *очела* створени су очигледно накнадним уношењем сварабактичког вокала у облике са групом *чл*, која се у српским говорима често елиминише на разне начине. Тип *òчела* (: òчо) ослања се на образац *ѝмо* : *ѝмела*. Ареал типа *очила* обухвата кикиндску зону и најсевернија насеља тамишке зоне, док су облици као *очела*, како изгледа, особеност истока кикиндске зоне.

Од жена рођених у Румунији забележени су примери:

òѝишио, òѝишила *Гад, òѝишила *Чавош, òѝишио, òѝишила *Кеча, òѝишила, òѝишили *Немет, òѝишили *Наћфала,

òчо је *Немет, òчла *Дињаш, òчō је, òчлā је *Дињаш.

За тип *очила* нема потврда из овог материјала. Изгледа да је тај облик непознат у најисточнијим пределима кикиндске зоне.

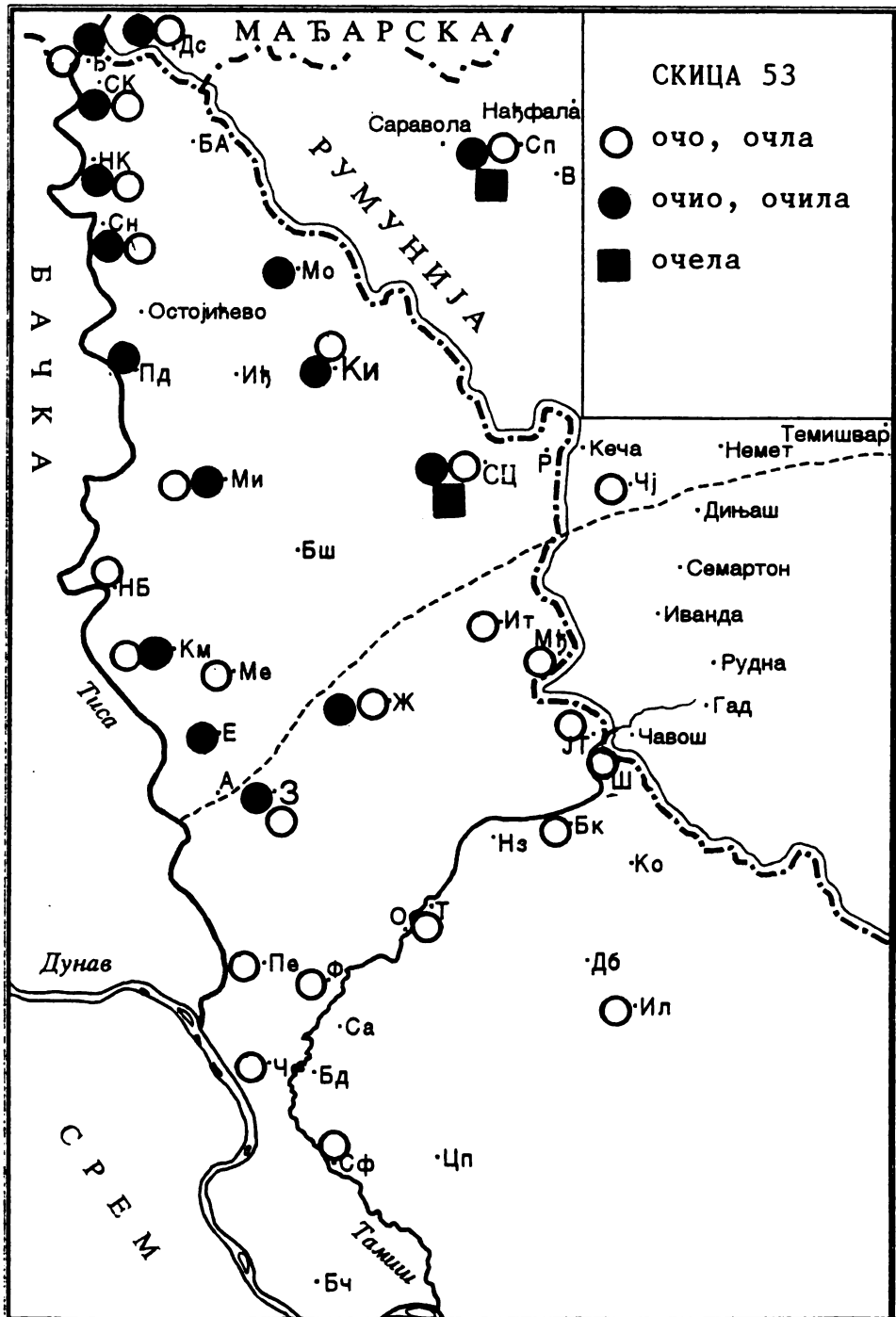
В. скицу 53.

654. Глагол *изаћи/изићи* јавља се у обе те варијанте:

изāћи Ф СК, изāћи СК,

изāћем Ит Ч Ф Бш, изāћеш Ит Ф Бш, изāћеш Ж, изāће Ж Чј НК, изāће Ч Пе Бш НБ НК, изāћемо Ме, изāћемо Сп, изāћу 3 Ф А НБ СК,

изāће свѣкар НБ,

изашо Ф НК СК, *изашло* Ит Ф, *изашлō ми* Ф, *изашли* Ит Ж Е НК СК, *идсле с изашли* њлугови Ит, *изашли* Ж Е СК;

али и:

изићи Т Ф Е Бш, *изић у сусретѝ* НБ, *изиће* Бш,

изићем Бк Ит Ф, *изићеш* Бк Ит, *изиће* Бк ЈТ Ит Т Сф Ф Ме Бш СЦ СК
Ћ, *изићемо* О, *изићемо* Ф НБ, *изићеѝ* Бш, *изићеду* Бк Ф, *изић'еду* Бч, *изићу*
Сф А,

изиће Ит Мо, *изићи* Ме, *изићоше* Ит,

изишо Ит З СЦ НБ, *изишō сам* Ит З, *изишла* Бк Ч Ф, *изишло* Нз Цп Е,
изишли Мђ Ит Ж Ф, *изишле* Ил Бк Сф Ф.

У складу је с овим двојство *иза̀лазим* НК, *иза̀лази* Ит Ф, *иза̀лазу* Сф, *иза̀лазило* Ф, *иза̀лазили* НК према *изѝлази* Ит Ж Ч Пе, *изѝлазиду* Ж, *изѝлазу* Ит, *изѝлазила* Ф.

Изнесена грађа упућује на закључак да су облици са *и* нешто чешћи од оних са *а*, нарочито у тамишкој зони.

655. Поменућемо да глаголи *обићи* и *сићи* се долазе само са *и* у коренском слогу:

обићем Ш, *обићеш* Ф, *обиће* Пе, *обиће* Бк, *обишла* Ит, *обишли* Бк Ф, *сиће се* Т Ж, *да се сићем* Ф, *сиће се* Бк, *сићеду* Ил Ме, *сићи се* Бш, *сишō се* Ме, *сишлā сам се* Ф, *сишло се* Ит, *иу сам се сишио* Ит, *сишō сам се* Ф Ме.

Исто тако, и глагол *ући* има само такве облике; нема типова *унићи* и *увићи*.

Глаголи друге врсте

656. Ова конјугациона класа, која и у књижевном језику обухвата претежно глаголе накнадно прикључене у њу, примила је у банатским говорима знатну количину додатног материјала, пре свега типа *мећаѝи*, *мећем* или *глоћаѝи*, *глоћем*, али с друге стране уступила другим конјугацијама неколико глагола прилично честих у употреби. Прегледаћемо овде те случајеве.

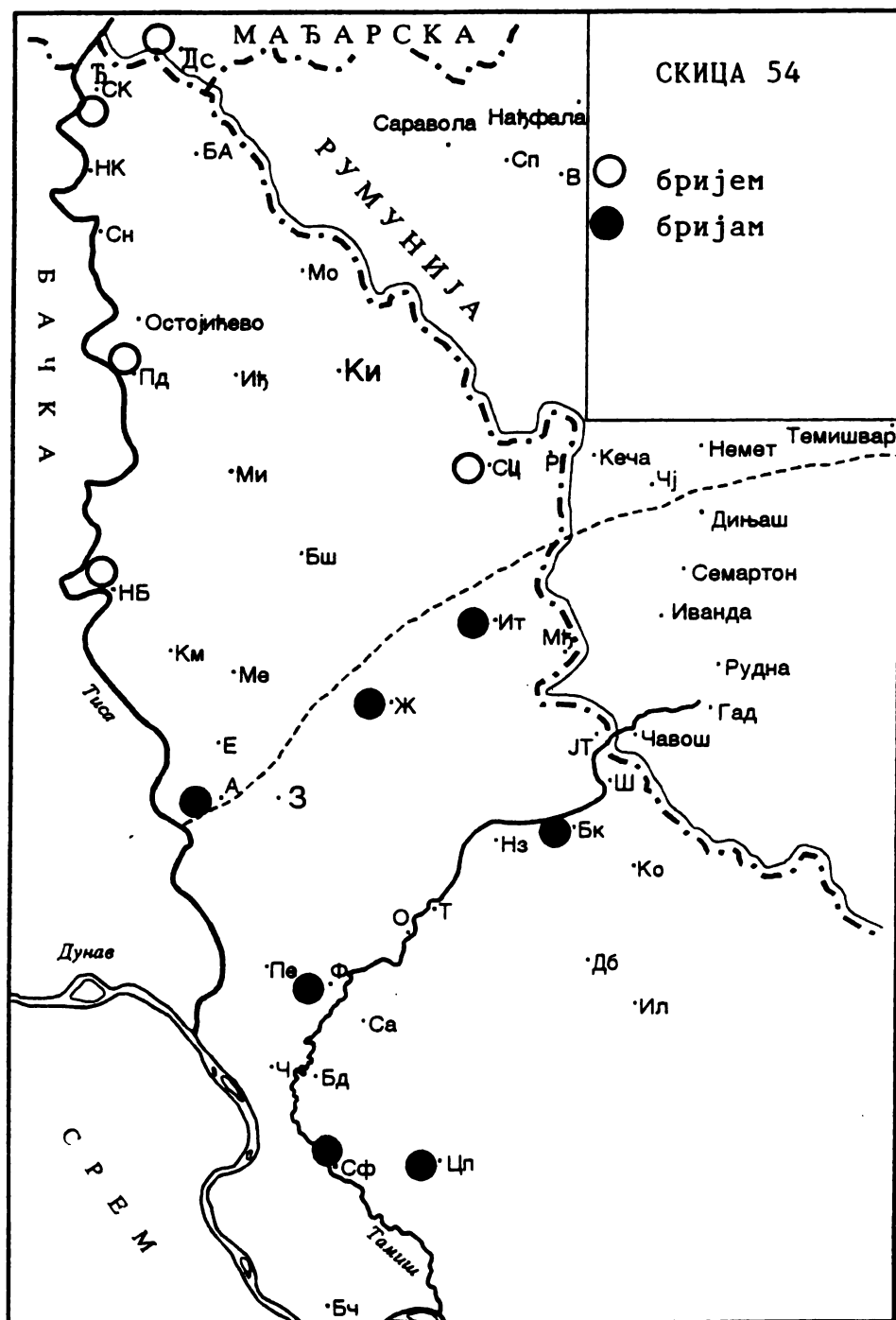
Однос према VI врсти

657. Глагол *и́каѝи* (*и́каѝи* Ит, *о́икаѝи* Ф) мења се искључиво по VI врсти:

и́ка̀м Ф СЦ, *о́ика̀м* Ф, *и́ка̀* Ил Мђ Ж З Сф Ф СЦ НК БА СК, *на́ика* Ит, *о́ика* Ч Ф, *и́ка̀мо* Ф, *о́ика̀мо* Ме, *уси́ка̀мо* Ф, *бр̀дило и́ио и́ка̀ду* ж'ене Ит, *и́ка̀ду* Ф Мо НК СК, *о́ика̀ду* З Ч,

и́кај СЦ СК, *и́кајѝе* СЦ,

и́ка̀но Ф,

Према овим облицима стоји инфинитивна основа на *е*, што укључује и те облике у VI врсту, али у њен одељак са спојним вокалом *е* у обе основе (тип *умем*):

срвѣти се Ф, *ми смо се јуче срвели* Ф, *срвели се* Ф Мо, *срвели смо се* Км.

Облици *да се срву* Ит Т Км Мо, *срву се* Ф Ме Ми Ки, *они се срву* Е, *срвѣ сам се* Ме, *хрво сам се* СК одговарају и једном и другом обрасцу промене.

Постоје, најзад, и спорадични облици по VII врсти:

да се срвимо Ит Ми, *иа се срвиду* Ит, *срвио се* Бш, *иа смо се срвили* Ми, *срвили се* Ки, *срвили су се* Бш.

Уп. у РЈА *рвјети* (у ствари често *рвиши*) код разних писаца XVI–XIX в. из западнијих крајева.

660. Будући да су глаголи као *мећаиши* прешли из V у II врсту (т. 673), презенти као *окрѣћа* Ме СЦ, *окрѣћа* Ит, *мѣћа јѣбуку на асѣал* Чј, *и́рѣме́нем* Ит и императиви као *крѣћај се* СЦ, *мѣћај га ѿамо* Ф, *ѡсврѣјај се* СЦ сведоче о даљем развоју тих глагола, који теже да изједначе презентску и инфинитивну основу преласком у шесту врсту.

Однос према VIII врсти

661. Глагол *и́ојаиши* има редовно презент *и́ојим*, чиме се избегава хомонимија са *и́ојем* „поједем“:

вѡлем и да и́ојим Нз, *и́дим* Км, *о́и́и́дим* Пд, *и́ди* Т СЦ СК, *и́ди се* Ит, *и́ди се* СЦ, *и́ди се* Ит, *и́ди се рождѣсѣво* Ћ, *и́ѡа у цркви и́ди њѣгове и́ѣсме* Сф, *ѡнда се и́ди* З, *да се и́ди до о́лѣара* Сп, *и́ѡа о́и́ди* Нз, *о́и́ди* Бк, *и́ди́мо рождѣсѣво* Ит, *и́ди́мо* Ит, *каѣ и́ѡи́мо* БА, *и́јиду* Сп (тако и у Батањи, П. Ивић, Батања 44).

Уп. и облике *да се и́оју* (3. мн.) Дб, *и́ѡ* Ит, *ни се и́ѡјѡ* СЦ, *и́ѡјѡ* Ч, импер. *и́ѡј* Ит.

Нова парадигма овог глагола паралелна је с парадигмом глагола сличног звука *сѣѡјаиши сѣѡдим*.

Творба имперфективних глагола

662. Ваља забележити типове

зѡи́не *и́ѡ дрво* Ит, *да се на́и́неш* Ит, *и́рѣи́наи́и се* Ф, *и́ѡи́нем се* СЦ, *ѡн се и́ѡи́не свѡки дѡн* СЦ, *каѣ се и́рѣи́не* СЦ (глагол *и́рѣнем се* значи „попнем се“), *и́рѣи́не се на дрво* Цп,

у́ги́нем раме́ни Ф,

зака́чи́нем СЦ СК, *изма́чи́не* Ф, *ѡма́чи́не* Ф, *на́и́а́чи́нем* СК, *на́и́а́чи́не* Ф, *на́и́а́чи́ну* Ф, али и: *зака́чи́ва* Ф, *зака́чи́во* Ф.

Императив на -j

663. Овакви облици се јављају у складу с познатим граматичким правилом:

вѣј НБ, *уѣрїј* Ки, *сѣј* Ит А, *сїј* Ми, *їòсїј* Ми, *сѣјше* Ф, али *їењи* се СЦ, *їремѣни* Ф, *шїљи* Ф, *крѣнише* СЦ.

Глаголи треће врсте

664. У кикиндској зони, осим у најисточнијим местима (СЦ Чј Сп), а изгледа и најјужнијим (А Е), на месту форманта -ну- у инфинитиву, футуру и радном придеву често се јавља -ни-:

зогрниши Ки, *загрниши* се Ки, *зогрниши* се Мо, *закрениши* Км, *крениши* НБ, *маниши* Км Ми НБ, *нарниши* „изненада навалити“ Мо, *їисниши* СК, *їрїкиниши* БА, *їљїниши* СК, *їриїегниши* Ћ, *свисниши* Ми, *сѧ љу свисниши* СК, *скїниши* НБ Сн НК;

скїнићу СК, *сїїгниће* Ми, *скїнићемо* НБ, *манићеду* Пд;

окренио Км, *їòїиснио* Ћ, *сїоменио* Км, *скїнио* сам Ме, *уїрїнио* СК, *їїїнио* Ми, *брїни*лa НК, *дрѣки*лa СК, *зѧбрини*лa сам се БА, *мани*лa НБ НК СК, *òїки*нила се Мо, *скїни*лa Ми, *ни* се *мани*ло Ми, *мѧни*ло НК, *окрени*ло се Сн, *їрїїисни*ло Мо, *їò* се *їки*нило НБ, *їѧкò* се *їки*нило СК, *заврїни*ли Сн, *згрїни*ли Сн, *крени*ли Ми Мо, *кїци*нили СК, *мани*ли Ки Мо, *їòгини*ли Ме, *їогини*ли Иђ 31, *їрїкини*ли БА, *скїни*ли Ки Ми Сн СК, *окрени*ле НК.

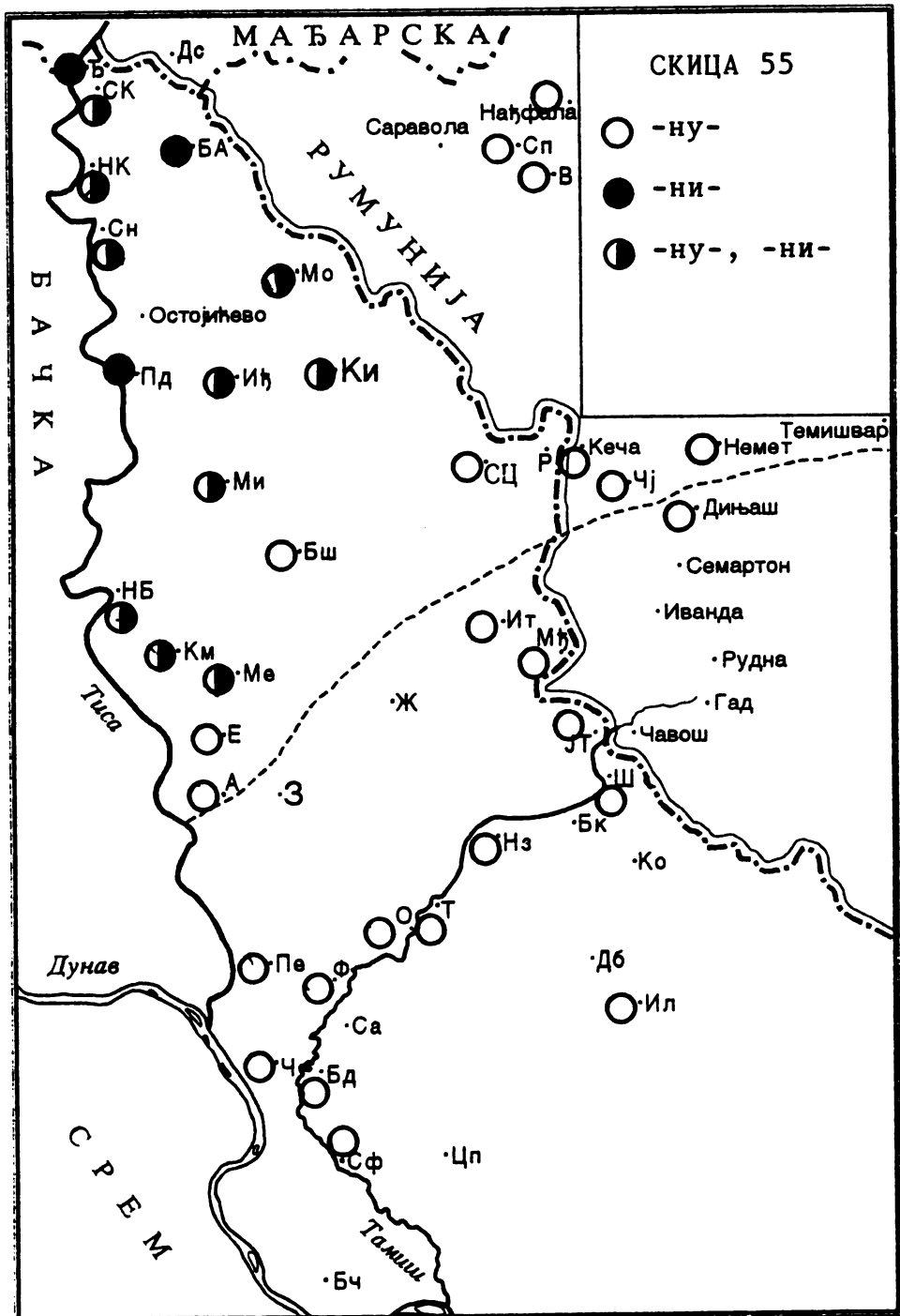
У тамишкој зони, и најисточнијим и најјужнијим деловима кикиндске зоне долазе само облици са формантом -ну-:

брїнуши А Ме СЦ, *врнуши* Ит, *гїрнуши* Ф, *дїгнуши* СЦ, *зѧденуши* СЦ, *їуденуши* А, *јаукнуши* Ф, *кїснуши* Ме, *неће нарнуши* на њѣга Ме, *їòкиснуши* Ит, *їромѣнуши* СЦ,⁵⁷³ *сѧнуши* Ф, *сврнуши* Ф, *скїнуши* Ф, *сїнуши* Ит, *їуденуши* Ме;

брїно Сп, *брїно* сам се Чј, *вѧскрсно* Сп, *вїкно* Ш Е, *глѣдно* Сп, *гїрно* ме СЦ, *жсвїжно* Ит, *зѧбрино* Е, *зврїно* Ит, *изврїно* Сп, *їїно* А, *їїно* лòїїу Сн, *мѧно* Т Е Чј Сп, *мѧно* *їдишїу* Ил, *мѧно* ме Е, *окрѣно* Ф, *òишино* О, *їїсно* Сп, *їòгино* Т Бд Сп, *їòгинò* је А, *скїно* Т, *ушїòно* Т, *ушїїно* А;

брїнула сам се Нз, *брїнула* се Чј Сп, *мѧнула* Т Ф *В, *òѧнула* Ф, *їуде*нула А, *окрѣнула* сам се Мђ, *òїкинула* Ф, *їòгинула* Ф, *їрѧїнулѧ* се Ф, *їрѣкинула* А, *їромѣнула* А, *скїнула* Е, *їрѣнула* Ф, *їкинула* Т, *їїнула* А, *кѧнуло* Ч, *їрїкинуло* СЦ, *їромѣнуло* се Ит Ч, *сѧнуло* Ит Т СЦ Сп, *ївенуло* Ф А, *їгинуло* Ф, *їкинуло* Ил Т Ф, *усѧнуло* Ф, *врну*ли Ит, *дѣну*ли смо Пе, *зѧмѣну*ли Нз, *мѧну*ли зѣмљу Ил, *мѧну*ли ЈТ СЦ, *òдѣну*ли Ф, *òдгурну*ли ЈТ, *òклизну*ли Бч, *їомѣну*ли

⁵⁷³ Овамо, наравно, увршћујемо и облике глагола као *їромѣнуши*, који су из седме врсте прешли у трећу.

СЦ, *йромѐнули* А, *р̀аскинули* Ф, *скѝнули* су Сф, *йањѝре* ни *йа̀кнули* ЈТ, *ма̀нуле* су СЦ.

Оваквих облика има и у осталим деловима кикиндске зоне:

йзгинуѝи Бш, *й̀ркинуѝи* Бш,

кѝснућу Ме,

брѝно НК, *вѝкно* Сн, *гѝно* Бш, *зав̀рно* Бш, *зѝкно* Км, *изв̀рно* Ми, *йѝно* *г̀оре* Км, *йѝно* је Мо, *крѐно* Бш Ми, *ма̀но* Е Км Пд Ми Ки Мо, *мене је мано* Иђ 8, *од̀ано* Бш, *осв̀ано* сам Ми, *оѝкино* Ки БА НК, *о̀шино* Ки СК, *й̀огино* НБ Бш, *й̀огино* Иђ 34, *й̀одигѝ* је Ми, *й̀окрѐно* се СК, *й̀ромѐно* сам НК, *с̀адено* Ки, *скѝно* Ме, *уз̀дано* Бш, *ушѝйно* А Ме;

брѝнула се НК, *вѝкнула* Бш, *замѐнула* Км, *изв̀рнула* Ки, *кл̀онула* Ме, *ма̀нула* НБ, *ом̀анула* Ме, *йѝнула* сам Ме, *й̀огинула* Ки, *у̀гинула* Ме, *уѝр̀нула* Ки, *шѝйнула* Ме, *изв̀рнуло* Ки, *измѐнуло* Иђ 10, *й̀огинуло* Бш, *й̀рив̀рнуло* Ки, *св̀ануло* Бш, *у̀венуло* Бш, *вѝкнули* Бш, *зайѝг̀нули* Бш, *изв̀рнули* Ки, *ма̀нули* су Бш, *й̀рев̀рнули* Ме, *й̀ромѐнули* НК.

Чување -ну- очигледно је најређе у инфинитиву и футуру; забележени облици потичу из јужних села (Ме Бш). У материјалу из тога краја (Ме Км НБ Бш) -ну- преовлађује и у радном придеву, додуше мање изразито у мушком роду једнине него у осталим облицима, где се није нашла ниједна потврда из предела северно од Ки, одн. НК. Уосталом, чак и у једнини мушког рода облици без *и* на крајњем северу (БА СК Ћ Дс) веома су слабо заступљени. По свему изгледа да учесталост облика без -ни- опада према северу и северозападу. У том контексту природно је што у грађи добивеној од жена рођених у Румунији нема потврда за -ни-:

зѝбринула *Дињаш, *брѝнула* *Дињаш, *Кеча, *Наћфала, *зѝбрино* *Немет, *крѐнула сам се* *Наћфала, а што с друге стране Степановић (Мађ. 126) истиче да се „промена *ну* > *ни* код глагола III врсте доследно врши у банатским селима..., али у Батањи [дакле много даље ка истоку] у примеру *й̀рѝкинули* остаје -ну-“. Ово последње се слаже и са запажањем П. Ивића, Батања 44. Међутим, Степановић истиче да „се ... радни придев понаша као да има наставак -уо, тј. долази до контракције: *брѝно се* ..., из чега се може закључити да је промена *ну* > *ни* каснија од контракције“.

В. скицу 55.

У војвођанским релацијама облици са *ни* место *ну* одлика су севера и запада. Осим на северу Баната, они се јављају и на северу и западу Бачке (И. Поповић, Госп. 25 и 199) и на западу Срема (Б. Николић, Срем 355), што значи да је ово једна од карактеристичних лучних изоглоса које пресецају све три војвођанске области (уп. Иван Поповић и Павле Ивић, *О говорима Срема*, Гласник САН II, св. 1, Београд 1950, 133–134). Значајно је, уосталом, да Поповић и Николић наглашавају у својим монографијама да се у ареалу форманта -ни- могу наћи и облици са -ну- (али не и обрнуто), што одговара севернобанатском стању.

У ширим српскохрватским и јужнословенским релацијама замена *-ну-* са *-ни-* је појава карактеристична за запад. Грубо узевши, она се јавља у два широка ареала: у словеначком језику и у западнијим штокавским и југоисточним чакавским говорима.⁵⁷⁴

За разлику од стања у неким другим говорима са *-ни-* место *-ну-*, нпр. посавским славонским,⁵⁷⁵ овде са *-ну-* доследно чува у презенту и трпном приведу. Навешћемо само потврде из кикиндске говорне зоне:

врнем А, згџнем СЦ, љденем Ме Бш, ви́кне Бш, за́йџгне Бш, згџне СЦ, свџне Бш, љдене Ф Ме, љсане Бш, ша́йне А, ми́ се дџгнемо А, љромџнеду СК; љшкину́и Ме, љридену́и Мо, са́дену́и Ки, љвену́и СЦ, сма́кнџи́а Е, сџџгнџи́а НК, за́йџгнџи́о СЦ, са́дену́ио Ме, смр́зну́ио месо А, сџџгнџи́о Бш Пд Ђ, сџџгнџи́и НК, из сџо́йале угану́ие Мо 2–80, љкнџи́и Ф, цр́кнџи́и Ф.

И наше малобројне потврде за аорист имају увек *-ну-*:

љмену Ж, љн се љра́йну Пд, љрну Ки, љривр́нуше се ко́ла СЦ.

Однос према првој врсти

665. Док се у презенту перфективних глагола прве врсте раширио формант *н* (т. 622), у облицима од инфинитивне основе врло су обична образовања без *-ну-*:

ди́и А, љоди́и Ме Бш, љу́и Ит, сџи́и Ф, цр́и Ф СК,

сџи́иу СЦ, цр́иу Ме, љромр́ише А, сџи́ише Ми, цр́ише Ф,

ди́о А НБ, ди́о сам Бш, ди́о је Бш, клџко ко́д ва́йре Мо, ни́ко ис кра́вине ба́леге Ит, љоди́о Ф Бш, љокисо Ил А, љу́ко Пе, љу́ко је Ч З Ми, са́го гла́ву Ит, са́о сам се Ф, смр́зо сам се Мо, љн је са једно́м жено́м сџре́го Ил, сџре́го Нз Км, сџџго Ч Пд, сџи́ио Ф, сџи́ио ме за́ гушу Ит, не́ко се сџи́ио Ч, љр́го Бш, љр́го Т, љскисо Ми, цр́ко Ф Чј, ди́гла Ки, ди́гла се Бк, се за́грцла Ит СЦ, ку́ћа за́кисла и ља́ла Ит, љокисо А, за́йџгла Бш, љу́кла Ит, ља́ко сам се са́гла О, склџзла З, сџвр́дла Ме, љр́гла ЈТ, цр́кла А Ме, цр́кла је Ф, клс́ло је Км, смр́кло се ЈТ НБ, сџџгло НБ, де́ише се љр́гло Бш, цр́кло Ит, вр́дли СЦ, ди́гли Ит Бш, клџкли А, љу́кли Сп, сџи́исли Ит, љр́џсли НБ,

љсџр́же Ил НБ, љкре́ише се Ит, љсвр́ише се Ит, ди́киде Ф НБ, скџде Мо, сџи́йже Ф, ја́ се љкре́ише Ит, ја́ љр́џи́ише и ља́ј за́логај Ит, ја́ се љр́же Ки, љр́гоише се Ит.

Значајно је да се и овде сваки пут ради о перфективним глаголима. То важи и за аористе *љсџаде* Ит Ф Пе, *љроџаде* Ф, *си́аде* Бш, *љаде* Ил НБ, *љсџадоше* Ит, *љадоше* Мо, *сџаде* Ил Ит Ф, а *ја́ љсџаде* НК, *љсџаише* Ит.

Много су ређи облици са *-ну-*:

⁵⁷⁴ Подроби́је о томе А. Пецо, *Глаголи љи́ија крени́ии — кренем у срџскохрва́йском језику*, ЈФ XXXV, 1979, 141–146.

⁵⁷⁵ В. нпр. Ivšić, Pos. II 64 и Lavnić, Ist. Slavon. 64.

и́риврнуше се ко́ла СЦ, ја́ љсѣ́ану Ит.

Посебно ћемо се осврнути на промену глагола (-)де(ну)и́и:

за́денуи́и СЦ, љ́денуи́и Ил А Ме,

Ја́ са́мо де́нем но́вце Ит, љ́денем Ме Бш, Сла́ма се де́не Ил, Де́не се ка́мара Ч, де́не Ит, за́дене Бш, За́дене се бо́сѣ́лка Ф, да о́дене кѣ́р Ит, Ни́ љмо да је о́дене Цп, љ́дене Ил Ф А Ме, де́немо Бк, љ́редене́мо Ч, де́ну З, Де́ну у го́милу Пе, за́дену га за љ́кону Ж, са́дене́ду Сф,

вѣ́ци ља се́ци ља де́ни Ит,

са́дено Ки, де́нуло се Ме, де́нули Чј, де́нули смо Пе, о́денули Ф, љ́денула Ил А,

љ́ридену́и Мо, са́дену́и Ки, за́денуи́а Т, де́нуи́а Ит, љ́реденеу́и Мо, са́денуи́о Мо, са́денуи́о Ф, о́денуи́и Ит,

али и:

на́деи́и љо́рѣ́гана и́мена СК,

ља су де́ли Ит, на́дели љме СК, и на́ма су на́дели СК,

оде́вене Ф.

Судбина глагола ме́йнуи́и

666. Овај глагол никад нема н иза љи:

ме́йтем Нз ЈТ З Бш СЦ Сп Ки НБ СК, ме́йтем му СК, ме́йтеш Ит *В Мо Дс, не́ ме́йтеш Сн, љи́и ме́йтеш љво́ју гла́ву Ч, до́меи́е Ки, ме́и́е Ит Бч Ф СЦ Чј НБ БА СК Ћ, ме́и́е се А, ме́и́е се Ч НБ Сн, ме́и́е га Ме, ља га он ме́и́е Т, ме́и́е до́ле З, на́меи́е не́ку љо́резу Ил, љо́дмеи́е Км, ла́ко се ра́змеи́е Ит, о́йеи́ се ра́змеи́е А, ра́змеи́е СЦ, до́меи́е Мо, ме́и́е Бк ЈТ Ит Т О Ч Ф А НБ, ме́и́е НБ, не́ ме́и́е Сп, ра́змеи́е Бч, ра́змеи́е се кѣ́ри Мђ, да га ме́и́е љ службу Ит, ме́и́е Ф, за́меи́еу СК, ме́и́еу Ит З А СЦ Чј Сп Пд, ме́и́еу Ко Ф Ме Мо НК Дс, ме́и́у Бк Ит Т Ч Ф З Сп НБ, ме́и́у о́дуд је́дан ча́ршав Ч, љо́дмеи́еу Км, љри́меи́еу Мо, ра́змеи́еу Ф, ра́меи́у Ит,

ме́и́и Ил Ж Ф Бш СЦ Ћ, ра́меи́и се СЦ, ме́и́и Пд, ме́и́е ља́мо Ки, ме́и́и Ит А Км, ме́и́и Ф, ра́меи́и се СЦ,

ме́и́уи Бк Ит Ф Ме СЦ Сп, ме́и́и Ме НБ БА Дс, до́меи́уи Ф, до́меи́и Ми, изме́и́и Ми, ра́меи́уи Пе,

ме́и́о Ил Бк Ш Ит О Ф А Е Ме Ки Ми Мо БА СК, ме́и́о сам Т СЦ Ж, ме́и́о Иђ 20, ме́и́о ко́д зи́да НК, ме́и́о је Чј, ме́и́о но́вце код не́га Ит, за́меи́о Иђ 35, на́меи́о Сп, љри́меи́о це́лу кѣ́ру СЦ, ме́и́ила НБ Ми БА НК СК Дс, ме́и́ила сам Ћ, ме́и́ила је СК, ме́и́ила Ит, ме́и́ула Ф Бш Сп, Не́мачка љим је на́меи́ула љо́ Сп, ме́и́ило Ми Ћ, љо́ се све љо́размеи́уло Ил, ља се љри́меи́уло Ки, ра́меи́уло Нз, до́меи́или Ф, ме́и́или Ил, ме́и́или Км Ми Пд Сн НК СК Ћ, ме́и́ули З, за́меи́уле СЦ,

ме́и́уђу Ф, ме́и́иђу Мо, ме́и́уђеш Ит, ме́и́уђемо Ит НБ, ме́и́уђемо НБ,

меџу аор. Ит, *меџуде* Ит,

меџуџи Ит Е НК, *меџуџа* Ит, *меџуџа* Ме, *меџуџо* Бк Сф Бд Бш, *меџуџо* Сф Ч Ф Бш Сн Ћ, *размеџуџо* Ит, *размеџуџи* Мо, *меџуџе* Сн.

Географски распоред -у- и -и- само у основним цртама одговара распореду -ну- и -ни- код других глагола. Наиме, облици *домеџили* Ф и *меџили* Ил забележени су на земљишту тамишке говорне зоне.

Облици овог глагола без *н* забележени су и у Гаду (Петровић, Караш. 232): импер. *меџи*, *меџише*.

Ареал таквих облика захвата шумадијско-војвођански и смедеревско-вршачки дијалекат (преглед код Реметића, Шум. 353), а осим тога и понеки говор на западу или на југу од те области.⁵⁷⁶

О узроцима испадања *н* из облика глагола *меџинуџи* писали су нпр. И. Поповић (Госп. 200) и С. Реметић (н. м.). По нашем мишљењу основни чиниоци су били висока учесталост овога глагола у говору (упор. често *мисни* без *л*) и дисимилација према другим гласовима унутар истог облика: према почетиом *м*, према *м* у првом лицу једнине и првом лицу множине презента (*меџнем*, *меџнемо*), можда и према суседном *џ*, па чак и према сонанту *л* у радном придеву (оба та гласа имају готово исто место образовања у устима као *н*).

Синкопа у или *и* у *меџула/меџила* могла је бити подстакнута високом фреквенцијом глагола и фонетским чиниоцима, а могао је деловати и морфолошки образац (*меџе* : *меџла* као *џресе* : *џресла*). У овоме се огледа приближавање првој глаголској врсти, које ипак остаје непотпуно, будући да се инфинитив *меџуџи* и трпни придев *меџуџи* не уклапају у парадигму типа *џресџи* (с друге стране, инфинитив на -уџи и трпни придев на -уџи јављају се код глагола као *надуџи* или *џросуџи*). На тај начин овај глагол остаје неправилан, тј. усамљен по односима међу члановима парадигме.

Глаголи четврте врсте

667. Ова глаголска врста, у ствари скупина само донекле сродних конјугацијских образаца, овде је сиромашнија за један образац. Нема, наиме, хибридног типа на -*иваџи*, -*ујем*, који овде остаје у VI врсти (в. т. 681). Међутим, други хибридни тип, на -*аваџи*, -*ајем*, постоји и овде, заступљен углавном у истој мери као у књижевном језику:

давала Ит, *џознаваџи* СК, *џризнаво* Ит,

⁵⁷⁶ Уп. с једне стране Ivšić, Pos. II 69; Lavnić, н. д. 118; Б. Николић. Тршић 425, а с друге стране М. Томић, Радим. 415; Р. Симић, Левач 214; Вукићевић, Лепен. 112; Божовић, Ибар 268; М. Павловић, Срет. 204. У неким од ових говора форме без *н* и оне са *н* долазе напоредо. Осим тога, на појединим местима јавља се *и* у глаголу *меџиџи(и)* нако иначе тамо *ну* у III глаголској врсти није замењено са *ни*.

дајем Ж Ф, удајем Ф, дајеш Сф, даје Ж Ф, не даје Ме СК, ирòдàје Бш, разòдàје СЦ, удаје кћер Ф, дајемо Ф А, дòдàјемо Ит, дајеше Бш, дају Ит Ч, даједу Ит Т Ф Чј Ми СК, не даједу НК, издàју Ф, ирòдàју Ми, ирòдàједу Ит Ме, иòзнàем Ф, иòзнàјем Ф Ме, не иòзнàје ме Ж, иòзнàјемо Ж,

импер. даји А.

Изузетке представљају примери вèнчàје Цп, кàш се венчàје Сф и Сўшра дàн се вèнчàју Сф, који сведоче о утицају говора југоисточног Баната (в. нпр. Ивић, Херски 342 и 348).

668. Главнина имперфектизованих глагола на -авати има презент на -ава-:

сваћàвати Ф, вèнчàваду се Ч, не дозвољàваду Нз, укрàћàва Ит, смòшàваду Ки, смрчàва се 3 СЦ, рòћàва НК.

669. Императиви глагола типа ииџи по правилу губе ј:

òдби Ф, уби кòга дћеш Цп, уби Ф СК, уби га Цп, зави Ит, иòкри Бш, сàкри Ф Бш, дòли Ме, нàли Ит СЦ Км, иòли СК, ўми се Бш СК, ўмї се Ки, иди се сўми Ит, иїе ња се сўмиїе Ит, иї Ф, исиїи шў чашу Ф, исиїи Ф, нàиїи Ме, нàиїи иїи сàмо Км, иòиїи Ит Ки Ф, сàиїи Бш,

убиїи СК, завиїи Ит, сàкриїи Бш СК, нàлиїи Ит, иїиїи СК, исиїиїи Ме, иòиїиїи Ит, али и иòиїи Ит.

У мањини су (и нису увек поуздано аутентични) примери убиј ме Ф, иїј Ч Ф СК, иїј Бш, иїјиїе Ме. Глас ј ту је вероватно накнадно уведен аналогичном према презенту (иїјем : иїј = чўјем : чўј).

670. Глагол умиџи.се у тамишкој зони обично има додатно с-:

да се сўмијем Ф Пе СЦ, сўмијем се 3, сўмије се Бк Мђ, да се сўмије Ит, да је сўмије Бк, да се мàло сўмије с òшом вòдом Ит, да се сўмиједу Ит Ч,

иди се сўми Ит, иїиџи се сўмиїи Ит,

сўмиџи се Ил,

сўмио се Бк Ф, сўмила се Бк Ф, јесїи се вї сўмили већ Ит, ња су се сўмили Ф.

сумивèно Бк.

Уп. и да се сўмијемо *Немет. Слично и у Иванди (Чешљар, Иванда 137).

Претежним делом из кикиндске зоне потичу облици без с-:

ўмије се Ф Ми, да се ўмијемо Ит,

ўми се Бш СК, ўмї се Ки,

ја ћу се ўмиџи Ме, шò сам се ўмијо Ми, умивèна Ф Бш, умивèно Бш.

Значајни су примери кàко с ўмије Ми, дман с ўмила О, који показују да су облици са с настали елизијом (ња се умिला > ња с умила), иза које је уследило обнављање повратног се: ња се сумила).

окрећало Дс, окрећали Ме Бш Ки Пд Сн Дс, окрећала Ч Сн, љриокрећала СК, мећо Ф Сп Мо СК, мећо сам Мђ, мећала Ит Ж, мећало Бк, љо се мећало СК, мећали Ил Бк Сф Ф Сп Ме Ки НБ Пд Дс, мећали смо Ф, мећале БА, ддмећала Ф, намећало Ф СЦ, намећали СЦ, надмећали Ит, љомећали Ме Мо, љодмећо Ф, љрмећали се Ф, размећали Ф, уљлећали Ит, насрћо је Пд, љосрћо СЦ, љрећћала Ф, шћћала БА,

љоизврћани Ит, глђћано је Ит, љодгрћани З, љокрећано СК, мећћане Е, мећћано Дс, љриљлећани Е, па тако и глаголске именице нагрћћње Ф, за љодгрћћње НК, дрћћћње Ф.

Појава има простран ареал, пре свега у екавским говорима на потезу од Косова до Поморишја.⁵⁷⁸

Презентска основа остаје најчешће неизмењена:

бћћем се Ф, зћврће Бш, љрћврће СК, глђћем Ф, дћћће Ф СЦ Ме, дћћћеду Ит, дрћћем Ит Ф СЦ, дрће Ж, дрћће Ф Ме НБ Мо, јћ се љдрћћем Ф СК, окрћћеш Ит, окрћћеду Ф, љо се љокрћће СК, мећћем Ит, мећћеш Ит, меће се Бш, мећћеду Ф, рћзмеће Ит, зћљлећемо Ит, љосрће СК, шћћћем БА, шћћће БА, љрћврћи Т, крћћћће СЦ, љрмећћи Ф.

О не баш ретким презентима као љрмећћам и императивима као крћћћај се, који факултативно уводе ову скупину глагола у VI врсту, в. т. 660. Уп. и *тећа га* и *сјдло* и *преврћато* у Гаду (Петровић, Караш. 227 и 229) поред *зћгрћето* (стр. 228). Додаћемо да се преласком ових глагола из пете врсте у другу, а затим у шесту, у етапама уклањају разлике између инфинитивне и презентске основе: прво консонантске алтернације, а затим и разлика у спојном вокалу.

674. Судаћи према данашњим облицима, два глагола који данас не припадају V врсти, мећали су се некад по том обрасцу:

кајћће Ме, кајћћали Бш (II врста);

шћћће „тапше“ З Сф Ф Т, али и шћћћам Ф, јћдан шћћћа Ч Ф, мћмак шћћћа Ф, шћћћаду Сф Ч (VI врста), уз облик З. лица мн. шћћћу Ф и радни придев шћћћо Ф, шћћћали З, који се уклапају у обе те парадигме.

Овај последњи глагол показује и иначе много варијације у зависности од локалног говора:

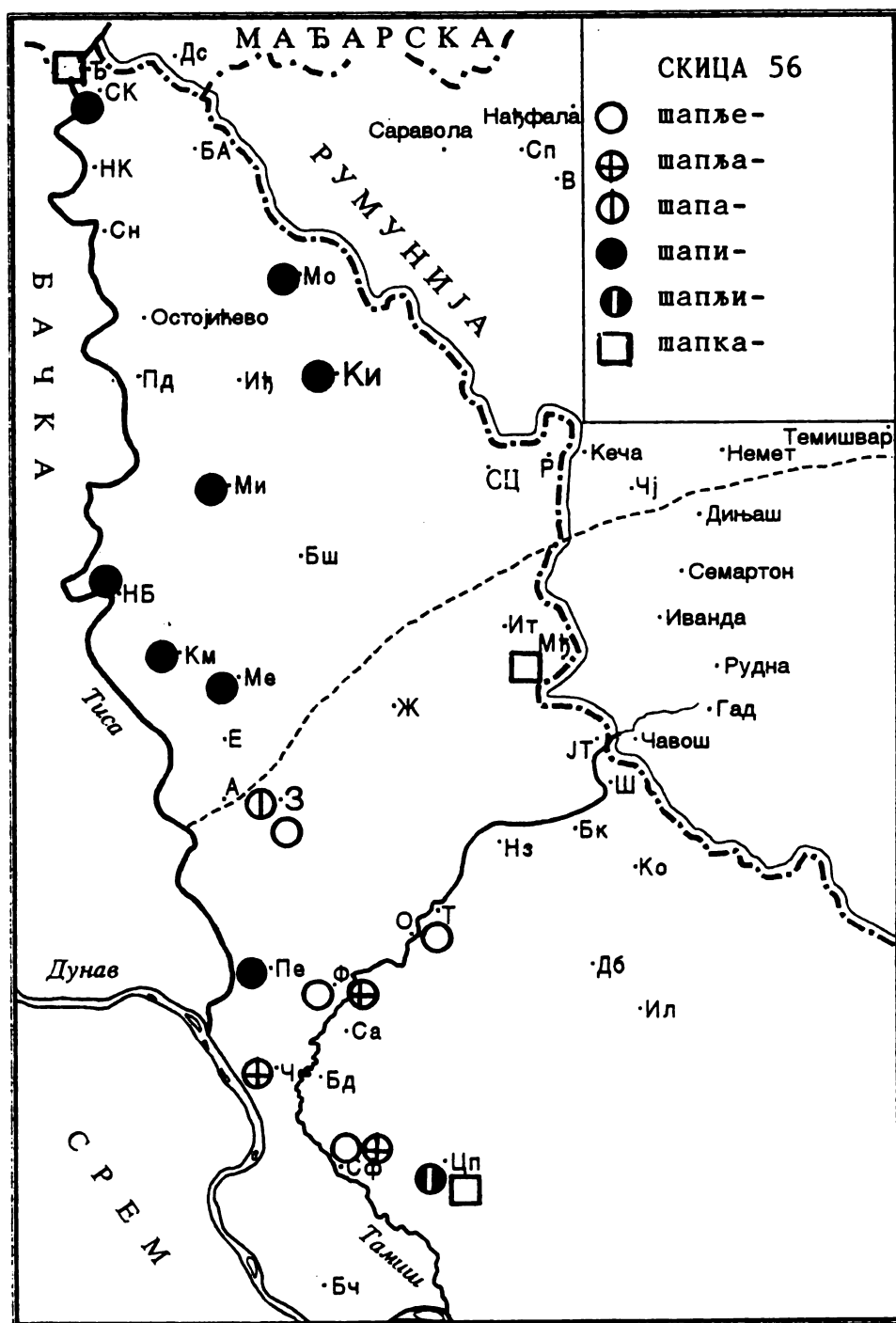
да се шћћамо З,

шћћка Ил Мђ Ћ, шћћку Ил Ћ, шћћкала Ил,

шћћћи през. Цп, да шћћћимо Цп, шћћћиду Цп,

шћћћи през. Пе Ме Ки Мо, јћдан љћмо шћћћи Ми, Кад онј зашћћћи, ондак бћгаду Км, шћћћиду НБ, љонда шћћћу СК.

⁵⁷⁸ Податке о распрострањености дају Реметић, Шум. 458 и Божовић, Ибар 272. Уп. и П. Ивић, Батања 44. За говоре ван екавског подручја в. нпр. Д. Вушовић, И. Херц. 56, Шимундић, Имот. 146 и М. Николић, Посмљче 448 („спорадично“).

В. скицу 56.

Однос према шестој врсти

675. Код двају глагола с консонантом *к* испред спојног вокала засведочени су (и) облици по VI врсти (такви облици могу бити и првобитни, будући да се ради о старим дублетним образовањима, од којих је, додуше, оно по VI врсти обичније у данашњем српском књижевном језику):

засӯка Ф поред *сӯче* Бк Ит Сф, *сӯчу* њамук Ит, *сӯчеду* СЦ, *засӯчем* Ф, *засӯче* Ф, *засӯчеду* СЦ, *усӯчем* Ит, да се *усӯче* Бш, *усӯче* Ж, *усӯчеду* Ит, уп. *засӯкан* Бш, *усӯкана* Мо.

цмака СК, *ѡа се цмакамо* Ж, уп. *цмакал̃а сам се* СК.

По петој врсти, и то без колебања, иде глагол *мала̀ксай̃и* Ф, *мала̀кшем* Ф, *мала̀кшеш* Ф, *мала̀кше* Ит, *мала̀ксо* Ф, *би́ла св̃а мала̀кс̃а* Ит.

Однос према седмој врсти

676. Глагол *ја̃иши̃и* увек има облике по VII врсти:

ја̃иши̃и СЦ, *у̀зја̃иши̃и* Км, *ја̃иши* Ит Чј, *ја̃иши* Бк Ф Бш Мо, *ја̃иши* ко̀ња Ме, *ја̃иши*мо Бк, *ја̃иши̃е* Бк, *ја̃ишиду* Т Ф Чј, *у̀зја̃иши* Ф Ме, *у̀зја̃ишу* Ф,

ја̃иши Ит Ж Ф З Ме, *ја̃иши̃о* СЦ, *ја̃иши* сам Бш, *ја̃иши*ла Ф, *ја̃иши*ла ко̀ња СЦ, *ја̃иши*ли Ит, *ја̃иши*ли на ко̀ње Бш, *у̀зја̃иши*о Бк Ф, *у̀зја̃иши*ла Бк Ме.

Разноврсне прераде парадигме овог глагола у штокавским говорима последица су испадања консонанта *х*. Тип *ја̃иши̃и*, *ја̃иши̃м* јавља се на разним странама (в. нпр. РЈА и РСАНУ), али је у Војводини он у искључивој употреби (И. Поповић Госп. 204, Б. Николић, Срем 356, уп. и Пеић и Бачлија, Буњ. 113), с тим да се тај ареал протеже и на многе говоре јужно од Саве и Дунава.⁵⁷⁹

Однос према осмој врсти

677. Глагол *ми̃рисай̃и* Ф НК (*ми̃рисала* СЦ, *ми̃риса̃ла* Ме, *ми̃рисало* Ж) има у презентској основи вокал *и*:

ми̃ри̃иши̃и Пд, 3. јд. *ми̃ри̃иши* Бк Ш Мђ Ит Ж Ме Ми НБ Сн НК СК, *цве̃ће ми̃ри̃иши* Ф, да *ми̃ри̃иши* Бш, *Ал̃ ће да нам ми̃ри̃иши* со̀ба СЦ, *ми̃ри̃иши* Мо 3–116, *све ми̃ри̃иши* Мо 3–56, *ми̃ри̃ишиду* Мо 3–72.

Глагол *ми̃рисай̃и* овим улази у посебан конјугацијски тип у којем се нашло и неколико глагола који другде припадају VIII врсти. В. т. 719.

⁵⁷⁹ В. нпр. Б. Николић, Тршић 426; Ђукановић, Цапарде 255, М. Симић, Обади 84; Р. Павловић, Рача 41, Вукићевић, Лепен. 183, затим Б. Николић, Мачва 276 (само север Мачве); Исти, Колуб. 56 (факултативно) и Реметић, Шум. 359 (ретко). Уп. *ја̃иши̃м*, *у̀зја̃иши̃о* у Радимни (Томић, Радим. 416).

Глагол *мирисајти*, страног порекла, показује доста обличне варијације у говорима. Тип *мирисајти*, *мириши* долази на разним странама (в. нпр. РЈА и РСАНУ), али је, изгледа, најпространији ареал у Војводини. Из Бачке и Срема располажемо потврдама коаутора овог рада Г. Драгин (рођ. у Шајкашкој) и Ж. Бошњакловића (рођ. у Јарку у јужном Срему), који овакве облике имају у својим завичајним говорима.

678. Према инфинитивној основи *дахџа-*, *дрхџа-* образоване су у своје време форме типа *дахџим*, *дрхџим* поред оних као *дахџе*, *дрхџе*:

дахџи СЦ, *дахџи* СЦ Сн, *дрхџи* СК, *дрхџим* Ме.

Ова промена, која је на нашем подручју, изгледа, ограничена на киндску зону, очигледно је остварена још у време док облици као *дахџајти* нису били замењени облицима типа *дахџајти* (т. 673, уп. и т. 251). Даљи развој донео је продор вокала *и* и у инфинитивну основу:

дахџила Сн, *дрхџијо* СК.

Поједини глаголи

679. Глагол *слајти*, кад је са префиксом, има правилну промену по петој врсти, без *-а-* у презенту:

ја ђу њослајти Ф, *њосло* Ф, *њослала* Ф, *њослали* СЦ, *њослај* НК, *њослајта* Ит,

њосљем Ит Ф, *џајта* му *њосље* *њослаца* СЦ, *њосље* Ит СЦ, *да њосљемо* Ф, *њосљеду* Ит З Ж, *њосљеду је* Ђ, *њосљу* Ит, *њосљи* ми (ипак једанпут и *њосља* ми).

Међутим, исти глагол без префикса редовно иде по другој врсти, са коренским вокализмом имперфектизоване творбе:

шљајти Ф А Ме, *шљају* СК, *овџамо је шљо* *нама* Сф, *шљо* Ит Е Ки, *шљала* Бк Ф СК, *шљали* Ит, *ми би шљали* СК,

шљем Ф СК, *шље* Ил Бк Ж Ч Ф А НБ, *шљемо* Ме, *шљемо* НБ, *да шљу најтраг* Ит, *шљи* имп. Ф.

Уп. и *шљајти* у Иванди (Чешљар, Иванда 145).

Ипак, једина потврда за непрефиксирани трпни придев којом располажемо гласи *слајт је њо* Бџни Ил.

И употреба глагола *шљајти* место (или поред) *слајти* има простран ареал. Уп., нпр., материјал s. v. *šilati* у РЈА. Међутим, највеће компактно подручје употребе тога глагола налази се у Војводини и суседним пределима.⁵⁸⁰

⁵⁸⁰ И. Поповић, Госп. 198; Б. Николић, Срем 156; Исти, Мачва 276; Реметић, Шум. 360. Изгледа да облик *шљајти* нигде није тако доследно уопштен као у Банату.

Глаголи шесте врсте

Однос према II врсти

680. Глаголи *кијати*, *крјати* и *чешњати* имају и облике од презентске основе по другој врсти:

кијем Ф СЦ СК, *кије* Ф, *кијемо* Ф, *кијеше* Ф, — *кија* Бш, *кија* Ит;

скрјем СК, — *крјам* СК, *скрјам* Ме СК, *крја* Ит Бш, *ирекрја* Ф, *скрја* Ф, *да скрја врџи* Ит, *да се не скрја* НБ, *искрја* Ит, *накрја* Мо, *идокрја* Ф, *скрја* Ч Ф, *не скрја* НБ, *крјамо* СЦ, *скрјамо* Ме, *скрјамо* Бш, *накрјамо* Ит, *ирекрјамо* Ф, *крјај* Ф;

чешњем СК, *очешње се* З, *очешње га* Е, *изиђе да очешње* Ћ, *лепо се чешње* Бш, *не чешње свекрову* Е, *чешње га* СК, *ја га чешње* Ћ, *чешњемо* СК, *чешњеђу* Сн, *чешњеђу се* Е, *чешњи се* Ф, *иди ја се чешњи* Ф, — *да се чешњам* Ф, *очешњам* Ф, *очешња га* Бк, *ми се чешњамо* Ф, *чешњаше* Ф, *чешњаше* А Ме, *чешњаду* Ф Пе.

Облици као *чешњем* долазе махом у кикиндској говорној зони, в. скицу 57. Расположива грађа не омогућује да се изведе закључак о ареалима алтернативних облика осталих двају глагола. Облици од инфинитивне основе уклапају се, наравно, и у II и у VI врсту:

она ће кијати Ф, *кијала* СК;

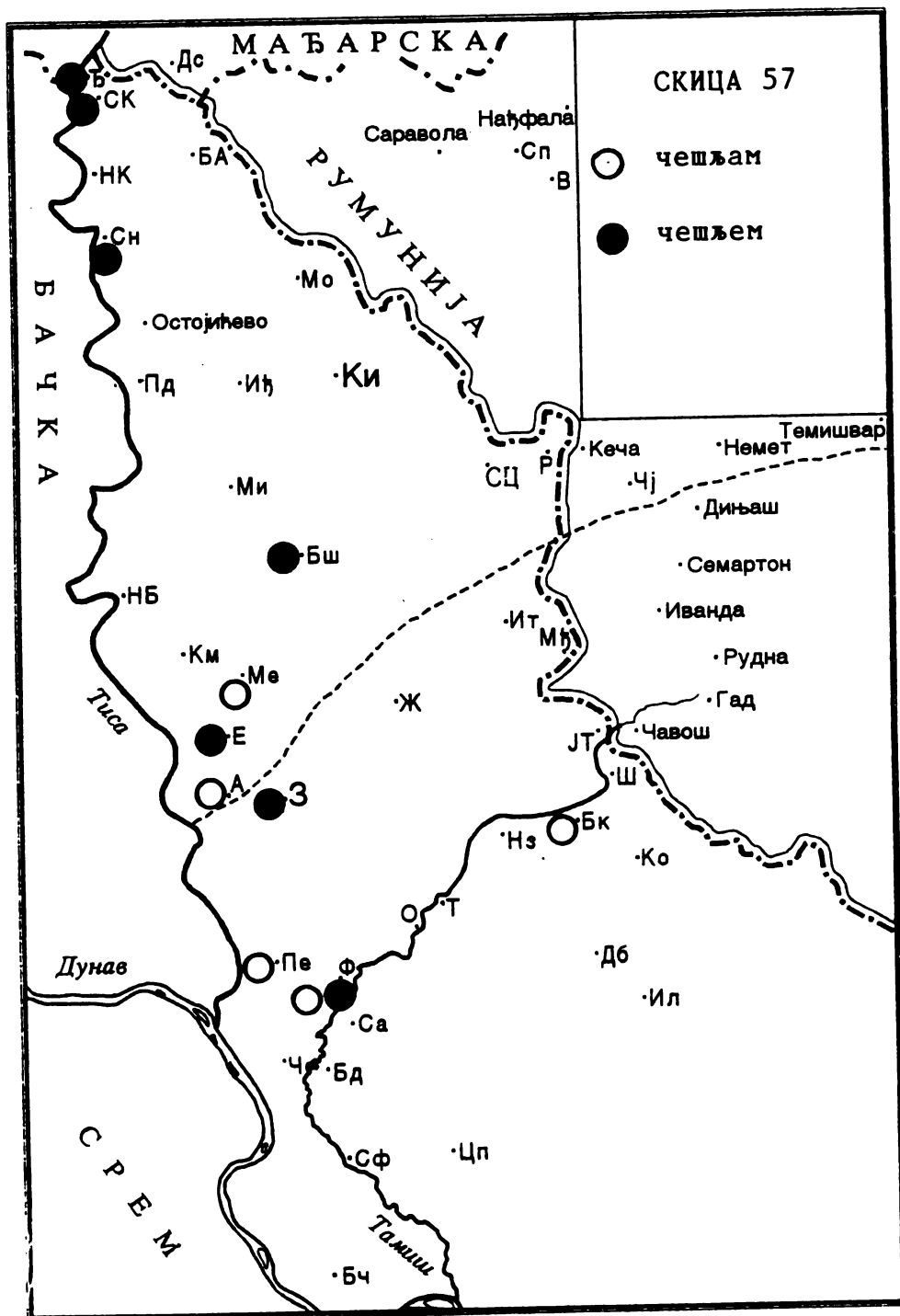
крјо Ф, *скрјо* Ит, *крјали смо се* Т, *крјали* Ит, *идокрјала* Км, *скрјало* Т, *скрјана* СК,

чешњати СК, *чешњала* Ф, *чешњали* СК.

Однос према IV врсти

681. Као и у многим другим говорима, глаголи типа *зайисивати* припадају VI врсти, што значи да није створена секундарна комбинација *-ива- : -ује-*. Потврде су многобројне:

забрањива Бк Ф, *забуњивамо* Ф, *избацива* СК, *обрађива* Ит СЦ Ки БА, *обрезива* Нз Мо, *одбацива* З НБ, *убеђива* СК, *подбацива* Сф Ф, *прибацивамо* Мо, *убеђивамо* Ми, *везива* Дб Ит Ж Бд З Ћ, *везива* Цп, *везивам* Бк Ж О Бч Ф, *везивамо* Бд, *везиваш* Ит Ћ, *завезивам* СК, *завезивамо* СК, *завиривамо* Мо, *изваљива се* Ит, *подваљивам* Пл, *подвикива* Ит Е СЦ СК, *подвикива* Мо 1-93, *ировалјива* Бк Ит Ф, *завириваше* СЦ, *загасиваш* Бк, *заграђиваш* Бк Ит Ме, *заглављива* Ит, *загуљива* Ил, *ка ћу да је даривам* Т, *даривам* Т СЦ, *даривам* Бк, *даривамо* Т, *одуживам* Ф, *продужива* Ил Бк Ф, *продуживам* Ч, *удаљива* Ит, *надзиђиваш* Мо 1-40, *искорачива* Ф, *закачива* Цп, *ошкачивам* Ф, *ошкучљива* Е, *показива* Ил, *показива* Ит, *пошкресива* Ф, *пошкресивам* Ф, *преказива* Ил, *приказива* Ме, *покаживамо* СЦ, *све се облизива* Мо 1-104, *залейљива* Ф, *како се слађива* Бш, *уљуживамо се* Ит, *уључива* СЦ, *заменејива* Сн, *замешива* Ф, *наменејива* СК Ћ, *намигива* Мо 1-43, *намирива* Ф Бш НБ, *намиривам* *В, *каш се йосумрачива* Е, *подмигива* Ит, *примигива* Мо 1-104, *подмазиваш* Мо

1–49, *размешивам* Ф, *зошћрљивам* Пе, *сјерџива* Ит, *дойисивам* Ит, *зайисива* СЦ, *зайисивајте* Бк Т Ф, *зайрашџива* Ђ, *исџиџива* ЈТ Ит Ф, *исџиџива* Ш ЈТ, *исџиџивам* Ф, *исџиџивам* Ми, *исџиџивајте* Ит, *исџиџиваш* Е, *наџиџива* Ф, *оџисива* Мо 3–140, *џоџиџива* Ит, *џоџиџивајте* НБ, *уџисива* СЦ, *уџлаћивам* Ф, *уџроџаџива* СЦ, *уџућивајте* Ит, *зараћива* Ит, *зараџива* СЦ, *зарезива* Мо 2–226, *зарућива* Ит, *израћива* Бк, *изрућива* Ч, *нарећива* Ит Пе 3, *обраћивам* Бк Ф, *одраћивам* Дс, *подрезива* 3, *порућива* СК, *сарањива* Бд НК, *изрњивам* се Ит, *урућива* СК, *свањива* Ж Ме, *засућива* Ф, *исуџива* Бш, *насаћива* Ил Сф, *насаћива* Ж Т Мо Пд Ђ, *насаћивам* Бк Ф, *насаћивам* Бк Ф 3 Ки Пд НК, *насаћиваш* Ми, *наслаћивам* Пе, *џослужива* Бк Ф СЦ, *џосћровањива* Ф, *џресћива* Ф, *џрџислужива* Бш, *расаћива* Ме, *доџерџива* Ит Ђ, *доџерџивам* Ф, *зџџуриџиваш* Ф, *исџерџива* Ф Бк, *исџерџива* Ит Ф, *исџраџивам* Е, *наџерџива* Ит, *џодаџкиџивам* Ф, *џоџраџива* Ми, *џреџоварџива* Ит Сф, *џроџумачџива* Ит, *расџерџива* Сф, *расџерџивам* Ит, *уџркіџиваш* Ит Ђ, *зафањива* Бш СК, *зафањива* се Км, *зафањивам* Ф, *дочекџива* Ж, *дочекџива* Сф Ф Км НК, *очеќивам* Ђ, *џричешћивам* се Ме.

Примере за облике 3. лица множине в. у т. 584 и 587.

Тако и у императиву:

убећивај Ф Пе, *свањивај* Ф, *заглављивај* Сф, *раздрешивај* Ф, *каџивај* Пд, *лаѓано доказивајте* Ит, *одрешивајте* Ђ, *расџиџивај* се НБ, *изрућивај* Ф Пд, *насаћивај* Бк Ф Км Мо, *уџркіџивај* се СЦ.

Тип *зайисивајте* : *зайисивам* углавном је одлика штокавског севера и запада. Ареал његове доследне или бар факултативне употребе захвата карашевски говор,⁵⁸¹ све говоре у Војводини, укључујући и оне који не припадају шумадијско-војвођанском дијалекту,⁵⁸² низ говора на северу Србије,⁵⁸³ говоре Хрвата у Славонији и јужној Барањи,⁵⁸⁴ многе говоре млађег икавског⁵⁸⁵ и источнохерцеговачког дијалекта,⁵⁸⁶ а такође и понеке источно-босанске и ијекавскошћакавске.⁵⁸⁷

⁵⁸¹ Петровић, Караш. 195.

⁵⁸² И. Поповић, Госп. 201–202; Б. Николић, Срем 356, Ивић, Херски 341 и 348; Пеић и Бачлија, Речник Буњ. нпр. s. v. v. *zabacivat*, *-acivat*, *zabašurivat*, *-urivat*, *zacinjivat*, *zacinjivat*; Секереш, Зап. Бачка 173.

⁵⁸³ Б. Николић, Мачва 276; Московљевић, Поцер. 91; Б. Николић, Колуб. 57; Реметић, Шум. 354.

⁵⁸⁴ Ivšić, Šapt. 153; Исти, Pos. II 66; Sekereš, *Govor našičkog kraja*, HDZb 2, 1966, 257; Исти, Slavon. Podravina I, 162; Исти, *Govor Virovitice i okolice*, ЗФЛ XVIII/2, 1975, 198; Finka i Šojat, Vinkovci 112; Sekereš, Хрвати у Барањи 398.

⁵⁸⁵ Томљеновић, Буњ. 59; Lj. Maštrović, *Ninski govor*, Radovi Instituta JAZU u Zadru 2, 117; М. Окука, *Говор Раче*, Сарајево 1983, 110; Milas, Mostar 153; Šimundić, Imot. 147.

⁵⁸⁶ Д. Петровић, Бан. и Корд. 121; Драган Павлица, *Удбина*, 402; М. Драгичевић, Лнка 175; Дешић, Зап. Босна 260; Пецо, И. Херц. 150. Ретки су облици презентске основе на -*ива*- у појединим источнохерцеговачким говорима даље ка истоку: М. Николић, Полимље 451; Тешић, Љештанско 234–235; Пижурица, Колашин 161; М. Симић, Обад 87; Станић, Ускоци 239.

⁵⁸⁷ D. Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb 2, 1966, 159; Асим Пецо, *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне, Морфологија*, БХДЗб V, 1985, 307.

Однос према V врсти

682. Глаголи с лабијалним консонантом у основи типа *сййаџи* имају по правилу презент по VI врсти:

дрѣмам Бш, *дрѣма* Ил Е Чј Бш, *назйвау* Ч, *назйваду* Ит Ж, *да се љрѣзйву* Ит, *ѡџима* Ит Сф, *ѡзима* Ит СЦ Ме, *ѡзимѡџе* Ч, *ѡзиму* Ил Ф, *ѡџимѡду се* О, *ѡзимѡду* Ч Км, *ѡџиму* Ж, *ѡџйа га* Ит, *да се ѡџйамо* Е, *ѡџаду* Ч СЦ Бш, *ѡџйу га* НК, *сййам* Ф, *сййаш* Сф, *ѡџ се сййа* Мо, *сййа* Ил Ит СЦ, *не сййа* Ме, *ѡѡсййа* Ж, *ѡнѡ се ѡѡсййа* Ч, *рѡсййа* Ф, *ѡѡсййамо* З, *сййу* Ил СЦ СК, *сййѡду* Ф Е СЦ НК СК Ћ, *сййаду* Ф, *сѡсййаду* Ћ, *ѡџйу* СК;⁵⁸⁸ тако и императив *сййај* Сф (али, по изузетку, *ѡрѣзйвѡе* Ил, *ѡѡзйвѡе* Т и *ѡџйѡџе* Ит). Ови глаголи припадају VI врсти у свим војвођанским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта.⁵⁸⁹ Из северне Србије располажемо потврдама једино за Поцерину,⁵⁹⁰ а са земљишта источнохерцеговачког дијалекта у западној Србији из Горобиља⁵⁹¹ и Љештанског.⁵⁹² У североисточној Босни овакви облици доминирају, како у говорима источнохерцеговачког, тако и у оним ијекавскошћакавског типа.⁵⁹³ Такво је стање и у говорима славонског дијалекта.⁵⁹⁴ Даље ка југу од ове простране северне зоне налазе се говори у којима бар неки од наведених глагола, и бар факултативно, иду по V врсти.⁵⁹⁵

683. И поједини други глаголи који се у дијалектима колебају између V и VI врсте овде чврсто стоје у VI врсти:

Напоменућемо да ареал доследног односа *-иваџи* : *-ѡџем* није онако простран као што би се на основу стања у књижевном језику могло претпоставити. У штокавским говорима са старом акцентуацијом даље ка југу и истоку преовлађују девербативне имперфектизоване творбе на *-ѡвај(и)*, *-ѡџем*, док у призренско-тимочкој дијалекатској области господари тип на *-ѡва-*, *-ѡџем*.

588 С. Реметић (Шум. 358) с правом је запазио да овој групи не припада глагол *кайџи*, с презентом *кайџем* у многима од говора који имају облике као *ѡзимам* или *сййам*.

589 Овако је, према нашем сазнању, и у Бачкој и Срему. Податак у том смислу у погледу Срема дао је Б. Николић П. Ивићу (уп. Ивић, Галип. 280).

590 Московљевић, Поцер. 86.

591 М. Николић, Горобиље 687. Нисмо сигурни да се на основу оваког презента једног глагола (*ѡзйвам*) сме закључивати да овамо спада и један говор знатно даље на југу, Барјакта-ревићев „средњобарски“ (Барјактаревић, Ср. Ибар 93).

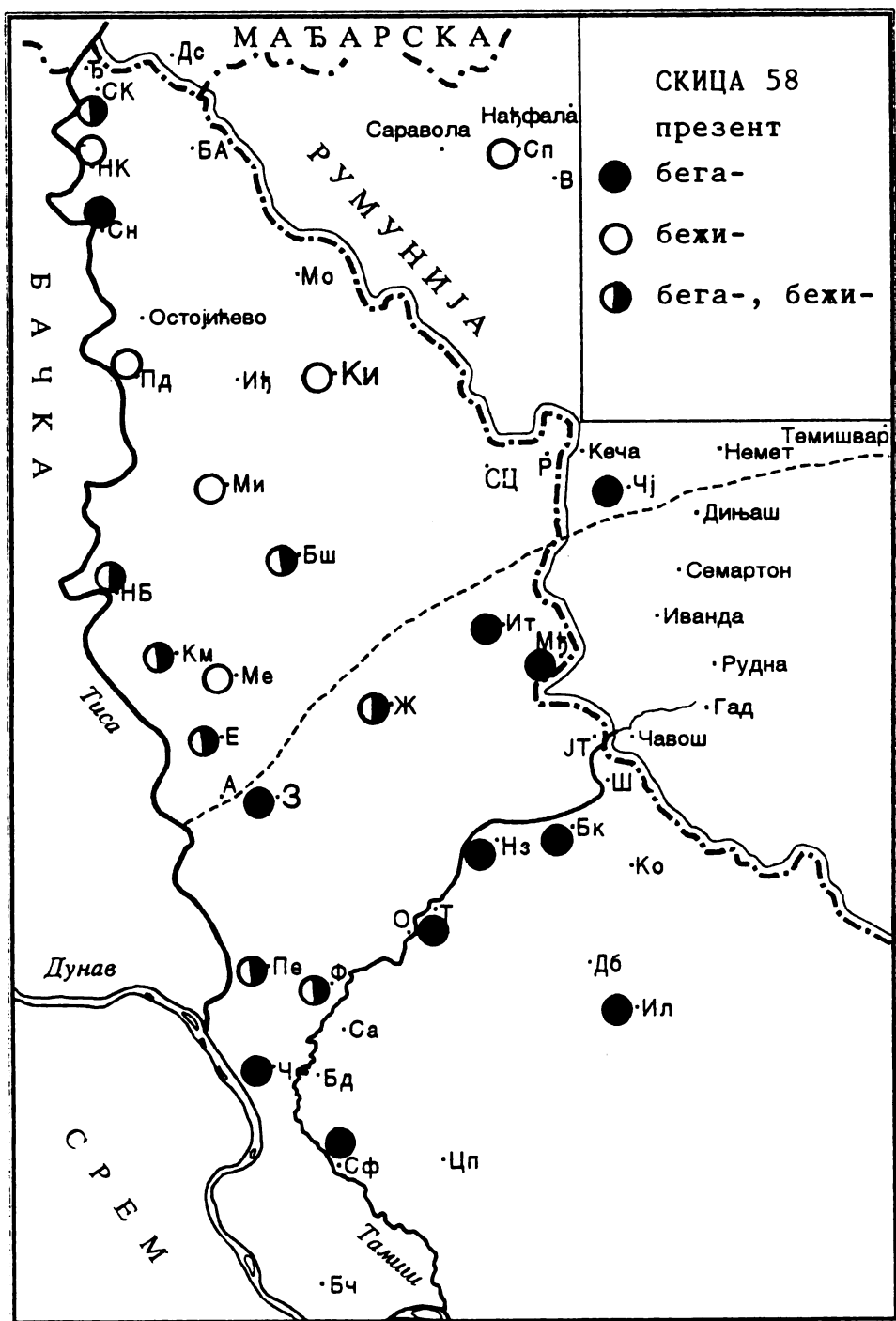
592 Тешић, Љештанско 232.

593 М. Симић, Обади 84; Реметић, Кладањ 130. Асим Пецо, *Говори сјеверне и сјевероисточне Босне, Морфологија*, БХДЗВ V, 1985, 313 даје материјал из којег се види да источно од реке Босне облици по VI врсти одлучно преовлађују.

594 Ивић, Шап. 152; Хам. Подрав. 29 (*ѡзйвѡмо*); Секереш, Зап. Бач. 198 (*сййај*); Исти, Славон. Подрав. (*ѡџрат* I 163, *сййа*, *сййѡмо* II 212). Изгледа да је овако и у говорима славонских Срба (Секереш, *Govor slavonskih Srba*, ЗФЛ XV/1, 1972: *ѡрѣзйва се* у Доњим Богичевцима код Окучана, стр. 228, *ѡѡсййа* у Тењи код Осијека, 238).

595 Такву ситуацију региструју нпр. Драгичевић, Лика 172; Томљеновић, Буњ. 59; Д. Петровић, Бан.-Корд. 118; Дешић, Зап. Босна 260; Ћуровић, БХ 319; М. Николић, Полимље 445; Барјактаревић, НП-Сј. 100; Јовић, Трст. 132; Стевовић, Гружа 480–481; Реметић, Шум. 357; Р. Павловић, Рача 40–41; Томић, Радим. 109; П. Ивић, Херски 342. Овај се ареал продужује ка југу и истоку све до граница призренско-тимочке дијалекатске области. Овако је и у говору Галипољских Срба (П. Ивић, Галип. 279).

гледајџи Бк Ф СЦ, *гледо* ЈТ Ф Чј, *гледо сам* Ф, *йогледо* НБ, *гледала* Ф Чј, *гледала сам* Ми, *ни се гледало* Ит, *гледали* Ф, — *гледали* Ч Км (ако је аутентично).

Укршћање двају глагола, *гледајџи гледам* и *гледајџи гледим*, створило је хибридную парадигму⁵⁹⁶, која се само донекле приближава VIII врсти, будући да у императиву нема облика на *и* и да акценатски односи у парадигми одударају од свега што постоји у VIII врсти.

Однос *гледајџи* : *гледим* (најчешће поред *гледам*) јавља се и у другим говорима шумадијско-војвођанског дијалекта⁵⁹⁷ с изузетком најјужнијих,⁵⁹⁸ али и понегде другде, углавном на севернијим пределима.⁵⁹⁹

685. Према инфинитивној основи *бега-* (*бегајџи* Бк СЦ, *бе́го* Бк Ит Ч Ф Ме Км СЦ, *бе́гала* Ит Ф Е Ме Мо, *бе́гали* Ил Бк Ит Цп Ф Е НБ Бш, *бе́гали* Ми Пд Дс, *бе́гали смо* Ит Т, тако и *на бегање* Бк) у презентској основи долази *бега-* (најчешће у тамешкој зони) и *бежи-* (по правилу у кикиндској зони):

бе́гам Бк Ит З Бш, *бе́гаш* Мђ, *не бе́гаш* Ж, *бе́га* Ил Ит З Бк Пе Е Чј Бш СК, *бе́гамо* Бк Нз Ф Т, *бе́гајџе* Ф, *бе́гаду* Ч Пе Ф Е Км, *бе́гаду* Мђ Ч Ф Ит Сф Км, *бе́гу* Бк Мђ Ит Ф НБ Сн;

бе́жим Ж Ки НК СК, *бе́жиш* Ми НК, *бе́жи* Ф Е Ме Км Бш Ки СК, *да се бе́жи* Сп, *бе́жимо* Е СК, *бе́жиду* НБ НК, *бе́жу* Пе Км НБ Бш Ми Ки Пд СК.

В. скицу 58.

И у императиву је нађено двојство, али без јасне географске репартиције:

бе́гај Пе Ф НБ, *бе́гајџе* Ф, — *бе́ж* ЈТ СЦ, *бе́жи* Ф Ме, *бе́жџе* Ч, *бе́шиџе* Ил.

Очигледно су се ту укрестили глаголи *бегајџи*, *бегам* и *бежајџи*, *бежим*.⁶⁰⁰ Суплетивни однос успостављен у кикиндској зони одговара секундарном типу *дрекајџи* : *дречи*, *мирисајџи* : *мирише* (т. 719).

⁵⁹⁶ А. Вајан, Златарић II, 343, претпоставља да је однос *ględati* : *ględi-* постојао већ у прасловенском, али у својој *Grammaire comparée des langues slaves* III, Paris 1966, 388 и 497, не помиње такву могућност.

⁵⁹⁷ И. Поповић, Госп. 204; Б. Николић, Срем 358; Исти, Мачва 277; Исти, Колуб. 56; Секереш, Даљ 146; Ивић, Батања 44.

⁵⁹⁸ Стевовић, Гружа 476. У централној Шумадији само северна села имају и облике као *гледим*, али су они као *гледам* тамо „неупоредиво чешћи“ (Реметић, Шум. 364).

⁵⁹⁹ Тако нпр. Петровић, Караш. 195; Томић, Радим. 416; Б. Николић, Тршић, 427; Петровић, Бан.-Корд. 119. РЈА s. v. *гледајџи* истиче да је облик *гледим* много обичнији у чакавском наречју, а наводи и потврде из кајкавских речника.

⁶⁰⁰ Облици глагола *бегам* долазе у великој већини српских екавских говора. Они су у искључивој употреби нпр. у биограчичком говору (Ивић, Биогра. 168), у Гочу (Ивић, н. м.), на истоку Крагујевачке Лепенице (Вукићевић, Лепен. 183), у доњој Мутници (Ракић 101), а ваљда и у Вучитрну (Елезовић, Кос. I 136, наводи само *бе́гајџи надво*). Чешће се овај глагол јавља уз облике глагола *бежајџи* (И. Поповић, Госп. 203 и 205; Б. Николић, Срем 359; Исти, Мачва 278;

Творба имперфективизованих глагола

686. У т. 681 наведен је знатан број имперфективизованих образовања са суфиксом *-ива-* у презентској основи као и у инфинитивној. Међу тим глаголима има таквих који у другим говорима, односно у књижевном језику, могу бити образовани на другачији начин или се место њих употребљава прост трајни глагол. Такви су нпр. *везивајти*, *даривајти*, *зајјивајти*, *слађивајти*, *залејљивајти*, *сјеривајти*, *зајцивајти*, *усањивајти*, *јосумрачивајти се*, *свањивајти*, *јрошумачивајти*, *зајшуривајти*, уп. књиж. *везајти*, *даровајти*, *захијајти*, *хладити*, *лејити*, *сјирати*, *јсовати*, *сахнути*, *свијајти*, *сморкајти се*, *јшумачијти*, *зајшурати*. Карактеристична је тенденција извођења имперфективизованог глагола од перфективног који је сам настао извођењем помоћу префикса.

Појачана склоност ка имперфективизацији помоћу суфикса *-ива-* огледа се и у серији особених творби изведених од глагола прве врсте:

облаћивам се СЦ, *облаћивам* СЦ, *облаћива* Ф, *облаћивамо* СК, *свлачивала* СЦ, *облачивала* Ф, *облачивали* Сф СК, *довећиво* Ф, *јомацјивам* СЦ Ми СК, *одмацјива* СЦ, *јомацјива* Ф, *јомацјиво* НК, *донесјивам* СЦ, *донесјива* Ж, *донесјива* Ф Цп СЦ СК, *занесјива* Бк, *изнесјива* Ф, *донесјивамо* СК, *донесјиваће* СК, *изнесјиваће* Ф, *донесјиво* Мђ Е Ми Пд Сн, *донесјивала* СЦ, *донесјивало* Ф Т, *донесјивали* Ж Ит Т Ми СЦ, *изнесјивали* СЦ, *надонесјивали* Ит, *донесјивале* Ит, *ојлејтивале* Пд, *дојшацијивам* СК, *дојшацијива* Ф, *најшацијиво* НК, *нога ојшејива* Ж; тако и *донесјивали* *Дињаш.

Одлика је ових творби да задржавају коренски вокализам глагола од којих су изведене. Наравно, тип *облачивајти*, *свлачивајти* изведен је од готовог *облачити*, *свлачити*.

Са лингвогеографског гледишта значајне су формације *-већивајти* и *-несивајти*, са паралелама у смедеревско-вршачким и косовско-ресавским говорима (Ивић, Херски 342: *довећјје*, *донесјјем* итд., Р. Симић, Левач 426: *довећјивај*, Елезовић, Кос.; *донесџвај*, *завећџвај*).

Исти, Колуб. 56; Реметић, Шум. 373; Томић, Радим. 416; Павловић, Рача 42; Јовић, Трст. 133; Р. Симић, Левач 431–432; Божовић, Ибар 282; П. Ивић, Галип. 290–291; Белић, ДНЦ *passim* — тамо, рекло би се, основа *беги-* претеже у јужноморавском дијалекту, а *бежи-* у тимочко-лужничком). У Грузи, јаче, међутић, увек *бежји* — *бежјити* (Стесовић, Груза 482), а слично је и у Горобиљу (М. Николић, Горобиље 690) и Љештанском (М. Тешић, Љешт. 234), док у тришћком говору, који такође има ијскавску основицу, влада двојство (Б. Николић, Тришћ 466). У неким говорима (Бачка, Левач, Галипольски Срби, можда и Рача Крагујевачка), тип *бежјити* је, исто као у Банату, јаче (или искључиво) заступљен у облицима од инфинитивне основе, а *бежјити* у онима од презентске, што је можда настало под утицајем модела *јлакајти* : *јлачем*, где се такође палатални консонант и палатални вокал јављају само у презентској основи. Осим тога, у Бачкој *бежјити* судећи по Поповићевим примерима, долази у инфинитивној основи само на северу и западу, док је у Срему *бежјити*, како изгледа, особина запада, а *бегајти* истока, с тим да у средишњем појасу (Краљевци — Павловци) господари напредност. И ова појава, дакле, има лучну изгласу, која, као у случајевима типова *сијајти* : *сејајти* и *скинијти* : *скинујти* итд., супротставља север и запад Војводине њеном остатку.

Карактеристични су и глаголи:

мањивам „остављам“ (у значењу „оставити“ често се говори *манујим*)
 Ми, *мањиваш* Ит, *мањива* Ш, *мањива* Ф Пе Сн, *мањивали* Бк,
зайцива „псује“ Ж Ф СЦ Ми, *зайциво* СЦ, *зайцивајим* Ки, *зайцивали* Ит.

687. Суфикс *-ива-* јавља се на месту *-ава-* у *довршивам* СЦ, *завршивам* СЦ СК, *завршива* Ит, *избегивала* НБ, *није се удаљиво* Мо, *насељивали* Бк (од ових творби једино за *-вршивајим* можемо тврдити да је заиста раширена у банатским говорима). С друге стране, наспрам *добивам* Нз Ж, *добива* Ж Ф А Ме, *добиво* Бк Мђ Ит З Т Ф Е, *добивала* Ж, *добивали* Мђ Ит Сф Ф Т НБ Бш Ћ, *йодобивали* Ф, углавном у тамашкој зони, стоји *добрљавам* Ки, *добрљава* А Бш Ћ, *добрљаваше* Ки Ћ, *добрљавашу* СК, *добрљаву* Мо, *добрљаво* Сп Км Ки Мо НК Дс, *добрљавала* Сп, *добрљавали* Пд СК (по обрасцу *ујојиребијим* : *ујојиребљавијим*) у већем делу кикиндске зоне. Међутим, у СЦ у истом значењу долази *добравајим* : *добрава*, *добраву*. В. скицу 59. Тако је и у Рекашу и Банатској Црној Гори (по материјалу П. Ивића из 1956), у Радојеву (такође по материјалу П. Ивића) и у Батањи (П. Ивић, Батања 44). Сви су ти говори у непосредном додиру с румунским језиком, у којем глагол а *ciștiga* значи „добити(ва)ти“, али и „набавити, набављати“.

688. Забележено је и неколико карактеристичних глагола са суфиксом *-ава-*:

одбегњаву *ош цркве* Ит, *млого се разбегњаваду* Ит,
бречавали Ки, *украћава* Ит, *мећавале* Ф, *смржњава се вода* Ит, *смрчава се* З СЦ, *роћава* НК, *њива роћавала* Ф, *роћавало* Ф Сн НБ, *кљко е роћавало* Ж, *слабо роћавало* НК, *ире су роћавали виногради* Ит, *роћавали* Мђ СЦ, *гддине нису роћавале* Е, *роћавале* Ж СК, *сваћаваше* Ф, *ја сам баш сваћавала грању* — *нисам могла да је сваштим* Ф.

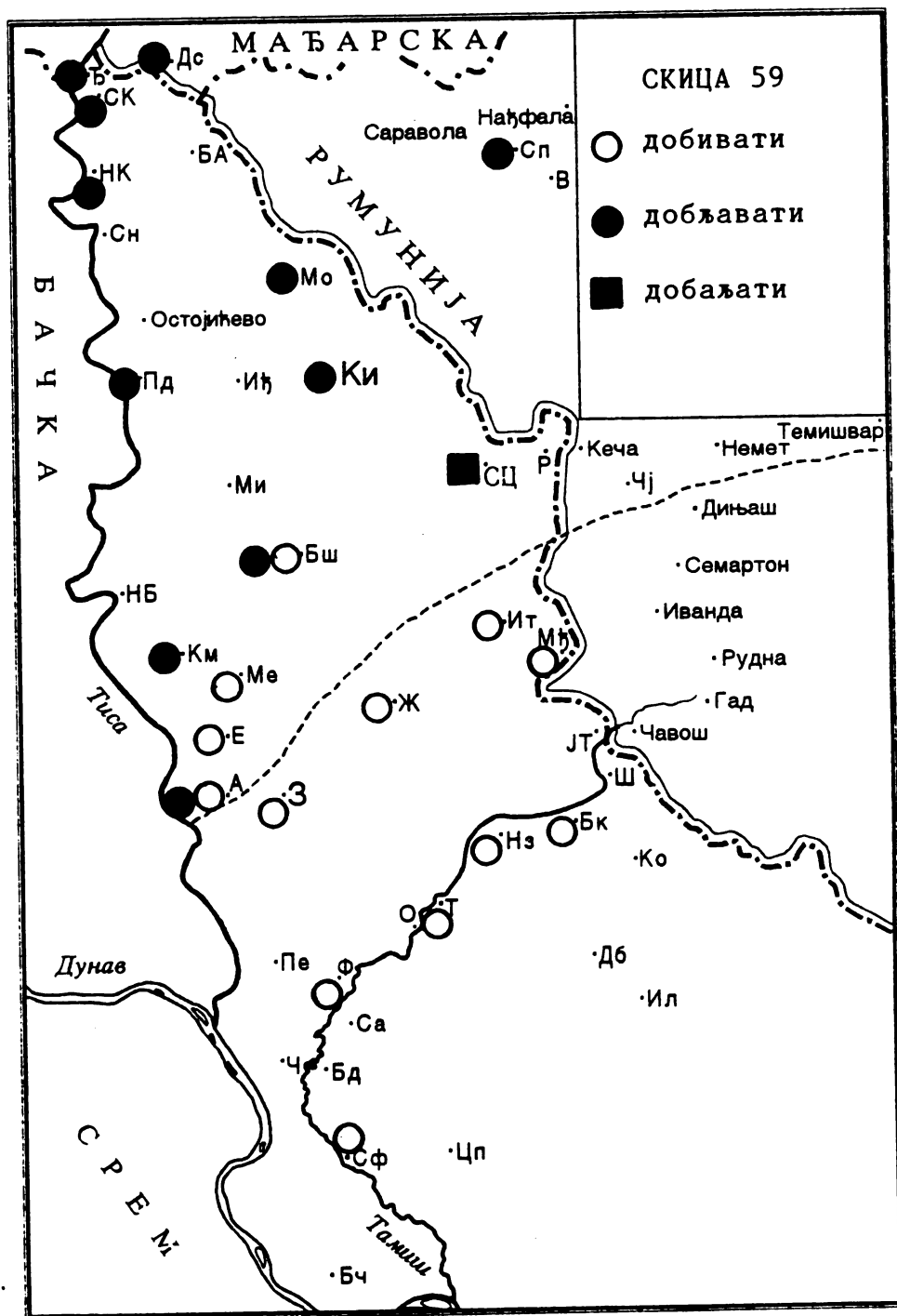
Глагол *роћавајим* се односи на летину; за излазак сунца говори се: *Одовуш се раћа* Ф, *каш се сунце раћа* Ит Ж, *Она се* (звезда) *раћа од истока* Пд, *каш се сунце раћало* Ф.

689. У грађи се нашло и нешто глагола имперфектизованих помоћу суфикса *-а-* удруженог са најмање две алтернације — прозодијском и консонантском, а најчешће и вокалском:

йрдовајаш Пе, *йрдоваја се* *йако нѣшѣа* Пе, *йровајали се* Е, *ди се сукѣбља* Ч, *сукѣбљу се* *йѣласи* Ит, *зарабљали* Ф Ме, *йозарабљали* Ф, *да се йѣј йѣсак не обрѣња* Ит, *одрѣња се брег од воде* Ф, *да се не одрѣња* Ф, *исѣља се* СК, *каш се насѣвало оде* Е, *йрисѣља се народ* „пресељава се“ СК, *йсѣљамо* *ју главу* Ми.

690. Основу на *-ева-* имају:

йобољево СЦ, *завѣва* „завија, арлауче“ Ме, *завѣвајим* Ми, *надѣвајим* *једно другим имена* Бк, *закѣјева* и *йокѣјева* (в. т. 258), *изумѣву* Бк.

692. Консонант *х* често је замењен са *ћ* у глаголима сложеним са *-ва-* *ћаи*и:

иодуваћам Ф, *заваћа се* СК, *ирёваћамо се* Ф, *сваћамо* Ит, *не сваћамо* Ме, *ириваћаду* СЦ, *сваћо* Ит, *иоваћани* Ит, — *сваћам* БА, *наваћаш* З, *наваћи* је Сн, *наваћамо* НК, *обуваћу* Сф, *иоваћали* Ит.

У простом глаголу доследно остаје *и*:

ваћам Ч, *ваћаш* Т НБ, *ваћа* Ил Мђ Бч Ч Сф СЦ СК, *ваћа се* Ч, *ваћамо* Нз Мђ Сф, *ваћаду* Ч Пе Сф Ме, *ваћај* Пе Е Пд, *ваћо* Е Км, *ваћала* Дб Бк Мђ Ми Пд.

У облицима сродног глагола (*х*)*ићаи*и/(*х*)*ићаи*и „бацати“ задржало се двојство:

хићам Ме, *хићаш* СК, *ићаш* СК, *хића* *ио* буцајима Чј, *ића* Бк Пе, *ића се* Ф, *хића* Бк Ит Т Сп НК СК, *хића се* Бш Пд Дс, *заића* Ф СК, *хићамо* Бк, *ићамо* Ч, *заићамо* СК, *хићаду* Ит, *ићаду* *на* дуд Ф, *ићаду* Ме СК, *ићај* НБ, *хићај* Бк, — *ићаи*и Ф Пе, *заићо* Ф, *иоићо* „побацао“ Ки, *од хићања* макова Са 156;

ића се Ит, *хића* Мђ Ит Сн, *ићо се* *хића* СЦ, *хићаду* Ит, *хићу* Ит, *заићу* Ит, *ићаи*и СЦ, *ићали* Ит СЦ (можда не случајно, скоро сви примери са *ћ* потичу из Ит и СЦ).

693. Облици глагола *играи*и се имају почетно *с-* истог порекла као оно у *срваи*и се (т. 569) и *суми*и се (т. 670):

сигра се Ит Ф Ми, *зна ко деће да се сигра* Мо 3–46, *сиграмо се* Ж, *кољко се сиграмо* Ч, *сиграмо се шаица* Ф, и *жмуре се сиграмо* Ч, *шаица се сиграмо* Ф, *сиграи*е се Сп, *сиграду се* Бк Ч Ф, *да се сиграду* Нз, *иа се сиграду* Ф, *каи се сиграду* Пе, и *онда се сиграду* *иру*ли *кобила* Пд, *деца се сиграду* СК, *да се сигру* Ил, *иа се сигру* *бабароке* Мђ, *ићамо се сигру* Ит, *иа се сигру* Ф, *сигру се* НБ, *иће се сиграи*е Ђ,

*сиграи*и се СЦ СК, *немој се сиграи*и Бш, *ирё се сиграли* Ит, *свише* (= најчешће) *се сиграли* *ћуке* Сф, *сиграли се* Сф З, *ондак смо се сиграли* Ф, *сиграли су* у *иуму* З, *јуче се сиграли* СК, *нису се ни сиграли* СЦ, *иу су се сиграли* деца Дс, *сиграћемо се* БА.

Забележени су и сложени глаголи: *засигра се* *риба* Ит, *ири*ми *дөвөјка* *момка унуира* да се *исигра* Ит.⁶⁰⁴

Уп. из румунског Баната *сиграмо се* *Немет, као и *сигра*, *сиграње* и *сиграи*и се у Иванди (Чешљар, Иванда 135).

1991, 685 (*иуићи*и *иёра*, *иуићи*и *иёраја*, *иуићи*и *иийке*). По усменом сведочењу Г. Драгин у Шајкашкој се чује и *иуићи*и, *иуићам*.

⁶⁰⁴ Глагол *сиграи*и се и именица *сиграње* означавају и једну врсту петинга, коју су толерисала традиционална правила понашања. Уп. у Вуковом *Рјечнику*² с. в. *ишканање*: Веће иде с диком у *ишканање*, у *ишканање*, у *врашко* *сиграње* (да су ови стихови из Војводине, показује реч *дика* у значењу „драго“, коју Вук смешта „у Бачк.“).

Постоје и именице *сигра* Ки, *сйгра* СЦ (*игра* Е, *йгра* СЦ је плес, коло или сл.), *Ајд сйгру* Мо, *на сйгру* СЦ, *мјдго сйгре* СЦ, *имали смо разне сигре* Мо 1–65, *сиграчка* Ит Ф, *сиграчке* Бк Ит Ж.

Познато је⁶⁰⁵ да овде *с-* потиче од повратног *се* окрњеног елизијом. Створени однос да *с игра* : *игра се* дао је повода за обострани утицај: *преношење* пуног знака повратности *се* у *да се игра*, а затим и *с-* у *игра се*. У тој светлости јасно је што се овакав предметак *с-* јавља само код повратних глагола, и то таквих са почетним вокалсм. С друге стране, значајно је постојање облика с уопштавањем *с-*, али без *се*:

ја сйграм голйшав Ит, *йако сйграш* Ит, *кад му се дајо да сйгра* Ит, *сйграмо* Сф, *ја сйгрāмо шайца* Ки, *сйграду* Нз Сф Сн, *не сйгру* Бк, *мйшки* (= мушкарци) *сйгру йрескакала* Ж, *сйгру* БА,

йрљака сам сйгро Ил, *лѐйо су сйграли* Ит.

Пространи ареал облика *сиграйи* (*се*) обухвата највећи део шумадијско-војвођанског дијалекта,⁶⁰⁶ смедеревско-вршачко подручје,⁶⁰⁷ многе косовско-ресавске говоре,⁶⁰⁸ карашевски говор,⁶⁰⁹ део славонског дијалекта⁶¹⁰ и говор барањских Срба.⁶¹¹

Овакав ареал говори у прилог знатној старини појаве, а можда и о утицају војвођанских екавских говора на суседне говоре обеју грана бачких каталика, припадника обеју вера у Барањи и источнославонских Хрвата.

694. И глагол *сумиваји се* у тамишкој зони има *с-*:

шйа се Јова сјмйва Ит, *сјмйва се* Ж Пе, *шймо се не сјмйваду* Ф, *сјмйваду се* Ит, *да се сјмйваду* Ит, *нйкаш се не сјмйваду* Ф, *сјмйвај се* Ф, *йди се сјмйвај* у *йери* Ф, — за *сумивање* Ит, за *ййће* и за *сумивање* Ит поред *јмйва се* Ми.

Уп. *сумййи се* у т. 670, где су дати и подаци о распрострањености појаве.

⁶⁰⁵ В. нпр. П. Ивић, Биогра. 168.

⁶⁰⁶ Вук *Рјечник*² „у Војв.“; И. Поповић, Госп. 203; Б. Николић, Мачва 252; П. Ивић, Ловра 197; исти, Батања 40. Овамо се прикључује и говор бачких Буњеваца (Пеић и Бачлија, Речник Буњ. 323).

⁶⁰⁷ П. Ивић, Херски 342 и 348; Исти, Биогра. 168; Реметић, Шум. 363. Уп. и Ивић, Галип. 285 (тамо и потврде из Великог села код Београда и Ландола код Смедерева).

⁶⁰⁸ Томић, Радим. 416; Ракић, Мутница 113; Јовић, Трст. 152; Божовић, Ибар 275–276 (тамо и податак да „особину познају и суседни колашински и новопазарски говори“). Потврде из Касидола код Пожаревца, Глоговца код Јагодине и Гоча код Врњачке бање наводи П. Ивић, Галип. 285.

⁶⁰⁹ Петровић, Караш. 42, 138 и 203.

⁶¹⁰ Секереш, Зап. Бачка 194; Исти, Хрвати у Барањи 452; П. Ивић, *O starim izoglosama na tlu slavonskog dijalekta*, Croatica Slavica Indoeuropaea, Wiener slavistisches Jahrbuch Ergänzungsband VIII, Wien 1990, 88. Располажемо и потврдом у теренским записима П. Ивића из Вршенде у мађарском делу Барање. У ЈАЗУ под 2. *sigrati se* наводе се примери из Отока, Привлаке и Комлетинаца на истоку Славоније.

⁶¹¹ Секереш, Срби у Барањи 179.

695. У упитним конструкцијама са дативом именица *име* претворена је у глагол, којем се по правилу додаје *с-*, а врло често и пуно *се*:

како му ј име Ки (елизија!), *како му име* (губљење *ј* испред *и*);

како ти с име Сф, *како му с име* Ил Бк Т СЦ, *како јој с име* Ф, *како с име* девојки Ит, *како је* (= *јој*) *с име* Ми НБ, *ийијај Живу јел Пају јел како му с име* Ф, *иако му с име* Дс;

како ти се с име Ф, *како му се с име* Ф З Е СЦ Пд Сн Мо, *како се оном с име* Ф, *како јој се с име* НБ, *не знам како му се с име* НК, *како се тим с име* Пе, *Не знаш ко си, како ти се с име* Мо 3–39.

Из упитних реченица облик је ушао у изјавне:

Светозар с име тим, он је сарач Ит, *Љуба му с име* Ит, *Светислав му с име* а *Ранков му ирезиме* Ми, — *с име му се Пера* Ки, *с име му се Тоша* Ки, *Симе му се Васа Суша* Мо 3–31, *Увек лепо име имаиш*, *Симе ти се: Везир, Ждралин, Звездан, Лола* Мо 3–11 (уп. и *Како им се ирезиме* Ит, *Бдику како се ирезиме* Ит, *Бдишко Гибанчев, а Живков се ирезиме* Ит, *њему се ирезиме Аца Пејачки Дилберов* Ит, *Олушки се иризиме* Сн).

Свакако под утицајем напоредности *како му име* || *како му с име*, понекад се *с име* употребљава место *име*:

Отац му је Ранко, а њему не знам како је с име Ит, *Не знам како је било с име шож девојки* Ит.

Да је (*с*)*име* ипак пре свега глагол, додуше са веома дефективном парадигмом, види се по створеном перфекту:

Како му е имело Ил, *Како му ј имело* Ил;

Једним деди с имело Гавра Сф, *Како му с имело* СЦ, *Оцу с имело Аркадије* Ит, *Глиша му с имело* Сф, *Симело му Драгија* Ил, *Симело му Сима* СЦ;

Симело му се иако Ит, *Шира му се с имело* Ф, *Мари́на јој се с имело* Ф, *Тим се вођи с имело Алекса* Ф, *Косиа му се с имело* Ф, *Рѐко да му се Ма́кса с имело* Км.

Ареал ове појаве, која се остварује са доста варијације у појединостима, обухвата велики део штокавских екавских говора.⁶¹²

Безлични глаголи

696. Глагол *ирѐбаиш* често се употребљава безлично, али такође често у истом значењу у личним облицима:

⁶¹² И. Поповић, Госп. 69 и 236; Б. Николић, Срем 360, — П. Ивић, Херски 342, Исти. Галип. 285 (подаци и за Касидол код Пожаревца и Глоговац код Жагодине); Исти, необјављена теренска грађа из Краљевца у Банатској Црној Гори; Томић, Радим. 413 и 416; Р. Симић, Левач 93; Елезовић, Кос. I 231 с. в. *имаиш*, М. Марковић, Црна Река 326, — Петровић, Караш. 52; Томић, Свиница 215; Богдановић, Алексин. 197; Белић, ДИЈС XXII (*имеше*) и 634 (*имело* лр). Уп. и *имейш се* у РСАНУ.

а) *Треба да идѐм кѹћи Ил, Ја шрѐба нѹћу ђ идѐм Ит, Треба ђ имам нѡвѡца Ф, Треба да се сѹћем Ф, Сѡ шрѐба да рѹчам на ѹѡдне Ж, шѡмо ди шрѐба да нѡсиш Ит, Нѐ шрѐба да се ѹлѡиши Ит, шрѐба ђ ѹзмеш Бк, јербо шрѐба шѹ, жѐно, да се сѹиши НБ, Тѹ шрѐба да нѡћеш СК, Треба ђ идѐмо дѹгођ Ми, шрѐба да идѐмо Мо, Треба, љѹди, да сѹјѹше жѹишѹ Бш, Деца шрѐба свѐ да јѐду Бш, Треба рѹћу да вѡду Бк, Ови шѹио шрѐба мѡло да ѹѡправу се Ит;*

б) *Нѐ знам шѹѡ шрѐбам да кѡжем Ит, Требам да се сѹћем Ф, Сѡмо шрѐбам да идѐм јѡш шѐс киломѐтера Ит, Требам да идѐм до свѡнѹћа Пе, шрѐбаш и знѹиш Ит, Требамо се Бѡгу мѡлиши Ф.*

У перфекту и потенцијалу јављају се најчешће лични облици:

Јѡ сам шрѐбала ѹћи *В, Ондак сам јѡ шрѐбо ѹћи у Бечкѐрек Мо, кѡлко сам шрѐбо мѡло да сѹѡвам Ит, Ја сам шрѐбо да идѐм кош кѡдера Ит, Јѡ сам ѹмо буквицу мѡју да нѹсам шрѐбо ѹћи Ми, свѹнче шѹио сам шрѐбо да дѡм Ит, Требо с ѹи ѹѐга ѡшсећи Ми, Он је шрѐбо јѡш јѹче да ѹде Ит, Офицѹри су дѡбили мѹнѡжѹју шѹио је вѡјска шрѐбала да дѡбије Ит, Бѹјо и кѡ шрѐбо и ко нѐ шрѐбо СЦ, Ондак је шрѐбо Жѹва да сѹрѡда Сф, Кѹлѹин је шрѐбо да бѹде чѐнѹански Ч, Није шрѐбо ѡн да ѹде нѹгди Ф, Тѹ је шрѐбо ѡн да је ѹшо Ит, Није шрѐбо ѡн да је ѹзо СЦ, Мѡј сѹрѹиц је шрѐбо да малѹѐрише дѡвѡјки кѹћу Чј, Кѡжеду, шрѐбали смо ѹрѐћи за двѡнајз дѡна Ит, Нѹсмо шрѐбали ѹћи ѡмо Сн, Вѹ нѹсѹше шрѐбали Ф, и офицѹри шѹѡ су шрѐбали да рѡду Ит, шѹио су шрѐбали да бѹду Бд, — Тѡј би вѐћ шрѐбо да рѡди Сф, Мѹ би шрѐбали да се нѡсѹмо ѹрѹгерски Ч, Нѐ би шрѐбали нѹ ви да мѹсише Бк, Они би шрѐбали да и мѐћу свѹд Ф.

Уп., међутим, *Урѡдио нѐшѹио шѹио није шрѐбало* (да уради) Ит.

Исто тако, у конструкцијама са зависним глаголом у перфекту, које означавају пропуст да се нешто учини у прошлости, могућ је и безлични облик *шрѐба*, и то у презенту:

Треба шѡмо да је ѡчо Ит, поред Јѡ сам шрѐбо да сам ѡчо НК.

У значењу начелне потребе ту је, наравно, безлични облик: *шрѐба сѐдиши Бш.*

У конструкцијама са дативом („бити потребан коме“) долазе лични облици:

*Нѹси мѡј, нѐ шрѐбѡш ми вѹше Ф, Пѡре мѐне нѐ шрѐбу Ит, Нѐ шрѐбѡду ѹим ни свѐци НБ, Њѡзи шрѐбају ѹѐсме Бш, Нѐ шрѐбѹ ѹи Мо, Нѐ шрѐбѹ ми Ми, — нѹ му је шрѐбала Бш (тако и: *А знѡш кѡкви љѹди шрѐбу у Амѐрику?* Ит, где синтагма у *Америку* долази место датива).*

Исто значење може се исказати и глаголом *ѹѡшрѐбовѡишѹ*:

ѹвим ѹѡшрѐбује јѐдан мѐшѹер жѹишѹ Ит, Кѡме је ѹѡшрѐбовѡѡ Ф.

Међутим, кад је „оно што је потребно“ исказано индиректним падежом, конструкција је безлична:

Трѣбало им шйѡфа Ит, Трѣбало им з ѡгреву Ит, ѡа му је шрѣбало нѡ-
ваца за маѡање СЦ,

Разуме се, кад је „оно што је потребно“ у једнини, а у питању је
садашњост, може се употребити само облик *шреба*:

Мѣне рѣба нѣ шреба Ит, Нѣ шреба њѡзи нѡишѡа Бш итд.

Исто и кад је „оно што је потребно“ у зависном падежу, а реч је о
једнини и садашњости:

Мѣне лѣба маѡ шрѣба Ит, Трѣба л вам врѣе вѡде Сн, нѣ шреба зѣмѡа
нѡкѡм Ми, итд.

У значењу „имати потребу + акуз.“ неизбежно се јављају лични облици:

Нѣ шребам нѡишѡа дрѡго Ит, Трѣбаѡе ли мѡбу ѡѡ сирѡмака чѡвека Мо,
Сѡд нѣ шребаду ни црѡало Пд.

697. Презент *мѡра* понекад се употребљава безлично:

а) И сѡд мѡра ѡѡе ѡ ѡдем Ф, Тѡ мѡра да ѡѡишѡи Ит, вѡ мѣне мѡра да
кажеѡе Ил, Тѡ мѡра да нѡћу код нас Сф, Мѡра да даду Ш;

б) Мѡрам да њѡм каѡим ѡѡѡ Бш, Мѡрам ѡмрѣѡи Ит, Ја мѡрам свѣ да
ѡѡишѡим Км, Мѡрам да загрѣбем ѡрви Ми, Мѡраш мѡѡѡишѡи Ит, Мѡраш
ѡѡ-
даѡи Ф, Мѡраш вѡѡе даѡа да рѡѡиш Ки, Јѡдно шрѡред мѡраж да га прѣвр-
неш Мђ, Мѡраж да јѡѡчеш Ит, Тѡмо фѡрѡ мѡраж да рѡѡиш Ж, Мѡраѡе се
вѡјски јѡвишѡи Ит, Мѡрѡе њѡ да чѣкаѡе СЦ, Вѡ мѡраѡе ѡѡишѡи Ит, Мѡраѡу
да ѡрѡву сѡц Ф, Изглѡда ми да мѡраѡу маѡ ѡѡишѡи шѡмо ѡнѡѡра Бш.

У перфекту је безлична конструкција сасвим ретка:

а) и ѡѡ сѡѡа је мѡрало свѡрац да свѡра Ит;

б) Јѡ сам мѡро нѡруковаѡи Ит, ѡа сам мѡро нѡѡди да ѡѡем СЦ, Мѡро
сам да ѡрѣѡѡанем Т, Мѡро си нѡсиѡѡ ѡѡѡ куѡе лѣба Т, Ђвек си мѡро ѡмаѡи ѡ
куѡу сѡкиру вѡѡу и нѡж ѡѡбар Ф, Мѡро си му да му рѡѡиш Бк, Сѡѡи нѡмеѡи
је ѡмо јѡдноѡа чѡвека коѡи је мѡро код њѡга да рѡѡи Бк, Мѡро је да га чѡва
брѡѡи Ф, Аѡрѣсу је мѡро свѡѡи ѡмаѡи да ѡѡѡѡе Ит, Сѡѡи је ѡнѡѡѡѡ мѡро
зѡрѡѡишѡи Сф, ѡѡи шѡз ѡѡѡѡ мѡраѡи сѡ ѡѡи ѡ школу Ит, Вѡ б мѡраѡи да
се сѡнѡѡе Ф, Шкѡлска дѡѡа су мѡраѡи ѡѡ ѡ цркву Ж, ѡѡи би мѡраѡи вѡѡѡѡѡи
Ф, Мѡраѡи су свѡѡи да ѡѡѡу Бк.

Облици *мѡж* (т. 648), *шрѣба* (т. 696) и *мѡра* чине својеврстан систем
факултативно безлично употребљених модалних глагола (о томе више у т.
648), с тим да од та три глагола *мѡраѡи* сразмерно најређе долази безлично.

Непроменљиво *мѡра* свакако није ретко у говорима Србије, али се у
дијалектолошкој литератури не помиње често. В., ипак, Ракић, Мутница 112.
Томић, Свиница 102, и примере код Белића, ДИЈС 641 и И. Поповића, Госп.
236 (*мѡр* = *мѡрају*). Упорније тражење свакако би дало још потврда. Уп. и у
РСА *мѡраѡи* 1. („каткад безлично“) и 4. а. („често безл.“).

Императив *йодај*

698. Јавља се поред *дај*, а без јасне значењске разлике:

а) *Ак дћеш йодај дйнар* Ит, *Подај му сйсе Ф*, *Подај дѣцама Ф*, *Подај њѡзи Ки*, *Подај њѣму да тйи йрегледй рачун* Ит, *Подај ѡвим дѣди чйшу ййва Км*, *Подај йѡмо йѡм свйнчейту Ки*, *Ѳву чѡрбу йодај кѣри* Ит, *Подај свйѣлама Ме*, *Подај мѡчки да јѣ Бш*, *Подај мѡлом дѣйейту Бш*, *Подај му кромййира Бш*, *Подај йѡмо йѡм свйнчейту Ки*; осим тога *йодај Пе Т Ме Бш Сн*, *йѡдѡј Сф Т*, — *Подајйше му јѡш двѡдестй и йѣй* (батина) *Ф*, *Подајйше да лаћари йѡйййшу шйѡ су йрймили* Ит, *Пѡдѡјйше им свйма Ч*, *йѡдајйше СЦ*;

б) *Дѣда, дѡј ѡву чйшуру рѡкије Ч*, *Дѡј сйсе дѣйейту Ф*, *Дѡј ми бѣла лѣба Ми*, *Дѡј йѡј кључ* (= *додај*) *НК*, *Дѡј дѡску Ф*, *Дѡј ййи йѡ мѣне* Ит, *Дѡј ййи мѣне мѡг мѡмка* Ит, *И ѡма дѡј да грйвамо йѡ кѡнзѣрби* Ит, *Дѡј ми, кѡже, йѡѡју кѡфу нѡѡс ако нећеш ййи* Ит, *Дѡј, кѡмишйа, сйѡ кйла жйййа* Ит, *Дѡј ми лўка* Ит, *Дѡј рѣшѣйа Мо*, *Јел ћеш да га јѣш јел дѡј мѣне* Ил, *Дѡј мѣне Рѡнка да ме йѡљуби Мђ*, *Ѳнда дѡј згрћй лѡйѡйѡм Ми*, *Дѡј йѡмо нѣке чѡмце* Ит, *Мѣшем кййуса йѡ дѡј зѡлйвај Ж*, *Пѡйрошу нѡвце йѡ дѡј йз бѡнке* Ит, *Ѳни нас йрйму и дѡј нѡма лѣба Мо*, *Нѣ дѡј му да ѡре* Ит, *Нѣ дај бѡже Ф*, — *Дѡјйше и мѣни Бш*, *Нѣ дѡјйше му д йде Ф*.

Изгледа да овде, као и у србијанском Полимљу,⁶¹³ уз *йодај(йше)* не иде датив *мени* или *ми*. Осим тога у грађи нема примера са негираним *йодај(йше)*. И најзад, те се форме не јављају у приповедачком императиву, а ни у подстицајној функцији („дај згрћй“ и сл.). Значајно је да се овде ради о дефективном глаголу, мада га наши стандардни речници, нпр. РЈА и РМС, тако не третирају (у том погледу Вуков Рјечник представља изузетак). У ствари, императив *йодај(йше)* се може посматрати као факултативни суплетивни члан парадигме глагола *дайи*.

Од казивача из Мо, рођеног 1863, имамо примере *дѡд ййи ѡвѡмо* и *дѡд мѣне ѡвѡмо*. Облик *дад* ће бити скраћена варијанта императива *дадни* или *дади*, којѣга иначе на нашем подручју нема (уп. и т. 699). Апокопа *и у дади* била би слична оној у *беж* или *држ*, а да ни промена *дадни* > *дад* не би била сасвим усамљена, показују облици као *дик се* < *дигни се* у дијалектима и разговорном језику.

Презентско проширење -де-

699. Једино из СК имамо неколико примера за ову појаву:

имѡде, *имѡдеду*, *имѡду* (уп. *ймѡду*, што одговара презенту без проширења *ймам*, *ймаш*..., који је обичнији и у самом СК).

Облика као *дадем* и *знѡдем* нема у нашој грађи.

⁶¹³ М. Николић, Полимље 481.

Проширење *-де-* у презенту трију најчешће употребљаваних глагола VI врсте може се сматрати особином већине западнијих штокавских говора. У Војводини оно се јавља у северној и западној Бачкој⁶¹⁴ и у западном Срему (на истоку Срема такви су облици ретки).⁶¹⁵ И овај се географски распоред, дакле, у знатној мери придружује лучним изоглосама особина које одвајају север и запад Војводине од њеног осталог дела (в. о томе т. 1108).

Глаголи са *е* у обе основе

700. Ова категорија, у књижевном језику ограничена на глаголе *смѣтии*, *-сѣтии* и *(-)умѣтии*, овде је обogaћена прилично фреквентним глаголима различитог порекла:

жњети *жњем* (т. 633), *умрети* *умрем* (т. 630), факултативно *шрети* *шрем* (т. 629).

факултативно *(с)рвети* *се (с)рвем се* (т. 659),

симе (се) симело (се) (т. 695)

болети *боле*, *волети* *волем*, *горети* *горе*, *корети* *корем* итд. (т. 703).

Напомињемо да су глаголи сложени са *-сѣтии* овде живи: *каѣ ко доѣ* Ми, *ѣрисѣ о воѣидби* Ми, *доѣ* Ит Ж Ми Сн, *ѣрисѣ* Ми.

701. Од глагола који изворно припадају овом конјугацијском типу једино се *разумѣти* стварно употребљава у императиву. Облици одступају од онога што тражи наша граматичка норматива (а што се ни у књижевном језику не остварује увек):

разумѣ ме Ми, *разумѣ иѣ сѣрѣски* Сн, *разумѣ* Цп Ме, *разумѣ ви* Ит, *разумѣ ме* Сн.

Међутим, од глагола *жњети*, који је накнадно пришао овом конјугацијском типу, имамо заиста потврду за императив са завршним *-еј*: *жњѣј* Е (т. 633).

Однос *жњѣм* : *жњѣј* одговара односу *дам* : *дај*.

Слични су и облици *јѣј*, *јѣјѣ* (у многим насељима, т. 646) од глагола *јѣти*, по највећем делу парадигме блиског овој промени. С префиксима, међутим, и овај глагол има императиве на *-и*: *наѣ се* Ч, *наѣ се* Ф, *ѣѣ* Ф, *ѣѣ* СЦ. Ту, дакле, долази наставак *-и*, иначе обавезан код велике већине глагола с основинским вокалом *е*. С друге стране, у једносложном облику чува се вокал презентске основе, исто као у 3. лицу мн. презента (*јѣду*, али *ѣѣ* поред *ѣѣѣ*).

Аналоган је однос између *ѣрѣј* Ж Ит Ф Км СЦ Ки Пд, али *ѣѣри* Ме Км СЦ, *наѣри* Ит поред усамљеног *ѣѣрѣј* Ф. Међутим, исти глагол може

⁶¹⁴ И. Поповић, Госп. 35.

⁶¹⁵ Б. Николић, Срем 357.

имати и презент *шрејем* (т. 628), што значи да се императив на *-еј* лакше објашњава на други начин.

702. Глагол *снабдеиш* (који је можда унесен из књижевног језика) заступљен је са проширењем које сугерира промену по III врсти:

да се *снабдене са мѣшкови лѡвачки* Бк, *снабдено* (= снабдео) з *дуваном* Цп.

Осим тога имамо резултативни трпни придев *снабдевени* 3.

Глаголи VII врсте

Судбина типа *седеиш седим*

703. Конјугацијски тип на *ѣ/и* овде више не постоји. Главнина глагола пришла је одељку VII врсте са *и* у обе основе (т. 107), док мањи део има сада *е* у обема основама, прикључујући се глаголима типа *умѣиш* (т. 700–701):

а) *разбѡлем се* Ки, да се *разбѡлѣм* Бк, *бѡле гла̀ва* Ит Ч, *бѡлѣ е* Ит, *бѡле* О СЦ НБ Сн, *бешика боле* Са 50, *бѡлѣ ме срѣе* Ч, *забѡле* Сн, *ѡн се обѡле* Бд, *ѡн се разбѡле* Ч, *здрав да се разболе* Мо 3–55, *каш се разболѣмо* Ит, *разболѣше се* Ч, *болѣду ме нѡге* Мђ (облици као *болу*, наведени у т. 587, могли би припадати парадигмама с различитим основинским вокалом),

вѡлем Нз Ит Ф Км Ч БА, *волем* Са 40, Мо 2–102, *вѡлем га* СЦ, *нѣ волем* Бк Ит Ф Ч СЦ *В Ки, *кад је вѡлеш* Ит, *свѣки вѡле да заслѡжи* Ит, *вѡле да ѡѣје* Цп, *вѡле мѡмка* Чј, *вѡле Југослѡвију* Сп, *нѣ воле* Ит 3 Сп НБ, *зѡволе* Ф, *вѡлѣше* Ф, *вѡлѣмо се* Мо, *вѡлѣше* Ф, *вѡлѣше* Бш, *воледу* Са 83, *вѡледу се* Ж Чј, *вѡлѣду* СЦ Ми Бш НБ Пд, *вѡледу* Ж Цп Е СЦ Сп Бш, *нѣ волѣду* НБ, *ѡни се вѡлѣду* НБ,

да му *уѡвѣм* 3, како да му *уѡвѣм* Пе, *нѣ могу ѡѡм маѡшорим* да *уѡвѣм* 3, да му *уѡвѣ* 3,⁶¹⁶

гѡреш СК, *цѣлу нѡћ гѡре* Ит, *ка̀ндило гѡре цѣлу нѡћ* Ит, *гѡре* Бд Ф СЦ, *гѡре сѣло* Бш, *небо гѡре јѡш од зѡре* Мо 3–15, *изгѡре* Ит Ж Ф Км СЦ СК, *огѡре* Ж, *ѡгѡре* Км, *разгѡрѣ се* Ф, *ѡѡ се уѡре* Ит, *горѣмо* Ф Сн Дс, *свѣће гѡреду* Сп, *изгѡреду* Ф,

да *одѡлем* Ит, *нѣ мож да одѡле* Ж Ми, *одѡле* Ж 3 Км Пд Сн,

нѣ узѡмо млѡго да се не кѡре Ит, *са̀мо се кѡре зѣмља* Бш, да се *закѡре* Е, да се *окѡре* Ж Пд, *ѡндак се окѡре* НК, да се *скѡре* Ми, *ѡѡ се скѡре* Е;

б) *ѡѡсле се ѡн обѡло* Ит, *обѡло се здра̀во* Е, *ѡбѡло* Ит, *ѡѡац се разбѡло* Ш, *ѡн се разбѡло* Бд, *жѣна ми се обѡлела* Ит, *забѡлеше* Ч,

⁶¹⁶ Стање у другим словенским језицима даје повода и за увршћење овог глагола међу оне који су изворно припадали VI врсти (типу *умѣиш*). Међутим, облици као *гѡви* на Косову (Елезовић, Кос. I 100) и *гѡви* у Црној Реци (М. Марковић, Црна Река 287) сугерирају да треба поћи од припадности глагола *говѣиш* VII врсти.

вòло Бк Нз ЈТ Мђ Ит Т Сф Ч Пе Е Ме Км СЦ Ми Мо НБ Пд Сн БА
Ћ, вòлò сам Ж З Бш, завòло Бк Ф Сф, вòлела Нз О БА, завòлела се Чј, вòлели
Бд З НБ Дс, вòлеле дèвòјке Чј, вòлећеду СЦ,

угòвò си Пе, угòвела Е, угòвели смо му Цп,

гòро Ит Бд З Бш Мо, изгòро Ф Дс, изгòрела ЈТ, свè љзгоре НБ, загорèна
йайрика Ф, угорèно ђубре Ит, кòйамо шò угорèно Ит,

одòло Ж З („попустио мало, није тако љутит“) Пд Км Ми Ки, одòлò
му је Е, одòлò је Ми, одòлела Ж Ми Мо,

лèбац се окòро Ит, да се не би кòро Ит, зèмља се окòрела Ф, окòрела
се Ж, скòрела Пд Сн, да се зèмља скòрела Ми, закòрело Е, окòрело се Ж,
скòреће се Ми, није окòрено Ж.

704. Ова је појава изразита особеност војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта,⁶¹⁷ а у непотпуном виду остварена је и у сродним говорима у северној Србији.⁶¹⁸ Није, међутим, лако одговорити на питање због чега су управо наведени глаголи пошли смером супротним од осталих. Јасно је толико да су сви ти глаголи сличног гласовног састава (вокал једносносног коренског дела увек је *о*, иза којег долази сонант *л*, *р* или *в*) и да у инфинитиву сви имају једнак акценат, а у презенту сви сем једног. Није вероватно да је на развој знатније утицала чињеница да су глаголи *говѣћи* и *одолѣи*, понајмање фреквентни у овој скупини, некада имали презенте на -ѣје- (уп. р. *говéю*, *одолéю*).

705. Облике са *е* на крају презентске и инфинитивне основе имају „компаратив“ и „суперлатив“ глагола *волећи*:

вòлијем Бк Ит Ф Ме, нàјвòлијем НБ, нàјвòлијем Т, йиѣа ме кòју кèру
нàјвòлијем Ф, вòлијеш Пд, вòлије СЦ, вòлије бàрена кромѣира Ш, нàјвòлије
Ил, нàјвòлије Е НБ, вòлијемо НБ, вòлијелѣ (упитно) Бш, вòлиједу Ит, вòли-
једу Ч Ки, вòлију Ит Ч НБ Ки,

волијо СЦ, нàјвòлио Ит Мо, волијела Ит Ф, шѣ сам (кèру) нàјволијела
Ф, нàјволијела Ит.

706. У банатским говорима уз наведене глаголе иде и кòреѣи „корити“:
кòрем СЦ СК, кòрè га Ж Пе Ки Мо, он га кòре Ф, кòрè нас Е,
кòрò га Пе, укòрò га Ж, кòрела га мàѣи Ит, кòрела Ж Ки Сн СК, није
и кòрела нàвèк Ки, кàѣ су нèга кòрели Ит, кòрели СЦ.

⁶¹⁷ И. Поповић, Госп. 202; Б. Николић, Срем 358; Степановић, Мађ. 113; тако и П. Ивић, Батања 44. — Овако понегде у источној Славонији: у Ретковцима *bolè te glāvā* (Финка и Шојат, Винковци 110), *bolè te rŭkā i vātra gorè* у Прковцима (н. м.). Потврда има и у текстовима Луке Лукића из Вароша код Славонског Брода: *ne volje svi* ЗНЖ 25, св. 1, 155 и 174.

⁶¹⁸ Б. Николић, Мачва 278; Исти, Колуб. 56; Ивић, Бногр. 168; Реметић, Шум. 367–368. Слично и Б. Николић, Тршић 427 и П. Ивић, Херски 348 (за ковински крај), као и Н. Секулић, Текстови 183 (*шò се окòре на њи* у Павлишу код Вршца).

Глагол *корийти* иначе спада међу глаголе с презентском и инфинитивном основом на *и* (*корийти*, *корим*). Његов прилазак реченој скупини по свој прилици је условљен гласовном сличношћу са глаголима у тој скупини, а нарочито делимичном хомонимијом са *корейти* се.

707. У појединим местима у кикиндској говорној зони реченој скупини се придружује глагол (*ој*)*колиити*:

да га ојко́ле Сн, *ојко́лемо* Ми Мо Сн, *ојко́леду* Ми,

ојко́лелї смо *га* Мо, *ојко́лелї* смо *је* Мо, *ојко́лели* Ми, *зако́лела* („закупила“) *де́ца* СЦ, *ојко́лећемо* *га* Мо (тако и *ојко́лели* у Ме, Секулић, Текстови 144). Уп. и *ојко́л'елї* у Бачкој, И. Поповић, Госп. 130.

Јасно је да је и овде за промену конјугацијског типа била одлучна гласовна и акценатска сличност са набројаним глаголима. Међутим, у Цп Е Сн забележени су по упитнику облици *ојко́лим*, *ојко́лили* Цп, *ојко́лиити* Ит, *ојко́лиши* смо, *ојко́лимо* Е, *ојко́лимо* Ит. Из Пе и Ме имамо, такође по упитнику, *ојко́лимо*, али *ојко́лели*. Најзад, у причању ратних доживљаја једног казивача из Ки имамо пример *ојко́лили* *Рүси*. Није јасно шта од овога свега треба одбити на утицај књижевног језика, а поготову је нејасно где се у ствари налази изоморфа.

708. По VI врсти иде и глагол *зрейти*:

зрѐ Ил Мђ Ит Ж Ф А Ме Бш СЦ СК, *ја́бука њрѐзре* Ф, *каїџ њрѐзре* *жїџио* Ме, *са́зре* Ф А Ме, *жїџио са́зре* НБ Бш, *џре* Ил Ит Ж Ме, *не зру* Ф, *зреду* Ил Мђ Ит Ж Ме СЦ СК, *не зреду* Ит, *џрезреду* Ф, *са́зру* Ит Ж Ф,

зрѐиши Ил А Ме, *са́зрѐиши* Ф СК, *са́зреће* Ме СЦ, *са́зро* Бш, *са́зрѐ* је Ме, *џро* Мђ Ф А, *џрезрела* Ф, *са́зрелā* је Ме, *са́зрела* СК, *до́зрело* Ит, *са́зрело* је СЦ СК, прид. *зрѐо* Ф Бш, *зрѐла* Ф, *зрѐло* Бш, комп. *зрѐлиши* НБ.

709. Међутим, глагол *врџити* пошао је супротним смером:

врї Цп А Ме СЦ СК, *врї сѐло* Ф, *їма* у чѐга *да врї* Дс, *їрѓври* Ил Ит, *врїду* Ит Ф СЦ СК, *їрѓвру* Ит Ф, *їрѓврїду* Ит,

врїиши Ф А, *їрѓврїиши* Ф СЦ, *вѓда врїла* Ф, *врїла* Ме, *кад је врїла* *їа сїѓла* Бш, *їрѓврїла* је *вѓда* Бш, *їрѓврїла* ми *вѓда* СЦ, *млѐко је врїло* Ф.

Поприведљени партицип *врѐо* чува траг некадашње промене овога глагола:

врѐо Бш, *да је џвек врѐво* Ит, *врѐо је* Бш, *врѐла* Бш, *їѓ је врѐло* Ит.

Разлика између понашања глагола *зрџити* и *врџити* условљена је њиховим неједнаким првобитним парадигмама. Некадашња презентска основа била је *зрџје-*, али *врџи-*.

Однос према III врсти

710. Глаголи *їрочениити* и сл. прешли су у III врсту:

йрòмєнем Ф, нàмєнеш Ит, зàмєне Ф, їзмєне Ит, нàмєне Ф НБ, йрòмєне свїрца Ит, їрїйуї се йрòмєне СЦ, йрòмєне Ф Ме, йромєне Ил, рàзмєне Ф, їзмєнемо Ф, нàмєнемо О, йрòмєнеїше БА, йрòмєнеду Бш Мо СК,

йромєнуїи СЦ, намєно Ит, йромєно СЦ Ки, їаї се йромєно Сп, замєнула Км, йромєнула Ил Ф А НБ, їзмєнуло се Цп, йромєнуло Ит Ч, замєнули Нз Ф СЦ, йромєнули Ит Сф А Ме НК, замєнућу Ф, їзмєнуїо З Е, їзмєнуїог Ч, їзмєнуїи Ф.

С правом је констатовао С. Реметић да је ово „општепозната карактеристика говора шумадијско-војвођанске базе“.⁶¹⁹

Узрок промени вероватно лежи у сличности са глаголом *(с)йомєнуїи*, који изворно спада у III врсту.

711. И глагол *извинїиїи* пришао је овде III врсти:

да се їзвїне Ит, їзвїнеїше Ит Ж НБ, їзвїнеду Сн.

Овај књишки глагол руског порекла повео се вероватно за глаголом *извинуїи* у значењу „искривити“ и сл.

712. На сасвим друкчији начин пришао је III врсти глагол *згãзнєм Ч, згãзне СЦ, да нє згазне Ит*, који РСА бележи, уз ознаку „необ(ично)“ само из прозе Ћамила Сијарића.

713. Поред *слòмїм Ф, слòми Ме, слòмљєно Ме, имамо и слòмијєм Ск, слòмијємо Дс, сломїјєна Сн СК.*

Паралелно томе, према инфинитиву *зãјїиїи СЦ* и сличним облицима од инфинитивне основе долази у презенту *зãјїијєм Бш, зãјїије се вòда Бш*, поред *зãјїим Ит, зãјїїмо Т Ф*, као и *зãиїи Бк*. Уп. т. 172.

Колико видимо, угледање на семантички сродне глаголе као *рãзбиїи*, *рãзбијєм* или *йрòлиїи*, *йрòлијєм* једини је чинилац који је могао поспешити прелазак овог глагола у иначе затворен, непродуктиван конјугацијски тип. Уосталом, такви преласци ни иначе нису непознати нашим говорима, о чему сведоче презенте као *бдијєм* или *врије* поред *бдим*, одн. *ври*.

Облици трпног придева

714. Нема наставка *-иї*, увек долази *-єн* уз познату алтернацију по старом јотовању:

йòдòљєна Ф, сàрãњєн Ит, укãђєно Ф, їскиђєно Мо, йòкошенò је СК, їжљєбљєни Сф, їздòбљєни Бк, зусїаљєно Пд.

Посебно скрећемо пажњу на облике *зãйòшњєн Ф, нїје òн їако зãйòшњєн НБ*, и *укїшељєн СК, кїшељєна СК, укїшељєнò је СК Дс* (па према

⁶¹⁹ Реметић, Шум. 352. Његовим цитатима, који се тичу Бачке, Срема и Мачве треба додати новију потврду за Батању (Ивић, Батања 44).

томе и *кѣшељѣне* Ф),⁶²⁰ где је јотовање пренето игром аналогije и даљинске асимилације и на консонант у претходном слогу (уп. и *шиѣйи* према старом *сѣлати*).

715. Група *сѣи* се овде у трпном придеву глагола VII врсте редовно подвргава тзв. подновљеном јотовању:

крѣшен Бш Ђ, *крѣшена* Ф, *крѣшену* Ф, *крѣшену* дѣшу З, *крѣшено* СК, *ѣрѣкрѣшено* СК, *ѣкрѣшено* Ж, *крѣшени* СЦ СК, *некрѣшени* Ми, *ѣрѣкрѣшени* Ит, *скрѣшени* Ф, *с ѣрѣкрѣшени* нѣгама Бш, *намешѣнен* Ж Ч Ф Т Ме НБ Сн, *ѣрѣмешѣнен* Ит, *намешѣнена* Ит Ж Т Ки НБ, *намешѣнено* Ит З НБ Ки СК, *размешѣнено* СЦ, *намешѣнени* Ит З Ки, *сѣшѣнени* Ит, *намешѣнене* Ит Ф Ки, *ѣѣшѣнен* Ил Ф Ми СК, *зѣѣшѣнен* Ф, *ѣѣшѣнена* Ф, *расѣѣшѣнена* Ж, *ѣѣшѣнено* Ки НК, *зѣѣшѣнено* Бш, *сѣѣшѣнено* Е, *ѣѣшѣнени* Мђ СЦ СК, *ѣѣшѣнене* СЦ, *расѣѣшѣнене* Е, *сѣѣшѣнене* Сн (и, наравно, *ѣрѣѣшѣнен* Ч, *ѣчишѣнен* Ф, *ѣчишѣнена* З, *ѣѣчишѣнени* Ф).

Захваћени су и деривати трпног придева:

крѣшѣне СЦ СК, *с ѣѣрѣшѣне* СЦ, *раскрѣшѣне* Ми, — *наѣшѣненѣк* Ч, *наѣшѣненица* Ч, *ѣѣшѣненица* Ч, *расѣѣшѣненица* БА (и *Немет).

Јотовање је пренесено и на глаголе у чијој се основи налази група *шиѣ*:

ѣѣшѣнен Ме, *неѣѣшѣнен* Ж, *ѣѣшѣнени* Мо, *ѣѣнишѣнени* Ф, *ѣнишѣнени* Ф (али *наѣмришѣнен* Ит, а такође и *сѣѣжѣнен*, *сѣѣжѣнена* Ф), све у придевској функцији.

Доследно подновљено јотовање у трпном придеву глагола VII врсте на *сѣи* јавља се у многим говорима, поред осталог косовско-ресавским⁶²¹ и смедеревско-вршачким.⁶²² Овде је потребно напоменути да на нашем подручју нема облика као *ѣѣшѣнени*, који у пространом ареалу на екавском земљишту иду заједно с типом *ѣѣшѣнен*.

Глаголске именице

716. Јотовање је редовно (*сѣѣне* СЦ, *сѣѣне* Ф, *кѣшељѣне* Ф, *ѣѣне* Км), осим код глагола на *л*, где је васпостављању основинског консонанта битно допринела даљинска дисимилација (в. т. 325).

⁶²⁰ Облик *(у)кѣшељѣнен* није редак у разговорном језику Београда.

⁶²¹ Литературу наводи Реметић, Шум. 330. Сада доноси потврде и Божовић, Ибар 279, Ракић, Мутница 113 и Вукићевић, Лепен. 117.

⁶²² Реметић, Шум. 330; П. Ивић, Херски 343, 348; исти, Биоград. 168; Р. Павловић, Рача 43. Овако је и у говору Галипољских Срба (Ивић, Галип. 246). Има потврда и за понеке западније говоре: Б. Николић, Срем 358 (само западни Срем, факултативно); исти, Мачва 278; исти, Тршић 427; Барјактаревевић, НП.-Сјен. 107; М. Николић, Полимље 461 итд. Разуме се, и у шакавским говорима јавља се у оваквим примерима група *шѣ*, која је тамо настала гласовним путем.

Глагол ударити

717. Императив *удри* СК, *иа само удри* Ит, *ува̀иши њ удри* Ф, *удри њо њи́ме* Пе, *удри кад не зна* Пд, *удри га ве́ћма* НК издваја се одсуством коренског вокала *а* из иначе правилне парадигме:

удар през. Ф, *и́дог удару* Т, *удар*ио Км, *удар*или Сн, *удар*ени Е.

Овакав суплетивни однос није редак; Вук у Рјечнику² s. v. *удри́ти* наглашава да се од тог глагола најчешће употребљава само императив *удри*. Порекло тог облика објаснио је Андре Вајан:⁶²³ он потиче од некадашњег глагола **удрѣ́иши, удѣре-*.

Глаголи осме врсте

Однос према седмој врсти

718. У седму глаголску врсту прешла је skupина глагола, који сви имају акценат на коренском слогу, а скоро сви значење пуштања неког звука:

блѣ́иши Ф СК, *блѣ́ила* Мђ Ф, *блѣ́иле* СК,

бру́јило СК,

жви́ждиши Ит, *зви́ждиши* Ф, *зви́ждио* СК, *жви́ждила* СЦ, *зави́ждила* Ит, *жви́ждио* Ф, *жви́ждили* су Ф Ме,

звр́јио Ф, *звр́јило* Мђ, *звр́ило је* Ит,

зу́јиши СК, *зу́јио* СК, *зу́јила око гла́ве* Ит, *зу́јило* Ит Ф НК, *зу́јиле* СЦ, *зу́јиле му́ве* Ж,

клѣ́иши Ч СЦ, *клѣ́чио* Ил Ит Ч СЦ, *клѣ́чијо* Бш, *клѣ́чили* Ф Бш Ме СК, *клѣ́чио* Ил Пд, *клѣ́чили* Ит, *клѣ́чиле* СК,

ре́жши СК, *ре́жила* Мђ Ж Ч Ф Ми СЦ НК СК,

и́ишии́ло СЦ, *ке́ре се сѣ́ишии́ле* Ил,

ху́ило Пд,

чу́чиши СЦ, *чу́чио* Ил,

зашкрѣ́иши *и́дошкови* Бш.

Малобројни примери *блѣ́јала* Ж, *жви́ждали* Ме, *ре́жсала* Ит добивени су помоћу упитника и вероватно одражавају утицај књижевног језика. У сваком случају, у презенту је увек *и*:

зви́ждим СК, *жви́ждим* СК, *зви́жди* СК, *жви́ждише* Ме, *му́ва зу́ји* СК, *клѣ́чим* Ит, *клѣ́чи* Бш, *клѣ́чише* Ме, *ре́жи* Пе.

⁶²³ Вајан, Златарић I 251.

Овако је у начелу и у бачким и сремским говорима,⁶²⁴ а такође и у говору Галипољских Срба.⁶²⁵ Овоме одговара тип *режи, режела* у низу смедеревско-вршачких и косовско-ресавских говора.⁶²⁶ Ради се, дакле, о широком ареалу на земљишту српских екавских дијалеката.

Беларни консонант место палатала у инфинитивној основи

719. Код низа глагола, опет са ' акцентом и искључиво ономотопејских, у инфинитивну основу је уведен консонант *к* место *ч*, односно група *ск* место *шиј*:

врískаји Ме, *врískо* Ит Ф Пе, *врískала* А СЦ СК, *врískали* Ф,
дрéкаји „гласно плакати“ Ф Ч СК, *дрéко* Ит Сф Ч Ф Пе Ми Мо СК,
Има неко ко би дреко Мо 3–49, *и у глас би дреко* Мо 3–47, *дрéкала* Мђ Ф
Т Е СЦ Бш Мо СК, *дрéкало* Ж Сп Пд СК, *дрéкајући* Бк Ит Ж Цп, *дрéкајући*
Пд, *дрéкајући* Км Ки, *дрéкаће* СК и *дрéкање* Е,

звéкаји Ф СЦ, *звéко* Ф, *звéкала* Ф, *зврéкала* Ми СЦ, *звéкало* Ит, *зврéкале* Ми,

йíско сам ко црв Сн, *йíскало* Пе,

цвркала Ит,

цíкаји Ф, *цíко* Ит Ф Бш Ми, *цíкала* Мђ Ч Ф Е Ми, *цíкало* Пе Ч Ф
СЦ Пд, *цíкаће* Ит.

Алтернативно се овде спорадично јављају облици по VII врсти, слични онима у т. 718:

звéчији Ф, *зврéчијо* СЦ, *зврéчила* СЦ, *звéчило* Ф Ж Пд, *зврéчило* СК,
зврéчиће СК, *йíшијило* СЦ, *цíчилā* је СК.

Ови облици, разуме се, припадају народном идиому и показују да и овде има, као у галипољском говору, извесног колебања између типова забележених у т. 718 и 719.

Презентска основа и овде остаје неизмењена:

врíшији Ме, *врíшији* Ит Пе А СЦ Бш, *дрéчим* Ит НБ Бш, *дрéчиш* Ф
Ме СК, *дрéчи* Ш Ж Т Ч Пе Сп Ми НБ Мо Сн БА, *дрéчу* Ф СК, *и́ша* *зврéчиш*
СЦ, *звéчи* Мђ Ит Ф Пд, *зврéчи* СЦ Ми СК, *йíшији* Пе Бш, *цврчи* Ит Сн, *цíчи*
Мђ Ч Пе Е НБ Пд, *цíчу* НБ.

624 И. Поповић, Госп. 204; Б. Николић, Срем 359 (у западном Срему).

625 П. Ивић, Галип. 291.

626 П. Ивић, Херски 343 и 348; Ракић, Мутница 115; П. Ивић, Галип. 292 (подаци за Глоговац код Јагодине и за Гоч код Врњачке бање); Елезовић, Кос. с. в. *блéшићѝй*, *дрéждѝй*, *цвйзѝй* итд.

Широки ареал типа *дречи* : *дрекайи* обухвата део шумадијско-војвођанских и главнину смедеревско-вршачких и косовско-ресавских говора, али и понеке пределе ван екавског подручја.⁶²⁷

Тип *дрекайи*, *дречи* непознат је књижевном језику. На основу Белићевих критерија за класификацију глагола он би представљао посебну глаголску врсту, у којој су се нашли и глаголи *мирисайи*, *мириши* (т. 677) и, углавном у кикиндској зони, *бегайи*, *бежим* (т. 685). Генезу овог конјугацијског типа објаснио је П. Ивић, Галип. 289, укрштањем по два глагола истог значења (нпр. *йискайи*, *йискам*, евентуално *йишиџем* и *йишиџайи*, *йишиџим*). Додуше, глаголи као *йискайи* или *цикайи* нису сасвим обични у данашњем књижевном језику, али у прошлости нису били тако ретки (РЈА има нпр. *врискайи*, *врискам* и *вришиџем*, *вискайи* *вискам*, *звекайи* *звекам*, *йискайи* *йискам*, *цвркайи* *цврчем* и *цикайи* *цичем*; паралела има и у другим словенским језицима, па донекле и у старословенском). Као резултат укрштања јавили су се облици са *a* испред којег нема палатализације (као код типа *йлакайи*) насупрот облицима с палаталним *i* испред којег стоји консонант настао првом палатализацијом (као испред палаталног *e* у *йлачел*). Разуме се, именице као *врѣска*, *дрѣка*, *йѣска*, *џѣка* могле су допринети да се јави *k* у делу парадигме, али њихов утицај свакако није био одлучан, како је мислио Б. Милетић (Црмница 476). Да је тај утицај био заиста јак, акценат новостворених глаголских облика био би друкчији, а осим тога појава *k* не би била ограничена на инфинитивну основу.

720. Није висок број глагола који су остали у VIII врсти после промена описаних у т. 718 и 719:

бојайи се Бш, *бојо сам се* Бш, *нисам се бојала* Нз, *бојали се* Ф Бш, — *бојим се* Ф Бш, *иа се бојим* СЦ Ки, *кай се бојиш* Ит Ф, *боји се* Бш, *бојиду се* Бш,

био ти брѣјайи цигаре Ф, *избрѣјайи* Ф СК, *са љу ти избрѣјайи йаре* Сп, *брѣјо* Ф Ме, *йрѣбројо* Ме, *брѣјала* Ме, *брѣјало* Ит, *брѣјали* Ф, *йзбројала* СЦ, *йзбројали* Ме, — *брѣи* Ит Ф, *бројимо* Ф Ме, *йрѣбрѣј* Ф,

дрѣжо Из Ф Ме БА СК, *дрѣжѣ је* НК, *дрѣжѣ сам* Ф, *задрѣжо* Пе Бш, *дрѣсала* Бк Ф Ме, *дрѣсало* Ж, *ѣѣ се дрѣсало* З, *дрѣсали* Ит, *дрѣсале* Сф, *дрѣсано* Ме, — *дрѣжим* Ме, *дрѣжиш* Ки, *дрѣжи* Ит Ф Ме, *дрѣжимо* Ит, *дрѣжиду* Ф,

лѣжо Пе Ф, *лѣжѣ сам* Ми, *лѣжѣла* Бш, *лѣжѣли* Е Мо, — *лѣжим* Ме Бш СК, *лѣжиш* Мђ, *лѣжи* Бш, *лѣжимо* Ит, *лѣжиду* Ит СЦ, *лѣжу* Ми,

627 Прегледе података из литературе дају П. Ивић, Галип. 288, Реметић, Шум. 372 и Божовић, Ибар 281. Уп. и *кѣйкай кѣйчи* и *љѣйкай љѣйчи* у Метоксији (М. Букумрић, *Пасићска лексика села Гораждевца*, ЗФЛ XXXV/1, 1992, стр. 175 и 180, затим и *врѣйиѣй*, *врѣскай* у Тршићу (Б. Николић, Тршић 428). Појава је позната и завичајним говорима Г. Драгин (Шајкашка) и Ж. Бошњаковића (Јарак у Срему).

засїо Бк Цп Пе Мо, а он засїо ња рче Бк, засїала Е, засїали Ит Ми, — засїим Км, нє могу да засїим Ит, засїиш Ми, засїиш Цп, да не засїи кѡи Ит, засїїмо Ит, засїїмо Ит,

сїѡјаїи Ил Ит Ф Ме СЦ НК, сїѡјо Ил Ит Сф Ч Ф Пе Ме Бш, сїѡјо сам Ит, нє би сїѡјо Ф, сїѡјала Ш Ит СЦ Км, сїѡјала сѡба Км, сїѡјала је Цп, сїѡјала Пд, сїѡјало Ф Т, сїѡјало Ми, сїѡјали су Ф Бш, сїѡјали Ит Т, ѡсїѡјана Ит (уп. сїѡјаће кашике Ки), — сїѡим Бш, сїѡїм Бк, сїѡїду Бш,

їрчо је Ф, їрчала ЈТ О, їрчали Ит Ф СК, — їрчиш Ки, їрчиїе СЦ, їрчїду Ме,

ћїшайи Ф Ме СЦ, сѧ ћемо ћїшайи Бш, ћїшо Ит Ме Ж Бш, їрећїшо Ит Ж, ћїшала Мђ Ф Ћ, ућїшало Ит, ћїшали Ил Сф Ф Ме, ћїшаћемо Бш — поред ћїшила сам СК, ћїшићу СК Дс, а према ћїшим Ме, ћїшиду СЦ итд.

Сви ови глаголи, осим глагола *ћїшайи*, повезани су заједничким акцентом. Поређење са списком глагола који у говору Галипољских Срба остају у VIII врсти (Ивић, Галип. 292) указује на запањујућу сличност. Ради се практично о истим глаголима, с једним изузетком глагола *шїїим*, *шїїїво* у говору Галипољаца. Међутим, глагол *ћїшим* може спадати у VII врсту и у Банату, а у ту врсту он се уклапа и у многим другим екавским говорима.⁶²⁸ Врло је вероватно да би поближе разматрање стања у тим говорима изнело на видело чињеницу да горе изнесени списак глагола VIII врсте, изузев *ћїшаїи*, углавном вреди и за велики, ако не и претежан део српског екавског подручја ван призренско-тимочке области. Треба, међутим, додати да су се у банатским говорима овим глаголима придружили *їѡјаїи*, *їѡїм* и (додуше не у потпуности) *глѡдаїи*, *глѡдим*.

721. Глаголи *брѡјаїи*, *-сїаїи* и *сїѡјаїи* дају повода за посебне осврте.

Брѡјаїи доследно спада овамо, а не у VII врсту.

Глагол *-сїаїи* употребљава се само с префиксом *за-*. Иначе је: *сїѡваїи* Сф Ф Ме, *сїѡваћеш* Ит, *сїѡваће* Ит, *сїѡво* Бк Ки Сн,

јѧ се исїѡво Ит, *сїѡвали* Ит Ч Ки, *на сїѡвању* Ил, *да сїѡвам* Ф, *ѡїсїѡвам* Ф, *сїѡваш* З, *сїѡва* Ч Ф Бш СК, *сїѡвамо* Ит З, *сїѡву* Бк Ит Мо, *сїѡву* Ит, *сїѡваду* Ит Ф, *сїѡвај* Ит.

Глагол *сїѡјаїи* увек има изворно *о*, а не секундарно *а* у облицима од инфинитивне основе.⁶²⁹

⁶²⁸ Преглед података код Реметића, Шум. 373.

⁶²⁹ Облике од инфинитивне основе с коренским *а* (*сїајаїи* и сл.) И. Поповић објашњава индоевропским превојем вокала (*Сїајаїи* — *сїѡјаїи*, Наш језик н. с. III, св. 3–4, 1951, 104–115; Госп. 206). Том се објашњењу противи чињеница да нема српскохрватске, а ни словенске паралеле за претпостављени однос (релација између *бере-* и *бїраїи*, коју наводи Поповић, не одговара односу **stāya-* : **stāyi-*). С друге стране, генезу облика *сїајаїи* добро су објаснили поједини ранији аутори, међу којима и А. Вајан (Златарић I 303, а касније и у *Grammaire comparée* III, 381), који сматрају да је облик *сїајаїи* настао приликом уклањања сажетог *сїаїи*, које је парадигми давало коренито неправиљан вид, с тим да је при васпостављању првобитне слоговне структуре задржан вокал *а* из контрахованог облика, који се иначе сачувао у словеначком, кајкавском и чакавском, као и у појединим западним језицима штокавским говорима.

Глагол *јесам*

725. Облици презента одговарају онима у књижевном језику:

јесам Бк Ф Бш СК, *јесам* Ил Бк Сф Ф, *јесам* ја био оде јел нисам Ми, *јеси* Бш, *јеси* научила задаџак Бш, *јеси* дошла по бомбоне Бш, *јеси* л Ит, не треба да је Ил, *јесте* „да“ Мђ Ит Ж Сф Ф З А Е Ме Бш Сп НБ Пд БА, ко ишло и *јесте*, *иде* сам видео Ит, *сид* *јесте* Бк, *Па јесте* („да“), *каже* Ит, *јесмо* је давали Ф, *јесмо* Бш, *јесмо* гоштови *сид*? Сн, *јесте* Ф, *јесте* с уморили? Бк, *Момци, јесте* сви Срби? Ит, *јесте* према ракији? Ит, *јесте* били *идемо*? Бш, они *јесу* били сиромаси *иа* им додејало Ит, *јесу* Ит Сф Ф СК, *јесу* л *шукли* Пд;

нисам ЈТ Сф Т Бш, *ниса* Е Сп, *зашто ниси* *иродо* Бш, *није* Нз Ш Мђ Ит З НК, *није* Ит Сф Ђ, *нисмо* Бк, *нисте* Бш, *нису* Бк Ит,

сам Бк Км НК, *си* Ит, *је* Ил Бк Мђ Ит Цп Сф Ч Ф Т З НБ СЦ Сп Бш Ки Пд Сн Дс, *да ј* *узо* СЦ, *идо ј* *Жива* Ит, *е* (иза вокала) Мђ Ит Ж Ч СЦ Бш НК Дс, *смо* Ит Ф, *сте* СЦ Км, *су* Ил Бк Ит Ч Ф З СЦ Сп Ми Ђ.

726. У т. 106 и 166 констатовано је да се облик *није*, кад стоји пред енклитиком, обично контрахује у *ни* (ређе *ни*).

ни ми *иешко* Ил, *ни* ми *дао* *бог* Ил, *ни* ми *лажно* *рећи* Нз, *ни* ми *иу* Нз, *ни* био *нико* на *Сидсовдан* Ш, *ни* ми *даво* Ш, *ишац* *ни* ми био *иисмен* Ит, *ни* ми *рекла* Ит, *ни* ми *велика* *глава*, ал сам *иубљив* Ж, *ни* ми *дао* *мој* *ишац* Сф, *ни* ми *иребало* Ч, *ни* ми *син* *јдџ* *дошо* Бш, *ни* ми *иребало* *више* БА,

а *ни* ме *ни он* *вређо* Нз, *ни* ме *сирџ* Ш, *ни* ме *видо* Ит, *ни* ме *сирџфио* З, *ни* ме *моја* *мајин* *научила* НБ,

нико *ни* *иш* се *обесио* Ш, *ни* *иш* *иешно* СЦ,

ни му *фџило* Бк, *ни* му *идо* *вољу* Ит, *ни* му *иродо* Ит, *ни* му *иребо* *ишриц* Ит, *ни* му се *иродало* *ишиша* Цп, *ни* му је *бијо* *газда* Бч, *ни* му *жџена* *ишла* Бд, *ни* му *нико* *раван* Ф, *ни* му *дао* да *сидлно* *служби* Ф, *ни* му *иребало* Ф, *ни* му *иџла* *идслаиш* Ф, *ни* му *било* *сирџино* Ф, *иа* *ни* му *било* *досиша* Ђ,

ни га *јдш* *ошишо* Ил, *ни* га *ирџфио* Ил, *ни* га *иришио* Мђ, *ни* га *видла* Ж, *ни* га се *нимало* *бџала* НБ,

*ни*чег *ни* се *бџо* Ил, *никад* *ни* се *жџенио* Ил, *ни* се *знало* Бк, *ни* се *играло* Бк, *ни* се *коџо* Бк, *ни* се *наџасло* Ме, *ни* се *ишџала* *чистила* Ш, *ни* се *ишло* *иџко* ко *сид* ЈТ, *ни* се *видло* Мђ, *јуче* *ни* се *радило* Мђ, *ни* се *глџдало* Ит, *ни* се *идо* *иџко* *давало* Ит, *ни* се *дџсило* Ит, *маџе* *ни* се *могло* од *дсам* *лаџаца* Ит, *док* *ни* се *иокрџиш* Ит, *ни* се *иронџиш* *нико* Ит, *ни* се *иронџиш* Ит, *ни* се *ишродиш* Ит, *ни* се *џдала* Ит, *ни* се *идо* *носило* Ит, *ни* се *водио* *ред* Ит, *ни* се *знало* Ит, *ни* се *наџунило* Ит, *ни* се *видла* Ит, *ни* се *џдала* Ит, *ни* се *кџиовало* Ит, *ни* се *идо* *носило* Ит, *ни* се *дџла* Ж, *ни* се *играло* Ж, *ни* се *касџило* Ж, *ни* се *брџио* Ж, *ни* се *носило* Ж, *ни* се *ни* *бџо* Т, *ни* се *могло* Т Ф, *ни* се *сваџи* *иџустиш* Т, *ни* се *велико* *љуџила* Т, *ни* се *могло* *раџуџаиш* Т, *ни* се *лирџило* Т, *ни* се *сџјало* Сф, *ни* се *чаџло* Бд, *ни* се *иџкало* Ч, *ни* се *иџкла* *раџија* Ч, *ни* се

мдог вòлети Ф, нì се кòйо Ф, нì се загàсило Ф, нì се нìкад јàвила вìше Ф, нì се врло Ф, нì се мр̀сило Ф, нì се й̀ло Ф, нì се р̀дило й̀о й̀ако Ф, нì се догòдило Пе, нì се нìкад свàђала Пе, нì се й̀ако р̀дило З НБ, нì се р̀дило СЦ, нì се см̀ло й̀и Мђ, нì се й̀дј̀ло СЦ, нì се р̀дило са м̀шина-ма СЦ, к̀ко нì се уг̀сила Сп, нì се нàйасло Ме, нì се м̀нило Ми, нì се й̀р̀вило д̀ци НБ, нì се нìк̀ко звàла Бш, нì се м̀ђало Бш, нì се нòсило Пд, нì се р̀чун̀ло Пд, нì се м̀рило нòжом Пд, нì се ш̀йр̀цо Сн, нì се в̀кла Сн, нì се òндак й̀й̀шало НК, нì се й̀олико б̀й̀анжисо СК, нì се òр̀ло СК,

нì нам д̀во Ит, нì нам в̀ђало н̀й̀шїа Ит, нì нам òшло Ит, нì нам д̀ла да м̀рсимо Цп,

нì нас й̀й̀шїо Цп,

нì им й̀ò вољу Ит, нì им б̀йо Ит,

м̀ене н̀й̀ б̀йо й̀ежак й̀òсо Мђ.

Свакако аналошким путем (в. т. 166) уведена је поново енклитика је иза заменичке, тако да је сад облик нìје пресечен заменичком енклитиком:

нì ми је д̀бро Ш Т, нì ми је ч̀стїа ЈТ, ш̀й̀д нì ми је й̀а ж̀ена Ж, нì ми је, б̀га ми Ф, нì ми је д̀бро Т, нì ми је б̀йо р̀ван н̀ко Е, нì ми је й̀р̀бало Ме, нì ми је й̀ешко Ме, нì ми је б̀ло до й̀сме Бш, нì ми је с̀р̀а СЦ, нì ми је й̀ò вољи СЦ, нì ми је бр̀й̀ Сп, нì ми је òшо Ки, нì ми је за ж̀енидбу Ки, нì ми је б̀ло с̀р̀а Мо, нì ми је й̀онизж̀ење НК,

нì му е ў̀ро Ит,

нì му је й̀òмогн̀шїо Ф, нì му је д̀бро Ф, нì му је й̀ò у й̀амéй̀и Ф, нì му је б̀ло й̀ешко Пе, нì му је й̀р̀бала Бш, нì му је б̀ло слòбодно Сн, нì му је òо НК,

нì га је б̀ло Бк, нì га је зай̀вòрила Сф, нì га е й̀ешко у̀в̀й̀шїи БА,

нì нам је д̀во Сф, нì нам је б̀ло й̀ешко Ч, нì нам је б̀ло до й̀сме Ф, а̀л̀й̀ нì нам је в̀љо З, нì нам је òшїало Сн, нì нам је свеј̀дно Дс,

нì нас је в̀ше б̀ло СК,

нì њ̀м је й̀р̀во Мо, нì њ̀м је н̀ко р̀ван Ит.

Ова особина, са доста варијације у појединостима, нарочито у акценту, одликује главнину шумадијско-војвођанских говора и понеки оближњи говор смедеревско-вршачког типа.⁶³⁰

Уп. и Нì се ни нòсиле Бк, Нì се й̀олико ни у̀й̀ш̀ребљавали Ф, нì се кл̀ле й̀е св̀ње Пд, где је нì добивено гласовном редукцијом н̀су се > н̀с се > н̀ се.

⁶³⁰ И. Поповић, Госп. 71; Б. Николић, Срем 359 и Мачва 278; П. Ивић, Батања 44; Реметић, Шум. 376.

Глагол *иѣти*

727. Презент гласи:

ођу Цп О З Ме Км Бш СЦ Мо Сн НК, *ођеш* Ит, *ође* Цп А Ме Бш, *ођемо* Ж Пе З Е Ме, *ођемо* Ш ЈТ Мђ Ж Т, *ођеиѣ* Ми, *ођеиѣ* З, *ођеду* Ме Км Бш Пд Сн НК СК Ћ, *ођеду* Нз Мђ Ит Ж Сф Ч Пе Ф Е (додатни примери налазе се у т. 250),

неђу НБ БА, *неђеш* Км, *неђе* Ч Мђ З НБ Ћ, *неђемо* НБ, *неђеду* Ф З Е НБ Сн СК, *неђеду* Ил Ит Мђ Сф З СЦ.

Низ редукованих облика наведен је у т. 184 и 194. У везама као *неђу* да, *неђеиѣ* да, *неђеду* да редукција уклања понекад све што стоји између *не* и да:

ондак *не* да нѣсим Ф, нѣкад *не* да забѣравим Ш, *ви* *не* да с излѣчиѣиѣ Ш, *не* да *јѣду* Ф, *не* да лѣгну НК, *Маѣари* *не* да *рађу* Ит, *не* да *кѣаду* Ит.

Изгледа да су овакви облици, раширени у многим говорима у Србији јужно од Дунава, на нашем подручју углавном особеност тамишке зоне, с тим да ни у њој нису чести.

728. Радни придев глагола *иѣти* гласи

иѣо Ил Бк Ш Ф Ме СК, *иѣво* Ит Ж Е НБ•Мо Ћ, *иѣла* Бк Нз Ш Сф Пе А Ме Бш СЦ Ки, *иѣли* Ил Ме Ки Бш Мо итд. Нема, дакле, облика као *кѣео*, *ѣео*, *ѣао* или сл.

729. У ослонцу на упитне облике као *ођу* л Ит Пе, *ођѣ* л И Ф Ме Ћ, *ође* л З Сн, сачињени су *ођѣмо* Ит Ф Е, *ођѣлду* *дођи* Ћ, *ођѣлду* Мђ Е Ме и сл. (уп. т. 593).

На сличан начин саграђен је облик *јѣлиѣ* Бк З Км СК према јединици *јѣл* Мђ Ит Пе СЦ Ки Мо БА. Оба ова облика употребљавају се по правилу у значењу „зар не“.

МОРФОЛОШКА АДАПТАЦИЈА ГЛАГОЛА СТРАНОГ ПОРЕКЛА

730. Велики део глагола преузетих на војвођанском земљишту, најчешће из немачког језика, прикључио се IV врсти, одељку на *ова/ује*:

бѣшѣлујем „наручим“ Ит, *вѣрчафѣлујем* Ки, *дѣкламуједу* БА, *ѣа се ѣо* *дѣнѣлуједу* Ит, *лађероваѣли* СК, *лѣмѣлујемо* Мо, *мѣловаѣла се* Ме, *мѣлаѣлуједу* (мађ. *mulatni* „проводити се“) СК, *дѣлѣвали* „вакцинисали“ (мађ. *oltani*), *сѣѣковаѣли* Ф, *ѣѣлѣоваѣно* Ф, *ѣрѣсуједу* Пд, *наѣруковаѣиѣ* „ступити у војну службу“ (нем. *einrücken*), *унѣѣрхѣлѣоваѣиѣ се* Ки, *ѣѣу фѣѣсуједу* (приме следовање хране, нем. *fassen*) Ит, *фѣловаѣне* З, *фрѣѣѣѣѣуковѣ сам* Км, *ѣѣѣоваѣиѣ* Ит, *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Пе, *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ф, *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* СК, *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ит, *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ит, *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* ѣѣ *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Ит. Уп. и неологизам *ѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* „фотографишу“.

731. Само је нешто мањи број глагола укључених у VI врсту (одељак на *a/a*), са суфиксом *-ира* или без њега:

а) *асни́рали* „употребљавали“ (мађ. *használni*) НК, *визии́иру* НК, *командиро́* З, *корзи́ро* Пд, *кòсiiiраду* Ф, *иа су нас хрђаво кòсiiiрали* онда Сн, *луфiiiра* Ит, *ииацiiiрау се* Т, *ииiудiiiра* „размишља“ Бш,

б) *коринђаду* Сп (коледују, рум. *colindá*), *кóииiо* Нз Сф, *iiêгладу* НБ, *òрiбаду* НБ, *на друга мёсiiiа се iiрёфiало* (догађало, имперфективизовано од *iiрёфiiiи се*) Ж, *фáрбаду* Ит, *да илiнгамо* Пе, *ни се ииiрiицо* Сн, *ииiрiикáду* Ф.

Понекад се јављају дублети: *ииiрицаiiiи* и *ииiрицоваiiiи*, *илингаiiiи* и *илинговайiiiи*.

Овамо би дошле и вероватно на српском тлу настале изведенице од позајмљених именица: *мòдiiiра се* СЦ, *ишвалерáду се* НБ Ми.

732. Далеко је мањи број позајмљених глагола који су пришли VII врсти:

iiрёфiiiи Мђ, *фáлиiiiи* Ит.

Наравно, даље трагање на терену изнело би на видело много више позајмљеница међу глаголима (и међу другим врстама речи). Циљ ове монографије није да прикаже у потпуности лексичко благо банатских говора.

РАЗМАТРАЊА О РАЗВОЈУ КОНЈУГАЦИЈЕ

733. Смањење репертоара глаголских облика, о којем је било говора у т. 582, донело је и знатну редукцију инвентара конјугацијских морфема. Ишчезли су наставци 1. и 2. лица множине аориста и имперфекта *-смо* и *-стие*, 3. лица множине имперфекта *-(х)у*, као и *-в(иш)* у прилогу времена прошлог. Систем наставака имперфекта је готово потпуно нестао, остало је само *-ше* у 3. лицу јд., а систем наставака аориста је сведен на *-ø* у једнини и *-ше* у множини, односно *-е*, ређе *-о* у једнини и *-оше* у множини (којем се прикључило факултативно ново *-еше* код неких глагола).

Наставак *-ду* у 3. лицу множине презента у ствари је иновација само утолико што је некадашње *-де* из *вёде*, *даде*, *јёде* замењено са *-ду*. Нова је, наравно, и садашња раширеност тог наставака.

Као целовит систем сачували су се наставци презента. Сви остали лични наставци су реликти и јављају се у једном или два лица у једнини, одн. множини, или у парадигми само једног глагола, *јесам*, који, додуше, има изузетно високу фреквенцију, нарочито због своје функције помоћног глагола у перфекту.

734. Инвентар конјугацијских образаца није претрпео неко битно смањење. Ако одбијемо ирегуларну и хетерогену I глаголску врсту и неколико

иђићи, слаићи, здаићи, жмаићи или жмиићи, сниићи, сјаићи имамо *живијићи, дубијићи, цријићи, илевијићи, гребайићи, дерайићи, ждераићи, жвакаићи, сисаићи, бријаићи, клијаићи, иливаићи, њеваићи и њојаићи, шиљаићи, зидаићи, жмуријићи и жмиријићи, сновиаићи или сневаићи, сјаваићи*. Нису уопштени облици *расијићи, сјасијићи, вршијићи*, који у књижевном језику нису прихваћени, или се и ту употребљавају само факултативно. Међутим, иако овај списак није комплетан (пored осталог нису укључени прасловенски глаголи незасведочени у старијем српскохрватском и такви којима у банатским говорима нема трага), он је довољан да се схвати да је значајан део некада једносложних основа замењен проширеним формацијама. Ипак, ово не представља претежан део наслеђеног фонда једносложних инфинитивних основа, нарочито ако се узме у обзир фреквенција глагола о којима је реч. У начелу, архаични систем се чува.

Проширење презентске основе јавља се нешто ређе. Место *дрем, ждрем, чиѐм, жвѐм, сем, шѐм, здам, вѐм, сним, жсим* говори се *дерѐм, ждерѐм, чиѝам, жваѝѐм, сисам, шиѝѐм, зидам, (за)ѝовѐдим, сновиам или сневам, жмирим и жмурим*, а поред *ѝрем* и *ѝрејѐм*. С друге стране, доследно се чува атематски презент *јѐм*, а нема ни проширења *-је-* у облицима као *ѝкајѐм, врије*, заступљеним у понеким дијалектима, па углавном ни *-д(н)ѐ-* у *дад(н)ѐм, знад(н)ѐм* и сл. Изостаје и *а* полугласничког порекла у *жањѐм, ѝарѐм, шањѐм*, с тим што су одговарајући једносложни облици у два случаја истиснути на други начин, доследно или факултативно.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

ПРИЛОЗИ

Прилози за време

а) Заменички

735. Из основног система заменичких прилога за време испао је *ишад(а)*, истиснут од синонимичног *онда*. Тако се систем свео на *кад* — *сад* — *онда*:

кад је ишô било? Ф Бш, *каш си биô?* НК, *каш сам ја сийиго* Бк, *каш сам се довела* Бк, *Када смо ми ôчили кѹћи на иодне, а ја намришѹен* Ит, *каш се измѣнуло* СЦ, — *макар каде* Бк НБ, *ишô нѣма каде ћемо* Ђ;

сѡд јѡш НБ, *ѣишô га сѡд* Ф, *ио ôвим сѡд* Ф, *сѡд му ишѹу* Ит, *сѡд, видѹиѹе, кѡко је сѡд* Т, *сѡд је овако, а дрѹгидан је онако* Пе, *сѡд је рѣд* Т, *сѡд' јѣсиѹе* Бк, *кѡо сѡд* Т, *ишѹио кѡо сѡд* СК, *кав сѡд* Бк, *ко сѡд* СК, *није било ко сѡд* Бш, *когѡд сѡд* Бк, *каогѡд и сѡд* Т, *сѡш сам усмрдила рѹке* Ф; *сѡ ѹу иѹе ишѹћи* Бш, *сѡ ѹ ја доћ* Е, *сѡ ѹ ја* Ме, *сѡ ћемо слѡвиш* Км, *сѡ ћѣиѹе* Бш, *сѡ д'ѡу нас иѡклаиш* Мо; *и сад* НБ, — *сѡда* НБ, — *сѡде* СЦ, *кѡ ће њим сѡде даиш* Чј, *е дакле*м сѡде, *сви су ирѣкуѹѣени* Сф, *е сѡде имам* Бш, *а сѡде ишѹѡ се рѡди* Чј, *иѡко је сѡде време* Чј, *било је сѡде јѣдно венчање* Чј, — *сѡдека* Бк Ит, *сѡдѣка* Бк Е Ме, — *сѡдекана* Ит Ф СЦ, *ош сѡдекана* Т, *сѡдѣкана* Ф Е НБ, *и садѣкана* НБ, *сѡдѣкана* НБ, — *сѡдѣна* Ч Ф Е Ме Км НБ, *до сѡдѣна* Е, *и садѣна* НБ, *сѡдена* Ит Ж Т Ф, — *сѡденана* СЦ;

ѡнда Т Бш СК, *ѡнда је било* Т, *ѡнда се иѡљѹбиду* СК, — *ѡндак* Бк Т Бч Сф Ф Бш *В 173, *ѡндак' Ит* Пе Ме, *ѡндак је* Бш, *ѡндак иѹек чѹјеш мѡмце* Чј 5; *иѡндак* (потврде у т. 174), — *ѡндакена* Ит, *ѡндакѣна* Ф Е Ме, *иѡндакѣна* Км, — *ѡнак* ЈТ Ит Бч Сф, *ѡнак' се најѣиѹе* Ч, *ѡнак иѹекем ѹдари* Ит, *иѡнак* Ит Т, *ѡнакена* Ж З.

Од *кад* је изведено у *кадашње време* „давно“: у *кадашње време* свѣ било држѡвно Ч, *било е у кадашње време* Ч, *ишô је било кадгод у време кадашње* НК.

Посебно ћемо поменути *каде* у конструкцији *имаџи/немаџи каде* „имати/немати времена“:

џмам каде Ит Ки, џмаш каде Ит, да џмāмо каде Ки, џмала каде Ф, џџе џмаџи каде Сн, кад би Чџда џмо каде Бк, кад би џмо каде Пд, нџмам каде да рџчам Ит, нџмам каде Мђ Ф Пе Ме СК, нџма каде Ит Ф Бш НК, нџмамо мџ каде СК, нџмаду џни каде Пе, нџсам џмо каде да џчим Мђ, нџсам џмала каде Ми, нџ б џмала каде СЦ.

Овде *каде* има наставак Гјд именица *а*-основа, уп. генитив у *имаџи* *времена*. Иста генитивна мотивација објашњава и *-е* у *од вајкаде* Сф, *вајкаде* Ит.

Од предлога уз *кад* долази једино *од*:

оџкад ја џанџим Бк, оџкад је Иџџеја Ит, оџкаџ смо Ки, оџкаџ сам сџџао на мџе нџге Ки, џмро је оџкад Ит.

Са *оџкад* је синонимично *оџкако*, иако потиче од каквоћних заменица:

оџкако се џџсеје жџџо З, оџкако је Сн, с џџга сам кџџо џву фџрмџ оџкако је џџшла жџна Ит.

У Ит је забележено темпорално *џџкле*, у Ч реченица *џџкле џе џва џџџа*, а у Ит *џџкле га џроџерџву џџкле га не џџџи кџко џрџба*. Прилог *џџкле* „дотад“ засведочен је и у реченицама *џџкле је џџџо вџз и нџс џџџвари Ит* и *џџкле смо сџџили џ џу џџму Бк*. Слично томе, јавља се и *џџнде Пе*.

Наспрам прилога *никад* не стоји *некад*, већ *кадгод* „некад, у своје време у прошлости“ и *другдаш* (*другдеш* и сл.) „некад, каткад“:

Ја Крџсоју нџсам вџлела нџкад Ф, нџ џрџбаш ми вџше нџкад Ф, нџкад вџше Ф, нџсу нџкад кџџи НБ, — нџкаџена Ф;

Си се вџзала џџ кадгод? Сп, Тџ је бџло кадгод Бк, кадгод е бџло Пе, бџло кадгод Ф, џџшли кадгод Ил, џџмо су кадгод бџли Тџрџи Бк, кџџ се кадгод кџсио Мџли рџџ Ит, џџсле је кадгод изџшла џлавџџна фџрба Ф, џџ је бџло кадгод у вџреме каџашње НК, — кџџ су џџшли кадгодена џви Арџџџи у Бџку Бк, кадгодена Ит Цп Пе, кадгодџена Ч Ф, — кадгодџкана Ф (уп. и кад гџџ бџде кџкво вџреме Бд),

дрџгдаш мџлко смо забавили, а џно се смџкло НБ, џџјаџе јаџе дрџгдаш нег ваџар Е, дрџгдаш сам дубџко џро, дрџгдаш нџсам Е, у кџџу се џџдару дрџгдаш Бк; Саџ је џвако, а дрџгдаш је џнако Пе, џма дрџгдаш гџрко, нџ мож да га јџш, џма дрџгдаш џџбро Ит, дрџгдаш сам бџла у џџџан (мало пре) и сџџ мџра џџе џ џџџ Ф, дрџгдаш џџслушамџ, дрџгдаш нџсџавимџ да џџјемо Бк, дрџгдаш сџџџи џо џрџ-џџџир џана Бк, кџко ја лаџано дрџгдаж џџџем Ит, — дрџдеш Км Мо, дрџдеш џе да рџџи Ми, дрџдеш џџко је бџло Сн, дрџдеш сам џџ ураџио Пд, џџџровски џџс дрџдеш џве недеље, дрџдеш џрџџ, дрџдеш џџџир Ки, дрџдеш си џџбар, а дрџдеш си сџџџи Ки, дрџдеш је џвако, дрџдеш је џнако Пе, дрџдеш је џвако бџло Ми НК, дрџдеш џма, дрџдеш нџма З СЦ, дрџдеш је џџко Ми, дрџдеш кџже да сам џџбро ураџио, дрџдеш кџже да нџсам Км, џма дрџдеш џџко мџџо здџџво Ки, мџ смо рџџили џвако, а дрџдеш мџ џџ и џџваџамџ Км, џма дрџдеш џџ џваџџиш мџло рџбе, а дрџ-

гдеш *ува̀иши* мнџо З; *дру̀гдеш* З, — *дру̀годаш* З, *са̀д је ова̀ко*, а *дру̀гидаш* је она̀ко Пе, — *дру̀годеш* З, — *дру̀гдож* Мо.

Изгледа да облик *дру̀годаш* преовлађује у севернијим крајевима (и З), а *дру̀гдеш* у јужнијим (и Е).

Остали (незаменички) прилози за време

736. Систем прилога за одређивање времена према актуелној сукцесији дана́ близак је оное у књижевном језику:

јуче Ит Ф Ме Бш;

да̀нас Бш, *кав и да̀нас* Ф, *да̀нас врши* ња *но̀нос реди* Бк, *да̀наске* Ит СК, *да̀наскена* Ит Пе, *да̀наскѐна* Ч Ф НБ;

су̀йра Бш, *су̀йра на̀вече* Ф; *за су̀йра* Ф;

ипрекòсу̀йра Ф, *ипрекòсу̀йра* Км СЦ Ки НБ Мо.

У значењу „прекјуче“ говори се *одонòмад* и сл.:

одонòмад на̀ноћ Бк Ил Ит Ж Ф, *одонòмад* Ф Ме Пд Сн, *одонòмада* Бш, *одонòмадне* Бш Ки Пд Сн СК, *одонòмадѐкана* Ф.

Наравно, *ипрѣкодонòмад(не)* значи „накјуче“:

ипрѣкодонòмад Ж Ф, *ипрѣкодонòмадне* Пд, *иприкодонòмадне* СК.

Уз *су̀йра да̀н* Сф Ч Пе Ф Е СЦ Ки говори се *су̀йри да̀н* Ил Бк Ш ЈТ Ж Т Сф Ф Сп Ки Мо, *су̀йри да̀н се вѐјало* Сф, *су̀йри да̀н идѐмо* Е, *ѝо се су̀йри да̀н о ручку је* Ит, *су̀йри да̀н њмаду ма̀ло да̀ће* Чј, *су̀йри да̀н нас̀тавѝду* Ми, *òс̀тало је до су̀йри да̀н* Ит, *кад смо òчли су̀йри да̀н на ручак* Ит, *ѝд.п̀ва се гу̀вно за су̀йри да̀н* Ме, *су̀йри да̀н сам св̀ршио* Мђ, *су̀йрида̀н* СЦ СК.

Настанак облика *сј̀йрида̀н* (код Вука) тумачи Скок, ЕРХСЈ под *ј̀йиро*. Можда је утицала и синтагма *дру̀ги да̀н*.

737. Прилози који одређују време према деловима дана имају више особености:

да̀њу Бш, *и но̀ћу и да̀њу* Сф Ф, — *да̀њом* Е СЦ НБ Ки Ћ, *њма ко̀ја је за̀гребала и да̀њом* Ит, *да̀њом врши* Ж, *да̀њом òрем*, *но̀ћом чу̀вам во̀лове* Сн, *кав и да̀њом* Мђ, *да̀њом* Мђ Ф Бш СЦ Ки Ми Пд НК, *да̀њом и но̀ћом и да̀њом* НБ, *но̀ћом и да̀њом ф̀ури* Ки, *и да̀њом и но̀ћом* Ит, *и но̀ћом и да̀њом* НБ Дс, *и но̀ћом и да̀њом* Бк;

но̀ћу Цп Ч Бш Сп, *и но̀ћу и да̀њу* Сф, *да̀њу и но̀ћу* Ф, *но̀ћу до њо̀ноћи* Ме, *да̀најс са̀иши но̀ћу* Цп, *сад иду с̀више но̀ћу* Пе, *нѐћу вала но̀ћу* Ф, *иду но̀ћу* Пе, *идеду но̀ћу* Чј, — *но̀ћом* Е СЦ, *но̀ћом* Мђ Т З Е Ме СЦ Ми Мо Пд Сн Ћ, *но̀ћом се в̀иди* Бш, *в̀идио но̀ћом* Ит, *в̀ид.ли су кр̀мачу но̀ћом* НК, *до̀ће ма̀чка но̀ћом* Ж, *иде са̀мо но̀ћом* Е Бш, *иду но̀ћом* Е, *мла̀деж иду но̀ћом* НБ, *ишле но̀ћом* Ки, *кра̀ли су но̀ћом* НК, *но̀ћом нѐмаш м̀ира* Ит, *но̀ћом ѝд.сло ку̀рира* СК, *но̀ћом ѝредемо* Ит, *но̀ћом ѝу̀јујем* Пе, *и но̀ћом сам ѝу̀шио* НК, *ко̀ји но̀ћом ра̀ду* Ит, *у̀р.чи се у један са̀и но̀ћом* Ћ, *но̀ћом* Мђ Ит Бш Ме Ки

НК, *ишо нòћом* Бк, *нòћом су ишли* 3, *нòћом иасли* Пд (изгледа да су облици *дању* и *нòћу* најјаче концентрисани на југозападу, око Цп, Сф, Ч, Пе и Ф);

сїноћ Цп, *сїноћ* Ме Бш Ки, *вї сїе сїноћ мєне наговєсїили* Ж, *нє знам ишїа е сїноћ било* Ж;

вечєрас Бш, *вечєраске* Сн, *вечєраскєна* Ф;

нòћос Бк Мђ Ж Пе Ме Бш Пд НК СК, *нòћос се дєсило* Сн, *дòће иа ће нас иòјєсїи нòћос* Цп, *нòћос нїишїа нїсам сїаваала* Ф, *сїаваће нòћос* Ит (примери показују да овај прилог има два значења, „прошле ноћи“ и „идуће ноћи“), *нòћоске* Ми Ки Пд СК, *нòћоскєна* Ит, *нòћоскєна* Ит Ф;

јўїрос Ф, *кажем јўїрос овим дєвòјкама* Ф, *òдјўїрос* Ит Ф, *јўїроскєна* Ф.

738. Релативно су разноврсни прилози (одн. прилошки изрази) који се творе везивањем предлога за именице које значе делове дана:

да ми дòђетїе дòвече Ж, *вї ћетїе дòвече кўћи* Ф, *дòвече ће бїде и́равò вєсело вєче* Ф, *дòвече* Ч Бш Сп, — *седїмо до дòвече* Бк Пе, *оїи и́одне до довече* Мо, *седим ја дòдовече* Пе, *сaðенєш дòдовече* Мо, *дòдовече* Км СЦ, — *на́вече* Бш, *сўїра на́вече* Ф, — *и́рдєвече* Бк Ч Ф, *и́ридєвече* Км СК, — *док н изађу звєзде с вєчера* Ф, с *вєчера* Ит, — *ўвече га доведу* Ф, *дòшо мòмак ўвече* СК, *òнда нїсу ўвече ишли* СК, *кад ўвече òви дòђеду кўћи* Ит, *субаїом ўвече* Ж, *зòву и́е ўвече ј гостїи* Ч;

оїи и́одне дò доноћ Сф, *дòдоноћ су узєли и́рїи офици́ра* Ит, *дòдоноћ* Пе, — *за ноћ* Ит, — *одонòмад на ноћ „прексиноћ“* Бк Ил Ит Ж Ф, *на нòћ* СК, — *и́рдє ноћ* Ит Т Сф 3, *сас Рўсима до и́рид нòћ* Ми, *и́рид нòћ* Е Пд, — *млòго и́уїи дòђеду и́рєконоћ* Ит, *и́рєконоћ гòру елєктїрике* Ит, *и́рєконоћ* Ил Сф, *и́рєконòћ* Ч, *и́рикòнòћ* НК СК, *и́рєконоћи* Ж;

зაјўїра Бд Ит, *зაјўїра* Бк Ит Ф Т НБ СК, *зајўїра* Бк Ф НБ, *зајўїра* Ф Т 3 СЦ Бш СК, *зајўїра* ЈТ Ит Ж Сф СЦ, *зајўїра* Бд, *сaðндук зaиї́ра наїо́ље* Ит, *зaиї́ра* Бд Ч 3 Ми Мо, — *зaјўїро* Бк СК, *зaјўїро* СК, *Требиће на враїи зајўїро* Мо 3–89, — *зaјўїре* Сп, *зaјўїре* кò урани Бш, *зaјўїре* Бш, *ука̀дїм зaјўїре* Бш, — *ўјўїру* Ит, *ўјўїру* НБ, *ўјўїру* СК, *ўјўїру* Ф СК, *мòгли би дòўјўїру* Пд, *дòўјўїру* НК СК;

зa дaна Ит Ф Е СК, *и́рєко дана* Мђ, *и́рїко дaна* НБ;

до и́одне Пе Ф 3, *до и́одна* Ит НБ, — *на и́одне* Ит, — *око и́одна* Ит, — *и́осла и́одне* Ит, *и́òсла и́одне* Ит Ме, *и́осле и́одне* Пе, *и́осле и́одна* Ит, — *и́рє и́одне* Ж, — *урсрєд и́одна* Ит.

Прилог *зaјўїра* је и „општебачки“ (И. Поповић, Госп. 228), а забележен је и у Мачви (Б. Николић, Мачва 269). У облику *зaјўїро* преузет је завршетак НАјд именице *јўїро*, док ће *зaјўїре* бити плод контаминације са старим прилогом *јўїре*, некадашњим Лјд.

739. Систем прилога везаних за годишња доба обухвата неколико серија јединица:

а) *лѣти* Ил Ч Ф А Е Бш Пд Сн СК Дс, *лѣти* *ишо* у *йѣйуче* Ки,
зѣми Ит Сф Ф А Бш СК, *йѡ* *куѣма* *зѣми* Ф, *зѣми* *се* *йѡ* *йрѣйраѣало*
3, *йѣиѣа* *се* *зѣми* Ит (као и у књижевном језику, уз ове прилоге нема одго-
варајућих изведених од именица *йролеѣе* и *лѣиѡ*);

б) ў *йрөлеће* Цп, *дѡђемо* у *йрөлеће* Ит, у *йрөлеће* *йўсїи*ду Бк, *ласїе* *свѡке* гѡдине у *йрөлеће* *долѣйу*, а у *јѣсен* *одлѣйу* Бш,

ѹ лѣтѣ ЛТ Ф СФ Ч СЦ Ки, ѡнѡ је смрѣи Свѣтѣога Саве ѹ лѣтѣ Ит, ѹ
лѣтѣ йѹсѣу кѡње у йѣриѣ Цп,

ÿ jesēn Е Бш Ки НБ Пд, *ÿ jesen* Дб Бк Мђ Ит Ж Сф Ч А Ме Сп, *ÿ jesen* Ж,

ÿ зѣму Пе Ч Ф Ки, ÿ зиму Дб Лт Ит Т Сф Ф;

в) на лейто Ки НБ,

на̃ зѣму Бк Ит Ф Ъ, на̃ зиму Бк,

на *пролеће* **Φ** (значење је „идућег лета“ итд.; вероватно је случај што немамо потврде за *на јесен*);

г) *ἰρὸλειῶς* Бш НБ Сн,

лѣйѡс Ме Км Бш, лѣйѡске СЦ,

јесèнас Бш, јесèнаске Ми, шò се зна да је јесèнас доведèна Пе,

зімус Ф, зімӯс БШ СК, зімӯске СК;

д) *йрѣко лѣша Ж Ч Ф, йрѣко лѣша Км Бш Ми, йрѣко лѣша йрѣдѣје
јѣгањеце Бш, ѡстѣне за йрѣко зѣме Ит;*

е) дѡ јесени Φ , за јѣсен Φ , ѡрѣд јесен Φ .

740. За означавање сукцесије година служе прилози:

ла́не Ит Ф Ме Бш СЦ, бо́ље нег ла́не Ч (тако и ла́њске го́дине Ит);
 ономла́не Ж Ф, ономла́не Ч (уп. ономла́не у Иванди, Чешљар, Иванда
 128);

до године Бк Ф Е Бш СК.

741. Сталну радњу или бивање обележавају:

[illegible]

на́век Ж А Е Дс, *што́ је б́ило на́век Ит Ки, на́век док си ж́ив Ф, на́век су ј́ели л́ебац с куку́рузом Ит, на́век н́осио Пе, на́век у р́ишћу Сф, на́век се ш́укли Е, на́век Е Ме Ми НБ Ки Пд СК Ђ, он́ је на́век б́ио од́лична в́ладања Км, што́ је б́ивало на́век ш́ако Км, ни́је и ко́рела на́век Км, да́јем ши́ за на́век Сн, на́век је в́лаш л́ебац Ит, на́век сам им́ала дру́штва Ф, на́век је на́шо н́овац, кад ѓод је о́ро Пд, од на́век ло́иштом смо ра́дили Ит, мо́ж да о́стани́те о́де за на́век и́а ж́иви́те Ит.*

вѣзда ѡкрѣћеіе Ит, *вѣзда* Ит;

и тако нејресџано Ит;

фўрӣш „стално, без прекида (< нем. fort) Ки СК, фўрӣш ми нā очи Діба Цп, фўрӣш шāко сирōма Ф, фўрӣш све глєдим Ит, кāко мōди шāко да ми глєдини фўрӣш ў очи Ф, фўрӣш грицка Ф, фўрӣш ми ўши звїждоу З, ош четїрнāјз гōдна идчо и фўрӣш Сф, фўрӣш сўје и пайрикаша Ж, фўрӣш с машином рāдимо З, фўрӣш свєтї виче Ч, фўрӣш стїди Мђ, јā нє знам за дōбро, фўрӣш за хрђаво Пе, фўрӣш їма идсла Пе, фўрӣш идеш пā идєш Цп, фўрӣш ў шo идѹ Ит, и фўрӣш идѹ, чїстїшу шō Ит, ишла сам фўрӣш у наїи́каче Бк, фўрӣш кāйъе вōда Ме, фўрӣш ше мўчи Ит, фўрӣш је нōсио шāl Пд, фўрӣш идврђе (= повраћа) Ит, фўрӣш да рāдим Ит, фўрӣш ш њїма сам Ж, їевā се, їгрā се, свїрац фўрӣш свїра Ит, сєди фўрӣш код мєне Пе, фўрӣш стїājало Т, фўрӣш му се шāко чїни Ит, и фўрӣш шїўдїрам („размишљам“) Ит, ако ћу шїў фўрӣш да рāдим з дāна у дāн Ит, — фўрїшом смо е мўзли Ит, фўрїшом су рāдили Ми, он фўрїшом гōвори Ил.

Док се *увек* јавља претежно у кикиндској зони, *навек* покрива цело подручје. Такво стање само донекле одговара ономе у Бачкој, где ареал облика *увек* захвата север и запад, а *навек* југоисток.

Овде треба поменути и *свакидāн* НБ, (одећа) *за свакидāн* Ит 3.

742. Неколико прилога исказују блиску временску релацију:

оїдич Ч Ф А Мо, зал ніси оїдич свє їзо Ме, оїдиче Ит, оїдїче Ит, оїдїче Ит;

јеси бїо скòро у Вр̃шац Бк, скòрò сам бїла Ф;

до̀скѡро Ф Е, кр̃с је б̃ио до̀скѡро Бк, њм̃ли до̀скѡро м̃лѡго з̃ѣм̃ѣ Бк.
до̀скѡрѡ смо ѡ̃ако Ф, до̀скѡрѡ сам ѡ̃шла ѡ̃амо Ф;

скòрим је òчо СК, скòрим је йрǎвила а́ьину НБ, — скòрим ће бй́тии СК;

ѡма ЈТ Иг Ф Ме СК, ѡма ѡѡ Милану Тѡрошким Пе, ѡма се иѣре Ч;
ѡма чело сѣла ѡма Тѡмиш Бк, хѡма Нз Бк ЈТ СЦ Ки,

ѓмо Ме НБ Ми Пд Ки Мо Сн БА СК НК, хѓмо СЦ,⁶³¹

ѡман Ит Сф, ѡман унуѡра да ѡђе Ит, хѡман Мђ Ит,

ѡмак Сф, хѡмак Ит;

шаки „сместа“ ЈТ, шаки је она одлетила ИТ.

С друге стране, велика временска удаљеност означава се прилогом *одавнo* СК, *одавнo* Бк, *одавнo* Бк Ф СЦ Бш, *одавнo* је *било* *иџ* НБ, *иџ* *иџене* *кџери* *одавнo* *кору* Ит (овај прилог значи и „давно“ и „одавно“; прилог *давно* као да није у употреби).

⁶³¹ О овом облику, распрострањеном на северу Баната и у Бачкој, в. т. 131.

743. Временску сукцесију одређују следећи прилози:

и^рво је к^дло б^ило Т, и^рво се ж^нџ^ло Бк, с^иа^ије су и^рво имали Ит, —
и^си^рва З Сн;

из^раније није б^ило и^и ко^икоши^ињици Бш;

и^о је и^ре б^ило Ил, и ђ^аволи су и^ишли и^о з^ем^ли и^ре Бк, и^ре су м^ог^ли
д^ва, и^ри б^ра^ита да с^ед^у з^ај^едно Бк, и^ре се с^иг^рали Ит, и^ре су ро^ђа^вали ви-
ног^ради Ит, и^о је и^ио су и^ре с^иа^ири к^азали Ит, и^ре је б^ила и^иу к^ав н^ика
ск^ела Ит, и^ре су и^ишли и в^иле Ит, и^ре су и^ишли Ду^навом с^ил^авови Ч, с^ад о^во
н^еко^лико г^од^ина н^ема, а и^ре д^ођу с к^дли и^а и^рд^су Ф, д^он^ела је у и^иа^фи^р
кр^ев^еи, а и^ре је и^о б^ило д^ру^кчи^{је} Ф, д^и и^ре д^ии^дне Ф, и^ре је б^ило з^ор^аво
и^ои^иџ^ено Т, и^ре је б^ило и в^иле СЦ, к^ао и^ио су д^ев^ојке о^йл^еи^ив^але и^ре Пд
(з^наче^не је у м^ногим п^римерима оч^иг^ледно „н^екад, у д^ав^нини“), — и^си^ре
није б^ило НК, д^ви к^ои су о^ии^ре к^ажу Ит, — н^ај^ире с^ри^ске д^ев^ојке н^ису и^ишли
н^ођом Ки, н^ај^ире СК;

м^лд^о и^ређе д^он^ели су в^рш^алице НК;

ф^ри^иско се и^осле и^рг^ла н^аи^ираг Ф, и^осле в^ише н^ије Мђ, и^о су и^осле
на^сл^ед^или с^иа^ије Ж, и^осле м^еи^ии^о Бк, и^осле се у^ки^нуло Т, и^осле је к^ад^год
из^ишла и^лав^еџ^ина ф^ар^ба Ф, — и^осла НБ, д^нда се и^осла в^ије (ж^ито) Бш, и^осла
ка^ии с^мо се д^ели^ии З, и^осла и^ос^ии^омо до У^ск^рса Ф, и^осла о^ие^ру и^е с^уд^ове
Пе, и^осла к^ад је с^аз^идо Ч, и^осла су и^ра^вили с^веће З, —

ј^а сам н^ај^ио^сле б^ио з^ай^исан СК, — н^ај^ио^сла к^аже Ф, н^ај^ио^сла Бш;

на^ид^осл^еи^ку Ит Ф СК, з^ои^о ћ^еш на^ид^осл^еи^ку да д^об^иј^еш Ф, в^еч^ер^ано
ш^иј^иве на^ид^осл^еи^ку СК, на^ид^оску Ки.

744. Разне односе, временске или са временском компонентом, показују прилози:

в^ећ Ко Пе Чј Сп Е Ме Км Ми Мо Пд НК Ћ Дс, в^ећ је в^рме Сф, к^ои
су в^ећ б^или Ит, — в^ећем Ит СК, б^ило је в^ећем д^ан Бк, о^н л^ег^не в^ећем Бк⁶³²
— з^на^ише в^ећер Пд, в^ећер СК Дс, Т^е с^ас с^алом н^ису с^ла^ишке, в^ећер с^лане Мо
З–66, н^ов^ем^бер м^ес^ец в^ећер Пд; у^ии^им у^дарио р^аи^и СЦ, у^ии^им м^е в^ик^не Ф,
у^ии^им р^уч^ак г^ои^иов СК, у^ии^им д^ође и к^ас^аи^ин Ит, у^ии^им д^олази н^аш и^ос^ла^иник
НБ, у^ии^им је и о^н д^ои^о Ф, у^ии^им је и д^еда с^ии^иго Бш, у^ии^им с^ии^иго ј^едан о^фи^ци^р
Мо, у^ии^им о^ни д^ођо^ше Ф, у^ии^им се и^ок^ва^ру Ми, у^ии^им ћ^е н^аш с^ии^ии^иц и^ии к^ућ^и
НБ, у^ии^им ћу и ј^а с^ии^ии^ии СК (ло^кативски на^ста^вак овог п^рилога п^оказује да
је п^родор -и^и у Лјд п^ридевских з^ам^ени^ца с^тарији од у^пот^ре^бе а^куз^ат^ива м^есто
ло^кат^ива);

о^ие^и Ш Ит ЈТ Ж Бд Пе Бш СЦ Ки НБ Мо СК, о^ие^и Ш Бк Ит Ф Т З
Км Ки Мо Сн НК Дс, и о^ие^и и^имо Ки, и с^ад м^ора-о^ие д и^дем Ф, к^ад ј^едан
м^а, о^ие^д о^ва^имо Ит;

⁶³² Српско в^ећем п^ослужило је као модел за румунску п^оз^ај^мљ^ен^ицу *veset* (M. Tomici, *Note etimologice*, Limba romina 15, 1966, 139).

на̀ново Цп Ф З Ми, ле́гне на̀ново Сф, и́дчо на̀ново ш́рговину СЦ, да
ра̀дим на̀ново Ит, на̀ново све́ ЈТ;
не́ки и́уџа Ит, ои́сеџи не́ки и́уџа Ит, — ви́ше и́уџи Ит, уједа́миуџи Ж Ђ;
ра̀но Ф Ит, ра̀њије Мђ Ит, ра̀њије Сф;
до̀цкан Бш, здра̀во до̀цкан Ф, и́шла сам до̀цкан Ф,
до̀цка̀није се ле́гало СЦ, — до̀цни́је Сф Бш, до̀цни́је Сф, — ка̀сни́је Ф,
је́дна је гу́ска ка̀сније и́рџнела Бш.

Прилози за место

а) Заменички

745. Наслеђени систем претрпео је значајне промене, које су пре свега оштетиле дистинкцију између трију основних значењских типова (где : камо : куда).

Упитни прилог *ди* носилац је како значења места, тако и значења циља кретања:

ди си? ЈТ Ки, *ди* је? Ил Бк Цп Пе СЦ Мо Пд БА, *ди* је га? Ф, *ди* је са̀д? НБ, *ди* су? О Бд, *ди* з би́о? Ме, *ди* си би́о? Бш, *ди* жи́виш? Бш, *кра̀ли* су *ди* су *кра̀ли* Ф, *не́маж* *ди* да и́ијеш Ит, *ди* ни́сам би́о? Т, *и́мам* ал *не* *зна́м* *ди* Ки, *ди* *ћеду* и́џцаџи? НБ, —

ди и́деш? СЦ, *ди* је о́чо? НБ, *ди* ч́у? Бч, *ди* *ћеш*? Ит Бш Ме СЦ Сп, *ди* *ћеш* да бе́жиш? Бш, *ди* *ћеш* с њи́ме? Бш, *ди* *ће* о́на с о́ви сџа̀риџи де́вој-кама? (= *ћеркама*) Ф, да бе́гамо, *не* *знамо* *ди* *ћемо* Ит, *гледај* *ди* *ћеш* са̀ мно́м Ф, *не* *знаш* *ди* *ћеш* ни *ку́да* *ћеш* Ки, — *Ја* *ћу* да о́дем. — *А* *ди* *ћеш*? Ме, *и́шџ* сам *ди* сам мо́го НК, *ди* је во́ду? Мђ, *ди* *ћеш*, *Ђу́ро*? СЦ, *знаш* *ди* смо бе́гали? Бк, *ди* и́ре о́иџдне Ф, *ди* *ко* *зна* СК, *не́маду* *ди* Сф.

Значење упитног *ди* у реченици *ди* *ће* да *зна* *на́род* Ч одговара дефиницији у РСАНУ под *где* 1. в. „у чуђењу (у узвичним реченицама), кад је реч о нечему немогућем, неприродном и сл.“

Ако иза прилога *ди* не следе друге речи у саставу исте реченице, он носи дуги акценат (*ди́*, с потврдама из Нз ЈТ Сф Бк Пе Ф Км НБ Бш Ми Мо, тако и *које* *ди́* Ф, *би́ло* *ди́* Сп).⁶³³

746. Сложени су са *гди* прилози, очигледно с истим двојством значења:

не́гди Бк Ш ЈТ Ж Бч Ф Ме Бш Ми Пд СК, *и́ма* *га* *не́гди* ова́ко де́белог Ж, о́на је *би́ла* *не́гди* Ит, *и́а* сам мо́ро *не́гди* да *у́ћем* СЦ, *јел* *идеш* *не́гди*? Ит, *о́иџишо* *не́гди* Ил;

⁶³³ Овакво акценатско двојство код упитног прилога за место постоји на многим странама, в. нпр. Недељков, Каћ 352, Стевовић, Гужа 600. У ствари, овај се прилог влада као упитне заменице *и́ишо* (*и́иџа*) и (*и́и*)*ко* (уп. т. 9, нап. 79).

нигди наћи нѡжа Ф, нигди нѡжове наћи Ф, нигди нѣма врѹћа мѣстѡа СК, — нисам ѡдфалио нигди Ч, нѣма нигди Ит, нигди нѣшѡа се нѣ чуе Ит, није нашо нѣшѡа нигди СЦ, ми нисмо нигди њѡ рѣстѣрали Ми;

нико није смѣо ићи нигди Ит, нѣ смеш нигди ићи Ме, нѣ мѡрам ићи нигди СК, нѣ јдем вѣлико нигди Бк, нѣ јдем нигди Км, нѣ јдем нигди Ми, нѣ јдеш нигди З, нѣ јде се нигди Ф, нѣ јде се нигди рѣно Мо, ѡај дан се нигди нѣ иде у сѣло Ж, није шрѣбо ѡн д иде нигди Ф, није ѡна ишла нигди окрѡм у цркву Мђ, ѡа не ѡииче нигди Ч, нѣ иде нигди Мо, нѣ воле нигди да иде Ит;

нисам вѣдо јсева да ѡма дигод Ф, наћѡе дигод Ит, мѡжда је ѡѹ дѡле дигод Ф, ѡа се јгњѡзди дигод у ѡѹђу кѹћу Ит, — кад ѡде дигод у ѡаѡролу Ф, уѡаѡићемо кѡње д идѣмо дигод Ме, да сѣднем дигод Сф, идѣ л дигод? Сн, бѣчи ѡчи кад идеш дигод да се нѣ саѡпреш Ит (уп. ди гѡд мѡкнѣмо Ф), — дигодѣна Ч Ме, дигодѣка Ч, дигодѣкаѡа Ф (облик дигод забележен је и у Ит Сф Пе З А Е, дигѡђ у Ки, веза ди гѡд у Ит Ф и ди гѡђ Ми НК).

Овамо спада и дигди СЦ. Уп. и мѡр да се рѣзѡије ѡѡ бѡло НБ.

747. Прилога камо нема, у његовом значењу употребљава се куд(а), често с негативном конотацијом (изнуђено одлажење у тешкој ситуацији, одлажење куд не треба, одлажење у пропаст):⁶³⁴

кѹ ћу Ит, кѹ ћеш Ч, кѹ ћеш брѣз новѡца Ф, ѡѡѡа ѡѡац кѹ ћемо Ф, кѹд бѣгѡѡе, мѡмци Ф, ѡди куд ѡћеш Ф, кѹѡ сам ја ѡчо Сф, кѹѡ си ѡшо Бш, — кѹда СЦ, кѹдѡ ћеш СК, нису знѡли кѹдѡ ћеду Ит, кѹда си ѡшо Бш, нѣ знаш ѡѡ ћеш ни кѹдѡ ћеш Ки, ѡѡѡно је, бѡже, ѡѡм ѡѡѡом кѹѡ сам ѡшо Ит, ѡѡѡ је бѡ зѡузѡѡ ку шрѣба да се ѡѡје Ит.

Нѣмамо кѹде Ф одговара конструкцији нѣмамо кѡде, такође са -е (т. 735).

Значење циља кретања (а не места) налазимо и у Нѣ можеш ѡѡ и(з) сѣла нику да идеш Ж, нѣћ ја никуд ићи Ч.

Нема упитног прилога специјализованог за изворно значење прилога куд („којим правцем, којим путем“). Напоменућемо, међутим, да је то значење заступљено у последња два горе наведена примера за куд.

748. Прилог о(в)де сачуван је у свом првобитном значењу, али у неким примерима значи „овамо“:

ѡмали смо ѡде Бш, ѡде се рѡдило сѹнѣ, ѡа ѡѡ лѡкѡа Ж, ѡде на ћѡшак Т, насѣлило ѡде СК, ѡѡћеду ѡде ѹ гѡсѡѡ Ит.⁶³⁵

⁶³⁴ Слично је стање и у разним другим говорима, нпр. код Галипольских Срба (Ивић, Галип. 305), у Вучитрну (Елезовић, Кос. I 337), у србијанском Полимљу (М. Николић, Полимље 502), у Пиви и Дробњаку (Вуковић, П.-Др. 76). Такав ареал наводи на мисао да појава има знатну старину. Уп. РЈА s. v. *kud* 1b) cc) и dd).

⁶³⁵ И. Поповић је констатовао да у Бачкој прилози ди и ѡде могу имати вијативно значење (Поповић, Госп. 225).

Потврде за облик *оде* имамо из готово свих места (в. т. 242). Уп. и *одена* Сф Ит Ж Пе Ф Бш, *одека* Бк, *одекана* Ит Сф Ф, *оденака* Ч, *одекарана* СЦ. У НК је записано и *воде*, *водека*.

749. И прилог *овамо* задржао је своје место у систему:

оди овāмо Бш, *и́ровāлила је вōда овāмо* Бк, *једнīm бāци овāмо, једним òнāмо* Ф, *и́о дође свѣ овāмо од Орловāиа* Ф, *и́о је од јāмyра овāмо сѣлу* Е, *његова је кyђа овāмо* Ит, а *овāмо било дѣбело* Ф, *овāмо дāље* Т. У неким од ових примера јавља се посебно месно значење: „на овој страни (од ...)“.

Друге потврде за *овāмо* имамо из Ж Бч, а за *овāмо* из Ит Е Ме НБ СК. Забележено је и *вāмо* Ш ЈТ.

750. Сачуван је и прилог *овуда*, са доста обличких варијаната:

овуда Ф Ме СЦ, *овyда* СК, — *и́рошо овyдāна сока́ком* Бш, *овyдāкана* НБ, *овyдāкан* СК;

вyда СК, *ајдѣмошѣ вyда* СК;

овуде Пе, *овyдѣка* Ф, *овyдѣкара* СЦ, *овyдāкара* Ки.

Ту је, дакле, сачувана тројна дистинкција: *оде* — *овамо* — *овуда*.

751. Прилог *онде* је редак:

онде Ф СК, *òсшавила и́о онде* Ме, *од онде* Ит.

На месту тог прилога обично срећемо *и́амо*:

и́амо на брѣг има Бк, *и́амо ди је ђошак* Т, *нођиваду и́амо* Т, *и́амо ћеш оне бѣле да обyјеш* Ф, *и́ам и́амо бѣла лyка* Ф, *и́амш и́и и́амо кòи дyнар сйшан?* НБ.

Међутим, у примерима *и́амо* и *нāшраг* З, *мѣше и́амо* Ки, *иа га од-вѣду и́амо гóре* Бк и *òдѣду и́амона* Сф ипак се чува значење циља кретања. Слично је и у везама *и́амо* и *āмо* СК (иначе није *āмо*, већ *òвāмо*!), *и́амо иа òнāмо* СК.

752. Прилог *онамо* задржава своје место у систему:

òишò је òнāмо Ме, *једнīm бāца овāмо, једнīm òнāмо* Ф, *и́амо иа òнāмо* СК.

Потврде за облик *òнāмо* имамо и из Бк НБ Ки Дс.

753. За прилог *онуда* располажемо само једном потврдом, из СЦ. Ипак, то је, заједно са потврдама за *одонуд* и сл. у т. 757, довољно да утврдимо да је та позиција у систему остала неизмењена, тј. да је тројна дистинкција у начелу очувана, додуше у нешто измењеној реализацији: *и́амо* — *онамо* — *онуда*.

754. Прилог *шӯ*, који у књижевном језику држи позицију члана на *ш-* у серији *где — овде — онде — шу*, и у банатским говорима стоји на том месту у систему:

ко гдд је шӯ, шд је свѣ нѣше рдђено Бк, шӯ нѣ брег Т, Ђшо га шӯ, кош кѣије Ф, шӯ игру дѣвдјке Ф, има шӯ вѣздан ддбора Ф, има шӯ и црни и бѣли Ф, шӯ код млйне НБ, шӯ ди је шд оре (= тај орах) СК, мджда је шӯ ддле дигод Ф, кад је шӯ, шӯ је, кад нѣје, нѣје Ф, шӯ су вѣшали лѣуди рѣбу Ж.

Са партикулама имамо:

шӯна Ил Цп Сф;

шӯне Сф, *изнѣнеш шӯне* Цп, *ушо шӯне* Цп, *шӯнена* Цп Сф, *шӯненак* Ил.

Обе синтагме са *шӯне* из Цп садрже значење циља кретања, које — можда случајно — не долази ни у једном од наведених примера са простим *шӯ*.

755. У т. 751 показано је да се предлог *шѣмо* понекад употребљава у изворном значењу.

Прилог *шуда* засведочен је приличним бројем облички разноврсних по-
тврда:

шуда СЦ, *шудѣ сам ѣрдшо (двудѣна сокаком)* Бш;

шудѣна СК Ћ;

шудѣкара Ки;

ѣрдшо шуде Ми;

шудѣна Ит;

шудѣка Бк Ит, *шудѣка Ф*, *шудека* СЦ, *Чѣси држали слѣжбу шудѣка* Ит;

шудѣкана Ит, *дѣе кѣше шудѣкана* Бк;

шудѣкара СЦ.

Док је у везама са *ѣрошо* несумњиво сачувано изворно значење овог прилога, у осталим наведеним синтагмама прилог *шудека*, одн. *шудекана* вероватно значи само „ту“.

756. У значењу уопштеног присуства јављају се и *свѣгди* и *свуд(а)*, *свѣде*:

свѣгди Ит Ф СК, *дѣм је ѣшо свѣгди* Ит, *свѣгди му јѣ смѣшам* СК;

ѣма и свѣд Сф, *шѣрали га свѣд рѣдом* Бш, *свѣд' јѣднѣко* Ит, *свѣд је шд јѣднѣко* Бш, *нѣје свѣд јѣднако рађо* Бк, *нѣје свѣд јѣднѣко* НБ, *свѣд ѣо соби* Ф, *да и мѣћу свѣд Ф*, *свѣш ѣо рѣшѣу* Сн, *шѣрај свѣд Ж*, *свѣд смо ѣшли* ЈТ, *да и мѣћу свѣд Ф*, *свѣш сам дѣѣро* Ми;

свѣда Бк Ит Ф Ме, *свѣда је јѣднѣко* Бш, — *свѣдана* Т, *свѣдана* Т, *свѣдѣна* Бш СК Ћ;

свѣде Ил Сф, *свѣдена* Ж, *ѣма ѣо бѣѣѣци свѣде* Ил, *ѣшли и у хѣјке свѣдена* Ж.

Изгледа да се ти облици не разликују семантички. Јасно је, међутим, да су се ту стопила значења места и правца, одн. циља кретања.

757. Богат је инвентар творби са предлогом *од*:

а) *одакле* Бк Ч, *одакле си* ии Ит, *одакле* Бк Ит Ф Ме НК, *одакле си* Ф, *одакле су* Ф, *одаклѐ су* НК;

б) *одавде* Ит Ф Ми НБ НК СК, *одавде* Ф Е, *одавде* Бк Ит СЦ,
одавдека Бк, *одавдека* Пе, *одавдека* Ит,
одавдѐкана НБ,
одавдекарана СЦ;

в) *оданде* Бк Ит Ж, *оданде* Ф, *одандена* СЦ;

г) *одаи́ле* Бк Мђ Ит Т Ч Ф СК, *једни су сад одаи́ле* Бк, *одаи́ле* и́дсти́ну баро́ни Ч, *одаи́ле* Бк Сф Ф Мо НБ СК, *изво одаи́ле* Мђ, *одаи́ле* Сф, *одаи́лѐкана* НБ.

И, напоредо с тим:

а) *оџкуд* Бк Ф Ки, *оџкуд'* је НБ, *оџкуд су* о́ни до́шли Ч, *нѐмаш оџкуд* Ф, *оџкуда* Бк СЦ,

оџкудѐна Ф,

досѐлили се које оџкуд СК,

џх, оџкуд! Ф, *оџкуд др̀во ра̀стиво̀во шѐс љ љо фа̀иѝ љ земљу* Ф, *оџку ће он да ра̀ни кра̀ву кад нѐма с кѝме да је ра̀ни* Ит, *оџкуд са̀д да ѝка̀м* Бк (овде *оџкуд* изражава појачано чуђење због нечега што се сматра неприродним или немогућим);

б) *џдовуд* Сф Ит Ф, *џдовуд ла̀ђа*, *џдѹд вагони́* Ж, *џдовуѝ се ра̀ђа* (сунце) Ф,

џдѹд Сф Е Км Бш Ки Ми НБ Мо Пд Сн НК СК, *џдуд је до̀шла* Сф, *џдѹд је у̀лаз* З, *џвај џдѹд и џвај џдѹд* Е, *џдѹд и џдѹд* Пд, *џдуд Бк Пе Ч З Е*, *џнај вѝче џдуд*, *џнај џдуд* Ит, *сѝѝну џдонуд ма̀лко и џдуд ма̀лко* Ит, *идѐм џдуд с ко̀њима* Ф, *џна ѝр̀чи џѝуд*, а *џна џдуд* Ит,

џудуа Иђ 18, — *џдудана* СК, *џдѹдана* Ч, *џдуда̀кана* Ф, — *џдудѐна* З, *џдудѐкана* Ит,

џдѹвда Мо;

в) *џдонуд* Ил Ж Ит Ф,

џдунуд Ит Сф,

џдунд Сф, *џдѹнд* Сн СК, *џдѹнд и џдѹнд* СК,

џдѹнда Км Мо НК СК, *џна џдѹнда а џва џдѹвда* Мо,

џдунда̀кар НК,

џдунда̀кара НК;

г) *џѝѹд* Сф Ф НБ Ки Мо СК, *ма̀иѝ је џѝуд ис Корду̀на* Бш, *џѝуд* Сф Ч СЦ СК, *иде џѝуд* Бк, *џн џѝуд лѐѝио ѝа ѝа̀мо џде* Ит, *џна ѝр̀чи џѝуд*, а *џна џдуд* Ит, *џвде ѝѹку*, *јѐдан џѝуд*, *јѐдан џѝуд* Ит,

џѝудан Км, *џѝудана* НБ,

џѝуда̀ка СК, *џѝуда̀кана* СК,

дшудекана Ит.

Није сигурно да има доследне семантичке разлике између ових двеју серија прилога. Ипак, јасно је да се у примерима као *Сшану одонуд малко и одуд малко*, где је аблативно значење изгледало, место *одуд* и *одонуд* не би могли употребити прилози *одавде* и *оданде*.

758. Облици као *одуд* и *одонуд* познати су и бачким говорима. Њиховом генезом позабавио се И. Поповић, Госп. 209. Он с правом види у *одуд* резултат сажимања у *одовуд* > *одоуд*. За *одунд* он претпоставља процес *одонуд* > *одунуд* и редукцију другог у. Стварању тог облика свакако је допринео контраст према *одуд*, од којег се *одунд* разликује присуством карактеристичног *н*, као у *онде*, *онамо* итд. Разуме се, ретки облик *одувд* настао је као одговор на *одунд*, васпостављањем односа *в* : *н*.

759. Везе с предлогом *до* одговарају првој од наведених серија комбинација с предлогом *од*:

а) *докле Риђа мѡж да загребе* Ф,

доклен Км,

докле гѡђ СЦ;

б) *дѡвде* Бк Ф Ки, *дѡвде* Ф Км,

дѡвдека СЦ (значајно је да се у овим прилозима редовно чува *в*, које се у основном прилогу *оде* редовно губи);

в) *дѡнде* Ф, *дѡнде* Ф, *дѡндекана* Ф;

г) *дошле* Ит Ч Ф НБ СЦ Мо СК,

дошлена Ф.

б) Остали

760. Неколико парова високо фреквентних прилога означавају и место и циљ кретања:

шѡ шѡ је над *рѡвником гѡре* Ит, *дѡле шѡра гѡре љжа* Ђ, — *мѡше се гѡре* Бк, *одведу шѡмо гѡре* Бк, *његов шѡшѡр ѡде гѡре* Бк, *хѡша гѡре* Т, *хѡша га гѡре* Бк, *ѡн лѡйашѡм хѡша гѡре* Т, *хѡшѡмо гѡре* Бк, *хѡшаду гѡре нѡ вѡшар* Ит, *каш се јѡ загњурим*, *ѡн ме дѡжсе гѡре* Ит, *шѡко се дѡжсе гѡре* Ит, *да дѡгнемо гѡре* Ит, *дѡго је гѡре* Ме, *слѡма се дѡзала нѡ виле гѡре* Ф, *дѡжи га гѡре* Ф, *ѡмам шѡмо бѡла лѡка да ѡднесем гѡре* Ф, *да се ѡрѡйнем* (= попнем) *гѡре* СЦ, *ѡмам лѡнац ѡбешен гѡре* Ф, — *гѡрена* Ме Мо, *гѡрекана* Ф;

дѡле шѡра гѡре љжа Ђ, *мѡжда је шѡ дѡле дѡгод* Ф, *шѡ дѡле сѡјѡи* Ф, *дѡле су бѡле* Ф, — *кѡко ће кад се сѡђе дѡле* Бк, *сѡђе дѡле* Ил, *нѡ мож да се сѡђе дѡле* Бк, *ѡн се сѡм сѡшо дѡле* Бк, *сѡшо се дѡле* Бш, *жѡнске сѡђеду дѡле* Ил, *каш се сѡлазу дѡле* Ф, *ѡјде дѡле* Бк, *ѡјде, дѡвојко, дѡле* Ф, *каш ѡѡдне бѡлега дѡле* Ф, *рѡкѡм рѡсѡрѡса да ѡѡдне дѡле у ѡлѡјѡно* Ф, *ѡн ѡѡдне дѡле* Ит, *ѡѡда вѡда дѡле у Нѡви Бѡгѡј* Ж, *вѡда ѡде дѡле* Ф, *сѡѡ сам бѡцио дѡле* Ф, *скѡнем с мѡне дѡле* Ф, *скѡнеш слѡму дѡле* Мђ, *ѡни скѡнеду шѡ дѡле* Сф, *су*

НК, да сам казо кѹћи да ме шѡдѡио Ил, ѡѡу нѡсу нѡшли кѹћи СЦ, ѡсѡавио сам кѹћи Км, домаћин ѡсѡане кѹћи Чј, ѡсѡавио сам кѹћи Км, ѡсѡѡ је кѹћи сѡм Т, ѡсѡѡ је кѹћи Иђ 35, ѡна се ѡѡшла ш њѡма кѹћи Ф, кѹћи ѡѡу Бк, ѡѡли су кѹћи Ф, бѡље сѡди кѹћи Чј, сѡдѡмо кѹћи Ж, сѡдио сам кѹћи НБ, дѡѡјка је сѡдила кѹћи НБ, сѡдила кѹћи Бш, кѡњи сѡѡјали кѹћи Ки, шрѡбо ми је кѹћи Бч, кѡша се нѡ чека кѹћи нег нѡ њѡву Ит, док сам јѡ чѡво кѹћи Ж, ако бѡдем кѹћи Бш, јѡ сам кѹћи, шѡѡ ме брѡга СЦ, јѡ кѡш сам кѹћи, јѡ њѡму гѡворим Км, вѡше на сѡкѡк него кѹћи СК, кад је кѹћи Ф, ако је кѹћи Бк, чѡшѡр сѡѡа је кѹћи Бк, ѡѡио ѡнај шѡѡ је кѹћи Чј, јел Дѡда кѹћи Ч, јел њѡна кѹћи Ки, јел је ѡн кѹћи сѡд Ит, ѡмѡгали смо кѡш смо кѹћи ЈТ, дѡца су ми кѹћи Ф, шѡј чѡвек нѡје кѹћи Ит, шѡј нѡје нѡкад кѹћи Ф, ко се скѡѡа, нѡкад нѡје кѹћи Ф, нѡје кѹћи СК, нѡсу нѡкад кѹћи НБ, нѡсу кѹћи Сп, бѡли су нѡко врѡме кѹћи Бч, ѡни шѡѡ су бѡли кѹћи З, кад је ѡна бѡла кѹћи Ж, мѡѡи му бѡла кѹћи Т, нѡје бѡо Сѡѡѡа кѹћи Ф, нѡје бѡо кѹћи Ме, нѡсам бѡо кѹћи Бк, нѡсам бѡла кѹћи СК;⁶³⁶

врѡио се кѹћи Ме, вѡци кѹћи Сп, дѡђи кѹћи СК, дѡђем кѹћи Ф, да дѡђе кѹћи Бш, дѡвѡду га кѹћи Ф, шрѡба да ѡдем кѹћи Ил, ѡдѡмо кѹћи Бш, ѡдѡду кѹћи Бк, ѡдоше кѹћи СЦ, ѡѡио кѹћи Сп, да ѡѡѡу кѹћи Бш.

Две забележене реченице са кѡш куће показују исто семантичко двојство:

нѡје бѡо кѡш куће Т;

ѡрѡи се кѡм кѡш куће НБ.

Чак и ако је синтагма кѡш куће преузета из књижевног језика, њена употреба показује неразликовање двају значења.

764. Наш прилично ограничени материјал нѡје довољан да недвосмислено потврди значењско двојство код прилога бѡѡо и дѡлѡко:

бѡѡо Ил Ит Цп Т Ж Ф А Ме СЦ, бѡѡо је ѡѡѡбан („железничка пруга“) Бк, бѡѡо ко Тѡмиша Бк, — нѡ дѡђем бѡѡо Ф (уп. т. 1496);

дѡлѡко Ит Ж Сф Бш (уп. т. 133), рѡздѡлеко Ж, — дѡлѡко Ме, ѡдѡлѡка Сф (можда под утицајем књижевног језика), ѡ дѡље НБ, ѡдѡље ѡѡѡду НБ.

765. Прилошки израз на срѡди (ѡо срѡди, у срѡди) може имати и локално и вијативно значење:

ѡѡу и закѡѡча на срѡди Бд, ѡма на срѡди ѡѡвор Ж, свѡрац сѡѡи на срѡди, свѡра Мђ, свѡрац свѡра на срѡди Бк, на срѡди се гѡвно урѡди Ж, бѡ-

⁶³⁶ Оваква употреба прилога кући веома је раширена. Бележе је нпр. Вук, Рјечник³ („у Далм.“), М. Пижурица, Колашин 178, Симић, Левач 289 и 466, Јовић, Трст. 98, Вукићевић, Лепен. 155, П. Ивић, Биоград. 170. Дobar број примера из писаца, старих и нових, наводе РЈА и РСА. Неуверљиво објашњење појаве дао је Љ. Рајковић, *Један пример аналогije (Он није био кући)*, Језик XV, 1967–1968, 127–128. Много прихватљивије тумачење понудио је Р. Маројевић, *Облик кући у адвербијалној функцији*, ЈФ XXXVII, 1981, 237–241; ради се о сачуваном старом локативу без предлога.

онолико Бк Ит, онолико кòлко шрèба З;

шòлико Бк Нз Мђ Ж Бч Бд Сф Км Чј Сп Ми Мо НБ Сн, нìје бiло шòлико кòлко сàд Ит, шòлико кòлко вiдиш Ит, шòлико се вiдло Бк, шòликò е мeса јео Ми, шòликò сам СК, шòликò смо Ки, нì се шòлико ни уиошрeбл'а-вали Ф;

шòликò ћеш Км, шòлико и шòлико Ит, шалико Ф Ит СЦ Сн БА НК СК (и *Немет), — кòлко мòж, шòлико се скyи Ч, шòлико кòлко сàмо да му нè кàже Чј, шòлико кòлко шрèба Сн, шòлико кòлко вiдиш Ит, шòлико ирaсица кòлко зрнàди З; тако и *Jóvān nìje toliko bógat kólko já* у Гаду (Петровић, Караш. 231).

Уп. и умањено мeне нìко ни оволишино нè да Бк.

Однос кòлко : шалико (у тамошњем изговору шалико) забележен је и у Батањи (П. Ивић, Батања 43), облик шалико у Мартоношу на Тиси у североисточној Бачкој (Н. Секулић, Текстови 216), а факултативно шòлико (поред шòлко) према кòлко уопште у Бачкој (И. Поповић, Госп. 125). Донекле сличан однос долази у говору Галипољских Срба: кòко, валико, шалико (П. Ивић, Галип. 309). Напомињемо да акценатска разлика између кòлко и шòлико (шалико) или сл. начелно одговара оној између кàко и шàко. Уп., уосталом, и однос кàкви : шàки у банатским говорима (т. 522).

б) Остали

769. Значење „много“ исказују три прилога:

млòго Бк Ит Ж Ф Ме НБ СК, комп. вiше Чј, ако ћемо шàј дàн рàдишii вiше Ж, да би се смeјали вiше Бч;

и́ма шy вàздан òдбòра Ф, шiiи́ака вàздан Ф, бiло је вàздан сyвāча Бк, вàздан сeједу врбе Ф, бiло и вàздан Ф, вàздан Ит (уп. РСАНУ под вàздан З);

јà вèлико нè вучем y груди Ж, нè могу вèлико да дивāним ш нiме Ф, нè знам нì јà вèлико Ит, нè јдем вèлико нигди Бк, нè јдем ја вèлико Ч, нису га нiiшiiа кàзнили вèлико Ит, нè и́реба да се вèлико yдара Ф, нè би имала нeдeљом вèлико шiiā клāиш Ф, oйкāи су изишли динāри, вèлико нисмо ни кyидвали Ф, нì се вèлико лyти́ла Т, нeмaмо баш вèлико и́риноса Ф, нè могу да рàдим вèлико чeре сiiомāка З, нису вèлико нiiшiiа рàдили Бш, нисам се вèлико расрдио Ж, нисам вèлико слyшо Ж, òбичаје нису сирeчāвали шàко вèлико Бк, вèлико нису нас шyкли Пд, нису чак вèлико нòсили ни кāйу Ми; òн је вòло вèлико да се нāи́ије Бк, шò је бiло вèлико нòваца Бк, сiiāр чòвек се идишiiово, ò, вèлико Бк.⁶³⁷

Исто значење је појачано у прилогу сiiа:

⁶³⁷ Прилог *велико* у Банату махом иде уз негацију. Тако је, судећи по наведеним примерима, и у Срему (Б. Николић, Срем 282) и Левчу (Р. Симић, Левач 466). Међутим, грађа у РСА s. v. *велико* показује сасвим друкчију слику.

онако СЦ СК, ја *шô* радим *шêк* онако Бш, нêким овако јелѝи онако Ми, онако *кажу* Ф, али и *шû* је *нако* ширòко Ит, као òца *нако* НК, чèшшир звéзде *нако* Е, краѝко *нако* брез лèвче Ит, *као* òца чак *нако* *йòшшујем* НК, *йде* мѝрно *нако* Ит, *нако* СЦ СК;

шô је бѝвало *навêк* *шàко* Км, *шàко* òн на мене злò Пд, ја сам се с њѝме *шàко* удесио Ит, *шàкò* сам Ки, *шàкò* су НБ, *èш* *шàко* Ф, кò је какви бѝо *шàкò* је *ймо* Бк.

б) Остали

772. Многобројни прилози на -о, одн. -е изведени од средњег рода придева (одн. придевских заменица, трородних бројева или попридевљених трпних придева) нису бележени систематски. Упорнија пажња је посвећена једино онима који су карактеристични за дату дијалекатску област. Дајемо азбучни преглед грађе, укључујући ту и облике са префиксом.

блãго òним *гãздовању* З, *Блãго* òном *ко је дòшо наѝтраг* Ми,

брзо Ф, *није* ни *брзо* Ми, *брже* мàло Пе,

сасвѝм вèдро Бк,

йвелико Ф,

òчо је висòко Ф, *вишље* Ил Ит Ж Сф Е Бш Ми Ки СК, *мèшшe* нà *вишље* Км,

глãвно ја сам *навáлио* Ит,

двáред гòдишње Ит,

дèсно Ит Ф, *глèдајшe* *дèсно-лèво* Ит, нà *дèсно* Ит,

дòбрò смо Ф, *здрãво дòбро* Пе, да *дòбро* навучем да *вѝ*, *мàшш*, нè би *скѝнули* Ф, *дòбро* су *рођавали* *виногрãди* Ф, *дòбрò* је СЦ, *мѝ* се *дòбро* *жѝвимо* НБ, *јеси дòбро* *научила?* Бш, *дòбро* *жѝви* Бш, òн се *дòбро* *нàјо* Бш,

друкчије Ит З, *друкчије* ЈТ, *другачије* Ме (уп. т. 560),

дубòко òро Е, *дубòко* *йде* Ф, *дѝбље* Бш,

нà дуго З,

фáрбали *жyшò*, *црвèно*, *зелèно* и *йлãво* Ф,

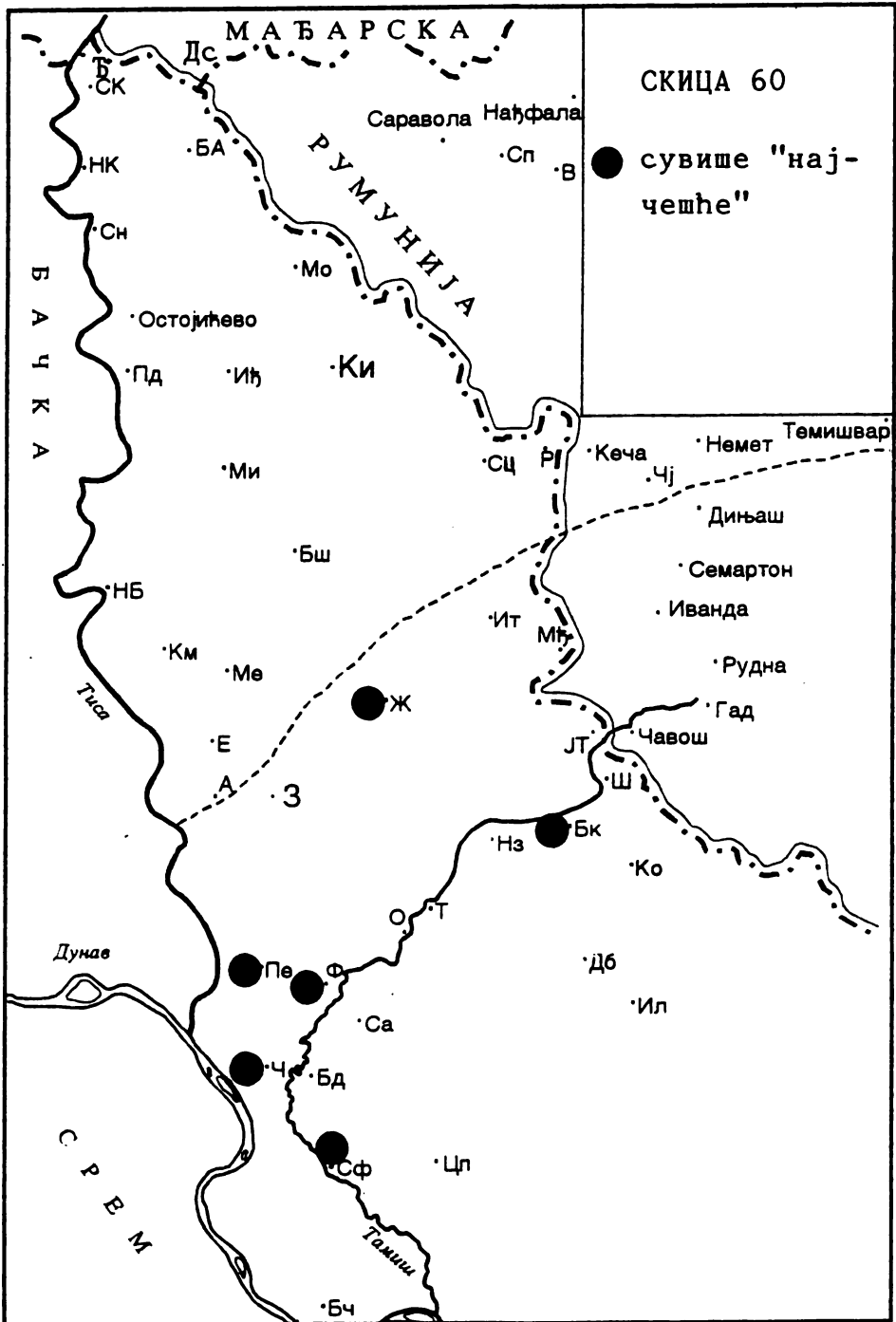
ја и Паја смо *зãјдно* бѝли у *добровòљце* НК,

ала здрãво вѝје (о снегу) СК, *ала здрãво вѝче* Бш, *здрãво вòло* Ит, *кад здрãво дyва вèшшар* Бш, *шô здрãво знãм* НК, *здрãво йду кòлија* НБ, и *шàко* су *га здрãво излèмали* СЦ, *њèна мàшш* је *здрãво* *ймала* *крѝве нòге* Ит, *њèгова* се *мàшш* *здрãво* *јèди* Ки, *кòи здрãво* *мòже* да *‘йшшe* Км, *обòло* се *здрãво* Е, *òжежò* сам се *здрãво* Ит, *òзèбо* сам *здрãво* Ф, *кѝша здрãво* *йãдала* СК, *Ђyра* је *здрãво* *йшò*, *сѝрашшно* је *вòло* да *йшје* СЦ, *здрãво* је *йшла* СК, *нàрод здрãво* *йлãче* Сп, *шô* се *здрãво* *йрòслављало* *йò шрѝ* *дàна* Ит, *Гèца* је *здрãво* *йшò* Сн, *здрãво* је *рòдило* Ит. *здрãво* *цѝкала* Е,

наоблачно Ит, наоблачно Ф,
ошћегнуто Ит,
удитије Бк Ф СК, дитије нитија Ф,
иоштено Т,
дитинем право у фабрику Ит, јураво Ит Ф З, водила јураво на кућу Ф,
исправи се јураво влаће Ђ, бацимо снајове усјураво Ит,
најростио Ф,
јуно је добар био Ф, ја сам био јуно радостан Ит,
радо Ме, ако они нему радо ју девојку Ит, радије Ме СЦ, Да л би
имали радо да видије једну икону? Ит (конструкција имати радо сачињена
је према немачком gern haben),
било рђаво БА, рђаво Ил Е Ме, рђаво Ит З Пе Ми Мо, хрђаво Ит Ф
Бш Ки Пд Сн СК, хрђаво Сп, хрђаво живили СК, хрђаво радио Ф, најгоре
живио Бк, кад је у највећој беди, најгоре се дије СЦ,
ретко Ф НБ, ретко се деси Ф, то се здраво ретко догађало Ме,
ружно СК,
то се само да девојки Ф, само је било вина Ф, само лагано Ф, само
иребам да идем још шес километера Ит, само се ирудно живило Ит, само
кад уздрма йловац НБ, било је само са марве живоји Сф, наји ији само Км,
јдри кад не зна, само јо гузи Пд, само да се дими Сн, мој свекар само каише
Ф, не чешље свекрову, само је ојере нђе Е, он сам дође НБ, имали су сам
једну чашу у кућу СЦ,
свѣ гледи Т, он свѣ гледи у сати Ит, ја свѣ гледим Ит, зуби се свѣ бељу
Ит, свѣ се жутиу СК, свѣ се исјрикшију СЦ, ми се све смејемо ш њоме на
сокај НБ, свѣ се чуђу Бк,
свѣ је слободно Ит, слобоно Ит, је л слободно Ф Е, није слободно Ч,
сниже Ж З Ф, ди је сниже, шамо су иадале куже Бк,
ситиан шидф ја сиорно („споро“) иде Ит, то иде сиорно Бк,
стиранино је волю да ији СЦ, стиранино дубок човек Ит, стиранино („ве-
ома много“) се лука сјјало, бела Ит,
оде сүвише („најчешће, обично, већином“) шако раду Бк, било је сүвише
земљано свѣ Ф, куже су сүвише биле јо ирском Ф, ранио сүвише са житиом
Ф, сүвише се носиле ийуче Ф, сүвише се каже дошли смо, а неко каже
дохосмо Ф, сүвише седимо кући Ж, јел с коли јел с каруцама, ал сүвише с
каруцама Ж, били су сүвише средњи коњи Сф, сүвише субаиом увече Ж, јел
мушки јел женски ал сүвише мушки Ч, сүвише је било приваино Ч, куже —
сүвише су набийане Сф, сүвише се сиграли ћуке Сф, сүвише Цигани то раду
Сф, сад иду сүвише нђу Пе, сүвише кажу „госпоња“ Ж,⁶³⁹

⁶³⁹ Очигледно је прилог *сүвише* у овом значењу, бар у банатским релацијама, особност тамишке говорне зоне (в. скици 60).

на сѹво Пе Е Сн,

дада је шéшко Ф, шáко шéшко рáди Ф, нёвештíма је шéшко Ж, шéшко да су нáшли шíтòгод Бк, за жéнè е шéшко Ж, шá се шéшко рáдило Бк, шéшко нáма Ит, шéшко òним ко нíштíа нè зна Ит, шòшéшко СК,

шíјо Бш,

само се шрúдно жíвило Ит, шрúдно је бíло Бк,

фрíшко („брзо“) дòђе Ит, òн ће фрíшко да ўмре Ит, а мí вíдли да иде фрíшко, као мýња кáш сéне Ит, фрíшко иде Сп, кáко се фрíшко òжéни Ит, кáко јá фрíшко рáдим Ит, фрíшко се шòсле шр́гла нáштраг Ф, врíшко се зáрони Ф, фрíшкије „брже“, шíто фрíшкије Сп,

ўцело Ит,

чèстíшíо Пе,

иде чèстíо ко дòктíора Бк,

кáш су кўће мáле, барем òр́жи чíстíо Бк, крèчили чíстíо Ф, нáчисíо Ф.

Распрострањеност прилога сувише приказана је на скици 60.

772a. Категорије прилога на -ке и -це и овде су заступљене:

лèгнем нáлеђушке Сн,

идéмо нaшрáшке З,

нèмилице Е,

нòсила је дéше шèрòшке (нòсила нà раме, нòге нàшрèд) Бш, нòси ме шèрòшке („на леђима“) Сц, òн га нòси шíшке-рòше Ит, чíшке-рòше „накр-каче“ Ч, чíшке-рòше Ит З, шíшке-рòше Ит (последњих пет примера добивено је на питање), лéйо òн ўзме, чíшке мирòшке „на лéђа“ Ил, да ме нòсиш чíкме-рòше Пе,

шéшке З Ч Пе А Ме Бш, иде шéшке Ч, а мòж бíд да је кòгод дòшо и шéшке Ит, шéшкè смо ишли Бк, шéшкè су дòшли Ф, шéшкè је òчо Бк,

шòлеђушке Ф,

кòш òстíане шòсáмце, òстíане шáйaц (у дечјој игри) Е,

шòшрбушке Е Ме, шòшрбушке СЦ, шòшрбушке Бк Ф,

шáо сам ребáрке Ит,

сшрмоглáвце Сф Ф Ми, шáко шé бáци сшрмоглáвце Ит,

ушòшóце Ит,

шòче шéворонòшке Ит,

шалèшке је бíло шò Сн.

Од глагола су изведени прилози на -чки, -ћки:

клèкèчки идéмо Мо;

бíрамо крòмíшр сèдèћки Бш;

сѣојѣћки Ит, *она сѣојѣћки је* З, *сѣојѣћки је* јѣо *В Бш, *сѣојѣћки рѣча* Пд.

7726. Знатан је и број прилога насталих од падежних облика или падежних синтагми:

бѣсѣрага Ф,

ѣамо се већном ради Ит, *већном смо ѣо добљавали* СК, *сиромаси су већном служили* СК, *ѣроје већном* Ил,

дужом (и *ѣреко* и *дужом*) СК, *држала се дужом* Ф, *оцово ѣме је ѣреко*, а *маѣерино дужом* Ит,

зѣбога Бк,

ѣзгѣса Пд,

ѣзрѣбар „с бока“ Ит,

ѣкала сам ѣзрѣком кѣлко ме зрло доноси, и *јоѣѣи ме није чѣво* Ф, *дрѣкала је ѣзрѣком* СК, *ѣлаче ѣзрѣком* („изгласа“) Пд, в. и т. 107 под 10,

ѣсѣрвог Ф,

ѣсѣла Ф, *ѣсѣлог ѣѣина* Бш,

крадом дајемо да жѣви Ит,

лицом на Пѣѣковачу Мо,

на веру Ит,

на срѣски Ф,

ѣндак најѣдѣниѣѣи се рѣдио мѣј дѣда СЦ,

наокруг Ф,

наѣола Т, *наѣоле* З Е, *сѣкли наѣоле* Ит, *да сѣјеш наѣоле* Ит, *на ѣоле* Ит (уп. т. 573).

назрѣбар Ж,

ѣдрѣда Ит Ф,

ѣо срѣским се зѣало Бк, *ѣо ѣнглѣским* Ит,

аѣѣ рѣдом НБ, *рѣдом брѣѣм* Ф, *да се гѣзи свѣд рѣдом* Ит,

сасѣѣм вѣдро Бк, *сасѣѣм је гѣѣово* Ме, *сасѣѣм мѣди* Ит, *сасѣѣм рѣѣко* Сф, *сасѣѣм* Бк Мђ Ф Ч Е Ж Сн,

ѣсѣало ѣно снѣза шѣѣо није ни за шѣѣа Бк, *снѣза је с јѣдне сѣѣране вѣдоѣлав* Бк,

унакрс Ит,

ѣсѣѣѣи Ит,

ѣѣѣѣѣи шѣѣром Ф.

Карактеристична је употреба предлога *ѣод* у вези са појединим прилозима на *-ски*:

гòвору йòд вл̑шки Ит „румунски“, гòвори йòд вл̑шки Мђ, òни су се нòсили м̑ло йòй̑ й̑лгерски Е.

Уп. и йòд вл̑шки *Немет.

772в. Навешћемо овде још неколико прилога различитог порекла и значења:

бада̀ва Ил Ф, бада̀ва е Ит, забада̀ва Ч, забада̀ва вам и ка̀жем Чј,
баја̀зи Ђ, кобоја̀зи Ф З СЦ Ми СК,
ка̀ш су к̑ће м̑ле, барем др̑жи ч̑ш̑ио Бк, барем с̑и̑е се на̀слушали НК,
в̑ише й̑мам рачу̀на да ра̀дим у р̑с, барам кад̑ иде к̑ша, и кад̑ је недѐља
барам сам бр̑з бриге Ит,

нѝсмо би́ли ба̀ш ни́један игра̀чи Мђ, йòсле смо й̑ремѐтили да је йò ба̀ш
би́ла ве́ш̑ица Бк, мѝ смо би́ли ба̀ш на Пи́јаву Ж, би́о ба̀ш й̑ред мене Км,
ба̀ш си ми и̑ т̑и̑ й̑мѐтан Ф, ба̀ш най̑ним Ф, ба̀ш ми је йò лѐйо Ф (овакво
иронично ба̀ш означава појачану негацију),

ба̀шка Ит Мђ Цп, мѐти кра̀ву ба̀шка, мѐти ко̀ња ба̀шка Ит (в. доле
оба̀шка, оба̀шко),

бо̀зме Ит, бо̀зме је би́ла т̑вр̑да Сф, ни́је бо̀ме НБ,
бу̀дзаш̑ио Ит СК, ра̀дио будз̑аш̑ио Ф,
ве́хма НБ Бш, ве́хма бо̀лесна Сп, йò се ве́хма ска̀кало Сн, јòш ће се
ве́хма расцве́та̑и НК, у̀дри га ве́хма НК, још ве́хма бо̀лесно Сп,
й̑а ва̀лда га ја̑ ве́хма йòзна̑ем СЦ, на̀јве́хма Е СК,
òни на̀јв̑ише ра̀ду х̑у̀шуре Ит,
ни̑ за̀ш̑ио ни̑ кр̑ш̑ио Ит, не̑ зна̀мо ни́ко ш̑и̑а је, ни̑ за̀ш̑ио и̑ кр̑ш̑ио
Сн, за̀ш̑ио й̑ла̑чеш Бш,

с̑у̀шра се не̑ ра̀ди зòио ш̑ио је да̀н ослобо́ђења Ф, зòио смо је и во̀лели
(к̑ру) ш̑ио је би́ла до̀бра л̑вкиња Ф, зòио ш̑ио не̑ мож да гл̑диш, зòио
ћеш найòсле̑ику да до̀би̑јеш (ба̀шине) Ф,

й̑на̑че Ф,

й̑й̑ак СК,

ј̑д̑ва зар̑а̀ш̑ило СК, ј̑д̑ва й̑рив̑учемо СК, ј̑д̑ва смо га д̑з̑гли Ит, ј̑д̑ва
сам се кур̑ш̑а̀лисо Ит,

јòш ко̑ зна̑ ко̀лено Ф, јòж две Сп, јòш Пе З СЦ, јòш йò òним
с̑и̑а̀рим НБ, из Велике Ч̑нади, дѐда ми јòш, òн се нас̑елио òе СК, òн ш̑̑̑ра
јòш Ит, јòш Мђ, јòш су ро̀ј̑и̑е би́ле на̑ га̀ће Ч, й̑ма јòш ј̑дна с̑и̑̑̑р СЦ (као
да је дуги акценат особеност тамишке зоне и СЦ),

ка̀ља-ва̀ља „како-тако“ СЦ, ка̀ља-ва̀ља („кат се нешто уради што не
ва̀ља“) СК,⁶⁴⁰

⁶⁴⁰ Милетић, Кик. 30: ка̀ља-ва̀ља „како-тако“. Реч је позајмљеница из румунског *calea-valea* „како-тако“. У прилог томе говори и прилог *ка̀ле-ва̀ле* „горе-долу, приближително“ у бу-

мери показују да *даклем* често служи као поштапалица у говору, без нарочитог значења);

Зал зна? Ил, *Зал нѐму о́де ниједо́н да с љубије?* Ил, *Зал и за ча́раје шрѐба бо́н?* Бк, *Зал нѐмаш ча́раје да дбујеш?* Бк, *Зал ниси био?* Ж, *Зал ти ма́ли вџдо́йлав, љди ља оби́ђи?* Ж, *Они љи́џаду зал ћемо ми зџјено?* Ит, *Зал није?* Ит, *Зал мо́ра кад нѐћеш?* Ит, *Зал није ра́суџа?* Ит, *Зал ме не љдзџајеш?* Ит, *Па зал баш нѐ мож да ме љдзнаш?* Ит, *Зал у сѐло није би́ло љамѐџнији жѐна?* Ит, *Зал и од љи́ог?* Ит, *Зал џе није жџо за де́џе?* Ит, *Зал није џо́ од мене сџа́рџа дџсџа?* Бч, *Зал је би́ло џо џа́ко?* Ф, *Зал љма ма́ло?* Ф, *Зал ја нисам џџџа?* Е, *Зал вам није срамџџа?* Ме, *Зал ниси љи́џич свѐ љзо?* Ме, *Зал да није дџо?* СЦ, *Зал сџе ме свѐ забџравили?* СЦ, *Зал сам ја најџџра?* СЦ, *Зал ниси дџсџа џрчо?* Бш, *Зал ти није гриџџа?* Ми, *Зал џни нѐмаду кџџи љџсла?* Сн, *Зал си љ џи́ дџо?* Мо, *Зал нѐ знаџе?* Пд, *Зал љма и ко́џи?* Пд, *Зал је љ џо ле́џо?* НК, *Зал си џо љдверџо?* СК;⁶⁴³

љаља́к: кад неко љи́џа џи́џ сам џо ура́џила, а ја ка́жем „Паља́к, ако сам ура́џила“ СК, *љаља́к: кад ми неко ка́же нѐџи́џо џи́џо ни ми је љџ во́џи* СЦ (обе потврде добивене су по упитнику),⁶⁴⁴

Та џи́џа ћѐ џим брџкови? НБ, *Та дџсџа је* СЦ, *Би́ла е млџџо млџџа од џѐга, џа валда двџџ гџџина* Ит,

џамџн Бч Ф НБ СК Ћ.

УЗВИЦИ

774. Теренско истраживање П. Ивића није себи постављало задатак да побележи све узвице у банатском говору. У грађи се ипак нашао извештан број потврда:

ај Ки, *ај* Сн Ки (у значењу „молим“, кад говорник није разумео речи саговорника),

Кад ми љџгледаше, ај бџџа џи, а коза́џи џѐру свѐ офици́ре Ит,

Ала вџлем ри́џе ко́џе Сф, *Јџв, ал је љџмрџина ко џѐсџо* Бш,

ах Ит, *ах, љџџуд!* Ф,

Глѐ, Сџѐван сџди међу двѐ жѐне Чј, *ѐво глѐ* Бк (в. и т. 684),

Дѐ, најџи џџ ра́џију Ме, *Дѐ, најџџ живџну* Бш, *Дѐ, љџ џим* НБ, *Дѐ, љџка́џи се* Ме, *Дѐ, џи маџџџи* СК,

⁶⁴³ Облик *зал*, настао очигледно по угледу на *дал*, *јел* итд. (И. Поповић, Госп. 214), одлика је многих говора у Војводини, централној и североисточној Србији (И. Поповић, Госп. 214, Б. Николић, Срем 361, исти, Мачва 247, Ивић, Херски 343, Ивковић, Рес. 302, М. Станојевић, *Северно-џи́мџџи дијалекџи*, СДЗБ II, 1911, 440, Р. Симић, Левач 219).

⁶⁴⁴ Уп. *љаља́к* „нека“ љдаријџ-те-је, *љаља́к*, ни-те-је љџиџо. Зашто си тџ ура́џиџо? *Паља́к* Милетић, Кик. 30.

*А кѣже: дѣд бечкѣречко кѣло! Т, дѣд лѣнац ѿ лѣнац Ит, Дѣд нек сѣвне
 ѱ грло Км, Ё, реко, дѣд сѣд Ит, Дѣд, свѣрај Км,
 ё, да Ит, ё, дакѣко Ит, ё, дѣлазићеш Е, Ё, фѣла бѣгу, ѿзлила се кѣша Бш,
 Ё, ѿа дакѣко Мђ,
 ёј, сѣјо Ф, ёј, ѿи Ф, ёј, дѣиц мѣј Ф, ёј, мѣи мѣја Ф,
 иѿ, слѣицко мѣје дѣице, ѿи си здѣво мѣд Ит,
 Јѣо, слѣици бѣѣца, ѿу Сн, Јѣв, ѿл је ѿдмрчина ко ѿѣсѣио Бш,
 нѣ ѿзми Ме, нѣ га Ф, нѣ је вѣкни Ф,
 о дѣице, ѿ, ѿице мѣје Км,
 ѿ је Сф Ф, ѿ је Ит,⁶⁴⁵
 ѿх Ж Ки,
 хѣј, глѣ, дѣај на дѣѣ дѣре Пе, хѣј НК.*

ПАРТИКУЛЕ

775. Осврнућемо се овде на тзв. партикуле, тј. на гласове и гласовне скупине који се додају појединим прилозима и заменицама, без етимолошког оправдања и без утицаја на значење.

Вокалске партикуле, које се иначе називају и покретним вокалима, овде су *-е* и *-а*:

Ијд њѣме (т. 421), ИЛјд њѣме (т. 471, 472), Д кѣме (т. 480), ИЛ киме (т. 481), чиме (т. 490, 491), саде (т. 435), каде (т. 735), кѣде Ф, овуде Пе, свуде Ил Сф,

када (т. 715), сада (т. 735), кѣда Ит Бш СЦ Ки СК, ѿуда (т. 755), свуда (т. 755), дѣуда Ф Ме СЦ, овѣда СК, дѣуда СЦ, најѣда Ил Ит Ж.

Исти вокали учествују и у комбинованим консонантско-вокалским партикулама.

Инвентар консонаната који улазе у састав партикула такође је прилично ограничен. Ако изузмемо усамљено *-зи* у ДЛ јд њѣзи, које се одржало захваљујући уклапању у систем деклинационих наставака, ту су само *к*, *н* и, сразмерно ретко, *м* и *р* (посебно треба подвући да се овде у партикулама не јављају *ј* и *ѿ*).

-к   дѣдак (т. 735), ѿдѣдак (т. 175), дѣнак Бк Мђ Ит Ф Ж Т Бч Сф Ч
 З Ки СК, ѿдѣнак Ил Мђ Ит Сф Ж Ф Т Чј, ѿдѣлак (т. 573),

⁶⁴⁵ Овај узвик служи за истицање мноштва или јачине нечега и преузет је из немачког *oje!* „Ausruf des Schreckens; Stoßseufzer“ < *o Jesus!* Друкчија су значења наведена у РЈА („узвик волу, да стане“) и РМС („подражава зевање“).

- ка (-ека) *менѐка* Бк Ит, *мѐнѐка* Дјд Е, *шебѐка* Бк, *ш њѝмека* СЦ, *ш њѝмека* Пе Е, *једáредека* Ит, *сáдека* Бк Ит Чј, *сáдѐка* Ме Км НБ, *дѝгодѐка* Ч, *о́дека* Бк Мђ Т, *вóдека* НК, *ода́вдека* Ит, *ода́вдека* Бк, *до́вдека* СЦ, *свѝдека* Пе, *свѝдѐка* З, *шѝдѐка* Бк Ит, *ка́дгодѐка* Ч, *гóreка* Ф, *озгóreка* Ит, *одозгóreка* З, *до́лека* СЦ,
- ака *додудáка* СК, *дѝшудáка* СК,
- ке *дáнаске* Км СЦ Ки Ми Мо Пд Сн СК, *јѝшѝроске* Км, *сѝно́нке* Ш, *вечѐраске* Сн, *но́hosке* Ми Ки Пд СК, *зѝмѝске* СК, *јесѐнаске* Ми, *лѝшоске* Ф,
- кан (-екан) *њѐгáкан* Е НБ, *њѐмукан* Км, *на њѝмекан* НБ, *ш њѝмекан* Ф, *сѐбѝкан* НБ, *шѝдѝгодѐкан* Ф, *сáдѐкан* НБ, *ка́дгодѐкан* Ф, *о́декан* НБ,
- акан *овудáкан* СК,
- кана (-екана) *ѝрѐ мѝнекана* Ит, *од мѝнекана* НБ, *мѝнѝкана* НБ, *шѐбѐкана* НБ, *сѐбѝкана* НБ, *њѐгáкана* НБ, *са њѝмекана* НБ, *ш њѝмекана* Ит Ф, *с њѝмекана* НБ, *шѝдѝгодекана* Ит, *шѝдѝгодѐкана* Ч, *ка́дгодѐкана* Ч Ф, *сáдекана* Мђ Ит Т НБ, *сáдѐкана* Пе Ф, *и садѐкана* Ф, *одонóмадѐкана* Ф, *једáредекана* Ф, *о́декана* Ит Т Сф З, *шѝдѐкана* Бк Ит, *ода́вдѐкана* НБ, *до́ндекана* Ф, *ода́шлѝкана* НБ, *дѝшудѐкана* Ф, *дѝшудѐкана* Ит, (*његов деда је говорио дѝшудекана* СК), *додудѐкана* Ит, *гóreкана* Ф, *до́лекана* Ч Ф Т, *дѝгодѐкана* Ф Е, *дѝгодекана* Пе,
- акана *овудáкана* НБ, *ошудáкана* СК,
- кена *дáнаскена* Мђ Ит Ж, *дáнаскѐна* Ч Ф Пе, *јѝшѝроскѐна* Ф, *вечѐраскѐна* Ф, *но́hosкена* Ит, *но́hosкѐна* Ит, *о́ндакена* Ит Ф Пе З Ме Км, *о́ндакѐна* Ф Е Ме, *о́накена* Ж, *ѝо́ндакѐна* Ф Е Ме Км,
- канана *менѝканана* СЦ,
- н *дман* Ит (тако и у Иванди, Чешљар, Иванда 128), *хóман* Мђ СЦ, *дѝклен* Км,
- ан *дѝшудáн* Км,
- на *шѝна* Цп Сф, *шáмона* Сф, *о́дена* Ж Ф Пе Км Бш Ми НБ Мо, *до́ндена* Ме, *ода́ндена* СЦ, *гóreна* Ит Ме Км Мо Пд, *озгóreна* Ит, *одозгóreна* Ит, *до́лена* Ж Ме Мо, *до́шлена* Ф,
- не *шѝне* Цп, *ѝа се шѝне будим* Са,
- ена *ка́дгодена* Бк, *ка́дгодѐна* Ч Ф, *кòгодена* Ж, *шѝдѝгодена* Ит Ж Ч, *шѝдѝгодѐна* Е, *шѝдѝгођѐна* Ме, *дѝгодѐна* Ч, *дѝгођѐна* Ме, *нѝкадѐна* Ф, *једáредена* Мђ Ит Цп, *једáмѝшѝена* Ит, *ш њѝмена* Ит СК, *саи њѝмена* Км НБ СК, *с њѝмена* ЈТ Бш, *ш њѝмена* Ф Е Мо, *шѝдѐна* Ит, *дѝшудена* Ч, *додудѐна* З, *додудѐна* Мђ, *ѝшло се свѝдена* Ж, *сáдена* Бк Ит Ж Т Ф, *ошкудѐна* Ф, *о́ндакѐна* Ме,

-ана	свѣдана Т, свѣдана Т, свѣдана Е Бш СК Ћ, ѿвѣдана Ћ, ѡвѣдана Бш, ѡшѣдана НБ, ѡдудана СК, ѡдѣдана Ч,
-нена	ѿнѣна Цп,
-нака	ѡденака Ч,
-енан	ш ѿменан Мђ,
-енана	сѣденана СЦ,
-(е)м	дѣклем Ил Бк Ш Мђ Ит Ф Ж Т Сф Ч Км СЦ Ми Мо СК Дс, ѿѣкем Ит, ѡндак ѿекем вѣшем Цп, ја ѿекем кѣжем Бк, бѣю је веѣем дѣн Бк, вѣѣем Ит СК (облик бѣрем не спада овамо, уп. тур. народско <i>barım</i> поред књиж. <i>barı</i> , Шкалаћ, Турцизми s. v. <i>bār</i> , бѣрем),
-р	кѣндар ѣе бѣѣи на ѿрѣмбабу Чј,
-ар	ѿѣкар НБ,
-ер	ѿѣкер ѡвог ѿрѣмоли ѿѣмо Мо, вѣѣер Пд СК Дс, ѿе сас салом нису слаѣке, веѣер слане Мо 3–66,
-кар	(менѣкар НБ, Секулић, Текстови 132),
-екар	ш ѿмекар Ки,
-акар	ѡдунѡкар НК,
-кара	ѡ ѿебѣкара СЦ, ѡдекара Ки (тако и менѣкара Ки, Секулић, Текстови 124),
-екара	ш ѿмекара Ки, ѿудѣкара СЦ, ѡвудѣкара СЦ,
-акара	ѡдунѡкара НК, ѡвудѡкара Ки, ѿудѡкара Ки,
-каран	ѣѣѣкаран Км,
-ѣарана	ѡдекарана СЦ, ѡдѣвдекарана СЦ,
-ѣарена	ѡдекарена СЦ,
-зи	ДЛ ѣѣзи.

Напомињемо да су сви наведени примери осим *даклем* и *ѣѣзи* бележени и без проширења партикулама (в. потврде у одговарајућим поглављима о де-клинацији, одн. прилозима).

О функцији партикула у процесу комуникације може се судити понајвише на основу утиска. Реч с партикулама од најмање три фонеме обично је под реченичним нагласком и партикула указује на значај те речи у говорној поруци. Осим тога, дуже партикуле могу послужити као поштапалице у казивању, док говорно лице не срочи у свести оно што ѣе даје рећи.

775а. Изложени систем садржи очигледне иновације. Иза консонанта *р* обично долази *а*, а не *е*, које је ту једино изворно. С друге стране, иза *к* се јавља очигледно секундарно *е*, додуше само у временским прилозима на *-с*. Можда је ту деловала међусловна дисимилација: сви ти прилози имају у последњем слогу задњи вокал (*а*, *о* или *у*).

Јасно је да *-и* стоји изван система комбиновања консонаната са вокалом. Такође је јасно да у сложеним партикулама са два или три консонантска елемента *р* никад није први такав елемент, а да *н* у таквој позицији ретко

долази (регистровано је само у примеру *оденака Ч*). То место заузима, дакле, скоро увек *к*, које је уопште најчешћи консонант у банатским партикулама. Утолико је упадљивије то што *к* никад не долази двапут у сложеним партикулама, мада има нешто примера јављања *н* у двама узастопним слоговима.⁶⁴⁶

7756. Једнофонемске партикуле употребљавају се у банатским говори-ма без територијалних ограничења, а вероватно и без индивидуалних. Међутим, код дужих партикула махом постоје крупне разлике између појединаца. Већина људи као да се стиди тих проширења постојећих речи и, бар пред дошљаком из града, избегава да их изговори. У време теренског рада П. Ивића само поједини старији сељаци неуздржано су се служили партикулама које садрже два консонанта. Није се ретко догађало да у селу А на питање о томе одговоре да тога има у суседном селу Б, али да тамо ту особину припишу селу А. То нам одузима могућност да стварамо чвршће закључке о географској репартицији неких партикула. Ако у неком месту оне нису забележене, то не мора значити да их тамо нема: можда се није нашао појединац који би их неуздржано употребио пред истраживачем. Ипак, уочљиво је да се консонант *р* јавља по правилу у кикиндској зони, а да је облик *већер* особеност северног дела те зоне (забележен је и у Батањи, П. Ивић, Батања 40). С друге стране, изгледа да су облици као *џуна*, *џуне*, *џунена* одлика тамишке зоне, и то њеног југозападног дела (уп. *џуна* и *џуне* у биограчићком говору, П. Ивић, Биоград. 169). Неће бити случај што готово све потврде за *-ке* уз старе временске прилоге на *-с* потичу из кикиндске зоне, а сви примери за *-кена* уз такве прилоге из тамишке. С друге стране, вероватно је случај што су најдуже, шестофонемске сложене партикуле (*-канана*, *-карана*, *-карена*) регистроване само у СЦ. Није сигурно да треба придати значај чињеници да се *-ена*, осим у вези с облицима личних заменица 3. лица јд. јавља готово искључиво у тамишкој зони и најјужнијем делу кикиндске.

Вредно је помена да су партикуле *-ка* и сл. уз Г, Д и А једине личних заменица одлика већег дела подручја шумадијско-војвођанског дијалекта, по-неких смедеревско-вршачких говора у његовом суседству и пространог ареала у славонској Посавини.⁶⁴⁷

⁶⁴⁶ Било би корисно систематски установити сличности и разлике међу нашим говорима у погледу инвентара и фреквенције партикула. Засад можемо рећи да су оне, како изгледа, заједничка особина српскохрватских дијалеката. Остајући на тлу штокавског наречја, будући да чакавщина и кајкавщина имају друкчије системе, поменућемо неколико радова у којима се наводе партикуле у датим говорима: Белић, ДИС 269, Петровић, Караш. 184, Божовић, Ибар 285–290, Симић, Левач 473–474, Јовић, Трст. 156, Ивић, Галип. 321, Реметић, Шум. 290 и 378–384, Пецо и Милановић, Рес. 345, Вукићевић, Лепен. 197, Ивић, Биоград. 170, исти, Херски 344, Б. Николић, Мачва 270, исти, Срем 349 и 360, И. Поповић, Госп. 207, Барјактаревећ, НП-Сј. 75, Стевановић, ИЦГ 60, Пешикан, Староцрног. 180–181, Пјучурица, Колашин нпр. 175 и 178, М. Станић, *Ускочки говор* II, СДЗБ XXII, 1977, 118–121, Вуковић, П.-Др. 76–77, Вушовић, И. Херц. 33, Пецо, И. Херц. 160–161, Тешлић, Љештанско 210, Дешлић, Зап. Бос. 274, Д. Петровић, Змијање 174–175, исти, Бан.-Корд. 122–123, Шимундић, Имот. 160–161, Баотић, Дервента 153–154, Ивић, Пос. II 58–59.

⁶⁴⁷ Такве облике бележе Б. Николић, Срем 348 и Мачва 270, П. Ивић, Биоград. 159, Реметић, Шум. 290 и Ивић, Пос. II 31.

С И Н Т А К С А

СИНТАКСА ПАДЕЖА

776. Да би се избегло понављање, ово поглавље обухватиће и осврте на инвентар и облике предлога.

Однос између падежа места и падежа циља кретања

777. Прво ћемо обрадити најмаркантнију појаву у области синтаксе падежа, необележавање разлике између значења места и значења циља кретања (вијативног значења или „значења правца“, како се то веома често формулише у лингвистичким радовима). Та је дистинкција уклоњена, углавном или у потпуности, у свим категоријама где је постојала у језичком систему. То се тиче:

- 1) акузатива/локатива уз предлоге *на*, *у* и *о*,
- 2) акузатива/инструментала уз предлоге *за* (кад му значење улази у речено семантичко поље), *мед* (*међу*), *над*, *иод* и *ипред* (*иприд*),
- 3) генитива уз предлог *код*, који овде значи и циљ кретања,
- 4) месних прилога *ди* (т. 745), *негди*, *нигди* и *дигод* (т. 746), *оде* (т. 748), *шамо* (т. 751), *шу* (т. 748), *свугди* и *свуда* (*свуде*) (т. 756), *горе* и *доле* (т. 760), *унутра* и *напоље* (т. 762), *кући* (т. 763), *на среди* и сл. (т. 765).

У прве две категорије уопштавају се по правилу облици који су првобитно значили циљ кретања, у трећој облици с изворним значењем места, а у четвртој је слика сложена.

Однос између акузатива и локатива уз *на*, *у* и *о*

778. Навешћемо само део веома богате грађе која сведочи о уопштавању акузативских конструкција место локативских уз предлог *на*:

шамо на брѣг ѿма јѣдан шѡи Бк, свѣ смо бѣли н ошѡј брѣг Бк, нѡ уѡрине су ѡѡсли Бк, нѡсимо на лѣѡа Бк, сѣдио на чѡмац нѡћѡм Бк, дрѣчи бѡба н ѡшѡ дрѡво Бк, јѡ сам дрѡжала на шѡван Бк, јѡ сам бѡи нѡ воду Бк, ѡмо зѣмље на Врѡшлог Бк, рѡсѡи на склѡдове Бк, ѡмо злѡшѡне ѡрсѡиѣње нѡ руке Бк, ѡма крѡсѡице нѡ ногу Бк, шѡ је јѡш и сѡд на њѣга ЈТ, зафѡлио н ѡшѡ шѡи му је

Кикинду сам била Сп, има сваштита у дућане Сп, у њеј му је флаша сас ракијом Сп, ондак се седи у цркву Сп, живи у Канаду *В 168, он се чоркуљо у гаће Ми, ми смо у бараку били Ми, био сам кайлар у маџарску војску Ки, нема ни у дућан ништа Ки, што у Кикинду нема Ки, имамо у баишу Ки, неће млада да игра кад је свекар у собу Ки, лејти ишо у иајуче Ки, ми смо уживали у рад Ми, иде у гаће НБ, ми смо били у чизме НБ, није имала разбој у кућу НБ, коња је било у нашу шпалу НБ, ми смо у шпалу сјавали НБ, што је било у њин сокак НБ, било је у Лемјр НБ, у гар иekli су Иђ 19, њи се иети шест и ожену у ше једне чизме Мо, био у лов Пд, биле виле у шпалу Пд, било је у наше село Пд, јуче сам био у виноград Пд, у наше село био је само један Пд, у оианке идемо у цркву Пд, да сјоју у гротилу Пд, шез година сам био у цркву шпашор Сн, био и у Србију Сн, у иомрчину се не види Сн, у ше иланине су искојани ровови Сн, у гаће се ишло Сн, ласте су иравили гњиздо у конк, у шпалог Сн, била сам чувар у циглану БА, слабо се венчау у цркву БА, иева се у свашове и на њиву БА, још у ирви разред су нас учили БА, кад је био у војску БА, она је радила у Кнежевац БА, ужежемо у ваишу БА, у нашу земљу не роди воће БА, он се венчо у српску цркву БА, и он је умро у сшарачки дом БА, сад је у болницу БА, онда иојимо у цркву БА, иа она гздује у кућу БА, има л код вас у Нови Сад кафе БА, оне су се кујале у сукње НК, био у бирц НК, мој мјуж је у задругу селачку НК, иде у чизме НК, ја и Паја смо зајдно били у добровољце НК, ако имаш у главу СК, иоиа изјављује у цркву СК, био сам у иоле СК, носило се и оде у Крстиур СК, ја сам била у Вршац СК, био сам ја у Америку чак СК, у чии комад буде СК, једна кућа у крај ди су ишрине СК, у "оргош је био СК, ви сше у циглану Ђ, колко има у кућу друштва Ђ, нема иолико велико гувно у Ђалу Ђ, ја сам што научио у Нови Сад Ђ, иишца која коиа рјуу у дрво Ђ, већ је било фабрика што су иравиле леда у Сегедин Ђ, што било у оишину Ђ, неко дрво су оцекли у шуму Ђ, у ирешу разред смо имали чиианку Ђ, сшира је ваишар у Сегедин Дс, лејо сшди у олшар Дс.

Овако је и у синтагмама с апстрактним именицама и с разним пренесеним значењима:

сшраду у иравду Бк, остшане у друго сшане Бк, иа се ишркиво ш њима у бегање Бк, да усиу у свој рад Нз, остшане у кауцију Ит, остш у кандидацију Ит, колко су у роиство Ит, кои сше у службу Ит, била у иомоћ Ит, а ко би био у службу Ит, одело било у боју Т, живили фшри у шалу Ф, кога уваишу у крају Ме, земља ми је у задругу Бш, да седим у кирију Бш, нашла се у небрано гроще СЦ, остшати у друго сшане НК.

Акузатив господари и у временским синтагмама са у:

ја кати сам био у ше године Ил, сш су већ у шрешу годину Ит, иродаду млоги у марш Ит, чешир иостиа у годину Ч, сад нам је био владика у новембер месец Сп.

780. Примери за акузатив место локатива уз предлог о нису многобројни, свакако зато што се тај предлог у датом значењу прилично ретко употребљава:

кайуџи ми вџси о клин Ф, џушка је ђ раме Ме, слика вџси о дџвар Бш, нџво сџио о клин вџси СЦ.

781. Насупрот примерима с акузативом стоји много мањи број потврда за локатив уз исте предлоге:

на ваџи Ил, на руџи Ит, на нџзи Ит, на џушки Ит, на рџгљовима Ит, на рџгљу дрџгим Ит, на срџским језику Ит, сџиџи на враџи Ит НК, на маџиџи џечемо Ж, звезде на небу Сф, на враџиџима Сф, на коли Сф Ме СЦ, н џиџим џрељу Пе, на кварџиџљу Ф, на Бџлим мџру Ф, на двоџи кџли дџђу Ф, кџћа му је на лџђи Ф, нџма на чим Пе Ф, да су на брџју Ф, лейџиџа на свеџу Т, џчили на сџниџа Е, на баџкој сџраџи Е, на аџару су вџдили вџле Е, бџло мџго сџмџора на џџзи Е, на аџаревима Е, на гџзбениџама Е, н џиџом рџгљу Е СЦ, Бура је џаџмо бџо на сџаџну СЦ, наџ двоџиџа смо на коли Ме, на џиџим сџиџи Ме, нџмаџиџе на чим зафаџиваџи Км, на мџи кџлени Км, на лџдиџи НБ, на сџлима НБ, на свеџу НБ, џја — џџ џиџо лџжи џлџг на џџмекан НБ, жиџили на сџли НБ, на џвим џмаџу НБ, на наџом аџару Ми, на џџлим свеџу Мо, јџнаџ на џџиџи Пд, на рџгљу Пд, на лџниџама Пд, да вџчемо на лџђи Сн, на сџкаџи Сн, свџ на коџи Сн, на слики Сн, на наџим јарџшу Сн, на салаџшу жиџили Сн, на вџђки СК, на џџиџи СК, џсџало је на џиџм СК, на ногама СК, на оглџду (реч је о обичају пре венчања) СК, свџ на свеџу СК, на кџлима Ђ, лџжи на јџји Ђ,

у маџарским раџу Ил, у мџди гџдина Бк Ит Ж, у војски ЈТ Ит Сф Ф СК, у кџлџвки Ит, у брџги Ит, у руџи Ит, џскудиџа у свџчим Ит, у Маџом риџу Ит, џ џи гџдина Ит, џ џим гџвору Ит, џ џим сџарим Бџејеу Ит, џ ним бџрџу Ит, бџло у маџарски сџла Ит, џ џим дрџгим сокаџу Ит, у Веџким риџу Ит Км, џу у Сигџу Ит, каџо смо џровџли у Руџии Ит, нџмаџ да мџлџвеш сџсе у води Ит, сџиџу у гџмили Ит, џмо сам јџш у мџм кџфџру Ит, бџо у бџлесџи Ит, дрџжим у глаџи Ит, нџвџе у џџу дрџжим Ит, џмам зџџа у Пџрлџзу Ж, у снаџи Ж Т, у мџди гџдинама Ж, џрџску у џџи Ж, џ куџи Т, џаџо је бџло у џџлим свеџу Т, у џним раџу маџарским Т, у раџговџру Т, у снаџи каџо је мџго Т, мџја регџмџџа је бџла у Комџраџу Т, у мџи мџаџи гџдинама Цп, у дрџгим сџлу Сф, у џиџм лаџу Сф, у мџим жиџџиџу Сф, у Сефкерџну џџму Сф, у јџдној кџћи Сф, џ џравџи сџраџа Сф, у џџлим сокаџу Ч, џ џи риџџовима Ч, у Дојном риџу Ч, у Саџулама Ч, џу су у Сигџу Ч, у џним раџу Ч Сп СК, ја да сам у снаџи бџо каџо џи Ч, у кџлџчкама џџ су сџиџе Ч, у џџном аџару Ф, вџдла се вџла џ чим није бџла Ф, у џџрлџском аџару Ф, џ џим риџџовима Ф, у џџгледу Ф, у разџговџру Ф, ни му је у џамџџи Ф, бџло је у џду Ф, у жиџлџџи Ф, у маџим џрџџиџу Пе, у нџким раџговџру Пе, џ џим врџску џџговим је зџџо Пе, бџло у џрџски Пе, бџло у Лџмиру Е, у жиџлџџи Ме, џ наџој кџћи Ме, чџло наџ у Веџким риџу џро је нџки дџџа Км, у Нџвим Саџу Км, Маџса Јџкиџиџ је џџсле бџо у Ёџџиџу свџџиџеник СЦ, џ џим даџу СЦ, сџсџџра мџја бџла веџ у џџнџиџи, џмала рџџу, лџжаџа у крџвеџу СЦ, у џџу НБ, у Бџџџри НБ, у наџом крџу НБ, у наџом сџлу НБ, Сџваче: у обџиџу су бџџе џџџ фаџи кџдраџиџи НБ, у рџвџни НБ, у бџџим сџаџу НБ, у Лџваџама НБ,

Ф, у чим комаду дође Ф, идеду у сватловима Ме, мѣтили у дућану СЦ, онда кад дође ойей у нѣжди СЦ, кад су донели сламу у кјјни Чј, изиђе у соби СК, шјјј је очо у Београду СК.

Овде се по свој прилици ради о хиперкорекцији, неуспелом подражавању особине књижевног језика. У мањем броју случајева сама ситуација је давала могућност двојаког тумачења, тј. избора између двеју конструкција. Занимљиво је, уосталом, да велика већина примера у нашој грађи потиче из тамишке говорне зоне.

783. Банат, заједио с Поморишјем,⁶⁴⁸ чини најсевернији део пространог подручја неразликовања падежа места од падежа циља кретања. То подручје, које је у неку руку претходница балканског језичког савеза, протеже се дуж целе његове границе према главнини штокавских говора, дакле од ушћа Мориша до Јадрана на сектору од Конавала до албанске језичке међе између Бара и Улциња.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ За најсевернији Банат и Поморишје податке дају Степановић, Мађ. 126–127 и П. Ивић, Батања 45, а за стање у румунском Банату Живковић, Берић и Веску, НДЖ V/2, 80–81. У Бачкој и Срему овакви примери су у изразитој мањини (И. Поповић, Госп. 224–225, Б. Николић, Срем 366).

⁶⁴⁹ Први покушај да се одреди ареал ове конструкције дао је П. Ивић, Гал. 323. Овде ћемо навести неколико потврда, махом новијих, које допуњавају тамо оцртану слику.

У области смедеревско-вршачких говора појаву бележе и В. Веску, БЦГ 158, П. Ивић, Херски 345 и 348, Р. Павловић, Рача 17, Вукићевић, Лепен. 137 и 208 (за западни део подручја обухваћеног монографијом, који припада шумадијско-војвођанском дијалекту, аутор истиче да ове појаве нема), М. Грковић, *Ујошребџа падежа у чумићком говору*, ППЈ 4, 1968, 147 („сасвим спорадично, дакле од маргиналног значаја за падежни систем“), П. Ивић, Биогр. 170 („малобројни примери“).

За косовско-ресавске говоре дају податке Вукићевић, н. м. (за најисточнија села подручја његове монографије, у којима се говори косовско-ресавски, писац наглашава да је појава чешћа него у средишњој зони, чији је говор смедеревско-вршачки), Томић, Радим. 429, Пецо, Ђердап 204 и д., Пецо и Милановић, Рес. 306–308 (фреквенција локативних облика и оних с општим падежом место локатива „скоро уједначена“), С. Ракић, Мутница 81 и д., Р. Симић, *Синџака левачког говора*, СДЗБ XXVI, 1980, 142–143 (знатне су разлике између делова обухваћеног дела, али у целини претеже општи падеж над локативом), Алексић и Вукомановић, Жупа 312 („необавезно“), М. Грковић, Луково 130, Радић, Мрче 34, Барјактаревић, Лепосавић 432, Божовић, Ибар 177 (само у источном делу подручја, где је говор косовско-ресавски), Барјактаревић, Метох. 164.

Потврде из говора зетско-ловћенског дијалекта доносе Ћупић, Бјелоп. 129–132, Пешикан, Староцрног. 190, и Вујовић, Мрковићки 309–311. За прелазне говоре на северу и североистоку тог подручја в. М. Николић, Полимље 425–427 (углавном најјужнији део обухваћеног подручја) и Барјактаревић, НП-Сјен. 120.

На зетско-ловћенске говоре наслањају се говори источнохерцеговачког дијалекта на земљишту Црне Горе и у њеном непосредном суседству: М. Вујичић, *Речник говора Проиђења (код Мојковца)*, Подгорица 1995, Пос. изд. ЦАНУ 29, стр. 13, Пижурица, Колашин 185, исти, *Ујошребџа падежа у говору Роваца*, ППЈ 3, 1967, 161, Станић, *Ускочки говор II*, СДЗБ XXII, 1977, 62–63, Вуковић, П-Др. 83–84, Вушовић, И. Херц. 68, Пецо, И. Херц. 165 (само у насељима на граници према Црној Гори), Срђан Мусић, *Романизми у северо-западној Боки Койшорској*, Београд 1972, 34, Д. Достанић, *Нека заједњања о херцеговачком шћиу бокејских говора*, Огледни, Титоград 1963, 82, З. Кашпић, Конавле 342 („спорадично“, али „по целој области“).

сáш о зид обешен Бд, обеси о кревет Бк, обеси о лѣвчу Ф, лѹѹ о врáша Ме.

Однос између акузатива и инструментала уз предлоге
за, мед, над, ѿод и ѿред/ѿрид

785. Уз наведене предлоге најчешће долази акузатив и у значењу места:

ѿду кòла за кола Бк, дòлазу кòла за кола Ит, он је рúчо за мòј асѿáл Ит, за нѣгá је дòшо ѿой-Бòра (= за њим) Ит, сèди з асѿáл и рúча Ф, кòњ бѿо за кола Т, ѿду јèно зà друго Ч, úчин сѿáн је óде òма за ðòшак Ме, óде смо дòлазили за лѿѿију (= за литијом) СЦ, кáко је ѿлáкала за свѣкрову Чј, су ѿлáкали за нѣга или за ѿензију Чј, да ѿлáчеду за њу (= за њом) ако је òна ўмрла Чј, ѿдò да бѣга за њу Чј, òна нáѿред, он за њу Чј, зусѿáвиш кòње и ѿрчиш за кола да с ўгрију нòге Ки, сèде з асѿáл НБ, сѿòје за лѣђа Иђ 22, сèдѿду за ѿенѿер Пд, Олушки Жѿва му је за кућу, а óвај је ѿриѿи кућу Сн, О дèда Жѿве за кућу на ðòшку Сн, ðувѣзија чѣка за ѿенѿер Сн, èно га за врáша НК, за кућу ми је Мáѿар СК, òсѿò је за врáша СК, мòмак òсѿане за врáша СК,

òн је баш ѿгро мѣд њѿ Бк, јèну бáѿину дрѣжи мѣд ноге Ит, дрѣжи òлòвку мѣш ѿрсѿе Ж, жѿвили мѣш Србе Ми, сèди мед жсène НБ;

влáдáр над свѣ СЦ;

лѣжали ѿòш ѿлáс Бк, свѿрац сѿáво ѿòш ѿлòш Ит, жсèна је ѿò чуѿу рáдила Ит, јá сам ѿмо ѿò чуѿу ѿѿòреј Ит, лѣжала ѿод буре Ит, ѿма зѣмљу ѿод Ђѿѿин (= близу Хетина) Ит, нѿје лáдно ѿод òѿај лѣѣдòв Ит, крѿа је ѿод асѿáл Ж, он ѿма ѿдò нѣга ѿрску Ж, свѿ су бѿли ѿòш сѿáију Ж, вòда бѿла ѿдò њу Сф, нòси слáму ѿòш ѿазу Бд, сѿáва ѿѿјан ѿòш сламу Пе, кѣра је ѿод асѿáл Ф, нѿје ѿод асѿáл Ф, ѿма свѿрулу ѿòш ѿазу Ф, он је бѿо ѿдò брдо Ф, вòда је бѿла òма ѿдò брег Ф, кòњи нам ѿѿ ѿдò брег Ф, нòси ѿòш ѿазу Ме, мáчка лѣжи ѿод асѿáл Бш, да нас ўвáѿи мрáк ѿо(ѿи) Црњу СЦ, и сад је ѿод асѿáл СЦ, сáш смо ѿо Тебѣј СЦ, свáки је сèдио ѿòш свòј ѿенѿер Ми, куѿија је н асѿáл ѿòш кáиу Ми, èно ѿáмо ѿòш кòѿáрку ѿѿшá Ки, сèдим ѿод òѿај мáгáзин Ки, бòле је ѿдò грòде НБ, бѿла чáрда ѿáмо ѿод Башáид Мо, кòѿаћемо óде ѿод òву мáњу кѿу Пд, òна је ѿод асѿáл НК;

ѿграло се ѿрѣш ѿòрѿу Ил, јèдно свѿнче се ѿрѣд нѣга сѿѿвòрило Бк, дрѣжи ѿрѣд нѣга Ит, кáзо ѿред дрѿѿѿѿво Ит, да дрѣжу кáрѿу ѿрѣш себе Ит, ѿрѣ ѿебе је бѿло Ит, ѿмам мáглу ѿрѣд очи Ит, нѿје бѿо ѿред аѿвòкáѿске дчи Ит, вáма је ѿò ѿрѣд очи Ит, Мѿлòрад сèди ѿу ѿре дѿѿáн Ит, ѿа да вѿси лóѿов ѿред òѿѿѿѿину Цп, ѡма је сѿѿѿд ѿрѣд мене Пе, нѿсам нѿкад ѿрѣд нѣга ѿѿѿио Пе, мòј сѿѿрѿц нѿје ѿрѣд нѣга ѿѣò да зáѿáли цѿгáру 3, ѿдемо ѿред вòлòве фѿрѿи 3, сѿáвали ѿрѣш кућу з дѣцама Ит, ѿред нѣку кѿу се скѿѿѿиду Т, ѿѣд брáђа сѿáва ѿрѣш кућу Ч, òнај асѿáл ѿрѣш кућу је ѿáки Ф, вѣдро вѿри ѿрѣш кућу Ф, ѿрѣш кућу је крѿа Ф, обесу се ѿрѣш кућу євѣнке Ф; јá знáм ѿѿá је бѿло ѿрид мène, а ѿѿá је бѿло ѿрид нѣга, јá нѣ знам Ме, он је згрáби ѿа је

држи *ириш* себе Км, она *сиди* *ирид* *њега* Км, да *има* *чаша* *ирид* *вас* Км, *ш* је *ш*у *ирид* *нас* Бш, *иде* *ирид* *волове* СЦ, онако ми *игра* *ирид* *очи* СЦ, *би*ја је *ирид* *мене* СЦ, *ш*у *ирид* *мене* је *би*ло СЦ, *к*ера *седи* *ириш* *кућу* СЦ, *ирид* *Дови* СЦ, *ја* *нисам* *искрен* *ирид* *њега* СЦ Ђ, *љубу* се *ирид* *оца* и *ирид* *мајтер* Чј, *ш*ио *има* *ирид* *мене* Ми, *клу*ја је *ш*амо *ириш* *кућу* Ми, *ирид* *Миду* *би*ла *к*ола Мо, *ш*у се *мулаш*ује *ири* *ча*шру Пд, *леж*ио *ирид* *не*иријашељске *р*овове СК, у *д*сам *са*иш *ш*у да си *ирид* *мо*ја *вра*иша НК, *д*евџке *игра*ду *ириш* *кућу* Е, *седи* *ириш* *кућу* Км, *к*омишија *ириш* *кућу* Бш, *ч*истила *ириш* *кућу* СЦ, *ја* сам *ириш* *кућу* СЦ, *с*авао сам *ириш* *кућу* Ки, *ш*у је *би*ла *ириш* *кућу* Ки, *ц*игла *ириш* *кућу* *сиди* Сн, *в*ођка *ш*амо *ириш* *кућу* Ђ.

786. У истом значењу јавља се и инструментал:

за коли сам *и*шо Бк, *ш*рчо за *њ*име Бк, *в*ичеду *д*еца за *д*еџом Бк, *н*овце *с*ваки *в*оле *и*а *н*оси за *њ*им Бк, *о*н *на*и*р*ед, *ја* за *њ*им Ит, *р*ибе *и*ду за *л*а*ђ*ом Ит, *ј*едан за *д*ругим Ит, *в*еза*ч* *иде* за *њ*ом и *в*ези*ва* Ж, *н*е *м*ож да *д*ође за нама Т, *ш*рчо је за *њ*им Сф, *и*веам за *в*оловима З, за *о*цом Ф, *ја* сам з *о*ишм Ф, за *и*лугом Ф, *м*ла*да* *иде* за *њ*им Ф, за *њ*има Ит Ч Ф Т З, за *м*ном Ф, *к*о за *к*им Ф, *д* *и*дџм *н*ођу за *в*оловима Ф, *и*шла за коли и *о*чла на *и*р*у*гу Ф, *д*же (да трчи) за *к*ојом *д*евџком Ме, *иде* за *њ*им Ме, *к*о је *би*о *ш*ај за *ш*обом Ме, за *о*бодом НБ, *ар*л*у*ко за *г*а*з*дом Ми, *ш*и *б*еж*и*ш за *м*ном, *ја* *б*еж*и*м за *ш*обом НК, *ш*ако *ш*рчу *д*еца за *њ*им као за *л*иш*и*јом НК, *с*едне за *њ*им СК, за нама Т Бд Ч;

*м*ед нама Мђ Ит Ж Ме Бш СЦ Ми НК, *м*е *ц*вџиом (= мед светом) СЦ, *м*ед *њ*има СК;

*ш*о е над *в*одџм Ит, *ш*у над *в*одџм Ф, *к*ућа му је *би*ла над *бар*ом Е, *о*н је *г*а*з*да над *њ*има СЦ, над нама Ми, *Р*уци су *би*ли *ш*у над нама Ми, над *Б*егејом НБ;

*Н*а*д*аљ *и*ош *П*анчовом Ф, *би*ло *м*оре *и*од нами Ф, *и*од *в*џрим *н*џом Ф, *о*ма *и*ош *с*џом Пд, *о*ва *С*а*н*ад *с*ва је *би*ла *и*о *ш*рском Сн, *и*ма *и*ош *ку*ћом *д*ве *с*џе и *к*ујна Сн, као *м*ачка *и*од *о*ни *ч*џош *и* Ф;

*и*ред нама Ил, *и*рџи *к*умџи Ил, *и*ма *и*рџ *ц*рквом Ит, *и*ред *њ*има Ит, *с*џџица е *и*рџи *ку*ћом Ж, *и*џџи*л*иду *в*а*ш*ру *и*рџи *ку*ћом, *и*рџџџџџџ Сф; *и*риш *ку*ћом *с*мо *с*џавали Км, да *ја* *н*е *и*ушм *и*рид *њ*име Км, *и*рид *њ*има Ме, *и*рид *м*џим *о*цом СЦ, да *д*а *м*ла*да* *с*џсе *и*риш *с*вџром Ки, *м*а*г*ла *и*рид *о*чима Ки, *и*џиш *и*рџа *м*ном Ки, *и*рид нама НБ, *и*рид *о*цом *и*џиш Мо, *д*рж*у* *и*џише *и*рид нама Мо, *и*рид вама СК, *и*рид *њ*џм СК, *и*рид *о*ишм СК, *и*рид *о*цом СК, *и*рџа *м*ном Сп.

Будући да је овога пута изнесен углавном сав расположив материјал, можемо закључити да, иако акузатив изразито преовлађује, ни инструментал није редак. Удео инструментала свакако је већи од удела локатива у грађи изнесеној у т. 778–781. Нарочито је важна чињеница да инструментал претеже у синтагмама са личним заменицама.

Ареал замене инструментала акузативом у месним конструкцијама у српским говорима нешто је ужи од подручја сличне замене локатива акузативом.⁶⁵²

787. За употребу инструментала место акузатива нашла су се свега два примера, и то из истог места и у истој синтагми:

донесе и мѣше ђред оцом Мђ, мѣше ђред њѣним оцом Мђ.

788. У значењу циља кретања иначе редовно долази акузатив. Наводимо само неколико примера:

зѣмако за ђошак Бш,

иде љ коло ме дѣвѣјке Км, жѣне мѣђеду (вазелин) дѣцама мѣд ноге Сп, умѣшо се ме ѡѡ дѣцу Км,

мѣшѡ сам дѡле ѡд асѡал Бш, слѣма да се сѡшѣре ѡд ѡшѡ мѣрѡу Ф, мѣшѡ ѡѡ ѡѡмо ѡрѡш куђу Ме.

Предлог код у значењу циља кретања

789. Ова је појава захватила у потпуности и банатске говоре:

мѡрали су код вѣдѡике ѡшѡ Бк, и ѡшѡш ѡдем код мѡје дѣвѣјке Мђ, дѡнѣсем код мѣне у бѡнѣр Ит, кад бѡде да дѡђу ко шѣбе, њѡ да задрђѡшѡ и да је ѡдвѣдемо ко Ђѡке Ит, ѡдшѣду ме ко ѡандѣри Ит, нѡс ѡшѡ ѡдсѡшѡ код мѣне Ит, дѡђе код бѣлѣжѡника Ит, ѡшо ѡ гѡсѡшѡ код њѣне шѣшѡке Ит, иде код мѡшѣре Ит, дѡшо код мѣне кѡшѡ Ит, ѡа е дѡшо код мѡга брѡшѡ Ит, кад је ѡн ѡдшо нѡшѡраг кошѡ свѡга кварѡшѡ Ит, д ѡдем кошѡ сѡмога жѡшѡана Ит, јѡ ѡу д ѡдем код њѣног ѡца Ит, дѡђе у Бѣкѣрек код брѡша Ит, кѡд нѡс су вѣлѡке ѡшѡјаѣе срѣдом Ит, дрѡгу дѡн се нѡси колѡче кошѡ кѡмѡва Ж, кѡшѡ сам ѡчо кошѡ Камѣнѡковиѡа Ж, ка дѡђе ѡвѣче код мѡмѡка Ж, кад је ѡчѡ ко дѣвѣјѡкине мѡшѣре Т, ѡрѡ је ѡшла шѣшѡка код њѣне мѡшѣре Т, иде код вѣрѡчаре Бч, дѡшо код мѣне Ф, ајдемо код Жѡке Ф, ѡшо кѡмѡшѡја кошѡ кѡмѡшѡје Ф, кѡсѡшѡ иде код гѡсѡѡдѡра да кѡље мѡрѡу Ф, иде код вѡлѡва Ф, кѡшѡ смо дѡшли кошѡ Пѡине кѡше Е, ѡше д иде кошѡ кѡма Е, да се иде ко дѡкѡшѡри Е, ѡнда ѡшѡѡ идѣду кѡд њѣ Ме, ѡду кошѡ кѡма Ме, и ѡма кошѡ свѣкрѡве идѣду Ме, идѣду код њѣног ѡца Ме, дѡшѡше кѡд нѡс Ме, ѡду ко дѣвѣјѡчѡког ѡца Ме, да сѡше шѣли да дѡђѡше сѡнѡшѡ код мѣне Км, ѡнда га нѡсу ко дѡкѡшѡра Бш, ѡчо ко дѡкѡшѡра Бш, дѡшѡ мѡло код мѣне Бш, дѡђу у ѡшѡ сѡшѡшѡ кѡд вѡс Бш, ѡди кѡд нѡс Бш, дѡшо кѡд нѡс на кѡшѡју Бш, ѡдемо код њѣга Бш, кошѡ сѡјаје нѡсѡду Бш, нѡсили је кѡд њѣ кѡшѡ (= њѣној) Бш, зѡвѣ ме да ѡдем кѡд њѣ Бш, да ѡдем код њѣга Бш, ѡдем кѡд њѡ Бш, ѡдем кѡд њѣ СѢ, зѡшѡ сам ко шѣбе дѡшо СѢ, мѡ би дѡшли кѡд вѡс СѢ, ѡнда Ђѡра дѡђе код мѡг ѡца СѢ, дѡлазио код мѡг ѡца СѢ, ѡни ѡзѡву њѡ да дѡђѣду кѡд њѡ са мѡшѣром СѢ, сѡшѡра дѡн дѡнесе Ђѡра Книђѡни-

⁶⁵² Соболев, н. д. 65.

нуз *Ба́бе Ми́лића кѹћу* Бк, *Ба́йше Шѹва́чка кѹћа* Ит, *шѹ ди је са́д Јо́се Живковог кѹћа* Ит, *Јо́це Ру́жина сѣнови* Ит, *Ча́рна Че́де Че́чинога* Ж, *Ла́зе Би́беровог о́цац* Пе, *Нико́ле Ра́нковог бра́ш* З, *Си́ëve Ми́лановог кѹћа* З.

798. Изразиту говорну особеност представљају контаминирани конструкције као *мо́је сна́је бра́шова ђерка* Из место *ђерка бра́ша мо́је сна́је*, где је уклоњен посесивни генитив *бра́ша*, који стоји без атрибута, додуше у синтагми са *мо́је сна́је*. Овакви су примери:

и́стиог шѹг Јо́це његова мла́да Ит, *Дра́гомира Пе́штрина његов бра́ш* Ит, *би́ла сѹвача Ђви́це Логда́нове њеног о́ца* Ит, *код о́шого Љу́бе Ра́ића његовог о́ца* Ит, *јел сам на Бе́гѣј с о́вим Ми́лице њеним о́цом* Ит, и *Ге́цина Заму́ровог ве́шрењача* Иђ 19.

Н. Секулић, Текстови 124, доноси потврду из Ми: *на́ши сѣри́цева њине кѹ́ри*, и осим тога из Врдника у Срему: *мо́јим младо́жењи његова сѣсѣтра* 293.

Уп. и *Када сам једаре́д и́со баба-Ју́ци, шѹм Јо́ци Бо́рићевим његовој ма́шери* Ит, где је место генитива употребљен датив, у складу са општим значењем дате синтагме.

799. Заступљене су и познате конструкције типа *Чо́лића шѹ́ла* Бк, *шѹ је би́ла Ђли́ћа шѹ́рина* Бк, *Вла́дића у́нка* Мђ, *ви́дли шѹ од Бе́лића кѹ́ће* Ф, *Јо́цковића со́как* НБ.⁶⁵⁵

800. Располажемо свега једним примером за женско презиме у карактеристичном облику на -а: *шѹ је би́ла О́лга Си́акића* Км.⁶⁵⁶

801. Генитив уз негацију прилично је добро заступљен у банатским говорима:

не доби́јеш ра́дње (= посла) Ит, *не могу ре́да да до́бијем* Ит, *ни се мо́гло кѹ́ишии жѹ́ша* Ит, *кад не́ма крѣ* Ф, *и́очим ни́су има́ле во́за* Е,

не́ма ма́сти Бш, *ни́гди бо́ља сѣ́вања нег ѹ шѹ́алу* Ит, *ни́гди на́ћи но́жа* Ф, *ни́гди не́ма вру́ћа ме́ста* СК, па и *кад би он и́озна́во чи́ке* НБ, где је негација имплицитна.

Уп. т. 861.

⁶⁵⁵ Синтагме ове врсте нађене су у многим говорима широм штокавског подручја. В. нпр. Б. Николић, Срем 363, Мачва 282 и Кол. 58, Стевовић, Гужа 491, Вукићевић, Лепеница 202–203, Барјактаревић, НП.–Сјен. 116, Пешликан, Староцрног. 187, Ћупић, Бјелоп. 110, Милетић, Црмница 503, Вуковић, П.–Др. 80, М. Николић, Горобиле 695, Тешић, Љештанско 238, М. Симић, Обади 90, П. Ћукановић, Цапарде 261, Дешић, Зап. Босна 278, Петровић, Бан.-Корд. 126, Драгичевић, Лика 179, Маштровић, Нин 128, Ившић, Пос. II 113. Међу нашим граматичарима нема сагласности у погледу карактера и порекла оваквих конструкција.

⁶⁵⁶ Паралеле опет на разним странама, нпр. Б. Николић, Мачва 282, Тешић, Љештанско 238, Вуковић, П.–Др. 81, Петровић, Бан.-Корд. 126. Будући да су овакви примери заступљени и код Вука и у народним песмама у његовом издању, појавом се баве и граматичари нашег језика.

С друге стране, заменице *ко* и *нико* или сл. уз негацију могу стајати у номинативу (т. 791).

802. Аблативни генитив уз глагол *ра̀стѣиши* се иде без предлога:

ѿ̀ако се ја ра̀стѣанем њѿ Ит, *не́ћу да се ра̀стѣанем своѿ орѣ́ака* Ит, *ра̀стѣанемо се дома́шина ѿ̀ог* Е, *о̀на сѣѣне да се о̀нога дру́гога ра̀стѣане* Ме, *да се ра̀стѣане живо́ѣа* Ми.

803. Као и у многим другим штокавским говорима,⁶⁵⁷ уз глагол *ѿи́ѣиши* може ићи генитив:

ѿи́ѣиј о̀ве ба́бе ње́гове (јд.) Ми, *ѿи́ѣиам же́не* НБ, *ѿи́ѣиам ма́јке* НБ, *ѿи́ѣиа мили́ције* НБ, *ѿи́ѣиј Не́де* Мо, *да ѿдем да ѿи́ѣиам ѿри́је* Сн, *ѿи́ѣиј Ма́ре* СК, *ѿи́ѣиј Ка́ѣице* СК, *ѿи́ѣиаћу ма́ме* Ћ, *ѿи́ѣиј ње́* Ћ.

Ареал ове особине очигледно захвата само северозападни део кикиндске зоне. Уп. т. 862.

804. Лична заменица уз синтагме *ди је* и *ди су* обично долази у облику енклитике генитива—акузатива:

ди́ је га Бк Мђ Ит Ж Ч Пе Ф Км СЦ Ми Мо НК СК, *ди́ је га* Ф, *а ди́ је га* Ж, *ди́ га је* СЦ, *ди́ је је* Ф СЦ Ки Ми СК, *ди́ је је* Ф, *ди́ су и* Ф СЦ СК.⁶⁵⁸

Овакве енклитике често имају појачајну функцију. Поготову је таква њихова функција у примерима где је експлицитно исказан субјекат: *Не́ знам ди́ је га о̀н* Ит, *ди́ је га Ши́јева?* СК.

805. Заменичка енклитика долази и уз *ево* и сл.:

ево га Ф, *ево је* Ф, *еѿо је ѿѿу коѿ ка́ѣије* Ф, *еѿо га ѿѿу* Ф, *еѿо га са́д* Ф.

Тако и уз именицу:

е́но га ѿ̀ддоровски ко́њ Ж.

806. Уз бројне синтагме које означавају ноћне сате може се додати генитив *но́ћи*:

Ка до́ђу Во́лови (= звезде Велики медвед) *ѿ̀ако ра́вни, о̀ндак је два́најс но́ћи* Е, *До́ђе о́ѣац у једа́најс са́ѣи но́ћи* Км, *је́дан са́ѣи но́ћи* НК.

⁶⁵⁷ В. нпр. И. Поповић, Госп. 218, Б. Николић, Срем 363, Мачва 283, Кол. 58 и Тршић 430, Московљевић, Поц. стр. V, Тешић, Љештанско 239, М. Симић, Обади 91, Дешић, Зап. Босна 281, Д. Петровић, Бан.-Корд. 125, Драгичевић, Лика 178–179, Ившић, Пос. II 119, Брозовић, Ијешћ. 162. Појава је позната у Вуковом језику (П. Ивић, *Поговор Рјечнику из 1818*. Београд 1966, 146). Изгледа да се ареал ове појаве највећим делом смешта у северозападну четвртину штокавског подручја, с тим што и у тој четвртини има говора који нису захваћени. У појединим говорима уз глагол *ѿи́ѣиши* у овоме иду и разни други глаголи; у Банату тога нема.

⁶⁵⁸ О ареалу оваквих и сродних конструкција в. П. Ивић, Галип. 358.

Слично томе и *Ка дође десет сати дана, њак више левог и десног комшију Ф*.

807. Уз глагол *нестати* може доћи генитив, али и субјекатски номинатив:

једну ноћ ње нестане Ит, *нестало га* Ки, према: *неком нестане лебац* Пе.

808. Навешћемо овде још неколико типова конструкција са генитивом без предлога:

сиграду се магараци Ч, и онда се сиграду шрули кобила Пд (ген. игре);
ја био дуга века Ит, *ја већ видим које су величине* Ит, *кревети сјаје моде* З, *мекшога срца* Пе, *нису јако дуга века* Пе, *Он је навек био одлична владања* Км, *То ми је шата причо: Ђура био чудне нарави* СЦ, *једни су година* Ђ (ген. особине);

ош кад је Ишебеја вала Ит (егзистенцијални генитив);

деце ми моје Ч (ген. заклетве).

Генитив с предлозима

809. Предлог без обично има облик *без*:

без бора Ит, *без бриге* Ит З Ф СЦ СК, *без бркова* Ит, *без вала две деведесет* Ми, *без вас* Бш, *без воде* Бш, *без две сит* Пе, *осиане без девјке* Ит, *јрође без дозволе* Ф, и *болесне без доктора* Мо 2–23, *један без другога* Ит, *без Ђурђова дана* Ч, *бре жене* Ит Ф, *бре земље* Т, *без мог знања* СК, *бре зуба* СК, *без једне осамдесет* Ф, *бес крајцаре* Ки, *бес кола* Ж, *кола бес коња* Бк Сн, *бес коња* Ит СК, *бес краве* Ки, *бес крајцаре* Ме, *без леба* СК, *без левче* Ит Ме, *без леђа* Ит, *оситали без мајере* СК, *без мајериног* Пд, *без мене* Ме Бш НБ Ми, *без два месеца* НБ, *без нас* СЦ, *без ништа* Бк Ф, *без новца* Ф, *без жњега* Сп, *без њи* СК, *без оваца* НК, *без ока* З Сн, *без оришка* Пе, *без отога* Ч Ф, *без оца* Бш, *ишце бес ијера* Бк, *бес илаина* Ит, *бес илуга* Бк Ит, *бес илуга* Бк Ит, *бес иријашеља* Ж, *без ирава* Ит, *бес иководација* Ф, *бес иушке* Ф, *без рада* НБ, *без разлике* Мо 2–10, *без разлике* Сн, *сваког без разлике* Мо, *без рибје* Бш, *без мди родитиља* НК, *без рукава* Км, *без руке* Сф, *бре сестре* Бш, *бре сина* Ф, *иешко ми је бес шебе* Бш, *бес тог* НК, *бес ири деведесет* Ки, *бес ири ситину* СК, *без љвуде* Бк, *без цигала* Мо 2–14, *бес цитала ниси мого орати* Пд, *бре шећера* Бк, *коње без шпанке* Ч,

тако и *бзобразук* Ф, *бзобразан* СЦ, *бзобразно* Ч СК, *бзобразна* Ф, *бзобразна* Мо 1–90, *бзобразни* Ф НК, *брсрећни* СЦ.

Потврде за старији облик без сразмерно су малобројне:

без бриге Сн, *без јаја* Сп, *бес кола* Сф, *кола бес коња* Пд, *бес коске* Бч, *бес коштију* НБ, *бес кошуље* Бш, *без наочари* НБ, *без новаца* Сп, *без осја* Ж, *без ракије* Км, *без рогова* Сн, *бес шебе* Сп, *бес чарја* Ж, *бес чакшира* Ч.

818. У приличном броју примера предлог *између* (*измед*) долази удвојен:

јелбо зна шїѡ имѡ између мене и између ње Ит, *измеѡ Ченїе и измед Бѡрѡнде* Ф, *измед Бѡке и измеѡ Кѡнака* Бк, *измеѡ Ковѡчице и измеѡ Падїне* Цп, *у ѡу шуѡљїну измеѡ шїѡ цїгала и измеѡ шїе кѡрлице* Ит.

Сви наведени примери потичу из тамишке зоне. То можда није случајно: управо та зона суседује са говорима југоисточног Баната и Срема, где је ова особина такође забележена.⁶⁶³ Она је осим тога констатована у говору Радимаца,⁶⁶⁴ под Космајем,⁶⁶⁵ у Левчу и трстеничком крају,⁶⁶⁶ у Глоговцу код Јагодине и у говору Галипољских Срба.⁶⁶⁷ Такав географски распоред намеће претпоставку да је појава некада имала континуиран ареал у северној Србији и јужном Банату. Она је, уосталом, позната и мрковићком говору,⁶⁶⁸ а и разним другим балканским језицима.

819. Изгледа да предлози сложени са *из-*, уколико не чувају аблативно значење, увек означавају место, а не циљ кретања. Уз већ изнесене примере навешћемо још неколико:

їсїѡ чѡсїѡ НБ, *їду исїѡї кѡћа* (аутом по тротоару) Бш, *исїѡї кѡмена їма шїїкова* Ф,

кѡра шїрчи исїреїѡ кѡла Ит, *да їрѡву исїрїд њї зѡклон да се нѡ види* Мо.

820. Предлог *код* у значењу циља кретања иде не само уз именице које значе лица (т. 789), него и уз именице које значе материјалне објекте или установе:

їде код мѡга креветѡа (= прилази моме кревету) Бк, *дѡђе код мѡг креветѡа* Ит, *дѡшѡраду кѡла код јѡме шїѡ* Ж, *дѡшо нѡшѡраг код свѡга кварїїѡѡа* Ит, *јѡ ћу їћи у Бечкѡрек код вѡјне кѡмѡнде* Ит.

Посебно наводимо пример *кѡко сїѡї код нѡвца* Ит.

Специфичан је на свој начин и пример *Кѡд њї нѡма на свѡѡу живѡшїѡне шїѡ нѡ ју* Пд.

821. Предлог *насїрам*, који се нашао само у грађи из кикиндске зоне, увек означава просторни однос:

ка дѡђе насїрѡм нѡс НБ, *јѡдна насїрѡм друге* Пд, *насїрѡм свѡшїлила* Мо.

Тако и *наїрѡм*: обично је *зѡбатї наїрѡм зѡбатѡа* Е.

⁶⁶³ П. Ивић, Галип. 353 (за белоцрквански крај); Б. Николић, Срем 361. Уз Срем иде и Мачва, Б. Николић, Мачва 269.

⁶⁶⁴ Томић, Радим. 480.

⁶⁶⁵ Реметић, Шум. 388.

⁶⁶⁶ Р. Симић, Синт. Левач 56, Јовић, Трст. 171.

⁶⁶⁷ П. Ивић, н. м. (и за Глоговац).

⁶⁶⁸ Вујовић, Мрковићки 318.

822. Предлог *насређ* прилично је чест:

лòжу вáйру насрèй чèрге Бк, лòжи вáйру насрèй кúје Бк, насрèй йу́та Бк, лèгнем насрèд њíве Ит, насрèд áвлије Ит Сф НБ Ки НК, сýди насрèй йу́та Ит, насрèд в́шаја Ф.

823. Уз *смејати*/смијати се у значењу „подсмевати се“ и *швојати* се (исто значење) иде синтагма са од:

йа се смèје од мène Ит, òни глèду йа се смèју од нáс кòи йòврèмо Ит, смíјали се од мène СЦ, смíјали се òд ње СЦ, Дáница се смíје òд нáс СЦ, смèјали су се од њèга Чј, смíјем се од њèга СК, јá сам се шво́јала од мá-йорог чòвека Ит; тако и: да се смèју од мène *Дињаш, смèјала сам се òй сека-Милице, нáше йудàруше *Дињаш.⁶⁶⁹

824. Место предлога *о* у значењу предмета говора јавља се од:

свè йáко йèсме од јунáка Ит, бíло је млòго (песaма) од јунáка и од Òбилића Ит, да йèвам òй Кра́љевића Мáрка Ит, йа и да е сèдница òй йáш-њака Ит.

И. Поповић, који је нашао овакве синтагме у Бачкој, с правом их упо-ређује (Госп. 221) с немачким конструкцијама типа *er spricht von mir*. Додаћемо да се у мађарском речено значење обележава постпозицијом *-ról, -ről*, исто као и просторно и временско значење „од“, а да у румунском предлог *de* долази и уз глаголе као *a vorbi* „говорити“.

825. Синтагма *један саи* као ознака доба дана стоји у генитиву и уз предлог од:

од јèдног сáйта Бк Ф, у́стíанем од јèдног сáйта Ит, од јèдног сáйта Са, од јèдног до ðсам СК.

Уп. т. 811.

826. Сасвим је обична конструкција *би́ти од X година*:

бíла сам òй йèйíнајз гòдина а ймала сам мòмка Ит, јá ка́й сам био òй шè сèдам гòдина З, јá сам бíо о двáнајз гòдина Е, била сам йèйíнајз гòдина ка́й смо òишли СЦ, ка́й сам бíла о дèвед гòдина СЦ, да је жíвио, бíо би сáд òй шездèз гòдина Ки, би́о сам од й́ринајс година Йђ 29, јá сам бíо òй шèснáјз гòдина ка́й се òн (канал) кòйо Пд, бíо сам о двáнајз гòдина Сн.

Тако и *Кад је бíла од йèйí гòдина Км, Секулић, Текстови 123.*

Ову конструкцију, заступљену у румунском, али и другде по Балкану, Кр. Сандфелд (*Linguistique balkanique*, Paris 1930, 204) квалификује као балканизам.

Навешћемо овде још неколико карактеристичних типова с предлогом од:

⁶⁶⁹ Ова конструкција одговара румунском *ride de cineva, bate joc de cineva*.

ишла на изложбу од лейџше Ил, ѿај е ирејиседник ои комисје Ит,
 иџсма од џаба Ит, џнај Србљин жџена од џиџог иџиџо е Маџариџа Ит, кџсџи
 од руку и од нџгу Ф, гџзда ои кџће Ф, брџј ои иџшке Ф, бџо вџђа од ајџџка
 Ф, враџиа од грџбља Чј, иџ је лџгор ои свиџу зџробљени бџо Ит;

касџрола о чвџрака СЦ;

налазили млџго кџсџиџу од џџди Бш;

џн је бџо здрџво вџшџ од џиџог иџсла Ки;

џако је бџо сџидљив од жџенски СЦ;

џсџо сџроџ од маџере и од џца Бк, џсџо је сџроџ од џца Ит, сирџиа
 од маџере и од џца Мђ;

џџо је дџбро ои каџшља СЦ, има ои шџљџва џрава Ми, ои ириџиџа
 џрава НК;

ниџи иџшимо кџи ниџи е кџ ои иџћа Ит;

кџлко је мџја жџена бџла џџчена од мџне Ч.

Бар у неким случајевима, овде би се морало помишљати на утицај ру-
 мунских конструкџија с предлогом *de*.

827. Облик и употреба предлога *око* одговарају стању у књижевном
 језику:

џџа џрчу *око* дрџџа Бш, бџжи јџдан *џко* друго Е (за облик *друго* у
 оваквим везама в. т. 505).

828. Предлог *осим* као да понајређе значи изузимање; у већини примера
 његово је значење апстрактно „поред, уз“ или чак „изван, мимо, издвојено
 од“ (уп. РЈА s. v. *osim* а. а):

сџџ осин главе НК,

иреџрави му кџћи рану осџм њџгове илаџше Мђ, осџм мџне имам јџш
 двџ брџџа Мђ, јџш осџм иџџа учџо Ит, осџм џве џснџвне шкџле џн је учџо
 јџш Ит, дџбио дџсџи мџџери (жџта) џсим џнога Ж, џсим сџна мџрам и ја да
 чувам Км,

нџ можемо осџм кџџијаџа Ф, иџе осџм нас Ф, Ѐсџоџли, неке баџиџе
 наџравили осџм иџ иџџџова Ф, нџ смеџ да иџеџ осџм иџџа Е, осџн кџше нџ
 мож да рџџи Ме, иџ су бџли џсим сџџиџа (тј. слободни сџљаци) Пд.

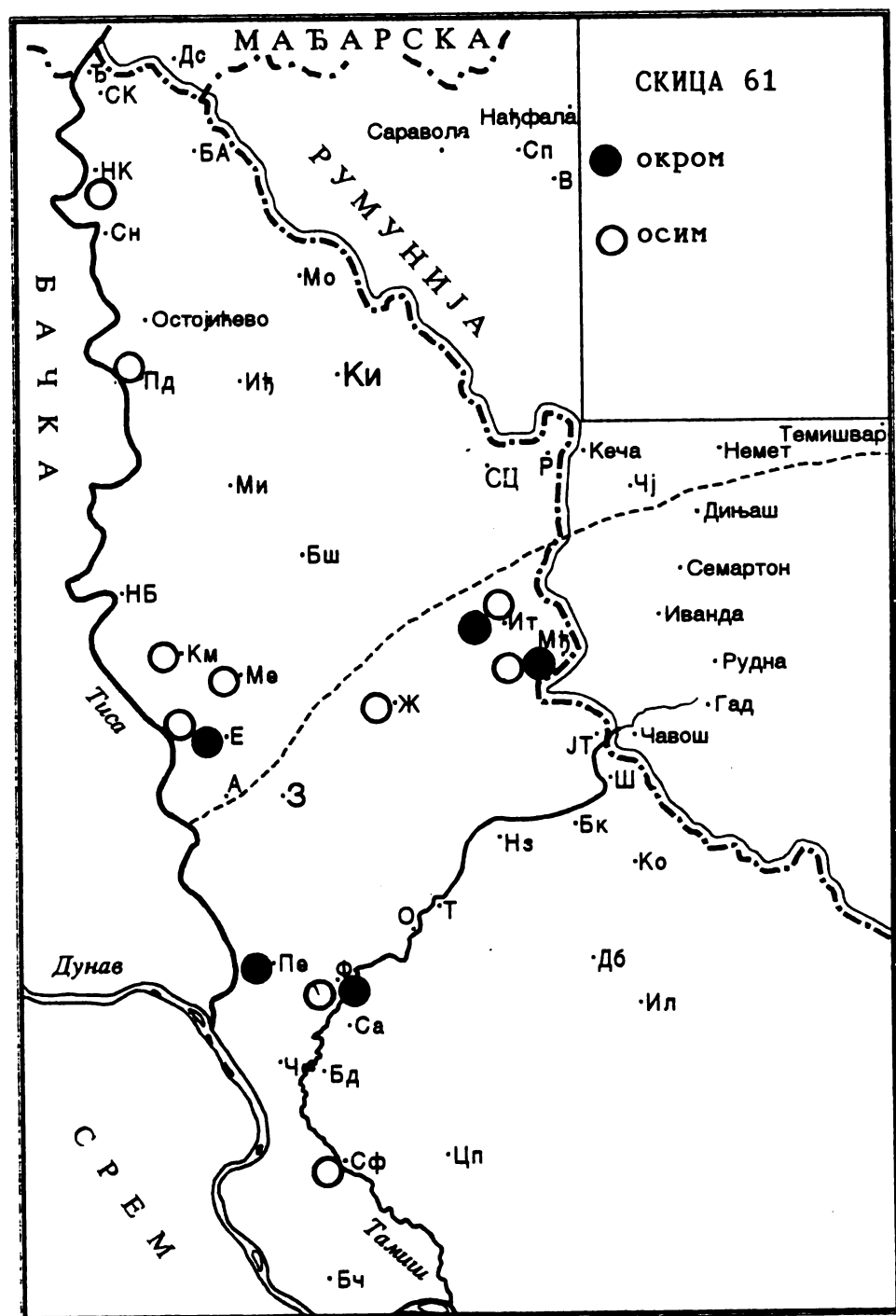
Јавља се и предлог *окрџм*:

окрџм иџџ Ф, нџси иџџџиџо дрџџи рџд бунџра окрџм Пџнџџиног Е.⁶⁷⁰

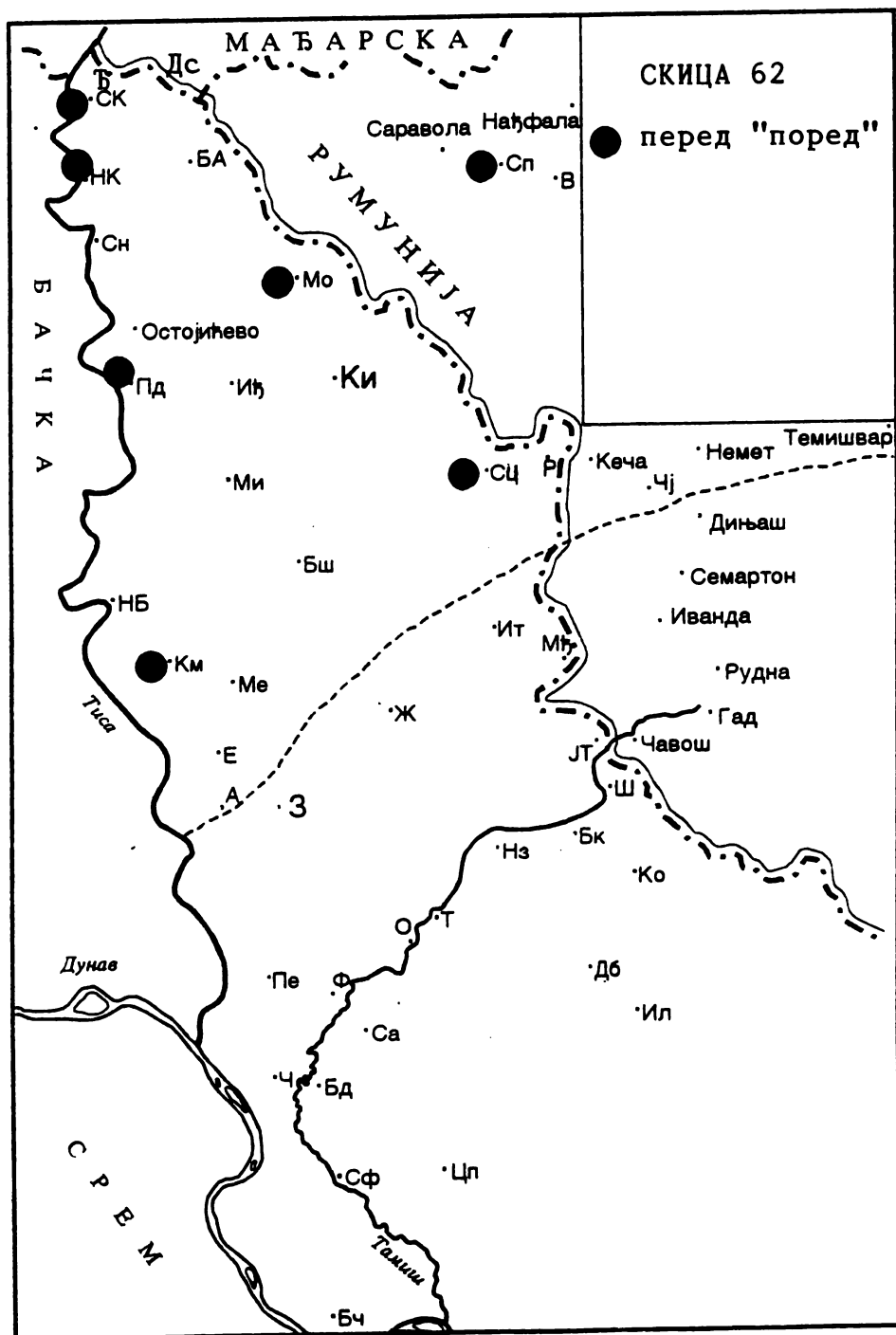
Оба ова предлога јављају се и у својеврсној прилошкој функцији:

Ѐсџоџли, неке баџиџе наџравили осџм иџ иџџџџи Ф, Осџм иџџо смо
 иџслали, јџш смо дџнџли Е,

⁶⁷⁰ Вук² има *окрам* „у вој.“. П. Ивић бележи овај предлог у околини Беле Цркве (Херски
 343). Пажњу заслужује и *окрен* „без, мимо“ у Мачви (Б. Николић, Мачва 298).

записан је у бугарском говору Новог села код Видина,⁶⁷³ чија је основица тимочка.

832. Предлог *йосле* често се јавља у форми *йосла* (неколико примера у т. 136, уп. и т. 743), а предлог *йрѐ* увек гласи тако:

йрѐ збѐга Бк, *йрѐ йѡга* Ж, *йрѐ гѡдѡна* Е итд.

833. Предлог *йреко/йрико* има и значење надлежности, надређености које се иначе у нашем језику исказује предлогом *над*:

кайѐйѡн шѡио је ймо йреко цѐле сѡйѡнице Ит, *Јѐдан йрѐба да бѡде йреко свѡју* Ит, *Тѡј е бѡио йреко цѐле вѡјске генѐрѡл* Ит, *Он је бѡио шѐф йреко бѡлнице* Ит, *йреко свѡју ѡн зайѡвѐда* Ит, *мѡнисѡйер йреко шѡма*, *йреко вѡде* Ч, *Йзбѡру јѐдног да бѡде йреко свѡју* Ф, *Он је бѡио йрико свѡју дѡкѡйѡра кѡкѡнѡки* Ки.

Заступљена су, наравно, и друга значења, нпр.:

Йшо йреко Сѡйѡра Бѐгеја Мђ, *Йшла йреко лѐда* Ит, *Мѡ смо бѡли йреко зѡлива йрѐко* Ф, *ѡма йрико йрѡге* Мо, *йа ѡјд йрикѡ бѡшѡе* СК;

йрикѡ куѡе Ме, *йрико кѡйѡје* Бш;

Кѡже йрико шѡелефѡна Ђ;

йрико лѐйѡ Бш, *Ѡсѡйѡне за йрико зѡме* Ит;

Преко њѐга нѡје бѡло бѡљи мѡјсѡйѡра Ит;

йрико мѡе вѡље СК;

Тѡј е бѡио грѡб и йреко офиѡѡира Ит (предлог *йреко* ту значи „према“).

834. Предлог *йрема/йрама/сѡрем(а)/сѡрам* с генитивом има како месно, тако и апстрактно значење:

а) *йграли йрама лѡда* Бк, *кай сам јѡ сѡйѡго сѡрем йѐ мѡсе нѡрѡда* Бк, *сѡрам мѡѡарске црѡве* Ит;

б) *ѡйѡар вѐлик йрема сѐлу* Ми,

сѡрам мѐне је СК,

нѡје бѡио сѡрема њѐ Ф.

835. И предлог *(с)йроћу/(с)йрећу* јавља се у неколико гласовних ликова, а значење је апстрактно, одмеравање по особинама или по вредности:

Проћу њѐга и ѡнѡ је Ф, *Проћу йѡга сам обѡкла и-ј-ѡйѡну* Ф, *Кѡ је сирѡма*, *йроћу сирѡйѡнѡе* Ф;

Сѡроћу мѡрве и сѡроћу йлѡда Ф, *Пѡло се сѡроћу сѐбе* Ф, *кѡйѡли сѡроћу сѐбе* Ф;

кѡлко гѡвно сѡйѡи, *йрећу кѡња и йрећу дрѡйѡйѡва* Мо, *Нѡје йрећу њѐгови гѡдѡна* Мо, *Ала је йѡѡј здрав йрећу ѡвог* Мо;

⁶⁷³ Максим Младенов. *Говорѡт на Ново Село Видѡнско*, Софија, БАН, 1969, 140.

jâ se жѣним, ѿа кâжем: ѿâ је сѣрећу мѣне СК, сѣрећу ѿѣбе СЦ, сѣрећу њѣга СК.

Очигледно су облици са *о* одлика тамишке зоне, а они са *е* кикиндске. Међутим, Милетић, Кик. 30, наводи *сѣроћу*, са два примера. С друге стране, М. Николић, *Неке особине српског говора у Чију код Будимљешће*, ЈФ XLIX, 1933, 150, има *сѣрећу*, са три реченице, које илуструју како просторно значење, тако и апстрактно (оба са нијансом одмеравања, „према“). Стандардни речници (Вук, РЈА, РМС) бележе само облике *ѣроћу, сѣроћу*.

Са српским диј. (*с*)*ѣрећу* нису упоредиве форме са *е* у словенским језицима где је префикс *ѣро-* замењен са *ѣре-*: пол. *przeciw*, глуж. *přeśiwo*, длуж. *pšeśiwo*. Међутим, у кругу индоевропских језика постоје облици са изворним *е*: лет. *preti, pretiet* „усусрет, против“, *pret* „против, пред, ка у поређењу“, лат. *pretium* „цена“. Познато је⁶⁷⁴ да се ту ради о старој индоевропској апофонији. Теоријски, није искључено да у севернобанатским (и чипским) ликовима са *е* наставља да живи словенски еквивалент иевр. облика са *е*, али би било смело тврдити да је заиста тако. Вероватније је повођење за значењски сродним *ѣрема*, које и само показује вокалску варијацију у корену (*ѣрема* : *ѣрама*). Неће бити ни да је *сѣрећу* настало укрштањем предлога (*с*)*ѣроћу* и *срећу, уп. буг. *срецу*, опет са блиским значењем.⁶⁷⁵

836. Ради се јавља и као постпозиција и као препозиција (у овом другом случају и у лику *ради*):

вѣнѿа рāди Ф НБ, *жѣље рāди* НБ, *ѿāмеѿи рāди* СК, *срѣће рāди* СК,

Ћдесу ради дѣца Ит, *ѿн је ѿѿ ради: кайиѿāла* Ит, *рад дѣвѿјке* Сф, *Брāли ради сѣбе за чāј* Ит, *рад њѣга* СЦ.

Можда случајно, примери за постпозицију потичу махом из кикиндске зоне, а они за препозицију из тамишке. Запажа се и то да је *а* у постпозицији увек дуго, а у препозицији никад. Да није та околност допринела да у тамишкој зони, где се дужине слабије чувају, преовлада препозицијска употреба?

Уп. и *ѿ* *ѿдемо зараѿи сѣбе нāѿѿе* Ит.

837. Предлог *с(а)* у кикиндској зони најчешће има лик *сас*:

Мѿја жѣна ѿде сас Пāнѿиног бунāра Е, *да дѿћу саз грѿбља* СЦ СК, *сас ѿлице је* Км, *да ѿде сас мѿе главе* Ми, *да дѿћеду сас рāдње* Ми, *чврѿѿи кѿњи сас ѿрāве* Пд, *Сас ледѿне ѿде у Арāнгу* Пд, *Дѿбили вāѿру сас јѣдне*

⁶⁷⁴ В. нпр. Karl Brugmann, *Kurze vergleichende Gramatik der indogermanischen Sprachen*, Strassburg 1904, 455 и 473, G. Bonfante, *Addenda to the Article „The Prepositions of Latin and Greek“*, Word 7 No. December 1951, 251.

⁶⁷⁵ Нејасно је како треба тумачити хапак *supret* поред обичног *suprot* у језику хрватских протестантских писаца (Fraňo Fancev, *Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka*, Rad 212, 1916, 193), нарочито имајући у виду да се у истим изворима јавља и *suprit* и *suprt* такође са по једном потврдом.

стиране и саз друге Сн, да скинем сас кола Сн, стийго сас мљине Сн, Скинем сас нџа Сн, сас њиве Ћ, — кай се згрће жйшо са гувна Км, Живи с ђше илаше Бш, Киша се слива з брѣга Бш, с радње Сн, са чѣга ће да куйи Ћ.

У тамишкој зони:

С ђше зѣмље илаћа йџрез Нз, с радње Ит, йди ми с ђчију Ф З, с вѣчера Ф итд., а само једном саз дѣсне стиране Ит.

В. скицу 63.

У Бачкој је редупликација у предлогу *сас* особина севера и запада,⁶⁷⁶ а у Срему одлика северног сремског Подунавља.⁶⁷⁷ Изоглоса се, дакле, приближава познатом снопу лучних изоглоса који дели војвођанске говоре на северозападне и југоисточне,⁶⁷⁸ али се у Срему ипак одваја од њих. Иначе, облик *сас* је раширен и ван Војводине.⁶⁷⁹

838. Веза предлога *с(а)* са генитивом често означава извор средстава за живот, или бар средстава за неко плаћање:

С йџорског рада живу свй Ит, С шџга ја сад живим и с шџга сам куйио ђву фѣрму (повратник из Америке препричава казивање свога тамошњег познаника) *Ит, Ту нам, каже* (реч је о Личанину), *йѣсе блѣго (а нѣ каже мѣрва); с шџга и живу Ит, Са стѣдке се највише живило Цп, Било је сѣмо са мѣрве живиоѣ Сф, Више се живило са мѣрве З, с ђшог живим А, ако ко живи с ђше илаше Бш,*

с ђше зѣмље илаћали йџрез Нз, са чѣга ће да куйи Ћ.

Можда случајно, у изнесеној грађи преовлађују примери из тамишке зоне. Појава је, иначе, забележена и у Срему (Б. Николић, Срем 364), а И. Поповић је није констатовао у Бачкој, што би одговарало слици коју наши примери сугерирају о њеном географском простирању у Банату.

Забележићемо и пример *Намешћено дрво, дѣгачко с фѣша З*, где предлог *с* очигледно означава апроксимацију.

839. Предлог у са генитивом није чест, али ни нарочито редак:

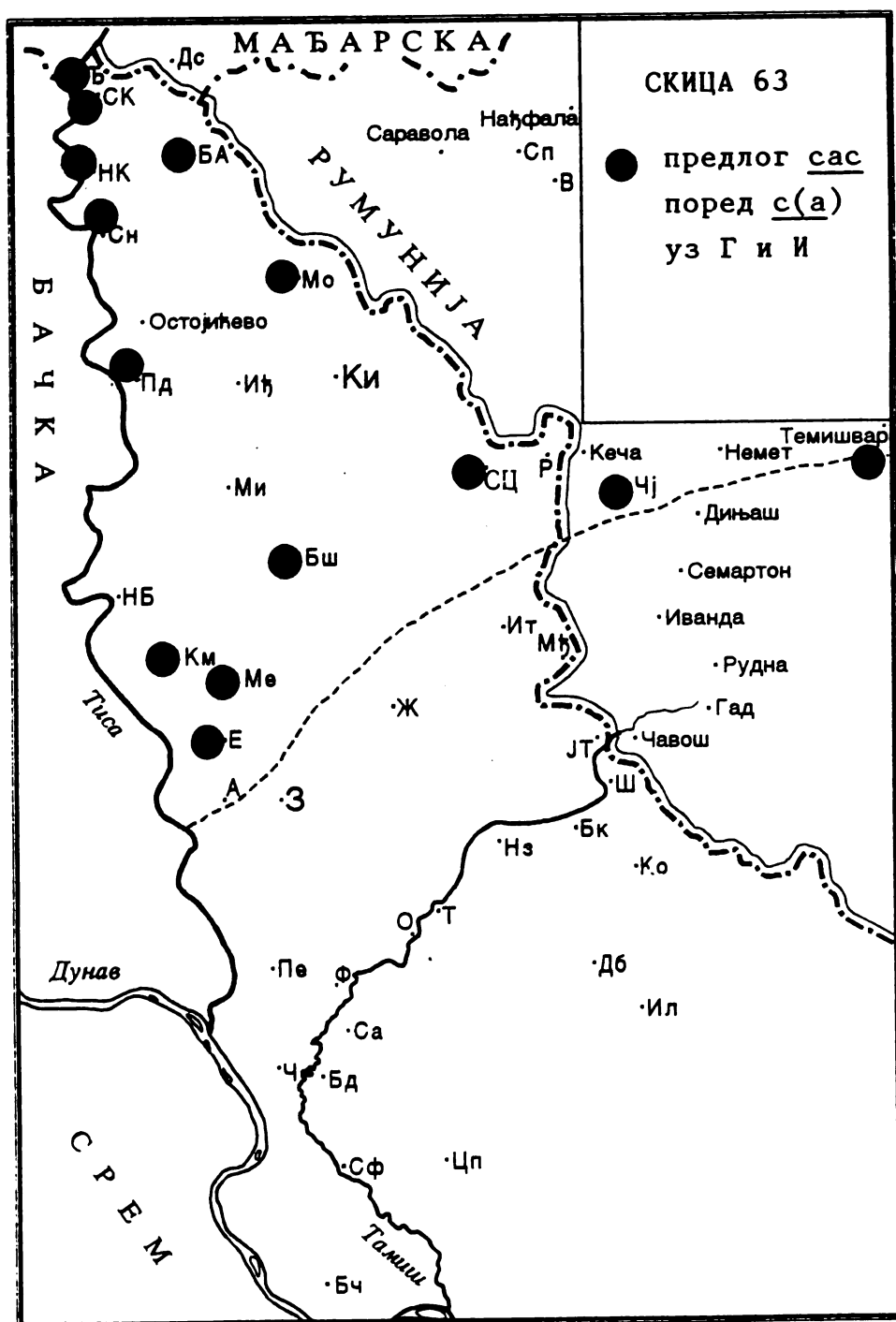
нй у ког Бк, дй у кога Ит, У њѣга је било Ит, У Гиге је био јѣдан брѣи Ит, у кога је било Ф, у гѣсѣџде Ф, Било је више вина у нѣки људи Е, у мѣде мѣшере Ч, у њѣговог йрѣмдеде Ч, Је л у шѣбе машинѣ? Ф, јѣдан у ђца Е, ја сам йринајстйи у мѣг ђца Ит, То йма јѣш й сад у људи Ми, у мѣг ђца НБ, у

⁶⁷⁶ И. Поповић, Госп. 26–27. На основу непотпуних података из литературе Поповић је претпоставио, додуше уз оgradu („изгледа“) да се у целом Банату до крајњег југа говори *сас*. У ствари, између северног и југоисточног ареала облика *сас* (уп. П. Ивић, Херски 343 и 348) стоји тамишка зона, где тога облика нема.

⁶⁷⁷ Б. Николић, Срем 361.

⁶⁷⁸ В. нпр. т. 110, СДЗБ XL 241, поводом судбине јата у глаголима као *сѣјати*.

⁶⁷⁹ Преглед стања у екavianским говорима дају Реметић, Шум. 387 и Божовић, Ибар 293.

нашо̑г оца на̑з дво̑ица Ки, ка̑о са̑д у де̑ише̑и ш̑ио м̑е̑ше̑у Мо, би̑ло е̑ и̑о̑ у̑ на̑с НК, у̑ на̑с је̑ би̑ло НК, у̑ мо̑е ст̑и̑р̑ине̑ има̑ две̑ к̑е̑ри̑ СК, у̑ ва̑с је̑ би̑ло СК.

Значење се у готово свим примерима своди на припадање у широком смислу. У складу с тим, с предлогом у иду именице (или заменице) које значе људска бића.

840. Предлози *украј* и *ѝокрај* значе „поред, крај“ (овог последњег предлога овде као да нема):

украј Бе̑е̑ја Ит, си̑а̑ва̑ украј̑ во̑де̑ Бк, украј̑ мо̑ра̑ Ч, ви̑ноград̑ украј̑ ш̑уме̑ Ж, иде̑ украј̑ во̑де̑ Ит, украј̑ ро̑г̑ља̑ Е, украј̑ се̑ла̑ Е, — ѝокрај̑ се̑ла̑ Ф Мо, Си̑а̑ни̑ о̑де̑ ѝокрај̑ ме̑не̑ Ме.

Можда није случај што је предлог *украј* потврђен само из тамишке зоне и говора Е на граници те зоне.

Необичан је предлог *о̑ѝкрај̑*:

о̑ѝкрај̑ се̑ла̑ Пе, о̑ѝкрај̑ вра̑ѝа̑ ѝа̑ до̑ и̑е̑ће̑ Мо.

Уп. *о̑ѝкрај̑* у РЈА.

841. Предлог *усре̑д* много је ређи него *насре̑д* (т. 822). Имамо само синтагму *усре̑д во̑де̑ Бк* и *усре̑д Сф*, забележено без контекста из брзог казивања информатора.

842. Предлог *чело* долази често:

Си̑до̑јала̑ је̑ чело̑ а̑си̑а̑ла̑ Цп, чело̑ ба̑ѝѝе̑ Т, чело̑ на̑ше̑ ба̑ѝѝе̑ Ит, Ми̑ смо̑ о̑де̑ чело̑ ба̑ѝѝе̑ на̑ше̑ има̑ли̑ једно̑г че̑шља̑ра̑ Км, зе̑мља̑ чело̑ ва̑с (тј. чело̑ ва̑ше̑г има̑ња̑) СЦ, чело̑ гла̑ве̑ Ит, чело̑ гла̑ве̑ Иђ 38, ма̑лко̑ чело̑ гр̑обља̑ СК, чело̑ Гру̑ине̑ ба̑ѝѝе̑ Т, ѝа̑мо̑ чело̑ Дударе̑ Цп, чело̑ жи̑ѝа̑ Ит, а̑ ја̑ си̑до̑ чело̑ и̑коне̑ Цп, да̑ ми̑ ме̑ѝе̑ чело̑ кре̑ве̑ѝа̑, чело̑ гла̑ве̑ Ит, чело̑ ку̑ће̑ Ит Е, И̑ско̑ја̑ду̑ бу̑на̑р̑ чело̑ ку̑ће̑ Ф, чело̑ мо̑е̑ ку̑ће̑ СЦ, Си̑а̑ри̑ Бе̑е̑ј̑ — чело̑ мо̑и̑ ле̑ђа̑ Ит, О̑сти̑аву̑ ѝе̑ ѝи̑а̑нге̑ле̑ на̑ѝтра̑г, ме̑ни̑ чело̑ ле̑ђа̑ Ф, Чело̑ Ма̑ца̑ра̑ Ит (микрото-поним, земљиште на граници хатара Новог Итебеја, насељеног Мађарима), чело̑ на̑с̑ Ит, Чело̑ на̑с̑ у̑ Ве̑ли̑ком̑ ри̑ѝу̑ о̑ро̑ је̑ не̑ки̑ де̑да̑ Км, чело̑ но̑гу̑ Ч, Ме̑ни̑ је̑ гра̑на̑ѝа̑ ѝа̑ла̑ чело̑ но̑гу̑ Ф, Чело̑ њ̑и̑ни̑ но̑гу̑ си̑а̑ва̑ду̑ Ме, О̑ма̑ чело̑ се̑ла̑ има̑ Та̑ми̑ш̑ Бк, Чело̑ ц̑ркве̑ је̑ би̑о̑ ѝу̑рски̑ бу̑на̑р̑ Цп;

Сли̑ка̑ ви̑си̑ чо̑ло̑ кре̑ве̑ѝа̑ Бш (тако и у Иванди у румунском Банату; о гласовној варијанти *чоло* в. т. 140).

Примери показују да се овај предлог удружује са многим именицама, а не само са *глава* и *ноге*, као што каже Даничић у РЈА s. v. *čelo* 2 k).⁶⁸⁰ Изгледа да је доминантно значење „наспрам уже стране неког земљишта издуженог облика“. Полазну тачку за развој у овом смеру дало је значење *чело̑ гла̑ве̑* „као више̑ гла̑ве̑“, а затим и *чело̑ но̑гу̑* „као ниже̑ ногу̑“ („и то кад

⁶⁸⁰ Ши̑ра̑ употреба̑ ово̑г̑ предлога̑ спа̑да̑ у̑ одли̑ке̑ во̑јво̑ђа̑нских̑ говора̑, уп. И. Поповић, Госп. 222–223 и Б. Николић, Срем 364.

Датив без предлога

844. Прилично је чест адноминални посесивни датив заменичких енклитика, најчешће уз именице које значе сроднике:

снајка ми Ил, а мој Мила, браћо ми Ш, ша није шџ Ђока, сџн ми Ит, чџла сам од оца ми Ит, иде џнук ми Ф, нџмој да џџџјеш маџер ми Км, џџ је браћо ми Мо, дџда ми јџш, џн се насџлио џде СК, зџџ нам дџшо и сџсџира му Ит, врџдан је и џн и сџсџира му Ит, Лајла, џџс му, чџво је коџе Ил, Рада није џџџи чџвек ко џџџа му НК, чџвек џџџ и жџџа му СК, вџде да се најџије џсџџо као џџџа му СК, џџџџџџ рџџџџџџџџи и мајка му СК, дџшли су џни и Ёлија, сџн им Ит, мџше џво на џџџџу ми СК, џџгроб, џџ је дрџги дан кад идџџу на џџгроб му СК.

Чак и онда кад се енклитика везује за именицу која не означава родбински однос, значење се ипак не своди на право власништво (уп. опсервацију М. Пешикана, Староцрног. 188).

Примери слични наведенима забележени су у разним нашим говори-ма.⁶⁸³ Овде се ради о познатом балканизму, заступљеном и у румунском, бугарском, македонском и новогрчком језику, додуше не свуда у једнаким појавним облицима.⁶⁸⁴

Када пред именицом стоји атрибут, посесивна енклитика се ослања на њега:

џџџџни ми мџж БА.

845. И у књижевном језику обичне су конструкције са адноминалном енклитиком на коју се одмах надовезује предикат, или са адвербално постављеном енклитиком:

Зџмља ми је у задрџу „Моја зџмља“ Бш, Мџж ми је џџлав Бш, Сџн јџј нџ сме да јџ шеџџа Ф,

Ёди ми с џџџу Ф, ускџчила ми џџрка СЦ, Ёшџа вам је крава з бџком Бш.

Посебан је случај енклитике *ми* у заклетвама и сличним синтагмама:

џџ нџма, бџга ми, нџма З, бџга ми (узречица, в. т. 11) *Ил Ф НБ Ки БА Сн, дџџе ми мџје Ч.*

846. У два примера забележени су посесивни дативи везани за именицу која такође стоји у дативу, а у оба случаја значи људски орган:

њџзи смеџа џџ зубима Ит, шџџа џџ је нџзи Ђ.

⁶⁸³ В. нпр. Н. Богдановић, Алекс. 226, Р. Симић, Синт. Левач 98, П. Ивић, Галип. 342, И. Поповић, Госп. 223, Б. Николић, Срем 365, Пешикан, Староцрног. 188, Вујовић, Мрковић 298.

⁶⁸⁴ В. нпр. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris 1930, 187–190.

847. Уз именице *брига*, *гријоџа*, *срамоџа*, *сџид*, *сџра* иде датив:

брџа ми је Сн, *Јал* *џи* није *гријоџа*? Ми, *Срамџа* ми је да *кажем* да нѣ знам *ниџиџа* Ит, мѣни *џџ* *срамџа* Сп, мѣни *било* *срамџа* Сп, *Срамџа* ми је да се *удам* СЦ, *Срамџа* ми је *било* *уџи* у *бириџ* Пд, *Срамџа* му је да *иџи* *џред* *џцом* Ме, *Било* њим је *баш* *сџид* СК, *Сџра* ми је Бш, *Ни* ми је *било* *сџра* Мо, *Ни* ми је *сџра* СЦ, *Није* њѣму *сџра* Сн, *Њѣму* је *сџра* да га нѣ убију СЦ, *Њџи* је *сџра* СЦ.

Уп., међутим, т. 863.

848. Свега један пример нашао се за конструкцију *џреба* + датив + инфинитив, прилично честу у Бачкој; укључујући ту и буњевачке говоре:⁶⁸⁵

џреба њџи *иџи* *џџ* *воду* СК.

Ареалне околности упућују на то да извор појаве треба тражити у угледању на сличну мађарску конструкцију: *el kell mennem* (дословно „треба ми отићи“) „треба да одем“. У Банату су, иначе, чешће везе типа *џреба да идем*, *џребам иџи* и сл. (т. 696).

849. Као и у Бачкој,⁶⁸⁶ Срему,⁶⁸⁷ Мачви⁶⁸⁸ и разним другим крајевима, у значењу правца употребљава се датив без предлога:

каџ се *џде* *Марџиџи* Бк, *Тџ* је *џамо* *Вѣликом* *Бечкѣреку* Ит, *Бѣла* је *џиџѣџиџа* у *јѣно* *сѣло* *џвамо* *џџле* *Врџиџу* Ит, *џџ* *канаџа* *Црџи* Ит, *џѣџу* (бродом) *Брѣмену*, а *мџ* *Амѣриџи* Ит, *џшла* *Тѣмиџвару* Ит, *Вџда* га *нџси* *Зѣмџну* Ч, *маџарско* *сѣло* *џџџо* је, *џамо* *Тџси*, *џџлми* З, *каџ* се *џкрѣне* *Бѣчеџу* ЊБ, *џџгледа* *Паѣџу* Иђ 36, *џвамо* *Сѣгѣџину* Иђ, *џѣш* *Кѣкѣнди* Сн,

џди *врџу* Ил Ит, *џѣде* *џѣвџџи* Ит, *џшли* су *џвамо* *гџре* *Мѣџиџи* Ит, *сокаџу* *џкрѣнуџа* Ж, *џџи* *маџѣри* Ф, *каџ* *сџо* *џшли* *џалиџанским* *фрџџиџу* Ф, *Прџо* је *џшла* *џѣџџи*, *код* *џѣне* *маџѣре* Т, *Тџ* је *џд* *јаџмѣра* *џвамо* *сѣлу* Е, *џѣш* *бѣзџди* (узвик коџу) Км, *џде* *џџџаџа* СЦ, *џкрѣнем* се *џџвару* Бш, *Нѣ* *мож* *иџи* *ниџо* *џѣму* Ки, а *мџ* *џџџали* чак *лѣвом* *крџлу* Мо, *џди* *џѣму*, *нѣмоџ* *мѣни* СК, *каџ* *џџѣџу* *сџџлу* Ђ.

Треба ипак нагласити да у значењу „иџи нечиџџ куџи“ обично долазе синтагме типа „иџи код неког“ (т. 789).

850. У неколико примера, претежно из Бк, уз глагол *раџиџи* забележен је датив уместо везе за + акузатив:

⁶⁸⁵ И. Поповић, Госп. 223.

⁶⁸⁶ И. Поповић, Госп. 219–220.

⁶⁸⁷ Б. Николић, Срем 365 (тако и Секулић, Текстови 255: *џнда џѣмо мџ кџлѣби* у До-бановџима).

⁶⁸⁸ Б. Николић, Мачва 283.

Ћвек сам дрўгим рáдила Бк; Прéдем дрўгим Бк; Кад ўрáдим мòје, рáдим дрўгим Бк; Ако рáдим, рáдим мéне (= себи) Бк; Тò сам јá ўрáвила мòима Бк, Фўрїи рáдиш сèби Ки.

Недостају подаци о томе колико је ова особина заступљена у другим насељима.

851. Глагол *лагаїи* иде са дативом:

Нè смем да њим лáжсем Ит, *нè мож њèму лáгаїи* Ит, *лáгò нам Мо, око їи лáжсем* НК, *лáжсè ми* СК.

И у овоме се банатски говори слажу са бачкима.⁶⁸⁹

852. Изостављајући оно што није ни у којем погледу карактеристично, навешћемо овде и неколико типова примера мање-више блиских стању у књижевном језику:

òвим сервису је ўедèсèїа гòдина Бк, Педèсед гòдина їма òвим бунáру Пд;

Њїје мéне за сїò динáра Цп;

òндак је бїло чўдо нáроду Цп;

сокаку окрèнуїа Ж.

Датив с предлозима

853. Предлог *к* потврђен је само из тамишке зоне, најчешће уз облике личних и присвојних заменица:

каї су дòшли блїжє к нáма Ит, *Идèду òвáмо к нáма* Ит, *òвáмо је шїљò к нáма* Сф, *к њèму блїжє дòлази* Сф, *Їсїрайїу ји к њїној кўћи* Сф, *Їду к њїној кўћи* Сф, *їáмо ка Врїцу* Сф.

Овакав ареал наслања се на широко подручје овог предлога у источнијим штокавским говорима.⁶⁹⁰

854. Облик глаголског прилога садашњег *їдўћи* има функцију предлога, претежно у тамишкој зони:

⁶⁸⁹ И. Поповић, Госп. 224.

⁶⁹⁰ Додуше, најобичнији лик тога предлога у том ареалу је *ка*, в. нпр. Ивић, Херски 343, 348, Томић, Радим. 422, Реметић, Шум. 387, Вукићевић, Лепен. 205, Пецо и Милановић, Рес. 323, Р. Симић, Левач 110, Јовић, Трст. 167, Радић, Мрче 34, Божовић, Ибар 294, Елезовић, Кос. 1 266. Удвојено *как* бележе Марковић, Црна Река 334 и Н. Богдановић, Алекс. 240. У источном Санцаку предлог *к* или *ка* долази ређе, Барјактаревић, НП.-Сјен. 120. Наравно, и у западнијим крајевима има говора где је овај предлог познат (в. нпр. Б. Николић, Мачва 285, Пецо, И. Херц. 167 („ријетко“), Д. Петровић, Бан.-Корд. 130, Тежак, Озаљ 326, Шојат, *Турујаљски говори*, ХДЗб 6, 1982, 423), али је много таквих где га нема (в. нпр. Б. Николић, Срем 365, Д. Петровић, Змијање 162, Шимундић, Имот. 188). Прецизно утврђивање отежано је тиме што многи описи говора не помињу овај предлог.

То је било ђамо идући Перлезу Ил, Имамо грђбље идући Баранди Ч, Идући Перлезу има бунар на друму Ф, идући шалијанским иђљу Ф, идући бђкшђрници (= зградици ноћног чувара) Пд.

Изгледа да конструкција с овим предлогом даје само оријентациони податак о месту где се нешто налази, за разлику од најчешћег значења предлога *к*, које имплицира остварено кретање у датом смеру.

Својим постањем овај предлог се везује за дативско значење правца (т. 849): „идући месту *Х*“ стоји у јасној корелацији с примерима као „кад се иде месту *Х*“.

855. Предлози (*с*)*према*, *и*рам(*а*) и сл. (уп. т. 834) овде иду и са дативом. Значење је најчешће апстрактно, поређење с нечим, обично уз констатацију еквивалентности, а ређе с нијансом понашања у односу на неког:

а) *ђна је према мђни СК, према шђби СЦ, према њђј СК, шђ је и*рилика *према њђзи,*

*с*према *њђзи СЦ,*

*ђна је с*ирам *мђни СК;*

б) *Има ђсећај према нама и*равђславнима *Ит,*

*С*ирам *нама били су ђђбри Сн.*

Уп. и *Људи су се држали према цркви Ит.*

Вероватно се из значења под б) развило оно у примеру *јесђе према ракији* (= да ли сте за ракију?) *Ит.*

Исти предлог јавља се и у значењу правца (што изостаје у синтагмама са генитивом, т. 834):

према ђвим Кђнаку Ил, према Јаркђвцу Ил, ђкрђће према сђнцу Ит.

Малобројност ових примера не допушта да се одреди да ли су они, унутар нашег подручја, специфичност тамишке зоне. Приметићемо ипак да је и код оваких предлога са генитивом месно значење бележено само у тој зони.

Особен је пример *Прама мђме ђцу нисам и*ушио (= у присуству ...) *Км,* где се један месни однос удружује с једним моралним.

Могућност напоредне употребе генитива и датива уз готово све наведене предлоге може изгледати чудна само ако се изгуби из вида да у књижевном језику *с*ирам иде с генитивом, а *према* са дативом (или је то локатив, како се тврди у неким приручницима? — овај случај показује колико је тешко разликовати та два падежа у књижевном језику). Карактеристично је да РЈА има *и*рам, *и*рама, *и*рема, *с*ирам, *с*ирама, *с*ирамо и *с*ирема и са генитивом и са дативом (за неке од тих предлога констатује се да осим тога могу ићи са локативом и инструменталом). Потврде за различиту реакцију ових предлога најчешће потичу из разних извора. У Банату, међутим, те употребе коегзи-стирају у истим говорима.

Поређење с потврдама за темпорални генитив указује на знатну меру поклапања, тј. синтаксичке синонимије. Ипак, датуми, па углавном и датумско одређивање године, остају у домену генитива. Исто вреди и за синтагме са заменицом *сваки*. С друге стране, сви примери с атрибутом *џај* и велика већина оних с атрибутом *цели* имају облик акузатива. Акузатив преовлађује и код именице *дан*, а потпуно господари код именице *ноћ*.

Наравно, што се значења тиче, треба разликовати обухватање једног временског одсека синтагмом са *цели* од смештања у неки временски одсек у осталим конструкцијама.

859. Посебно стоје примери са временском одредбом *оно време*, који сви — можда не случајно — потичу из тамишке зоне:

Ја сам оно време дро Ит, *Код нас је било оно време да се делило* *по браћама* Пе, *Оно време било је виногради* Ф, *Оно време ми смо имали четир-најс лапаца* Т, *Оно време био сам деришће* З, *Оно време је ишло да прода* З, *Оно време није ишло било* З.

Овде свакако треба поћи од синтагме у *оно време*, која је, уз уклањање почетног вокалног следа *уо-*, преосмишљена као временски акузатив без предлога. Уп. т. 180.

860. У знатном броју примера забележена је конструкција с акузативом, а не номинативом, уз глаголски облик с повратним *се* у значењу пасива:

Се клало јагање ЈТ, *Ћздице се мећало*, *амове* Ит, *Други дан се нџси колаче кош кумова* Ж, *Ни се ишло на цев ракију* Ф, *Ојанке се носило* Т, *Онда се икало иешкире* Сп, *ишло се ијере суде* Сп, *Било је лепо јел се ишћипова* *ло сћарије* Ми, *Онда се слћшало свѣкрову* Пд.

Облик предиката показује да овамо треба уврстити и следеће примере у којима је именица у синкретизованом облику за Н и А:

Нџве (гвожђушине) *се нџси у магаџин* Ит, *Мећало се љџске од дрџса* Ме, *Десџшак се давало њџма* Сн, уп. и *Два џасџџџа се љџек дрџсало* Нз.

Ова је појава нађена у многим говорима.⁶⁹¹ Међутим, у Банату су ипак обичније стандардне конструкције као *одџвде се вџди црква* Бш, *сџвише се нџсиле иџџуче* Ф, *наџраџ се наџџџџи* НК.

Забележени су и примери укрштања двеју конструкција:

Орасе се баџу Ит, *Те вџнце се изнџседу* Сп, *На Бџџић се иџџџџу иџџџџе сџдове* СЦ.

Уп. опсервацију изнесену на крају т. 1001.

⁶⁹¹ Веома корисну студију посветила је оваквим конструкцијама José van Tilburg: *South Slavic accusative objects accompanying reflexive se*, ЗФЛ XXIX/1, 1986, 91–101. Подаци из Баната проширују тамо оцртани ареал.

861. Уз негацију се прилично често јавља акузатив место тзв. словенског генитива, такође доста добро засведоченог (т. 801):

Нисам имала кућу моју Бк, *Макар да сам иијан не грдим жёну* Ф итд.

Уп. и *Не ишоу мас* Ф, *Нему кољиво* Ит, *Још нисам набавио сёме* Бш, где би генитив мање долазио у обзир, можда због партитивне интерпретације која би се наметала у случају употребе облика тог падежа.

862. И уз глагол *иийаиши* акузатив је обичан:

да иишу маму Ф, *Ја сам иишо чичу* Ф, *Са ћу да иишам моју свёкрову* Ф, *Пишај бабу* НК, *да ииша мајтер* НК, *Пишајте бабу* СК.

Међу потврдама има и неколико из северозападног дела кикиндске зоне, где се јавља и генитив уз *иийаиши* (т. 803).

863. Судећи по нашем материјалу, уз *жао* иде акузатив, а уз *брига* и *сйра* акузатив поред датива (уп. т. 847):

Зал ие није жао за деће? — *Жао ме је, ал мёе мёшто ние оде* Ит, *Жао ме је ишо је иао* Ит, *Жао нас је свё ишо је иао у школу* Ит;

Баи мене брига о(о) деца Ф, *Ни ме сйра* Ит.

Облик *иёбе* у *није иёбе срамёша д идеш иако иёдеран* Мђ може бити и датив и акузатив.

864. И глаголи *ирдачиши* и *швоиши* (оба у значењу „исмевати“) слажу се с акузативом:

ишо га ирдачила Ит, *Она га ирдачила свёкојак* Чј, *Вёла још ирдачи нас* Ит, *Иёга су ирдачили, швоишали* Ит, *швоишали га* Ил.

Алтернативна конструкција забележена је у т. 909.

865. У конструкцијама које означавају године живота и у онима које означавају цену, акузатив иде уз глагол *биши*, одн. *јесам*:

а) *Он је био, вала, седамдесет година* Бк, *Бачика и мој Дика су јёдне године* Ит, *Онда сам био тридесет година* Ми, *Мој деда је био осамдесет година* Пд, *Био сам десет година каи сам ишо у школу* НК,⁶⁹² *каи сам био шёз година* Дс, уп. и *Не могу да кажем кољко сам година био ондак* Ж;

б) *У Вршац је било дйнар и йо* Ил, *Кйла брйшина је бйла дванајс крајцара* Ит, *Трёшње су бйле шёз бйнке на ийјаче* СЦ, уп. и *ја служим сйо фориниши на мёсец* Ит.

Може се поставити питање да ли у наведеним примерима заиста долази акузатив, будући да бројеви у тој грађи увек стоје у форми која би могла бити и номинативна. Ипак, врло је вероватно да би се рекло *Деће је било једну годину* или *Месо је онда било форинишу и йо*, а не *Деће је било једна*

⁶⁹² Тако и у Батањи: *Милан је био шёз година, а Ђурђевка осам* (П. Ивић, Батања 45).

година, одн. Месо је било *форинџа* и *џо*. Остаје, међутим, чињеница да непостојање морфолошке опозиције између номинатива и акузатива у великој већини могућих примера омогућује да се глагол *биџи/јесам* упркос својој природи влада као прелазан глагол не сукобљавајући се с језичким осећањем говорне средине.

866. Навешћемо овде још нешто примера за акузативску реакцију разних глагола:

Горели смо овај зéјџин З, Ни се гòро вѣш Бш;

Їгру кáрџе Ит;

Кáзађу џе (= тужиђу те) мòм брађу Бш, Кáзађу ја вáс СЦ;

кад ја лáђим мòђику Ит;

Мòђе Бòга Бк;

Нàрèди кочијаша Ж;

Нудили га да кýђи рíђи Ит;

Трèба га џомòђи БА;

Пòсџи и сréду и џéђак Ит;

Тàко нас џрòђе вréме Ит;

òндак џе сџвòри кòња и јађи џе Бк;

Ди гòд сýкоби сџáру сџвину сокаком, мòра да љуби рýке Ит.

Ту је и акузатив у псовкама: *Бòга му њèговог Ит, бòга је њèног Ме, бòга џи џвòга НБ, Крíсџа им њиного Ф, мáђер му њèгову Ит, мáђер је њèну НК, свéца му гáђдиног (старинска псовка) Км, џиђује, свéца му њèговог Ит. Уп. и узречицу бòга џи Ит Е Мо.*

Акузатив с предлозима

867. Предлог за се често употребљава место *џо* у значењу одлажења да се нешто донесе или неко доведе:

Суђра идéмо за њèга џа г љзéмо Ил, Дòђеду с кòли за мène Бк, Дòшла сам за мòју дèцу Бк, Идем с кòлима за њèга Ит, Пéra дòшио за мене, ме џрáжи д идем Ит, Иди за Милана СЦ, Иде нàна за кћер Чј, Очили су за мáрву Пд, (Кера) џшла за зéцове с лóвцом Ф, Ё, сад идем за вèчеру Ит, кáђи смо џшли за грòжђе Ит, мџ бáш џшли зà воду Ит, Зáђџра зà воду иде мџижи Ж, Пшли за џрèђиње Ит, ко чòбана за млéко З, нà коњима, нà коли џду за бáдњак Цп, Бџо сам за џмòђ СЦ, сà ће бџџи да се иде за кáфу Ит.⁶⁹³

⁶⁹³ Тако и на разним другим странама: П. Ивић, Галип. 348, Јовић, Трст. 168, Р. Симић, Синт. Левач, СДЗБ XXVI, 1978, 83, Барјактаревић, НП.-Сјен. 121, Стевановић, ИЦГ 105, Б. Милетић, Црмн. 524, Вуковић, П.-Др. 83. Уп. Милка Ивић, *О предлогу џо у српскохрватском језику*, ЈФ XIX, 1951–52, 197.

Ишоу се мѡмци кроз дѣвѡјке СК, Крос чѣгѡ сѣ се ѡдсвађале СК (потврде нису многобројне и потичу из истог места).

Посебно стоји пример *Крос ѡсмо сам га ѡѡшо* Ит са значењем које се своди на средство. Уп. у РСАНУ s. v. кроз 5 у дефиницији „... путем чега, посредством чега, уз помоћ чега се нешто остварује, постиже“; међу примерима се налази и „*За ѡо ћу овако кроз ѡисма ... да ѡѡочнем његово васѡѡшавање*“ из М. Ђ. Милићевића.

Узрочно значење предлога *кроз* бележи и Степановић у Чобанцу.⁶⁹⁵ Значење средства налази у Бачкој И. Поповић, али његови примери само делом потврђују то значење.⁶⁹⁶

872. Предлог *међу* овде гласи *мед*:

мѣд груди Ит, *ѡде ѡ коло ме дѣвѡјке* Км, *ѡшло се мед дѣвѡјке* Сн, *умѣшо се мед ѡу дѣцу* Ки, *сѣди мед жѣне* НБ, *кад ѡђеш мед јѡчу ѡѡѡролу* Пе, *мед људе* Ит, *мѣд људе* Бш, *ѡо је кад ѡзађем мало мед људе* Мо 3–47, *мед маѡѡоре* СК, *мед младе* СЦ, *мед младеж* Бк СЦ, *баѡѡину држи мѣд ноге* Ит Ч Мо, *мѣд ноге* Ч Ме, *жѣне мѣнеду* (вазелин) *дѣцама мѣд ноге* Сп, *каѡ се ѡѡелу*, *ѡду мѣѡ краве* НК, *мѣѡ ѡрсѡе* А, *држи ѡлѡвку мѣѡ ѡрсѡе* Ж Ф, *жѡѡили мѣѡ Србе* Ми.

О настанку овог облика в. т. 817.

873. Веза предлога *на* и акузатива употребљава се место истог падежа без предлога уз глагол *мрзиѡи*:

Мрзи јѣдан нѡ другог Ит, *мрзили нѡ њѡ* Ит, *јел ѡн мрзи на кога* Ит, *Тако мрзи на нѡс* Ит, *мрзу на ѡног* Ч, *Шѡѡ мрзу на њѣга?* Ф, *Нѡ њѡ су мрзили* Сн, *Мрзили на мене* НК.

Ова конструкција није непозната књижевном језику, али је у њему, судећи бар по примерима у РСАНУ под *мрзеѡи*, помало застарела. Њен дијалекатски ареал обухвата поред осталог већи део подручја шумадијско-војвођанског дијалекта.⁶⁹⁷

У примеру *мрзили ме нѣки* Ит долази акузатив без предлога.

У значењу „омрзнати“ јавља се синтагма са глаголом *узѡи*: *Шѡѡ су ѡзѡли на њѣга мржњу* Ит, *Ѥ, ѡдсле је Ђурин ѡѡац ѡзо мрзѡѡи на мѡг ѡца* СЦ.

874. И у везама са глаголом *јаѡѡѡи* конструкција са *на* потискује акузатив без предлога:

Нѡѡѡе вѡ н ѡну рѡђуѡу грѡѡаѡу јѡѡили Ит, *Јѡѡи на коња* Бш, *Цѡндѡри јѡѡили на коње* Бш, поред *јѡѡила коња* Бш.

⁶⁹⁵ Степановић, Мађ. 147.

⁶⁹⁶ И. Поповић, Госп. 226.

⁶⁹⁷ И. Поповић, Госп. 227, Б. Николић, Срем 362 и Мачва 286.

875. Акузатив с предлогом *на* јавља се веома често место датива уз глагол *ка́йти*:

Ченéјци кáжседу нà њи Мђ, кáжсe на офици́ре Ит, а он кáжсe на њéга Ит, днак на две он кáжсe Ит, мој дѣлац кáжсe на моју ма́шeру Ит, кáжсe на мéне нéмачки Ит, кáжсe на Мáксу Ит, кáжсe на мéне да сѣ́анeм Ж, кáжсe јéдна жéна на мéне Бш, кáзо на ѣ́иријáра Ки, дма кáжсe на жéну и на дéцу Ми, кáжсe она на мéне СЦ, кáжсe на Жíву сви́áра СЦ, кáжсe на Ђóку Ди-в́áка СЦ, ѣа кáжсe на свéкра Чј, а јá кáжсeм на њéга Сп, на девóјчицу кáжседу „цју́јурко“ СК, онда на мéне кáжсe СК, он кáжсe на брáтиа Ђ.

Сродно је *Он нà њу да сѣ́анe, она ѣ́чeла ѣ́лака́и Ит, па и В́ико на жéну: Еј, ѣ́и Ф.*

Датив се ипак налази у примеру *Дóђе до њéга ѣа му кáжсe НБ.*

876. Веза *на* + акузатив место датива забележена је уз још неколико глагола:

да нàрéдиѣ на срéз да срéски фéбирó (мађ. főbíró „главни судија“)
нàрéди на ѣ́иѣ́ину Ит;

ѣа се д́крeѣ на кáѣѣ́ана Ит;

Поклáња нà ц́ркву Ђ;

В́ичe ѣа на мéне ѣ́рeѣи Ит.

877. Конструкција *на* + акузатив јавља се место генитива уз глагол *сѣ́иѣи* се:

да се сѣ́иѣм на њéга Ит, Сѣ́а се на кóга Ит, Н́исам се сѣ́иѣи на кóлебу Ж.

878. Акузатив с предлогом *на* веома је обичан у значењу средства помоћу којег се обавља неки важан посао, најчешће пољопривредни:

в́ејало се на решéѣи Т, На вéлико решéѣи в́је́мо Ме, Онда се ѣ́дсe в́је́ на решéѣи Бш, В́рло се на кóње Ил, На кóње в́ршeмо Бк, Ондак се в́рло на кóње Дб Ит, В́рло се на кóње Ит Т Бш, В́рли смо на кóње Ж, В́ршило се на кóње Ит, На кóње се в́ршe Пе, Пáниѣм да се в́рло на кóње Ме, Вeѣ́ином на кóње смо в́рли Ми, кáѣ се в́рши на кóње Пд, В́ршили на кóње Пд, В́ршио на маши́ну Ит, В́ро на маши́ну НБ, В́ршeду на лéвáѣтор НБ, Јá сам на вóлове в́уко Ми, Слáма се д́зала нà виле гóре Ф, И се млéло у с́вачу на кóње Мђ, О́рали на јéднога чилáша СЦ, Вóдили смо вóлове ѣ́ѣо смо дрáли нà њи Ч, Хéј, глé, онај на двá дрe Пе, О́ре на рáвник Т, Ума нéколко гóдина о́ѣкáко рáдим на éнога кóња Ит, сéјeмо на сѣ́ѣо Ф, ѣ́кáни на рáзбој Бш; тако и Б́рало се нà руке ЈТ, Н́је мóгло нà руке се кóѣаѣи Ч, Нà руке се окрéђало Ф.

Ова регионална особеност позната је већини говора шумадијско-војвођанског дијалекта.⁶⁹⁸

⁶⁹⁸ И. Поповић, Госп. 225, Б. Николић, Срем 366 и Мачва 286.

Далеко ређе у оваквим случајевима долази инструментал (т. 905) или *на* + локатив (т. 913).

Сродна је конструкција са глаголом *возати се*:

Вôзам се на а̀у̀шо Бш.

Ради се очигледно о експанзији споја *на* + акузатив на рачун инструментала средства.

879. Израз *на̌ воду* Ит Ч Ки у значењу „уз воду“ настао је по свој прилици пошто је предлог *уз* замењен обликом *нуз*, који значи и „низ“. Михаиловић и Вуковић, *Лексика рибарства*, Нови Сад 1977, 232, бележе ову синтагму у два места у Бачкој и три у Срему, као и из два писана извора, од којих се један тиче риболова на Великој Морави. Уп. т. 887.

880. Израз (*идемо*) *на рађање с̀унца* Ит значи „ка истоку“, а *на лакша̀ва-ње с̀унца* Мђ Ит „ка западу“. Овде су особени у ствари само називи истока и запада, који као и саме лексеме *исток* и *запад*, изворно значе „излазак“ и „залазак“ (сунца). Изгледа да једином забележени израз *иде на̌ с̀унце* Ит, с објашњењем „с рађања“, такође значи „ка западу“.

881. Навешћемо овде још неколико веза *на* + акузатив у разним значењима:

Морала је ићи на̌ р̀уку („љубити руку“) З;

Треба да р̀учам на̌ йодне Ж, Када смо ми̌ очли к̀ући на̌ йодне Ит, На̌ Дôви ћу за̀кла̀ти̌ једно̌ ја̀гње Ми;

Обеси на̌ к̀р̌с НК;

на̌ име „по имену“ НБ, *Он̌ њôзи ка̀зо на̌ име* Милéва Ит;

Нек̌ је на̌ т̌вôје Ф;

ишо на̌ к̀р̌ве Ит;

на̌ к̀р̌ла а̀ст̌а̀ли Ф;

Ћи̌ се̌ й̌и̌ло на̌ ц̌êв ра̀кију Ф;

Одвêду нас на̌ вôз Ит, *ка̀и̌ смо̌ ишли на̌ виз̌и̌ти̌* Ит.

У добром делу ових примера предлог *на* стоји тамо где бисмо у другим говорима очекивали *о* или *йо*.

882. Уместо предлога *низ* и *уз* (у свим значењима) јавља се *нуз*:

к̀л̌у̌е нуз а̀ст̌а̀л З, *нуз ба̀гр̌ен* НК, *нуз ô̌шо в̌ê̌лико̌ б̀р̌до* Бк, *нуз б̀ун̌ар* СЦ, *иду̌ нуз ва̀го̀не* Мо, *с̌и̌ô̌ју нуз ва̀и̌ру* З, *нуз ва̀и̌ру с̌и̌ô̌и лò̌нац* СЦ, *н̌у̌з г̌а̌јде* СК, *нуз Д̌ар̌ницу* Ит, *нуз д̌р̌вару* Ит, *ј̌е̌но н̌у̌з д̌р̌у̌го* Ит, *ј̌е̌дан н̌у̌з д̌ру̌гог* Ит, *св̌ê̌ н̌у̌з д̌ру̌м* Пд, *н̌у̌з д̌уд* НК, *м̌ê̌и̌о н̌у̌з зид̌ Ж, н̌у̌з зид̌ Ф, н̌у̌з з̌ид̌* НК, *н̌у̌з ј̌аму̌ Ж, н̌у̌с кò̌ла* Ит Сф, *н̌у̌с кò̌ње* Т, *в̌ê̌жу н̌у̌с кò̌ње* СК, *мò̌мак с̌ê̌ди н̌у̌с кочи̌ја̌ша* Е Ме, *к̌р̌ê̌в̌е̌и̌ н̌у̌с к̌р̌ê̌в̌е̌и̌* Т, *н̌у̌с к̌ре̌в̌е̌и̌* Ит, *н̌у̌с Ба̀бе̌ М̌и̌ли̌ћа к̀ћу̌* Бк, *н̌у̌с к̀ум̌ову к̀ћу̌* Пе, *й̌р̌ô̌шо нуз ô̌и̌у к̀ћу̌* Ит, *н̌у̌с к̀у̌ће* Бк Ит Сф, *н̌у̌с к̀у̌ћу̌*

Е, *кућа нус кућу* Пе, да *ѣрѣ* нуз *магазѣн* Ит, *идѣмо нуз ѡѣај* *магазѣн* Ит, *нѣз мене Ж*, *ѣанѣалѡне сам ѣзо ѣа сам сѣѣсѣио нѣз мене* Ит, *нѣз мене се ѣрѡчешали* Ил, *сѣди нуз мѣне Ме*, *сѣо ѡде нуз мѣне Сн*, *ѣај ѣиѡ сѣава нѣз мене* Ит, *нѣне млада нуз мѡмка да ѣгра* Ки, *ѣрѣ* нѣз *нѣс СК*, *дрѣжо је бѣчу* нуз *нѣга НК*, *нѣж нѣга З*, *нуж нѣга* Ит *НБ СК*, *идѣмо нѣж нѣга Мо*, *нѣж нѣ* Ил *Е СК*, *кућа нуз ѡѣѣѣиу Ч*, нуз *ѡѣо Ф*, *мѣѣѣѣио нуз ѡѣо* Ит, *ѣрѣ* нѣз *ѣѣнѣер Цп*, *нѣс ѣѣ З*, *нѣс ѣѣ НБ*, *лѣжси нѣс ѣѣ Ки*, *сѣди нѣс ѣѣ Ж*, *сѣди нѣс ѣѣ Сн*, *сѣдила сама нѣс ѣѣ Бш*, нуз *ѣѣку* Ит, *мѣ смо бѣли бѣш нус* *Пѣјаву Ж*, *мѣс цѣри нѣс ѣрсѣе Ф*, нуз *ѣрѣгу НБ*, *чѣчне нус ѣѣ Ми*, нуз *ѣѣ* *СЦ*, *рѣме нѣз рѣме* Ит, *бѣѣѣе нус сѣло* Ит, *нѣ склад Ф*, *ѣа мѣѣе нѣ сламу* Ит, *снѣи нѣ снѣи Ф*, *сѡбу нѣ сѡбу Бк*, *ѣмо нус сѡкѣк* Ит, *нѣ сѣрѣну Пд НК* *СК*, *ѣѡѣко нѣ сѣрѣну Бш*, *бѣѣи га нѣ сѣрѣну Сп*, *ѡн мѣне нѣ сѣрѣну Е*, *чѣчне нѣ сѣрѣну Ми*, *ѣѣѣѣмо се дѣѡѡ нѣ сѣрѣну Мо*, *мѣѣла нуз мѡј ѣѣѣѣр* Ит, *нѣс ѣѣѣе Ф*, *ја ѣѣѣѣ нѣс ѣѣѣе Пе*, *нѣс Тису НБ НК*, нуз *ѣѡѡѡк Бк*, *лѣжсо нус ѣѡѡѡк Ф*, *ѣрѣ* нѣз *ѡѣу фѣѣрику ди рѣдим* Ит, нуз *ѡѣу ѡѣлику флѣшу Ф*.

Није увек лако одредити које од значења предлога уз (или низ) има облик нуз у појединим наведеним примерима. Ипак, очигледно је да је значење „поред, покрај“ најчешће заступљено. С друге стране, за синтагму нуз сѣрѣну практично је сигурно да увек значи „низа страну“. С друге стране, као да нема сигурних потврда за значење кретања увис. Треба имати у виду и то да у равном Банату нема много прилике за кретање низбрдо или узбрдо, а да се значења „уз воду“ и „низ воду“ исказују синтагмама *нѣ воду* и *ѣѡѡ воду* (уп. т. 879 и 887).

Облик нуз је раширен у говорима шумадијско-војвођанског дијалекта,⁶⁹⁹ у знатном делу славонског⁷⁰⁰ и на подручју смедеревско-вршачког дијалекта у јужном Банату.⁷⁰¹ Грађа у РЈА садржи и нешто потврда из народне и уметничке књижевности XIX века у пределима ван реченог ареала.

883. Предлог *ѣо* јавља се, уз нешто чешће за (т. 867), у значењу одлажења да би се нешто донело или неко довео:

Кѣм је ѡѡѡ ѣо брѣну нѣѡѡѡ Ит, да *ѣѣѣе ѣо мѣне Ж*, *Иж нѣѡѡѡѡ мѣѣѣа ѣѡѡѡ ѣо мѣне Ф*, *Иѡѡ ѣѡ сламу Т*, *Иѡѡ ѣѡ воду Е*, *ѣо лѣѡѡ Км*, *ѣѡ воду НБ*, *Иѡѡѡ ѣѡ воду Бш*, *Иѡѡѡ чѣк ѣѡѡ ѣо лѣѡѡ Бш*.

Изнесена грађа недовољна је за закључак о томе да су овде, за разлику од материјала с предлогом за у истом значењу, источни делови тамишке зоне слабо заступљени.

⁶⁹⁹ И. Поповић, Госп. 211–212 (потврда и за говор бачких Буњеваца), Б. Николић, Срем 361 и Мачва 248, Чешљар, Иванда 109. Додајемо да Вук у Рјечнику² смешта облик нуз у Бачку и Срем.

⁷⁰⁰ Преглед података о томе даје П. Ивић, *O starim izoglosama na tlu slavonskog dijalekta*, Croatica Slavica Indoeuropaea, Wiener slavistisches Jahrbuch Ergänzungsband VIII, Wien 1990, 89.

⁷⁰¹ П. Ивић, Херски 348.

Он је био сви́рац у ње гајде Т.

Инструментал без предлога

890. На целом земљишту обухваћеном овом монографијом инструментал оруђа се јавља без предлога (поред чешћих конструкција с предлогом *с, са, сас*):

ви́дио мо́има о́чима Бк, ру́ком мо́ж да се заи́ти Бк, се́кли срђовима Бк, ни́ се ко́сило маши́ном Бк, на́бија ма́лом Бк, и́ша је́но на́ друго ве́драма, ка́ншама Бк, се́јало се жи́тио ру́кама Мђ, ши́тајовима до́брима се ш́укли Мђ, сти́аклеи́ом покриве́но Ит, учинили сѝе ми но́вцом, ко́ли, ко́њама Ит, ма́њевима на́бија Ит, у́дарио га но́жом Ит, на́секу но́жом Ит, на́век ло́йаи́шама ра́дили Ит, са́мо кре́дом по́ шѝеби Ит, у́дарио је́дном до́бром ци́гљом Ит, ш́ражи́ли су деи́еи́шом да се вра́тии на́штраг Ит, јел и́ишеш о́ловком јел и́ишеш ма́стишлом Ит, мла́иу ма́рамицама Ит, и́ишем о́ловком Ит, до́ђеду ко́ли Ит, ш́о ш́реби ру́ком да се др́жи Ит, ру́ком ра́ђено Ит, ди и́рсѝи́ма ра́ди Ит, са́мо и́рви и́рсѝи́ма Ит, водо́рина — ко́лко о́ком погледѝиш Ит, иа́ га у́дари но́гом с ци́иелом Ит, ја́ сам мо́и о́чима ви́дио Ж, ру́ком у́зме сла́му Ж, изва́диш ло́йаи́шом Ж, ку́ће би́ле ш́рско́м покриве́не Т, ш́аи́љу ру́кама Т, ву́кли маши́нама Т, он ло́йаи́шом и́ша го́ре Т, ко́сило се ру́кама Т, на́бију га и́аи́ницама Сф, чѝи́ни ре́и́ом Ф, ру́ком ра́сѝре́са Ф, не́ ра́ди ру́ком Ф, бичом и́уца Ф, и́дѝку́је ш́у́негла́ма Ф, у́гињем ра́мени Ф, и́о́њава́ма покриве́но Ф, и́дкрију́ се́ном Ф, ко́сом се ко́си Ф, је́ј и́рсѝи́ма Ф, ја́ви́ћемо до́бошом Ф, у́дарио двáред — ш́ри мо́ишком Ф, догóд је́дног не у́дари ло́йи́шом З, ш́у́и́е сла́мом покриве́не Е, зла́и́шом ве́зене Е, ми́ смо ве́шпре́њачом ве́јали Е, по́ливали водо́м Ме, жњѝ́ли срђом Ме, и́дкри́јем ке́цељом гла́ву Ме, ја́ би ње́га брѝсом Км, за́каља се блáи́шом Км, ил с ко́лима ил авѝобусом Бш, се́че ш́есѝѝером Бш, ча́мѝом и́шли Бш, и́олази де́и́е но́гом Бш, о́крѝе се ру́ком Бш, ја́ сам би́циклом и́шо и́рико Сѝáра Бе́чеја Бш, глѝи́шом жњѝ́би Бш, и́лаи́ишом гла́вом СЦ, ру́кама су ва́ишали Ми, у́дарим ши́таи́ом Ми, ба́ишѝама ш́укли Ми, ш́ако би га је́ла зу́би Ми, и́дкријѝ се лѝи́им и́ишѝом НБ, се́јали ру́кама НБ, и́рикрѝѝи́ собу о́расима НБ, иа́ га и́дкријѝе́ду ча́ршавом НБ, мо́ишѝа́ма ко́йáла НБ, и́уи́шова́ли ла́шом НБ, ка́иа зла́и́шом на́рађена НБ, зави́ја сарму месом Иђ 45, у́дарио га ле́вом ру́ком Иђ 41, чѝи́ме ћемо суи́тра и́роју јесѝи́ Иђ 28, ш́у́ се сѝи́а ко́рѝом јел ви́ла́ма Мо, кѝу́не корба́чом Мо, не на́маже ма́ишѝом Мо, ни́ се ме́рило ма́жшом Пд, ру́ком и́ражи́иш Пд, не́маш чѝи́ме Пд, о́ни су се брѝца́ма ш́укли Пд, ми́ ћемо ш́е́бе и́ома́гаи́и и ле́бом ра́нии́и БА, сѝи́о ру́ком НК, брѝса́ма се ш́у́ку СК, и́ош́укли се но́жови СК, у́дари двáре-ш́ри́ред но́гама СК, и́иáду ло́йаи́шом СК, др́веним и́лѝгом о́рали СК, на́дене́ду га ко́журѝи́цом СК, на́штрела ма́ишѝом Ђ, иа́ се на́штре ма́ишѝом Ђ, и́дкријѝ се сла́мом Ђ, жи́тио се ра́дило ко́сама Ђ.

Тако и:

Трѝсе но́гом Км;

И́деш су́дом и збóгом Ил, Су́дом се развóдило СК;

и́ма 'и́њадама Ит;

Удвојени лик *сас* јавља се по правилу у кикиндској зони (уп. т. 837), али је и тамо ређи него *с*, односно *са*. Међутим, у синтагмама као *са̑ш њ̑м* Ж, *са̑ш њ̑м* Ил Сф Ф, *са̑ш њ̑ме* Т, *са̑ш њ̑ном в̑лом* Ф редупликација је честа и у тој зони, свакако зато што је промена *с̑* > *ш̑* удаљила кратку форму предлога од његовог основног лика, те се осетила потреба да се значење јасније обележи додавањем *са*. Ипак, облици као *ш њ̑м* Бк Сф Ф СЦ Сп обични су посвуда по нашем подручју.

Предлог *с(а)* долази уз инструментал оруђа у многим говорима, поред осталих у онима на тлу Војводине,⁷¹⁰ а и у румунском и мађарском делу Баната.⁷¹¹ Добро је познато да подстицај ширењу таквих конструкција даје утицај суседних језика, који по правилу не разликују облички инструментал оруђа од социјатива.⁷¹²

Изнета грађа потврђује тенденцију, уочену у монографији Милке Ивић,⁷¹³ да се спроводнички инструментал, који означава делове тела као непосредне реализаторе радње, чешће јавља без предлога него омогућивачки инструментал, којим се обележава оруђе радње. Иако су примери с предлогом (т. 903) у укупном материјалу знатно бројнији од оних без предлога (т. 890), међу примерима за спроводнички инструментал они без предлога далеко претежу.

904. Факултативно изостављање облика глагола *покриџи* или сл., забележено у т. 892, јавља се и кад је инструментал праћен предлогом *с(а)*:

Ќишџина била с џрском Ит, *Кџе су без р̑зликe б̑ле ск̑ро св̑ с џрском* Ит, *Кџе н̑су б̑ле с ц̑рејом него с џрском* Ки, *Кџе н̑су б̑ле с ц̑рејом него са џрскама* Сн (уп. и *кџа м̑ла с џрском* у Зрењанину, Н. Секулић, Текстови 153).

905. У значењу средства којим се обавља неки значајан посао може доћи, додуше ређе него конструкција *на* + акузатив (т. 878) и инструментал с предлогом *с(а)*:

Врло се с машином Ит, *Вриш с к̑њима* Ит, *Ќре с в̑лови* Ф, *Ф̑ри с машином р̑димо* З, *Врло се с к̑њима* З, *Врло се са к̑њима* Ме, *С машином в̑рили* СЦ, *С к̑њи смо в̑рили* НК.

Уп. и т. 913.

906. Предлог *с(а)* јавља се у још неколико типова конструкција у којима тог предлога нема у књижевном језику:

Н̑ко љма ко в̑лада с н̑ма Ил, *Ќдбор је с њ̑ма в̑ладо* Ит, *Ќна с ё̑шм љираља* Ит, *в̑ладо с Маџарском* СК;

⁷¹⁰ И. Поповић, Госп. 227–228, Б. Николић, Срем 306, П. Ивић, Херски 345 и 348.

⁷¹¹ Живковић–Берић–Веску, НЖ V/2, 80, Степановић, Мађ. 128.

⁷¹² М. Ивић, Инструментал 228.

⁷¹³ М. Ивић, н. д. 229–230.

Бави се са ичѣлама Бш, *С ђиѣм се бави* Бш, *Тај се бавио с ђиѣм* СК;
Ни се ниједан са Швабицом оженио Сф, *Оженио се са дрѹгом* СЦ;
богаѣа са живином Т;
Мешо се с ѣићом Ит (шљиви еуфемизам у значењу „много је пио“).

907. И оно од чега се живи може се именовати инструменталом са предлогом *с(а)*:

Ќнда се са мървом живило Ит, *живило се с вѡловима* Ит, *с ђиѣм живиду* Пд, *живили сас мървом* НК.

Уп. т. 838 и 891.

908. Орган који је болестан или оштећен означава се везом *с(а)* + инструментал:

Била је фалична с ђима Ит, *И ја сам сакаѣ с рѹком* Ч, *шанѣав с ђиѡм нѡгом* Ч, *Рѡм је с нѡгом* Бш, *с нѡгом обѡло* Мо, *Рђав сам саз грѹдима* НК.

909. Уз глагол који значи „изругивати се, подсмевати се“ може доћи *с(а)* + инструментал:

Тај се чѡвек смеје ш њѣме Ит, *Смеје се ш њѣма* З, *Ми се свѣ смејемо ш њѡме* НБ, *Деца се сѣ мном ѣрдѣчу* Бш.

Уп. т. 864.

910. Аблативна значењска нијанса заступљена је у примерима:

Подѣлио се са сѣриѡм Ит, *Ќву сам гѹску одључила з гѹшчићи, а ђна је ђсѣала на гњѣздо* Бш.

911. Чуђење и извесно неодобравање изражавају примери:

Бѡк ѣе вѣдио и з дѣѣѣиѡм Ит, *Бѡга му њѣговог с ђиѣм мѡјим брѣѣиѡм* Ит.

912. Као у књижевном језику и у већини дијалеката, предлог *с(а)* долази и у примерима:

клуѣ с лѣђи Ит, *флаша сас рѣкиѡм* Сп, *кромѣира са реном* Иђ 29.

На нашем подручју ова је конструкција, изгледа, ређа од оне без предлога (т. 897).

Локатив

913. Средство којим се обавља неки привредно важан посао може се означити и везом *на* + локатив:

Вѣједу на вѣликим рѣѣѣиѹ Ме, *На коњма се вѣриѣ* Мђ, *Врѣило се на коњма* Ит, *На коњима се вѣрло* Сф, *Врло се на коњи* НБ, *Ќнда се вѣриѣло на коњи* Мо, *На коњи се вѣриѣло* Сн, *Врѣило се на коњима* СК.

О УПОТРЕБИ ЗАМЕНИЦА

Заменице за сва лица

915. Лична заменица за сва лица употребљава се напореда с одговарајућим заменицама за одређена лица:

а) *Ја њо нѡсим сѡбом НК;*

Фурѡ рѡдиш сѡби Ки;

Сѡмо оѡ сѡбе ѡрисѡло Пд, Мѡше нѡку бѡлегу оѡ сѡбе СК, Їде нѡѡље рѡш сѡбе Мо, Сѡѡки сѡби нѡси Ж, Сѡѡки сѡби је ѡрѡвио Ф, Сѡѡка сѡби имѡде мѡсѡио СК, Оѡѡц нѡѡрави сѡби НБ, Сѡбѡкан нѡбѡвио НБ, Домѡћин је сѡби ѡсѡѡвио Ф, Док није дѡио сѡби Мо, Кѡлко кѡи сѡби ѡграби СЦ, Їма гѡѡѡво сѡѡки за сѡбе Бк, Мѡшемо сѡѡку за сѡбе Т, взећу ѡѡ за сѡбе Ф, Сѡѡк за сѡбе се брѡне Ф, Оѡ жѡѡи за сѡбе НБ, Сѡѡки вѡле за сѡбе НБ, Мѡше ѡрѡш сѡбе Ф, Оѡ је згрѡби ѡа је дрѡжи ѡриѡш сѡбе Км;

Мѡ смо кѡѡили сѡѡки сѡбе кѡћу Ит, Кѡѡамо сѡѡк сѡбе јѡму Ит, Рѡдили смо за сѡбе Бк;

Сѡѡ сѡбе кѡѡѡѡе ѡ ѡѡље Ит;

вчили сѡми оѡ сѡбе Бк, Кѡѡили сѡроћу сѡбе Ф, Одѡло су сѡбѡкан сѡрѡљѡле НБ, Сѡми сѡбе мѡшеду ѡрсѡен Чј;

Пѡло се сѡроћу сѡбе Ф, Нѡѡѡѡже е сѡбе сѡдиѡи, а дрѡгим је лѡко сѡдиѡи Ит, Гѡјило се за сѡбе СК, Сѡјѡло се за сѡбе СК;

оѡ сѡма сѡбе НБ, сѡми оѡ сѡбе Ф, сѡѡки сѡби Ж Ми Ки, збѡгом сѡѡки сѡби НБ, сѡѡка сѡбѡкан НБ, сѡѡки за сѡбе Ч (чињеница да се глаголско лице не види из ових записа ипак их не обезвређује као потврде употребе заменице за сва лица).

б) *Ако рѡдим, рѡдим мѡне Бк, Сѡѡ скѡнем с мѡне дѡле Ф, взбѡрам мѡни Ит, Тѡ сам јѡ ѡронѡшла мѡни Ф, Јѡ ѡрѡвим мѡни ѡѡла сѡѡѡа Ме, Кѡме чѡѡѡш? — Чѡѡам мѡни Ме, Јѡ нѡсѡем мѡни Км, Трѡжѡим мѡни рѡдена ѡ кѡћу Бш, Да мѡни кѡѡим ѡѡѡнке Ки, Їмам јѡ мѡни бѡбу дрѡгу Сн, Кѡѡио сам мѡни јѡдан ѡѡшкѡр и ѡклѡниѡ сам је СК, Сѡм ѡроѡзѡѡѡим мѡни сѡме Ђ; Нѡсам ѡѡѡи да мѡне ѡсѡѡѡѡем Ит, Шѡѡ ѡ јѡ ѡрѡѡѡш? — Мѡне и дѡѡу СК, Јѡ ћу вѡм за мѡне кѡзѡѡѡи Бк, Пѡнѡѡѡѡне сам ѡѡѡ ѡа сам сѡѡсѡѡио нѡз мѡне Ит, Чѡѡам за мѡне Ф, взећу ѡѡ за мѡне Ф, Шѡѡѡѡим за мѡне СК, Нѡ мѡне ѡрѡсиѡам СК; Јѡ о мѡни ѡѡѡ кѡжем Бк, Да кѡжем о мѡни ѡѡѡ јѡ рѡдим Бш;*

вѡѡѡи ѡѡѡе мѡсѡио Ит, Тѡ сад ѡди ѡа кѡѡѡѡ ѡѡѡе Ит, Шѡѡ нѡс ѡѡѡи ѡѡѡѡѡе јѡзѡик Ч, Шѡѡ сѡ мѡѡѡѡ на ѡѡѡѡ Бш; Врѡѡѡ зѡ ѡѡѡѡ ѡѡѡд зѡѡѡѡѡѡѡѡѡ Ит;

Зѡдрѡжо код ѡѡѡа Ит, Оѡ ѡма ѡѡѡѡв бѡѡѡѡр код ѡѡѡа Ит, Дрѡжѡ је бѡѡѡ нѡз ѡѡѡа НК; Тѡко је ѡн ѡѡѡ и нѡбѡро ѡѡѡу Ит, Одрѡѡѡ ѡѡѡ и ѡзѡе ѡѡѡу ѡѡѡѡр Ит, И ѡн ѡѡѡ ѡѡѡѡ кѡлко ѡѡѡу сѡѡѡѡа Ит, Оѡ ѡе кѡѡѡѡ ѡѡѡу нѡѡѡ Ф,

Кад он увайти нѐму и̑р НБ; Држи прѐд њега Ит, Он има и̑дд њега Ж, Нѓвце св̑ки вѓле и̑а нѓси за њ̑м; Она ўзме кѓд њѐ и однѓсе Т, Дѓвѓјка довршила њѓзи Ф; Ма̑ти с̑а̑ков̑ала и ѓднела ш њѓме Ф;

*Ми смо н̑ама ск̑у̑или Ит, Ми се в̑рнемо и̑а н̑ама кѓи̑ај дѓкунке (= ро-
вовѓ) Ит, Ми смо н̑ами сѓјали р̑укама НБ;*

Ви с̑иѓ в̑ама к̑у̑или Ф;

*Ойрав̑у се дѓца, и̑а навѓждеду кук̑у̑у око њ̑ СК, Р̑у̑ава н̑ика дѓкла,
св̑и и̑об̑ацали ш њ̑и Мо, Їскойали њ̑има и чѓку Ит, Жѓнске су и̑к̑але њ̑има
одѓло Ф, Зѓље њ̑има и̑рав̑иду с̑амѓ Бш, Др̑жали су и̑рѓд њ̑има Ит, Ф̑ур̑и идѓду
и др̑жу и̑ушке и̑рид њ̑има Мо.*

Заменица за сва лица често стоји у корелацији са заменицом *сваки* (свак, свако) или са заменицом *сам*, или се налази у безличним конструкци-
јама (са се), или у другим изразима који такође обавезно захтевају заменицу
за сва лица (*Иде найѓле ра̑и себе; Дошо себи*). Примери „слободне“ употребе
заменица за сва лица много су ређи од одговарајућих примера са заменицама
за одређена лица. Значајно је што заменица за сва лица ретко долази у
значењу првог или другог лица.

916. И присвојна заменица *свој* употребљава се ређе, и то знатно ређе,
од одговарајућих заменица за поједина лица:

а) *Св̑аки нек б̑идне свѓј г̑зда Бк, Св̑аки да е свѓја вѓра на в̑лади Ит,
Кад је он и̑ошо н̑а̑ираг ко̑и свѓга квар̑и̑ља Ит, Дан̑уби и(с) свѓје з̑а̑друге
Ф, Вр̑а̑иу се н̑а̑ираг ко̑и свѓе к̑у̑е Ме, Није имо свѓи дѓца Бк, Нѓ̑у да се
р̑аст̑а̑јем свѓи ор̑и̑ака Ит, И̑шо ѓнај кѓи нѓма зѓмље свѓе Ит, Св̑аки се р̑а̑дује
свѓим дѓ̑еш̑у Пе, Д̑а бр̑а̑ама свѓѓј и̑а свѓима дѓцама Бк, Она иде свѓѓј
к̑у̑и, ј̑а мѓѓј Ч, Св̑аки вѓле свѓѓј к̑у̑и Ж, Св̑аки иде свѓѓј к̑у̑и Ит Сн, Ве̑
је в̑реме да иде св̑аки свѓѓј к̑у̑и Сф, Св̑аки свѓј и̑со з̑на Бк, Т̑у з̑на св̑аки
свѓј с̑а̑и Ит, Т̑у је имо св̑аки свѓј и̑со Ит, Св̑аки се на свѓј брѓј имѓ н̑а̑и̑ше
Ит, О̑ма н̑амес̑и свѓј крѓвѓи Бш, Св̑аки је сѓдио и̑о̑и свѓј и̑ѓ̑ер Ми, Кад
има м̑ужа свѓга Бк, Св̑ака свѓг мѓм̑ка и̑ма М̑, Св̑ака дѓвѓјка и̑ма свѓг мѓм̑ка
Ч, У̑ва̑и свѓг кѓ̑а Бш, Св̑аки на свѓје мѓ̑и̑о: Ж̑ива на њѓгово, а Ђѓка на
њѓгово Ф, Св̑аки на свѓје мѓ̑и̑о да ѓ̑идне Ме, Свѓ и̑ску̑ио на свѓа лѓ̑а Ж,
Дѓ̑е ч̑ва свѓју ѓбу̑у Бш, Св̑аки и̑ма свѓју и̑гра̑и̑у Сн, Св̑аки и̑ма свѓју
цѓ̑у Бш, И̑ма свѓју х̑а̑̑ну СЦ, Ве̑ м̑ѓко мѓ̑иѓ у свѓју а̑в̑и̑у да не и̑рѓкисне
Ђ, Св̑к свѓе к̑у̑фере нѓси Ит, Св̑аки нек ѓ̑̑ави свѓје Ит, Св̑аки свѓје однѓсе
Ч, Он није н̑и̑и̑а к̑азѓ, ўзо свѓје ѓ̑еде и с̑и̑ао код ин̑ж̑и̑ира Ф, Св̑ако свѓје
в̑р̑во Ф, Св̑аки је свѓје и̑ла̑о Е, Он из̑а̑е н̑а̑ѓле и чѓка свѓје рѓ̑и̑и̑е Ме,
Кад нѓма свѓје НБ, Мѓро св̑аки свѓје да р̑а̑ди Ђ, Св̑аки и̑и̑а за свѓе к̑у̑и
Ит, Та̑ ме ўзме и̑о̑и свѓје Бк;*

М̑анемо св̑к свѓј и̑со Ит, Св̑аки свѓју и̑ар̑ѓлу и̑мамо Ф;

*и̑а су св̑аки и̑мали свѓј и̑со Ф, О̑ни су мѓр̑али и̑̑и св̑аки ко̑и свѓга
с̑а̑и Ит, Св̑аки свѓју н̑а̑и̑у да и̑к̑ажу Ил, Та̑мо су и̑мали св̑аки свѓју к̑у̑у*

Ме, Трчу да виђу своју кућу Ме, Избирали цийеле сви за своје ндге Ит, Сви се изљубиду са своји дѣвојкама СК;

Сваким се прăви: ђиу свѡим, мајки свѡјој, свѡима дѡцама Бк, Куѡвѡло се за свѡју ѡѡѡребу Бш;

Мѡже свѡа мѡјка да урѣче и свѡј ђѡац Ч, Рѡѡбина свѡја ђе и ѡровѣселѡу
се Ме, да ѡѡђе свѡј брѡѡ рѡђен СК;

Ондак сваки својој кући 3, сваки својој кући Ме Сн НК, Сваки на свој крѣвети Км, Їма н астиал сваким своје месо Бк, сваки своју њиву Сн, за своју пошребу Ит, са своим друштвом СК.

И овде је велики удео примера са заменицом *свак(и)*, а у неколико случајева дистрибутивно значење се уводи заменицом *сви*. Такав је и ефекат употребе безличних конструкција са *се*. Најзад, природно је што се заменица за сва лица може употребити кад је у питању значење „сопствени“.

И заменица *свој* се мало употребљава ван трећег лица једнине. Потврда за прво и друго лице једнине и за друго лице множине немамо у грађи, за прво лице множине имамо врло мало, а ни оне за 3. лице множине нису многобројне и, што је нарочито важно, скоро увек садрже једну од двеју заменица које имплицирају дистрибутивност, *сваки* или *сви*. Само у 3. л. јд. налазимо и примере употребе заменице *свој*, ван поменутих категорија које обавезно захтевају да се она употреби.

6) *Jā nēhu ni odbehi od mōga yōsla It, Yīšo da mōim shēshku yōmājem It, Jā sam kūyila mōjōj dēvōjki hīlime Bk, Ōna ide svōjōj kūhi, jā mōjōj Č, Jā ddem mōjōj kūhi Sn, Dāo sam mōim sīnovima Me, Kāzo je yīm Krsiti da mi kāže da u dvānāj sāsh rīngtlujem mōj sāsh It, Ūzo sam mōj shēshr Φ, Jā ymam mōg kōňa SK, Nīsam ymala kūhu mōju Bk, Ymam mōju kher ydāshu It, Jā sam ūzo mōju jābuку T, Ymam mōju bāndu Φ, Ōchō sam u yōnōvīo cēlu mōju kūhu Φ, Sā hu jā da yīsham mōju svēkrovu Φ, da se sīāram za mōju kher Ki, Jā sam mōmak, jā ymam mōju dēvōjku Mo, da yōshīyīshem mōje yme Ъ, Kad ūrādīm mōje, rādīm drūgima Bk, Jā sam mōje svrshīo Km, Jā sam mōje ysyūniō Sn, Prīdāhu jā vāma svē mōje Sn, Jā da dīerem mōje nōge Φ, Ōshkāsh sam sīāo na mōje nōge Ki, Prāvīo s mōjom rūkom Ъ, Ydem s mōim brāshom Bsh, Bīo sam jedāred u mōim vēku Pe;*

Као дййнеш ко швѡга сѡша Ит, Док нѣ дѡђез до швѡе грѡнице Ит, Како ћеш швѡим сину СЦ, каѡ швѡјој жѣни сукњу куйиш Сф, Покѡри се швѡјој судбини Ф, Ймаш тйй нѣког швѡг чѡвека да га доведѣмо Ит, Шйѡ тйй слушаш швѡг ѡца Ми, Йди глѣдај швѡј ууш Ит, Дѡј швѡј јѡнкел ѡвѡмо у собицу Км, Видйш шу швѡју шују Ф, Јес тйй нѡшо швѡју ййлу Ф, Ймаш швѡју дѣвѡјку СЦ, Брѡниш швѡју мѡйшѣр Ъ, Мѣљеш швѡје жййшо Ми, Кажй тйй сѡм швѡје мйшљѣње Сн;

Младѡжења ѡсѡане код његове куће Ф, Није ѡн ши ѡд његове вѡље З
Ф, Меће сѡѡменик његовим сѡну Бк, Кућу е ѡреѡелио његовим шѡру Ит, Кои
је лѡйшу шѡро, шиј да његовим другѡру Ме, Чивуѡин ѡма дѡћѡн његов и
ѡѡкарѡицу Ит, ѡн ѡма његов бѡквар Ит, ѡн глѡди његов ѡѡсо Ит, ѡн зѡве

његовог брајџа и брајџову жєну НБ, *Ймо његовог секретџара Дс, Ради и његово и његово* (тј. своје и свог пријатеља) Бк, *Нек он да његово мѣшєње Ит, Ома је чєшаљ свршио његово Ф, Доће он за његово Ит, Свако на свдје мєстѣо: Жива на његово, а Ђока на његово Ф, да оџере његову ндгу и ће ндга да ѣрође Бк, Оџера и он његову жєну Ит, Мој оџац је имо сєсѣру његову Ит, Мора његову радњу да чѣва Ит, Йма свѣки дєвдјку његову Т, Он ће да ндси његову Сдсу Ф, То је један бєдник, йма сѣмо његову кджу Бш, Мој оџац ддбио на његову сѣрану осѣмнѣс Ф, Кѣм је ддшо йо брану његову Ит, Није ѣѣво да ѣрѣми ни флѣшу у његову рѣку Ит, Одвєде цєлу оџѣшѣину у његову кдшару Пд, Он йма његове рѣболове Ит, Скѣји његове орѣѣке Ж, и йди његове йєсме Сф, Повѣче нѣѣраг ѣѣ његове кѣѣшѣе Ит, Сѣѣне с његовим кдњом Бк, Мдмак ддлази с његовим орѣѣком Ђ, Ймала њєна ѣѣри сѣна Т, Она мора да нѣје њєн ѣѣш и њєно мєстѣо Ж, И одє йма она њєн крєвєѣи Сп, Ймала је њєн лѣнац зємље СК, Йма мдмка и ддчека њєног мдмка СК, Она исѣрейдвєда њєно Ит, Дѣ оџѣшѣина њєно мѣшєње Ит, Тѣ њєну бѣсму бѣје Е, Оѣ сѣме сєбе ѣѣсѣи њєну слѣсѣи СК, да је она ймала њєну сѣрѣну ЈТ, Дєвдјка сєдне на ѣѣраву с њєним мдмком СК, Она је ѣѣла ш њєном вѣљом СК;*

И смо ймали нѣше мѣло зємље Сп, Мѣ смо дѣли нѣшој дєвдјки Ф;

Па ћеѣе ми ѣѣрѣѣи о вѣшѣм оѣу Ф, Вѣ сѣе висѣки йо вѣшѣм рѣсѣу Ф;

Да йду и ѣѣди код њѣни жєна НБ, Мдмци йду њѣној кѣћи Ит, Зѣгорка кѣѣила њєним дєцама Ф, Ймали су њѣн сѣлаш Ит, Рѣду њѣн йдсѣ Т, Њѣн јєзик изгѣбили Ф, Оѣи су ймали њѣн кѣѣѣѣѣл Бш, Ймали су њѣног крѣѣѣѣ Ит, Љѣди су ймали њѣно дрѣѣшѣво, а жєнє су ймале њѣно Бк, Пдзнѣју њѣно сєло Ме, С оѣѣи су ѣѣрѣславили њѣну крєснѣ слѣву Ит, Изнєсу оѣи њѣну аѣѣрєсу Ит, Оѣи су нѣѣсѣѣѣи њѣну кѣћу Ит, Нѣѣѣ дєѣѣ ймѣду њѣну дєѣу Бш, Ймали су сѣѣѣѣ њѣне кєѣѣѣѣе (= баштоване) Сн, Ймали су њѣне ѣѣваре, њѣне слѣге Ит, Ймали су њѣне дєвдјке Ит, Ндсу њѣне ѣѣшке Ит, Ймѣду њѣна гѣѣѣѣѣ Бш, Оѣѣѣ исѣѣѣѣѣѣѣ йѣ ддѣѣѣѣ њѣним ѣѣѣѣѣѣѣ кѣћи Бк, Тѣ њѣна рѣдѣѣѣѣ йма дєвдјке у њѣним крѣју Ме, да кѣжу йо њѣним НБ.

Овде су, разуме се, уз 3. лице јд., најфреквентније у укупном нашем материјалу, добро заступљена и остала лица једине и множине. Разуме се, овде изостају конструкције са заменицама *сваки* или *сви*, односно са глаголом безлично употребљеним. Инструктиван је пример *Свако на своје мєстѣо: Жика на његово, а Ђока на његово*, где се заменица *свој* јавља само уз *свако*. Већа употребљивост заменице *свој* у трећем лицу него у првом огледа се у примеру *Она иде својој кѣћи, а јѣ мојој*. И најзад, реченица *Ради и његово и његово*, где први облик *његово* стоји место *своје*, показује колико је заменица за сва лица ипак потиснута и у категорији где се она сразмерно најбоље држи, у 3. лицу једине.

Више-мање напоредна употреба заменице за сва лица и оних за одређена лица забележена је на многим странама, поред осталог у другим деловима Војводине.⁷¹⁵

Куртоазна множина

917. Банатски говори иду у ред оних наших говора у којима је категорија куртоазне множине чврсто укоренења. Та се множина јавља пре свега у обраћању старијим лицима, често и родитељима:

Хајџе, шайо, да виђиџе СЦ, да добро навучем да Ви, мајчи, нѣ би скинули Ф.

Постоје, додуше, и примери обраћања родитељима у јединском облику. Изгледа да је пракса у разнима породицама била различита (данашња ситуација могла би се проучити социолингвистичким методима).

Куртоазна множина је нормална и у комуникацији с варошанима (уколико се не ради о блиским рођацима). У време интензивног теренског рада П. Ивића у Банату, кад је он имао између 22 и 28 година, њега су информатори обично ословљавали куртоазном множином. Реченице као *Немојџе Ви да се бринеџе нишиџа* Ит и *Немој да ми замериџе шидогођ* Ме записане су у таквим разговорима.

Неодређене заменице

918. Неодређене заменице облички једнаке са упитно-односима и оне са додатим *-год (-гођ)* овде су врло честе у говору:

а) (није било) *да је ко љремрсио Ф, ако ко живи с њџе љлаџе* Бш, *Има л кога?* Ми, *а да сам се коме дао надрадиџи* Сн,

Валда кџим чџеку на зајам даје Ж, ако је какви рџд Ф, Исџџи кџи скџвераџ (= палачинку) Ме,

како се шидџ дџси мене Ит, *кад нџсим шидџ Ф, а кад џрџба шидџ да љради* БА;

б) *Ќџ л дџћи когод?* Ф,

Тџшко да су наџшли шидџгод Бк, *Има л шидџо да јџм?* Ит, *ако џу да каџжем шидџгод Ф, Идџ л шидџгод?* Ф, *Немој да ми замериџе шидџгођ* Ме, *да виђи љмаџ [ли] шидџгођ* за јџџи Сн;

(Уп. и неодређени прилог за место: *Мџра да је дџгод љ гџџи* Ит, *Нисам виђио љсева да љма дџгод Ф, кад џде дџгод у љаџролу Ф, Уваџиџемо кџње џ идџмо дџгод* Ме).

⁷¹⁵ И. Поповић, Госп. 230–232, Б. Николић, Срем 363, П. Ивић, Херски 345 и 348. Станџ у банатским говорима у знатној мери одговара ономе у галипољском говору (П. Ивић, Галип. 359–360).

У банатским говорима чак заменица *шїѡгод* залази у употребно поље које другде припада заменици *нешїѡ*:

Тѡ је бїло фїно шїѡгодена Ит, *То је вѣлико шїѡгод бїло* Ф, међу *нама ако їма шїѡгодена* Ф.

ЗНАЧЕЊА И УПОТРЕБА ПРИДЕВСКОГ ВИДА

919. У т. 535 и 536 показано је да је домен испољавања видске дистинкције код придева знатно сужен у односу на старосрпско стање, па и оно у вуковском језику. Скраћивање неакцентованих дужина и ширење наставака заменичке промене уклонили су видску разлику у већини падежних наставака. Главно обележје те разлике сада је акценат, код великог дела придева. Акценатска опозиција чак је обухватила и низ придева код којих је раније није било, што показује да је видска дистинкција, упркос свему, веома жива (или је бар била таква у време кад је акценатска опозиција освајала нов терен). Осим тога разлика се чува, код још већег броја придева, у наставку Нјд мушког рода и у с њим једнаком наставку Ајд м. р. Наше даље излагање о придевском виду полазиће од ових чињеница.

Неодређени придевски вид

920. Основно поље употребе неодређеног вида је именски предикат у којем придев има првенствено квалификативну функцију.⁷¹⁶

У следећим примерима у предикату долази придев без именице или с именицом уз глагол *јесам* или *биїи*:

а) *Баљав је јѡш Ме, Бїли су од вїне ѡа бѣли* Бк, *Равник је бїо вѣлик* Т, *није вѣлик Ме* Бш СК, *Аїѡр нам је вѣлик* НБ, *Да је зѣц вѣлик као свїњац, јубио би га Милан Варадиѡац* (ловачка шала) Км, *вѣлик је, јакѡ* Мо, *Та је ѡдњава вѣлика* Бк, *Пећка је вѣлика кав мѡја сѡба* Ит, *Нї им вѣлика глава* Ж, *Ала је ѡа и вѣлика* Бш, *Тѡ е ѡако вѣлико, гѡсїоди!* Ит, *Кѡлко је вѣлико гївно, ѡѡ се свѣ ѡдлїје* Ф, *Ќве су [ципеле] мѣни вѣлике* Ф, *вѣсо је* Ме Бш СК, *вѣсели бїли!* СК, *заїїѡ је здравѡ висѡка* Бк, *Вї сїѣ висѡки ѡо вѡшим расїѡу* Ф, *а висѡкѣ су ѡѣ шїне ѡѡлїко* Ит, *Ќрѡч је главѡн* СЦ, *гїѡв је* Бш, *Он је скрѡз гїїѡв* СК, *Тѡ дрво је гѡре дебѣло* Ит, *дебѣлѣ су* Сф, *Ал је бїла дубѡка* Сн, *ѡа је дубѡко* Сф, *дубѡкѡ је* Км, *А фѡбрика је дїгачка цѣли киломѣїшер, а шїрѡка за шѣснѡјс лѡѡаца* Ит, *Бїла е дїгачка до зѣмље* Ит, *Ќна нїје ѡако дїгачка* Ит, *Ќва је фрїла дїгачка за ѡѣбе* Сн, *Бїло је дїгачко и шїрѡко* Бк, *Тѡ је дугачко бїло* Ж, *Тѡ је шїрѡко, ѡа дугачко, ѡкривѣно* СК, *Буѡови су дугачки*

⁷¹⁶ При разматрању придевског вида у знатној мери ћемо се ослањати на резултате и терминологију Егона Фекетеа у монографији *Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику*, ЈФ XXVIII, св. 1–2, 1969, 321–386 и XXIX, св. 3–4, 1973, 339–522.

кїсела млѣка Бш, Їма кўйуса кїсела Сф, кїсела кўйуса Ит, кїсела
кромїйїра Ит, кїселе ıдїйрике Ит,

Вдлѣм ѿе, браѣѣ слаѣѣѣ Ме, слаѣѣѣѣ сѣѣѣѣѣ Ме, сѣѣѣѣѣѣѣ мѣѣѣѣѣ слаѣѣѣѣѣ

И ту се, наравно, може помишљати на несигурност осећања за придевски вид, и на варијацију у акценту одређеног вида, а у понеким случајевима можда и на „истицање особине као такве“.

929. Самостално су употребљени придеви у квалитативној функцији у примерима:

од жи́ви и од мр̑тви Бк, ѿѣ ду́ша на́с ма́йтори Т, ме́д ма́йторе СК.

Одређени придевски вид

930. Домен најдоследније употребе одређеног вида јесу устале („блокиране“) синтагме, у којима придев има функцију идентификације. Овамо спадају пре свега устале називи врста, односно типова намирница, јела и пића, разних оруђа или уређаја за рад, домаћих (и других) животиња, одеће и обуће, биљака итд.:

Било је бѐло грђжђе, црно, црвено Ф, Їма бѐлог гра̑ и зѐленог гра̑ Ит, да ва̑димо бѐла бра̑шна Ф, бѐла лѐба није бѐло Ч, лѹдаја црна, бѐла Кн, Сти̑ра̑шино се лѹка сѐјало, бѐла Ит, ла̑нац (мера површине земље) бѐла лѹка Ит, и̑ун ца̑к бѐла бра̑шна Ит, кѹм д̑ће бѐла бра̑шна Ж, није бѐло бѐло бра̑шно Ф, јѐо бѐла лѐба и овчија мѐса Ж, кѹвало се ѡасѹ̑ља жѹ̑ша Ф, донѐсе жѹ̑ша ѡасѹ̑ља и бѐла ѡасѹ̑ља Ж, жѹ̑ши ѡасѹ̑љ Ф Т, мѐшемо жѹ̑ша ѡасѹ̑ља и бѐла ѡасѹ̑ља Бк, јѐло се ѡасѹ̑ља жѹ̑ша Ит, као жѹ̑ши ѡасѹ̑љ Ф, зѐлене сала̑ише Бш, кѹвали зрѐла ѡасѹ̑ља Ит, ма̑ло кисела кроми̑ира Ф, сла̑шке, киселе и ѡа̑рене бонбђне Бш, кисели кѹ̑ус Бш, изи̑шла кисела ѡрђја Бк, са киселим ѡѐс̑иом Ит, киселу чђрбу СЦ, с мѐсом чђрбе киселе СК, То̑ ѡеш ђи̑ ку̑е ѡђѐтии, киселе ѡа̑рике и киселе кра̑с̑а̑вце Ит, Пре̑рав̑и се кисела кѹ̑уса, киселе ѡа̑рике Ф, Са̑в се ѡфло̑ко ѡи̑ киселог млѐка Ит, ѹзми јѐдну киселу или сла̑и-ку Бш, сђ и мѐкана бѐла ђна сегѐд̑нска лѐба НК, мо̑дри ѡара̑а̑з Ф, ђђви (= ођђђишњи) ку̑ѹруз Бк, ѡре̑бра̑ни ѡасѹ̑љ Ф, скѹвала ѡре̑бра̑на ѡасѹ̑ља Ф, сла̑и̑ки кѹ̑ус Бш, мѐи̑у сѹва грђжђа Бк, сѹва лѐба у ѡђрбу Бк, црно ви̑но Ф, с̑иђ кѹла лѹка црна Сн, црна ка̑фа Кн, да̑м бѐла лѐба да ми да̑ду црна Цп, лѹкац црни Ит, ра̑збије се вѐлика лѹдаја црна Бш;

шѡ рѣшѣшѡ велико Бк, На вѣлико рѣшѣшѡ вијемо Ме, Вјѣду на вѣликим рѣшѣшу Ме, алов вѣлики Ит, Вѣлика кѡла и Вѡлови (звезде) Ч, Ймаду лѣйа дѹгачка кѡла Ф, дѹгачка кѡла Ит Ж Ме Мо, Ваѣшај у ѣа дѹгачка кѡла јелѣши у ѣа краѣйка кѡла (два основна типа запрежних кола у банатским селима) Сн, Није ниѡко ѣмо у цѣлим сѣлу кѡла дѹгачка Ч, шѡ су дѹгачка кѡла Ф, шрѡје дѹгачки кѡла кукѹрѹза Ми, краѣйка кѡла Ме, дѡдје кѡла краѣйки Км, да је бѣло

мекани сѣцѡва Пд, ѿма ѿлава камена Ж, ѿлавеѿна камена одѡсѿа НК, мѣѿи ѿлавеѿна камена Ф, да нѣсу баш ѿрѡсѿа кѡла Ит, чѣсѿи чѣшѣви А;

бѣла рѣба Ит Сф, и бѣла мърва (= говеда) и свѣѿи Ит, чѣва бѣлу мърву Ф, ѿѣѿи комаѡа бѣле мърве Сф, бѣло вѣше вѣлики кѣра Ф, хрѣѿ, вѣлика кѣра Бш, бѡља је зѣлена мърва (= говеда сивкасте боје) Ф, жабѣ вѣлике зѣлене Бш, јалаву мърву Ит, бѣле гѣске, шарене гѣске Ит;

ѿмо сам бѣле обѡјке Ч, цѣѣле ѡне дѣбоке Ми, ѿрѣѣраву дѣбоке цѣѣле Бк, Ђде у дѣгачке гаѣе Км, кошуѣе ѡне бѣле дѣгачке Ит, ѿа је нѡсио дѣгачку кошуѣу Ит, Ђшо у дѣгачку кошуѣу на грѡбѣе Ф, дѣгачко одѣло Бш, сѣкње дѣгачке Ж, Бѣло је жѣѿи цѣѣле Т, Чѣзме ѿмамо жѣѿи Бк, Нѣје бѣло краѿици сѣкања СК, мѣкане сѣре Пд, ѿѡ је црна свѣла Т, Шешѣр: зѣмски је бѣо црни, лѣѿиѿи је бѣо бѣли Бк;

кѣсело дрѡво Ит, крѣва баба (нека биљка) Ит, лѣѿа Каѿа Ит;

ка ѿа вѣлика ѿлѣва ѿзѣѣе Ит, Вѣједу из вѣлике ѿлѣве Ф, Ђнда се ѿѡсле ѿсѣрѣса слѡма, ѿа ѡнда круѣна ѿлѣва, ѿа ѡнда сѣѿина ѿлѣва Бш, ѡна сѣѿина слѡма Км;

вѣлико кѡло Ит Сн, вѣлико кѡло и мѡло кѡло НК, вѣлика ѿгра и мѡла Ит, сѣѿино кѡло — сѣѿино се звѡло ѿѿио су здрѡво скакали Км;

нѡва мѡѡа Бш Мо, нѡвој мѡѡи се дѡ Мо, дѡ се за нѡву мѡѡу Мо, са сѣѡрим свѡѿом Ж.

Значајно је да у веѿини ових случајева синтагма има генерично значење, а не референцијално.

У неколико спојева с именицама које значе предмете свакодневне употребе придев бели као да означава врсту таквог предмета:

двѣ дѣѣе вѣлике ѡѿ чѣѿиѿ ѿѡле, бѣле Ит, мѣѿеду бѣле јѡсѣѣе Ф, ѣзо Маѿсим бѣлу кѣѣѣу Ф, Ђмала сам двѣ бѣле сѣкње Ит, двѡ ѿаѿѣѣра бѣла Ж, Сѣрѣмиѿи бѣле чѡршаве Ж, уп. и свѣ у бѣло обѣчене Ж.

Могуће је, међутим, да се у трећем наведеном примеру ради о идентификацији одраније познате кѣѣѣе.

Рекло би се, уосталом, да и придев вѣлики, а и понеки други придеви у облику одређеног вида, уопште доста често идентификују врсту (у ширем смислу) предмета или бића о којем је реч:

Свѣле су за вѣлики свѣѿаѣ Т, Дѣвед бунѡра је бѣло вѣлики Ит, Ђн је бѣо вѣлики ѿѡр (тј. припадао је категорији богатих сељака) Мђ, у лѡнаѣ вѣлики Ит, Ђвек си мѡро ѿмаѿи у кућу сѣѣѣу вѣлику и нѡж дѡбар да мѡжеш да се одбраниѿи Ф, камаѿу вѣлику Ит, Вѣлику кѡсу ѿма ѿа лѣѡа здрѡво НК, Нѡсили су дѣгачку кѡсу Бк Ит, ѡни з дѣгачки кѣкама Ит, брѣа — ѡѣа, дѣгачка вѣна Ит, са рѡмом крѣѣавим Ил, ѡсам маѿѿори лѣсиѣа и ѿѣѿнаѣс мѡѡи Бк, нѡва ѡѣина Бш, нѡве хаѣине Бш, ѿѣмо на нѡве ѣѣѣе да учѣмо НК, јѣдно ѿѡрче сѣво Ит, вѣдѣл смо (да) мѡжѣ бѣѿи сѣѡриѿи (старѣшина, у зарѡбѣљничком логору у Русији) и ѿрѡва кѡкѡшка Ит.

Пример из Ф и други пример из Бк сугерирају да се у оваквим контекстима сви придеви не понашају једнако (*вѣлику*, али *дѣбар*; *мѣйори*, али *мѣди*).

Чврсто је везан за одређену именицу и атрибут у изразу *гѣдна гѣдина*:

Бѣла нѣка гѣдна гѣдина З, Бѣла гѣдна гѣдина Ч, да ли е седамдѣсѣта бѣла гѣдна или седамдѣс ѿрва Ит, *у гѣдну гѣдину Пе, гѣдне гѣдине* Ит.

У овом значењу као да придев *гѣдна* има само одређени вид, који се, као што показује пример који се тиче 1870. или 1871. године, употребљава и у класичном предикатском положају.

931. Овде треба поменути и неколико идиоматичних спојева:

бѣле врѣне З,

у бѣсни свѣѣ (= у бели свет) Ит,

У здрављу и у миру, гѣзда, ѿрѣво ѿвај бѣги дѣн СК, на бѣги днѣ Ме, о бѣгим днѣ Ме,

Пѣда од вѣлике бѣѣ (= падавице) Сн,

Бѣга у зѣлени кѣдер Ит,

Сѣн мѣѣви СК,

Ѡчо у мѣѣну вѣду НБ.

932. У некима од наведених примера осећа се нијанса експресивности, која се на недвосмислен начин везује за облик одређеног вида онда кад се придев појави без именице:

Така је бѣла Ки, Ѡна је бѣла кѣо вѣна, ѣѣко бѣла Ит,

Мѣѣна ѣе однѣла! Ит, Мѣѣна ѣе ѡднѣла! Ф.

Акценат одређеног вида може вршити експресивну функцију појачавајући значење придева и у синтаграмама као

Нѣмој ѣѣ лѣдну вѣду ѣѣѣи Ит, *ѣѣ ѣѣлѣзина ѣѣѣка као гѣѣм* Ит.

933. Географски називи састављени од именице и атрибута спадају у типичне блокиране синтагме:

*на Бѣлим мѣру Ф, Бѣсни Вѣк Ит, Бѣсни Фѣк Бч, Мѣле и Вѣлике Бѣѣѣѣне Е, Вѣлики бѣѣ Ит, од нѣѣѣ ѣѣѣѣѣ до Вѣлика бѣѣа Ит, Вѣлика гѣѣа БА, Вѣлику гѣѣу Бк, Вѣлики Јѣргѣван и Мѣли Јѣргѣван Ит, Вѣлике ѣѣѣ Ф, Вѣлика ѡѣѣа (= салаш, мађ. *hodály*), дѣѣѣѣ Вѣлику ѣѣѣѣѣ Ит, од Вѣликог ѣѣѣа Ил, кад идѣѣѣ Вѣликим ѣѣѣѣм Бк, Вѣлики Рѣѣѣ Мѣ, Рѣѣѣ Мѣли, Рѣѣѣ Вѣлики Ит, од Вѣликога рѣѣѣ Ит, у Вѣликом рѣѣѣ Ит, у Вѣликим рѣѣѣ Км, из Вѣлика сѣла Ми, Вѣлики Сѣмѣклѣѣ Пд, ѣѣѣѣ сам ѣѣѣѣ Вѣликог Сѣѣѣѣа Ф, на Вѣлики сѣѣѣѣ Ф Ми, Вѣлики сѣѣѣѣ Ме, ѣѣѣ из Вѣликог сѣѣѣѣа Ит, с Вѣликог сѣѣѣѣа Мо, на Вѣликим сѣѣѣѣѣ Ж, из Вѣлике Чѣнѣѣѣ СК, ѣѣѣ Вѣликим ѣѣѣѣѣ Ф, Вѣлика ѣѣѣ Пд, Вѣѣѣѣ ѣѣѣѣ Е, ѣѣѣѣ Дѣѣѣѣѣ кѣѣѣѣ Ме, на ѣѣѣ Дѣѣѣѣѣ сѣѣѣѣѣѣ Ч, Дѣѣѣѣѣ сѣѣѣѣѣѣ Ит, Дѣѣѣѣѣѣѣѣѣ Ит, Дѣѣѣѣѣѣѣѣѣ кѣѣѣѣѣѣ Ме, Ѡчо*

Првенствена функција придева у наведеним реченицама је идентификациона.⁷¹⁸ Таква је и функција сталног атрибута уз лично име или надимак: *Ту је седио ники Бели Лапа* Ит.

937. Није ретка употреба облика одређеног вида уз заменицу *неки* или уз број *један* у заменичкој служби:

Имајући у виду да је положај уз атрибут *један* или *неки* по природи ствари један од типичних домена неодређеног вида, могло би се закључити да изнесена грађа говори о несигурности осећања за придевски вид. Тога свакако има, али у већини случајева је могуће протумачити облик одређеног вида као ознаку врсте појма исказаног именицом која управља придевом (уп. т. 930). Да је у понеким случајевима могуће друкчије схватање ситуације, показује колебање у нашем материјалу. Тако је у Ил у истом разговору забележена реченица *Загърне један чаршав бео* и *Загърне један чаршав бели*, а насупрот примеру *У ву кућу има један сјајри дједа* Ж стоји пример *Оде има један сјајр, сјајр човек* СК, итд.

718 Е. Фекете, ЈФ XXIX 351 и д.

су *црне лудаје* и *беле кецеље* врсте бундева, односно кецеља, а да су придеви *велике* и *леје* употребљени као квалификативи. Ипак, изгледа да у већини наведених примера такво објашњење не долази у обзир.

Закључне опсервације о видској дистинкцији код придева

941. Придевски вид је очигледно жива категорија утолико што се у већини положаја где се придеви употребљавају обично јавља облик једног, односно другог вида. Очигледно је, с друге стране, да је инвентар тих положаја смањен. Нема, на пример, реченица као **Један је био леј, а други ружан; леји је остиао у селу, а ружни је оишиао у град*. Стиче се утисак да придевски вид губи флексибилност. Уз то се осетно смањило број придева који знају за видску дистинкцију. У т. 557 и 558 поменути су придеви *јаки* и *цели*, који у Нјд м. р. увек имају наставак одређеног вида. Такав је и придев *фјини* (нпр. *лебац је фјини* Бк). С друге стране, судећи по расположивом материјалу, придеви *бљестан*, *бос*, *брз*, *ведар*, *влаш*, *вредан*, *врѹћ*, *грѣшан*, *дѡбар*, *здрѡв*, *злашан*, *лењ*, *миран*, *млак*, *округо*, *ишјан*, *иѡстиан*, *иѹн*, *раван*, *редак*, *рић*, *ружан*, *сакаш*, *слањ*, *шврѡд*, *ишсан*, *ишѹћ*, *ишѹаљ*, а свакако и низ других, имају само неодређене облике. Понеки се, опет, у одређеном облику употребљавају искључиво у експресивној функцији: *лаѡан*, *муѡан*, *ишѣжак*, т. 930–932. Придев *леј* је забележен у одређеном облику једино у фитониму *леја Кајиа*, а придев *бѣсан* само у изразу *бѣсни свѣти* и топониму *Бѣсни Вѡк*. Облик одређеног вида придева *млад* долази само у женском роду, и то поименичен у значењу „невеста“. С друге стране, облик неодређеног вида *сѣѡр* јавља се само уз именице које означавају жива бића, изгледа само људе. Тако кућа не може бити *сѣѡра*, већ само *сѣѡра*. Исто тако: *ишвој лѡнац је сѣѡри*, *сѣѡро дѡба*. Још су оштрије одељени придеви *ишрѣк*, који значи карактерну особину (*ишрѣки љѡди* Ит) и *ишрѣки*, у значењу „попречан“ (*ишрѣки сѡкак* Сф Км СЦ, *ишрѣка кућа* Ки).

Далеко је мање придева код којих је видска дистинкција у банатским говорима очувана боље него у књижевном језику. Нјд неодређеног вида *вѣлик* у Банату је сасвим обичан, док у књижевном језику преовлађује *велики*. Исто важи и за облик *нѡв*, на чије се место у књижевном језику увлачи форма *нови*, свакако под утицајем облика *сѣѡри* (као што се, уосталом, и *велики* шири по угледу на *мали*).

Ситуацију компликују и акценатска колебања. Изгледа да се у одређеном виду могу употребити, поред ликов *нѡви* и *крајѡки*, и *нѡви* и *крајѡки*, иначе карактеристични за неодређени вид (уп. т. 928). С друге стране, у неодређеном виду поред лика *дебѣла* долази, и то можда чешће, *дѣбела* (*иѡце, иѡ је нѣшѡио дѣбѣло од зѣмље, иѡ су бѣле ишѡрске чѡније* Бк, али да је *дѣбела* и *иѡна ко јѡбука Ж*, а *ѡвѡмо бѣло дѣбело Ф*).

942. Из описане слике произлази закључак да категорија придевског вида тежи да се претвори у граматички реликт. Облици једног и другог вида

везују се за одређене контексте и све је мање ситуација у којима видска дистинкција носи стварну семантичку информацију у комуникационом процесу. Наравно, и тамо где су конкомитантни, видски облици имају појачајну вредност.

Познати су узроци постепеног губљења видске опозиције код придева у словенским језицима: суптилност саме дистинкције у многим случајевима и делимични облички синкретизам (укључујући и акценатски), који се преносио и на друге придеве, односно на друге парадигматске облике. У свим словенским језицима, осим српскохрватског и унеколико словеначког, то је довело до далекосежних промена, које су потпуно преобликовале наслеђене односе. У тој светлости банатски говори ипак спадају у круг словенских дијалеката са сразмерно добро очуваним разликовањем придевских видова.

УПОТРЕБА БРОЈЕВА

943. Повода за опсервације у овом поглављу даје лексема *један*, додуше у значењу које није бројно.

Као и иначе у нашем језику, та лексема је честа у значењу неодређене заменице, блиском значењу неодређеног члана:⁷¹⁹

Загрне један чаршав бели Ил, *Био један мушави* Бк, *У ву кућу има један сјајари дједа* Ж, *То изгледа овако, као кућија једна дугачка* Ф, *Један велики сјајуб на средину сјаји* Ф, *Оде има један сјајар, сјајар човек* СК.

Понекад се *један* додаје да би се појачала негативна квалификација:

То је један бедник, има само његову кољу Бш, *Иди му кажи да је један велик магарац* НК.

У банатским говорима домен у којем се јавља *један* знатно је шири него у књижевном језику:

Рајим кав један во Ит, *То су била једна најбогаија ијорска села* Ми, *кав шако један лебац* СЦ.

О типу *сваки један*, заступљеном углавном у селима дуж румунске границе, в. т. 484. Слична је веза *макар који један* у примеру *Мож да буде макар који један* Ит — опет из пограничног места. О могућности да су такве конструкције настале под румунским утицајем било је речи у т. 484. Међутим, сама плеонастична употреба лексеме *један* није плод тог утицаја, судећи по томе што је има и у Бачкој.⁷²⁰

944. Синтаксичка спојивост лексеме *ниједан* већа је, бар у Итебеју, него у књижевном језику:

⁷¹⁹ О тој употреби в. М. Ивић, *Лексема један и проблем неодређеног члана*, ЗФЛ XIV/1, 1971, 102–120.

⁷²⁰ И. Поповић, Госп. 232.

Нису они ниједан тако рђави иреки људи Ит, *Ниједан не дирајте* Ит.

У оба случаја *ниједан* не фигурира као субјекат, него као нека врста допуне предикату.

УПОТРЕБА ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА⁷²¹

Употреба времена

Презент

945. Као допуна глагола непотпуног значења често се, поред инфинитива (т. 994), јавља веза *да* + презент:

Не могу да одим Ит НБ, *Не могу да се дицетим* Пе, *Не могу велико да диваним* ш њиме Ф, *Ја не могу да глédим* ка другoгa шyку Ф, *Је л би мoгo да дођеш* ња д идеш Ит, *Брез иcтyишa* не мож да рáдиш Ф, *Не мож да бiде* Т, *Није мoгo д иде* Т, *Онај не мож да илáш* Ки, *Сас мáли шoчкoви* не мож да се вoзи Сн, *кад не мож да сврши* НК, *да би мi мoгли да жiвимо* Ж, *Не мож да се сeтyиmo* Цп, *Нисмо мoгли да идeмо* једáред Пд, *Вi мoж да дођeшe* Ит, *Моћи ћeду да лeшy* Ит, *Кoњи не мож да вyку* Е (више примера у т. 648),

Кo дe да кyи Ф, *Нeћe д иде* Ф, *Кoи дe да ирoдa* Ф, *Оћeмо да се крeнeмо* Ф, *осим кад oћeду да иду* СК, *Нeћeду да идeду* СК,

Нисам смeо мoм oцу да кáжeм НБ, *Не сме да се oиyјa* Ит, *Не сме да бiде* Ит, *Нисшe смeли да ирoћeшe* иоред сiяpoг чoвeкa Ил,

Трeба д идем кyћи Ил, *Не ишeба да се илáиши* Ит, *И мeнe је ишeбaлo* да доиуним Цп, *Трeба да идeмо* Мо, *Трeба, људи, да сiјeшe* жiшo Бш, *Офицiри ишa су ишeбали да рáду* Ит (в. и т. 648),

Нисам мoро баш иáј дáн д идем Ит, *И сад мoра oиe д идем* Ф, *Мoрам да нoћим с вoлови* Км, *Мoраш вишe дáнa да рáдиш* Ки, *Тi мoра да иáниши* Ит, *Мoра мáш* њy да иишa Т, *Он мoр да хyиш* Сн, *Код oиoг свáки мoрамо да ућeмо* Ки, *Вi мeнe мoра да кáжeшe* Ил, *Мoра да нoћу код нáс* Сф (в. и т. 696),

Нису знáли да кyву Т,

Не волеу да рáдим Ф,

Нeмoј да кáжeш Ит, *Нeмoј да си брезoбразан* Ме, *Нeмoјшe, дeцo, да идeшe* нoћy Ил, *Нeмoјшe да се брiнeшe* нишa Ит, *Нeмoј да забoрaвишe* Ж, *Нeмoј да ми зáмeришe* ишoгoђ Ме (в. и т. 610).

⁷²¹ Понешто од ове материје обрађено је у Морфологији, у поглављу о конјугацији, да се не би у појединим случајевима раздвајале тесно повезане чињенице и да би се избегло понављање.

Она донесе *шако* мене *ианшалоне* и једну *блузну*, *кав сад ова кошуљица*, за радњу. Ја сам *пробо* *блузну* и *видим* *добра* је, а и *они други* *облачу*. *Паншалоне* сам *узо* *иа* сам *сјустиио* *нџ* мене и *ома* сам *видио*: *доста* су *дугачке*, *добрѣ* *ће* *биџи* *Ит*, *Кад* је *онај* *очо* *код* *џредеша* (*мађ. ezredes „пуковник“*), *ларма* *шамо*, а *Маџари* *једва* *дочекаше* *иа* *иџују* *Ит*, *Каже* *његовој* *жџени*: „*Исиџци* *једну* *рибу* *иа* *ћеш* *ми* *мџиџи*“. *Мџе* је у *шорбу* и *однџсѣ* је *шамо* *најоље* *ди* *ћџду* *иџаџи*, *шамо* *на* *Тису*. *Онда* *кад* је *шамо*, (*сџиџо*) *мџе* је *на* *удицу* и *баџи* је *у* *Тису*. *Каже* *колеџи*: ... *А овај* *каже*: ... *Колеџа* *иџгледа* *на* *другу* *сџрану*, а *он* *иџиџрже*. *После* *се* *шџерало* *дџо* *како* је *Косџа* *бербер* *уваџио* *иџечџу* *рибу* *у* *Тиси* *НБ*,

А он *гледџи*, *иа* *шџек* *једарџ* *се* *џкреџе* *иа* *каже* *Ит*, *Њџгова* *Мџиџа* *дође* и *каже* *Ж*, *један* *дође* *иа* *каже* *НК*,

Они *нас* *иџи* *мо* и *ома* *дај* *нама* *лџба* *Мо*.

Само у мањини наведених примера презентом се описује ситуација у прошлости (*Тај ча-Влада* *шџа* *се* *сокаком* ...), а чешће презент обележава радњу која одмиче (*Узџем* *новаџ* и *иџреброџи* и *му* *врџем*). Редовно је у презенту *verbum dicendi*: увек је *каже*, никад нпр. *казо* је или аор. *рече*. С друге стране, излагање по правилу не почиње презентом, већ перфектом. Презента практично нема ни у темпоралним реченицама (увек *каџ* *смо* *сџиџџи* и сл.), а ни у онима с резултативном нијансом (... *а он* *осџо*). Грађа показује и то да су у наративном презенту перфективни глаголи знатно чешћи од имперфективних, који су такође заступљени.

Не би се могло рећи да и за банатске говоре важи констатација Д. Јовића (Трст. 181) да се „приповедачки презент ... употребљава ... углавном за нешто што је лично на директан или индиректан начин доживљено“. Истина је да у нашем материјалу претежу такви примери, али то је зато што су казивачи најрадије и најбоље причали о ономе што су сами доживели, па таквога материјала имамо највише.

947. Презент у вези са *да* може значити заповест, молбу или жељу:

Кад *биде* *да* *дођу* *ко* *шџебе*, а *иџи* *Бџкинџа* (= човека из села Боке) *да* *иџиџераш* *најоље*, а *њу* *да* *задрџиџи* и *да* је *одведџмо* *ко* *Боке* *Ит*,
да *иџросџиџе* *Ит*,

Бџг *да* *му* *дођу* *иџросџи* *Ф*, *да* *Бџг* *уџклони* *Ит*, *да* је *дџбџла* и *иџна* *ко* *јаџбука* *Ж*, *Та* *маџиџора*, *враџ* *да* је *нџси* *Ф*, *Ћаџво* *да* је *брџчи* *Бш*.

948. У порицању да се нешто зна, уз негативну конотацију, могу се јавити стилски маркирани обрти:

Зна и *ћаџво* *Ит*, *Зна* *га* *иџџџи* *СЦ*.

За употребу перфекта и футура у истом значењу в. т. 975 и 985.

949. У наредбама и жељама долази и енклитички презент глагола *јесам*:

У ђсам сáйиш иџу да си ирид мòја вráиша НК, Немој да си брезòбразан Ме, Сáмо здрáвља да је Бк.

Уопште, такав презент долази и иначе понекад тамо где би се очекивао презент будем:

Оћеду да су фíне А, Да га доведеш с нáма да је Ит, Јá мислим да ирèба да је иџо сáн Сáвин Бч.

950. Ипак се употребљава и презент будем, пре свега за ситуације које ће искрнути у будућности:

Ўвек се ионèшџио нáђе да чòвек кýиш, иџиá бíло да бíде Ит, иџо ако будеш кýиш Бш, кад гòд бóде кáкво вréме лòше Бш, Кад бóде Тиса мáла, онда се òдáише вòда исуиш НК.

С тим је у вези употреба презента буде у значењу „покаже се, испостави се“:

Ако нè бидне исуишина, исуиу нòћ ће ... СК, Да нè бидне и òвáмо вráиша òишворена, иа да òдбијеш ирòмају Ит.

951. Презентска енклитика ће честа је у конструкцији иџиша ће + ò а иџи и в, која означава непотребност, излишност:

Иџиá ће нам илèишена сџòлица Ж, Иџиá ће вам иџòриша (више примера у т. 487).

У овој се конструкцији огледа дебитивно значење које глагол хџиџи може имати.⁷²³

952. Безлично има „постоји“ и овде се често јавља (в. т. 791 и 925).

Презент глагола имайиш/немайиш долази, можда ређе него у појединим другим говорима, у значењу потребе или морања, понекад са футурском нијансом:

Кад òдђеш мед јáчу иаиџрòлу, имаж да се ирèдаш Пе, Нèмаж да с ирòиџиш Т, Ове мláде дèвòјке нèма да се иáиу Ит.

Малобројност примера не допушта да се одговори на питање је ли случај што су све потврде из тамишке говорне зоне.

953. Не тако ретко, перфективни презент се употребљава у футурском значењу:

Оман бóде Ил, Ако иџи нè узмеш, òсџане Ит, Ово òсџане њина Мáцарска, ал Срём, Бáнáиш, Бáчка, òни ће да изгубу (нечија предвиђања изречена у време Првог светског рата) Ит, Је л òсџанеише вџ у Клáрију јел òдђеише нáиџраг? Ит, Ако бíде сџиџа да се иде н òиџу шèру (неку машину у фабрици, нем. Schere), јá òдђем кýиш Ит, Ово је бíло дрџи иџи. „Трèиш иџи јá нè

⁷²³ Уп. RJA s. v. II A 2a h) и J. Вуковића, *Posebni perifrastični modalni glagolski oblici u srpskohrvatskom jeziku*, Naučno društvo Bosne i Hercegovine, Radovi knj. II, Sarajevo 1954, 23.

дòђем!“ И нисам дòшла. Ит, Јел дòбијем јел нè добијем (= добићу или нећу добити) Цп, Ја сỳшра йлáйим Ч, Нíкад вйше йò нè биде шйò је бíло Ф, Йде секрèтйāр, òма дòђе Е, Мíро, дòђеише сỳшра код мèне! — Нè могу, ймам йòсла. — Дòђеише, ймаћу фíне колáче! СЦ, Сỳшра се јā врáйим СЦ, Òве гòдине нè мейемо вйше йāрадајз Сп.

Из Темишвара потиче пример Сйгурно га нађеише кòш куће.

Карактеристично је да примера има највише из два места на самој румунској граници, Ит и СЦ, в. скицу 64. Појава има приличну учесталост и у говору Радојева⁷²⁴ источно од СЦ, а такође и у крушчичком говору код Беле Цркве.⁷²⁵ И та се села налазе на граници Румуније.

Петровичева монографија садржи потврду из Гада: *суйшра сйтерам з брега овце* (Караш. 230). Располажемо и потврдама из Рекаша и Банатске Црне Горе,⁷²⁶ као и из Батање.⁷²⁷ Податак о овој особини у српским говорима у румунском Банату налази се и у чланку Св. Марковића о тим говорима.⁷²⁸

Појава је протумачена румунским утицајем.⁷²⁹

Значајно је да се презент у футурском значењу јавља код појединих глагола много чешће него код осталих. Део горе наведених презената забележен је и у осталим поменутим изворима: *буде (биде)* и у херском говору, *дòђем* и у Рекашу, Радојеву, херском говору и Батањи, *нађем* и *добијем* (тачније *добим*) и у херском говору у Банатској Црној Гори.

Аорист

954. Главнина примера за аорист у нашој грађи потиче из причања казивача. Аорист се јавља на најживљим, најдраматичнијим местима у нарацији. Обично се у истом контексту јавља и перфект, у многим случајевима и презент, с тим да се аористом најчешће исказују изненадне радње, нагли покрети, значајни или узбудљиви обрти. При том је аорист махом ситуационо уоквирен временским прилогом или прилошким изразом, везником *йа* или *а* или речцом *ево*:

Кайй су òни дòшли блйже, као мòш кáстйи кòлко е сáд òвај сòкāк шйрок — кад јā йòгледа, а јā òйазим мòг шòгора Ит, *кад једāред он йсйаде* Ит, *Када е вòз дòшо йа сйòдо, òни изййòше из вагòна* Ит, *Кад једāред, из òшòга брèга, йсйадоше* њй дèсеиш-йейнāјз до двāдесейш — Руси! Ит, *Кад је йаишрòла йомā-*

⁷²⁴ П. Ивић, Банат 153.

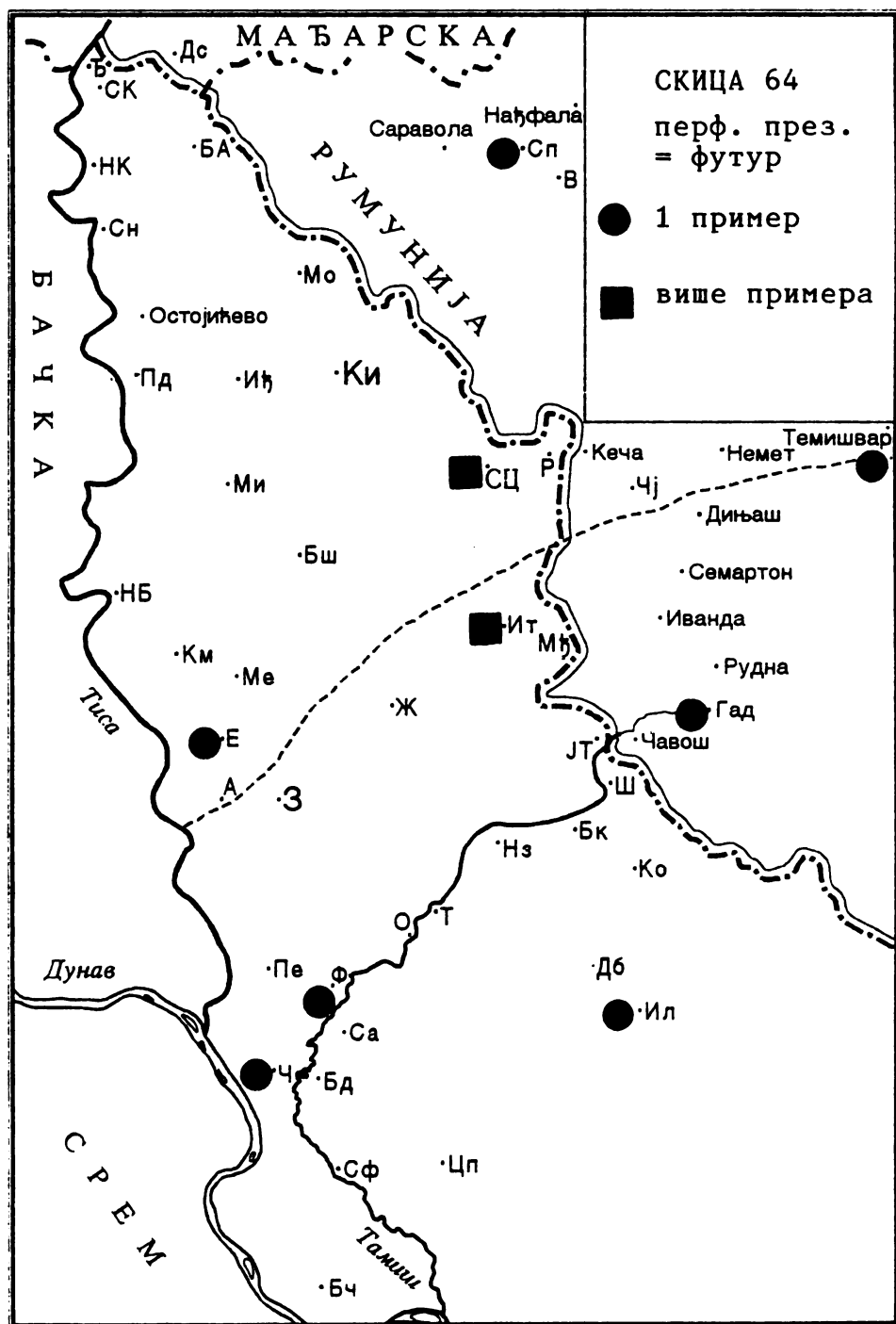
⁷²⁵ П. Ивић, Херски 340.

⁷²⁶ П. Ивић, *Шйокавски говори с незаменењим јайòм*, ГФФНС I, 1956, 154.

⁷²⁷ Степановић, Мађ. 128.

⁷²⁸ *Срйски језик у румунском делу Банайа*, часопис Живот (Темишвар), књига за децембар 1936, стр. 2.

⁷²⁹ П. Ивић, Херски 353. О презенту у значењу футура у румунском в. нпр. K. Sandfeld i Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine* I, *Emploi des mots à flexion*, Paris 1936, 312–313.

кла од ђога брѣга, шако єдно двѣсто корачи, а иза брѣга се **почеше** низати и **почеше** се ширити Ит, Прѣстала вѣтра, нѣма љуцнаве. Кад мѣ **погледаше**, аж, бѣга ти, а козаци шѣру, свѣ офицѣре Ит, Када је вѣз дошо ја сѣао, њни **изѣхоше** из ваго́на Ит, Кад јено јутро, наш ба́с (= шеф, у америчкој фабрици) се **дсврѣе** на нас и каже Ит, Каѣ су дознали, њни **поседаше** на коње, ја за нама Пе, Каѣ смо дошли на неко́лко корака, њни **ђѣйише** из деку́нка (= заклона, нем. Deckung) Пе, Ја се једаред **зачуди** кад ја **сѣаде** на ѡва вра́та Км, Кад из ѡше љице, љи један амѣрички љред нас. **Сѣаде**, браће, **зашкрија**, ѡнај **љкѡчи** ѡно, само зашкрији́ли пѡчкови ... Америка́нац само мишро́лѣз ја на нас љѣри. **Подигоше** мѣ рѣке Бш, Каѣ смо ѡчили до ко́манде, 'ау, бѣга ти, **изѣхеше** љи седам-ѡсам офицѣра Мо, Кад једаред мѣ **наѣхеше**, а ѡно четѣрдесѣти шѣста [регимѣнтиа] Мо, Каѣ смо ми ѡчили, њни **дочекаше**, а мѣ шѣа **ћемо: доѣрча** ѡнај Лљта НК,

йонак **сѣаде** ђн Ил, ђма **ѡсѣрже** Ил, Тако један ма, **прѣжиде** прс на мене бас и каже Ит, Ў шим мѡм глѣдању, а ђни **прѣхоше** бању ѡа идѣду ђвамо к нама Ит, Кап смо прѣшли визитиу, увѣду нас у дрѹге вѡзове и једаред ђпет **сѣаде** вѡз Ит, Кад јѣно јѹтиро, наш бас се **ѡсврѣе** на нас и каже Ит, Тѹ сам сѣдио ђсам да́на и ђсам нѡћи — једаред **повикаше** „раїт гоштов“! Ит, Они **сѣдоше** ђма и **пѣражли** су ђма шѣа ће да јѣду Ит, Они ђма **грѹнуше** шѹ Ит, Тѹ нѡћ **зарѡбише** ми нѣке Рѹсе Ит, Како сам ја [шо] казо, ђн се **ѡкрѣше** на капѣшана ѡа ѡиѣа нѣга шѣа је ђн ђѡшо Ит, И ђн ђѡво наше, кѡм и прѣдо, бѡк ће га знаѣи. Он пѡсле **ѡѡје** и **сѣде** ђпет код мене Ит, ѡа шѣк **ѡзвади** шѣј нѡж Ит, Пѡсле ѣшо **изѡђоше** млѣне, прѣву бѣла брѣшна, прѣву грѣза, прѣву лѣбњег брѣшна Ит, Једаред **ѡѡгоше** њѹ двѡца ѡа **пѣражу** да ђа Ѣишиѣина ѡет хѣада Ит. Ѧнак су нас Ѣлиѡвали (= вакцинисали). После **пѡчѣше** бѣрати, сѣрѣму ма̋ри Ит, Ѧпет ђнај **пѡмену** Ж, Једардена ђна **ѡскочи** Цп, Како ј уваѣио моју рѣклу, шѡзна **ѡсѣаде** Пе, Ја одонѡмад кѹвала ѡараѢјз, а ђѡшо Славко ѡа ме **уваѣише** да им прѣчам Ф, Ў шим **ѡѡгеше** Ф, Он ђма **ѡзде** Ф, Ѧндак **ѡѡје** и ђн НБ, онда **ѡѡгоше** и **сѣдоше** на лађу Мн, Ѧмо нас Ѣѡераше у ко̀манду Мо, и ми ђнда **ѡђоше** Мо, За два мѣсеца **ѡѡгоше** СК,

Ња се **покрстише** Ил, **Туриде** руку у џеџ ња га **мешуде** у уџа. Зал и
 ши јџж дувана? Ит, А он глџди, ња **шек** јџдрџд се **џкрџше** ња кџже Ит, Онако
 се јџко суно на мџне, ња **идџиче**, ња **прџвуче** њџга, ња кџже: „Је л вџдим и
 шџ је Србин?“ Ит, Ја изишо ис **пџкарнице** ња **идџгледа**: кџква је џво чоџориџа
 момака, и џнак шџшудџрам: шџ иџџду на бању да се кџу Ит, А нџје шџ **шрџ**
 јало дџго, јџно **ид** саџа, а **сџџириџеџ** маџаџина (рџч је о доџивџајима у
 зарџбџеништџу у Русији!) **прџлази**, ња **сџрну** да вџди шџџ мџ рџдимо Ит,
Дџџе даџиџиџ (џарџбрџд) до гаџије (тако каџивач назива прекоокеански брџд)
 ња **сџџаде** и џни **изџђоше** и **џџоше** Ит, Јџ изишо ис **пџкарнице** ња **идџгледа** Ит,
 Глџди ња се **џкрџше** на кџџџџана Ит, Он џде нџпрџд ња **џкрџше** шџџ **идџ** Цп,
 Кад је бџло да (свиџче) уџџера у џџлију, а оно се **сџџџри** шџџџ, а њџгов
 шџшџр **џде** гџре Бк (рџч је о неџистим силама), Дџо сам уџруџно нџџџе, а он
 уџо њџму кџлко њџму **сџџада**, а шџџо џсџало, џџџд **мџџу** у шџу џсџу кџџију и
 он мџне **идџсла** д иџџм шџџмо Ит, О бџџе, а мџне се **рџџгали** Ит, Када смо мџ

теренску бележницу, док је причање казивача одмицало даље. Да је могао бити ухваћен шири одломак казивања, свакако би се и ту у знатном делу случајева нашао неки од поменутих прилога, везника или речца. Иначе, и ови примери махом потврђују да се аорист јавља тамо где се радња динамизира. Раширено уверење да аорист дочарава динамизацију радње почива очигледно на околности да се аорист у причању употребљава тамо где је сама радња динамична.

У највећем делу изнесеног материјала ради се о сопственим доживљајима казивача. Није случај што су сећања из Првог светског рата у тој грађи богато заступљена. Међу доживљајима у животима казивача та су догађања обично била најдраматичнија и најупечатљивија. У случају неуморног слепог казивача Јована Мишкова (рођ. 1875) из Ит ратним причама се придружује и његово путовање у Америку и вишегодишњи рад у Америци, негде на самом почетку овог столећа.

Констатоваћемо овде и то да причање по правилу не почиње аористом; експозиција теме се најчешће даје у перфекту.

955. С једним јединим изузетком (*рече* у примеру из Ит), међу многобројним глаголима употребљеним у аористу у изнесеној грађи не налазе се *verba dicendi*. Такви глаголи, пре свега *казати*, овде се јављају у презенту. Међутим, у причањима о прошлости ипак се може наћи облик *рече* (често дезакцентуирано *реко*) или *ја̀реко*, што значи „рекао сам“ или „помислио сам“:

Ја ка̀жем њему: Госион до̀кѝоре, рече Ш, реко јесам Нз, реко ја̀ одо Ф, О, реко, ви н умеѝе да ѝишеѝе З, Реко, шѝиѝ ви оде ра̀диѝе З, реко, ѝмаѝе Км, Ајде на̀шраг, реко Мо, — Јареко, идем ко до̀кѝора Мо.

Питање је, међутим, колико се ови облици уопште осећају као аористи. Они су остали ван система нормалних значења аориста, а облички подсећају на радни придев *рече* (који, уосталом, у женском и средњем роду има акценат).

Друкчије треба посматрати израз *шѝио речеѝе сѝа̀ри*, забележен једном у Ф.

956. Аорист долази и у непосредним реаговањима на нешто што се управо догодило:

Ћ, ка̀же, ал ме заболешѐ буѝине Ч, Шѝио нас ѝрѐвари Цѝган Ф, Глѝ, шѝај одѝе ѝрѐд мене З, Ђво, мој унук до̀ђе Км, Ђво, Јоцковиѝ ѝро̀ђе НБ, Он сад одѝе и нѐђе до̀ћи НБ.

957. Аорист глагола *оѝиѝи* понекад означава намеру која ће се остварити у непосредној будућности:

Ђ, ја̀ сад одѝе, ѝа кад до̀ђем Ф, Са̀мо ако ви до̀ѝуѝиѝиѝе, ја̀ одо Ф, Ми одѝе да сѝа̀вамо, ла̀ку но̀ћ Ме.

Тò је свѣ бѣло ледина Ил, Лала, шас му, чуво је коње Ил, Више је бѣло шакѣ него лѣи Бк, Дѣ је снѣже, шасмо су њадале куће Бк, Бѣло је и онако и онако, кав и сад Бк, Кò је какви бѣо, шакò је њмо Бк, Свѣга је њмала Цп, Једва је очо Пе, Лакшало је (= зашло је) сунце Ч, Сѣриц ми је њмо шри сѣна Ч, Пòсекò је свѣ ѣрсите Ч, Вòда је бѣла òма ѣд брег Ф, Òндак је бѣо оваки òбичај Ф, Ми смо се смејали кад је òн ѣричо Ф, Рòдио је гра Ф, Тò је вѣлико шѣòгод бѣло Ф, Даска је бѣла дрвена Ф, Тò је бѣла жѣишница, знаше Ф, Срамòша је бѣло Ф, То је бѣла свѣ ледина Ф, Прѣ је бѣло здравò пошѣòно Ф, Како је кò шѣо и мòго Т, Кò је шѣа њмо, шас је шакò ѣрво Т, Свѣким вòлу је знаò ѡме Т, Òн је бѣо свѣрац у ше гажде Т, Мòја регемѣниа је бѣла у Коморану Т, Òно време је шѣо да ѣрòда З, Причала ми је маши Ме, Њмò је сѣаријòг браша Км, Òн је навек бѣо òдлична владања Км, Скòрим (= недавно) је ѣравила ашину НБ, сѣваче: шò је мѣло брашино НБ, Мòго је бòгаиò да жѣви НБ, Маши њим је ѣмрела СЦ, Њшо је недељом на јѣише Сп, Њшлò вам је крòва з бѣком Бш, Прòкувòна је кад је врѣла ѡа сѣала НБ, Шѣò га је ошало ѡо бѣсама! Ми, Бѣла је сѣвача, окрѣтали кòњи Ки, Бòба ми је ѣзумрела (= умрла) Ки, Ајдѣмо сад ѣрикò баше, да вѣдимо како је òн òило Пд, Навек је нòшо нòвац, кад гòђ је дрò Пд, Фѣрти је нòсио шас Пд, Шѣа миш како је бѣло Пд, Шѣз гòдина сам бѣо у цркву шѣшор Сн, Òва Санаò свò је бѣла ѡо шрском Сн, Њмò је малу мѣну СК,

Бѣло је и граòрке Сф, Бѣло је сòмо са мòрве жѣвоиш Сф, Бѣло је зѣмска рѣжа Ф, Бѣло је жѣше цѣеле Т, Свѣ је бѣло зелене крòве Т, Прѣ је бѣло и вѣле СЦ, Ту је бѣло у Санаò шргòвина Сн (о оваким конструкцијама с егзистенцијалним значењем в. т. 791; тамо и неколико додатних примера),

Рòдили смо чѣшò бѣлим Бк, Тò смо нòсили Ф, Вòдили смо шргòвину Ф, Ми смо òде чело баше нòше ѡмали једног чешѣара Км, Приш куòом смо сѣавали Км, На гòле цѣгле смо лѣжали Мо, Òдонòмаи смо баш дивòнили Пд, Мулашòвали смо се (= проводили смо се) СК,

Тò су им бѣла гѣвна ди су вòзили рану Бк, Ти двò су ѣрви ѡнели у Боку ѡаншòлоне Бк, Људи су ѡмали њино друшѣво, а жѣне су ѡмале њино Бк, Бѣле су здравѣје зашѣо је нòшња бѣла бòља Бк, Кромѣром су жѣвили Ч, Јòш су рòјше бѣле на гаће Ч, Бѣли су ошкривѣни òшанци Ф, Пòсле су шò изѣмели Ф, Дишкриш: шò су бѣла једна нòбòгаишѣа ѡòорска сѣла Ми, Бѣли су ѣрицови ѡо свѣким фрѣшау (фрѣша „четврт у граду“) Ки, Саз башинòма су и ѣбили Мо, Свѣњи су кукуруз ѡòјели Сн, Тѣ су бѣле куће црѣом НК, Òне су бѣле ѡòòашне НК.

Није искључено да је понеки од ових примера у ствари изговорен у неком причању, али да такав контекст није стигао да буде забележен. У сваком случају, у свим наведеним реченицама констатује се (из)вршење неке глаголске радње у прошлости.

964. У констатацијама перфекат без помоћног глагола није чест:

Бѣло ѡа се ѣрейòвѣда Ил, Е сад нѣ знам шѣа ми кòзо Ит, Чарновѣиш и ѣрво Ч, Њмрла ми мòши, ѡа нѣ ѣвам (у одговору на позив да пева) Ч,

У примерима који се не могу уврстити ни у једну од ових категорија најчешће се ради о живахном причању. Очигледно је да краћи перфекат има и стилску функцију.⁷³⁴ Може се, уосталом, поводом појединих примера помишљати и на мање прецизан изговор⁷³⁵ иза енклитика (и других речи) које се завршавају вокалом.

968. Позната категорија јављања новости, у којој се редовно јавља краћи перфекат, у нашој грађи је оскудно заступљена:

*Мој оцац дође кћи и каже: „Кош Кадача **би**ле **ви**ле у шћалу!“* Пд.

Мање је типичан пример:

*Нисће, каже, сјавали, а ја се добро **исја**во!* Ит.

Доживљај новости смештен је у наравицу о прошлости у реченици *Кад је **и**ршло **о**сам **да**на, **о**дишло **и**раво!* Ит.

969. Наравно, краћи облик је аутоматски заступљен у другој од приређених реченица с истим субјектом:

*Ондак је Тамиш кривудо и **и**одавио село (ио је било дведес **и**еће) Бк, Онда је деће **и**стало, **о**чло дречаући **о**шкуд је дошло Бк, Свѣкар је дошо и **и**ишо **м**ог оца Бк, како је **и**ео и **м**дог Т, Народ је **и**ишо и **р**астеро **а**јдјеке Ф, његов је дѣда **ф**урѣ **и**шо на Тису, **в**ашо **р**ибе НБ, **П**рокува^на је кад је **в**рѣла **и**а **с**иѣла НБ.*

Овде се ради о класичном случају избегавања понављања.

970. Помоћни глагол изостаје и иза енклитике *ме*, *и*е и *се*, где је извршена контракција, а затим скраћивање:

*Жѣна ме **з**ва^{ла} Ж, Маѣи ме **и**иѣла Бш, Бок **и**е **и**ишо **о**шкуд Сф, на њу која **и**е **о**дранила З, Је л **и**стина да **и**е он **у**дарио? Бш, То се **н**осило Ил, **П**осле се **о**сведдчило Ит, **М**рз га **с**иѣго и **и**оскорушило се Ч, **С**лама се **д**иѣла на **в**иле **г**оре Ф, **С**вѣ се **и**о **и**ако **р**азнѣло СК, **С**ијало се за себе СК, **Р**ѣа се **с**ијала за **о**лај СК, **И**грало се **и**о двоје СК.*

Уп. т. 33.

971. Насупрот овоме, у негираном перфекту обавезно се употребљава помоћни глагол (*нисам* итд.):

*Нисам **м**до да се **и**рѣйнем на кола СК, Нико **и**о **н**оѣи **н**ије **б**ранио Бк, Још **н**ије **с**ва^{ну}ло З, **Н**ије **и**мо **р**адне **с**наге **к**ћи НК, **Н**ије **б**ило **д**окѣори СК, **М**и **н**исмо у нашу **к**ћу **и**мали **б**адњак Бк, **О**нда **н**ису **у**вече **и**шле **д**ѣвојке СК.*

О сажетом *ни* < *није* в. у т. 166 и 726.

⁷³⁴ Уп. И. Грицкат, н. д. 9.

⁷³⁵ О таквом изговору в. М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик* II, Београд 1969, 603.

972. И перфекат у питањима, укључујући ту и зависноупитне реченице, по правилу је праћен помоћним глаголом:

Јесам била у задругу? Ф, *Јесам ја био оде јел нисам Ми, Јес ши го-вдрио са задругом?* Мђ, *Еј, јеси дво?* Е, *Си се вдомила ши кадгод?* Сп, *Јеси дошла по бомбоне?* Бш, *Јесте били код мог брата?* Ж, *Јесте с умјорили?* Бк, *Јесте јавили овим да се јави?* Цп, *Јесу се нашле маказе?* Ит;

Је л га идзно? Ит, *Јесте л зайисали за кућину?* Ф;

Шта з дошо ш? Кн, *Какв је Ваца садио лозу?* Бк, *Како да је имала дете кад је девојка?* Ит, *Ди је дчо?* НБ, *Шта ли је то било?* О *шта стје прдали салату?* Ф.

Изгледа да су сасвим ретки примери без помоћног глагола:

Шта ши дошо оцац ш? Ил, *Шта му ко мдо?* Ит.

973. И у релативним и њима сличним реченицама с упитно-односним заменицама и прилозима помоћни глагол је присутан:

Кад је каква мода била Ил, *А знаш ши како је било то?* З, *Ди је како било* СК, *Ко је био могући* СК.

974. Перфектом се обележава и хабитуална радња у прошлости. Следећи примери узети су из описа обичаја или уобичајених послова пољопривредника:

Када се идсејало жш, онда је дошло зимско дрње Дб, *Кад је свешац дошо, ми смо се обукли и ишли смо у бирш* Мђ, *Каш смо вџечерали, онда бацамо драје* Ф, *И онда су се сви искушили* З.

Блиске су овоме и реченице:

Онџак су жџенске мдо рдили деце Ф, *Ако је ко оде прдо, дчо је у* Бџград Сн.

Привлачи пажњу чињеница да су овде по правилу употребљени перфективни глаголи. Посебно се треба осврнути на хабитуалну употребу перфекта глагола *казати*:

Прџ су казали Ил, *У сшаро добо су сшари казали „дче“ свџшшенику* Ит, *То је шшо су прџ сшари казали* Ит, *Сшари су казали да је шш била црква ди је сад крс* Ит, *Прџ су казали сшари* Ит, *Онџак су жџенске мдо рдили деце* Ф, *Била идвџзана србшјански, имала шшмију, шшџко су казали то онџа* СЦ, *Сшари нашш су казали „вшшрџнка“* (тј. тако су звали парни млин) Ми, *Они су казали „шшрџнке“* Ђ.

Глагол *казати*, који је иначе у српском језику обично перфективан (осим у презенту), у свим овим примерима, рекло би се, има имперфективан вид. Његов еквивалент у књижевном језику био би *говориш*. То би био архаизам, будући да је глагол *казати* првобитно био имперфективан. Међутим, како се у сличним контекстима у Банату иначе употребљавају перфективни глаголи (в. горе), остаје отворена могућност да се *казати* и овде схвата као перфективан глагол.

Значајно је да у свим овде наведеним примерима долази дужи перфекат.

975. Експресивна је употреба перфекта у примерима као

Враг је шò вѣдио Ми, *Бòк шѣ иѣишо* òшкуд Сф, *Кѣр и знѣо* Ми, *Вѣле и знѣле* кòй су Сф, *Вѣле шѣ знѣле* кò си Ш, *Очин га знѣо* Ит.

Уп. т. 948 и 985. Облик *кѣр* је свакако старији од данас у Банату обичног *кѣра* „пас“ (а не само „куја“).

976. Негирани перфекат удружен с везником да служи као појачани прохибитив:

Вѣше да вас нѣсам óде *вѣдијо!* Ит, *Да нѣси иѣсно* нѣком нѣишѣа! Сп, *И да нѣси ишо* у бòлницу, *да ирòђеш* ко швòје кòмишије Сп.

977. Познате концесивне конструкције састављене од два једнака радна придева раздвојена негацијом не и овде су заступљене:

Бѣо òн Србин, бѣо òн шѣѣ бѣо Ит, *шрѣфио*, не *шрефио* Сф, *бѣо òн гѣзда*, не *био* НБ, *Сад вѣ нашли се* уврѣђени, *не нашли се* БА, *Идем шѣмо, ѣа сад òдишо*, не *òдишо* Сн.

Концесивну употребу краћег перфекта налазимо и у примерима:

Вòда мòра да нѣђе иѣш и њѣно мѣшò, *ѣа мѣн шѣ нѣйравио* нѣсий колка е црква Ж, *ѣа макар је не видла* Ф.

978. Хипотетичку условљеност налазимо у реченицама, опет са краћим перфектом:

Ко иòжѣлио рѣш у òржави, *нек му ðа Бòг у кућу* Ит, *Кад јѣ òрѣкно*, òндак *шѣби òрѣкала* крѣва у вѣвиљу Ф.

Фигуративно схваћено значење радње која се умало није остварила у прошлости јавља се и у примеру:

Тѣлѣ сам иѣш ош смѣја СК.

Неостварена радња у прошлости исказана је и у примерима:

а) *Трѣба шѣмо да је òчо* Ит, *Ту је шрѣбо òн да је ишо* Ит, *Нѣје шрѣбо да је ўзо* СЦ, *Трѣба да шѣ га мѣишли* у цѣкове СЦ, *Јѣ сам шрѣбо да сам òчо* НК,

б) *Ї јѣ би вòло да сам имо* Км.

И ови примери, исто као претходна реченица (*Тела сам ...*), садрже пуну облик перфекта.

979. И у банатским говорима радни придев се често употребљава у оптативном значењу. Типичне су уобичајене формуле лепих жеља:

Бòк иòмого, мòмче! Бк, *Жѣва бѣла, снѣо!* Е, *Дòбрò нам òдишо!* Ит, *Бòк шѣ иòмого!* Ме, *Жѣвили* Србијѣнци Км, *Добар ðан, гòсѣòдине!* — *Бòк шѣ ðѣо*, *Бòгдане* НБ, *Ў здрѣвљу и у мѣру, гѣзда, ирòво* òвај блѣги ðан! СК, *Вѣсели бѣли!* СК.

Тако и Ду ће народ да зна Ч, Ко ће њо свѣ да зна НК.

Digitized by Google

Судећи по расположивој грађи, конструкцију *бидем* + радни придев у значењу егзактног футура уводи везник *ако* или *кад*, а у другом наведеном значењу везник *да*. Тај се везник не јавља уз тип *биде* + *да* + презент, који се уводи погодбеним *ако* или временским *кад*, *док* или *како* „чим“.

У конструкцији *биде* + *да* + перфективни презент у ствари је редундантно све осим презента: *кад биде да њроћем* се лако своди на *кад њроћем*. То се, наравно, не може тврдити за конструкцију са имперфективним презентом, која понекад нема типично значење егзактног футура (претходност, евентуално комбинована са истовременошћу), него значење ситуације која ће настати после реализације предиката главне клаузе. Тако у обема реченицама са *док не* (... *да се води* и ... *да се чисти*). У двома реченицама, које обе садрже везник *ако* (*Треба д имам новаца ако биде да Никола узима ситног* и *Сиремиће ако биде да иштиеду*) у главној клаузи су исказане припреме за оно што долази у споредној, с тим да у случају реализације предиката споредне та реализација мора бити истовремена са стањем припремљеним у главној.

987. Од два морфолошки необична примера наведена на крају т. 606, први садржи обично значење конструкције са којом је близак: „испоставиће се“ да одговара стварности оно што је изречено предикатом. Други пример, међутим, значи обичан (дакле не егзактни) футур (*Са ће бити да се иде* „сад ће се ићи“), додуше доживљен као ситуација у којој се очекује остварење дате радње.

988. Овде треба поменути и формацију са уз-, значењски еквивалентну футуру II имперфективних глагола (т. 594).

Употреба глаголских начина

Императив

989. Наративни императив, увек у јединском облику, није редак у живом причању, изгледа само онда кад је реч о доживљеној прошлости. Располажемо потврдама за употребу у значењу 1. и 3. лица у оба граматичка броја:

Ја скáчи на кòла и вòди кòбилу Ит, *Он ме ўвáйи, а јá бѣж* Ит, *а ја вўци жййио њо сѣлу* СЦ, *а ја тѣрај гóре на вáгѡн* Ми, *А ја ђнда лѣжси на вáгѡн* Ми, *Јá ‘ајд у Рѡслáмош* НК (облик *хајд* се понаша као императив), *Јá урáдио тáко и сѣо ў кола ња тѣрај, тѣрај* НК,

Ўйáли свѣћу, ўзме нѡж, ња тѣрај ў шѣлгу Ит, *Он бѣж, а ђвај зá њим* Ит, *Он ўвáйи и ўдри* Ф, *Она њáји* Бш, *а ѡн бўцу ња тѣрај нáјпоље* НК,

Ми се врнемо ња нáма кѡйáј дѣкунке Ит, *Крѣнили и ђнда тѣрај нáјпрѣд до Печўва* Ми, *Тáко мѣ тѣрај* Мо, *Ќдуд су ѡришли Мацáри, а мѣ бѣж* Сн,

Они онда **ви́чи** комишлук Бш, **До́ђеше** амѐрички авио́ни, **у́дри** и **у́дри**, **једàред** одоше Бш, **Они нас** и́риму и **ома да́ј** на́ма лѐба Мо.

У изнесеној грађи изразито преовлађују имперфективни глаголи, чак и онда кад би се радња могла лако схватити као перфективна: *Ја скачи на кола*. Изразито високу фреквенцију има императив *и́ерај*.

990. Сродан с наративним императивом је онај у описима појединих ситуација, у причањима о прошлости или у констатацијама које нису временски везане:

Имам у јо́ноћ слòбоно: Је́ј, сја́вај, нѐма *иу* с *и́дбом* нѝко нѝшѝа Ит, *Шѝо на́ђеш* у сѐло, *у́змеш: на́ђи* жѝвину, кòњи — *све е слòбоно* (из казивачевих ратних доживљаја) Ит, *Ако су са сѝра́не*, *они бѐгај* кѝћи Ми,

Намòташ и́ри́ред на́ ноге, ондак се *нѐ бòј* зѝме Пд.

Употреба императива чини живљим описе појединих послова:

Данас в́рши *иа* нòћос *рѐди* Бк, *Цàк мѝшеш* на лѐђа, *иа* иж *ца́ка хѝшај* Бк, *Ома иулу́зину* на крàј и *ома òри* и *сѝј* Мђ, *Изѝђи*, *изграбу́љај* *иа* *извлáчи* Ит, *Ойàнке* и *и́ау́че* на́ ноге *иа* *ца́кај* *у* коло Ит, *У два сáша* кòње *у* в́ршај *иа* *и́ѐрај* Ит, *Кад изгазу* кòњи, *а ми сàмо сѝру́жи*, *сѝру́жи* Ит, *Девòјке ишѝйку́ј*, *ишѝйку́ј*, *и́осле јо́ноћи и́рѐди*, *и́рѐди* Ит, *Зàјѝра мѝћи* гѝйс, *у́вече скѝдај* Ж, *Мѝшем* кѝуса *иа да́ј зàлѝвај* Ж, *Тѐрај* *иа* *у* јаму Цп, *Са грабу́љама* скѝу *и́лѝву* и *слàму* на гòмилу, *иа рѝшѝѝо*, *иа вѝј* Т, *Ако удари* кѝша, *да́ј и́ѐрај*, *да́ј згрѝи* Ме, *А јà сам онда мòрала свѐ да радим*, *кѝвај*, *и́ѐглај* СЦ, *Онда да́ј му́љај* Ми, *Онда да́ј згрѝи лòйашом* Ми, *Ту је бѝло сàмо и́љу́ј* рѝке и *òрж* Ми.

И овде, а такође у примерима на почетку ове тачке, сви глаголи су имперфективни. Једини изузетак чини императив *дај*, којим се у неколико случајева појачава изражајност казивања.

991. Нису ретке ни експресивне синтагме с императивом:

Бòж сачѝвај СК, *Нѐ дај*, *бòже* Ф Ћ;

Иди в́рагу Ил, *Мàнѝе* и *дòђавола* НК.

Потенцијал

992. Овај глаголски модус има у банатским говорима своја уобичајена значења. Ипак треба истаћи честу употребу конструкције *да не би* у значењу намере да се нешто спречи:

Јà сам се с њòме и́ако у́десио *да нѐ би* *јој и́ла́ћо* цѝли мѝсец Ит,

Нѐ узмемо млòго лѐба, *да се нѐ би кòро* Ит, *и се мѝша* *да нѐ би загорело* Сп, *Ис и́лѝве* се зр̀но *и́рѝсе*, *да нѐ би бѝло* шу́лка Сн, *да нѐ би и́ди́ио* онај *ишѝо* *је* кѝћи Чј,

Циганима *да́мо* *да нѐ би се ми м́рсили* Цп,

Донёће кúфере да се нё би (ви) иййили Ит, *да дòбро навучем да вй, мййи, нё би скйнули* Ф,

да нё би бўбе јёле Дб.

Додаћемо да нисмо забележили употребу потенцијала у хабитуалном значењу.

Потенцијал II

993. Овај се облик јавља најчешће у аподози иреалног кондиционала у ситуацији прошлости, док се у протази налази клауза са *да*. Илустрацију ове тврдње пружа грађа у т. 612. Међутим, потенцијал II овде обично не означава радњу која (бар у сфери претпоставке) претходи другој радњи, већ обрнуто. Тако се у реченици *Да нисам га волела, не би била дошла* радња протазе (*волела*) морала остварити *йре* радње у аподози (*дошла*) и као *у слов* за ту другу радњу. Ово у ствари важи и за пример *Да сам знао да ћеду доћи, био би најправио две йрске*, где знао претходи (наравно у једном иреалном временском простору) предикату *најправио*, али тај предикат на исти начин претходи облику *ћеду доћи* о побочној споредној реченици.

У књижевном језику би се у свим овим реченицама употребио обичан потенцијал (**Да га нисам волела, не бих дошла* итд.). Таквих примера има и у банатским говорима, али ми располажемо само двома потврдама: *Да сам знао, ја нё би йшо* Ит, *Да нисам знао чйййи, мёне би убили* Сн. Очигледно је у оваквим конструкцијама нормална употреба потенцијала II, док прости потенцијал долази по изузетку.

У т. 612 налазе се и два примера који вероватно представљају одломке шире реченице у иреалном кондиционалу (*Био би ја и йу истуко* и *Не би се био дваред женис*). Много су значајније реченице *За време Мацара не би он йо био добио* и *Све е лейо, само да ние био увайио нас окуййор*. Ту се, наравно, не супротстављају две радње, па нема ни односа претходности. Једина реченица где радња у потенцијалу II претходи радњи у простом потенцијалу јесте *Да он није био дао чика-Ђури, не би Ђура мого ићи, не би имо йрошка* у т. 611. Ту је остварен и однос између протазе са потенцијалом II и аподозе са простим потенцијалом. Међутим, та је реченица забележена у СЦ од релативно школоване особе из породице која није земљорадничка, тако да није сигурно да она одражава особину вернакулара.

Употреба осталих глаголских облика

Инфинитив

994. Напореда са везом *да* + презент (т. 945), инфинитив се јавља као допуна глагола непотпуног значења:

Не могу *ка́сти* Ит, Не могу даље *ни́штиа* *рећи* Ит, ако могу *до́бити* Ф, Не могу *би́ти* сѹпра кѹи 3, Не могу вам *ка́зати* СЦ, Не могу *ти* *ка́зати* Ки, То вам ја баш не могу *дока́зати* Ки, Ја *ш*о вама не могу *ка́зати* Пд, Не могу ја *крíвити* Свѣту Сн, Не могу *и́лáтии*ти СК, То е *ш*ако сла́ико да не можеш *јѣсти* Ит, Не мош *сѣди́ти* у ладну сѹбу Ф, мѹж *мисли́ти* Км, Ома је мѹш *и́дзати*и *и*о говѹру Ки, Не мож *изва́ди*ти Ки, С*ш*о гѹдина нећ *ж*и́ви-ти, а с*ш*о лѹди мѹж *и́ромѣну́ти* Бк, Мѹж *би́д* да зна́ Ит, да не може не́иријати́ељ *до́ћи* Ф, Кои *ѹ*ће да *и́рѹда*, мош *и́рѹдати*и са́мо ѹсам ла́наца Ф, Мѹж *би́ти* и ви́ше Т, Не сме да рѹча у *и́ѹдне*, и́наче не мош се *уми́дери*ти Пд, Не можемо *би́ти* *и́ријати*ељи Ит, Не можемо *ра́ди*тии кад је *и́рж*ено *ж*и́то Ж, Мѹш*и*е *и́сати*и Ф, Мѹш*и*е *и́ћи* Ми, Мѹш*и*е *и́ћи* *и*а *ви́ди*тии Ки, Мѹш*и*е *се* *ски́ни*тии НК, Не можѣду *с*ш*вѹри*тии СК, Нисам мѹго ни *и́ћи* у цркви Ш, Нисам *се* мѹго *ж*ѣни́тии без мѹи рѹдишѣ́а НК, Мѹго си *на́ћи* Ит, Није га мѹго *ис*ш*лáтии*ти Ч, Н*и* се мѹго *вѹле*тии Ф, Не би Ђура мѹго *и́ћи* СЦ, Ти зна́ж да сам мѹго *и́ћи* Сп, Није мѹгла нà рѹке *се* *ко́пати*и Ч, Па́ирика је мѹгла *би́ти*и кувáнија Ф, Мѹгло *се* *кѹи*тии *и*о дѹђáни Пе, Н*и* се мѹгло *рачѹнати*и Т, Ондак *се* н*и*је мѹгло *и́рѹдати*и Ф, Н*и* се мѹгли н*и*ка́ко *ѹ*л*и*тии Ф, Ођу мѹћи *ура́ди*тии? Ф (додатни примери у т. 648),

Да л би ја *ш*ѣво *чи́тати*и Ит, Тѣлá сам *и́ђи*и *ош* см*и*ја СК, По́а н*и*је *ш*ѣо *вѣнча*тии Цп, Није *ш*ѣо *ѹрека*тии Ф, Н*и*су ѹви *ш*ѣли *ш*ѹ *би́ти*и Ит, кад гѹш *су* *ш*ѣле *кѹвати*и Цп,

Не смеш *зáиуши*тии бѹре Ит, Не смеш *јѣсти*и ѹраја Т, Н*и*ко не сме *и́ђи*и (испалити метак) Ит, Не сме *се* *кар́тати*и Ит, Не сме *и́ћи* код ѹца Сн, Н*и*гди нас не см*у* *и́уст*и́тии Ит, Јá нисам смѣла *и́ћи* н*и*ка́ко Ф, Кáко си смѣо ѹца *ђѹши*тии СЦ, н*и*ш је смѣла *ѹвѹјка* *ка́сти*и Ф, Н*и* се смѣло *и́ћи* Мђ, Није смѣло сѹи́е *би́ти*и Ф, Н*и*су смѣли *ка́сти*и Бк,

Треба *ђ*гá *ѹднѣ*ти Ч, *ш*рѣбá *га* *и́ѹмѹћи* БА, Треба *ђ*ѹзи *и́ћи* *и*ѹ *вѹду* СК, Требо сам му *ка́зати*и Дс, Н*и*смо *ш*рѣбали *и́ћи* ѹмо Сн (в. и т. 696),

мѹрам *умрѣ*тии Ит, Мѹраш *глѣдати*и Ф, Мѹраш *се* *заг*р*ни*тии Ки, Чѹвек мѹра *и́ћи* да *ра́ди* Ит, М*и*сим да мѹра *би́ти*и НК, В*и* мѹрашѣ *ѹчи*тии Ит, Не мѹраду *и́мати*и *ѹ*зде Ч, Мѹро си нѹси́тии *ѹш* кѹће лѣба Т, *ѹ*век си мѹро *и́мати*и *ѹ* кѹћи с*и*киру Ф, Мѹро си *и́рѹћи* *и*ерѣд *њ*ѣга Пд, Мѹро је свáки *свр*н*у*тии Ф, Мѹрала је *и́ћи* нà рѹку (= љубити рѹку) 3, мѹрали да зна́ду у *и́ѹјати*и *ѹ* цркви Ит, Они *се* мѹрали *вра́ти*тии Ф, Онда *ћ*ѣду Срби мѹрашѣи *бѣгати*и СЦ (в. и т. 697),

Он зна́ *и́рича*тии Бк, зна́ *говѹри*тии Т, Да нисам знаѹ *чи́тати*и, мѣнѣ би *ѹ*били Сн, ви́ше зна́ла *ра́ди*тии Ф,

То ја *ш*áчно н *ѹ*мем вам *ка́сти*и БА, *ѹ*ме *ка́зати*и СК,

Н*и*су *и*ѹчеле *фа́брике* *ра́ди*тии Ф,

Немој *бѣсни*тии Ит, Немој ми *ѹати*и *ш*ѹ крѡвѹ сѹкњѹ Ме, Немој *и́ѹ* *ра́ди*тии Ме, Немој *се* *си́гра*тии Бш, Немој *ѹзѣ*тии Мо, Немој *жáли*тии Сн.

Инфинитив не долази уз презент глагола *иџи* а ни у оним конструкцијама са безличним (или бар скраћеним) *мож*, *иџеба* и *мора* где је потребно одредити глаголско лице (тип *мож да дођиџе*, *иџеба д идем*) будући да један облик неспецифициран по глаголском лицу изискује да код другог глагола то лице буде показано, без чега би се из исказа губила информација о лицу. Из истих разлога лични облик је неопходан уз *немој* у значењу „немојте“. Кад се одбију ове категорије, у преосталом материјалу инфинитив је осетно чешћи од везе *да* + презент. Карактеристично је да се јављају и спојеви двају инфинитива (*моћи урадиџи*, *морати бегаџи*).

Напоредна употреба инфинитива и везе *да* + презент констатована је и у Бачкој и Срему.⁷³⁸ Значајно је да инфинитив није редак ни у банатским насељима на румунској граници,⁷³⁹ а ни у тамишкој зони, у суседству говора смедеревско-вршачког дијалекта у југоисточном Банату, од којих многи практично немају инфинитива.⁷⁴⁰

995. Инфинитив се јавља и као допуна разних других глагола:

Докџор Полицер је забранио да ради деџе, с медеџином ни се сиџрати Ит, *Родио, бдџе, да се шалиџи* Ф;

Ја сам даво скидати Ил;

Тако ми ддџило жиџи без раџије Км;

Нисам мислио доџи кџи Ми;

Окуџи Рџс џџати, џа џџи Ф;

Једва човек џодне се сиџати Ит;

Онда сеџнемо веџериџи.

996. Инфинитив је нађен и у синтагмама са прилозима, придевима, заменицама и именицама:

Ниџди нџосове наџи Ф, *Ниџди наџи нџоса* Ф, *џа е било лако и џдџиџи* Ит, *Оџм је лако чиџати* кџ је џџи Ф, *Саџ је леџо виџиџи народ* Ч, *леџо виџиџи* Е, *То је леџо и чиџати* Бк, *Наџиџе се себи сџдиџи*, а *дрџим је лако сџдиџи* Ит;

Ја сам жеџан џџи раџије Бк, *Џмаџу и киселину, ал су леџе јеџи*⁷⁴¹ Бш, *Нис џи каџар изџџи сас џџиџом* Пд;

⁷³⁸ И. Поповић, Госп. 241–242, Б. Николић, Срем 368.

⁷³⁹ Петровић, Караш. 189, истиче да је инфинитив „веома жив“ у говору Гада у румунском Банату.

⁷⁴⁰ П. Ивић, Херски 339 (у околини Беле Цркве). Међутим, у Баваништу (н. д. 348) забележено је „доста примера на -џи“. То значи да изоглоса постојања инфинитива сече југоисточнобанатско подручје повезујући западније говоре са тамишком зоном.

⁷⁴¹ Исту конструкцију (*џиџу су џне леџе јеџи*) забележио је Б. Николић у мачванском селу Причиновићу (Мачва 281).

999. Несравњено је чешћа резултативна употреба трпног придева. За разлику од поступка у т. 998, овде ћемо навести само део материјала:

Т_о је *убогаљено* Ил, *Влаће* *о_млаћено* Ил, *зайисано* на с_ио_меник Ил, *ба_рени јаја* Ил, *вала да је* *коди ш_у сарањен* Бк, *побушени* *ионедельник* Бк, *покривена* са *рогозом* Бк, с *црејом* *покривене* Бк, и *с_ад има* *шамо* *разривено* Бк, *оилеишено* с *п_рућом* Бк, *Биле су* *ћује задниве*не Бк, *Свѣ су* у *бело* *обучене* *иа* *им* *косе* *расилеишене* Бк, *Мене као* *идилашен* *изгледа* Бк, *Није окречено* Бк, *Тако су* *га* *нашли* *укоченога* Бк, *Ламбане* *даске* — *јена* *у* *другу* *улази* Ит, *Било рањеног* *нашог* *народа* *млого* Ит, *Још њен* *с_уђени* *није* *дошо* Ит, *зема* *заба_шаљена* Ит, *Има* *исп_исано* *к_о* *каквог* *свеца* *слави* Ит, *Нашли су* *га* *убијеног* *ал* *не* *зну* *к_о* *га* *је* *убио* Ит, *Како су* *они* *никако* *о_кр_енути* *били* Ит, *Дизало:* *мрежа* *илеишена*, *раза_иети*а у *квадраиу* Ит, *п_ре_иасане* *кецеље* Ит, *Ушеру нас* у *ники* *салаш*, *обграђено* *ди* *је* *сиджала* *марва* Ит, *Ово је* *дра_но*, а *ово* *ледина* Ит, *Ова је* *изрезана*, *изж_ебљена* Ит, *Ту смо* *видли* *неке* *фабрике* *иди_аљене*, *идрушене* и *в_озови* *поизврћани* Ит, *Морало* *бити* *уи_ег_лано* и *уш_итиркано* Ит, *Свѣ* *позабраљано*, *затворено* Ит, *Чис*, *улизан*, *бркови* *на_мешћени*, *коса* *на_мешћена* Ит, *Сви* *смо* *ми* *о_денути*, *обувени* и *обучени* Ит, *Кайија* *о_дтворена* *ко* *г_од* *нав_раи*ти Ит, *Било* *рањени* *војника* Ит, *Пили* *неку* *п_ре_ициану* *ракију* Ит, *сокаку* *о_кр_енути*а Ж, *ис_иг_лано* у *б_оре* Ж, *каламљено* на *ди_вјаку* Ж, *ийише* *ш_егљене* Ж, *ш_егљено* *ш_есто* Ж, *св_о* *влаће* *изм_рљено* Ж, *илеишена* *сидлица* Ж, о *цигаља* *саграђено* Ж, *ш_кано* од *в_уне* Ж Бш, *Ово је* *скраћено*, *јел* Ж, *Сидји* у *води*, *забодено* на *два* *колца* Сф, о *цигље* *п_раљене* Сф, *земаљом* *набијане* (куће) Сф, *изидане* *ф_уруне* Сф, *ж_ити* *иди_оиљено* Сф, *Сви* *су* *изм_ешани* Сф, *Ос_иане* са *набурени* *б_усама* Цп, *Да л* *је* *ш_у* *кречено*, *да л* *је* *ур_еђено* Цп, *п_рост_ирвено* *свѣ* Ч, *кад* *је* *шај* *раи* *идчеи* Ч, *кошуље* *разрезане* Ч, *На* *Караиу* *су* *мећали* о *ш_рске* *оилеишене* *лесе* Ч, *Т_о је* *п_ређа* *оилеишена* Ч, *ид_онавама* *покривено* Ф, *Пайрика* *је* *могла* *бити* *куванија* Ф, *Има* *ланац* *о_бешен* *г_оре* Ф, *Нису* *п_робијени* *нигди* Ф, *Један* *велики* *сидуб* на *среди_ну* *сиди* и *око* *ш_ога* *сидуба* *ударене* *су* *дурунге* Ф, *Да л* *је* *он* *б_огаљ*, *не* *знам*, *дчи* *му* *затворене* Ф, од *разбијеног* *суда* Ф, *п_ребр_ани* *п_асуљ* Ф, *рас_ио-р_ена* *ша* *бл_уза* *иди* *пазу* Ф, *ч_исто* *одевене* *иа* *свилене* *мараме* Ф, *Има* *ис_иле-ишено* Ф, за *к_ршћену* *душу* Ф, *Дев_ојка* *чека* *на_мешћена*, *обучена* Т, *Јесу* *л* *коњи* *иди_оковани* З, *На_мешћено* *дрво*, *дугачко* с *фаиша* З, *Ту* *има* *п_ро_бушено* Е, *ош_кривени* *ди_анци* Е, *п_ри_илећани* *каиши* Е, *бѣли* *кожсу* *п_риб_ачен* *п_рико* *њега* Е, *Са_д је* *п_рид_окр_енути*о Е, *рањен* „дебео“ Ме, *Ту* *је* *већ* *укаћена* *иди* Км, *Т_е гаће* *су* *биле* *убране* Км, *ка_ри_ратише* *с_укње* СЦ, *Покривам* *се* с *једним* *сид_а-рим* *ј_органом*, *већ* *је* *сав* *исид_аран* СЦ, *исецка_ног* *клеја* (= детелине) СЦ, *п_ри-с_ушена* *д_ешелина* Бш, *П_рокувана* *је* *кад* *је* *вр_ила* *иа* *сид_ала* Бш, *иш_итиркано* *сас* *в_уницом* Бш, *Дође* *ко* *исид_еглан* Бш, *ш_кано* на *разбој* Бш, *Имам* *кв_очке* *насађене* Бш, *кварени* *сир* (врста сира) Бш, *наш_итрикана* *кошуља* *црвеним* Мо, *научен_е* *су* Пд, *ди_анке* *нису* *биле* *покривене* Сн, *косе* *сид_ушене* на *рам_ена* Сн, *све* *куће* *укречене* Сн, *оно* *њино* *п_ро_кл_ети*о СК, *Имала* *сам* *иг_рач* *оилеишен* СК, *иди_итовано* и *идзнати*о СК, *сабрано*, *леговано*, *ш_ите_иовано* СК, *Т_о* *дође* *п_рикршћено* СК.

1001. Пасивни однос најчешће се означава конструкцијом са се:

Терају се коњи Ил, Се сјеје жито Ил, Се пекла у фуруну Ил, Онда се промену сита Ил, насејано каи се Аустрија укинула Ил, Краве се држале мађарске, две зелене Бк, Каи сам се довела, ја сам то радила каи свекра Бк, ја се он динстије Ит, Онак се иочне вадити лукац Ит, Ома се шај шило на фрони Ит, бирад се набаву Ит, да се један подофицир идише Ит, каи сам се довела Ит, Ни се то ндсило Ит, Баш смо се заробили очи нашега Ивана дна Ит, Само се шу исле метио крс (тј. постављен је крст на том месту) Ит, каи се зиду нове куће Ит, Ту смо се заробили, у Галицију Ит, ако се могло наћи Ит, Јесу се нашле маказе? Ит, Сваки дан се чисти Ит, После се сазидала дитина Ит, каи се кадгод кдсио Мали рии Ит, Исистио сам се ја код иоа и у дитину Ит, Однесе се иарче чеснице тим комишији Ж, Тако се завело у нашем ситиу Ж, Укино се десетак ситински Ж, лудјнице се месиле Бч, Око руке се ндсила Цп, Поделу се ораси Сф, Велико коло се играло Сф, Прѣ се нис ни држале ше мале кере Сф, Вечера се скјува Сф, Тетка се одвела у Ојаво Ч, Грејала се ракија Ч, Каи сам се довела, а мој свекр само кашље Ф, Слама се дила на виле горе Ф, Ндсила се сребрна дугмад Ф, Ондак се узјашу коњи Ф, каи сам се иустио из војске Ф, да се виду колене Ф, пекла се комадара Ф, ја се јашиду коњи Ф, Ова кућа се исле зидала З, Земља се радила шешко с они илгови Е, Зими се то преираљало З, Раниду се свињи са ш њиме Ме, Понудиду се гдсти Ме, Каи се доведе новина (= невеста) Км, То се укинило НБ, Ојет ће да се ндсу НБ, Маже се са медом СЦ, Кдло овце ће да се закољеду, јел ћеду заклаи шеле Чј, И то се дало у цркву Чј, Летиња се ије Сп, Тако се кљу свињи Сп, Каи су се границе затвориле Сп, да се шју кошуље Бш, Шифир се ирави жѣнским Бш, Држи се Велики иетак Бш, каи се кади ић Бш, Круни се кукруз Бш, Каи се острије, онак је двјарка Бш, Меси се шесто Бш, Лебац се ирисече Бш, Узме се иракљаца ја се шако рља Бш, каи се шкао бѣз Бш, Фарбу се јаја Бш, Мора се оиерисати Бш, Сви смо волили шито смо се заробили Ми, Кдја се рака дугачка и широка Ми, шито се лѣжила слама БА, Ја сам био ои шеснајз година каи се он (бунар) кдио Пд, каи сам се ја одвела Пд, каи се Тиса ша нова кдја Сн, ако се која украде јелти шако шитогоћ Сн, Маишом дмаиом се мазала Сн, Нипрау се навѣи НК, Сади се иринца НК, Оилетѣ јим се грива НК, вебра шито се ндси вода СК, Реја се сјаја за олај СК, Ндсил се ирнина СК, Све се то шако рзнѣло СК, Пди се рождество Ђ, Ондак се шако заверћало уже Ђ, ја се скине слама доле Ђ, Ондак се уже илѣло Ђ.

Многи од ових примера, по правилу они са општим значењем, слично би гласили и у књижевном језику (*Лудјнице се месиле, каи се зиду нове куће, ја се он динстије* итд.). Међутим, у примерима са конкретним, референцијалним значењем (*каи се Аустрија укинула, каи сам се довела, каи смо се заробили, Ту се метио крс, каи сам се иустио из војске* итд.) у књижевном језику се употребљава или права пасивна или активна конструкција. Очигледно је у банатским говорима поље употребе конструкције са се знатно

Digitized by Google

каш се изилази најпоље ис фабрики Ит, *Изаћем з дâром најпоље* Ч, *Неће изић најпоље* Е, *Почим ô(н) неће њу, изађе најпоље* Ме, — *Мој ôицац исћеро најпоље* Ит, *Исћерали ис куће најпоље* Ч, *Срби су Турке исћерали најпоље* Ф, *Извучеду га најпоље* Ит, — *Вâдио му сву ућробу најпоље* Ч,

Трајсили су дейешом да се враћу најтраг Ит, *Врнеш се најтраг* Ит, *ѡа се врнем најтраг* Ит.

Овакве су конструкције, очигледно, чешће од оних са самим глаголом (*Он ме диже, каш се сиће* итд.). Изгледа да су оне настале под утицајем мађарских глагола са префиксима као *fel* „горе“, *le* „доле“, *be* „унутра“, *ki* „напоље“ и немачких са префиксима типа *herauf, hinauf* „горе“, *herunter, hinunter* „доле“, *herein, hinein* „унутра“, *heraus, hinaus* „напоље“. У зависности од синтаксичке констелације, ти се префикси претварају у постпозитивне елементе: мађ. *kiment* „изашао је“, али *net ment ki* „није изашао“, нем. *er kommt herauf* „долази (овамо) горе“. Битна разлика према стању у српском језику јесте у томе што сами глаголи најчешће не садрже у себи прилошко значење. Тако се за мађ. *т-пни* „ићи“ везују сви наведени префикси: *felmenní* „попети се“, *lemenní* „сићи“, *betenní* „ући“, *kimenní* „изаћи“. Исто тако, свих осам поменутих немачких префикса могу се удружити нпр. са глаголом *kommen* „доћи“: *heraufkommen, hinaufkommen, herunterkommen* итд. Пренесен у наш језик и везан за глаголе чија семантика обухвата одговарајућа прилошка значења, овакви модели стварају плеоназме. Ретки су случајеви кад прилог додат на овакав начин уз глагол уноси у реченицу нов податак:

Кад ôићине горе, ôн га ôдуд шѡри Ит,

Су сѡли свѡ доле СЦ, *Бâциду ôрасе ôблена* СЦ,

Ôндак ћеду ôни доћи унуѡтра Мо, *Сићем се и ôићиднем унуѡтра* Т,

Блâго ôном кô је ôдошо најтраг Ми.

Међутим, у делу ових примера синтагма склопљена по страном узору употребљена је место домаћег глагола: *ôићи унуѡтра* или *доћи унуѡтра* = ући, *доћи најтраг* = вратити се.

1007. Нека овде буде поменуто да се и речца као понекад употребљава плеонастично:

Пишу се ѡисма, шѡљеду се кâо кѡћи Ит, *Ôни изѡћу с кôли ѡрѡш свѡиове као* Ит, *Снивâч је као дѡбо кôнац* Ф, *Ôн је кâо нѡкâко* (тј. некако) *лѡд* Км, *Пâшњâка је бѡло као вѡше* СК, *Ôво ми је као брâш ôѡ сѡрица* СК.

Полазну тачку за овакав развој дала је вероватно функција ублажавања исказа, коју речца *као*, на један или други начин, и иначе обавља у понеким обртима у нашем језику: типови *као и одобравају, к'о велим* итд. (РСАНУ s. v. као II 3).

РЕД РЕЧИ

1008. Атрибут често стоји иза именице коју одређује:

Загрне један чаршав бели Ил, шћо решѣтио велико Бк, Шћидиовима дѡбрина се шћукли Мђ, шћјј Сава шћанћави Ит, Било је кѡло велико Ит Е, Ја био скћуио кайићшћл велик Ит, Ја сам имо сћирћца сћћрог Ит, Јело се шћасуља жћућа Ит, Дѡђе ѡнај ћурак шћечени Ж, шћрѣ рћша маћарскога Сф, Није нћко имо у цѣлим сѣлу кѡла дћгачка Ч, Ћвек си мѡро имати у кућу сћикуру велику и нѡж дѡбар да се дѡбрћниш Ф, У кѡжувѣ дћгачке су ишли у црkvу Ф, шћшћучѣ лѣше Т, Пѡгино у ѡним рћшу маћарским Т, Јѣду мѣса шћечѣна Т, Вѣшар јакѣ дћво З, жѣне шћрѡклѣше З, Дћске дћгачке мѣшу Е, на шћшћенце курјћке Е, Ошћјѣду и дћље кѡмишије дѡбре Ме, И рѡдишћѣли дѣвѡјкини су шћу Ме, Имаш шћ шћмо кѡи дћнћр сћшћан? НБ, Дѡђе јѡј кћш мћћја Ч, жћбе велике зелене Бш, Рћзбије се велика лћдаја црћна Бш, Дѣвѡјке се скћшћду кѡмишћнске Ми, Пћлицѣ дѣбеле биле су ѡнда нѡшене Ми, цћшћеле ѡне дћбоке Ми, лћшћа кѡжњћа Мо, гћшћздо врћшћје Сн, сћшћ кћла лћка црћна Сн, у врѣме кћдашћје НК, Вћрјача велика шћшћ се чѡрба мѣша Ск, у шћу ѡвцу ћѡраву СК,

Биле су клћше нћке дћгачке Ит, Мћшћи нѣгова није шћѣла мѣне Ит, зѣшћу нѣговим Ит, вѣре свакојћке Ит, Ћма као корлица нћка Ит, За шћшћрѣбу нћкакву Ит, Згрћда нћка се начинила Сф, Србе и Вћсе нћке Пе, Ћма крћла нћка Пе, шћред ѡву мћшћну нћшу Пе, Срѡднћцима свѡима Ф, Није било кав сћд гурабѣи ни слћшћкћшћа нћкаква Ф, нус кћмару нћшу З, Жѣна мѡја је кћшћ Ми, Ћма шћ шћсма нћка Ми, Нѡси бћшћину нћку Мо, дѣда-Лћза нћки Сн, Чѡвеку нћном је било шћрћгано имѣ Кћрјћк Сн, Бћцу ме шћмо са Србијћнци нћки НК, Биле су кћшћге шћѣ СК, Имћде цвѣшћа свакојћког СК, Ћма цвѣћа свакојћка СК,

Нћсам чћѡ нћкакву рѣч дрћгу ѡсим маћарске Ит, Сѡба јѣдна да је мѡја Пе, Тѡ изглѣда као кћшћија јѣдна дћгачка Ф.

Овде су наведени само примери у којима би у већини српских говора атрибут редовно или бар најчешће претходио именици. Остављене су по страни синтагме као *брћшће слћшћки Т, шћшћле мѡје СЦ, Бѡг свѣшћи знћ Бк* и псовке које се тичу нпр. *бѡга дћчиног (Мо)*, где је такав ред речи обичан и ван Баната. С друге стране, и у самом Банату атрибут далеко чешће стоји испред именице, о чему сведочи грађа у т. 109 и д., 501 и д., 920 и д.

У изнесеном материјалу, уколико се ради о реченицама забележеним у целини, што омогућује закључивање, изразито преовлађују примери где се синтагма именица + атрибут налази у другом делу реченице, док је предикат смештен у претходни део. Међутим, чак и кад није тако, тежиште информације је често на именици коју прати атрибут, тј. у функционалној реченичкој перспективи она представља рему.

Као атрибути у наведеној грађи јављају се придеви у оба вида, придевске заменице разних врста, понајвише присвојне и неодређене, и бројеви *јѣдан* и *други*. Изостају упитно-односне заменице, а такође и строго стабили-

нам *йойа* *ддђе* *смо* *чййали* Нз, *Смо* *ддбили* *ййсмо* *В, *Смо* *је* *чййали* Ил, *Сће* *је* *слйкали*? Сп, *Су* *ййамо* *дййили* Ил, *Су* *бйли* у *цёло* *сёло* Ит, *Су* *казали* *да* *је* *ййј* *йрдыеран* Ит, *Су* *га* *йййили* *Нёмци* Ит, *Су* *га* *ййукли* Ит, *Су* *сёли* *свй* *дóле* СЦ, *Оне* *нйсу* *ййакале*, *су* *се* *намазале* Чј, *Су* *се* *скййили*, *су* *нам* *дали* *Ми*, *Су* *га* *извадили* *из* *нёговог* *грóба* Сп, *Ће* *бййи* *крáј* *свёйа* Ил, *Ће* *да* *кажје* *жёна* Ит, *Ондак* *ми* *је* *он* *казо*, *ће* *да* *ме* *йрómёне* Ит, *Нё* *смеш* *јёсйи* *драја*, *ће* *да* *бóлу* *зуби* Т, *Ћеду* *и* *уваййи* (= упрегнути) у *ййг* СЦ, *Тражимо* *радње*, *би* *да* *дремо* Ит, *Кййи* *рйбе*, *би* *она* *јёла* Ит,

Се *йёкла* у *фуруну* Ил, *Се* *йрёмеће* *гывно* Ил, *Тёрамо* *нас* *нёколико* *дёвојака*, *се* *скййимо* у *грйи* и *йёрамо* *двце* *да* *йасу* Нз, *Се* *кляло* *јагањце* ЈТ, *Сёднемо* у *вагон*, *се* *вагонйрамо* Ит, *Рáзбије* *се* *камен*, *се* *истйуче* *сйкиром* Ит, *Се* *рйкујем* *и* *нйме* Ит, *Се* *радыло* *вйше* *с* *рукама* Ит, *Кажједу* *вёййица* *дóлази*, *се* *увуче* *крос* *йёнцёр* Ит, *Одоше* *кóла*, *се* *йрёврну* Ж, *На* *сòкак* *се* *сёди*, *се* *йёва* СЦ, *Йсйадне* *свађа*, *се* *йоййуку* *млады* Чј, *Се* *је* *и* *се* *ййје* Сп.

1012. Енклитика претворена у проклитику долази често и иза везника и, ређе а:

Дошо *и* *ми* *йусйи* *крв* Ит, *И* *ми* *кажје* *један* *Рада* *Ловрёнски* Сп, *И* *ме* *дóчека* СЦ, *баба* *нё* *зна* *и* *ће* *йййа* Мђ, *И* *му* *врнем* Ит, *Видла* *га* *и* *му* *казала* СЦ, *И* *му* *кажјем* *ййó* Сп, *И* *је* *рёкнем* ЈТ, *И* *га* *йрёмећо* Бк, *Лёго* *код* *нёга* *и* *га* *узјашио* Бк, *И* *ййако* *дййнем* *код* *мóга* *йёййа* *и* *га* *замолим* *да* *ми* *йййййше* Ит, *Найадну* *га* *и* *га* *истйучеду* Ит, *И* *га* *йййи* Ит, *И* *га* *дóйавим* *йй* Ит, *И* *га* *је* *йдóло* Ит, *Пóгодим* *се* *и* *га* *йрёдам* Ит, *И* *га* *мáжједу* СЦ, *И* *га* *чёка* СЦ, *И* *га* *је* *убио* СЦ, *И* *йорёђали* *йо* *чёййир* *и* *нас* *йёрали* *до* *Кйјева* Ит, *Дййле* *е* *дóшо* *вóз* *и* *нас* *уййовари* *и* *однёсе* *нас* у *Пóжсун* Ит, *Дбйјемо* *дрўге* *аьине* *и* *нас* *йрёместйу* Ит, *Ймали* *жёнску* *дёцу* *и* *нйм* *жёна* *владыла* *у* *кйу* Ит, *И* *нйм* *је* *бйло* *жаво* *В;

И *сам* *дáрово* *и* *кййио* *рўво* *и* *сам* *йшо* *у* *свайшове* Бк, *Ја* *сам* *лёго* *и* *сам* *зáсйо* Бк, *И* *сам* *вйдио* Ит, *Ја* *сам* *му* *йдмóго* *и* *сам* *дóшо* *кйуи* Ит, *Тако* *сам* *изййшо* *и* *сам* *дóчо* *ййамо* Ит, *И* *сам* *свађо* Ит, *И* *е* *йреглёдо* Ит, *Дбйила* *сам* *йдмóћ* *о* *државе* *и* *смо* *йййравили* Бк, *И* *смо* *му* *ййсали* ЈТ, *И* *смо* *изййили* Ит, *И* *смо* *сáдили* Ф, *И* *смо* *рўчали* СЦ, *Пóсле* *су* *још* *мáлко* *йграсли* *и* *смо* *йшли* *унуййра* Чј, *И* *смо* *ймали* *наше* *мáло* *зёмље* Сп, *Бйли* *йо* *чёййир* *браййа* *и* *су* *сёдили* *зáједно* Бк, *Ш* *нйме* *они* *йђеду* *унуййра* *и* *су* *йй* *разговарали* Ит, *Тако* *су* *се* *йдчели* *скйййайи* *Нёмци* *и* *су* *ймали* *организацйју* Ит, *Ту* *су* *дочекйвали* *вóзове* *и* *су* *ййели* *да* *дйймаду* Ит, *И* *су* *га* *йрымйли* Ит, *И* *су* *дóшли* *йó* *њу* Сп, *И* *су* *га* *убйли* Сп, *Ондак* *су* *дчли* *и* *су* *дóшли* Сп, *И* *су* *га* *сйрёёали* Сп, *И* *су* *је* *йусйили* *В, *И* *су* *свукли* *хаьине* *В, *И* *су* *бёжали* *и* *су* *и* *уваййили* *В, *Ја* *ћу* *да* *чёкам* *и* *ћу* *се* *дóсврђайи* Ит, *а* *ћеш* *да* *вйдыш* Ж, *Да* *дйере* *нёгову* *нóгу* *и* *ће* *нóга* *да* *йрóђе* Бк, *и* *ћемо* *изгубййи* Сп;

Йзййе *и* *се* *јáви* Бк, *Онда* *се* *йёва* *и* *се* *слáви* ЈТ, *И* *се* *йдесило* *са* *нёним* *рдыййёйима* ЈТ, *И* *се* *млёло* *у* *сывачу* *на* *кóње* Мђ, *На* *дáску* *мёййеш* *и* *се* *бáцаш* *са* *мáлим* *красйким* *йййайом* Ит, *И* *се* *извучемо* Ит, *Пóсле* *се* *вёчера* *и* *се* *ййје* Ит, *И* *се* *йрёйо* (= попео) *на* *кола* Ит, *и* *се* *расйййа* Ит, *и* *се* *ййó* *йрёврне* Ф,

И се ђдала шѣмо у Мѣрику *В, Она је ис Клáрије, а се звáло њѣно сѣло Пѣтѣрда СЦ (село Кларија, сада Радојево, стварно се звало Петерда до друге половине XVIII в.).

Многобројне потврде за старији смештај енклитика у говорима истих насеља нећемо наводити. Понеке потврде се, уосталом, налазе у материјалу изнетом у т. 1011 и 1012 (*Сам љрòдо шѣј, òвај сам кѹио; Нѣпадну га и га ишѹчеду* итд.).

Грађа показује да је проклитичко постављање енклитика особина месних говора у Румунији и оних на румунској граници и да је много ређе у дубини југословенске територије (изузетак је Иланца, у суседству села Се-леуша и Алибунара с румунском већином). В. скицу 65. Напомињемо да је изузетно висок број потврда из Ит последица огромности нашег материјала из тог места. У сваком случају, изгледа да нема ниједног места у којем би примери с измењеним местом клитика били у већини.

Стављање енклитика на почетак реченице у српским говорима у румунском Банату потврђују и други аутори: Петровић за село Гад,⁷⁴⁶ Живковић, Берић и Веску за „банатски говор“,⁷⁴⁷ Мирјана Чешљар за Иванду.⁷⁴⁸ Ми имамо потврду и од жене рођене у *Наћфали (*Се сѹје жѹиѹ*). Појава се с правом објашњава румунским утицајем.⁷⁴⁹ У прилог таквом тумачењу говори и распрострањеност феномена, који је констатован у говорима смедеревско-вршачког типа у југоисточном Банату,⁷⁵⁰ у Чанади у мађарском Поморишју,⁷⁵¹ у Батањи североисточно одатле,⁷⁵² у Радимни у Банатској Клисури,⁷⁵³ у карашевском и свиничком говору.⁷⁵⁴ Значајно је да се, очигледно под румунским утицајем, појава развила и у русинским и бугарским говорима у истом простору.⁷⁵⁵ Додајмо на крају и то да се на супротном крају српско-хрватског подручја, у говору истарских штокавско-чакавских икаваца, под италијанским утицајем појавила иста особина.⁷⁵⁶

⁷⁴⁶ Тако *se mole bogu* Караш. 220, *mi zima* 230.

⁷⁴⁷ Нови живот V/2, 81.

⁷⁴⁸ Чешљар, Иванда 109.

⁷⁴⁹ Св. Марковић, *Српски језик у румунском делу Баната*, часопис Живот, дец. 1936, стр. 2, Виктор Веску, *Румынское влияние на синтаксис сербского диалекта в Банате*, *Romanoslavica* 1, 1958, 71–72.

⁷⁵⁰ П. Ивић, Херски 345 и 348.

⁷⁵¹ Степановић, Мађ. 127.

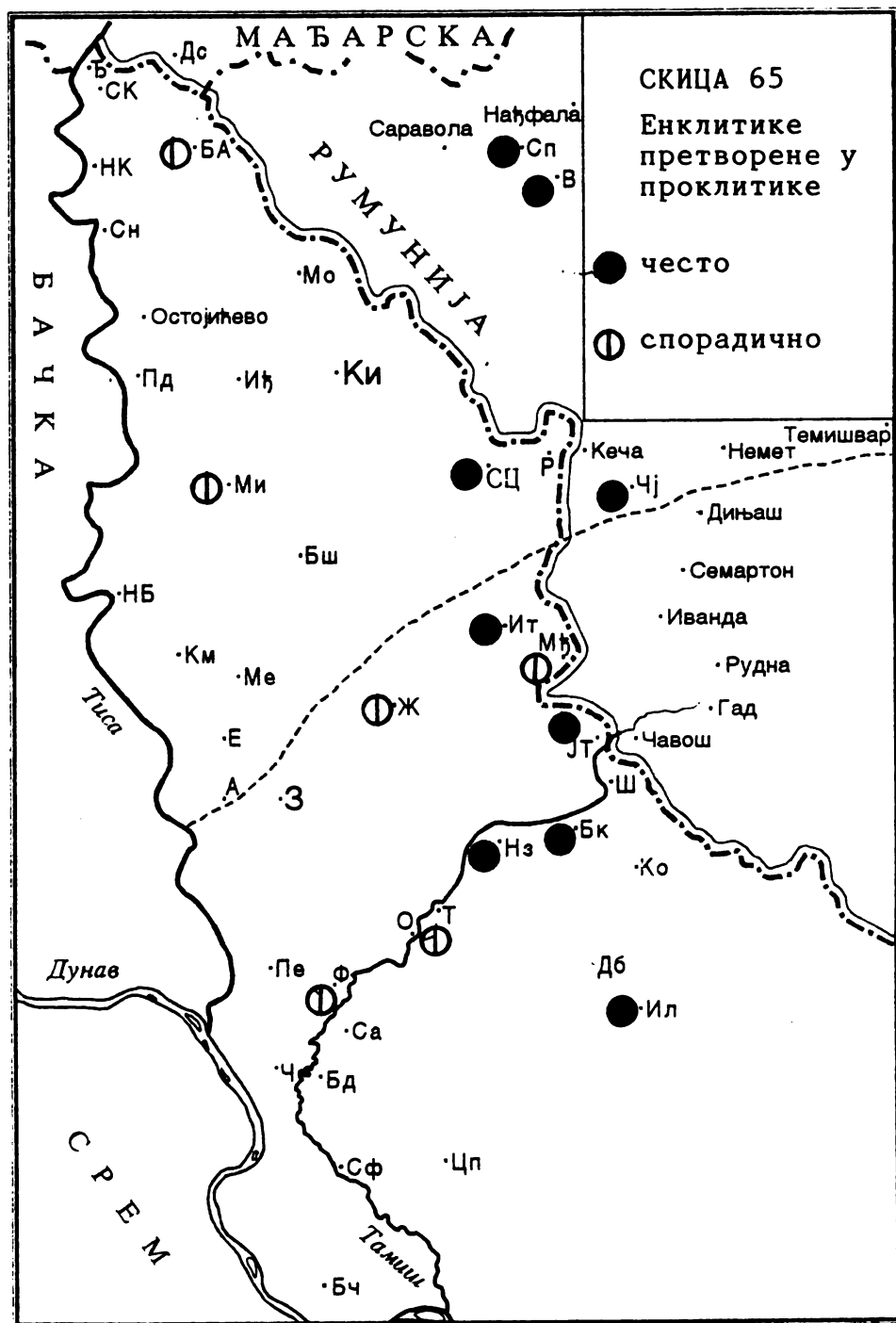
⁷⁵² Степановић, н. м., П. Ивић, Батања 45.

⁷⁵³ Томић, Радим. 438.

⁷⁵⁴ Петровић, Караш. 220, Томић, Свиница нпр. 93, 112 (тип *сам би*).

⁷⁵⁵ V Jagić, *Über den Dialekt der Kleinrussen in Bačka und Banat*, *Archiv für slavische Philologie* XXXI, 1910, 558; Ст. Сѹйков, *Банатският говор*, София 1967, 328–330.

⁷⁵⁶ Josip Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, СДЗБ IX, 1940, 123.

НБ, *Иди ми донеси цийелу* СЦ, *Иди му кáжи да је један вѣлик ма́гарац* НК, *Ише се сѣграјше* Ђ, *Иди ми донеси шáј кôшáр* Ђ.

У овај модел уклапају се и примери *Нá је вѣкни* Ф и *А́де ме и́рийни* (= поппи) на кôња Ми.

Описани смештај енклитике иза императива *и́ди* обичан је и у говору Галипољских Срба.⁷⁶³

1016. Ако облику *ни* < *није* претходи нека реч, иза *ни* може стајати енклитика:

Нѣкад нѣ се жѣнио Ил, *Нѣчег нѣ се бôјо* Ил, *Нѣко нѣ ии се ôбесио* Ш, *Вôда нѣ се мôгла иушѣаи* Мђ, *Јуче нѣ се рáдило* Мђ, *Мáње нѣ се мôгло од ôсам лáнаца* Ит, *Жена нѣ ми кѣћи* Цп, *Кáко нѣ се угáсило* Сп.

1017. У везама прилога *како* са другим односним прилозима или заменама затичемо ред речи супротан од онога који је иначе обичан у нашем језику:

ôи кáко Бк Ф СК, *Дѣ је кáко зѣмља* Бк, *Дѣ кáко се и́рѣфило* Ит, *Дѣ је кáко бѣло* СК,

кáд кáко Бк Ф Т СК, *кáи кáко* Бк Ит Ж Сф Ф Т З Е Ми НБ НК Ђ, *Кáд је кáко кѣша* НК,

Кô кáко ôће Ит, *Кô е кáко ишѣо* Ит, *Има црно и́иво и има жу́иво, кô кáко вôле* Ит, *Кô кáко рáди* Ф, *кô кáко* Пд СК,

кôи кáко Бк Ж, *кôји кáко* Сф.

Овако и:

макар да рáдиш кáко Бк, *Кáд је кáква мôда бѣла* Ил, *Макар да е кáква зѣмља, нѣ може* Ит, *Расôдôлили су нас ôи кôлко и́рѣба љúди* Ит.

Као паралелу навешћемо кôме *како* у српском говору Помаза северно од Будимпеште и *кад је бѣô кáки свѣица* у говору Бате јужно од Будимпеште.⁷⁶⁴

Далеко је мање потврда за ред речи као у књижевном језику:

како ôи Ч, *како кáд* Ит, *како кô* Ф, *како кô рáди* Бк.

1018. Појачајно *га*, забележено у многим говорима, познато је и овде, али најчешће с редом енклитика супротним од онога који најчешће налазимо другде:⁷⁶⁵

⁷⁶³ П. Ивић, Галип. 397.

⁷⁶⁴ Наталија Петровић, *Главније фонетѣске особине неких срѣских говора у Мађарској*, ППЈ 15, 1979, 93.

⁷⁶⁵ Тако нпр. у говорима Сретечке Жупе (Павловић, Срет. 26), никшићког краја (Вушовић, И. Херц. 55), славонске Посавине (Ивић, Пос. II 109), Глоговца код Светозарева

Нѐ знам дѹ је га он Ит, *Дѹ је га Штѣва?* СК, *Дѹ је га?* Ф, *Дѹ је га?* Бк Мђ Ит Ж Пе Ф Км СЦ Ми Мо НК СК.

Овакав ред енклитика нађен је и у говору Галипольских Срба (П. Ивић, н. м.). Тај је ред иначе супротан и нормалном редоследу овде употребљених енклитика (*Ди га је* би одговарало обрасцу *Он га је ...*).

У примерима *Дѹ је је?* Ф СЦ Ки Ми СК, *Дѹ је је?* Ф једнакост заменичке и глаголске енклитике не допушта да се говори о неком редоследу. Уп. и *Дѹ су и?* Ф СЦ СК.

1019. Малобројни су примери где је глаголски облик постављен на крај реченице, по немачком моделу:

Тѵ је лѵгор оѹ свију зѹробљени био Ит, *Мѵраѹсе се вѵјски јѹвиѹи* Ит, *Ни се нијѹдѹн са Швѹбицом ожѹенио* Сф.

У оба случаја глагол на крају везан је за глаголски облик који долази раније: *је... био, мѵраѹсе се... јѹвиѹи, ни се... ожѹенио*.

КОНГРУЕНЦИЈА

Слагање с именицама и заменицама које једином имплицирају множину

1020. Најмаркантније обележје банатских говора у овом домену је снажно ширење логичке конгруенције на рачун граматичке. Уз колективне именице, односно такве које се могу схватити као колективне, множина место једине јавља се пре свега у предикату:

Бѵље вѹдиду мѹдеж нѵге Ил, *Дѹлазу мѹдеж и нѹдељом* Ит, *Мѹдеж иду ѹ коло* Т, *Онѹ се скѹѹу мѹдеж* СЦ, *Тѹ се скѹѹу мѹдеж* СЦ, *Онѹ се скѹѹу мѹдеж* Ки, *Мѹдеж изѹшо* Ми, *Зѹволу се мѹдеж* НБ, *Искуѹу се мѹдеж ѹа дѹвѹниду* на сѹкѹк НБ, *Мѹдеж иду нѵћом* НБ, *Глѹду мѹдеж кѹкѵ* је Мо,

Ѽмладина ѹѹшиѹујѹду Ит, *Ѽмладина смо се скѹѹили* Цп, *Трѹба Ѽмладина д иду* СК,

Побегне дѹвѵјка: сѹѹрѹшина (= сѹѹарији чланови фамилије) *ѹѹквѹру* Ч, *Свѹ сѹѹрѹшина* (= сѹѹарији људи) *ћѹду кѹзѹѹи* ћѹѹрија, *Ѽни нѹ зну да је ѹѵ мѵсѹ* Ф,

Њѹни родбѹна дѹћѹду и *донѹсу* Ф, *Дѹћѹду родбѹна* СЦ, *Дошли су мѵја родбѹна* СК, *Мѵја родбѹна ћѹду да ѹрѹдиду* СК,

Нѹћу се срѹѹсѹѹво Пд,

(по материјалу П. Ивића), Гоча код Врњѹца (материјал П. Ивића) и Галипольских Срба (П. Ивић, Галип. 358).

иа су *умирали* деца Бк, *Увече* су деца *давали* *ипредбу* ЈТ, *Браћа* његова су *били* *субоши* код њега Ит, *Деца* су га *звали* Ит, док се нису деца *ујознали* Ит, *Знаше* ви како су *то* деца *шрчали* Ит, *Деца* школска су *морали* *ић* у цркву Ж, *Ни* се *могла* никако *делићи* браћа Ф, *Моја* деца *наместили* су Бш, *Његова* браћа му *послали* *шифкарићу* СЦ, *Тако* су *нас* *звали* деца СЦ, *Деца* су *донели* Ми, *Та* деца су се *учили* да *певаду*, да *декламуједу* БА, *Деца* су *носили* СК, *Ми* деца *смо* *фурти* на сламу *сијавали* СК.

Слично овоме: *Да* деца *кои* *коринћу* СК, *Деца* у *колѣвку* док су *мали* Ит.

Рећи су примери с радним придевом у множини средњег рода:

А *њему* су *умирала* деца Бк, *Тим* човеку *сва* деца *поумирала* Бк, *ишо* су ми *дошла* браћа Ит, *Деца* су *радила* СЦ, *Деца* *играла* Ми, *Онда* се *носила* деца *у* *поље* Ки, *Умирала* су деца Пд, *Ту* су се *сиграла* деца Дс.

Наравно, у овом материјалу атрибут уз именицу браћа или деца, ако га има, доследно задржава облик на -а.

1022. Уз *нико*, *сваки* и *ниједан*, понекад и уз *ко* (*који*), предикат може бити у множини:

А *нико* *нисмо* *знали* *закон* *америкањски* Ит, *Не* *легнемо* *нико* Ит, *Нико* *нисмо* *знали* да је *умро* Ит, *Нисмо* *нико* *премрсили* Цп, *Кочијаши* *нико* *нис* *ишли* *д* *иду* Ф, *Нису* ни *шрајсили* *нико* Сн, *Не* *знамо* *нико* *ишо* је Сн, *Нико* не *долазиду* БА,

Морали су *сваки* да *идеду* Бк, *Нису* *сваки* *имали* Ит, *сваки* *хетше* *бићили* *ишћани* Ит, *Па* су *сваки* *имали* *свој* *идсо* Ф, *Сваки* *своју* *парцелу* *имамо* Ф, *Код* *оног* *сваки* *морамо* да *уђемо* Ки, а *ми* *сваки* *идићили* Мо; уп. и *По* *један* *кукуруз* *однѣсу* *свака* *девојка* СК,

Зал *нему* *оде* *ниједан* да с *убије* Ил, *Нисмо* *били* *баш* *ниједан* *играчи* Мђ, *Не* *сметше* *кући* *ниједан* Ит, *Ниједан* не *дирајше* Ит, *Нису* *ниједан* *прдоцветшали* Ит, *Нису* *они* *били* *ниједан* да се *наицију* Ит, *Нису* ни *они* *ниједан* *шако* *рђави*, *преки* *људи* Ит, *Ти* *Раићови* *нису* *ниједан* *служили* Ит, *Ниједан* *нису* *ко* *деда-Жика* Сф, *Нису* *ниједна* *јдаше* Ки, *Нису* *идићили* *ниједан* Ми,

Мош *касић* *ко* су *прдијали* НК, *Ко* *гдђ* *одођеду*, *онда* се *дариваду* СК, *Дођише* *каћ* *кои* Мђ, *Одакле* су *кои* Ми.

Уп. и *Вас* *нигди* *никог* *нисам* *видио* Ит.

Значајно је да се овде често јавља прво или друго лице множине. Уп. у т. 1020. *Омладина* *смо* се *скупили*.

Ипак, уз све наведене заменице једински предикат је обичнији. Примере в. у т. 478, 483, 484 и 533. Тако и *Ни* се *ниједан* са *Швабицом* *оженуо* Сф.

1023. У атрибуту уз именицу на -ад у акузативу стоји обично облик на -а, који одговара множини средњег рода:

Мећеду шѧ ѡрчад Ит, *Сече цѧла ѡрчад* Ит, *Исече лѧа ѡрчад* Ит, *Сѧкли све шѧка ѡрчад* Ит, *Исече ѡрчад шѧња* Ф, *Носили су срѧбрена дѧмад* З.

У једном примеру ипак: *Дѧ вѧдиш шѧ јѧнад?* Ме.

Наравно, тамо где је у номинативу множински облик на *-ади* (и одговарајућа конгруенција: *Кад дѧћу њѧни јѧучѧди* НБ), у акузативу долази *-е*: *Носили дѧмаде срѧбрне* Сн.

Предикат и атрибут уз множину именица на *-а*

1024. Уз именицу мушког рода на *-а* именски облици у множинском предикату подједнако често се јавља с наставком женског и мушког рода:

Док су Швѧбе бѧле шѧ Бк, *Швѧбе су сѧјале бѧсѧана* Бк, *Гѧзде су ѡрѧвиле свѧшѧве вѧлике* Бк, *Ѡве Швѧбѧрине бѧле бѧгѧше* Пе, *Бѧле су шѧ ѡѧсѧе сѧѧије* Ит, *Гѧзде нѧсу ни мѧслиле* Ит, *Дѧ су бѧле Швѧбе* Ит, *Нѧше гѧзде шѧ су кѧѧовале* Ит, *Ѡд њѧга су шѧ кѧѧовале сѧѧије* Ит, *Швѧбе су кѧѧовале* и *ѧѧ сѧѧ лѧнаца* Ит, *Тѧ су ѡдсла наслѧдиле сѧѧије* Ж, *Колѧге њѧгове ѡдшле* да *га вѧду* Ф, *Ѡнда се гѧзде ѡдѧлашле* Т, *Деведѧсетѧ дѧвѧше су сѧѧије шѧле* да... Е, *Занѧшлије су ѧшле* НБ, *Тѧ Швѧбе шѧѧо су бѧле* Кн,

Да нѧсу дѧшли Рѧси, нѧз би Швѧбе бѧли ѡбили Ит, *Гѧзде нѧсу ѧмали* Ит, *Занѧшлије га ѧзели* Ит, *Нѧки сѧѧрѧшине нѧсу дѧвали* Ит, *Ѡд њѧга су шѧ кѧѧовале сѧѧије ѧ су рѧнили ѡвѧе* Ит, *Ѡнда су се сѧѧије надмѧћали* Ит, *Сѧѧије су ѡрѧ ѧмали* Ит, *Швѧбе ѡрѧжали бѧшѧе* Ит, *Зѧшѧ су сѧѧије и нѧ-кѧѧовали шѧлику зѧмљу* Ж, *Слѧге нѧѧрашли дѧше дѧвѧјки* Ми, *Сѧѧије су бѧли ѡрѧи* Пд, *Сѧѧије су и дѧвѧли* Пд, *ѧмали су сѧѧије ѧѧне кѧрѧѧѧе* (мађ. *kertész* „баштован“) Сн.

Можда случајно, нема потврда за облик мушког рода у пределу југо-источно од Итебеја нити потврда за женски род из места северозападно од Кикинде.

Слично двојство бележе и други аутори.⁷⁶⁷

1025. И множински атрибут уз именице мушког рода на *-а* може бити и у женском и мушком роду:

вѧше Швѧбе Ил, *ѡве Швѧбѧрине* Пе, *шѧ Швѧбе* Ит, *дѧбре кѧмишије* Ит, *дѧнашње гѧзде* Ит, *шѧ ѡѧсѧе сѧѧије* Ит, *нѧше гѧзде* Ит, *шѧ гѧзде* Ит, *колѧге њѧгове* Ф, *нѧјвеће гѧзде* Ме, *Ѡсѧјѧеду и дѧље кѧмишије дѧбре* Ме, *Тѧ су ѧѧне слѧге* Бш, *шѧ Швѧбе* Кн, *шѧѧје кѧмишије* Сп,

нѧши бѧљи гѧзде Ит, *Нѧки сѧѧрѧшине нѧсу дѧвали* Ит, *нѧки Швѧбе* Ит, *а шѧѧѧ ѡви Швѧбе* из *Дѧјчлана* Ит, *ѡбични сѧѧије* Пд.

⁷⁶⁷ В. нпр. И. Поповић, Госп. 237–238 (ту је логичко слагање чешће од граматичког), Б. Николић, Срем 362, Ившлић, Пос. II 110.

Нашла єну иијаницу ња се јудала Ит, а оно *нѣка сòмина 3, једна древна* иијандура СК.

Наравно, овамо иде и именица *стїарешина* употребљена као колективна, што показују примери у т. 1020. Уп. и *Није їмо нїкакву стїарешину кўћи* Ит, *И їамо се надешавају са дєвòјкиним оцом, маїшером, кога їма у кўћи, са њєном стїарешиним Ч.*

Бројне конструкције

1029. Основни систем бројних конструкција одговара ономе у главнини српских говора:

а) *два браїџа* ња *дбадва мўџава* Бк, *два киломєшера* Ит, *Їма два сїна*, *шкòловани* су *дбадва* Ит, *Ја* и *мòја два сїна* Ит, *Два браїџа їò* су *бїли* Ит, *Имали* су *њї два браїџа їу* кўћу Ит, *Два чòвека вўчу мрєжу* Ме, — *Таши* се с *дба длїна* Ме, *дбадва рòгља* Ит, *дбадва дїна 3*, *дбадва ирїџа* Ме,

Три хїака су *їшли* са *їойом* Ит, *Прє* су *мòгли два-їри браїџа* да сєду заједно Бк, *їри вòла* СК,

їри-чєїир орїака Ит, *чєїир кòња* ЈТ, а *мòја чєїир сїна* Бш, *чєїир лїнца* Ч, *чєїир ваїшара* Пе, *Бїли* їо *чєїир браїџа* и су сєдили заједно Бк, *Сїма га* је *дòно* на *чєїир кòња* Пд, *Чєїир чòвека* су *бїли* сї *мног* Ж, *Вўкла* су *чєїир кòња* Ф,

Она два дєде доїрчаше Ил, *два гòдишња слўге* Ит, *чєїир слўге* Ф, *два зрїна* Ф, *два ўва* БА, *два иєрєїа* Ф СЦ, *Близнили* се *два јагњєїа* Ит, — *дбадва вєдра* Ф, *дбадва дка* Бш,

у їри-чєїир сєла Ф, *чєїир мєстїа* ЈТ, *двє сòбе* Ит, без *двє гòдине сїò* Пе, *у мòје стїрїне* їма *двє кхєри* СК, — *дбадве рўке* Ме, *дбадве сєстїре* Бш,

двє-їри дїске Бк, од *мòје їри сєстїре* Бш, *їри-чєїир дєвòјке* Нз, *чєїир країцаре* Ит, *чєїир синòвице 3*, *чєїир кхєри* Ми,

б) *їєї ирїїїју* СК, *шєс вòлòва* Ч, *шєс месєци* СЦ СК, *дєвєїи кòња* Ђ, *дєсєїи макова* Т, *дєсєїи лўди* се *òжєну* Бк, *једанєс сїїи* Сн, *чєїирнаїз дїна* Дб, *чєїирнєс комада* Ђ, *двїєс комада 3*, *їридєс месєци* СК, *сїò динїра* Цп, *двєсїи фїїи* Ф, *шєсїи квадїїи* Ж,

їєї јїја Ит, *сєдїмнєсї јуїїара* СК,

їєї слўга Ф,

чєїир-їє дєвòјїа кòмїїнски Пе, *шєс квòчїа* Бш, *шєс нєдєља* Чј, *òде* су *изгòрєли* *òсам кўћа* Кн, *двїнаїс лїїри* Сп, *їєїнїїз гòдина* СК, од *осїмнїїс їòла* Ч, *двїєз гòдина* НБ, *їриєз дўша* Пе, *їєдєс кїла* Т, *сєдїмдєсїи їїїа* Ми, *їрисїи нумєри* Ф,

їєї кхєри НБ, *їєї улучїди* Ђ,

сєдїм дўжї СК.

Запажа се да у мушком и средњем роду у предикату готово увек стоји маскулински облик множине на *-и*, док атрибут, за који имамо само две по-тврде, има завршетак *-а*: *моја два сина*, *два годишња слуге*.

1030. Именица *браћ*, која уз бројеве од 2 до 4 долази у класичној бројној конструкцији, јавља се уз бројеве од 5 надаље у облику Гмн *браћа*:

йѣш браћа Ит Ме, *йѣд браћа* Ч Ф СЦ Пд СК, *йѣш-шѣз браћа* НБ, *шѣз браћа* НБ, *сѣдам браћа* СК.

1031. Именица *дѣше* у бројним конструкцијама долази у генитиву ко-лектива *дѣца* (*дѣца*, ређе *дѣце*), с којим се везују збирни бројеви од *двоје* до *чѣтворо*, односно *йѣшоро*, и кардинални бројеви од *йѣш* надаље:

двоје дѣца Ил Ш Мђ, *двоје дѣце* Ит, *двоје-шрѣје дѣца* Бк Е, *шрѣје дѣца* Ф НБ, *шрѣе дѣца* Бк Нз Е, *шрѣје дѣце* Ш ЈТ, *сѣринини шрѣје дѣце* СК, *чѣтво-ро дѣца* Нз СЦ Сн, *чѣтворо дѣце* Ш Дс, *чѣтворо јел йѣшоро дѣца* Ит, *йѣшоро дѣце* НБ,

йѣ дѣца Ч Пе Т Ме Км, *йѣ дѣце* Ч, *йѣш-шѣз дѣца* Ит Т, *йѣш-шѣз дѣце* Ђ, *шѣз дѣца* З Ме, *сѣдам дѣца* Бк, *сѣдам-ѣсам дѣца* Ђ, *ѣсам дѣца* Ит Ф, *дѣсеи-йѣшнајс дѣца* Ф, *јѣданѣсѣи дѣце* СК, *чѣшрнѣјс дѣца* НБ, *йѣшнајз дѣца* З НБ.

1032. Слично се влада и реч *друштво*, обично у значењу „чланови по-родице који живе у истој кући“ с том разликом да је сама именица у облику који је вероватно Гјд, а не Гмн:

Ја љмам двоје друштва Мђ, *двоје или шрѣје друштва* Ф, *шрѣе чѣтворо друштва* Ит, *чѣтворо друштва* Е,

нас йѣш-шѣз друштва Ки, *шѣз друштва* Пе, *шѣ-сѣдам друштва* Ж, *сѣдам-ѣсам друштва* мѣж да јѣду Ит, *ѣсам друштва* Ф, *дѣсе-дванајс друштва* Ил, *дванајс-шрѣнајс друштва* З, *йо йѣшнајс друштва вр.ли* Ил, *два-дес йѣ друштва* З.

1033. Именица *кѣла*, у облику генитива *кѣла*, слаже се с истим броје-вима:

двоје кѣла Бк Ж Сф Ф Ме Км СЦ Ки Пд, *шѣро двоје кѣла* Ки, *на двоје кѣла* Бш, *двоје нѣви кѣла* Е, *двоје кѣла крашѣки* Км, *ѣдѣду двоје кѣла јел шрѣје* Е, *двоје-шрѣе кѣла* Ит, *шрѣје кѣла* Ж Цп Ме Ми, *шрѣје кѣла йсѣред њѣга*, *шрѣје кѣла за њѣм* Бд, *сас шрѣје кѣла* НБ, *шрѣје дѣгачѣки кѣла* Ми, *на шрѣје кѣла* Ме, *чѣтворо кѣла* Ме, *йѣшоро кѣла* Ил Ф Ки,

йѣш кѣла Ж Ме, *шѣс кѣла* Ме, *Јма йо сѣдам кѣла* Сф, *сѣдам кѣла свашѣѣва* Ит, *дѣсе-дванајс кѣла* Ф, *јѣданѣсѣи кѣла* Бш.

У косим падежима збирни бројеви су променљиви:

саз двоји кѣли СЦ, *Јѣбука* (прстеновање, веридба) *се йрѣви з двои кѣли*, *мѣже и с шрѣји* Е,

одоуда и *Немац* (из причања добровољца из Првог светског рата) Ми, *Окуји Рус љуцаиши, ља шући Ф.*

ИЗРАЖАВАЊЕ УПИТНОСТИ

1037. У питањима која траже одговор о чињеничности предиката („да или не“) у банатским говорима се употребљава речца *л(и)*, али је обим њене употребе знатно смањен:

Та речца, најчешће сведена на *л*, додаје се на облик предиката готово искључиво онда кад се он завршава вокалом:

Би л ја мдог? Бш,

Волѐ л ше? Бш, *Волѐ л да се разговара?* Сн, *Волѐмо л?* НК : *Волѐш ли?* НК,

Доџада л се момку? Пд,

Знаше ли? Ч,

Иде л дигод? Сн,

Има л шидго да јѐм? Ит, *Има л кдлеба?* Ж, *Има л шѐмо вина?* Цп, *Има л бува?* Ф, *Има л чѐшир саџа?* Е, *Има л сѐд вѐде?* Е, *Има л кѐи?* Е, *Пиџа је има л вѐљу* Ме,⁷⁶⁹ *Има л кѐга?* Ми Мо, *Има л шѹ крѐча?* Мо, *Има л мѐдог вѐјске?* Мо, *Да вѐди има л шидгођ за јѐсти* Сн, *Има л шѐмо вѐде?* Сн, *Има л кѐи чѐвек* НК, *Имамо л?* НК, *Имаше л?* Е,

Јесѹ л урадио? Ф, *Јеси л?* СК, *Ниси л био?* Ит, *Је л га идзно?* Ит, *Је ли био Јѐва?* Ит, *Је л било џако у свѐчију кѹћу?* Ф, *Је л у шебе машина?* (= шибице) Ф, *Је л слѐбодно коринђаџи?* Е, *Је л са сунца* (тј. са сунчане стране) Иђ 9, *Је л љстина да ше ѓн ударио?* Бш, *Је л ид вољу?* Ки, *Је л џѓ сѹварно џако?* Пд, *Јесте ли зайисали за куџину?* (тј. податак о значењу те речи) Ф, *Јесу л кѓњи идџковѐни?* З, *Јесѹ л џукли?* Пд,

Јѐше л грѓжје? Сн,

Мисли л се Бѓбина маџи уџрнџи? Ђ,

Мѓгу л дѓћи? НК, *Мѓжѐ ли?* Ит, *Мѓжѐ л?* НБ, *Мѓжѐмо л?* Е,

ља се мѓслим ѓћу л џи кѓсти Ит, *Јѓ се љѓшим ѓћу л дѓбити радњу* (= посао) Ит, *Оћу л се љрѐвариџи?* Пе, *и љиџали ѓћѐ л да се љда* Ит, *оћѐ л з ѓџог мѓмка* Сф, *Пиџај Пѓвѓла оћѐ л да се брѓја* Ф, *ѓћѐ л нѐџе?* Ф, *ѓћѐ л дѓћи кѓгод?* Ф, *Оће л дѓћ скѓро?* З, *ѓћѐ л зрѐџи скѓро?* Ме, *оћѐ л дѐвѓјка љѓћи* Ме, *Сад нѐ знам оћѐ л мѓћи* Сн, *ѓће л да дѓђе* Ђ,

Сѐћа ли се? Ђ,

⁷⁶⁹ Зависноупитне реченице понашају се у знатној мери као остала питања, због чега их увршћујемо овомо. Уп., међутим, констатацију на крају т. 1042.

1039. Постоји, међутим, и конструкција са *Да ли* (*Да л*), изгледа најчешће уз копулу је:

Да л ја знам Ж, Да л ви знаише? Ч,

Да л је шу кречено, да л је уређено Ит, *Да л је он кѹћи?* Ж, *Да л је шѡ ѡре било?* Ж, *Да л је он?* Цп, *Да л је шѡ шако?* Пе, *Да л је сѡд ред?* Ф, *Да л могу?* Ф, *Да л је шѡ долѣко од Нѡвог Сѡда?* НБ, *Нисам сигурна да л је шѡ шѡѡг брѡша или је шѡѡг* Бш,

Да л ѡзнѡјѣше ѡног ѡустѡг Мѡксима? Ф,

Он глѣди да ли рѡнглујеш сѡш Ит.

1040. Речца *ли*, увек неокрњена, додаје се понекад, заједно с упитном заменицом или прилогом, уз реченицу формулисану без упитности, да би се обележила несигурност или недоумица у вези са тврђом:

Бѡ у Врѡнево, дѡ ли Ит, *Изѡје Вѣљко, Ченѣјац, Клѡричан, шѡѡ ли* Ит, *Нѣ могу да ѡзнам јел се мѡло смркло, шѡѡ ли*, *нѣ могу да ше ѡзнам* Ит, *ѡѡ-шрѡ дѡна, шѡѡ ли* Ит, *Јѡш смо сѣдили, јѡш дѡн, шѡѡ ли* Ит.

Речца *ли* може се додати уз упитну заменицу и у упитној реченици, обележавајући недоумицу:

Шѡѡ ли је шѡ било? Пд.

Окрњена варијанта те речце додата је у

Ту се осѡгурава јеси бѡ на радњи, нѡси л Ит.

Удвојено је *л(и)* у *Јелѡл?* Ф (неколико пута).

1041. Речца *ли* по правилу не стоји иза консонанта. Ако се не употребе конструкције са *да л* или *јел*, питања о чињеничности предиката у првом или другом лицу презента имају исти сегментални састав као одговарајуће тврђење:

Вѡш кѡко мѡј ѡѡѡц ѡрѡѡѡ шѡ? Бч, *Видѡш да си ѡрѣварио ѡвог чѡвека?* Бк, *Тѡ дѡје шѡко, видѡш?* Ит, *Еѡѡ видѡш?* Цп, *Видѡш кѡко шѡ звѣчи?* Ф, *Видѡш шѡ шѡѡју шѡѡу?* Ф, *Душане, видѡш шѡ, чѡѡ вѡздух ѡѡн нѣчега* Км, *Видѡж да се осѡѡѡ?* НБ,

Пѡѡа ме знам влѡшки Ит, *Бѡ код Брѡнка, знаш?* Бк, *Знаш, дѡѡјко* Бк, *Знаж дѡ смо бѣгали?* Бк, *Знаш кѡко је?* Бк, *Знаш шѡѡ?* Ш, *Знаж дѡ је шѡѡѡѡѡ?* Ит, *Знаш кѡкви је нѡш нѡрод?* Ит, *Знаш шѡ* Ит, *Знаш шѡѡ рѡду с ѡѡи крѡѡѡѡѡѡ?* Ж, *Искрен млѡго, знаш* Бч, *Прѣчани, знаш* Бч, *Сѡѡ ѡѡ ѡѡѡѡло, знаш* Цп, *Кѡже: „Знаш шѡѡ сам дѡѡѡѡѡ?”* Т, *А знаш шѡ кѡко је било шѡ?* З, *Знаш кѡд сам ѡѡѡѡѡѡ?* А, *Знаш кѡко је шѡ сѡѡѡѡѡѡ?* Км, *Жѡѡѡ сам дѡѡѡѡ, знаш кѡко?* Мо, *Знаш шѡ шѡѡ је шѡ?* Мо, *Знаш кѡме?* БА, *Знаш шѡ да је сѡѡѡѡ ѡѡѡѡѡѡѡѡ?* (изговорено 19. 10. 1950) Сн.

Да видѡмо имѡм сѡѡѡи Бш, *Кѡже мѣни: Имѡм ја касѡѡѡѡѡѡ?* — *Имам!* Сн, *Нѣ ѡѡѡѡ имѡш шѡ* Бк СК, *Имѡш шѡ нѣког шѡѡѡ чѡвека да га доведѣмо?* Ит, *ѡа га ѡѡѡѡ: „Имѡѡ бѡн?”* Ит, *Имѡш вѣѡѡ?* Ф, *Имѡш вѡѡѡ?* А, *Имѡш*

сѣи кòјог? Е, *Имѣи* сѣиѣни двѣ динара? Км, *Имѣи* кòга? Ки, *Имѣи* нòж? Сн, *Имѣж* брѣсу? Сн, *Имѣи* кљѹч од вѣшег сѣѣна? Ћ,

Он ѣм ѣрѣво мѣне да ѣиѣа да вѣди *јесам* јѣ ѣѣј ѣиѣ ѣрѣба Ит, *Исѣиѣиѣа* ме кѣи сам нѣруково и *јесам* ѣкѣиѣван вòјник Ит, *Нѣсам* јѣ ѣиѣо (= зар нисам, нисам ли) ѣѣбе да не дòлазиш? Ит, *Јесам* бѣла у зѣдругу? Ф, *Јесам* јѣ бѣо óде јел нѣсам? Ми,

Можѣи да свѣдòчиш? Ф, *Можѣи* ѣи да чѣиѣиш? Ф, *Можѣи* га ѣи курѣѣѣѣѣиш? Ф, *Можѣи* дòћи код мѣне? Км,

Оѣи ме јел нѣиш? Мђ, *Оѣж* да кòсиш? Мђ, *Оѣи* д ѣдеш? Ит, *Кад* је вòлеш, *оѣж* да ѣи бѣде девòјка? Ит, *Оѣж* д ѣдеж да вѣдиш? Ж, *Оѣж* да му ѣиѣнем? Ф, *Оѣи* ѣи сѣ мном? Ф, *Оѣи* мòћи да жѣѣиш? Ф, *Мòра* мѣиѣи ѣѹ да ѣиѣа: „*Оѣи* ѣи за ѣѣга?“ Т, *Ож* да и зòвем? Е, *Оѣж* да ми дѣиш? Км, *Оѣж* да ѣи ѣрòдам? Км, *Ои* ѣи, Сѣмо, дѣудѣна? НБ, *Оѣж* да јѣ ѣѣби дѣм сѣи? СЦ, *Је* ли, *оѣи* ѣи да бѹдеш мòје дѣѣе? СЦ, *Оѣи* јòш да јѣиш? Бш, *Оѣи* да дòђем? Ћ, *Оѣи* кѹѣиѣи сѣме? Дс,

Сѣѣи се кад је óно ѣѣкло? Пд, *Сѣѣи* се кѣи смо вѣиѣи на кòѣе? Пд,

Чѹѣи, Сѣѣво? ЈТ, *Чѹѣи*? НК.

Упитност је овде обележена прозодијским средствима (померањем тонског тежишта ка крају речи, односно, код помоћног глагола, дезакцентуацијом), а такође и употребом пуне форме помоћног глагола и његовим смештањем на почетак реченице (тип *Јесам* бѣла ...).

1042. Речца л(и) често изостаје и иза презентских облика који се завршавају вокалом:

Вѣиѣ кѣко нѣје мѣран? Цп, Сѣд, *вѣдѣиѣиѣ*, кѣко је сѣд? Т, *Вѣиѣ* кѣко је óве гòдине? Ки, *Вѣиѣ* да мѣни нѣиѣиѣа нѣје? Мо, *Ѵво вѣиѣ*? Сн,

Знѣиѣ вѣ кѣко су ѣи дѣѣа ѣрѣчѣли? Ит, *Знѣиѣ* ѣиѣ ѣрѣѣѣада сѣѣѣрим чòвеку? Ж, *Тò* је бѣла жѣиѣиѣѣа, *знѣиѣ*? Ф, *Знѣиѣ* ѣиѣ, гòсѣѣја? Сн, *Знѣиѣ* вѣ ѣиѣѣ сам јѣ дòшò? Ф, *Знѣиѣ* вѣ ѣиѣѣ су дòдòле? Е,

Имѣиѣ јòж брѣѣе? Ит,

Јеси вѣдиò мòг Лѣзу? Бк, *Јеси* бѣо скòро у Вѣѣѣѣ? Бк, *Јеси* за вѣиòм јел за рѣкиѣом? Бк, *Кѣжѣ*: „*Јес* дòшò?“ Нз, *Тѹ* се осѣгѣрѣѣѣа *јеси* бѣи на рѣдѣи, нѣси л Ит, *Јес* ѣи гòвòриò са зѣдругом? Мђ, *Јеси* вѣдѣла, *јеси* вѣдѣла? Ит, *Шѣѣ* е, кѣжѣ, *јес* ѣи глѣѣ? Ит, *Јеси* ѣи ѣѣмѣѣан? Ит, *Сѣѣѣри*, *јеси* глѣдѣан? Ит, *Јеси* дѣò да јѣду òвѣѣама? Ф, *Јеси* дѣла ѣиѣиѣѣама? Ф, *Јес* ѣи нѣиò ѣвòју ѣиѣу? Ф, *Јеси* сѣла нѣз мѣне? Ф, *Јез* дòшѣла ѣи? Е, *Ѵј*, *јеси* òвѣрò? Е, *Јеси* ѣѣѣбиò? Е, *Јеси* бѹдан? Км, *Јеси* ѣраниò? Км, *Си* се вòзѣла ѣи кѣдгòд? Сп, *Јеси* зѣѣѣѣò ѣи Сѣѣѣѣу сѣѣѣрòг? Км, *Кѣжѣ*: „*Јес* ѣи лѹдò?“ Бш, *Јеси* дòшѣла ѣи бòмбòне? Бш, *Јеси* нѣѣѣѣѣа зѣдѣѣѣѣѣ? Бш, *Јеси* дòбрò нѣѣѣѣѣа? Бш, *Јеси* га вѣдиò? Ки, *Јеси* вѣдѣла? СК, *Јесмо* је дѣѣѣѣ сѣд óде? Ф, *Јесмо* гòѣиòѣи сѣд? Сн, *Јесѣиѣ* се вѣ сѹмѣли вѣѣ? Ит, *Јесѣиѣ* ѣрѣма рѣкиѣи? Ит, *Мòмѣи*,

јестѣ сви Срби? Ит, *Јестѣ* били код мог браћѣ? Ит, *Јестѣ* ви ѿд написали? Ж, *Јестѣ* јавили овѣм да се јави? Цп, *Јестѣ* ви намѣстѣили крѣветѣ ѿамо у собицу? Ф, *Јестѣ* ви ручали? Ме, *Сѣ* је сликали? Сп, *Јестѣ* иисали Греду? Бш, *Јестѣ* за ракијом јел за вином? Ки, *Јестѣ* чули, људи? Пд, *Јестѣ* изнѣли? Сн, *Јестѣ* се ѿдсваћале? СК, *Јесу* се нашле маказе? Ит, *Јез* дошли ѿи? Е,

Оћу моћи урадиѣи? Ф, *Оћемо* ѿраѣиѣи ѿај ѿрѣшен? Пе, *Оћемо* нѣга наћи кѣћи? Ми, *Оћѣмо* клаѣи? Мо, *Оћѣте* ви ѿд? Ж, *Оћѣте* ви доћи? Ф, *Оћѣте* кафу одма или ѿдсла? Бш, *Оћѣ* са мном? Мо, *Оћѣду* уѣубиѣи и знаѣи? З, *Оћѣду* доћи? Ђ.

Овамо се прикључује и пример *Нѣ би ѿи* могло *ићи* са мном данас? Мо.

У овом материјалу преовлађују облици множине, који су у питањима са *л(и)* (т. 1037) слабије заступљени. Нарочито је значајно да овде нема ни једног облика З. лица јд. презента, док су у т. 1037 такви облици најбројнији. Забележићемо и то да упитни презенти глагола *видиѣи*, *знаѣи* и *чуѣи*, кад су употребљени као узречице за скретање пажње, никад нису праћени речцом *л(и)*. С друге стране, у зависноупитним реченицама предикати који се завршавају вокалом готово увек имају уза се ту речцу.

1043. Питања с упитним речцама као *да* или *зал*, с упитним заменицама и упитним прилозима слажу се по структури с онима у књижевном језику:

Да нис ѿи Јова? Ит,

Дѣ с се одждеро? Ит, *Дѣ* с се оддржо? Пе, *Дѣ* ћу ја ѿд да наћем? Ф, *ѿа* да *од* је црни чѣшаљ? Ф (други примери у т. 745),

Зал нѣ знаѣи? Пд (уп. т. 773) — консонант *л* дошао је свакако према јел „јер, или“,

Зѣшѣо ѿлачеш? Бш (уп. т. 772в),

Кѣкви с ѿи човек? Ит (уп. т. 522),

Кѣко да је имала дѣѣ кад је дѣвѣјка? Ит, *Кѣко* се ранили свиѣи? Е (уп. т. 771),

Коѣ кога је? СК (уп. т. 478–481),

Кѣјѣ је ѿвѣј браћѣ? Бш (уп. т. 553),

Коѣкѣ је ѿѣ машина? (уп. т. 523),

Кѣлко ѿмаж година? Ит, *Кѣлко* ѿмаѣ лѣбѣва? Ф,

Кѣ ћеш брѣз новѣца? Ф (уп. т. 747),

Одѣкле си ѿи? Ит (уп. т. 757),

Оѣкуд сѣд да ѿкѣм? Бк (уп. т. 757),

Шѣѣ одеш? Ш, *О шѣѣ* сѣѣ ѿраѣили салѣѣу? Ф, и *шѣѣ* ја знам А, *Шѣѣ* з дошо ѿѣ? Ки, *Шѣѣ* з одбио? НК,

Шѣѣ си ме ѿрѣварила? Бш.

ЕЛИПСА

1044. У живом причању понекад се изоставља предикат, што доприноси експресивности исказа:

Ома шулузину на крај и ђма ђри и сѣј Мђ, Оџанке и џајуче на ноге џа џакај џ коло Ит, Када смо ми ђчили кђћи на џџдне, а ја намериџен џа нѣвесџ џа срдиџ Ит, Како је ђн ђџио близо код нѣга, а Вѣла хџма џушкџ с рђмена Ит, Ђн на џу да сџџане, ђна џџчела џлакаџи Ит, У ђва саџа коње џ вршај џа џѣрај Ит, Сџђем се и џрђво у нђжњик Ит, Каџ су ђџзнали, ђни џџседаше на коње, џа за нама Пе, Кад из ђџе џлице, џџџ јѣдан амѣрички џрид наџ Бш.

Предикат је изостао и у реченици:

Ја би нѣга брџсом Км.

Понављање повратног се избегнуто је у примеру:

Ђна се нѣ жђри да лѣгне, него се жђри да наје Ч.

Речца *л(и)* није поновљена у примеру *Ђћѣ л нѣће?* Ф.

СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ВЕЗНИЦИ

1045. У овом поглављу у начелу се неће обухватити појаве у којима се банатски говори слажу с књижевним језиком и главнином наших дијалеката. Осврти ће се често тицати облика везника, чак и ако они немају особених црта у погледу значења или функције.

Паратакса

1046. Везник *џа* често повезује клаузе које стоје у сукцесијском, односно и узрочно-последичном односу:

Деџа кђју ђраје, џа се џџсвађу. Пђсле лђџамо и ми џа јѣмо Бк, Кад је бџло јѣданђс саџи, а ђн заџио џа рче Бк, Сирђмаси су бџли зађробљени џа с се молили да би и џџсџили Ит, Нѣма изђрађенога џа нѣма Ит, Ја сам бџо алђс џа сам свђџџа вџџио Бегејом З, Мђнула џа ђчла Т, Мђјђр џђђде коња џа ђде Г, џа сѣду џа рђду НБ, Прђклѣџ је џа кђне Бш, Иџе џа бѣриџе Пд.

Тако и *џћи џа џѣваџи Бк.*

Овим се везником у банатским говорима често повезују и придеви или синтагме у придевској одредбеној функцији:

Бџли су од вђне џа бѣли Бк, Дђгачке сђкње се нђсиле џа ширђке Ит, Када смо ми ђчили кђћи на џџдне, а ја намериџен џа нѣвесџ џа срдиџ Ит, ширђке џ џѣшене Ит, Бџо маџи џа ђѣбо Ит, Ђђине дђгачке џа са шлѣџови Ф, Чџсџио одевѣне џа свџлене мађаме Ф, џа џѣчѣна џа мѣкана Ф, џзана џа дђгачка Бш, Кђџа се рђка дђгачка џа ширђка Ми, Вѣлику кођу џма џа лѣџа

здрѣво НК, Кòлѣч ѹкисело *ѡа* лѣй *ѡа* вѣлик *ѡа* шѣки СК, *ѡа* су били румѣни *ѡа* здрѣви СК.

У знатном делу ових примера *ѡа* има и појачајну функцију. Такав ефекат по свој прилици произлази из значења сукцесивности које овај везник иначе често има. Док везник *и* повезује квалификативе на немаркиран начин, овде они као да се слажу један на други, тако да последњи заокружује опис, који најчешће није емоционално неутралан.

Забележен је и мањи број примера где *ѡа* служи као поштапалица која олакшава комуникацију, а можда и ублажава оштрину тврдње:

ѡа дѡ Ил, *ѡа* да кѡко Мђ, Ё, *ѡа* нѡког нѡсам дѡро Сф.

1047. Судећи по материјалу, везник *ѡе* је познат само у тамишкој зони и повезује клаузе које стоје у временској сукцесији, обично тако да предикат претходне омогућује реализацију предиката потоње:

Дѡли им грѹнѡшове *ѡе* су ѡрѡвили кѹће Бк, Тѹ су шѣрѡли чѡѡоре с мѡр-вом, *ѡе* су ѡѡили Бк, Јѡ сам му дѡо нѡваца *ѡе* је ѡчо Ит, Сѡд му шѡљу *ѡе* се рѡни Ит, Подмеђу дрѡа *ѡе* и *ѡѡ* шѣра ѡрекрѡва Ит, Сма вѡѡак *ѡе* шѡѹцује шѹ шѡраву Ит, Дѡлазили *ѡе* су ѡѡкуѡвали Ит, Бѡле шѡѡсије *ѡе* су ѡђѡди ѡекли у шѡѡсији Ж, да су нѡки међали и кукурузно зрѡо у ѡѹшку *ѡе* су рѡстѡерѡли ајѡѹке Ф, Вѹкли црѡѡ *ѡе* грѡдили шѡѡлу Ф.

У реченици *Лѡђа ѡде нѡшѡраз ѡе ѡде* Ит клауза *ѡе ѡде* значи у ствари „у сваком случају“ (тј. лађа може да превезе путнике које нису примили у одредишној земљи).

1048. Саставни везник за негацију јавља се у три гласовна лика:

Не врѡди ни ѹбийѡи, не врѡди ни вѡзѡиѡи Ит, јел нѡсу свѡ ѡђѡди јѡднѡки *ни* бѡли *ни* ѡѡду бѡѡи Пе, Нѡѡе *ни* да кѹѡи *ни* да се ѡѹче, него сѡмо чѹва дѡнѡр Бш, Нѡма *ни* срѡма *ни* сѡѡѡда ѡређу ѡнима Мо,

Нѡѡи је ѹѡарила *нѡѡи* ѡѡѡвала Ж, *нѡѡи* зѡгрѡили, *нѡѡи* ѡѡѹбили Пе, *Нѡѡ* би бѡле ѡвѡе кѹћи, *нѡѡ* би бѡла гѡвеѡа кѹћи Сф, *нѡѡи* је смѡла дѡвѡјка кѡсѡи Ф, *Нѡѡи* је ѡн дѡвѡјку вѡѡѡо, *нѡѡи* је ѡна ѡѡга вѡѡѡла Е, *нѡѡи* ѡѡри нѡгу ѡ ногу Е, *ѡа* *нѡѡи* ѡн ѡма шѡѡѡгод, *нѡѡи* ѡна шѡѡѡгод СЦ,

Нѡѡѡи ѡѹшѡмо кѡи *нѡѡѡи* е кѡ ѡѡ ѡѡѡа Ит, *Нѡѡѡи* је у јѡдѡн *нѡѡѡи* у дрѹги мѡсеѡ бѡло Сф, *Нѡѡѡи* чѹн мѡж да ѡреѡѡѡѡш Сф.

У примеру *Нѡсу свѡ ѡђѡди јѡднѡки ни бѡли ни ѡѡду бѡѡи* Пе лик *ни* у *ни ѡѡду* је свакако резултат утапања дентала *ѡи* у африкату *ћ* (*ѡѡћ* > *ћ*, т. 317). Додаћемо овде и примере *а дрѹги нѡсу бѡли нѡѡи ѡѡѡари нѡѡѡи кѹѡари ни кѹћи ни* код вѡјске Ит, где се у истој реченици јављају све три варијанте везника.

1049. Место раставног везника *или* најчешће се говори *јел*:

јел ѡѡж да га јѡш јел дѡј мѡне Ил, *ѡсам дѡна јел шѡз дѡна* Ил, *јеси за вѡѡом јел за рѡкѡјом* Бк, *мѡса јел кѹѹса јел ѡасѹѡа* Бк, *мѹзла крѡѡу јел ѡѡѹ* Бк, *ѡѡу за дѡвѡјку, јел ѹ дрѹго сѡло јел у ѡѡо* Бк, *чѡѡѡѡр јел шѡс кѡѡа* Бк, *јел*

Знатан број примера за везник *а* налази се у т. 954 у пасусу који илуструје употребу аориста у реченицама с тим везником.

1052. Везник *али* јавља се редовно у синкопираном виду:

вѣди ал н узима нà ум Ит, ја сам сàмо вѣдио Петѣриковића на визиѣа-цију, ал да је он шѣѣ ѣрослòвио за мène — нѣшѣа Ит, и шѣко сам се ја с њѣме ѣогòдио, ал кàтѣ сам ја òчо на визиѣацију Ит, бѣло е нàс вѣше, ал из дрѣги сѣла Ит, јел с кòли јел с кàруцама, ал сѣвише с кàруци Ж, ал ја сам òро с òшѣм Пе, Ишлѣ би, ал нѣ знàмо òћелмо и нàћи Ме, Имам, ал нѣ знам òѣ Ки.

1053. Навешћемо овде неколико примера асиндетске паратаксе:

Шѣсѣи дàн òн òшо, кòсио сѣно Мђ, Зàтѣчем њѣга, њѣгову гòсѣоју и свàју з àсѣàл, ѣгру кàрѣе Ит, Сам ѣрòдо шàј, òвај сам кѣио Ит, А бѣла је òбðра лòвкиња, ишла за зѣçове с лòвçом Ф, Ишо ми је ѣмàго Сп, Оѣравише òни мènѣкана, òбукоше НБ.

Хипотакса

1054. Широку употребу изричног везника *да* илустроваћемо мањим бројем примера:

Òни су вѣдли да òне ѣграду кòло Бк, Чѣјем да ми кàжу Ф, Нѣсу знàли да кѣву Т, Чѣо да надòлази вòда у Тиси НБ.

Чест је и изрични везник *ди*:

Вѣдио жѣнску ди се кѣа у вàлов БК, Дàнас чѣјемо ди млòги кàжу Ит, А шàмо и кѣће и шѣме, вѣдимо свѣѣ ди òди Ит, Тò сам разѣмо ди је кàзо Ит, Чѣјем ја ди дрѣги гòвори Ит, Чѣјемо ми изнѣѣра ди лѣа Ит, И чѣсѣо ћеш чѣѣи ди зазвòни звòнçe Ит, Слѣшò сам òѣ сѣàри ди кàжу Цп, Слѣшò ди су сѣàри гòворили Ч, Тò смо слѣшали ди кàжу Е, Слѣшò сам ди гòвору Ми, Чѣо сам ди гòвору Ки, Чѣјем сàд ди вѣ кàжеѣе Мо.

Релативне реченице

1055. Још чешће него заменица *који*, у релативним реченицама јавља се везник заменичког порекла *шѣо*:

Òни глѣду сàмо ѣа се смѣју од нàс кòди ѣòврћемо Ит, Дòћеду òви дрѣги сви сѣлàци кòди су већ бѣли, ѣѣшу ме Ит, А òна звòжђа кòја су òбѣла, ѣма и кà^м мòја рѣка Ит, Кàтѣ су зàјуѣра òòшли кѣћи кòди су сѣноћ рàдили Ит, А òви кòди су òѣ ѣрѣ, кàжу Ит, òвај кòди ће бѣѣи кѣм Сф, ѣма шѣ òѣца кòди нѣ мòжеду Бш, Дà òѣци кòди корѣнћу СК;

Млòго ѣма шѣо сѣрàдаду у ѣрàвду Бк, Бѣло е шѣо су ѣмали вѣше Мђ, ѣѣ шѣо ћеду вѣше Ит, од ѣѣки Карѣѣòнови шѣо се зòведу Ит, Гѣрне нѣким од òви шѣо су у канçалàрију сѣò крѣна Ит, ѣѣ шѣо су òòшли у сва-

шове Ит, *Питам* и *оне шито* вучеду неизраћен *шитоф* Ит, *шај шито* сјава нџ мене Ит, *Моја девојка* (= кћи) *шито* је удаћа у *Кларију* има четиридесет осам година Ит, *кайетан* *шито* је имо преко целе сјанице Ит, *Тај шито* је очо, *шај сад шајка* Ж, *Шта ће онај радиши шито* вас идсго Ч, *Сиремићу* овим једним малм и овима *шито* идеду у школу Ф, *Никад више то* не биде *шито* је било Ф, *ша вода шито* се преуравила (= припремила) Ф, *машина шито* врше Ф, *Воја* је био *шај* чобан *шито* је први дошо Ме, *Видла* сам момка *шито* је био у бирш СЦ, да не будеду од *оши* *шито* се крсиду са шаком Чј, да не би идши онај *шито* је кћи Чј, *диви зец шито* е у *поље* Бш, *ши шито* правиду бурде Бш, *браш негов, шај шито* е у *Нови Сад* Бш, *прећица шито* се закойча Бш, *један лекар шито* га замењива Бш, *ши шито* кјују *ше* лутрије Бш, *ајчари шито* нахериву зецове НК, *шај шито* нас је водио СК.

Заједничко је обема врстама примера то што у њима зависна клауза има атрибутивну функцију, а не апозитивну. Изгледа чак да апозитивних односних клауза нема у овим говорима (а можда и у многим другима?). Међу речима на које се односе наведене зависне клаузе преовлађују именице са значењем живих бића, најчешће људи. У свим примерима осим једнога са заменицом *који* (... од нас кои поврћемо ...) зависна клауза се односи на треће лице једине или множине. Место именицом, управни појам се често обележава анафорском заменицом (*овај кои ... ши шито ...* итд.), а у неколико случајева се подразумева (*Каш су ... дошли кући кои су ... радили; Има шито сирададу; Било е шито су имали више*). У изнесеном материјалу заменица *који* увек је у номинативу, а такво значење налазимо редовно и у наведеним реченицама са везником *шито*.

1056. Има, међутим, и много примера где је *шито* еквивалент зависног падежа заменице *који*. Падежно значење се понекад показује додатним обликом личне заменице трећег лица (евентуално у синтагми с предлогом), док у већини примера то значење остаје на нивоу имплицитног:

а) *ше шито* су њим доузели СЦ;

Они очли ша јавили *ши*м *шито* су га убили Ф, *заћко* — *шито* га сваки *привари* СК (информатор објашњава шта значи реч *заћко*);

гвоздењак, *шито* се кјува у нега, у *риш каш* се иде, *аласи* Сф, *Водили смо волове шито* смо *брали* на њи Ч, *лошаца шито* се меће лебац у *њу* Ч;

моја шогорица *шито* се *Урош* кјува ш *њоме* Ит, *Је л то шај* момак *шито* се *шетала* ш *њиме* Бш;

б) *ова јасла шито* једу *коњи* Ит (из њих), *сјсе* (на виме) *шито* иде *млеко* Бш;

Другим доносу неизраћен *шитоф шито* *шрѣба* да *раду* Ит, *Има оне гајде шито* *зоведу* *свируле* Ит, *брдило шито* *шкаду* *жене* Ит, *Она кјушија шито* се *сб* *носи* у *поље* Сф, *Шифонер* је онај *високи шито* *вешаду* *одело* Ме, *баграч шито* се *идиу* *чварци* Бш, *хердан шито* си *добила* Бш, *шјуа шито* *сидју* *кола* Бш (акузативна значења. делимично у вези с предлозима);

Кòд њи нѐма на свѣту живòтииње штио нѐ ју Пд;

Нàђем нòж штио се сече сѐно Бш, држàлица штио се шуче Ч, Тò је прѣслица штио прѣду жѣне Ч, пòводац штио се вѣже коњ за јàсле Ф, ко̀лац штио се сѐно нòси Ме, у̀же штио се вѣже шулај (кукурузòвина) Ме, рѣшѣтио штио се сѣје жштио Ме, Ѐма чу̀нак штио се шкà Бш, вàрјача вѣлика штио се чòрба мѣша СК, òно штио се лѣбац мѣси Ит (инструментална значења).

Помало изненађује што се у оваквим случајевима употребљава непроменљиво *штио*, а не заменица *који*, чији би падежни облици лако могли показати сва наведена значења. С друге стране, логично је што се у овом материјалу зависна реченица обично везује за именице које значе ствари. У овде заступљеним значењима зависних падежа управо се такве именице најчешће јављају. Иначе, односна реченица овде се увек односи на треће лице. Управни појам је ту редовно експлицитно дат, најчешће у именичком облику, ређе у форми анафорске заменице.

1057. У банатским говорима јављају се и релативне клаузе постављене на почетак реченице, и то тако да релативна заменица или везник стоји на првом месту:

Кòи òће да прòда, мòш прòдайти сàмо òсам лàнаца Ф, Кòме су прòйале, шим нѣће пѣлцовати Ф, Кòме је прѣйало (= припало), шим су òдузели Ф, Кò је òбòио пòлутину, шим је шòлика дàтиа ливада као òвим штио рма сѣсију Км, Кàко п̀лѣиу кòриѣ, шàко се п̀лѣиу шѣ òграде Бш, Штио није нѣ за кàкву пòтребу, шò Штиòд исече на п̀рчàд Бш, Штиò је кòме су̀хено, од òшòг ће да умре Ки, Кòи је лòйиу шòро, шàј дà његовим другàру Мо, Кò је мѣне кр̀стио, јà сам шòм нòсио НК, Кòјег у̀вãишмо, шàј бидне шàйац СК.

Овакве конструкције, честе у старом српском језику, па и у књижевном језику XIX века, данас се сматрају одликом народног говора.⁷⁷³

Неграматички је склопљена, али је ипак јасна реченица

С кòим се др̀ужу, иду нà рогãь СК.

Ту је очигледно изостављена синтагма с њим. На сложенији начин остале су без конгруенције између својих двеју клауза реченице

Ѐма кòја је зàгребала (= одбегла момку) и дàњом Ит, А кòи су здрãви, п̀ушћа га нàйрѣд Ит, Му̀шки на Цвѣтии донѣсу в̀рбе кòју жѣнску пòшйијуу СЦ, Нòсило се и òде у Кр̀сйр кòја је рмала СК.

Временске реченице

1057. Основни везник је *кад* (код једног казивача из Ит и када):

Кад је òна сий̀гла, чòбани су шàмо, кѣре лãју Ил, Катѣ сам се довѣла, јà сам шò рàдила кòш свѣкра Бк, Кад је в̀реме изйишло штио сам бйò мѣсечар

⁷⁷³ П. А. Дмитриев, *Еще одно сравнение языка Вука Караджича с современным сербохорватским литературным языком*, ЗФЛ VI, 1963, 73–91.

Остїо з дѣто шїто њим је држава давала кредїтї дѣбар Ит, *Они се з дѣто* нѣ љушїу *шїто* мѣмак нѣће, *остїанеду* и дѣље кѣмишїе дѣбре Ме.

1063. Можда случајно, сви примери за узрочно *ди* у нашој грађи су из Ит:

А сѣд нѣће да ме љрїму ди нѣћу да остїанем мѣсечар; Мѣшїи њѣгова нїје шїла мѣне ди сам сирѣмашка дѣвѣјка; Черес шѣга ди је свїрац; Лѣйо смо се жївїли ди сам рѣдио с њѣговим шїром на машїну; Он се шѣлаши ди сѣди вїла ш њѣни кѣрама.

Уп. рум. *unde* „где“ и у значењу „зато што“.

Узрочно значење преовлађује код везника *кад* у примерима:

Чѣс вѣма кад вї вѣлѣше Бк, *Кад* нѣ могу да рѣдим љїно, нѣ шїреба ни д љмам Бк.

Погодбене реченице

1064. Везник *ако* често гласи *око*:

око је болѣснїк СЦ, *Око* се шїашї (= тапше), *шїашї се* с дѣба дѣна Ме, *ок си нѣшїто љрѣдо* СЦ (joш неколико примера у т. 131).

Почетно *а* чува се у примерима:

Ако нѣћеш да му рѣдиш, *он шїе* извѣде љ љѣе Бк, *ак* је нїко Ит, *ако* н љрѣду нїшїта Ф, *ако* љма шїѣгодеана Ф, *ак* узмѣгу Ф НК, *ако* нїје дѣвѣјка дѣнѣла Кн, *Ако* грди, *ѣнда* грди Пд, *ако* шїи лѣжем НК, *ако* ја њѣму нѣћу рѣдишїи НК.

На основу расположивог материјала стиче се утисак да је ареал облика са *о*-ограничен на кикиндску зону и најсевернији део тамїшке (конкретно Ит).

Више материјала о погодбеним реченицама в. у т. 992 и 993, па и 611 и 612.

Допусне реченице

1065. Везника *и*ако и љремда овде нема, употребљавају се *макар* да и *манда*:

макар да нїје мѣј дѣшїц шїамо Ил, *макар* да е кѣква зѣмѣа, нѣ може Ит, љма шїѣ и сѣд *макар* да нѣма ревѣне Ит, *макар* да зѣшїи кѣлко, нѣвек се нѣшїуни Ит, *Макар* да дѣш, нѣ можеш Ит, *Макар* да ми остїане љїва нѣузорана, ја нѣћ д љдем да рѣдим Ит, мѣра да рѣди *макар* да га бѣле Сф, *макар* да је кѣко гѣздачка кѣћа Пе, *Чїчак* *макар* да је шїѣлики, жїшїо је вѣће Ф, *Макар* да нїје њѣна вѣља, љграбїу је Ф, *Макар* да сам љїјан, нѣ грдиш жїѣну Ф, ља *макар* је нѣ видла Ф, *макар* да е бїо рѣш Ми, *макар* да је сирѣма *макар* како Ми, мѣне мѣи љшїшїујѣду *макар* да нѣмам шїѣлико зѣмѣе да остїа-

вим Сн, *ка́жи да је узорано макар да није Сн, зовѐм је макар да је није и́раво НК;*

двѐм ћемо да́иши, *манда је ску́иљи Ит, Израђено свако звѝжђе, манда е нѐ знам какво, шѝ се нѝси Ит, Чѝвек је ма́нда је ко́ Ит, Није шѝо да ўзме дѝвѝјку манда е како бѝла бѝгаи́а Ит, Ма́нда га е ко́и дѝбио, нѐ би ўмо да ѝбра́ди Ж, Манда ми је ко́леба, сам да је чѝсти́о З, То родбѝна нѐће да и́ригази шѝу дѝвѝјку ... ма́нда зна да је нѐћеду ўзѝи́и Ме, Мо́рам да нѝћим с во́лови, ма́нда је кѝша, ма́нда је шѝа́ Ки, Манда је и́ањ шѝа́ки, ја га ўдарим Ки, Сѝди на ко́ла, нѐ иди до́ле манда је каква зи́ма Мо, Ма́нда нѝсам крѝва бѝла, а шѝи си ме шѝу́ко СК, манда је Ср́бин СК, ма́нда је бра́ише ко́ СК.*

На основу ове грађе рекло би се да је макар нешто обичније на југу, а ман на северу. Међутим, распоред ових облика у суседству даје обрнуту слику: И. Поповић у Бачкој бележи макар да, макар шѝо,⁷⁷⁶ а П. Ивић на југоистоку Баната ман.⁷⁷⁷

На крају т. 977 наведен је по један пример за везнике макар и ман ван споја са да. Уп. и *Врће шѝе на́шраг ма́кар шѝо си и́рѝшо н ѝшѝу сѝра́ну Ит.*

1066. Са допусним реченицама донекле су сродне оне са везнички употребљеним буд:

Бу́ци глѝу́ав, јѝш нѝси ми́ран СЦ, Буд сам гла́дан, дѝбио сам јѝш ба́и́йна СК.

Поредбене реченице

1067. Везник *а* немоли за појачану неједнакост забележен је и овде:

И за дѝбро се и́цѝи́о жѝли, а не́кмоли за крѝи́ћену дѝшу Ф.

Пример *Ра́ду љѝди шѝо дѝеду а ка́моли бѝжја во́ља* Ит специфичан је утолико што синтагма која долази иза *а ка́моли* није конгруенцијски уклопљена у реченицу.

⁷⁷⁶ Госп. 242.

⁷⁷⁷ Херски 343 и 348.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Заједничке особине банатских говора

1068. Да би се могао сагледати степен компактности једног говорног подручја, а такође и да би се могло одредити његово место у ширем кругу дијалеката истог језика, потребно је пре свега утврдити заједничке особине свих (односно, у појединим случајевима, скоро свих) говора датог подручја.⁷⁷⁸ Набројаћемо овде оно што у том смислу даје ова монографија, не улазећи у приметан и несигуран посао око класификације особина по значају, историјском, статистичком и структуралном.⁷⁷⁹

- 1) Изразита тонска висина слога непосредно иза узлазног акцента (т. 2),
- 2) Трајање вокала под кратким акцентом, нарочито *ʌ*, веће је него у већини других говора, што тангира и размеру према трајању дугих вокала, као и према трајању неакцентованих (2),
- 3) Непренесени акценти под одређеним околностима јављају се релативно често (типови *земљорађеник*, *йољойривреда*, *йонёко*, Гмн *Србијанаца* итд., 4–7),
- 4) Честа промена *ʌ* акцента у *ʌ̃* у типу *йедёз гёдина* (6),
- 5) Релативно често чување силазних акцената ван првог слога у страним речима (типови *ийекуланй*, *колонйста*, *церемонија*, 7),

---

⁷⁷⁸ Понекад је тешко проценити на основу расположиве грађе да ли нека особина изостаје у неком мањем делу подручја. Овде су с разлогом уврштене и такве особине ако је извесно да су оне познате великој већини месних говора. Ово се, уосталом, односи на мањи део појава. Треба осим тога напоменути да се знатан део особина јавља факултативно, у појединим говорима или у свима. Разуме се, и такво стање спада у карактеристике подручја. У списку који следи то ће бити истакнуто сваки пут кад је алтернативна ситуација знатније распрострањена, а нарочито ако је двојство заступљено на целом подручју.

⁷⁷⁹ У списак ипак нећемо укључити појаве које су заједничке скоро свим штокавским говорима, тако да нису карактеристичне ни за један ареал. Овамо би спадало нпр. *о* место рефлекса слововног *л* у *кобасица* (т. 124), испадање *и* у множини императива (193), испадање *в* у *дигнем* (205), испадање *л* у *човек* (205), промена *сѣ* у *шѣ* (321), футур типа *доћу* (603), енклитика *би* у свим лицима потенцијала (611), глаголи *дѣрати* и *ждѣрати* по II врсти (624) и глагол *живиѣи* по VII врсти (634).

6) Снажно померање акценатског врхунца ка крају речи као знак упитности (типови *оћеш* 7 и *оћеш* 9, оба „хоћеш ли?“),

7) Појава ` место ` као обележје експресивне интонације (тип *бога ми*, 11),

8) Честа дезакцентуација одређених категорија акцентогених речи у реченици (14),

9) Често преношење силазних акцената с првог слога на проклитику у виду ` или ` (ипак сразмерно ређе него у другим говорима с новоштокавском акцентуацијом) — т. 16,

10) Делимично скраћивање послеакценатских дужина, на које утичу близина краја речи, као и квантитет и тон претходног слога (26),

11) Аналошко скраћивање дужина у наставцима флексије у одређеним положајима (28),

12) У начелу доследно скраћивање дужина у отвореном крајњем слогу (30–33), од чега се изузима факултативно чување типа *и ја* (53),

13) Дужина (понекад факултативна, а често и ареално ограничена) у низу наставака где код Даничића нема дужине (45),

14) Факултативно чување пред енклитиком дужине која је на слободном крају речи скраћена (57–59),

15) Факултативно дужење пред енклитиком (60–62),

16) Отвореност кратких вокала *е* и *о* у већини положаја (69 и д.),

17) Честа релативна затвореност кратког *о* уз лабијале и веларе (76),

18) Факултативна лака дифтонгизација *ѓ* иза лабијала и велара и на почетку речи (80–81),

19) Изговор вокала *а* често померен уназад (91–92),

20) Факултативна асимилативна назализација вокала уз назалне сонанте (103),

21) Факултативно обезвучавање неакцентованих вокала, по правилу у искључивом суседству безвучних консонаната (104),

22) Екавски рефлекс *ћ* у највећем делу морфема (106, али уп. 107 и д.),

23) Вокал *и* у наставку компаратива *-ији* (107),

24) Вокал *и* у *нисам*, *није* итд. (107),

25) Често *ни* < *није* (107),

26) Вокал *и* у *ди*, *нигде* итд. (107),

27) *и* место *ћ* у инфинитивној основи већине глагола VII врсте типа *видѣѣи* (107),

28) *и* у *гријоша* (107),

29) *и* у *сикира* (107),

30) *и* у *гњиздо*, *гњиван* (107),

- 31) *и* у *осим* (107),
- 32) *и* у *изриком* (107),
- 33) *-и* у ДЛ јд. типа *жени, газди* (107),
- 34) Лмн *-и(х)* код именица м. и ср. рода (107),
- 35) Наставци *-им, -и(х), -има* у заменичко-придевској промени (107),
- 36) Префикс *ни-* често место *не-* (109),
- 37) Неразликовање префикса *йрѣ-* и *йри-* (110),
- 38) *е* у *новембер, метер* итд. (116),
- 39) Аналошко *е* у *умрела* (119),
- 40) Радни придев *умро* с неслоговним *р* (119),
- 41) По правилу *јетјрова, свекрова* (121),
- 42) Чување у у првом слогу у позајмљеници *йруслуг* (122),
- 43) Група *ол* у *йолмач* (124),
- 44) Убачено *е* у *через „због“* (125),
- 45) *е* место *а* у *шивеѣка „шиваѣа игла“* (127),
- 46) *е* и у другом слогу речи *йечеш* (127),
- 47) *е* у *меуна* (130),
- 48) *о* у *долеко* и *обашко* (133),
- 49) *йоложник* или сл. са *о* у другом слогу (133),
- 50) *о* и у другом слогу прилога *ноћос* (133),
- 51) *а-* у *аргела* (136),
- 52) *а* место *е* у *йосла* поред *йосле* (136),
- 53) *и* у *маѣија* (138),
- 54) *е* у *колеба* (144),
- 55) *е* у *ленија* (144),
- 56) *а* у *йалико* поред *йолико* (146),
- 57) *а* у *јалав* (146),
- 58) *а* у *субаѣа, Субаѣица* (146),
- 59) у у *кустѣурница* (148),
- 60) у и у другом слогу речи *џуџукреѣ* (148),
- 61) у у *жаук* (148),
- 62) *о* у *близо* (1496),
- 63) Ненаглашено *-ао* сажето је у *-о* (152),
- 64) Често *кав* (поред *као, ко* и сл.) „као“ (152),
- 65) Факултативно *в* у несажетом *-ѣо, -ѣо, -ѣо*, које даје *-ѣво, -ѣво, -ѣво* (152, 154, 156),

- 66) *равник* (евентуално поред *раоник*) (153),
- 67) *сонице* (153),
- 68) *каван* „каљав“ (153),
- 69) Ненаглашено *-ео* дало је *-о* (154),
- 70) *Боград* поред *Београд* (155),
- 71) Ненаглашено *-уо* у највећем делу примера дало је *-о* (156),
- 72) *-уо* остаје несажетом у радним придевима састављеним од префикса под акцентом и једносложног корена + *-о* (156),
- 73) Сажимање у *Дђви* (157),
- 74) Сажимање у *сна̂* (160),
- 75) Сажимање у *мо̂г(а)*, *ѡ̂во̂г(а)*, *сво̂г(а)* (168),
- 76) Деси́лабизација *и* у *не јдем* (172),
- 77) Веома честа елизија вокала у префиксу (типovi *зогрене*, *зусѡиави*, *нисѡаван* итд.) (174),
- 78) Веома честа елизија вокала проклитике (типovi *ѡ идеш*, *н ѡме* итд.) (175 и д.),
- 79) Елизија у *ѡа онда(к)* > *ѡонда(к)* (175),
- 80) Често испадање *о* у *ѡ вај*, *ѡ нај* (180),
- 81) Факултативна апокопа крајњег вокала у сандхију, нарочито у речима с граматичком функцијом (183–187),
- 82) Апокопа *-и* у *чеѡиир* (185),
- 83) Разне апокопе и синкопе (190, 192–197), додуше у умереном броју категорија,
- 84) Синкопа у *ко́ко* (193),
- 85) Облици као *видла* много обичнији од оних као *видила* (193),
- 86) Факултативна синкопа *и* у радном придеву осталих глагола VII врсте (193),
- 87) Најчешће испада *е* у последњем слогу бројева као *двадес(ѡ̂)*, *ѡдес* и сл. (194),
- 88) Често *ѡѡ́ка* (194),
- 89) Обично *касѡи* место *казѡи* (195),
- 90) Метатеза у *брбу́жак/брбуша́к* (201),
- 91) Црквенословенизам *чес(ѡ̂)* (202),
- 92) Факултативно умекшан изговор шуштавих *и*, *ж*, *ч*, *ѡ* (207),
- 93) Често смањена фрикација у *ћ* и *ђ* (210),
- 94) Индивидуално и околионално тврдо *л* (216),
- 95) Факултативно умекшано *л* испред *и*, ретко испред *е* (217),

- 96) Умекшавање крајњих -к и -г (220),
- 97) *j* у *госпоја* (237),
- 98) Испадање *j* у *њози* (231),
- 99) Често прелази *л* у *љ* и испада *j* у *вољуски* (231),
- 100) -*дј*- се често остварује као -*д'ј*- или чак *д'* (236),
- 101) Испадање *в* испред *љ* у облицима низа глагола VI, одн. VII врсте (239),
- 102) Испало је *в* у *оде* (242),
- 103) Испало је *в* у *жрнати*, *жрнало* (242),
- 104) Често испада *в* из групе *ави* код неких глагола VII врсте (240),
- 105) Факултативно чување *х*- испред вокала у већини примера (247),
- 106) Елиминација медијалног и финалног *х* уз појаву *j*, одн. *в* у многим категоријама примера (249 и д.),
- 107) Секундарно *х*- често испред *р*- у *хрђав* и сл. (253),
- 108) Факултативно секундарно *х*- у *хома* (254),
- 109) *хѣ* прешло у *кѣ* у *закѣева*, *ѣокѣева* (258),
- 110) *крѣм* „црквена слава“ (259),
- 111) *j* иза *о*, одн. иза *р* у *ѣроја*, *соја*, *с вѣја*, *крѣѣи* (255),
- 112) *к* у *Кристѣос* (259),
- 113) *к* у *ѣлек* (260),
- 114) *к* место *х* у именици *сиромак* (261); постоји и *сирома* и *сиромо* (381), често с придевском деклинацијом (561),
- 115) *хв* је дало *в* у *ватѣѣи* (262),
- 116) *хв* је дало *ф* у *фала*, *зафалиѣи*, *фаѣи* (262),
- 117) *ф* је било замењено са *в*, али је у већини примера поново уведено (266, 263),
- 118) *ѣ* у *Маѣар* (267),
- 119) *ѣ* у *вѣѣба* (268),
- 120) Познавање *с* (269–273),
- 121) *с* у позајмљеници *буса* „усна“ (270),
- 122) *с* у речи *синсов* (271),
- 123) Чување група *ѣѣ*-, *ѣч*-, *ѣѣ*- (*ѣс*-) (276),
- 124) *ѣс*- је факултативно дало *ѣч*- (276),
- 125) *ѣѣ*- је дало *ѣч*- у *ѣчиода* (276, 311),
- 126) *кд*- је дало *дг*- у *дгуња* (279),
- 127) Упрошћавање *гд*- у *ди* (али *негди*, *нигди* итд.),
- 128) *кѣи* чешће него *ѣи*, али обично *ѣерка*, ретко *кѣерка* (281),

- 129) *ми̋* је дало *ни̋* у *ѣани̋им* (290),
- 130) *мк* је дало *нк* у *унка* (290),
- 131) *њч* је дало *нч* у *свинче* (290),
- 132) Изостаје консонантска асимилација у *момка*, *момци* (290),
- 133) Данашњи облици придева **до̋њи* настали су из *до̋љњи* с аналошки обновљеним *л* и асимилацијом *лњ* > *љњ* (291),
- 134) *љд* је дало *лд* у *валда* (291),
- 135) *жл* је дало *жљ* у *жљеб* (293),
- 136) *гн* је дало *гњ* у *гњиздо*, *гњиван* (293),
- 137) факултативно *лейчи* поред *лейши* (296),
- 138) факултативно *чакчире* поред *чакшире* (296),
- 139) *мн* је дало *вн* у *гувно* (298),
- 140) *мн-* је дало *мл-* у *млого* (298),
- 141) *џм* је дало *м* у *ома*, *хома* (303),
- 142) факултативно *онак* поред *ондак* (303),
- 143) Чува се *џн* у *ѣадне* (303),
- 144) Факултативно *мисим* поред *мистим* (305),
- 145) Испадање *ѣи̋* у *срада̋и̋и* (306),
- 146) *ѣи̋и* обично даје *ч* у *очо/очио* (310),
- 147) Стапање *џс*, *ѣс* у *ц* (310),
- 148) Убачено *в* у *шврака* (313),
- 149) Чување *г* у *јагње* (314),
- 150) *ц-* у *цунцукре̋и̋* (323),
- 151) *жвижди* поред *зв-* (323),
- 152) Даљинска дисимилација у *ѣулгер* (325),
- 153) Даљинска дисимилација у *квар̋и̋и̋љ* (325),
- 154) Даљинска дисимилација у глаголским именицама као *делење* (325),
- 155) Даљинска дисимилација у *Влаина* (325),
- 156) Метатеза у *намас̋и̋ир* (328),
- 157) Унето *р* у *брез* (330),
- 158) Унето *н* у *ѣрандеда* (332),
- 159) Унето *н* у *комендија* (332),
- 160) *шиве̋ћка* „шива̋ћа игла“ са *ћ* (336),
- 161) *с* у *бриса* (336),
- 162) *ц-* у *цигурно* (336),

- 163) *љ-* у *ључићи* (337),
- 164) *љ* у *детељина* (337),
- 165) Вјд *ошац* (346),
- 166) *-ом* место *-ем* у Ијд именица м. и ср. рода меких основа (347, 400а),
- 167) Множинско проширење *-ов-* поред *-ев-* код именица м. р. меких основа (349),
- 168) Сразмерно често *-и* у Гмн именица м. и ж. р. (355, 437),
- 169) Гмн *курјаџи* (355),
- 170) Гмн *Власију* (356),
- 171) Амн у *гости* (357),
- 172) Најчешћи наставак ДИЛмн именица м. и ср. р. је *-има* (360, 363, 367, 402, 403, 404).
- 173) Суплетивна множина *ѝрасици* (361),
- 174) Наставак ИЛмн именица м. и ср. рода често *-и* (364, 367, 403, 404),
- 175) *Банаћан*, *чобан* чешће него *Банаћанин*, *чобанин* (370),
- 176) *-оц*, а не *-лац* у *ѝросиоц* и сл.,
- 177) Тип *Благоја* (372),
- 178) Тип *Аксентија* (372),
- 179) *деда*, мн. *дедови* (374),
- 180) *ѝоѝа*, мн. *ѝоѝови* (374),
- 181) Тип *до Пеѝрова дна*, *о Ђурђеву дну* (377),
- 182) Однос *лебац* : *леба*, *лукац* : *лука* (386, 387),
- 183) *Србљин* поред *Србин* (389),
- 184) Множински облици као Г *кукуруза* у парадигми именице *кукуруз* (390),
- 185) Множина *новци* чешће него *новац* (391),
- 186) Однос *мозак*, Г *моска* (394),
- 187) *кѝра* (а не *кер*) „пас“ (396),
- 188) *млина* ж. р. (396),
- 189) *ѝиринца* ж. р. (396),
- 190) *Дѝви*, често ж. р. (398),
- 191) Спорадично *-ама* у ДИЛмн именица ср. р. (402–404),
- 192) Проширење *-ѝѝ-* и код појединих именица ср. р. на *-о* (406),
- 193) Деклинација суплетивне множине типа *ѝилићи*, *ѝрасици*: Г *ѝилића*, *ѝрасица*, ДИЛ *ѝилићама*, *ѝрасицама* (410, 411),

- 194) Именице *койиџа*, *колена*, *сџойала* ж. р. (414),
- 195) Обично *добо*, факултативно индеклинабилно (416),
- 196) *џере*, Г *џерейџа* (417),
- 197) Г *џодна* поред ређег *џодне* (418),
- 198) *говџа* ж. р. (нема *говџе*, нема *говџа* мн.) (426),
- 199) *џоџи џазу*, *исџоџи џазе* (431),
- 200) *ужа* ж. р. (432),
- 201) ДЛјд типа *девојки* уопштен код велике веђине именица (434),
- 202) Ипак *џо руџи*, па и по *ноџи* (435),
- 203) Вјд типа *Даница* (436),
- 204) Гмн *руџу*, *ноџу* (437),
- 205) Доследно или скоро доследно *-ама* у Лмн именица *а*-основа (438),
- 206) Хипокористици м. р. типа *Пџа* (439),
- 207) *субоџи* „пољски чувар“ (440),
- 208) *џиџаџе* ж. мн. (441),
- 209) По правилу Г *брађа*, ДИЛ *брађама* (442),
- 210) Обично Г *деђа*, ДИЛ *деђама* (443),
- 211) *свинџе*, мн. *свиђи*, ДИ *свиђама* (452),
- 212) *-ом* у Ијд именица *и*-основа (454),
- 213) Углавном се чува Н *маџи*, *кђи*, А *маџџер*, *кђџер* (458),
- 214) *кокоџка*, а не *кокоџ* (459),
- 215) *младеџ* м. р. (463),
- 216) Нема спојева с предлогом типа *за ме*, *на њ* (468),
- 217) ДЛ *њози* (470),
- 218) Лјд *њим*, *њимџе* (472),
- 219) *сваки* „свако“, много ређе *свако*, *свак* (484),
- 220) *за чега* (487),
- 221) *с ким* (*с кимџе*) „чимџе“ (490),
- 222) Л *чим*, *чимџе* (491),
- 223) Нема проширења употребе неодређених заменица на *не-* на рачун неодређеног *ко*, *џиџо* или комбинација са *год/гођ* (496),
- 224) У Г(А)јд заменица и придева меких основа обично *-ог(а)*, а не *-ег(а)* (502),
- 225) *-ог* много чешће него *-ога* (503),
- 226) *-а* у Г(А) јд. заменичко-придевске промене као обележје блиске везе атрибута и именице, нпр. у топонимима и у партитивном генитиву (504),
- 227) Нема наставка *-у* у ДЛјд заменичко-придевске промене (506 и д.),

228) -о у Гјд заменичко-придевске промене у везама као од *ојо* добо или *једно до друго* (505),

229) У заменичко-придевској промени наставак ДЛјд м. и ср. рода -им, уопштен или у честој употреби (506, 508),

230) Факултативно -и у ИЛмн заменичко-придевске промене (514, 515),

231) *њен* (518),

232) *њин* (519),

233) *његов*, *њен*, *њин* имају увек наставке заменичко-придевске промене у Г(А) и ДЛјд (520),

234) Заменица *ѿај* има уз предлоге облике с *оји-* (521),

235) *какви*, али *ѿаки*, *оваки*, *онаки* (522),

236) Нјд ср. р. *сво*, али у самосталној употреби *све* (525),

237) Гмн *свију* (528),

238) Придевски зидови се разликују по наставку само у Н(А) јд м. р. (535),

239) Видско разликовање по акценту живо је код многих придева (536),

240) Компаратив *вишњи* (541),

241) Придевска компарација и код појединих именица (*газдији*, *ладовиније* итд.),

242) -ов поред -ев у присвојним придевима изведеним од именица меких основа (545),

243) Присвојни придеви типа *девојкин* (547) и *Кайишцин* (548),

244) Чување *ѿ* у придевима као *болесѿан* (549),

245) Придев *кожњи* (551),

246) Придеви на -ински од именица на -ија (554),

247) Нјд м. р. *јаки* место *јак* (557), али *велик* (559),

248) *цели* (*цел*) место *цео* (557),

249) Јавља се придев *сироѿ* (561),

250) *мекан* (а не *мек*) (562),

251) *дугачак* (а не *дуг*) (562),

252) Остаци променљивости бројева 2 и 3 само у женском роду (565, 567),

253) Непроменљивост броја *чеѿиир* (568),

254) *ѿолак/ѿола*, али увек *ѿ ѿо* (573),

255) тип *двоје кола* (577),

256) тип *двоје* и за лица мушког рода (поред типа *двојица*) (577),

257) Збирни бројеви (тип *двоје*) и бројне именице (тип *двојица*) углавном ограничени на бројне вредности закључно са 5 (577, 578),

- 258) Тип *једаред* чешћи од *једамјуи* (580),
 259) -у у 1. лицу јд. презента само у *ћу* (*оћу, нећу, футур*) и *могу* (582),
 260) -*ду*, код главнине глагола поред -у, у 3. лицу мн. презента код свих глагола осим *јесу* (584),
 261) Глаголи који у 1. л. јд. презента имају -у у 3. л. мн. имају обавезно -*ду* (585),
 262) Тип *не ду* (585),
 263) -*ду* у 3. л. мн. презента обавезно код једносложних презентских основа (585),
 264) -у у 3. л. мн. презента глагола VI врсте (587),
 265) -у у 3. л. мн. презента глагола VII и VIII врсте (592),
 266) Тип *ималіе* (593),
 267) *јеліе* (593),
 268) Имперфекат готово ишчезао (остаци само у 3. л. јд. презента малобројних глагола: *беше, зваше се*) (595),
 269) Аорист само од свршених глагола (596),
 270) Облик 2–3. лица јд. аориста често место 1. лица (597),
 271) Нема облика 1. л. мн. и 2. лица мн. аориста; место њих се употребљава облик 3. лица мн. (598, 600),
 272) Конструкција *биде да* + презент у функцији футура егзактног (606),
 273) Конструкција *немој да бегаіе* поред *немојіе*... (610),
 274) Жив је потенцијал II (612),
 275) Инфинитив на -*іи, -ћи* (613),
 276) Ретки остаци прилога времена садашњег (614),
 277) Облици прилога времена садашњег на -*аући* (614),
 278) Трпни придеви и од непрелазних глагола (617),
 279) Глагол *гребайи* (624),
 280) Перфективни непрефиксирани глаголи I врсте имају *не* у презенту (625),
 281) Презент *ірејем* поред *ірем* (628),
 282) Императив *іреј*, али *наіри* (628),
 283) *ірейи* поред *ірии* (629),
 284) По правилу се чува слоговно *р* у радним придевима као *іросірла, доірло*; тако и у инфинитивима *іросірии, одаірии* (631),
 285) *жњейи, жњем* (633),
 286) *дубийи, дубим, цриийи, цриим* (634),
 287) *ілевиийи, ілевим* (634),

288) Најчешће се чува *к* у 3. лицу мн. презента типа *вуку* (640) и *ц, з* у императиву типа *йеци, лези* (641),

289) *ш, ж* у облицима као *донешен, йомужена* (644),

290) *јем*, имп. *јеј* (646),

291) Факултативно *мож* у свим лицима презента осим 1. јд. (648),

292) Облици као *очо, очла (очио, очила)* чешћи од алтернативних (653),

293) *изаћи* и *изићи* (654),

294) *йшам* (657),

295) *избирам* „изаберем“ (657),

296) *срве-* се или сл. са *с-* (659),

297) *йојати*, *йојим* „појем“ (661),

298) *мејући*, *мејем* (666),

299) *сумићи се* (670), *сумиваћи се* (693),

300) Глаголи као *мејати*, *глодати* прешли у II врсту: *међати*, *глођати* (673),

301) *јашићи* (676),

302) *мирисаћи*, *мириши* (677),

303) *шљаћи*, *шљем* (никад *слаћи*, *ш/а/љем*) (679),

304) Ипак *йошљем*, *йослаћи* (679),

305) *-ива-* и у презентској основи: *йоказивам* итд. (681),

306) Тип *сийам*, а не *сийљем* (682),

307) *шейшам (се)*, а не *шећем* (683),

308) *гледим: гледај, гледаћи* (684),

309) Инф. *бегати* м. *бежати* (685),

310) Тип *дошациваћи*, *йомациваћи* (686),

311) Тип *донесиваћи* (686),

312) *мањиваћи* „остављати“ (686),

313) *зайциваћи* „псовати“ (686),

314) *рођавати* „рађати“ (о летини) (688),

315) тип *йровађати*, *зарабљати* (689),

316) „Подновљено јотовање“ у типу *намешђати*, *йушђати* (691),

317) *сиграћи се* (693),

318) Глагол *симе (се)* (695),

319) Често *мора* безлично (697),

320) Често *йодај* (698),

321) Ликвидација односа *е : и* између глаголских основа у VII врсти уз уопштавање *и : и* код највећег броја глагола, а *е : е* код мањине (703),

- 322) *боле, волем, горе, коре се* (703),
 323) „компаративни“ глагол *волијем, волијела* (705),
 324) *корейти* „корити“ (706),
 325) *зрейти, зре, али врийти, ври* (708, 709),
 326) *йроменути, йроменем* (710),
 327) Подновљено јотованье у трпним придевима типа *крићен* (715),
 328) Императив *удри*, али *удари-* у осталим облицима (717),
 329) Тип *жвиждити, зујити* (718),
 330) Тип *вришити: врискајти* (719),
 331) *бројајти*, а не *-ити* (720–721),
 332) *стијајти* (720–721),
 333) Напореда *бидем, будем, биднем, буднем* (*бинем, бунем*) (722),
 334) Тип *ни ми је* (726),
 335) Позајмљени глаголи обично на *-овајти, -ирајти*, ређе *-ајти* (730),
 336) *(й)онда(к)*, а не *йад(а)* (735),
 337) *имайти/немајти каде* (735),
 338) *сујтири дан* (736),
 339) *другдаш* (*другдеш* и сл.) „некад, каткад“ (735),
 340) *одономад* „прекјуче“ (736),
 341) *зајутира* место *изјутира* (738),
 342) *лане* (739),
 343) *навек* (најчешће поред *увек*) (741),
 344) Веома често *фурти(ом)* „стално, непрестано“ (741),
 345) *одавно* „давно, одавно“ (742),
 346) *ди, негди, нигди, дигод* „место, циљ кретања“ (745),
 347) Нема прилога *камо* (747),
 348) *оде* „овде, овамо“ (748),
 349) Често *одуд* место *одовуд* (757),
 350) *горе, доле, најред, најраг, унутра, најоље* означавају и место и циљ кретања (760–762),
 351) *кући* — место и циљ кретања (763),
 352) *кџко: џолико, оволико, онолико* (768),
 353) *велико* „много“ (769),
 354) *здро* „врло, веома“ (772),
 355) *носијти йерошке* и сл. „носити на леђима“ (772а),
 356) *йешке, а не йешице* (772а),

- 357) *da* „дабоме да“ (773),
358) *zal* „зар“ (773),
359) Често испада *đ* у *вала* поред *валда* (773),
360) (*й*)ондак, *йолак* најчешће са -к (775),
361) Партикула -м у *дакле*м (775),
362) Партикула -зи само у *њози* (775),
363) Акузатив место локатива уз *на*, *у*, *о* (778–780),
364) Обично акузатив место инструментала уз *за*, *мед*, *над*, *йод*, *йред/йрид* (785),
365) Предлог *код* и у значењу циља кретања (789),
366) Номинатив у конструкцијама с *има* и *било* (791),
367) *расйаи*и *се* + генитив без предлога (802),
368) Конструкција типа *ди је га* (804),
369) Деклинабилност оба конституента израза *један сати* у значењу доба дана (811, 825),
370) *иза куће/за кућу* и *исйред куће/йреи* кућу у специфичном војвођанском значењу (816),
371) Обично *измед* „између“ (817),
372) *бији* од *Х година* (826),
373) *йреко/йрико* и у значењу надређености (833),
374) (*с*)*йрема*, *йрама* и сл. са генитивом и са дативом (835, 855),
375) *йроћу/йрећу* + генитив са значењем одмеравања (835),
376) Генитив уз *с*, инструментал без предлога и с предлогом *с* у значењу извора средстава за живот или за неко плаћање (838, 891, 907),
377) *у* + генитив (именице која значи особу) (839),
378) *украј* „крај“ (840),
379) *чело* + генитив (842),
380) *через* „због“ + генитив (843),
381) адноминални посесивни датив заменичке енклитике, најчешће уз именице које значе сроднике (844),
382) Датив уз *срамои*ша, *си*ра и сл. (847),
383) *ићи* + датив (849),
384) *лагати*и + датив (851),
385) *близо* + датив (857),
386) Често акузатив уз пасивну конструкцију са *се* (860),
387) *бији* *Х година* (865),
388) *ићи* *за* + акузатив поред *ићи* *йо* + акузатив (867, 883),

- 389) *мед* „међу“ (872),
 390) *мрзићи* на неког (873),
 391) *казайћи* на неког (875),
 392) *на* + акузатив, *с* + инструментал и *на* + локатив у значењу средства при неком привредном послу (878, 905, 913),
 393) Уместо *низ* и *уз* употребљава се *нуз* (882),
 394) *по вољу* чешће него *по вољи* (885),
 395) *под* „поред, близу“ уз топониме (886 и 902),
 396) Инструментал оруђа без предлога, али чешће уз *с/са/са* (890, 903),
 397) Честа елипса глагола *покрићи* (кров) уз инструментал (892, 904),
 398) Чест инструментал узраста (894),
 399) *за* + инструментал у значењу склоности, жеље (898),
 400) *за* + инструментал обележава и брачни однос жене према мужу (899),
 401) *с* + инструментал именице која значи орган оптерећен телесним недостатком (908),
 402) *смејайћи се с* неким „исмевати“ (909),
 403) Заменице за сва лица напореда с одговарајућим заменицама за одређена лица (915, 916),
 404) Куртоазна множина у живој употреби (917),
 405) Одређени вид најдоследније се употребљава у устаљеним синтагмама, где придев има функцију идентификације (930),
 406) Видска дистинкција код придева ослабљена: понекад напореда долазе облици обају видова (940),
 407) Смањен инвентар положаја у којима се разликују придевски видови (941),
 408) *један* и *у* значењу блиском значењу неодређеног члана (943),
 409) Веза *да* + презент конкурише инфинитиву (945),
 410) Чест приповедачки презент (946),
 411) Употреба презента, перфекта и футура глагола *знайћи* за емфатично истицање да говорном лицу нешто није познато, често уз негативну конотацију (948, 975, 985),
 412) Презент *је* уз *везник да* понекад место *буде* (949),
 413) Перфективни презент понекад у значењу футура (953),
 414) Аорист на најживљим местима у причањима (954),
 415) *Verba dicendi* не долазе у аористу осим *реко, јареко* „рекао сам, помислио сам“ (955),
 416) Имперфект *беше* и *зваше* у присећањима (959),

417) У простим констатацијама које се тичу прошлости доминира перфекат, најчешће с копулом (963, 964),

418) Изостанак помоћног глагола у перфекту често подстакнут гласовном редукијом (964),

419) Перфекат перфективних глагола у хабитуалној прошлости (974),

420) Глаголски радни придев често у оптативној служби (лепе жеље, клетве, псовке) (979),

421) Футур може значити радњу која се остварује у одређеним приликама (983),

422) Није редак приповедачки футур (984),

423) Футур II јавља се и у значењу „ако се испостави“ (986),

424) Приповедачки императив (989),

425) Императив као стилема у описима појединих послова (990),

426) Потенцијал се не јавља у хабитуалном значењу (992),

427) Потенцијал II најчешће долази у аподози иреалног кондиционала и обично значи радњу која (у сфери претпоставке) следи иза радње у протази (993),

428) Трпни придев обично у резултативном значењу, ретко у правим пасивним конструкцијама (998–999),

429) Конструкција са *се* је најчешће средство за означавање пасивног значења (1001),

430) Многи глаголи који другде иду обично без *се* овде су праћени том морфемом (1003),

431) Плеонастична употреба месних прилога у везама као *дигне горе, изађе најоље* (1006),

432) Спорадично плеонастично *као* (1007),

433) Атрибут иза именице чешће него у другим дијалектима (1008),

434) Спорадично постављање енклитике иза речи, одн. синтагме испред које она иначе стоји (1014),

435) Заменичка енклитика између *иди* или *оди* и другог императива (1015),

436) *како* и сл. иза *кад* или сл. (тип *кад како*) (1017),

437) Уз колективне и сличне именице — најчешће множинска конгруенција (1020),

438) Уз *нико*, *сваки*, *ниједан* обично предикат у множини (1022),

439) Облик акузатива на *-а* у атрибуту уз именице на *-ад* (1023),

440) Уз именице мушког рода на *-а* радни придев у предикату на *-е* или на *-и* (1024),

441) Уз множину именица женског рода радни придев на *-е* или на *-и* (1027),

442) У бројним конструкцијама уз генитиве *дѣца* (*дѣце*), *друштва*, *кѣла* иду збирни бројеви од 2 до 4 (*ѣроје кола*) и кардинални од 6 надаље (*шѣс кѣла*), док се количина од 5 може изразити на оба начина (*ѣѣшоро кола* и *ѣѣш кола*) (1031–1033),

443) Исто уз суплетивну множину низа именица које значе жива бића (*ѣѣшоро шиљежи* и *ѣѣш шиљежи*),

444) Речца *ли*, обично сведена на *л*, иде готово искључиво уз предикате који се завршавају вокалом; уз крајњи консонант елипса *ли* (1037),

445) Често *јел* (поред *дал*) у функцији „да ли“ (1038),

446) *ли* изостаје често и иза презентских предиката који се завршавају вокалом (1042),

447) Везник *ѣа* често повезује придевске одредбе међу којима нема сукцесијског односа (1046),

448) *јел* „или“ (ређе *јели*, *јелѣи*) (1049),

449) Везник *а* чест и у реченицама где нема правог супротног односа, као стилема која причање чини живљим (1051),

450) Чест изрични везник *ди* (1055),

451) Релативне реченице са *шѣо* или *који* имају увек атрибутивну функцију, не апозитивну (1055),

452) Уз релативно *шѣо* као еквивалент зависног падежа заменице *који* често изостаје заменичка експликација (*нож шѣо се сече сено*) (1056),

453) Релативна клауза, са *који* или са *шѣо*, стоји често на првом месту у реченици (1057),

454) Везник *кад* често као стилема која појачава динамику причања (1057),

455) Везник *док* у значењу ограничења трајања једне радње наступањем друге увек је праћен негацијом (1059),

456) *јел*, *јелбо* и *јербо* „јер“ (1060–1061),

457) *зашѣо*, *зашѣ*, *заш* „јер“ (1062),

458) Често *ѣочим* „будући да“ (1062),

459) Нема везника *иako* и *ѣремда* (1065),

460) Допусно *ман да* поред *макар да* (1065).

1069. Иако ова монографија не садржи систематски преглед акцентуације у граматичким категоријама и у лексици, у могућности смо да наведемо неколико заједничких одлика банатских говора из тог домена, наравно без амбиције да овде обухватимо главнину чињеница, што остаје за неку будућу студију:

Digitized by Google

1071. У раширене турцизме⁷⁸⁰ спадају:

а̀влија, а̀да, а̀ла̃и̃, а̀ргѐла (е́ргѐла), ба̃и̃и̃а (ба̃и̃и̃а, ба̃и̃и̃а, ба̃и̃и̃а), бе-
гѐнисаи̃и, бѐкрија, бун̃а̃р, буре, бу̃џа̃к, дув̃а̃н, дув̃а̃р, ду̃гме, дуд, ду̃џа̃н, ђубре,
ђувѐгија, за̀на̃и̃, зѐји̃и̃н, ја̃с̃и̃и̃у̃к, јѐндек, јор̃га̃н, ка̃вез, ка̃зан, ка̃и̃и̃ (ка̃и̃и̃), ка̃н-
и̃а̃р, ка̃и̃и̃ја, ка̃и̃и̃ка, ко̃ми̃и̃ја, ко̃ми̃и̃лук, крѐч, ма̃рама, Ма̃џа̃р, ме̃рдевине,
ми̃ра̃з, дба̃и̃ко, о̃лук, о̃џа̃к, и̃а̃йуча, и̃ѐнџер, и̃ѐшк̃и̃р, и̃и̃р̃и̃нџа, ра̃кија, ре̃вѐна,
са̃ка̃и̃, са̃ндук, са̃и̃и̃, си̃рџе (си̃рке̃и̃), со̃ка̃к, си̃а̃и̃ја „велепоседник“, су̃бои̃
„пољски чувар“, и̃а̃ван, и̃а̃раба, и̃џек, и̃џе̃и̃џера, ђе̃бе, ђи̃лим, ђо̃рав, ђо̃шак,
ђу̃и̃рија, џа̃к, џа̃ки̃и̃ре (џа̃кчи̃ре), џа̃ра̃и̃а, џа̃ршав, џи̃зма, џи̃нија, џобан, џе̃й,
џи̃џерица, и̃џе̃бо̃ј, и̃џе̃р̃и̃и̃, и̃џе̃р.

1072. Навешћемо, исто тако примера ради, и неке позајмљенице из мађарског:

а̃ков, а̀ла̃с, а̀ни̃а, а̀си̃а̃л (а̀си̃а̃л), а̃шов, бе̃џа̃р, би̃ров, би̃рош, би̃и̃а̃н̃га,
ва̃рка „рибљи реп“, ва̃рош, ва̃шар, ве̃џа, га̃зда, до̃ро̃џ, е̃шк̃у̃и̃, ке̃сега, ке̃џе̃ља,
ке̃џи̃га, ко̃рчу̃џе (џо̃рку̃џе), ко̃чи̃ја̃ш, ле̃вча, ло̃ко̃и̃, ло̃йов, ма̃рва, му̃ла̃и̃шова̃и̃и,
на̃и̃а̃ро̃ш, не̃ме̃ш, о̃ла̃ј, и̃а̃и̃ри̃ка̃и̃ш, и̃и̃ја̃џе (ма̃ђ. двосложно *riac* од XIV в.,
Hadrovics, Ung. 414), ри̃в, ри̃с, ри̃и̃и̃, са̃ла̃и̃ш, се̃рс̃а̃н, и̃а̃а̃и̃р, фи̃лѐр, ф̃о̃к (во̃к),
фо̃ри̃и̃и̃а, ха̃сна, ха̃с̃и̃ра̃и̃и̃и, ха̃и̃а̃р, џи̃и̃ела, џа̃рда, џа̃рда̃ш, џи̃и̃ка, џо̃йор,
ша̃ргаре̃и̃а, и̃а̃рка, и̃а̃и̃ра, шо̃гор, шо̃р.

1073. Слој позајмљеница из немачког илустроваћемо примерима:

а̃з̃либан, би̃р̃и̃ (би̃р̃и̃, би̃ри̃и̃), бра̃он, ва̃н̃д̃ли, ве̃ш, гра̃о, гр̃у̃н̃и̃, ко̃нк или
сл., ко̃сти̃ра̃и̃и̃и, ко̃и̃и̃и̃а̃и̃и̃и, кро̃ми̃и̃р, ло̃и̃и̃ре, лу̃ми̃ова̃и̃и̃и, лу̃фи̃и̃и̃ра̃и̃и̃и, мо̃ло-
ва̃и̃и̃и, на̃рукова̃и̃и̃и, и̃а̃ор, и̃а̃рада̃јз (и̃а̃рада̃јз, и̃а̃рада̃јз, и̃а̃рада̃јз), и̃џе̃ла̃и̃и̃и,
и̃у̃л̃гер, ре̃кла, ри̃ба̃и̃и̃и, си̃ро̃џ̃жак, су̃и̃а, и̃и̃и̃ш̃џер, и̃и̃ре̃фи̃и̃и̃и се, ф̃а̃рба, ф̃а̃р-
ба̃и̃и̃и, фи̃лова̃и̃и̃и, ф̃ла̃ша, ф̃ле̃ка, ф̃ри̃и̃шко „брзо“, ф̃ри̃и̃а̃л (ф̃ри̃и̃а̃л), ф̃ру̃и̃и̃и̃у̃к,
ф̃ру̃и̃и̃и̃у̃кова̃и̃и̃и, ф̃у̃ри̃и̃и̃, х̃е̃кла̃и̃и̃и (х̃е̃клова̃и̃и̃и), џе̃лер, џи̃џе̃ља, џо̃л, и̃ва̃л̃ѐр, и̃во̃-
и̃а̃и̃и̃и, и̃на̃ј̃дер, шо̃ља, и̃и̃а̃д̃из (и̃и̃а̃ј̃з), и̃и̃и̃и̃ц, и̃и̃и̃и̃ц на̃ме̃и̃и̃и, и̃и̃до̃ре̃и̃и̃и, и̃и̃ри̃и̃ца̃-
и̃и̃и̃и̃и, и̃и̃и̃а̃ла (и̃и̃и̃а̃ло̃г), и̃и̃и̃до̃ф, и̃и̃и̃ра̃а̃ња̃ка, и̃и̃и̃ри̃ка̃и̃и̃и, и̃и̃и̃ру̃до̃ла, и̃и̃и̃у̃до̃и̃ра̃и̃и̃и
„размишљати“, и̃у̃в, и̃у̃и̃а, и̃у̃с̃и̃и̃ер.

1074. Иако је од свих алоглотских структуралних утицаја румунски утицај најјачи, број речи примљених из тога језика није висок. Не настојећи ни овога пута да дамо потпун списак, навешћемо:

бу̃се, ко̃ри̃н̃џа̃и̃и̃и, крѐџав, ск̃о̃вѐр̃џи̃и̃, ф̃ру̃ла, џу̃и̃у̃ра.

⁷⁸⁰ Овде ћемо се освртати само на непосредни извор из којег је реч преузета у српски језик, а нећемо ићи за њеним крајњим пореклом.

⁷⁸¹ Значајно је да су и у српским говорима у областима северно од Баната турцизми врло добро заступљени (П. Ивић, Ловра 198, исти, Батања 46). Потребна су даља проучавања да би се утврдило колико је на то утицала турска владавина у тим крајевима (која је трајала преко столећа и по), а колико сеобе из јужнијих области, где су Турци господарили много дуже. Скрећемо, ипак, пажњу на то да после краја XVII в. није било знатнијег досељавања српског становништва у околину Будимпеште или у Поморишје.

Снага структуралног утицаја румунског језика објашњива је блиским додирима двеју популација исте вере, а нарочито мешовитим браковима и етничком асимилацијом (у претежно српским селима породице румунског порекла усвајале су српски језик, и обрнуто). С друге стране, цивилизацијски однос није био такав да би стварао услове за преузимање неког опсежног фонда речи.

Поменућемо овде и две веома често употребљаване лексеме страног порекла за које не можемо прецизирати одакле су ушле у српске банатске говоре:

кѐра „пас“, *лѐнија* „узак колски пут између њива“.

Важно је, међутим, нагласити да и поред присуства знатног броја позајмљеница, банатски говори по јачини страног утицаја на вокабулар далеко заостају нпр. за муслиманским говорима у Босни или многим приморским говорима, у којима оријентализми, односно романизми много дубље прожимају речнички фонд.

1075. Заслужују пажњу и речи домаћег порекла карактеристичне за банатске говоре:

бубалице „врста игре младог света“, *вајшаиш* „ловити“ (рибу), *грѐда* „виши део земљишта који није водоплаван“, *дѐвџка* „кћи“, *дока́заиш* „саопштити, објаснити“, *дрѐкаиш* „гласно плакати“, *дугачка кџла* и *крајшка кџла* „врсте запрежних кола“, *жѐжжа* „коприва“, *загрѐбаиш* „побећи“, *ка́диш*, *ука́диш* *иѐћ* „ложити, наложити“, *кошџарка* „амбар за кукуруз“, *крџаиш* „ломити“, *крџина* „кртица“, *лакишавање (сџнца)* „залазак“, *лџдаја* „бундева“, *мајка* „бака, очева или мајчина мати“, *мануиш* (далеко чешће него *оста́виш*), *ионѐдѐљник* (а не -љак), *иѐљав* „ужегао“, *ува́ишиш* (коња) „упрегнути“, *у́нка* (в. т. 249, нап. 285), *ишѐвѐшка* „шиваћа игла“.

Додајмо да се на овом подручју говори *ва́рница*, *вајшра*, *кџша*, *лѐбац*, *иѐшо*, *ишџи* (и деривати), а не *искра*, *огањ*, *дажд*, *крух*, *иѐвац* (*кокош*; *ороз*), *биш* (*избиш* и сл.).

Иако је међу наведеним особинама, не само лексичким, мало таквих које се не јављају нигде изван Баната, оне све, у међусобној комбинацији, дају банатским говорима изразиту дијалекатску физиономију.

1076. Велико мноштво заједничких особина, како оних битних тако и карактеристичних појединости, даје повода за закључак да је реч о дијалекатском подручју са значајним степеном хомогености.

И без упуштања у систематско поређење и статистичке анализе, можемо запазити да, у кругу новоштокавских дијалеката с новом акцентуацијом, банатски говори спадају у оне који се понајвише разликују од просечног новоштокавског стања, оличеног нпр. у основици српског књижевног језика, уз корекцију у вези с дијалектизмима поменутих у напомени 779. По домаћају одступања од тог просечног типа са банатским говорима се могу

равнати поједини муслимански говори у западној Босни, са значајним траговима старих посебности и крупним скорашњим иновацијама у консонантизму, као и приморски говори католичког становништва, који се одликују бројним адријатизмима, с тим да дубровачки говор у овом погледу вероватно надмаша банатске.

Преглед података у т. 1068. показује да огромну већину разлика према просечном новоштокавском стању чине иновације заступљене у Банату. Најважнији архаизам представља факултативно чување старог наставка *-и* у инструменталу и локативу множине м. и ср. рода у именичкој и заменичко-придевској промени. Иначе су несумњиви архаизми, такви као синтагма у *госџи* (под 171), тип *до Петрова дна* (181) или презент *јем* (под 290), сасвим ретки.

Однос према другим говорима

1077. Говори најсроднији с банатским су они у Поморишју, о којима обавештавају Степановић, Мађ. 116–129, и П. Ивић, Батања. Сразмерно малобројна одступања делом се тичу само по једне лексеме, а другим делом се свode на „изостанак или недоследно остварење неке банатске иновације“, што „је типична последица периферног положаја говора“.⁷⁸² С правом можемо закључити да шумадијско-војвођански говори Баната и Поморишја сачињавају у основи једно дијалекатско подручје, дуго око 150 км, а широко око 80 км. Подударности су утолико значајније што је територијални контакт српских поморишких насеља са банатским Србима прекинут још у XVIII веку (уосталом, таквог контакта нема ни међу самим поморишким насељима, па ни међу оним банатским, поготову на румунској страни границе).

1078. У суседству банатско-поморишког говорног комплекса, одвојени само Тисом, налазе се бачки говори шумадијско-војвођанског дијалекта, тј. бачки српски говори. Већ и летимично поређење с њиховим особинама, изложеним у књизи И. Поповића *Говор Госџођинаца у свейлосџи бачких говора као целине* показује да су у бачким говорима заступљене следеће особине из нашег списка у т. 1068 и 1069:⁷⁸³

бр. 9, 10, 11, 12, 13 (потврде се тичу нпр. дужина у наставцима *-џи*, *-џу*, *-џа*, *-џи*, *-џи* и у облицима *једџан* и *јесџам*), 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 44, 48, 54, 60, 63, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 81, 82, 83, 84, 86, 89, 92, 93, 96, 97, 100, 101, 102, 104, 106, 107, 113, 114, 115, 116, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 140, 141, 143, 145, 149, 150, 157, 162, 168, 169, 172, 173, 174, 177,

⁷⁸² П. Ивић, Батања 49.

⁷⁸³ Списак подударности био би много дужи кад би обе студије садржале податке о свим појавама које региструје она друга. Уосталом, и минуциозна конфронтација појединости расутих по разним поглављима двеју монографија изнела би свакако на видело још понеки детаљ.

178, 181, 184, 186, 189, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 201, 206, 211, 212, 213, 215, 216, 220, 226, 230, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 247, 255, 260, 268, 271, 277, 288, 289, 293, 294, 298, 300, 301, 309, 311, 314, 317, 318, 321, 322, 326, 329, 333, 341, 346, 348, 349, 358, 359, 360, 361, 365, 371, 377, 379, 380, 381, 383, 384, 389, 390, 393, 395, 396, 403, 408, 409, 429, 430, 437, 440, 448, 456, а такође и акценти *мѡска, зѧ лѧћи, нѧ лѧћи, рѣка, тип цедуѣица, одр. чѣстиш, нѡви, вѣлики, мѧйѡри, дѣгачки, ѣдѣм, нѣ јѣм, кѡѧм, нѣ знам, нѣ могу.*

Поклапање је у овим случајевима најчешће потпуно, а ређе приближно. На основу Поповићеве студије стиче се утисак да наведене особине захватају по правилу све бачке говоре.

1079. Очигледна је велика блискост бачких и банатских говора шумадијско-војвођанског дијалекта. Заједнички су, поред осталог, основне прозодијске одлике,⁷⁸⁴ укључујући понашање квантитета (скраћивања под одређеним условима, у начелу истим, дужење пред енклитиком), замена јата, знатна разлика у вокалској боји између дугих вокала *е* и *о* и одговарајућих кратких, посебност изговора *ш, ж, ч* и *џ*, смањена фрикација *ћ* и *ђ*, елиминација *х* у највећем делу примера, смернице развоја множинских падежних облика у именичкој и заменичко-придевској промени, положај аориста и имперфекта, наставак *-ду* у 3. лицу множине презента (често) и футура (увек). Свему томе треба додати велико мноштво детаља. С друге стране, не смеју се превидети значајне разлике. Идући по страницама Поповићеве књиге изнећемо особине бачких говора које нису обичне у Банату:

- а у Лмн именица ж. рода на *-а* (стр. 8),
- факултативна дифтонгизација *ѣ* и *ѡ* (14),
- наставак *-ају* у 3. лицу множине глагола VI врсте (19),
- наставак *-е* у 3. л. мн. глагола VII и VIII врсте (19),
- доследно *-ев-* (а не *-ов-*) као множинско проширење код именица м. рода меких основа (34),
- ѣри-*, ређе *ѣре-* место оба та префикса на целом подручју (41–42),
- факултативно *ни-* место *нѣ-* и у прилогу *доникле* (42),
- промена *ѣиш* > *ч* у *очо* само у ретким примерима (64–65),
- испадање *в* праћено вокалским променама у *чојк, чок, чек* поред *човек, чоек* (73),
- испадање *в* праћено десилабизацијом другог вокала у *најк* поред *навек* (73),
- преношење акцента у типовима као *ѣ ѣог, зѧ колко, ѣ бѡг* (79),

⁷⁸⁴ О особинама помнутим горе под 1–8 у т. 1068 Поповић не говори, али је нама познато да бачки говори и у овоме углавном иду заједно са банатским. Уосталом, уп. пример *мѡже л* код Поповића, Госп. 234, с његовом напоменом у загради: „акц. тако!“.

акценти *лѡвац, синѡвац, удѡвац* (99),
 одр. вид *лѣйи, скѣйи* (108),
 дужина суфикса *-ов* у Нјд м. р. (*мѡмкѡв*) (110),
 " акценат у *шѡг* (113),
 окситонирани презент *имѡмо* (120),
 прилог *сѡмо* са ' акцентом (126),
 често умекшавање консонанта испред *и* (132),
 честа антиципација *ј* место редукованог *и* у следећем слогу (*лојшйи, сојнѣ*) (133),
 сачувано *йазуво* (144),
 непознавање консонанта *s* (који се не помиње у одељку о консонантизму, 132–159),
 одсуство „африкатизације“, нпр. промене *йс-* у *йц-* (132–159),
 доследно губљење *х-* и пред вокалом (146–147),
 упрошћавање консонантске групе у *йица, чела* (156),
 мн. *Србља*, а не *Србљи*, док је једнина увек *Србин* (168–169),
 Вјд типа *Милице* (172),
 често *-а* у Лмн именица *а*-основа (173),
 Ијд *чим*, а не *с ким* (180),
 одсуство компаратива *лейчи* (183),
 обично *можем* (190),
 изгледа, увек класична творба футура егзактног (*како буде било*, 191),
а у *ноћаске* (207),
-р у *садер, шудар* (208),
увече „уочи“ (213),
 предмета *нај* одвојив од компаратива (215),
из + Г у значењу извора прихода (220, уп. т. 1068 под 376),
 прилог *кући* само у значењу циља кретања (220),
 ретка појава акузатива место локатива у значењу места (224–225),
 одсуство акузатива место инструментала у значењу места (225),
 чест изостанак *се* уз многе глаголе иначе повратне по форми (233–235),
 радни придев у предикату уз именице ж. рода увек на *-ле* (239).

Међу овим особинама налази се и неколико врло значајних. Банат се од Бачке разликује крупним, вероватно релативно скорашњим иновацијама: уопштавањем *-ама* у Лмн именица *а*-деклинације, уопштавањем *-у* у 3. лицу множине презента глагола VI, VII и VIII врсте и употребом акузатива место локатива и инструментала у значењу места. У свим овим случајевима банат-

ско стање настало је уклањањем једне граматичке дистинкције. С друге стране, Бачку одликује важна, додуше нефонолошка, новина у вокализму: честа дифтонгизација *ē* и *ō*.

1080. У појединим случајевима може се говорити о делимичним разликама. Тако у Бачкој налазимо:

- више сачуваних послеакценатских дужина (стр. 10–11),
- чешћи тврд изговор *ш*, *ж*, *ч* и *џ*,
- љ* чешће и присутно пред свим вокалима (16),
- л'* чешће (17),
- нешто више испадања неакцентованих вокала (68–71),
- акценат *īmām* поред *īmam* (121),
- дōле*, *гōре* поред *дóле*, *гóре* (125),
- чешће испадање *в* (129),
- кр̑ајџи* поред *кр̑јајџи* (144),
- чешће *в* место *ф* (147–148),
- ама у ДИЛмн именица м. и ср. рода чешће него у Банату (165),
- Гмн *браћа*, али Д *браћи* (168),
- одсуство сингулативног суфикса -ин (170),
- доследан изостанак алтернације *к : џ*, *г : з* у ДЛјд именица ж. р. на -а (171),
- ређе -им у ДЛјд м. и ср. рода заменичко-придевске промене (179),
- Лјд њему поред њим (181),
- зи, али и чување *ј* у њојзи (182),
- једем, али њојем „поједем“ (196),
- инфинитив без -и чешћи него у Банату, иако ређи од онога са -и (192),
- шиљајџи поред ређег *слајџи* (198),
- појава односа -ивајџи : -ујем, иако и ту претеже -ивајџи : -ивам (201–202),
- презент *гледам* уз обичнији *гледим* (204),
- сџајајџи* поред *сџојајџи* (205),
- чешћа перфективизација презента помоћу префикса уз- (206),
- макар да, али уз то мада место манда (242).

Две важне разлике с овог списка тичу се бољег чувања старог стања у Бачкој: она у погледу послеакценатских дужина и она у погледу наставка -им у ДЛјд заменица и придева.

1081. О повезаности бачког дијалекатског пејзажа са банатским сведоче и појаве у којима источна Бачка иде заједно с Банатом, док западна Бачка одступа. Наводимо, опет по Поповићевој монографији:

доследно скраћивање дужина у отвореном крајњем слогу (стр. 29–32),

-ог у Г(А)јд м. и ср. рода и код меких основа у заменичко-придевској промени (33),

никад -ем у ДЛјд м. и ср. рода придевско-заменичке промене код меких основа (33),

доследно -ом (и код меких основа) у Ијд именица м. и ср. рода (33–34), присвојна заменица 3. лица множине њин (34),

сачувано у *госџи* (34),

акценат *човек*, а не *чџек* (35),

акценат *бџем*, *џџем* (35),

сџвача „коњски млин“, а не *сџваја* (35),

џојаџи, *џојим* (а не *џојам*) (205).

1082. Поређење банатских говора са сремским, изведено на основу монографије Берислава Николића, а на исти начин као и поређење са бачкима у т. 1078, показује да се главнина подударности односи на појаве које су заступљене и у Бачкој:

бр. 9, 10, 13 (наставци -џм/-ем, -џју, -џма, облици *јџџан* и *јџџам*), 14, 15, 17, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 33, 35, 54, 63, 65, 67, 69, 71, 81, 83, 89, 96, 101, 106, 114, 115, 116, 129, 133, 140, 141, 157, 168, 172, 174, 177, 178, 181, 211, 212, 220, 226, 230, 232, 235, 236, 240, 243, 246, 260, 268, 271, 288, 289, 293, 301, 309, 318, 321, 322, 326, 333, 341, 358, 361, 365, 371, 377, 379, 381, 383, 389, 393, 396, 403, 409, 438, 448, 456, а такође и акценти *џџџрум* (и *џџџрум*), *џџџрума*, *сџџдук* (и *сџџдук*), *сџџдука*, *џџџван* (и *џџџван*), *џџџвана*, *џџџред* *враџи*, *на лџи*, одр. *сџџнџ*, *сџџнџа*, *дџџачки*, Гмн *нџу* чешће него *нџу*, *удџвац*, чешће *синџвац* него *синџвац*, *уваџиџиџи* поред *уваџиџиџи*, *изваџиџи* поред *изваџиџи*, *нџ знам*.

Мањи број појава на овом списку објашњава се мањом блискошћу сремских говора са банатским, али и тиме што је Николићева студија мање опширна од Поповићеве, тако да многе појаве нису поменуте. Наравно, овде су узете у обзир само особине које се јављају у свим (или скоро свим) сремским говорима.

Изнетом набрајању треба додати основну прозодијску физиономију говора (особине под 1–8 у т. 1068), иако о њој Николић у начелу не говори (уп., међутим, његове опаске о „полудугом акценту“ на стр. 234 и примере као *џџо виџи* и *виџиџе* на стр. 365).

Овде треба истаћи и то да наведени списак садржи највећи део битних заједничких особина војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта.

1083. Нашло се и нешто поклапања у сремско-банатским релацијама која нису забележена приликом банатско-бачког поређења у т. 1078:

бр. 49, 78, 119, 171, 179, 218, 222, 244, 245, 270, 334, 376 (подударност се тиче само синтагме *с* + генитив у датом значењу), 392, 398, 422.

Део ових особина свакако се јавља и у Бачкој, али их Поповић није регистровао (или их можда ми нисмо уочили у његовом опису). Та околност само подупире закључак да се Срем слаже с Банатом углавном у погледу оних особина које долазе и у Бачкој. Оцртава се јасна градијација: почев од банатских говора, који су најудаљенији од новоштокавског просека (и књижевног језика), ређају се бачки говори, па сремски, па мачвански, што је у складу са географским односима и са пореклом становништва.

1084. Постоји, наравно, и знатан број одлика сремских говора које су туђе банатским:

честа дужина присвојног суфикса *-ов* у Нјд м. рода (Николић, стр. 230),
доба, а не *добо* (266),
 уз облик *чѐйири* ту су и *чѐйири* и *чѐйри* и *чѐйри* (285),
 често *можем* (292),
ноћас (а не *-ос*) (305),
йрѣ- се чува као *йре-*, док се *йри-* често замењује са *йре-* (312),
 често *ни-* место *нѣ-* у прилогу *доникле* (313),
 иначе изостаје *ни-* место *нѣ-* (313),
 ретко *очо* поред *оѣшо*, *ошо* (331),
 упрошћавање консонантских група у *чела*, *ѣица*, *ћи* (333),
 „понекад“ умекшавање сугласника испред *и* (334),
 множинско проширење *-ев-* се чува (339),
-а поред *-ама* у Лмн *а-*основа (340),
 јавља се и тип *на обичним коли*, где именица има *-и*, али не и њен атрибут (346),
 обично *-е* у 3. мн. презента глагола VII и VIII врсте (349),
 обично *-ају* у 3. мн. презента глагола VI врсте (350),
-ајући, никад *-аући* (353),
 акузатив место локатива у значењу места „није узео већег маха“ (366),
 акузатив се, изгледа, не јавља место инструментала у значењу места (366).

Већина ових особина налази се и на списку разлика између банатских и бачких говора (т. 1079).

1085. Многе разлике у сремско-банатској релацији могу се окарактерисати као делимичне. Ићемо опет по страницама Николићеве студије:

лѡвац поред *лѡвац* (248),
окѡобар и сл. поред *окѡбер* итд. (262),
ѡдѡм поред *ѡдѡм* (293),
слаѡи поред *шиѡаѡи* (299),
ѡмѡм поред *ѡмѡм* (300),
гледам поред обичнијег *гледим* (301),
гумно поред обичнијег *гумно* (333),
 консонант *s* постоји, али очигледно нема статус фонеме (334),
 консонант *ф* замењен је са *в* и у појединим речима где се то у Банату не догађа (335),
играѡи се поред *сиграѡи се* (335),
-ем у Ијд именица м. и ср. рода меких основа поред чешћег *-ом* (336),
 доследно изостају алтернације *к : ц* и *г : з* у ДЛјд именица *a*-основа (340),
 доследно изостаје сингулативни суфикс *-ин* (341),
млин поред *млина* (342),
-ег поред *-ог* код меких основа у заменичко-придевској деклинацији (343),
-им у ДЛјд м. и ср. рода заменичко-придевске деклинације ређе него у Банату (344),
њѡзи поред *њѡзи* (349),
згрѡаѡи поред *згрѡаѡи* (357),
намешѡаѡи поред *намешѡаѡи* (358),
 тип *кличаѡи* поред *кличѡи* (359).

1086. Врло је значајна повезаност источнијих сремских говора са банатским, оличена у следећим особинама:

доследно скраћивање дужина у отвореном крајњем слогу (228),
 честа отвореност *ѣ* и *ѡ* (308, 309),
чешѡ а (310),
 појава *ѡ* (325),
 изговор *ш, ж, ч* и *ѡ* различито од типичног штокавског (327–328),
-ом у Ијд именица *i*-основа (341),
 присвојна заменица *њин* (348),
 трпни придеви као *бачен*, а не *бациѡ* (352),
шиѡаѡи, а не *слаѡи* (356),
 чешћа дужина у *-ѡма* (371),
 сразмерно мање проширено преношење акцента на проклитику (372).

Ове особине, као и оне варијанте које одговарају банатском стању, допуњују и заокружавају слику типичну за војвођанске говоре. У тој светлости Срем, нарочито у свом западном делу, указује се као прелазна зона између типично војвођанских говора и шумадијско-војвођанских идиома јужно од Саве, који имају далеко мање особенних црта.

1087. Посебан је случај „подновљеног јотовања“ у типовима *намешћа*, који је у западном Срему обичнији него у источном (Николић 358) и *йокришћен*, који се у Срему јавља само на западу (Николић, н. м.). Ту се западни Срем наслања на западноштокавски ареал таквих облика, а Банат на источноштокавски (в. горе т. 691 и 715).

1088. Има особина које захватају, већим делом или у целини, и говоре шумадијско-војвођанског дијалекта јужно од Саве, па често и смедеревско-вршачке говоре, евентуално и још понеки говор, углавном у суседству овако оцртаног ареала.⁷⁸⁵ Из списка у т. 1068 овамо би спадали:

бр. 10, 45 (-ију), 298, 303, 322, 334, 361, 390, 393, 456.

1089. Као претежно северне, у кругу новоштокавских дијалеката, могу се означити појаве под бр. 13 (типови *во̀лѡм*, *јѣдѡн*, *јѣсѡм*), 83 (с тим да су у говорима западно од Војводине синкопе, апокопе и сл. испадања неакцентованих вокала често много далекосежнији него у Банату), 117, боље чување *ф* 174, 212, 268, 269, 270.

Ареали неких од наведених особина захватају знатно подручје и на западу штокавске области. Ово у још већој мери важи за појаву под бр. 305. Осим тога, и север и запад обухваћени су, не увек на исти начин, подручјима икавизама (бр. 23–35), с тим да је у икавским говорима присуство таквих облика нешто што се по себи разуме.

Север, заједно са великим делом централних штокавских предела, захваћен је изоглосом бр. 306, док ареал бр. 217 обухвата ужи простор: од североистока опет ка центру.

1090. Углавном за штокавски североисток, допирући понекад до западноморавске долине, везују се особине под бр. 180, 229 (додуше у обиму далеко ужем од онога који је карактеристичан за војвођанске говоре), 299, 358, 380.

1091. Широко подручје на штокавском истоку, које залази често чак дубоко у Црну Гору, имају појаве под бр. 13 (-*ѡма*, уколико претпоставимо

⁷⁸⁵ Изгласе које се набрајају у овој тачки и у следећима по правилу се не поклапају међусобно и показују понекад и знатна одступања у појединостима од дефиниције која им се овде даје. То је све нормално у дијалекатским пејзажима широм света. Будући да није наш задатак да овде пратимо све детаље у вези са сваком изоглосом (то ће се, уосталом, моћи чинити тек кад наша наука буде располагала дијалекатским атласом), ми особине групишемо апроксимативно, не толико због њих самих колико да бисмо у главним цртама осветлили положај банатских говора у кругу српских дијалеката.

да је географски континуитет некада осигуравало земљиште косовско-ресавског дијалекта, где су послеакценатске дужине касније скраћене), 16, 22, 37, 78, 101, 104, 120, 123, 124 (појава је у југоисточнијим говорима остварена знатно шире), 143, 149, 178, 179, 182, 206, 209, 210, 216, 219 (у многим говорима јужно од Дунава шире остварена), 232, 277, 280, 284, 285, 290, 291, 300, 301, 309, 316, 317, 318, 327, 329, 330, 363, 364, 381, 388, 448.

Додаћемо овде један значајан морфолошки синкретизам, познат већини шумадијско-војвођанских говора исто као и смедеревско-вршачком и косовско-ресавском дијалекту. То је једнакост Д, И и Лјд мушког и средњег рода заменичко-придевске деклинације. У косовско-ресавском заједнички наставак тих падежа је *-ем*, а даље ка северу *-им*.

И овога пута захваћени су и разни говори ван означеног простора. По неке се појаве јављају и на штокавском западу, али је банатски ареал сваки пут везан за источноштокавско подручје дате појаве.

1092. Очигледно је да банатски говори, можда заједно са некима од оних у западној и јужној Шумадији, у кругу дијалеката с новом акцентуацијом, имају највише источних особина. Такво је стање у складу с географским положајем тих говора. Једна околност ипак може изгледати необична. Навели смо више источних особина него западних иако је јасно да банатски говори по укупности особина стоје много ближе источнохерцеговачком дијалекту, типичном представнику српског запада, него нпр. косовско-ресавском, који је типичан носилац источних особина. Та, да тако кажемо, оптичка илузија произлази из диференцијалног метода приказивања говорних особина. У овом раду, као што је нормално у српској дијалектологији, навођене су по правилу разлике према књижевном језику, а остале су непоменуте разлике према косовско-ресавском дијалекту. Отуда на списку нема пренесене акцентуације, непознавања облика као *џа* < *џај*, *немо*, *осџар*, *цреџња*, *лисје*, *лојзе*, или одсуства морфолошких иновација као што су изједначење Лмн са Гмн, Ијд *моном*, присвојне заменице *њојан* или *њојзин*, компаративи као *црниши*, глаголски облици као *узнем*, *ојшоше*, *ковем*, *жењеџи*, *џао*, итд. итд.

1093. Овде је потребно указати на постојање важне скупине изоглоса, добрим делом давнашњег постања, које штокавске говоре предвајају на један северозападни и један југоисточни ареал. Одлике југоистока биле би:

- 1) *може* (а не *море*),
- 2) промена *-сџ* у *-с* и сл.,
- 3) *-оро*, а не *-еро* у *чеџворо* итд.
- 4) хипокористици типа *Пера*, Г *Пере* или *Перо*, Г *Пера* (а не хибридно *Перо*, Г *Пере*),
- 5) ДЛ *мене*,
- 6) одсуство типова за *ме*, на *њ*,
- 7) Дмн *ни*, *ви*, Амн *не*, *ве*,

8) Гјд *његовог(а)*, а не *његова* и сл.,

9) присвојна заменица *њин*,

10) акценти као *йечёмо*, *држѣмо*.

Значајно је да јужнији јекавски говори овде увек иду заједно са већином екавских. Банатски говори стоје на страни југоистока у вези с особинама под 1, 3, 4, 6 и 8, 9 и 10, а на страни северозапада само у погледу особине под 7, док изоглосе под 2 и 5 секу територију Баната. У тој се светлости банатски говори јасно сврставају уз југоисток.

Унутрашња диференцијација банатских говора

1094. Најважнија скупина говорних разлика унутар подручја нашег проучавања тиче се контраста између тамишке говорне зоне на југу и југоистоку и кикиндске зоне на северу и северозападу. Граница, уцртана испрекиданом линијом на нашим скицама, пролази северно од Зрењанина, Житишта и Итебеја, а на румунској територији северно од Дињаша. У ствари, осим на најзападнијем сектору, око Зрењанина и Арадца, праве границе и нема, будући да се између најсевернијих насеља тамишке зоне и најјужнијих насеља кикиндске налазе села са становништвом других националности или с колонистима из доба после Првог, односно после Другог светског рата. Велики део тог појаса заузимале су некад велике ненастањене мочваре, које су исушене у XVIII веку, након чега је уследила терезијанска колонизација (в. стр. 19–22 прве књиге ове монографије). Српска насеља с обе стране тог појаса имала су само ослабљене међусобне контакте, што је вероватно допринело настанку разлика између кикиндске и тамишке говорне зоне. Кохезији међу говорима унутар једне, односно друге зоне допринеле су можда касније аустријске управне поделе. У Кикиндском дистрикту нашла се већина места која припадају кикиндској говорној зони, и ниједно ван ње, док је Војна граница обухватала већи део тамишке зоне, и ништа ван ње. Уп. скицу 4 на стр. 18 првог тома ове монографије.

Све ово, наравно, ипак не значи да се све изоглосе поклапају. Знатан број њих заиста иде означеном линијом, а друге јужније или северније. Навешћемо на овом месту уочене разлике између севера и југа без обзира на њихове изоглосе, искључујући једино оне где се само један кутак проучаваног подручја супротставља његовој главнини.

1) кик. у начелу доследно пренесена акцентуација, там. факултативно чување ~ акцента иза краткоће, а у медијалном слогу или затвореној ултими (*девѡјка*, *колѡч*) (т. 3),

2) кик. претежно дужина у положају 8 (тип *гѡлѣб*), там. обично краткоћа (*гѡлѣб*) (т. 38),

- 34) испадање *д* у *јеног* и сл. чешће там. него кик. (303),
- 35) кик. *шейра*, там. *шерѿа* (312),
- 36) кик. *сѿѿрњика*, там. *шѿѿрњика* (313),
- 37) кик. *ждралови*, там. често *жсерави* (313),
- 38) кик. *громила*, там. *гомила* (330),
- 39) кик. *звречи*, там. *звечи* (330),
- 40) кик. *ѿшувим*, там. *ѿшубим* (335),
- 41) кик. *ѿровођација*, там. *ѿроводација* (336),
- 42) кик. *Шѿѿева*, там. *Сѿѿева* (336),
- 43) кик. *вршаљ*, там. *вршај* (338),
- 44) кик. *двадес*, там. углавном *дваес* (342),
- 45) кик. нема облика *коњма*, *људма* (360, 365, 368),
- 46) кик. обично *ораси*, Амн *орасе*, там. углавном *ораји*, А *ораје* (379),
- 47) кик. *корак*, там. *корач* (398),
- 48) кик. *вѣдра* ж. род, там. *вѣдро* ср. р. (425),
- 49) кик. *сѿѿарешина* „старија особа“, там. *сѿѿарешина* „старији људи и жене“ (445),
- 50) кик. Нмн *дугмади*, Амн *дугмаде*, там. НА *дугмад* (457),
- 51) кик. Ајд *маѿѿер*, там. чешће *маѿѿеру* (458),
- 52) кик. *маѿѿа* (и *масѿѿ*), там. *мас* (461),
- 53) кик. А *груде*, там. *груди* (462),
- 54) кик. енкл. Дјд ж. рода *је*, там. обично *јој* (473),
- 55) кик. енкл. Дмн њим, там. *(j)им* (475),
- 56) кик. Д *коме*, там. обично *ком* (480),
- 57) кик. обично *неѿѿѿо*, там. *неѿѿѿа* (492),
- 58) кик. *-ог*, там. *-ога* поред чешћег *-ог* (503),
- 59) кик. Дјд м. и ср. рода *-ом* и *-им*, там. *-им* (506–507), тако и кик. *мѿм*: там. *мѿѿим* (517),
- 60) кик. Лјд м. и ср. р. *-им* и *-ом*, там. *-им* (509),
- 61) кик. *-им* у Дмн заменичко-придевске промене, там. *-има* (513),
- 62) кик. *-и* и *-им*, там. *-и* и *-има* у ИЛмн заменичко-придевске промене (514–515),
- 63) кик. компаратив *ѿлићи*, там. обичније *ѿличи* (537),
- 64) кик. компаративи типа *здравији*, там. и *здравѿји* (537–538),
- 65) кик. тип *божѿји*, там. *божѿи* (552),
- 66) кик. *кеређији*, там. *кеређи* (553),
- 67) кик. *дивији*, там. *дивѿи* (553),

68) кик. редовно -у у 3. мн. презента глагола VI врсте, у там. ретки трагови наставка -ау (589),

69) кик. тип одеше, там. одоше (596),

70) конструкција будем + радни придев у егзактном футуру углавном само там. (70),

71) кик. -аући и -ајући, там. само -аући (614),

72) кик. *расѣиѣи*, там. уз то и *расѣи* (635),

73) кик. углавном *врѣиѣи*, там. углавном *врѣи* (636),

74) кик. *ѣресѣи* и *ѣресѣи*, там. *ѣресѣи* (637),

75) кик. *одем*, там. *оѣиднем* (*оѣиднем*, *оѣиѣнем*) (650),

76) кик. *оѣио* уз *оѣи*, главнина там. *оѣи* (уз *оѣио* итд.) (653),

77) кик. *бриѣм*, там. *бриѣм* (658),

78) кик. *срѣм се* и *срѣм се*, там. *срѣм се* (659),

79) кик. -ни- поред -ну- у III глаголској врсти, там. -ну- (664),

80) кик. *умѣи се*, там. обично *сумѣи се* (670),

81) кик. *даѣи*, *дрѣи* поред *даѣе*, *дрѣе*, там. *даѣе*, *дрѣе* (673),

82) кик. *чешѣм*, там. углавном *чешѣм* (680),

83) кик. углавном *беѣм*, там. углавном *беѣм* (685),

84) кик. *добѣвам*, одн. *добѣвам*, там. *добѣвам* (687),

85) там. спорадично *нѣ да ... < неѣ да ...*, кик. нема (727),

86) кик. *увек* и *навек*, там. углавном *навек* (741),

87) кик. *оѣунд*, там. *оѣонуд*, *оѣунуд* (757),

88) там. *суѣише* „најчешѣе, обично, веѣином“, кик. нема (772),

89) кик. партикуле са *р*, там. нема (775),

90) кик. углавном *данасѣе*, там. углавном *данасѣена* (775),

91) там. партикула -ена и ван облика личних заменица, кик. нема (775),

92) там. понекад удѣјање предлога *измеѣ*, кик. нема (818),

93) кик. *наѣрам*, там., изгледа, нема (821),

94) кик. *осим*, там. *окром*, поред *осим* (828),

95) кик. *(с)ѣреѣу*, там. *(с)ѣроѣу* (835),

96) кик. *сас* поред *с(а)*, там. *с(а)* (837),

97) там. понекад *к* + датив, кик. нема (853),

98) там. предлог *иѣуѣи* + датив, кик. углавном нема (854),

99) там. *оно време* „у оно време“, кик. нема (859),

100) там. понекад перфективни презент у значењу футура, кик. нема (953),

101) там. енклитика иза *ни* < *није* и ако *ни* није на почетку реченице, кик. нема (1017),

102) кик. *везник око* поред *ако*, там. само *ако* (1054),

103) кик. *кѡњ*, там. *кѡњ*,

104) кик. *ѡћемо*, *нѣћемо*, там. *ѡћемо*, *нѣћемо*,

105) кик. *ѡѣјем*, *ѡѣјемо*, там. *ѡѣјем*, *ѡѣјемо* (*ѡѣјемо*).

У наведеном материјалу иновација је чешће на страни кикиндске зоне (46 особина, према 29 случајева где је кикиндска зона конзервативнија, док 30 особина можемо сматрати неутралним у овом погледу).⁷⁸⁶ Што се тиче блискости књижевном језику, ту су обе зоне готово изједначене (43 пута ближа је кикиндска зона, 47 пута тамишка, уз 15 неутралних особина).

1095. Из множине наведених разлика издвајају се структуралним значајем и сразмерно високом фреквенцијом у говору оне прозодијске, под 1–5, а само фреквенцијом она под 6, док различити рефлекси јата (под 7–12), упрошћавање група као *-сѡ-* (29), па и судбина инфинитивне основе глагола III врсте (79) имају знатну историјску важност. Ипак је тешко отети се утиску да су у питању појаве секундарног значаја, тако да нема нпр. разлика које би се односиле на неку крупнију гласовну промену. Међутим, то важи и за особине које одвајају банатске говоре од бачких и чак мање-више за све неподударности у кругу шумадијско-војвођанског дијалекта.

1096. Ситуација приказана у т. 1094 у импресивној мери одговара географским околностима. У погледу особина под 1, 2, 3, 7, 10, 11, 14, 17, 24, 25, 29, 40, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 68, 69, 71, 77, 79, 80, 83, 85, 89, 92, 97, 103, па и 8, 9, 12 и 22, стање у кикиндској зони продужава се, на више или мање прецизан начин, у западнијим српским говорима, а оно у тамишкој зони даље ка југоистоку, наравно уз много варијације у погледу конкретних изговора. Обрнут однос налазимо само код особине под 13, очигледно унете споља.

Стање у кикиндској зони углавном је особено, без јачег ослоња на било које друге говоре, у вези с цртама под 4, 5, 6, 18, 19, 21, 27, 28, 35, 39, 41, 42, 43, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 76, 82, 84, 95 и 103, док је у вези са бр. 20, 26, 32, 36, 47, 49, 63, 88, 98 и 99 посебност у истом смислу на страни тамишке зоне. Додуше, упорније трагање могло би у појединим случајевима указати на још понеку повезаност, редукујући ова два набрајања. Исто важи и за оних тридесетак „неутралних“ особина које нису ушле ни у један од спискова у овом параграфу. Ипак, извесно је да таквим појединачним пре-квалификацијама особина општа слика не би била битније измењена.

Овде изнети подаци сугерирају да су у кругу банатских говора они у кикиндској зони најоригиналнији, тј. да највише одступају од онога што је

⁷⁸⁶ Овамо спадају нпр. различити рефлекси јата и акценатски дублети.

просечно за српске говоре. Уједно, кикиндски говори су најоригиналнији у кругу шумадијско-војвођанског дијалекта, будући да банатски говори у том погледу надмашају бачке, а ови сремске и оне јужно од Саве.

1097. Изоглосе појава набројаних у т. 1094, најчешће су оштре, али има и доста случајева где се јавља прелазни појас у којем напоређо живе обе алтернативе.

Са границом између тамишке и кикиндске зоне подударају се прецизно или скоро прецизно изоглосе појава наведених у т. 1094 под бр. 2, 5, 8, 9, 10, 17, 32, 33, 38 и 67. Ипак, има више особина чије изоглосе одступају од те међе.

Северније од границе међу говорним зонама крећу се изоглосе под бр. 11, 12, 14, 15, 19, 22, 29, 40, 59, 64, 68, 69, 74, 79, 84 и 89. Разуме се, у оваквим случајевима део кикиндске зоне иде заједно с тамишком.

Јужно од границе говорних зона налазе се изоглосе појава под 1, 3, 4, 37, 48, 53, 54, 65, 72, 76, 94, 100 и 102. Те изоглосе не чине јединствен сноп, него су углавном расуте по подручју тамишке зоне. Одговарајућа констатација важи и за изоглосе поменуте у претходном пасусу.

Изоглоса под 7 искошена је тако да на западном сектору залази на југ од границе говорних зона, а на источном сектору на север. Тачно супротно томе влада се изоглоса под 73.

1098. Унутрашња диференцијација кикиндске говорне зоне прилично је изразита.

Најјужнији део (А, затим Е, донекле и Км и НБ) показује знаке прелазности према тамишкој зони. Од одлика тамишке зоне заступљених у том појасу најзначајнији је екавски рефлекс у корену глагола *вејати*, *грејати*, *сејати* и *смејати се* (т. 110). Асимилација наглашених *ѣ* и *ѡ* према вокалу следећег слога (т. 71) ту је врло недоследно остварена. Даље на северу она се јавља чешће, а на крајњем северу југословенског Баната (Ђ, СК, БА) она је практично уопштена. Поједине одлике тамишке зоне могу се наћи и у СЦ и оближњим местима с румунске стране државне границе, а говор Чј чак факултативно чува непренесен *~* акценат у унутрашњем слогу, додуше не и у затвореној ултими, што његову акцентуацију обележава као прелазну према оној у тамишкој зони. Набрајање особина тамишке зоне познатих деловима кикиндске в. у т. 1097.

1099. Потисје, нарочито његов северни део, издваја се низом црта познатих и у Бачкој, а у већини случајева и у многим другим штокавским говорима, пре свега оним западним и средишњим:

факултативно чување дужина у положајима 2 и 3 (т. 34 и 35),

такође факултативно, али чешће и географски раширеније чување дужина у пол. 5 и 6 (т. 36 и 37),

асимилација *è* и *ò*, али не и *ě* и *ǫ*, према вокалу следећег слога (71),
 асимилација *è* и *ò* и према *ě* и *ǫ* у следећем слогу (75),
 тип *багрѣњи* м. р. (413),
 обично *-о* и код меких основа у НАјд ср. рода заменичко-придевске промене (501),
 доследно *-им* у Дјд и Лјд заменичко придевске промене (507, 508),
 обично ДЛјд м. и ср. рода *моим*, а не *мом* (517),
 врло често *-има* у ДИЛмн атрибута (513),
 понекад *е* у *очела* (653),
-ну-, никад *-ни-* у инфинитивној основи глагола III врсте (664),
добаљайши „добити“ (687).

У знатном делу случајева (*-им* у ДЛјд, *-има* у ДИЛмн, *-ни-* у III глаголској врсти) исток кикиндске зоне иде са тамишком зоном. Ту се сваки пут ради о особинама које имају шире ареале, тако да се запад кикиндске зоне ослања на суседну Бачку. Поређење са радом П. Ивића, Батања, показује да се батањски говор, у пределу северно од Мориша, а наспрам истока кикиндске зоне, у свему прикључује том свом суседу.

У одлике истока кикиндске зоне, или бар дела тога подручја, спада и већина особина које се у т. 1107 наводе као говорна обележја источног руба српског Баната.

1102. О диференцијацији унутар источног дела кикиндске зоне немамо довољно података. Већина места се налази на румунској територији, из њих немамо обавештења или располажемо само оскудним информацијама. Ипак, знамо толико да се на тлу Румуније налази ареал најјачег скраћивања после-акценатских дужина у говорима с новоштокавском акцентуацијом. У Сп и *В, као и у Темишвару, доследно су скраћене дужине у пол. 11 (тип *кòлѧч*, т. 42); такво скраћивање јавља се и у Чј, али тамо није уопштено. Губљење дужина захватило је чак и пол. 12 (*ѧрòмѧша*, т. 44). У Темишвару дужина у оваквим примерима уопште нема, а у Сп и *В краткоћа претеже. Румунско порекло ове појаве је очигледно.

Југ источног дела кикиндске зоне изложен је утицају из тамишке зоне. Карактеристична су неслагања између Чј (Д мене, *ѧред* поред *ѧрид*, *сејайши*, *год*, *бирш*, *оѧидне* и *оѧигне*) и Сп (мени, увек *ѧрид*, *сијайши*, *гођ*, *бирц*, през. *òде*).

1103. Цео северозападни ивични појас тамишке зоне, од Зрењанина до Дињаша, одликује се прелазношћу према кикиндској зони. Међу особинама које стварају ту прелазност истичу се енклитика *је* поред *joj* (т. 473) и морфолошко скраћивање у типу *чиѧѧм* (т. 43). Међутим, у пол. 9 (т. 11) јавља се поступност, али у супротном смеру: на западу боље чување старог стања, на истоку и југоистоку његово уклањање. Слична је поступност у вези с пре-

ношењем ~ . Идући ка истоку и југоистоку све је више примера за његово непреношење са медијалног слога или затворене ултиме.

1104. Група села на западу тамишке зоне коју сачињавају Пе, Ч, а углавном и Ф, издваја се из тамишке зоне потпуно пренесеном акцентуацијом (т. 3), прилично добро очуваним дужинама у положају 9 (т. 41) и облицима *мени, шеби, себи* у ДЛјд личних заменица (т. 110). Без додатних проучавања није могуће одговорити на питање да ли је то последица јаког прилива становништва са севера Баната (и посредно из Бачке, одн. Поморишја) у XVIII веку приликом формирања банатске Војне границе (уп. стр. 19 и 21 прве књиге ове монографије).

1105. Ван наведених односа тешко је уочити неке изразитије поделе унутар тамишке зоне. То не значи да нема разлика међу месним говорима. Тако се у Ил јавља неколико лексичких примера кановачког акцента (*Бóжић, извор, коњи, А коње, шéле, ко́зе*) и колективни суфикс *-ада* (ср. род, т. 457), а изгледа и екавизам *гњездо* и упрошћавање групе *кћ-* у *ћи, ћери* (т. 281).⁷⁸⁸ У Бч и Дињашу не разликује се *ћ* од *ч* и *ђ* од *џ* (т. 212–213). Из Ит, и у мањем броју из З, О, Мђ и Ил, имамо потврде за упрошћавање консонантске групе у *ошнем* (т. 304). За запад тамишке зоне везује се јача концентрација облика *дању* и *ноћу*; другде господари *дањом, ноћом* (т. 737). Партикуле с консонантом *н* уз прилог *шу* (*шуна, шуне, шунена*) такође су обележје тога простора (т. 775). На источној ивици подручја (Ит, Мђ) долази облик *жерави*, док се другде говори *ждралови* (313). Промена *гњ* у *бњ* у речи *бугњеви* нађена је само у Сф (313). Лексичке је природе контраст између *вiле* (и *viле*) на северу (Ит, кикиндска зона), *бéле* на западу (Ч) и *мiлостiиве* на југоистоку (Ил, Бк)⁷⁸⁹. Међутим, у клетвама и сличним изразима (*Виле ше однеле, Виле га знале*) јављају се искључиво *виле* (тако и Ил Ш Сф), што сведочи о некадашњем стању, кад из давнине наслеђена реч још није била замењена другим називима, насталим на бази табуа саме речи *вила*.

1106. У појединим местима у тамишкој зони спорадично су бележени одређени конјугацијски облици који иначе спадају у обележја смедеревско-вршачких (а најчешће и косовско-ресавских) говора:

вeнчáје през. Цл Сф (т. 667),

сумиш Ил, *добиш* Ил (670),

иpèзiвáље Ил, *иpòзiвáље* Т, *шiйийáље* Ит (т. 682),

смéћем Ит (т. 683).

⁷⁸⁸ Прве три од ових особина потврђене су и за говоре смедеревско-вршачког типа на југоистоку Баната (П. Ивић, Херски 328, 330, 347), а за четврту немамо података.

⁷⁸⁹ Реч *милостiиве* „виле“ веома је обична даље ка југоистоку, код банатских „Хера“. Регистар уз књигу *Банатске Хере*, Нови Сад 1958, наводи 18 страница на којима се помињу милостиве, а на неким од тих страница има преко десет таквих помена.

Остаје да се утврди тачна распрострањеност оваквих облика на овом подручју. Помало је загонетно и њихово порекло. Да ли су они трагови појединачних инфилтрата или можда сведоче о неком јачем, касније потиснутом, смедеревско-вршачком елементу у основици говора тамишке зоне? Додуше, случај Иланце је јасан. У том селу и иначе смо уочили (т. 1105) извесну прелазност према оближњем смедеревско-вршачком дијалекту.

1107. Ареали приличног броја појава простиру се дуж румунске границе (а и с оне стране те границе), обухватајући истовремено делове кикиндске и тамишке зоне:

сикера (т. 143),
 понекад *оџигнем* са *г* (т. 302 и 650),
свабда (311),
 спорадично *-це, -зе* у Амн именица мушког рода (358),
 деклинациони тип *Беци*, ГА *Бецила* (375),
 тип *багрењи* (413),
сваки један (484),
смејати се (смијати се) од неког (823),
 проклитизација енклитика (1011–1012),
 понекад *не* на почетку реченице, одвојено клитиком од свога глагола (1013),
ди „зато што“ (1063).

Амн на *-це, -зе* свакако је унесен из смедеревско-вршачких или чак косовско-ресавских говора, а синтаксичке особине (последње четири наведене) очигледно су плод румунског утицаја. И веза *сваки један*, као и деклинацијски образац Нјд *-и*, ГА *-ила*, такође ће бити алоглотског порекла, док се за обе промене у консонантским групама (*дн > гн* и *дб > бд*) може помишљати на евентуални румунски извор, што би се морало проверити разматрањем стања у румунским банатским говорима. Оно што остаје (*сикера, багрењи*) премало је да би се могло говорити о некој специфичној генетској повезаности најисточнијих идиома наших двеју говорних зона.

Везе појединих делова подручја банатских говора са другим областима

1108. Најважније међу везама из ове области истакнуте су у т. 1096, где је констатована повезаност кикиндске говорне зоне са дијалектима западно од Баната, и тамишке зоне са говорима даље ка југоистоку. У знатном броју случајева изоглосе кикиндско-тимишких различитости продужавају се, описујући својеврстан лук, преко земљишта Бачке и Срема и тако предвајају Војводину на један северозападни и један југоисточни ареал. С кикиндском

зоном слажу се север и запад Бачке и запад Срема, а са тамешком зоном југоисток Бачке и исток Срема.⁷⁹⁰ Међу такве особине несумњиво спадају:

1) СЗ *вејати, грејати, сејати, смејати се* — ЈИ вокал *и* у коренском слогу тих глагола (т. 110),

2) СЗ *гођ-* — ЈИ *год* (т. 112),

3) СЗ *громила* — ЈИ *гомила* (т. 330),

4) СЗ мање (ређе нимало) облика с наставком *-им* у ДЛјд м. и ср. рода заменичко-придевске промене — ЈИ изразита превласт или чак искључива употреба таквих облика (507, 509),

5) СЗ *вршићи* — ЈИ *врћи (врећи)* (т. 636),

6) СЗ *-ни-* у инфинитивној основи глагола III врсте — ЈИ *-ну-* (т. 664),

7) СЗ чешће *бежи-* одн. инф. основа *бежа-* — ЈИ чешће *бега-* (т. 685).

У већини случајева (бр. 2, 3, 5, 6) иновација је очигледно на страни северозапада, у једном случају (бр. 4) на страни југоистока, а у два случаја (бр. 1 и 7) односи су сложенији.

Стање означено као југоисточно сваки пут се продужава даље ка југоистоку. Од северозападних одлика она под бр. 1 долази и у икавским и ијекавским говорима, под 2 у ијекавским, под 4 на целом западном и централном штокавском подручју, под 6 у многим икавским и понеким ијекавским говорима и она под 7 у икавским и ијекавским. Изоглосу особине под 3 није лако оцртати,⁷⁹¹ док за *вршићи* нисмо нашли паралеле у ијекавским или икавским говорима у суседству Војводине.

Овде се треба осврнути на презентско проширење у *дадем, знадем, имадем*, заступљено на северу и западу Бачке и (углавном) на западу Срема, а у Банату у нашој грађи само у СК на крајњем северу, и само (факултативно) у презенту *имадем* (т. 699). Та је иновација иначе раширена у западнијим штокавским говорима.

1109. У лучне изоглосе спадају у ствари и оне које се не продужавају на земљишту Срема:

1) СЗ *видрица* — ЈИ *ведрица* (т. 110),

2) СЗ *йувийи* — ЈИ *йубийи* (т. 335),

3) СЗ енклитика *њим* — ЈИ *(j)им* (т. 475),

⁷⁹⁰ Први помен о таквим изоглосама налази се у извештају И. Поповића и П. Ивића *О говорима Срема*, Гласник САНУ II св. 1, 1950, стр. 134. Већи део особина које имају лучне изоглосе набраја П. Ивић, Банат 155, као одлике које стварају разлику између северног Баната (= кикиндска зона) и јужнијег подручја (= тамешка зона). И. Поповић, Госп. 22–27, наводи нешто проширен списак оперишући појмом лучних изоглоса, додуше најчешће без података из Срема: Б. Николић, Срем 369–371, у прегледу разлика између истока и запада Срема, наводи и део оних које имају лучне изоглосе, али се не осврће на стање у Бачкој и Банату.

⁷⁹¹ Напомињемо да је облик *громила* потврђен у говорима Горобиља (М. Николић, Горобиље 669), Мачве (Б. Николић, Мачва 247) и централне Шумадије (Реметић, Шум. 212).

4) СЗ придеви типа *шелећији* — ЈИ *шелећи* (т. 552–553).

О прве три појаве Николићева монографија не садржи обавештења (што би, бар у вези са бр. 3, могло значити да дате северозападне особине нема у Срему). У вези с појавом под 4 Николић утврђује да цео Срем има облике на *-ћи*.

Изгледа да су ареали енклитике *њим* и придевске формације типа *шелећији* ограничени на делове Војводине. Распрострањеност облика *шуби-иш/шувитиш* тешко се може пратити, док се *видрица* јавља — уколико је реч о екавским (или екавским) говорима — на више места у северној и северозападној Србији.⁷⁹²

1110. Лучним изоглосама придружује се на неки начин и изоглоса удвајања у предлогу *сас*, која у Срему има северни ареал, а не западни. Ширење употребе префикса *йри-* на рачун *йре-* захвата, осим кикиндске зоне, целу Бачку, али без доследности (И. Поповић, Госп. 41–42), док је у Срему процес пошао супротним смером (Б. Николић, Срем 312–313).

Обе те појаве познате су, иначе, у разним деловима подручја нашег језика.

1111. Изоглосе мањег броја језичких црта повезују делове источног Срема с тамишким говором тако да цела Бачка остаје северозападно од линије, што не поништава чињеницу да се те изоглосе својим општим правцем придружују онима из т. 1108–1110:

СЗ *додијатиш* — ЈИ *додејатиш* (т. 110),

СЗ *мени, шеби, себи* — ЈИ *мене, шебе, себе* и у ДЛ (т. 110),

СЗ *гушчићи* — ЈИ *гушћићи* (т. 300),⁷⁹³

СЗ *бријем* — ЈИ *бријам* (т. 658).

Облици *додијатиш*, *мени* итд. и *бријем* имају широке ареале који обухватају не само већи део Војводине него и већи део штокавског подручја, док се ареали ДЛ *мене* и презента *бријам* продужују далеко на југоистоку, одн. југу. Међутим, очекивани облик *додејатиш* по правилу изостаје у говорима јужно од Дунава. И најзад, *иш* у *гушћићи* представља особеност делова Баната и Срема.

1112. У два случаја на снази су једначине „кикиндска зона = западни Срем“ и „тамишка зона = источни Срем“, али кроз Бачку изоглосе нема:

СЗ *дољњи, дољни* — ЈИ *дојњи, дојни* (т. 291 и 313),

СЗ Дјд ж. рода *је* — ЈИ *јој* (т. 473).

⁷⁹² Б. Николић, Колуб. 35, Реметић, Незамен. 69–76, Реметић, Шум. 91.

⁷⁹³ Потврде из Срема налазе се у одељку о акцентуацији: Николић, Срем 258, и односе се на два села у источној половини Срема. Аутор не обавештава о стању другде у Срему.

Оба пута Бачка стоји цела на страни југоистока, што раскида географски континуитет између ареала облика *дољни* и *је* у Банату и Срему. Напоменућемо, међутим, да је енклитика *је* (најчешће поред *јој*) забележена и у Мачви, Колубари и знатном делу Шумадије (в. т. 473).

1113. Овде ваља нагласити и то да ареали северозападне ситуације у вези с морфемама *-им* и *-ни-* (т. 1108, бр. 4 и 6) и с вокалом *и* у *видрица* (т. 1109, бр. 1) не захватају целу кикиндску зону, него само њен западни појас (уп. т. 1100 и 1101). То поготову важи за презентско проширење у *имадем* (т. 1108), које се у нашој грађи јавља само у СК. Наравно, ове околности не потиру припадност ових изоглоса скупини оних које супротстављају северозапад Војводине њеном југоистоку, већ само показују колика је разноврсност реализација заједничког начела.

Број изоглоса наведених у т. 1108–1112 толики је да искључује могућност случајне коинциденције. Карактеристично је да нема нпр. изоглоса које би се пружале правцем северозапад–југоисток, одвајајући североисток Војводине од њеног југозапада. Поготову је значајно што наше изоглосе најчешће нису географски континуиране линије, будући да се између српских насеља налазе многа места са становништвом других народности. Садашње стање на терену морало је настати пре насељавања те стране популације, дакле углавном до средине XVIII века, а у случају северне и западне Бачке пре доласка Буњеваца у раном XVII веку.

Општи правац изоглоса о којима је овде реч, североисток–југозапад, добро одговара основном обележју дијалекатске диференцијације на тлу нашег језика. Сличан правац има велика већина значајних изоглоса.⁷⁹⁴ Такав правац имају и изоглосе које, пружајући се јужним Банатом, одвајају шумадијско-војвођански дијалекат од смедеревско-вршачког. Том снопу припадају и међе тако битних појава као што су новоштокавска акцентуација, безусловно скраћивање свих старих послеакценатских дужина и новоштокавска деклинација, без једнакости Лмн са Гмн и с тенденцијом изједначења Д, И и Л множине. И изоглосе појединости из области замене јата имају тај општи правац. У овом раду говорило се о односима *сејайи* : *сијайи* и *мени* : *мене*; са границом према смедеревско-вршачким говорима у јужном Банату поклапа се изоглоса *седила/седела*, а даље ка југоистоку следе односи *(з)ди* : *(з)де*, *џим* : *џем*, *жени* : *жене*, *стјарији* : *стјареји*, *нисам* : *несам*. Ни ту нема подударана у погледу конкретног места изоглоса, али се и оне у погледу свог општег правца сврставају у породицу којој припадају изоглосе размотрене овде у т. 1108 и д.

1114. Једну од најважнијих спона неког дела подручја банатских говора са идиомима изван Баната чини међусловна вокалска асимилација заступљена у кикиндској зони и у североисточној Бачкој (т. 73).

⁷⁹⁴ П. Ивић, Дијалектологија 1956, стр. 62.

Мање су значајни аористи типа *дођеше*, који долазе спорадично у кикиндској зони и у Бачкој, али се јављају, без географске или генетске повезаности, и на многим другим местима у севернијим штокавским говорима (т. 596).

Страни утицаји на банатске говоре

1115. Румунски утицај, веома ограниченог домаћаја у лексици, интензиван је у гласовној структури говора и у синтакси. Врло је вероватно да су румунски модели допринели стварању, односно ширењу следећих појава:

- 1) тенденција мање изразите реализације узлазних акцената и чак местимичног казационог неразликовања ` акцента од ` (т. 2),
- 2) тенденција јачег скраћивања послеакценатских дужина (т. 52),
- 3) употреба глагола *добаљати* у значењу „добити“ (т. 687),
- 4) неразликовање падежа места од падежа циља кретања (т. 777),
- 5) конструкције типа *колко овце* (т. 795),
- 6) употреба предлога *од* уз глаголе као *смејати се* (т. 823),
- 7) конструкција *бићи од X година* (т. 826),
- 8) конструкције као *изложба од лейоше* (т. 826),
- 9) употреба презента неких перфективних глагола у значењу футура (т. 953),
- 10) атрибут иза именице чешће него у другим дијалектима (т. 1008),
- 11) проклитизација енклитика (т. 1011, 1012),
- 12) спорадично *не* на почетку реченице, одвојено енклитиком од предиката (т. 1013),
- 13) *везник ди* у значењу „зато што“ (т. 1063).

Неке од ових појава захватају цело подручје банатских говора, неке само његове источније крајеве. Неке су остварене мање-више доследно, а друге само факултативно. Најзад, румунски утицај је понекад основни, односно једини узрок језичке промене, док су у другим случајевима важну улогу одиграли и други чиниоци. О свему томе в. наведене параграфе у овој монографији. Уосталом, врло је вероватно да је румунски језик утицао на још понеку појединост у структури српских говора. Тако, нпр., географска распрострањеност акценатско-квантитетског типа *йѐчемо* (т. 46), а и сама његова природа (увођење колумналне акцентуације), сугерирају да је суседство с румунским говорима допринело његовом настанку. Можда ће се показати да су и консонантске промене у речима *ошигнем* (т. 302) и *свабда* (т. 311) румунског порекла (т. 1107). Итд.⁷⁹⁵

⁷⁹⁵ Стојко Стојков у свом значајном чланку *Банатският езиков съюз* утврђује: „От чуждите влияния най-силно е румънското влияние“ (Славянска филологија 10, 1968, 102).

1116. Вероватно треба мађарском утицају приписати изговор *h* и *h* са смањеном фрикацијом (т. 211).⁷⁹⁶

Свакако је мађарски модел подстакао стварање синтагми као *йреба њози* (т. 848). Мађарски, али и немачки подстицаји одговорни су за увођење плеонастичких прилога у *дигне горе, изађе најоље* (т. 1006). Сигурно је алоглотског порекла и конструкција *сваки један* (т. 484).

Структуралне карактеристике банатских говора

1117. Банатски говори се инвентаром фонема готово нимало не разликују од српског књижевног језика. Главну разлику чини присуство африкате *s* (т. 203, 269–273), која је дошла да попуни једну празнину у систему. Фонематски статус слоговног *r* и овде је двосмислен. Секвенца вокал + *r* се јавља, додуше ретко, и испред и иза акцента (т. 118–119), али тако да је *r* од суседног вокала сваки пут одвојено морфемском границом. Фонолошка интерпретација оваквих случајева зависи од теоријског става: ако се морфолошкој граници призна статус фонолошког чиниоца, *r* припада истој фонеми као и слоговно *r*.

У области дистрибуције фонема значајно је да нема следова неакцентованих вокала осим ако је један од њих *и* или *у* (елиминишу се чак и случајеви хијата у додиру префикса и основног дела речи).

Најизразитије гласовне особености банатских говора припадају субфонематском нивоу. То су пре свега тонска кривуља узлазних акцената, боја вокала *е* и *о*, затим изговор шуштавих сугласника и африката *h*, *h*, донекле и изговор *л*.

Субфонематске су и две појаве које нису обичне у штокавским говорима ван Војводине: асимилација вокала према суседном консонанту (*о* према лабијалу или велару) и асимилација вокала (*е* и *о*) према вокалу следећег слога.

1118. И у погледу инвентара прозодијских јединица банатски говори су јединствени, али су различитости у дистрибуцији тих јединица врло осетне. Дуги силазни акценат у већем делу тамичке зоне може стајати и на медијалном слогу или затвореном финалном. У погледу дистрибуције неакцентованих дужина постоји широка скала прелаза између крајњег северозапада, где таквих дужина има највише, и крајњег истока, у неким насељима на територији Румуније, где је списак положаја у којима дужине могу стајати драстично редуциран. У структуралном погледу најважнија је међа између севернијих потиских говора, где су могуће узастопне дужине (т. 34–37), и осталог подручја, где иза дугог слога може стајати само кратак. Прелази који у

⁷⁹⁶ Уп. категоричну тврдњу И. Поповића, *Geschichte* 579, у овом смислу.

том погледу постоје у банатским (и уопште војвођанским) говорима уклапају се у контраст између штокавског запада, где се у начелу чувају све наслеђене дужине, и крајњег југоистока, где квантитета нема. У Војводини се томе прикључује ослањање с једне стране на мађарске говоре, са квантитетским опозицијама у свим положајима, а с друге стране на румунски језик, у којем се не јавља прозодијски квантитет.

1119. У деклинацији банатски говори имају углавном исти број парадигматских облика као српски књижевни језик. И овде понеки падежи своју посебност дугују акценатским алтернацијама: Лјд, Вмн. Међутим, број именица код којих се Лјд акцентом разликује од Дјд, односно Вмн од Нмн, овде је много мањи него у вуковском књижевном језику (стварно стање у данашњем језику није проучавано). С друге стране, банатски говори у множинским парадигмама именица средњег рода, већине именица мушког рода и заменичко-придевске промене могу имати један облик више: ИЛмн на *-и*, различит од Дмн на *-ица*. Насупрот томе, у већини банатских говора једнак је ДЛјд м. и ср. рода заменичко-придевске промене на *-им*, што смањује за једну јединицу инвентар различитих облика у тој парадигми. Сличан је ефекат једнакости ДЛ мене и сл. са ГА у тамешкој зони. И најзад, у области употребе постојећих деклинационих облика банатски говори су сиромашнији за једну битну дистинкцију: разликовање падежа места (Л, И) од падежа циља кретања (А).

1120. Упоредјена с вуковским језиком, конјугација банатских говора је знатно сиромашнија. Нема прилога времена прошлог, прилог времена садашњег и имперфект су на издисају, а у парадигми аориста изгубили су се посебни облици за 1. и за 2. лице множине.

Број конјугационих класа незнатно је мањи него у књижевном језику. Изаостају типови *показивати* : *показујем* и *седећи* : *седим*, а с друге стране ту се јавља тип *цикати* : *цичим*.

1121. Инвентар акценатских алтернација није смањен. Додуше, неке алтернације постале су ретке, тако она у Лјд именица, али се зато овде чувају и неке алтернације изгубљене у књижевном језику (*гњѝздо*, мн. *гњѝзда*, а такође и *лѣћа* : *зѣ лѣћи*, *ѝд лѣћи*).

Структуралне карактеристике банатског лингвистичког пејзажа

1122. Говори шумадијско-војвођанског дијалекта на тлу Војводине показују нормалну слику органски развијеног лингвистичког пејзажа. Готово потпуно изостају испрекидани ареали појединих особина, а нема ни знатнијег броја некорелативних или дублетних рефlekса, који би указивали на мешавину (ту се изузимају рефlekси *ћ*, који и иначе на штокавском скавском земљишту најчешће показују двојство *e/i*). Разлике међу локалним говорима

по правилу расту у сразмери са географском удаљеношћу.⁷⁹⁷ Што је најважније, оваква ситуација је очигледно настала пре насељавања других народа у Банату у XVIII веку. Распоред изоглоса у српским говорима умногом је такав као да насеља тих колониста не постоје.

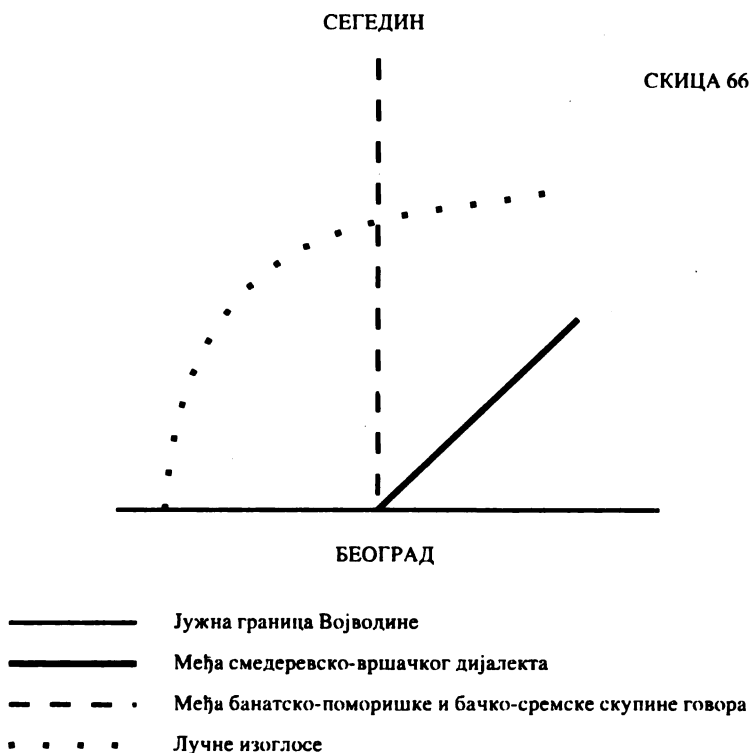
1123. Густина диференцијације у банатским говорима блиска је просечној вредности за српске говоре. Много је мања него нпр. у зетско-ловћенском дијалекту, а знатно већа него на највећем делу подручја источнoхерцеговачког дијалекта.

Изоглосе на тлу банатских говора груписане су само делимично. Најважнији сноп је онај који разграничава тамишску и кикиндску зону. Знатно мање изоглоса удружено је у снопу који одваја источно крило кикиндске зоне од западног, у снопу који издваја села Ч, Пе и Ф из тамишке зоне и у ономе који севернијим потиским говорима даје посебно место у оквиру кикиндске зоне. Многе изоглосе остају, међутим, изван тих снопова. На тај начин лингвистички пејзаж банатских говора стоји негде у средини између екстремних солуција: пејзажа у којима су све важније изоглосе укључене у снопове и пејзажа са потпуном независношћу сваке изоглосе од свих других. Ваља ипак истаћи да је подручје банатских говора ограничено јаким сноповима изоглоса: оним на југоистоку, који одваја то подручје од смедеревско-вршачког дијалекта, и оним на западу, који чини границу према Бачкој и Срему. Први од тих снопова налази се тамо где су некадашње велике мочваре, заједно са Делиблатском пешчаром, стварале озбиљну природну препреку (уп. скицу 5 у првом делу ове монографије), док се други сноп везао за токове Тисе и Дунава.

1124. Велика већина изоглоса унутар подручја банатских говора има углавном исти правац: ЈЗ — ИСИ. То је пре свега правац границе између тамишке и кикиндске зоне, али и многих других изоглоса. В. нпр. скице 10, 12, 16, 17, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 33, 35, 36, 39, 44, 54, 58, 59, 62 и 63. У т. 1108 истакнуто је да се граница између наших двеју зона на неки начин продужује у „лучним“ изоглосама на тлу Бачке и Срема. У целини се те изоглосе уклапају у општини правац ЈЗ — СИ, који имају и изоглосе што у јужном Банату разграничавају шумадијско-војвођански и смедеревско-вршачки дијалекат. Те се изоглосе под косим углом секу са снопом који се простире токовима Тисе (од Сегедина до ушћа те реке) и Дунава (од ушћа Тисе до ушћа

⁷⁹⁷ С овим је у оштром контрасту издробљеност немачких, мађарских, словачких и румунских говора у Војводини. Зависно од порекла становништва, свако село има свој говор, често веома различит од околних, тако да изостају нормалне изоглосе, а ареали су испрекидани, много пута искидани у комадиће. У кругу српских дијалеката овакав лингвистички пејзаж постоји југоисточно од Куршумлије, на једном делу подручја насељеног из разних крајева после 1878. године. У самом Банату овакав је положај говора Радојева (Кларије), насељеног у XVIII веку Србима из Ђармате североисточно од Темишвара. Тај се говор и данас разликује од српских говора у околини (због чега није укључен у ову монографију). Случај тог говора је поучан јер показује како би изгледао лингвистички пејзаж српских говора у Војводини кад би Срби ту били скорашњи досељеници са разних страна.

Саве) чинећи границу између двеју основних скупина говора војвођанског поддијалекта, банатско-поморишке и бачко-сремске. Основни правци изоглоса на овом подручју приказани су шематски на скици 66.

1125. Можемо закључити да су банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта прилично оштро ограничени од својих смедеревско-вршачких, бачких и сремских суседа. Оштре границе нема једино према поморишким говорима, они са банатским чине целину.

Утицаји из Бачке и из смедеревско-вршачког дијалекта јасно се осећају у пограничним банатским говорима. Једино сремски утицај изостаје. Граница према Срему је најкраћа, а уз то је Банат Срему у неку руку окренуо леђа. На банатској страни према Срему стоји појас ритова и нема ниједног села које би било на банатској обали Дунава на том сектору. Тамо су и комуникације преко реке веома слабе. Карактеристично је да је то једини одсек дунавског тока у Војводини на којем до данас нема моста.

Овде треба забележити да се не могу наћи специфичне везе војвођанских српских говора са словенским севером, нпр. са словачким или украјинским говорима. Значај ове чињенице јасно се уочава ако се има у виду да, насупрот томе, средњословачки и закарпатски украјински говори садрже низ

јужнословенских особина, а да су северни и западни словеначки говори, па и најсеверозападнији чакавски, низом старих изоглоса повезани са западно-словенским подручјем.⁷⁹⁸

Питање порекла банатских говора

1126. Најтежи проблем у вези са српским банатским, и уопште војвођанским говорима тиче се њиховог настанка. Како су они настали, и кад, и где?

Основне чињенице су познате:

1) У доба непосредно пред турску најезду земљиште данашњих војвођанских говора шумадијско-војвођанског дијалекта имало је претежно мађарско становништво. На стр. 5–8 првог дела ове монографије (СДЗБ XL) показано је да су Словени тада живели углавном на југу и истоку Баната (у његовим историјским границама, до Мориша и карпатских обронака), а Мађари претежно на западу и северу. На данашњем земљишту српских банатских говора нашли су се ипак и словенски трагови у јужним и средишњим деловима подручја.

2) Крајем XVI века цела област до линије Баја — Суботица — Поморишје — Арад — Темишвар — Вршац — Бела Црква била је етнички српска, ако се изузму мање скупине муслимана и разних трговаца, углавном по градовима.⁷⁹⁹

3) По данашњем дијалекатском пејзажу српских говора у Војводини не би се могло закључити да је у питању метанастазичка област. Све изгледа тако као да су се говори органски развијали на самом терену и да је тај развој остварен до XVIII века, а у случају северне и северозападне Бачке чак до XVII века (уп. т. 1122).

1127. Изнесене чињенице, кад се повежу, у ствари не олакшавају одговор на питање постављено на почетку т. 1126. Ако српско становништво у већем делу Војводине потиче тек из XV и XVI века, зашто у дијалекатској слици нема трагова сеоба?

Постоје ипак околности које ублажавају оштрицу овде формулисане противречности. Пре свега, на земљишту војвођанских говора свакако је било нешто словенског становништва. Оно је могло дати заматак дијалекатског типа, а затим апсорбовати српске придошлице и наметнути им свој говор. Добро је познато да у укрштању говора старинаца и досељеника први имају крупна преимућства, која често доводе до тога да упркос огромној бројној

⁷⁹⁸ П. Ивић, *Die skr. Dialekte* 57–58.

⁷⁹⁹ Чак и бачки Шокци и Буњевци досељени су накнадно. Тиме ћемо се позабавити на другом месту.

премоћи дошљака стариначки дијалекат победи.⁸⁰⁰ Друго, врло је вероватно да је већина досељеника потицала из оближњих крајева јужно од Саве и Дунава, што би значило да су они доносили говоре сличне затеченима. До данас се српски говори непосредно јужно од Саве и Дунава мало разликују од својих суседа северно од тих река. То карактерише нпр. однос између мачванских говора и сремских или између источношумадијских и југоисточнобанатских. Из овога следи да су рефлексии некадашњих гласова били по правилу исти, тако да се нису могле створити недоследности које би одавале мешавину. Значајно је и то да у српским говорима на тлу Војводине практично нема особина које би се морале тумачити као нанос из неког удаљеног краја. Конкретно, ту нема ничега што би било косовско, а што би било непознато смерево-вршачком дијалекту, и скоро ничега источнохерцеговачког чега не би било у северозападној Србији. Остаје, дакле, северносрбијански појас, можда са северним делом босанског Подриња, као вероватна главна изворишна област српских миграција у јужну Угарску у XV и XVI веку. Познато је, уосталом, да је данашње становништво у северној Србији у огромној већини скорашњег порекла. Првобитна популација одселила се некуда — очигледно на север. И најзад, од XV–XVI века протекло је отприлике пола миленија, што је могло бити довољно да се говори уравнију⁸⁰¹ и да развој на новом терену створи слику органске диференцијације. Треба, наравно, претпоставити да се српски живаљ премештао ка северу у паралелним струјама, тако да су се нпр. у западнијим пределима Војводине нашли претежно досељеници из западног дела северне Србије. На тај је начин изостало стварање испрекиданих ареала појединих особина. Садашње изоглосе које пресецају војвођанско земљиште биле би, дакле, знатним делом пројекција различитости које су постојале у северној Србији (односно и у јужним ивичним пределима Војводине) у доба пре сеоба.

Постоје, међутим, околности које причињавају тешкоће овом очигледно логичном и наизглед једноставном тумачењу. Наиме, најјача скупина српског

⁸⁰⁰ О томе П. Ивић, О неким проблемима 104 и Биогра. 174.

⁸⁰¹ Многи примери сведоче о снази накнадног уравнивања међу говорима које су миграције учиниле суседима.

Иако су Буњевци од Срба одвојени моћном верском баријером, буњевачки говори у Бачкој примили су многе особине околних српских говора, тако нпр. карактеристичан изговор вокала и шуштавих консонаната, наставак *-и* у Лјд м. и ср. рода заменичко-придевске промене и *-ду* у 3. лицу множине презента.

У бугарским насељима у данашњем румунском Банату нашли су се почетком XVIII века Павлићани с источнобугарским говором и Ћипровчани са северозападним говором сличним српском тимочком. Током времена уопштен је павлићански говор, а ћипровачки је ишчезао.

Посебно је поучан случај српских насеља у околини Будимпеште, где су се, по свему судећи, нашли заједно насељеници екавци и ијекавци. Данас је говор у свим тим местима (с изузетком Чобанца, који је сачувао једну измењену варијанту косовско-ресавског говора) у начелу једнак: екавски с нешто јекавизма, који се сви крећу у кругу истих ограничења, додуше са доста локалне варијације. Очигледно је тамо остварен далекосежан процес уједначавања. Кристализацију мешавине усмерио је један психолошки моменат. Ијекавци су усвајали екавицу, при чему су уклоњени сви примери изговора *је* или *ије*, али су задржани облици као *сијајати*, *вијећати* или *ће*, који се нису препознавали као јекавизми.

живља у јужној Угарској пре миграција налазила се у данашњем југоисточном делу југословенског Баната, али тамошњи говори не припадају шумадијско-војвођанском дијалекту. Није вероватно да је некада било друкчије, тј. да су се некадашњи становници те области иселили у севернији Банат и Поморишје, а да су на њихова места ушли носиоци смедеревско-вршачког дијалекта. Што се тиче саме северне Србије, ствари стоје још сложеније. Не само србијанско Подунавље него и београдска околина и већи део Шумадије имају говоре у основи смедеревско-вршачког типа. Ако је основни смер миграција био од југа ка северу, дакле у смеру ширења турске власти, очекивали бисмо да бар цео Банат са Поморишјем, ако не и делови источног Срема и источне Бачке, буду обухваћени смедеревско-вршачким дијалектом. Постоје, наравно, изоглосе с правцем север—југ — оне које одвајају банатско-поморишку формацију од сремско-бачке — али ту се углавном ради о особинама скоро насталим. Најважнији су у том домену неразликовање падежа места од падежа циља кретања, што се тешко може одвојити од румунског утицаја, и уопштавање наставка -у у 3. лицу множине презенте свих конјугација. Тај се наставак у делима војвођанских писаца јавио углавном тек око 1790. године у VII и VIII врсти, док га у VI врсти практично није било у периоду закључно са 1810. годином.⁸⁰² Иновације ове врсте зауставиле су се на западној граници Баната, тј. на природној препреци коју чине токови Тисе и Дунава.

Већина изоглоса у српским говорима има, међутим, правац ЈЗ—СИ. Такве су и изоглосе које одвајају шумадијско-војвођанске говоре од смедеревско-вршачких у јужном Банату, а такве су у ствари и лучне изоглосе размотрене у т. 1108–1110. Добро је познато да је овакав и основни правац миграција из економских разлога у западној половини штокавског подручја. Као да су људи хрлили да се најкраћим путем што више удаље од динарског гребена. Често помињане релације као Дробњак—Тршић и Сјеница—Шумадија оличавају та кретања. Сеобе дуж линија као што су ушће Дрине — Поморишје, Тамнава — обале Тамиша и Смедерево—Вршац могле би бити продужење описаних покрета. Наравно, помало изненађује што се кретања у истом смеру настављају кроз панонску равницу, далеко од динарских гребена и неплодних крашких висова. Да бисмо прихватили овакво тумачење, морамо претпоставити стални притисак нових насељавања са југозапада и југа у низије јужно од Саве и Дунава и пројцирати тај процес у дубљу прошлост. Узроци економских миграција морали су постојати још у средњем веку; било би чак чудно да тада таквих миграција није било. Кључни аргумент овде даје чињеница да најважнији сноп изоглоса на земљишту српских штокавских говора иде правцем ЈЗ—СИ у релативно правој линији,⁸⁰³ не поштујући ниједну географску препреку или историјску границу, од Боке Которске до румунске етничке међе надомак Вршца. Непоречива је истина да је иновација зачета

⁸⁰² Александар Албин, *Треће лице множине у делима војвођанских писаца (1748–1810)*, ЗФЛ XIII/1, 1970, 135–150.

⁸⁰³ Изгледа да је велика акцентуацијска међа била накнадно потиснута ка истоку у неким деловима Србије. Битну карактеристику тзв. старије акцентуације у већем делу њеног србијанског

у ширем региону источне Херцеговине допрла до Мориша и чак преко те реке. Изоглоси акцентуације придружују се многе друге, поред осталог она веома важна која се тиче смера развоја деклинације у множинским падежима. Јасно је, дакле, да је снажно ширење језичких особина кроз Војводину од југозапада ка југоистоку добро документовано и да стоји изван сумње, мада тако настале изоглосе секу све најважније речне токове: Саву, Дунав и Тису.

Једна појединост упозорава на постојање јекавске компоненте на потезу ушће Дрине — Поморишје. Облик *гођ* (т. 112), сачуван у западном Срему, западној и северној Бачкој, северном Банату и Поморишју, очигледно је јекавизам који је одолео уклањању јекавских рефlekса из говора зато што је овде јекавска замена *ћ* сведена на консонантску промену, која се није осећала као елемент јекавског говора (уп. напомену 801). Међутим, несумњиви случај облика *гођ* наводи на мисао да би и глаголски облици као *сијајши* (т. 110) могли у ствари бити криптојекавизми. Њихов ареал у Војводини, у начелу једнак с подручјем форме *гођ* (уп. скицу 20 са скицом 22), такође сугерира да се ту и можда није развило фонетски, асимилацијом према *ј*, већ да су ти облици унети готови из јекавских говора, па их касније није захватило уклањање јекавизама будући да се у њима не јавља ни *је* ни *ије*. Треба, најзад имати у виду да су се хипокористици Срба граничара у Поморишју у првој половини XVIII века завршавали на *-о* (*Лазо, Цвијо*),⁸⁰⁴ што је свакако било унесено из јекавских крајева.

1128. Импазантни списак особина које повезују банатске говоре са источнијим српским дијалектима (т. 1091) показује да је било снажно и миграционо струјање из моравске Србије преко Дунава у Банат. У Банату су се такви досељеници сусретали и мешали с онима из западних предела, бесумње првенствено оних из северозападне Србије. Логично је претпоставити да су се и једне и друге сеобе у својој почетној фази оствариле још у XV веку и првим деценијама шеснаестог, у доба турског продирања и пустошења у зони ратних дејстава. Тада је, уосталом, и раније мађарско становништво одлазило даље ка северу, остављајући простор за нове насељенике. И сами мађарски краљеви доводили су српске ратнике да бране угрожену јужну границу. У то време српски живаљ је заузео практично целу данашњу Војводину (и пределе североисточно од ње), чиме је створена основа за формирање српских војвођанских говора.

ареала чини повлачење " са ултиме, и то тако да на пенултими није добивен " , него " или, ређе, кановачки " акценат. Ако је такве говоре касније захватило потпуније новоштокавско преношење, на пенултими пред кратком ултимом остао је " или, ређе, " . Овакво је стање у западној Шумадији (Реметић, Шум. 39–60), у пределу западно од Крагујевца (Вукићевић, Лепен. 63–64), у Грузи (Стевовић, Груза 419–424), у околини Горњег Милановца (по сазнању П. Ивића), у деловима долине западне Мораве у близини Чачка (такође према Ивићевим подацима), у Драгачеву (Ђукановић, Драгачево 88–91) и још понегде. Врло је вероватно да је у говорима тих крајева првобитна старија акцентуација с повлачењем " акцента касније замењена новом под притиском новодошавших досељеника.

⁸⁰⁴ П. Ивић, Батања 41–42 (напомена 11).

Међу особинама „источне боје“ у банатским говорима има доста таквих чији се ареали протежу далеко на југ, често до јужних граница српске земље. Намеће се мисао да су и миграције од југа ка северу, нпр. од Косова ка долини Велике Мораве, почеле још у средњем веку. Прве импULSE могао је дати економски мотив, тражење плодније земље у нижим пределима. Од краја XIV в. томе се придружило узмицање пред османским освајачима. Овакви се покрети морају претпоставити да би се разумео издужени облик ареала многих појава, од Дечана до Вршца, па и даље до Мориша. Као и другде, и овде су етапне сеобе вероватно играле важну улогу.

Утицај с југа на подручје нашег испитивања био је снажан, али не и доминантан. Акцентуација и деклинација овде се ипак нису развиле у косовско-ресавском духу.⁸⁰⁵

1129. Искривљени облик лучних изоглоса које се протежу кроз Срем, Бачку и Банат намеће разна питања. Да ли су говори који се налазе западно и северно од тих изоглоса некад захватили више земљишта, нпр. у Бачкој, па су их потиснула насељавања с југа? Јесу ли ти говори сачували више војвођанске старине? Док је на прво питање тешко одговорити, у вези с другим треба нагласити да међу особеностима тих говора нема неких изразитих архаизама. Пре би се могло рећи да су те особине претежним делом иновације (уп. списак у т. 1108 и додатне податке у т. 1109–1110).

1130. Велика сеоба 1690. године није довела нове српске насељенике у Банат, који је по одредбама Карловачког мира 1699. остао у границама Турске. Српске избеглице су се тада слиле углавном у Горњу Угарску, да би одатле делом прешле у Бачку и Поморишје. Њихов говор показује да је удео бегунаца са Косова био мали. У том говору доминира западнија шумадијско-војвођанска компонента, уз извесно присуство источнохерцеговачке.

У XVIII веку, пошто је и Банат припао хабзбуршкој царевини (1718) и пошто су укинуте Потиска и Поморишка војна граница (1741, уп. стр. 17 првог дела ове монографије), део српског становништва са дотадашњег граничарског подручја прешао је Тису и Мориш и населио се у Банату. Било би потребно посебно проучавање да би се утврдило у којој мери кикиндски говорни тип дугује своје особине тим сеобама. Сигурно је толико да је утицаја морало бити, бар на локалном нивоу, али је мало вероватно да је говорни тип кикиндске зоне створен тек тада. У Пећком катастигу из 1660. и 1666. године помињу се многобројна српска села и у том делу Баната, што даје вероватноћу да су дошљаци из XVIII века углавном примали говор затечених Срба.

⁸⁰⁵ Стање у говору Галипољских Срба, иселиених у првој половини XVI века, показује да је већ тада постојао готов модел „старије“ акцентуације с повлачењем акцента с ултиме, а без стварања на пенултими, као и модел множинске деклинације оличен у једнакостима Лмн = Гмн и Имн = Дмн.

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ

Нађеду га мртвѡг

Он је са једнѡм женѡм (ѡсто удовац, млад чѡвек) спрѣго, пѡчо да иде код нѣ, а ѡна имала сйна, тѹ прѣко, знате, тѡ е бѣло — ја сам се жѣнио дванајсте — тај е сын од нѣког Јѡце Ђѹђиног позајмио лѡвачку пѹшку, нѣ знам штѧ се изговѧро ѡн, изговѧро се валда штѧ, кат прѣко ноћ нађеду га Жѣва Стѣин... Нађеду га мртвѡг, и дѹгме у рѹки, толико је стѣго, ѡчепо га и ѡткино му. Отац му је мѣслио на дрѹгог, а нѣгови кажеду, а цѧндари нађеду пѹшку — по дѹгмету пѡзнали!

Иланца, 14. април 1950. Вѣла
Крстин, тада око 58 год.

Љуј

Ќлак ѡдовут се нѧво, страшан ѡблак. Ту је бѣла код Шураѡрови кѹћа једна трѣком покривѣна. Стѣван налѣти са кѡбилама прѣт кућу, жѣнске сѣђеду дѡле, а ѡн ѡсто. Ал је таки бѣо прѣви ѡлуј рѧзно тѹ трѣску, тај крѡв. Тај је чѡвек ѡсто, чѹво кѡнѣ, а ѡстѧли, у крај нѣнога, знате штѧ је жѣви плѡт, па су се ѡни испод ѡтѡга склѡнили свѣ. И за ѡлујом грѧд, нѣ као ѡво окрѹгло, него пѧрчад лѣда су пѧдала да су кѡњи и мѧрва се рѧзбегли, чак у сѣлеушки ѧтар се понѧлазили. Тѡ је бѣло за тренѹтак, за тѣм сѹнце, кѧ? кѧнда нѣшта нѣје ни бѣло. ьви што су чѹвали мѧрву, тѡ се свѣ поразмѣтуло. Кат се вратили с кѡњима, још је бѣло лѣда, таки е пѧдо.

Иланца, 14. април 1950. Вѣла
Крстин, тада око 58 год.

Баба-Ѐнђа — мѣлостива

Мѡја мѧти је из Јаркѡвца — сѧ ће да се смејѣте — мѧти је причала: у Јаркѡвцу бѣла баба-Ѐнђа. Чѣкајте, не мѡрате да причате. Имала ћѣрку ѹдату у Томашевац. ьна ишла ко ћѣрке пѣшке. Ко ћѣрке сѣдила, мѧти и ћѣ, трѣба да идѣм кѹћи. Сѣди још мѧло, ће нѡћ да бѹде. Ћѣрка је задрѧавала и ѡна вѡстане. Кат се ѡна упѹтила кѹћи — вѣче — а та бѧба је бѣла од ѡни рѣтки жѣна, по једна у сѣло, у нѣколко сѣла. А напѡљу су чѹвали чѡбани ѡвце, па

је био деда-Ћхим нека бећарина, а између Јарковца и Томашевца има Лудош, ту је пашњак. Баба се приближила ближе код Лудоша, а ту су чобани. Она се от кѣра поплашила. Кад је она стигла — нѡћ — чобани су тамо, кѣре лају. Шта ће она да ради, кѣре ћеду... Него она се досети, да буде милостива. Скине с ње свѣ, остане у кошуљи, расплете косе. Кат су видле кѣре, оне лају, ал код гѣзде пот кабаницу, нѣ иду н ѡту прилику. Плашу се и пцѣ. Са ћете лѣпо да пишете. Кад се приближила, кѣре се стиштили, нѣ иду на њѣ. Деда Ћхим каже млаћим чобану: „Види мѡра да нешто има“. Кад је усто, ѡн види: Милостива, приближава се, и ѡн се крсти, и на ѡвог Ћхима нешто. Она у тим стигла близо: „Не бѡјте се, неће вам ништа бити. Само от кѣра да ме проведете.“ Ћхим је казо: „Нећеду кѣре“ — и пошо да је испрати. Кат су се малко поодмакли даље, а милостива каже: „Бѡлѣ ме нѡге, уморна сам“. А Ћхим каже: „Ајде ја ћу вас нѡсити“. Лѣпо ѡн љме, чѣпке мирѡшке, на лѣја, љзјашѣ. И тако су од Лудоша ишли, али Ћхим пѣна, исплазио језик. А баба-Анђа га пита: „Да л вам је тѣшко?“, а ѡн се куражѣра: „Ни ми тѣшко“. А у пѣну је сѣв. Кат су стигли у Јарковцу, ко дрѣге кѣће от краја: „Добрѡ је, каже, ја ћу сѣма сѣд“. Она се сѣће, спусти је ѡн доле, да се врати код оваца, знѣте. Кад је стѣго деда-Ћхим кот прве кѣће, а баба-Анђа ко трѣће на размаку, а баба-Анђа вѣче: „Ћхимѣ!“ А ѡн: „Чѣјем“. — „А дал знѣш кога си нѡсио? Ањѣу Думјанову“. — А ѡн каже: „Е, уста те Ањѣина, да сам знѣо, нѣ би ја тако!“

Иланца, 14. април 1950. Вѣла
Крстин, тада око 58 год.

Прѡја

У старѡ време није било лѣба свѣким. Правѣли смо прѡје. Кѣпимо квѣсца, па малко жѣтна брѣшна, ѡндак мѣтемо от кукуруза доста брѣшна, па замѣсимо, па љзѣмо калајлије, па мѣтемо неку чѣнију па љтапкамо. Има тако дрвѣна лѡпата, па љспѣмо малко брѣшна да се не замѣси та прѡја. Па ту прѡју изрѣчимо па сѣчѣмо комаће и јѣмо кисѣла кѣпуса и жѣта пасѣља с ѡтим. Ту сам прѡју и ја јѣла.

Бока, 4. октобар 1948. Мѣца
Вѣчански, тада око 65 год.

И ѡнако и ѡнако

Било је и ѡнако и ѡнако, кѣв и сѣд. Мѡју су сѣстру, бѣцу на кола и љграбу. Ја ћу вам за мѣне казати. Свѣкар је дошо и пѣто мѡг ѡца. Мѡј свѣкар ѡће пѣтнајс форинти настал и добије пѣтнајс форинти. Кѣпимо јѣстѣке и ѡндак доћеду с коли за мѣне, двоје кола, нѣма свѣтове и сѣднем ја па ме доведѣу. Ја сам за љскршѣи пѡс дошла. И кад је бѣла јѣсен, ѡде сам се вѣнчала. Ја гѡворим о мѣни. А гѣзде су правѣле свѣтове вѣлике.

Бока, 4. октобар 1948. Мѣца
Вѣчански, тада око 65 год.

Такò смо врли

Кат сам се довела, ја сам тò оде радила кот свèкра. Увеземо жито, па на кòње вршемо снòпове унаòколо. Па кòњи гáзу, па кад изгазу мѝ то прè-врèмо, пондак òпèт кòњи гáзу док свè не измлáту. Кад се измлáти, мѝ ис-трèсамо жито, па слáму бацамо, па скўпимо гòмилу, пòчистимо, па решèто вèлико òкрèһемо па вèјемо и жито óде испадне чисто. Ет такò смо врли. То се врло по нèдељу дáна и по двè. Било је тò тèшко кат се врло на кòње. Вáлда је дòста. И тò је свè истинито. Дòста је сáд, нек вам свѝ докáжу пòмало.

Бока, 4. октобар, 1948. Мѝца
Вечàнски, тада око 65 год.

Били нèмеши

Арвáти (= месни Хрвати) су били нèмеши (= ситни племићи), па су имали десèтак от свáшта, десèто јáгње. Мòро си да му рáдиш, ако нèнеш да му рáдиш, òн те извèде ў поље, па те сáпне ў путо, и мòраш да лèжиш нус тòчак. Нè да ни да се јè ни да се пије. Мòј òтац чуво виноград дáњòм, а нèгов òтац нòћòм. Дá му грòжђа да однèсе кўћи ўвече, а Арвáчићи сáчекаду и ўзмеду грòжђе. Òн се врáти, òтац му набере дрўго, па му кáже: „Иди испот Тамиша, да нè виду дèца, да ўзмеду грòжђе“.

Бока, 5. октобар 1948. Жíва
Ђўричин, тада 81 год.

Вèштица

И јá сам вѝдио мòима òчима, кад сам бѝјо мòмак. Јá и Áрса и Мѝлан Пèтров, òн је пèтнáјсте гòдине ўмро. Идèмо нуз Бáбе Мѝлића кўћу. Јèдна кокòшка òһе да ўђе сѝлом код нèга у áвлију. Мѝлан Пèтров кáже: да увáти кокòшку. А јá и Áрса кáжемо: Мáни је. Тў нòћ је Бáби ўмрло дèте. Пòсле смо премèтили да је тò бáш бѝла вèштица.

Бока, 5. октобар 1948. Жíва
Ђўричин, тада 81 год.

Мѝлостиве ймаду кòло

Мѝлостиве ймаду кòло и òн је йгро ш нѝма. Скўпу се, све у бèло, па йгру. Òн је бáш йгро мèд нѝма. И һáволи су йшли по зèмљи прè. Илијин прáндеда, ча-Триша, имò је виноград и тáмо је бѝла вèлика кòлеба. Тáмо је др́жо гўске и һўрке. Мèсечина као дáн, и дрèчи дèте. А òн бáцио пáклију, па лèго потрбушке, лèго код нèга и га ўзjáшио, и òн г ўвáти, и г ўвáти зá ногу. Нòга мèкана, нèма костѝју, и òндак је дèте ўстало и òчило дрèкаући òткуд је дòшло. Тò је бѝо стáр чòвек па с утркѝво са дèвòјкама. Он је бѝо вала седамдèсет гòдина, па се утркѝво ш нòме у бèгање. Жíвио је стò гòдина, а јá сам бѝо һáк, кад је ўмро.

Бока, 5. октобар 1948. Жíва
Ђўричин, тада 81 год.

Дала Арватима немешаг

Онй су кѡпали канал, тамо у Срѣм, има код Дѹнава један намешћен. Марија Терѣзија обегѣнише се с једним Арватом, па је дала Арватима немешаг (= племство). Онй су преко Бегѣја радили Арватима све десѣто. Мора-
рали су сваки да идеду. Сваки немеш је имо једнога човека кѡји је мѡро код
њѣга да ради.

Бока, 5. октобар 1948. Срѣја Пѡпов,
тада 85 год.

Кат сам се ја жѣнио

Кат сам се ја жѣнио, било двадесет сватѡва. Тамо љу, а овѡмо изиђу.
Пѡчну па траје недељу дана. Зајѣтра се искупу па иду за дѣвојку, јел у друго
сѣло, јел у ѡво. Дѣвојкин рѡд изиђеду с кѡли, дѡђеду код домаћина, па сваки
кѡмшија прими по једна кѡла. Кад се вѣнчу и прѣручаду, искупу се ѡпѣт и
ѡндак и ѡпѣт испратиду па дѡђеду њиним пѹтом кѹћи. Изиђеду по једна кѡла,
двоја прѣд њи па се чѡсту. Тѡ траје по недељу дана, дѡђу дѣвојкини, тѡ су
пѡгачари па се чѡсту.

Бока, 6. октобар 1948. Нѣка
Вѣчански, тада 85 год.

Гѡсти

Цркѡвна слѡва српског итебѣјачког свѣтога Сѡве. Домаћин бѡ у вѣли-
ком сирѡмаштву и сваког светог Сѡве дѡлазили гѡсти из Ивѡнде, из Рудне,
из Вѣња, из Модѡша. Даклем нѣшта нѣсу донесѣвали. Домаћину дѡдејало,
ѡће да и рѡзмете. Пѡслѣдњи пѹт кат су дѡшли, а ѡн скѹво пѡ лѣтре пасѹља
на дѣсет лѣтара вѡде. Кат су дѡшли ис цркве, прама рѹчку, домаћница е дѡнела
ѡнај јѡдан рѹчак, пѡ лѣтре пасѹља са дѣсет лѣтара вѡде и домаћин е рѣко:
„Ајде, гѡсти, скидајте чѣзме, ѹгасте у чѣнију и штѡ кѡ ѹвѡти.“ А бѡ је *ѹља
тај Танѡсија, ѡбѣшењак прѣве клѡсе. Нѣкад вѣше тѣ гѡсти нѣсу ни дѡшли.

Итебѣј 7. јуни 1950. Милан Раић
Мѣња, рођ. 1881. год.

Бѣгали су (1848. године) од Маѡари

Приѡ ми је мѡј ѡтац, ѡн је бѣго ѡндак. Бѣгали су од Маѡари, напали
су да ѹбију, и војска и цивѣли. Они су напустили њину кѹћу, тѹ изѡ куће.
Они су имали *иљаду лѣтара вина ѹ но дѡбо ѹ буре. Изгѹрали бѹре и шпѡза
и угѹрали га пѡт сламу и преврнули сламу на њѣга. Онда су пѡтерали ѡвце,
мѡрву, друштво на кола, до Бѣчѣрека, ѡдѡтле за Бѡранду. Кат су ѡни стѣгли
у Бѡранду, ѡде се премѣрило. Трајѣли су депѣшом да се врѡту нѡтраг. Имали
су ѣно дѣбѡло свѣнче. Кат су се враћали нѡтраг, свѣнче нѣје мѡгло да иде,
него га мѡнули на пѹт. Они су то свѣнче прекрѣстили, каѡ да га нѣму. Кад је
бѣло на двѡ дана прѣд Ћѹрђев дан, прѣд њину крѣсну слѡву, а свѣнче ѡсѡнуло

пред њину капију. С њим су прославили њину крсну славу. А буре су нашли тако како су оставили.

Итебеј, 7. јуни 1950. Милан Раић
Миња, рођен 1881. год.

Очо у Карпате

Ја сам очо двадесет петога новембра из Вршца от кадера, очо у Карпате, последња станица, ди смо се извагонирали кот Холана и Хатвана. Ту смо видли неке фабрике витриора попалене, порушене, и возови поизврћани. Ту смо се бавили вала три, четир дана, одатле смо ишли осам сати док нисмо ушли у ватру. Ту смо се бавили осам дана и ту смо бегали и ту сам рањен. А нога ми је отсечена у Новом Сандецу. Дваес четир сата сам ишо с коли до тог места.

Ко пожелио рат у државу, нек му да бог у кућу.

Итебеј 7. јуни 1950. Милан Раић
Миња, рођ. 1881. год.

Прегача звана редушара

Снајка ка дође, ћмо јој свекрва да. Кат сјдне кум, снајки пренашу ту редушару, даду лебац цели, и иду кот кума с њим. Сјтри дан, кат прођу сватови, размету се, свекрова преправила шамију, шлајер скине и свекрова је веже шамију и никад више не сме бити голџава.

Итебеј 7. јуни 1950. Милан Раић
Миња, рођ. 1881. год.

Рат

Четрнајсте године била мобилизација. Ми кои нисмо у то време били спљосбни за војску, на су отерали у арбајтер. Сјдили смо оде у Пардањ, ту је био срџ. Недељу дана су наз држали у школу. Један ма нас вагонџу и однеседу нас у Буковину. Тамо смо радили пут. Ту смо имали јенога капетана, цигурно био рџервни капетан. Дошло време за кџсидбу а ми се жалимо: Тџли би кџни. Каже капетан: Нџмџте, сџте оде, ако џтиднете кџни, џма ће да вас обуку па да вас тџру на фрџнт. Ђн тако џмо добру нарав и пџсти нас и ми дођемо кџни. Ђма смо се увџтили на машину да вршемо. Тако смо ми вршили по лџдма. Вршили смо у тај крај код џког Ђџке, како му сџме, помџсте ми казати, Ђџке Бџргије. Ту е био дџћан. Идемо џвече кџни, дџвет сџти. мџсечина као дан. Звџни звџно у Бикиш. маџарско звџно. Ми идемо пџтом, свџ смо џз овога краја. Ту је био дџћан, а Миџлорад сџди ту пре дџћан.

А ми идемо па разговџрамо: „Лупо дџбош, тражу чџвека кџ би нџсио апџтеку двџред да џде у Пардањ“. А Миџла Рџстин, џн маџо се с наџма срођџво, каже: „То би за тџбе бџло дџбро“. „Како за мџне бџж дџбро свџ што с наџ-

горе?“ А он каже: „Имаш једног коња и кола па мош како ђеш, можеш с коли, можеш, да простите, да јашиш јел пешке. Јел чим смјирите машину, опе ће да вас теру у арбајтор. Боље ти е и ту него да те отеру у арбајтор.“

Ја сам се после проштудио: „Може то све и да биде“. Па отинем у апатеку па питам: „Зашто да се одавде носи апатека ка тамо има апатека у Пърдањ?“ „Е, каже, то е резервни официр па мора да нарукује. Његова е госпоја нашла јеног дџека да прџи медџину.“ Доктор Полицер је забранио да рџи дџе, с медџином ни се сјграти. Дџеко још није школован. И затвори ту апатеку. Ондак — одавде се носило из Итџеја зашто е тамо већ било седамдџсет рањеника по школама. Ту је био и Бајка Касиров из Маџог сокака. Онак су Мињу баж донџли. Онак сам ја пито апатекара: „Коџко ћете ви да платите?“ Каже: „Сто круна!“ „Е, то е маџо, да ја двџред идем, јџдџред до подне, јџдџред после подна. Овамо, онамо па се наџесимо за сто форинти, двџсто круна. Е, трџба наџода, трџба војске. Тражу и мене за визитџију. Ја се потџжим апатекару, а он каже: „Петџиковић, ис Пърдања инџилџр, та је прџтседник от комџсије. Ја ћу вама, каже, напџсати писмо, па ћете ви њему дџти и он ће вас спаџти.“ Оње мене напџсо писмо и љћем код њџга. Затџчем њџга, њџгову гџспоју и свџју з џстџл, љџру кџрте. Прџжим ја то писмо, он џтвори и прџчито. Каже: „Ниџком ништа нџмате да кажете, то е моја бџџга“.

Наш апатџкар се живио са наџшим бџлежником ка^w двџ бџџа и све испреповџдо штџ је он рџдио. Тај бџлежник је тако љмо приџјатџљство, да је са официџром у Бџчџрек тџм Вџновићом љдџсио: свџ богџтаџшки сџнови из Итџеја џстали фџлментџши (маџ. *felmentés* „ослобоџење од војне службе“), он и спаџсо. А чак и њџгова гџспоја љмала зџмџе, и њџзи су љшли да рџду. Кажу нџ маџу што њџзи рџду, само кат су кџћи. И тако сам се ја с њџме поџдио, ал кат сам ја џчо на визитџију, ја сам само виџдио Петџиковића на визитџију, ал да је он штџ прослџвио за мене — ништа. Ја сам моџо наруковати. Овај комџшија џде на рџгџу био е џндак џшкџт и каже: „Ако ђеш да даш пџт стџтина бџлежнику, нџш руковати“. Ја, реко, то нџ дам. Ја, реко, и коњ и коџа, ја слџжим стџ форинти на мџсец, трџба пџт месџци да слџжим да му платим — ја нџ дам! Кад љду свџ, љћу љ ја па каџо ми бџде. Визитџија е бџла пџтнајџсте гџдине, тудџка џко половџну јџнуара, после четџнајз даџа сам џма наџуково у Вџшац. Ниџи тамо читџду нџвине и кажу: „Вџлики губџици од Маџарске. Мџџги се прџдају у Рџсију.“ Ондак је дошџло нареџење да наџ Србе пошџу у Дебрџџн и у Наџ Варад, а џдонуд коеџџкве неџџрије донџсу у Вџшац да нас мџњу. Када смо стџгли нџћом, наџ скџну у Нџћ Варад. Ёма нас џвџду у бању па нас џкупџу и даду нам старџ џљине ниџе. Ту нџћ маџџду у каџсарну нџке, а наџ ниџи сџдам џсам џдџџчу и џвџду љ другу каџсарну. Ми смо још ту жиџили каџо смо жиџили. А кат се саџстанемо на зџџџир, они се тџжу: „Оње Маџџри да и поју.“ Јџдну нџћ зајџтра кад џнај бџди да се љстаје, јџдан љмро и ниџо нџ зна. Ниџо ниџмо знаџи да је љмро. Па свџ су љстали, а тај ниџад не љстане. А наџпош (= дежурни) виџе: „Коџ љма да љде ко дџџтора, нек се јџви.“ А тај још није ни љсто. Он доџе код њџга па га љдџра с нџгом,

с ципелом. „Штā е, кāже, јес тī глӯв?“ Кад је ўзо ћебе с њега, йма штā вйдити: он мр̄тав. Отрча дoле и јāви официримa. Они повикаше колера. Нйгди нās нe сму пўстити ис цимерa. Мoрамо о̄стати у кāsарну. Тў нам на врата донесу да јемо и кад о̄хемо, да прoстите, д йдемо зарат сeбе нāпоље, један вoјник нас прāти до нўжника. Четр̄нāјз дāна смо ми гoре сeдили, били су кāзали: Глāвно, мй смо о̄стали тў. А били здрāви. Кад је тo прoшло, јeнога дāна донесу нам минāжију прeд ноћ и мй са шāјкама (тo су от плeка кā^w тањйри), идeмо на врата. Бакрāч донесу тў гoре и тў нам дāју. Тек смо мй сeли да јемо и пoчo сам да јeм, а један вйче на врата: „Мйшков Јāнош.“ А јā се јāвим. Он кāже: „Оди овāмо.“ А јā се пoрадовo се да сам дoбио пйсмo oт кућe. Кат сам изишо с трeћа кāта у кoнку пoмрчина. Мāло нe могу да га пoзнам. Прўжио ми рўку и кāже: „Добāрвече.“ „Добāрвече.“ Кāже: „Штā мe глeдиш толикo, зал мe нe пoзнāјеш?“ „Кāко би јā тeбе пoзнo?“ Кāжем: „Нe могу да тe пoзнам, јeл сe малo смр̄кло, рeкo, и штā ли, нe могу да тe пoзнам.“ Кāже: „Јā сам Лāза Радосāвљевић.“ (Лeпо смо сe жйвили ди сам јā рāдио са њeговим шўром на машину. „Па зал баш нe мож да мe пoзнаш?“ „Ако нйје Лāза Радосāвљевић, нe знам.“ „Па јестe“, кāже. Јā га пйтам: „Штo си тāко слāб?“ „Е, кāже, кат сам бйo кўћи, јā сам бйo бeо па тāки, а сād, да нисам овāки, нe би бйo у канцелāрију, нeго на фрoнт. Нeго да л би тй мoгo д идеш код мeнe?“ „Нe могу, oће oви Мацāри да нас пoју.“ Пйтa кo ти је кāплар, кo е цўксфйрер (= водник). „Тaj штo спāва нўз мeнe, тaj е кāплар, а цўксфйрер нйје тў. Тако мрзу нā нās, кo ћe д йде змāја да пйтa, кат сe врнeм свй ћeду на мeнe.“ „Нe бoј сe тй, кa ти јā кāжeм.“ И тāко, кāже он тйм кāплāру да ћу јā код њeга да йдем да сeдим, да кāжe стрāжи да сe нe нāчини кoмeндијa кад бйде да дoћeм нāтраг. (Ту блйзo кoт кāsарнe стрāжa). Тāко oтйнем код њeга у кāsарну, он је нā другo мeстo, у канцалāрију, он је бйo стрāшно дўбoк чoвек, биo бұхāлтер (= књйгoвoђa, нeм. *Buchhalter*) код бāнкe, нйје пāорин. Тāко мe пйтa штā сe гoвoри, штā сe рāди. Јā сам му свe испрeпoвeдo. „Нeмoј, кāжe, да сe плāшиш нйштa, oни ћe да изгубу. Oвo нeћeду, oвo oстанe њйна Мāцарскa, ал Срeм, Бāнāт, Бāчка, тo ћe да изгубу. Јa тeбе мoгу да кāжeм, сйгўран сам кoлкo тe пoзнāјeм.“ „Кāко, кāжe, зa минāжију?“ „Нeћу да гўбим дўшу, лeпa е, ал им је чўдo штo нe знамo мāцарски. А и кoлкo знāмo, нeћeмo да сe пoкāжeмo, вoлeмo да знāмo штā зā нās гoвoру, а oни сe јeду па пцўју: Рoдили сe у Мāцарску зeмљу па нe зну мāцарски да гoвoру — бўтa (мaђ. *buta* „глуп“), тo свe бўтa! Лўди! Нe знаш да гoвoриш, дoћeш лўд, прoс.“

Нoћoс дoћe зāсло йћeлeти тйст (мaђ. *zászló ügyeleti tiszt* „дежурни официр“), трeба да му јeлeнтујe (мaђ. *jelenteni* „јавити, рaпoртирaти“) нe мoжeмo ми њймa да дāмo слўжбу. А дрўги кāжу мoру, нaвучићe. Кад је тāко, да им нe дāмo д йду у вāрoш. Oви ћeд йћи у вāрoш, а Срби нeк oстану. Āлa су нам и нāудили! Одвeду нас кoт кўјнe да лўштимo крoмпйрa, а нe ду нам д идeмо у вāрoш кад нe знамo да рaзгoвāрaмo, а тāмo ў кўјну oстанe свāштa, кāфe, мeсa, вeћинoм рйбe је бйлo млoгo, а ми пeчeмo и јeмo.

Нйје прoшло нeкoлкo дāнa, oткāкo сам сe рāстo с Лāзoм, јeнo јўтрo, пoјāвишe сe, кāжу, сā ћe да бйдe oлтoвaњe, да нас oлтyју (мaђ. *oltani* „вакцинисати“). Oнaк су нас oлтoвaли. Пoслe пoчeшe бйрaти, спрeму мāрш. Йз-

бѣру и мѣне. А од оног Лазиног није моголо да бѣде ништа. Како смо избѣрани за марш, добијемо друге ђине и нас преместу и јенога дана музика нас испрати на аџибан. Капетан иде нус куће, а други што ће с нама на фронт, тај нас води, Фјлабу Јѣнѣ. Одведу нас на воз и прѣво на харцтире (мађ. *harctér* „ратиште“). Путовали смо кроз нѣку шѣму и прво смо изишли у Владимир Вољински у Русију. Лѣво кат поглѣдиш, се црвѣну козачке касѣрне, око њѣ грање и топѣље, ал њни су се повукли, нису тѣ. А ми идѣмо на лакшавање сѣнца. Тѣ ѣма с ѡне стране школа и сѣбе пѣтосане, тѣ ѣмо да растујемо (нем. *rasten* „одмарати се“) три дана. Кад јѣднога дана, тѣ е јѣдна Чивуткиња држала дуѣан. Нѣко се нашо мајстор па е тѣ Чивуткињу убио. Из дуѣана нашо ѡвце и покупио свѣ из дуѣана. Сѣтри дан смо се ми кренули и путовали смо упрѣво ди је крај лѣгора од војске нѣмачке и маѣарске. Тѣ је нѣмачки генѣрѣл упрѣло. Као ово пѣлак сѣла такѣ е бѣло тѣ парче пуно, тѣ су земѣнице, све у шѣми, топѣље. Тѣ смо свѣ спавали. Ми смо тѣ сѣдили дѣго врѣмена. А чѣје се није долѣко фрѣнта. Ми тѣ разгѣвѣрамо: још нѣког не пѣзнѣјемо, нѣ знамо ништа.

А ѣма тѣмо намешѣено каѣ црква, п ѣма ѡбгрѣђено и свѣке нѣдеље слѣжи попа от свѣке вѣре: Србима српски, Маѣарима маѣарски, Швабама швапски, Влѣсима влѣшки. Попа им тѣмо протумѣчѣва. Кад јѣдѣред, дође рѣд и ми коѣ смо стѣгли да држимо слѣжбу. Ѣнак су ѣзели — по маѣарским каже ѣлшѣ рај (мађ. *első raj* „први одред“). Нарѣђу дѣ ѣ коѣ д ѣду, а мѣне запало д идѣм у патрѣлу да визитѣрамо пѣстоѣе (мађ. *poszt* „стражарско место“) да не заспу коѣ. Кат смо ми ѣшли на визѣту, а ми, ди су Срби бѣли, застанѣмо мѣлко па се крѣјѣмо, пушили би. А из мѣга цѣга (нем. *Zug* „вод“) — дѣ л знѣте Вѣлу Рѣдловачка, и ѡн је бѣо нарѣђѣн тѣ нѣѣ код мѣнѣициѣ, код барутѣне, тако му е дошо рѣд. Кад је ѡн бѣо ту на пѣсту, а ѣзредѣш (мађ. *ezredes* „пуковник“), ѣѣгов је квѣртиљ дѣље, а ѡње бѣо код ѣлѣзредѣша (мађ. *alezredes* „потпуковник“) на рѣзговор. Кад је ѡн пѣшо нѣтраг кот свѣга квѣртиља па ту ѣ да прѣђе нѣз маѣѣѣн, а Вѣла ѡѣ као што ѣ школи су нас ѣчили, да га хѣлтује (нем. *halten* „зауставити“). Како е ѡн дошо бѣзо код ѣѣга, а Вѣла ѣма пушку с рѣмена и ѣма на ѣѣга, „Хѣј, кѣ вођ?“ (мађ. *Ki vagy* „ко си“). Кад је ѡн стѣво, а ѡн ѣште лѣзунг. А ѣзредѣш нѣ зна штѣ је лѣзунг. Вѣла ѡпѣд ѣѣму каже: „Јѣланг!“ (мађ. *jelhang* „лозинка“), а ѡн: „Јѣш је рѣно па нѣсам ни разбѣро штѣ је лѣзунг, јѣ сам ѣзредѣш.“ А Вѣла му ѡма каже и трѣѣи пѣт јѣланг. А ѡнај: „Кажем ти да нѣ знам, јѣ сам ѣзредѣш.“ А Вѣла: „Хѣтро хѣрц. Ёлѣре!“ (мађ. *hátra arc!* „на лѣво круг“, *előre* „напред“). Напред, ајд ѣди ѡткѣт си дошо. И ѡѣ ѡнај. Кад је ѡнај ѡчо код ѣзредѣша, лѣрма тѣмо. а Маѣѣри јѣдѣ дѣчѣкаше па пѣѣју. И ѣма доведѣ друѣгога, па мѣту на Вѣлино мѣсто, а Вѣлу разорѣжу па мѣту у прѣви рѣд, у земѣницу, у јѣдан бѣѣѣк. и све гѣнђу против Вѣле. Није трѣјало дѣго, черес те кѣмѣндиѣ ...

Прѣви Србѣѣн бѣо ѡбрѣѣтман, рођѣњом из Врѣща, бѣо тѣ нѣѣ зѣсло ѣѣлѣти тѣст (= дежурни офиѣир) прѣко нас свѣју, прѣко цѣле рѣѣмѣнте. Ѣн је пѣзват код ѣзредѣша, па с упѣто како тѣ ѣшло. Кат су ѣѣму испрѣчали, ѡн дође тѣ ди е Вѣла рѣзорѣжан и пѣта Вѣлу: „Тѣ си бѣо ѣ во и ѣ во врѣме

у вај и у вај сѣт, ту код магацина на посту?“ А Вѣла му одговорио. „Па зѣшто си заустало ђлезредеша? Чужеш, синко, право да ми кажеш, нѣмој да се боиш, да си пуцо, да си пцѣво, да си га убио, да си нѣ знам штѣ, ја одговѣрам за свѣ кои сте нѣнос у службу, за свију вас. Нйшта нѣмој да се плашиш. Право да ми кажеш како си с њиме поступо, ја одговѣрам за тебе и за свѣ.“ Вѣла му одговорио: „Јѣ сам се предрѣжѣво како сте нас у школу учили. Јѣ имам право да зуставим, да йштем лозунг, да он мене каже, а кад он погоди, он йма право мене да пита да вйди јесам ја тај што трѣба. Па кат штймује, ја га ѣнда пѣстим.“ Кад је офицйр саслушо, казо му да се не бои и ѣпед га мѣно. Кад је саслушо, ѣчо код ѣзредеша, и свѣ испричо и — Вѣла нйје крйв, пѣстили га сѣтри дѣн. Вѣла још прѣдѣчи нас, нйсте, каже, спавали, а ја се дѣбро испѣво.

Дѣкунци (нем. *Deckung* „ров“) бйли све оплетѣни от фѣшина да се тај пѣсак н ѣбрѣња, па још је бѣље бйло у дѣкунку нег у шуму. Дѣњом у шуму, а нѣном по тима дѣкунци, нѣсимо тај дрѣт (нем. *Draht* „жица“), тѣмо заплѣхемо, да нѣ б изйшли козѣци с кѣњи.

Трѣјало сѣдам ѣсам дѣна, ѣпед бйла нѣдѣља, а ја сѣо пред ѣту нѣшу пѣћину, тѣ земѣницу и ѣви се спрѣму да и вѣду у цркву. Дѣје нйки офицйр из Врѣща и ја кажем: „Јѣ нѣ би йшо.“ „Па кад нѣћете, ви пѣчистите мало па сѣте унутра.“ И тако у јѣдан мѣ, свйра ѣрна (нем. *Horn*), трумбѣта да изйлазу свй нѣпоље да се кѣпу д йду у цркву. Кат су нѣши ѣдѣтле изйшли, ѣн и распѣделио, свѣ по вѣри. И ѣн ѣдво нѣше, кѣм и прѣдо, бѣк ће га знѣти. Он пѣсле дѣје и сѣде ѣпет код мене и испйтйва ме кѣт сам нѣруково и јесам ѣктиван вѣјнйк. И тѣ смо ми дивѣнили о свѣчим. Каже: „Штѣ сте ви тако забринутй?“ „Хѣ, кажем, кѣћи жѣна дѣца — мйсли чѣвек свѣшта.“ А ѣн ће мене рѣћи: „Нѣмојте ви да се брйнете нйшта, стѣри, нѣћемо ми ѣде дѣго. Јѣл ћемо бйт потѣчени свй, јѣли зарѣбљени. Нѣмѣј, каже, да се брйнете нйшта.“

То е бйла нѣдѣља. Сѣтри дѣн изйћемо пред нѣше бѣраке и прѣву од нас тај зѣкцир. А Швѣбе гѣрмѣнске, нйке кратке мѣле лѣле па запѣлу па пѣшу па глѣду како ми йграмо кѣѣ мајмуни. А нй ме то ни лѣутило, нйје нйкакво злѣ, нека глѣду, ал пѣшка тѣшка, нѣ могу ја тѣ кѣо што мѣже дрѣги, за лѣђа да бѣци, да прѣжи ѣвѣмо. А офицйр вйди, ал н узима нѣ ум. Вѣлда е есѣпио: „Стѣрини чѣвек“, нй ми нйшта казо. Јѣдарѣд вйчѣду ѣсѣј (мађ. *oszolj* „вољно“) (да се мѣнемо), д идѣмо у нѣшу бѣраку, сѣ ће бйти да се иде за кѣфу. Тек смо ми ушли тѣмо унутра у нѣше бѣраке, а вйчѣду: „Нѣпоље, кйлѣпни!“ (мађ. *kilépni* „изаћи“). А нйсмо ни фрѣштук ймали. Ёво га, дѣје ѣдан офицйр код нас: „Дѣнас прѣви Рѣс ѣфензйву, слѣжно се дрште, нйшта се нѣ бѣјте, штѣ кѣ вйди, ѣпази, ѣѣма нека јѣви“. Ё, ѣјде тѣмо, ѣпед унутра, у бѣраку, узмемо шѣјке, идѣмо ѣпед за кѣфу. Нѣки смо дѣбили кѣи смо бйли нѣпрѣд кѣфе у шѣјку и мармѣладе, тѣ е као нйки пѣкмез. А ми свй нйсмо дѣбили, ѣви пѣслѣњи нйсу. Јѣдан мѣ вйчѣду: „Умѣнгѣн!“ (нем. *umhängen* „окачити“). Да узмемо ѣружје и да пѣћемо да чѣкамо Рѣса. Тако мй дѣћемо нѣтраг, нѣки пѣпио, нѣки нйје дѣбио па пѣѣје. Уздркѣтали се, нѣ можеш вѣздѣн да се пѣкујеш па нѣ мож да се ѣпрѣља, ймамо на лѣђа кѣшуље ѣне бѣле дѣгачке за

снѣг (да нѣ би нас нѣпријатељ вѣдио у снѣгу), бѣмбе, чѣтир кѣнзѣрве, маѣске, мѣнѣицију. Ђнда јѣдан од ѣти велики генерала маѣарски каже ѣвим нашим офиѣиру да нас вѣди напоље, тѣ сам разѣмо да је казо. Кад нас је тај пѣво, а тамо ѣви Швабе из Дѣјчлана, тамо се дѣковали, ѣни већ ископали нѣма и чѣку. Шта су ѣни тѣм офиѣиру трѣнкоћали, нѣ знам, — ми се вѣрнемо па нама кѣпај дѣкунке. Ђви свѣи ѣмали, а ми сирѣти наѣново. Наѣ двојца најгѣре по-срадали. Зашто е тѣ, ја ћу вам и тѣ казати. Кат смо ѣчили тѣ, наѣ офиѣир нас распѣреди, дѣ да кѣпамо пѣт корачи јѣдан ѣ другог, свак себе јаѣму, кѣлко мѣжеш да ѣђеш да се нѣ видиш. Кѣи су ѣмали ка^в аѣшове ѣне маѣле, ѣни су лако кѣпали, а нас двојца ѣмали маѣле сѣкере, па нѣјде. Вѣче капѣтан: „Штѣ нѣ копате?“ а ми пѣкажемо наѣше сѣкере. С кѣм да му кѣпамо? А ѣн каже: „Кад нѣ можете, вѣ чѣчните, нѣмој да стојте, а кад бѣду гѣтови, даће вам па ћете ископати ѣ ви.“ Док је бѣло гѣре, дѣшли су па су нам помѣгли, а кад је ѣчло дѣле, ѣндак смо мѣрали саѣми, бѣло већ дубѣко, заш нѣ мош по двојца ѣ јаѣму. Ђви што су прѣ ископали, јаѣви офиѣир јѣдним, а ѣвај ће дрѣгим, трѣим, пѣтим, да наѣбре траѣве, да пѣкрије дѣкунце, да се нѣ види да су кѣпани. Крајни је бѣо капѣтан, а ја сам бѣо пѣти. Кад је бѣло свѣ гѣтово, ѣн каже: „Сад, глѣдајте дѣсно лѣво, ди ће кѣ штѣ да вѣди, ѣма каѣште, ал лагано, да нѣ вѣчете, лагано докѣзѣвајте. Тек смо ми бѣли гѣтови, прѣшло фрѣтаљ саѣта, за рѣћи пѣтнајс минѣта, а вѣдим гѣре ка^в нѣки дѣгачак цаѣ, долѣко е. Ми пѣчели јѣдан дрѣгим да тѣ докѣзѣвамо, а ѣн каже: „Само ћѣте па чѣкајте, да вѣдимо шта ће да бѣде.“ Кад јѣдан маѣ, ѣпед ѣвамо, дѣ су бѣле Швабе, ди су наѣ наредили, тамо јѣдна лѣпа шѣмица, и у шѣмицу брѣг. Кад јѣдаред, из ѣтога брѣга, испадѣше нѣи дѣсет — пѣтнајз до дваѣсет — Рѣси! А нѣз мене с ѣве дрѣте страѣне бѣо Чѣвѣтин, каже капѣтану: „Њѣо ѣду Рѣси, да пѣцамо.“ „Нѣ дѣрајте нѣшта, нѣко нѣ сме пѣћи!“ Али нѣко нѣје знаѣо шта ѣма иза брѣга, тѣ е тѣк патрѣла рѣска. Кад је патрѣла помѣкла од ѣтога брѣга, тако ѣдно двѣсто корачи, а иза брѣга се пѣчѣше нѣзати и пѣчѣше се шѣирити. Нѣгди нѣшта се нѣ чуе на свѣд бѣли, саѣмо тоѣко кѣлко вѣдиж да ѣни ѣду. Кат су дѣшли бѣјже к наѣма, тако на ѣдне дѣжи, ѣнаѣ је патрѣла стѣла и дѣчекала свѣ, и ѣнаѣ се раширили и ѣлѣду прѣво на наѣ. А тако су сѣлни, трѣ рѣда јѣдно за дрѣго. Кат су дѣшли бѣјже, а цѣксѣирер ће рѣћи капѣтану да се ѣтвори вѣтра. Капѣтан каже: „Нѣшта, јѣдна нѣ сме пѣћи, неѣо штогѣд ѣма мѣнѣиције свѣ баѣте, саѣмо ѣзѣмѣте кѣнзѣрбу и цѣбук (нем. *Zwieback* „дѣпек“), кав нѣке пѣгачице па тѣрдо, и по јѣдан пѣр вѣша. Ђво дрѣго све маѣнте у дѣкунк. Нѣ смеѣте пѣћи нијѣдан. Нѣгди се нѣшта нѣ чује. Кат су ѣни дѣшли бѣјзо на дваѣсет корачи, капѣтан каже: „Свѣ маѣнте, ѣзићте из дѣкунка и рѣке гѣре!“ И тако е и бѣло. А кат смо ми ѣзишли, и ѣни су стѣли. Бѣју се и ѣни па глѣду. Ђнаѣ ѣпет мѣра бѣти да е офиѣир, на јѣну кѣрач прѣд нѣма, пѣцка с корбачѣм и вѣче: „Напѣрјѣд!“ А ми глѣдимо: трѣ рѣда јѣно за дрѣго, па нѣму свѣ пѣшке, нѣмаду ѣно пѣслѣдње крѣло. (Пѣсле су пѣкупили тѣ наѣше пѣшке па су дѣлили). Њ, ѣно ѣјѣбре Чѣвѣтин, маѣтер му нѣгоѣву, ѣн ѣмо бајѣнѣт на пѣшку па ј ѣдарио Рѣса ѣ грѣди. Када е ѣва рѣзѣрба што су ѣстали код барѣке, кат су вѣдли да смо се ми тѣ помѣшали, пѣчо јѣдан велики тѣп да пѣца. Када е ѣн пѣко, тѣ јѣдаред, ал ѣтуд, за рѣски лѣћи пѣчѣше да грѣваду.

Они после пѹцаду, нaс љзмеду, пòтeру изa њи́ни лeђи, a òни нaпрeд (a Чивутин пòбeгo, знa гa врaг, ди је òчo, мòж бит òним крѹлу). A њи́ни дeкунци рѹски нису били долeкo. Утeру нaс у нѹки сaлaш, òбгрaђeнo ди e стòјaлa мaрвa. Ту смo пòсeдaли и òмa дaј дa грѹвaмo пo кòнзeрби. A у јeдaн мa сe чѹју рѹски тòпoви. Кат су дòшли тѹ ди ј билa рeзeрбa, свe су и пòвaтaли, и свѹ генерaли, и нeмaчки, и свѹ сe прeдaли. Сaмo мaцaрски, тaј сe бòриo, a Кòзaк, кaо e имo òнe њи́нe дѹгaчкe цидe, убòдe гa и òмa гa стрòвaлиo дòлe. Кaд јeдaрeд, прeстaлa вaтрa, нeмa нѹштa, нeмa пѹцњaвe. Кaд ми пòглeдaшe, òј, бòгa ти, a Кòзaци тeру, свe офицѹрe пeшкe, a тѹм нeмaчким генерaлу, тѹм су дaли кòњa. Кат су дòтeрaли дѹ смo њ ми, a мѹ òпaзимo нaшeг кѹлдeнцa (мaђ. *küldönc* „ордонанс“) и пѹтaмo: „A дѹ нaш eзрeдeш?“ A кѹлдeнц свe прeпòвeдa. Дoк смo прeпòвeдaли, a òнo: aò лѹди, тaкo сѹлнe тeру. Òнaк сe рaзглaсѹлo: Брѹсѹлoв прòвaлиo фрòнту. Тòлико су нaс пòвaтaли и пòрeђaли пo чeтир кaо нaшe сeлo и нaс тeрaли дo Кѹјeвa. A Рѹскињe изнeсѹвy нaм и лeбa и вaјкy сe: „Тaкo и нaши“ и плaчу. Дòтeру нaс у Дaрницy, шeс килoмeтeрa oт Кѹјeвa дaљe, прeкo Њeпрa. Ту је лòгoр oт свѹју зaрòбљeни бѹиo. Рѹси кòи су били нa стрaжy сe јeдy кòлкo e Нeмaц ѹшo унѹтрa, кaжeдy издaјствo цaрицинo. Кaжy: „Брѹсѹлoв бѹиo прòтѹвaн цaрици, нѹје тeвo дa слѹшa, и прòвaлиo цeлy фрòнту.“ Пòвaђaни сѹлни офицѹри. Гeрмaнски генерaл је тѹ зaпòвeдo, мaцaрским eзрeдeшy и нaшимa свѹмa офицѹримa. Пo њeгoвим нaрeђeњy свe сe рaдило.

Ту нуз Дaрницy e тeрeтнa штaцијa. Кaд идeдy Рѹси нa фрòнту, ту и минaжѹрaдy, тѹ фaсѹјeдy (нeм. *fassen* „примити слeдoвaњe“) и òнaк дo фрòнтa нeмa нѹштa. (Тaкo Рѹси прeпòвeдaли нaмa).

Кат сѹтри дaн одвeдe нaс рѹски кaплaр, дaдy нaм тe бaкрaчe, дòбѹиeтe мeсa и пòснa мaслa, тò је зeјтин. Òнaк њe рeђи кaплaр: „Јeдaн трeбa дa бѹдe мeђy вaмa стaрши, дa бѹдe прeкo свѹју, дa нe зaпòвeдy свѹ.“ „Кòи њeтe сaдa дa сe прeвaтѹтe дa бѹдeтe зaпòвeдник?“ Òсѹм нaс тѹ кòлкo e бѹилo, сaмo јeдaн је бѹиo пeкaр, a дрѹги нису били нит пeкaри нити кѹвaри, ни кѹђи ни кoд вòјскe. Нѹждa нaс нaтeрaлa пa смo кaзaли дa знaмo. Глeдy тѹ јeдaн ѹ дрoгoгa, кaжy мeнe: „Прѹм сe тѹ, тѹ нaјстaрии.“ A јa нe смeм дa сe пòкaжeм дa нe знaм нѹштa, кaжeм тò нѹје зa мeнe, јa тaкo нe вoлeм тò. Срaмòтa ми дa кaжeм дa нe знaм нѹштa. Пѹтaмo сe: „Ш чѹм си сe кѹђи зaнѹмo?“ Пa нѹјeдaн нe смe дa сe прѹми, кaд нe знaдy. Нeђe нѹкo дa сe прѹми тѹ зa стaријeгa дa ѹмa брѹгy — и нѹкo н ѹмe ни дa кѹвa ни дa пeчe. Прѹмeтѹмo ми јeднoгa ди сe мaлкo òсмeѹјe: „Пa тѹ вaлдa знaш пa нe вoлeш дa сe пòкaжeш. Дòбрo, чѹм си сe кѹђи зaнѹмo? Вaлдa си вѹдиo кaкo жeнe рaдy?“ Кaжe: „Нeђy, јeрбo н ѹмeм дa зaмeсим тeстo, н ѹмeм дa нaпрaвим сѹпy,“ кaжe: „Бѹиo сaм чòбaнин, чѹвo сaм òвцe.“ Кaжeмo: „Свѹ стe чòбaни нaјгòрe хѹљe, свѹ сeбe кѹвaтe ѹ пòљe. Зaкòљeтe јaгњe, дoнeсeтe кòжy пa кaжeтe: „Евo, гaздa, цр̀клo ти јaгњe.“ E, кaдa сe òн прѹмиo, дòђeдy кòлa, дoнeсѹ нaм мeсa, крoмпѹрa, грeчкa (рус. *гречиха* „хeљдa“). Тò тaкo изглeдa кaо сeмe òд мѹвaрa, тaкo e жѹтo, òни сe с òтѹм зaнѹмaдy. Кат смo ми тò свe прѹмили — e сaд, крòмпѹр знaмo д òљѹштѹмo, aл кaкo њeмo з грeчкoм? Штa с њòмe сe рaди? Мeђy тѹм тaј ѹсти

каплар рӯски што ће тӯ да бїде с нѧма: „Јѧ ћу вѧма кѧсти. Донѣсте вѧде у бакрѧче, тӯ, кѧже, мѣтите крѧмпїр и пѧсӯљ и кӯпус и мѧлко рѣпе и кӯваћете бѧрш. А с кѧшом, тѧ ћете мѧлко вѧде сӯнути и скӯваћете гӯсто, усӯћете шѣћера и пѧсле бѧрша ћете то јѣсти, са мѣсом зѧједно. Када е то бїло свѣ гѧтово кӯвѧно, ѣво ти у пѧдне дѧлазу нѧши лӯди а и Рӯси, да прїму мїнѧжију. Хе, ми пїтамо њїне лӯде јел им пѧ вољу, кѧжу дѧбро. А нѧшима нїје. Нїсу наӯчили. Мї кат смо вїдли да Рӯси не забѧљу нїшта, а мї се јѣдимо што се нїсмо прїмили да бїдемо стѧрши. Вїдли смо мѧже бїти стѧрши и ћѧрава кѧкѧшка. Нѣмаж да вӯчеш вѧду да цѣпаш дрѧва, ни нїшта, сѧм ѧмаж да над-зѧрѧваш. А и нѧма нїје тѣшко. Рѣдом јѣдан цѣпа дрѧва, јѣдан донѣсе вѧде, бӯнѧр нїје долѣко, ўдесили смо се свї. А и мѣса је бїло, штѧ да гӯбим дӯшу. Ё, сад бїло е тӯ нѧс свакојѧке вѣре, осїм Мацѧра бїло је и Тӯрѧка. Тӯрци забѧљу тїм јѣлу, нї им пѧ вољу, и жѧљу се нѧ нѧс. Тӯ е бїло трї чѣтири кѧце, тӯ се навӯче вѧде д ѧма да пїју, да се сӯмїваду (за пїће и за сумївање). Кад ѧтїдну на рѧдњу, вѧда ѧстане, ми ѧперемо бакрѧче и ѧнда дрӯгу нѧву вӯчемо, за вѣче, и тѧко. Ё, али ѧпазу нѧши: Тӯрци зѧнту из ѧте вѧде у шѧјку па пѣру гӯзицу, да прѧстїте. ѧнак кат се ѧпазило, ѧма се јѧвило, и њї хѧма ѧтеру у лѧгер, а ѧдѧнде довѣду нѧве, бїло е Влѧсїју, бїло е Срѧбаља.

Лѧгер нїје бїо долѣко, тако кѧ у нѧј дрӯги сѧкѧк ди е Пїприца, ди е Кебѧћѧва кӯћѧ. И кат су и дѧтерали у лѧгер, свѧки е за свѧга сѣлѧка распїтїво, да л ѧма кѧга да се сѧстане. ѧнак кѧи су знѧли за мѣне, тї су кѧзали. Чма тӯ Итѣбѣјаца, тӯ је стѧри Јѧва Мїшков. „Зал и ѧн већ нѧруково? Па ѧн нїје бїо ѧктїван!“ Када су ѧни чӯли за мѣне, јѧ сам ѧмо тӯ рѧђѧног шѧѧора, Жїву Шӯвѧчког. Ту је бїо и Жїва Рѧдловачки с њѣгови трї брѧта, ѧни дѧђѣду мѧјѧј жѣни брѧћѧ о тѣтке. И тӯ је бїло Итѣбѣјаца свѣга двѧдесет пѣт-шѣс. ѧд нѧше пѣкарнице јѣдно стѧ корѧчи, тӯ е бїла бѧњѧ, кӯпатило. Јѧ изїшо из пѣкарнице па пѧгледа: Кѧква ј ѧво чѧпорїца мѧмѧка и ѧнак штѧдїрам: тї идѣду на бѧњу да се кӯпу. Мѧра да су сѧда пѧватани, па нїсу чїсти, ѧду да и ѧкӯпу, да се прѣсвӯку. Щ тим мѧм глѣдѧњу, а ѧни прѣђѧше бѧњу па идѣду ѧвѧмо к нѧма. Мїслим тѣрѧду и из лѧгѣра на кѧкви рѧд и глѣдим дї и тѣрѧду. Када су ѧни дѧшли блїже, кѧо мош кѧсти кѧлко е сѧд ѧвѧј сѧкѧк шїрок — кад јѧ пѧгледа — а јѧ ѧпазим мѧг шѧѧора. Ё, бѧже, реко, ѧткуд ѧвѧј? Када су дѧшли блїже, а мї се зѧгрїмо па се пѧљӯбїмо. Пїне ми ѧчи сӯза, кад јѧ пѧгледа, дѧђе Жїва Рѧдловачки и њѣгова брѧћѧ. „Кѧко е, зѣте?“ А јѧ се зѧгӯшио, нѣ могу да гѧворим. И тѧко пѧсле с ѧвїма дрӯгїма свїма се рӯкујем и тӯ смо се распїтївали мѧлко кад је кѧи рӯково и дї је кѧи бїо. И ѧни прѣповѣду за њїно, кѧко су прѧшли. У тим јѧ ћу кѧзати, штѧ да ѧде стоїмо, ѧјдѣмо унӯтра, ѧма тѧмо дѧске па ћемо пѧседати, ѧмамо врѣмена. А нїје тѧ трѧјѧло дӯго, јѣно пѧ сѧта, а смѧтрїтелѧ мѧгѧзїна прѧлази, па сврну да вїди штѧ мї рѧдїмо. Када е ѧн дѧшо унӯтра, мї смо му дѧвали кѧо пѧчѧс, салутїрамо. ѧн кад је ўшо унӯтра, сѧмо ѧтвѧрио врѧта, а ѧно пїно. И нѧзво е лѣпо рӯски дѧбар дѧн: Здрѧвствужте! И пїта штѧ е тѧ ѧде. ѧће рӯски кѧплар да му прѣповѣда и кѧже му за мѣне. ѧн кѧже њѣму да ѧн ћути, а кѧже да гѧвори старичѧк Јѧва. Јѧ кѧжем: „ѧво ми е шѧѧор,“ а ѧн: „Не пѧнїмѧју.“ А јѧ му ѧнак кѧжем: „По нѧшим јѣ шѧѧор — мѧјѧ жѣнчина и њѣгова жѣнчина — двѣ сѣстрѣ.“

Онак, каже, разумје. А за Живу Радловачка пружим руку и за његовог брата Равосију и Светозара кажем: то су ми браћа о тетке. Опет он не разуме. Ја му онак после кажем: моје жене отац и њина мајка — брат и сестра, и он разумо. А ови други, реко, све из мога древна (из мог села). Када е он то чуво, а он каже: много има ис твога древна само оде, а ди су још на другу страну. То е, каже, побољше село (велико село). А ја сам му реко, има пет тисућа житеља. Онак је он питао: Ди су они били. А ја кажем: Ето сат питајте њи.

Хе, ал сад кат су они све испреповедали, кажу да су чули за мене, па су дошли да се састану са мном. Онак он кад ји све саслушо, каже каплару: „Иди у магацин па донеси пет хлебова, нека кушају.“ Онај отине и донесе пет хлебова. Кад је он дошо, официр каже: „Неси назад и донеси бела леба, онај за чај.“ (Зашто смо имали два леба, један од ражи — а овај бели, то је прво брашно). Ту смо имали ми и гвоздену пехку и увек смо имали воде варене и ту има самовар, метемо чаја и шећера, а они даду леба бела. Метли смо воде и чаја и лепо дошло жуто. Пита ме смотрител: „Хвати сахера?“ (Имамо шећера). А ја му одговорим: „Малко.“ (А имамо за целу мерицу, а не смемо да му кажемо зашто ови кад донесу нама брашна да се месе леба, они за нас украду шећера, а ми њима дамо леба бела. Ту је било срѣћа, смотрител магацина очо у канцеларију, а ми њима дамо шећера те су слачали како су тели и пили чај са белим лебом. Ту смо све преповедали за прошлос. И, реко, доспо сам и ја оде у Русију. Није ту прошло два-три дана, одведу они Итебјеце код неког спаије да раду. Они тамо добију радње и пошведу одонуд њину атрѣсу, да знамо да се дописивамо. После краткога времена, а нама ускинули и месо и лебац и шећер. Кажу: „Немац на Риги много заузо, много заробио па мора да шпара.“ А један Рус што грѣје ту пехку дан-ноћ, а он се једи: нас толико има да можемо капама вас потући. Они есапу то е једно, не знају да има обашка Германија, обашка Мацарска, обашка Аустрија. Није то трајало дуго, кад једаред се побуну Руси и идеду у Петроград. Сви ти старији што год су били у магазину, сви идеду да држу тамо службу и ред. Када су они дошли на траг, они преповеду да су они цара њинога отерали. Козачки, каже, генерал наредио војски која ће да уђе у двору и кад је војска ушла у двору, а цар (није тако као код нас кад видиш великог официра да морах ти прво да поздравиш. Код њи је мора цар први да поздрави војску). Он кад је изишо, он је дома поздравио: „Здраво, јунаци!“ А војска је, тако они кажу, молчала (ћутала). Тако е триред он њи пита и нико ништа није проговорио. А ј он кад је видио, он је сам препознао и каже: „Препознајем, ја сам виноват.“ И сам види да није добро радио. И официри дома с њиме заједно у канцеларију и одведу га. (Колко смо још седели, нисмо никад ни чули ди су га отерали).

А ис Кијева тако се чује после тога дан ноћ су викали: „Ћура, живила слобода!“ Е, па војска се поче размећати. Почеше Руси говорити: „Ствара се большевизам.“ Цар, кажу, више не постои.

После њика дечурлија, толишни су, носу њине пушке винтовке, и фйшак до фйшка, ту намешћено, идеду у патролу. Када су они правили као патролу ту по шуми, опазу нас, опколу пекарницу и двојца дођу унутра и

питу шта смо ми тѹ. А Рѹс каплар прѣвѣти и каже кѡе су Рѹси, а ми смо военоплѣни (заробљеници). Ђнак ѡни кажу: Ђстаните тѹ на ващу рабѡту.

Кад једáред, а ми дѡбијемо писмо од ѡти на̀ши сеља́ка што су ѡшли да раду (а од Рѹса, ѡни чита́ нѡвине). Пѡсле ми чу́јемо да је Нѣмац ушо у Украјину. А Рѹси пцу́ју: „Ми мо́жемо ва́с поту́ћи с ка́пама“ (ѡни ми́слу, то́ е свѣ́ јѣдно). Прѡшо тѹ јѣдан да́н и јѣдна нѡћ, а ми ба́ш ишли за́ воду. А ѡтуд иду четвѡрица на́ коња́ма, то́ су ге́рма́нски, иду пра́во на ла́гер. А тѹ око ла́гера Чѣси др́жали слѹ́жбу тудѣ́ка. Када су та́ четвѡрица ѡшли, Рѹси ка́жу: „За́час до́ђе Ге́рма́н, извидница до́шли да ви́ду.“ И ни́је тра́јало ду́го, мо́ш ка́сти пѣтна́јс мину́та, ѣ́то и во́јске, ма́ширу. И ѡшли су та́мо код ла́гера хѡ́ма. До́-доно́ш су узѣли три́ офице́ра от Чѣ́ха и ѣ́теру и и поту́ку. Ђма тѹ чим су ушла во́јска, хѡ́ма по́ставила стра́жу нѣ́ну, Чѣ́хе свѣ́ у ла́гер у́терала. Кат сѹ́три да́н ѡви на́ши та́мо што ра́ду са тим ста́рима Рѹсима, а ѡни препове́ду како Ге́рма́н то́вари бу́рад с ви́ном, бра́шно, ше́ћер. А Рѹси ху́ту, шта́ мо́жеду. Та́ко је Нѣмац ву́ко свѣ́ што му би́ло згѡдно, а што не́ треба ни́је те́о ди́рати — су́ву ри́бу не у́зиму на́ ум. Када ј не́гова во́јска прева́тила да др́жи слѹ́жбу, јѣднога да́на до́ђе не́гова во́јска код на́с у пѣка́рницу. Патро́ла затѣ́кла на́с ди пи́јемо ча́ј и је́мо та́ј бе́ли ле́бац. ^hА јѣдан ле́по пита́ ср́пски и распи́то је, па је ѡпазио да је́мо бе́ла ле́ба па је и́ско да да́мо и нѣ́му и ми́ смо да́ли ле́п ле́пчић. Ал ѡн ка́же ѡн је из Ау́стрије. (Ни́си мо́го ду́го ш нѣ́ме дива́нити). И ѡн ка́же ви ко́и сте из Ау́строу́гарске, ви не́ мож ѡ́де да ѡ́станете и свѣ́ ѣ́ду вас ѡ́терати, да вас вагони́ру и да ши́љу на́траг. Не́го би до́бро би́ло да ви по́бегнете на се́ло кот па́ѡра, па ху́те па ра́те, ра́т још ни́је го́тов. Јербо а́ко ѡ́тинете на́траг, ^hѡма ће да вас обу́ку и на Пи́јаву, на Ита́лију. ^hЕ, сад штѹ́дирам ку́д да и́дем. Бо́ље ми је не́к ме нѡ́су на́траг. Та́ко ј и би́ло. До́ђе патро́ла и свѣ́ нас по́купи и ѡ́тера у ла́гер. И ѡ́ма нас вагони́рали и на гра́ницу, па крос Карпа́те (тѹ е стра́шно путо́вати) и кат смо прѣ́шли Карпа́те, до́ђемо у Ро́хотин и у Никола́јево, то́ су би́ла два́ села је́но ко́ друго. Тѹ наз до́чекали офице́ри и пи́ту: Ко́ има нѡ́ваца. А јѣдни су има́ли здра́во млѡ́го нѡ́ваца. Та́ко смо изме́њали нѡ́вце. Тѹ нас ува́тила Ве́лика неде́ља и У́скрс. Та́мо смо се́дили и разго́варамо и ѡни су на́ма препове́дали. Ђни не́ зну да ко́су жи́то ка^w ко́д на́с, с ко́сама, не́го се по́знѣ́ жње́тевина, како ѡни жње́ду са ср́пом. Пѡсле йма́ду ѡни ни́ке мо́тке и ту́чеду.

Када е би́ло та́ко око по́дна, а ѡни йма́ду као ни́ко жр́нало, ве́лик ка́мен, и то́ жр́нало сто́и н а́стал (као што се жр́на со́, са́мо је ве́ћи), а на ѡна́ј кли́н што тре́ба ру́ком да се др́жи, ту йма́ намеш́нено шу́плѣ др́во, као бусѡ́ва, изва́ђено ср́це, па на́такну тѹ и го́ре за слѣ́ме ѡ́пед ве́зано то́ др́во и ѡнда́к на сре́ди ува́тимо с ру́ком з ѡ́то и јѣдан с прѣ́гршама ме́ће жи́то у́ те ја́ме на сре́ди жр́нала, ѡ́крѣ́ћемо око сре́де лага́но (жр́нало је до́лије, н а́стал) и ѡно се та́ко фри́шко ѡ́крѣ́ће и тѹ до́ле па́да с три́цама за́ено бра́шно у на́хве. И ми́ смо ту пома́гали и кад је би́ло го́тово, изне́ла га́здарница и сва́ким нам дала по́ је́но црве́но ја́је и по́ је́но па́рче те́ста.

Када е У́скрс прѡ́шо, до́ђе наре́ђење да сви изи́ђемо на́поље код Ро́хотина. Та́мо су тра́жили да се сва́ка ве́ра разлѹ́чи. Сва́ку ве́ру су разлѹ́чили.

Био један ис Павлиша, каплар био, опед иде отуд из ропства ка^в исто и ми. Један официр му каже: „Узећеш све Србе па и зекцирај, да не биду забора-вили зекцир кољко су у ропство.“ Он каже, кои су били активни знаду, а кои нису, с отима е мало тешко. Каже он: „Тако јесте, тако е, госпон официру, кав што ви кажете, ал оде помешани кои су били *hōnvēti* (мађ. *honvéd* „домобран“), а друти немачка команда. Како да командујем?“ А официр: „Изведи и код онога брѣга, са љу ја да дођем.“ И тако он узме нас. Он је на његову (служео код немачке, а ми смо били код *hōnvēti*). А ми смо и то знали, није то не знам ти шта. Пробо е мало да на(с) зекцира и каже: „Ево иде и официр.“ Када е официр стиго, а он каже: „Момци, јесте сви Срби, да ни се кои помешо друге вере?“ А ми кажемо: „Сви до еднога!“ „Мило ми е, каже, ка чѹем за Србина, и ја сам прави Србин. Пасте шта љу да вас питам и ништа се не бојте. Слобоно ми свашта каште како сте живили у Русији и како сте провели. Најбоље знам да није могло бити, робови сте, а и то како кō трѣфи ка^в исто и код нас. Ово е мене нѹжно да вам кажем и ја не тражим да мене кажете кō е био. Ако сте кои с ким завађени па из мржње да не кажете ако е кои био у добровољце, да немате издати. Саветујем да један другог не издајете. Јербо сваки сад кад отинете кот свога кадера, сваки ћете бити питани. Само каште, ја нисам био, а за друге не знам, не знам ни за ког. То е кратка реч. Тамо ћеду вас испитивати. Добићете урлабеж, месес дана цигурно, може бити и два, ићете кѹћи. *Ома ћете после д идете на талијански фронт јербо Пијава ће сила света да сатари.“

Још смо тѹ сѣдили јоџ дан, што ли, једаред пишу: кои е кот којог кадера да знаду на кои вѹз да га пошљѹ. Ја штудирам за мене. Ја сам наруково у Вршац, а после су ме преместили за Нђђ Варад — ди је мој главни кадер, ди љу сад да идем? Она^к сам се проштудиро: О ја љу да се пишем да идем за Вршац. Када сам ја очо у Вршац, *о, тамо йма и млађи и старији. Кад ме видли — онај на занимање, онај на службу, а нас обашка. У јену сѹбу било е нас више, ал из друти сѣла, из Итѣбеја сам запо ја сам. Када ѹвече, а дође Миладин Стањојев и Живко Стојанов и нйки Сава и Шенђѹрђа да чѹју како смо провели у Русији. Када сам ја њима преповѣдо све, а они мене кажу: „А кō те змаја натеро да кажеш да си одавде, ти си оде избрисан, твој е кадер у Нђђ Варад.“ Они мене преповѣду да йма млого логоша, по кустурницама, логоша каже и логоша. Ми смо сѣдили нас неколко ту у Вршцу. Узели њи на зекцир а ја ѹсто сам. Кад једаред они мене ѹзму у канцеларију и испишу ми маршѹту да ме шљѹ натраг у Нђђ Варад. Кад сам ја добио моју маршѹту, ја се проштудирам: П и ја љу да логујем. Тѣво сам у Темшвар да се сиђем, ал нисам ймо прилике, нисам млого. А кат сам дошо у Цѹмбољ, а стража чѹва, глѣди кō изилази. А већма бљйже казану (= локомотиви). Они су малко окрѣнули лѣђа и тамо се малко заговорили, а ја ѹпазим то и сиђем се и право у нѹжник. И сад само, реко да се извѹчем из гѣнције (штаѣије, тѹ ди стању вѹзови) и кат сам се извѹко, ѹпѹтим се сокаком. Кат сам дошо до прѣка сокака, ударим прѣким сокаком у друти сокак, ди нема тако млого народа да иде. Онак ми дошло ѹ памет, опед није добро. Ймам у тѹрбу рѹску капу. А

тѹ моју мѣцу (нем. *Mütze* „капа“) солдачку јѧ баѣим а мѣтем рѹску кѧпу. Ў тим пѧђе кѣша, сѧв свѣт је побего унѹтра, а ја рачѹнам: „Ово е за мѣне.“ Тѧко јѧ лѣпо мѣрно дѧћем до Црње и тѹ сврнем код мѧг шѧгора. Ту сам сѣдио јѣдан дѧн и јѣну нѧћ. Кѧжем пѧсле шѧгору: „Ўјѹтру рѧно ћу да ѣдем да ѧсванем у Итѣбеју.“ У пѹту сам штудѣро кѹ ћу да ѣдем. На ћуприју цѣгурно мѧр бити стража, а кѧнѧл је мѧли, јѧ ћу нѣга прѣгазити. И тѧко и бѣло. Кат сам прѣгазио, ѳзем се прѣко преко рѣта (а кѣша пѧдала). Вѣдио ме сѧмо јѣдан Маѧѧр, сѣдио ѧде преко пѹта па вѣче: „Глѣ, мѧј пѧјта.“ А ја ѣдем па ћѹтим. Штѧ ме ѧн испѣтѣва? Када сам стѣго кѹћи, мѧи се изненѧдили. Пѣту ѧни мѣне ѧткѹт сам дѧшо и јѧ испрепѧвѣдам. Кѧже мѧја дѣвѧјка (тѧ је бѣла ѳдата у Вѣѹ): „Нѣмој д ѣдеш нѧтраг, има пѹно у сѣло, лѧгују. Јел те вѣдѣо когод?“ „Нѣко, сѧмо ѧвај ѧндраш сѹвачар.“

Тѧ мѧја дѣвѧјка кѧже: „Бѧѧа, ако бѣ ѧндраш и препѧвѣдо, мѣ ћемо кѧсти: бѣо сѣ сѧмо на ѳрлап, и ѧма се вѣрно нѧтраг.“ Тѧко ѧни лѣпо кѹпе (кѹѣа „наслѧгани снопови кукурузовине у облику купе“) толѹзине у ѧвлију, па лѣпо рѧзгрне двѧ снѧпа, па пѧче изнѹтра извлѧчити и извѹче и среѣине дѧста снѧпова. Нѧчину шѹплѣе и мѣту слѧме, па преко слѧме пѣрину и јѧстѹке. „Тѹ ћеш тѣ да живѣш дѧн и нѧћ.“ Сѧмо тѧ двѧ кѣјна снѧпа рѧзгрну кад ми нѧсу да јѣм, а пѧсле ѧпет сѧставу. Тѹ сам сѣдио ѧсам дѧна и ѧсам нѧћи — јѣдѧред повѣкаше рѧт гѧтов! Пѧсле сам изѣшо мед нѧродом и препѧвѣдо како сам прѧво у Рѹсију.

Итѣбеј 8–9. јуни 1950. Јѧва
Мѣшков, рођ. 1875. год.

У Амѣрику

Оглѧсила се Амѣрика, прѣ гѧдину дѧна, а нѣки иѣѣду. Чѹјемо мѣ кѧкви ѣду па рачѹнѧмо: тѧ су слѧбѣји рѧћеници а кѧ знѧ кѧко е тѧмо. Јѧ сам бѣо мѣсечар, тѹ е бѣо спѧйлѹк у Мѧлом Рѣту, нѧ месец слѹжѣо, преко зѣме. Кад е дѧшло прѧлеће, ѧни нѣћѣду вѣше да ѳзмѣду чѧвека на ѣдан мѣсец, нѣго дѧѣду на шѣс мѣсѣци. Јѧ сам рѧчѹно: нѣмам рачѹна да сѣдим шѣс мѣсѣци. Вѣше ѣмам рачѹна да рѧдим у рѣс, барам кад је кѣша, и кад је нѣѣѣла бѧрам сам брѣз бриге. Ускупѣмо се и сѣла коѣ рѧду нѧѣницу, нѣки плѣву жѣто, нѣки плѣву лѧн, нѣки кѧпу рѣпу. Усти ѧвај Мѣша ди сте ме нѧшли, тѹ ди сам сѣдио код нѣгови дѣѧа и нѣки Јѧѧа Бѧрићев, ѧни су ѧчли прѣ у Амѣрику. Јѧ сам ѳвек чѣто ѧвог Мѣше пѣсѹмо и пѣсо, а тѧко ѣсто и Јѧѧи ѧвим Бѧрићевим пѧкѧјним, нѣговој мѧтери почитѧво и пѣсо. Крос пѣсѹмо сам јѧ нѣ пѣто: Кѧко је тѧмо, штѧ се рѧди? — пѧѧрлѹк, фѧбрика јел штѧ је. ѧѣ, кѧже, ди смо мѣ вѣћѣном фѧбрике се рѧду и кѧмен. Рѧдње ѣма свѧкојѧке и кѧ кѧкѹ сѣћу ѣма тѧко мѣсто дѧбѣје. А за нѧрод јѣм је нѹжно, трѣба рѧћѣника, нѣ трѣба да се плѧшиш, рѧдњу ћеш дѧбити макар усрѣд пѧѣна. Када сам ја јѣдѧред пѣсо пѣсѹмо бѧба-Јѹѧи тѧм Јѧѧе Бѧрићевом нѣговој мѧтери, кѧже: „Што нѣ бѣ ѣ тѣ, Јѧво, ѣшо у Амѣрику?“ Па јѧ кѧжем ја вѣћ држим у глѧви и фѹрт штѹѣѣрам, сѧмо нѣ знам кѧко ћу да мѧнем Дѧѣницу, а ѧна је бѣла тѣшка, а и ѧва дрѹга дѣѧа јѣдно дрѹгим до ѳшѣју, па кѧко да и мѧнем. Кад је вѣреме изѣшло

што сам био месечар, очо сам у наџницу, кџсили сѣно, дѣтелину ди биде било, шта биде. Када смо ми пошли тамо на одају (= салаш, мађ. *hodály*) истог тог Јоце његова млаџа што сам им писо писмо тако ја, она и више оде ис комшилука, мушки, жѣнски, идемо ми н одају. У тим нашим идѣњу, један из наше гомилице, каже: Чужемо да вас кои сте били месечари, кад нећете да останете на шѣс месѣци, нећеду да вас пѣсту ни у наџницу да раџите. А ја кат сам то чѣво, а ја кажем: алал им вѣра! Амѣрика ми не гине! Тако, реко, деџа маџа а и жѣна неће моћи са мноу у рис да кџси жѣто па како било, реко. Она ће чѣти, тога Јоце млаџа, па каже: „Ако идеш, и ја би с тобом ишла зајено код моџ Јоце. Видићемо сад на одају шта ће се стѣрити кад стигнемо.“ Када смо ми стигли тамо се већ даво глас да месечаре кои су били нѣд' да прѣму у наџницу. За крѣтко вѣре дође једаред магазинѣр да нареджује ди ће кои д иде да раџи. Нарѣдили су кџ ће на жѣто да плѣви, кџ ће на лѣн, кџ ће на репу, лѣде кои ће да кџсу сѣно, кои ће дѣтелину и нареджују по једнога од бириша кои ће ићи наџ њима да им запѣвеџа како да раџу. Кога су воѣли, тѣ су избѣрали и од ђви што су сѣтниџа деџа, тѣ су маџули и нас месечаре. Када смо ми пошли кѣћи, а Јѣцина млаџа Миџица (џни су већ били пошли на раџњу), она ђпази и ђдунд дотрча (2 х) и каже: „ђнеш д идеш, баџа, у Амѣрику?“ „Ако бџг ђе!“ „ђ каже, кад је тако, ни ја нећу д идем на раџњу, идем с вама кѣћи.“

Тако доћемо ми ту јѣна гѣмила кѣћи, кое деџа, кое месечари и ђна с нама, и кат смо дошли кѣћи, ђма лѣпо ѣзмемо нѣвце и ђтинемо у ђпштину да пошљемо за прѣво. Иџћи сокаком ту ди је сѣд Јѣсе Жѣвковог кѣћа, код Моџдовани испрѣт куће, ту е сѣдио џики Бѣли Лаџа, тако су га звѣли. Продаво е рѣбу и ту у дуџану ту е био ишпан (= настојџник имаџа, мађ. *ispán*) од Вѣликога Рѣта, а ђн ме заѣстаѣи, зашт ме е познаво, зашто е моџ ђтаѣ био тамо сѣбош, чѣво е ѣтар тамо у Вѣликим Рѣту. И пѣта: „Кѣда ти сад Јѣво идеш, ниѣи џиџди на раџњу?“ И ја сам му рѣко: „Ја сам ишо на раџњу, а сѣд неће да ме прѣму и нећу да ђстанем месечар. И сад идем да ваџим прѣво ђћу д идем у Амѣрику.“ „А кот кога д идеш ти у Амѣрику, кога имаш ти тамо? Ди ти знаш да идеш?“ „Имам ја тамо мое комшије.“ — А имаш џику атрѣсу?“ Реко: „Имам.“ А таџ трѣоваѣ Бѣли Лаџа рѣче тим ишпану: „ђ, каже, већ је ђчло доѣта свѣта.“ „А шта се фѣлу ђни тамо ти што се дописѣву, шта раџу?“ Реко, „ако ђтинем видићемо.“ ђнак ће ђн мене рѣћи: „Да л си ти здрав? Чѣво сам неке су врнули зашт ниѣу здрави!“ „Па реко, зашто да и врну наџраѣ?“ „Има двѣ — три визѣте до воѣе докле стигнеш тамо, па кџ има реѣму и, да прѣстите, брѣк (= килу, нем. *Bruch*), тог не пушћу.“ А ја кажем ђбоѣцима: „С ђте стране сам фѣла бџгу здрав“. Каже таџ ишпан мене: „А знаш ти какѣи лѣди трѣбу у Амѣрику? Тамо трѣба џима раћени лѣди. Не сме да се ђпиџа, не сме се кѣртати, моѣа његову раџњу да чѣва дан-ноћ, фѣбрике раџу и даџом и ноћом.“ Тако се ја раѣтанем џи и ђтинем у ђпштину са Миџицом да ваџимо прѣво. И кат смо ми ђшли тамо затѣчемо јѣну Маѣѣрицу да ваџи прѣво. Њѣн је муџ Срѣбѣин коѣѣѣ, а ђн је већ у Амѣрику. Њѣгов ђтаѣ је био коѣѣѣ, ту му било коѣѣница ди е Моџдованѣв дуџан. Кад је ђна бѣла гѣтова с прѣвом, пѣту: „Шта ћемо ми?“ а ми кажемо: „И ми ђћемо прѣво за Амѣрику.“ „Дѣбро,

каже ... потписаћете је (= јој) ви кад већ ђћете и право.“ Потписо сам и њџи за сведока и кат су и нама исписали то е ђшло. Кад је прџшло ђсам дана, дџшло право!“

Када сам дџшо кџћи, ђнак тџ по писму, како су ђни ђдунуд писали штџ трџба да понџсем. Кџлико трџба нџваца, толико сам пџно. Е, сџд, како кџја лађа — нека скџпља, нека јефтинџија, јел у трџћу класу, јел у дрџгу, у прџву нџ можеш добити. И кџјом прџгом мџсите д идџте. Јџни кажу: Најлџпше и најпрџвљџје на Брџмен. Тџ су млџги Итебџјци ђчли. Понџћеш сџбом до јџно стџшездџсет форинти, стџ седамдџсџт најџвше, зашто трџба да ти ђстане најмање дџсет дџлара да покџжеш на визџти кад стџгнеш у Амџрику. Тџ мора имати свџки да покџже.“ А то е збок тџга, нџ зна се ђћеш ти ђма добити радње јел нџћеш, трџба да имаш да кџпиш док нџ добијеш радње. И тако штџдџрам кџга ћу сад да нађем. Ё но врџме су биле бџнке; да нџвце крџнем из бџнке, јџ нџмам. И тако ђћнем код мџга тџтка и га зџмолим да ми се пџтпџше и ђће. И тако ђћнем и пџдигнем нџки стџ шездџсет пџт форинти. Чџм сам ђчо да крџнем нџвце, ђма су ми нџколко форинти изџвкли на кџмату за три мџсеца напџрд. Наместим јџдан кџфер тџ да ћу понџти мџје ђљине и штџ су ђни тџ наговџрили. (Тџ није било нџжда: И ђни су тџмо били кџв и у Амџрику па нџсу знали. Има то свџ тџмо јефтинџје. Како су ђни писали, јџ сам се предрџаџо.) Од јџла, толико ћеш понџти докле нџ дџћеш до вџде, док нџ биде д исплатиш шџвкарту. Кад исплатиш, ђнак ђни се брџну за минџжију. И тџ ће бити питање: Оћеш трџфити нџма лађу јел ћеш сџдити до вџде и сџдам — ђсам дана док не накупу свџта јџш. А за на гџлију кад бџдеш сџо, то ћеш ђт куће понџти киселе папџрике и киселе крџставце, тџ трџба свџким через тџмо рџтко кџ не пџврће. Папџрике те мџлко нџкако и крџставци разбџажу. (Свџким нџ треба, а ђма дрџгим да трџба). И кад је прџшло сџдам ђсам дана, право дџшло, кџфер прџпраљен, жџна плџче што је мањџвам. Е, реко, тако мџра да бџде. И тако смо се мџ спрџмили и на сџм Спасџо^w дан ђћнем код мџг тџтка, Мџлиџоја Пџтрина дџде; џватим њџгове кџње џ кола и у Пџрдањ на гџнцију. Тџ нас тџтак мање и мџ сџднџмо на вџз и тако нас вџз нџсио. Кад смо дџшли у Авџстрију тџ нас забџстџву и ђма визџта. Тџ су се мџњали вџзови! Кат смо прџшли визџту, увџдџ нас у дрџге вџзове и јџдаред ђпет стџде вџз и ђпет смо напџље. Тџ нас дџчекали нџки агџнти и врџбујџду: нџки за Хџмбург лџнију, нџки за Рџтердам. А мџ ћутџмо па се предрџаџаџо како е у писму. Тџ су вџзови стџли и ми изџшли из вџза. Ту није било ни шџме, ни сџло, ни вџроши, нџшта на свџт бџли. Тџ нас дџчекали агџнти Брџмена и кџжџду свџким: да се скџпџмо лџпо у рџд, јџно дџ друго, и када е вџз ђчо натраг мџ ђпазџмо јџну кџћу. Сџмо тџ јџну смо видли. Изџ те кџће кад смо мџ зайџшли а ђни нас увџду у нџки пџдрџм шџрок пџлак сџбе мџш рџчџнати. И тџј пџдрџм лџп: зџдови окрџчени, бџли, наџ нама свџд, дџле цџментџрано, чџсто, фџно. Тџ е бџло дџгачко као кџнк, нџ мџ смо дџбро пџрче тџ пџтовали крџз ђтај пџдрџм, и ђндак изџћџмо. А тџмо и кџће и шџме, вџдџмо свџт ди ђди. Оџо е, кажу, гџрмџнско. Назиру се вџрата и на ђдан крџј и на дрџги. И тџ кат смо ђџтле изџшли — већ стџју вагџни. ђма се тџ вагџнџраџо у њџне вагџне. И тако смо мџ пџтовали до јџдне вџроши. Тџ смо изџшли свџ

дóле. Òпед визита е била и кòи нí им бíо пò вољу, врнули га нàтраг. А кòи е бíо здра^w, тај е ^hòма тàмо ишо, један зà другим и плаћали шйвкарте. Ту смо платили шйвкарте и ўрачунали пёт круна за едан дóлар и дали свàки десе долàра америкàнски. Ту смо сèдили једно двà дàна док је свàк свòје йсправе дòбио. Свàки је кàзо дй йде, у кòје мèсто, у кòју вàрош и атрèсу је свàки мóро ймати да пòкàже.

Јèнога дàна зàјтра дòђе један и кàже: Сà ће дòћи вòз да вас нòси у Брèмен код вòде. И тàко е бíло. Ту су нас òпет провизитíрали. Òтíднемо на гàлију да сèднемо. Кат смо мй стíгли код вòде тàмо, òпазимо гàлију грдну и кòлко поглéдиш сàмо вòда. Ту смо мй дòбили нйку стрà. А лàђа се звàла Лàура. И тy је тàко бíло: разљúчило се, òбашка мўшки òбашка жèнски окрòм ако йма свòју жèну и у прàву му стòји да је нèгова. Ту нè може да врда, да лàже. У прàву му стòји. Тàмо йма један мàтрòз кòи рукòводи са жèнскимa, тò е жèнска, а један с мўшкима. Кад ўђемо, йма дóле крèвети, а над глàвом òпет крèвети. А ^hòма кад се прèпнеш òпет сòба òпет снйжи крèвет, а нèки гóре. Ту ти кàже: Ёво твòј стрóжак, òво óде што ти је пòд глàву йма кав нйки јàстук, а ако би се лàђа дигòд гўрнула да пòђе вòда ў нy, да нè мож да те спàсу, òстаће свàки при сèбе да се спàсе док нè дòђе дрyга лàђа. Кат смо тò чўли, òчло нам пòлак вèка. Кат су òни сàв нàрод смèстили нà нy (= на лàђу) или гóре ка^v јèна кóрпица и један се прèпне тàмо и сèди и чèсто ђеж га чўти ди зазвòни звòнце. И када е òн зазвòнио са звòнцетом, òо, лўди, када е òна зажвиждала òђеду да пòпаду валда кўће. Òђе да крèне. Мòј крèвет је бàш тàко бíо блíзо ту кот пèнцера, а јà пòгледо крòс пèнцер, а свèтине тy што су йспраћали, и мўшко и жèнско, млàту мàрамицàма.

Ё, лàђа е крèнула и мй пловíмо. Крèнули смо се тако, прòшло валда двà сàта после пòдна. Нíсу нас ни вíкали на мйнàжију, а ймали смо свàки у свòје кyфере. Ўвек су вíкали на вèчеру да се изйлази лагàно нàпоље. Свàка сòба йде òбашка да нè би се тàмо гурали — турали за мйнàжију. Јà нíсам тèво йћи, ймо сам јòш у мòм кyферу, штò да се тò пòплеснави. А кàжу: Ако нè биде буре, прèћемо за двàнајз дàна. Ако биде буре — четрнàјс. Зàјтра кат су вíкали, ё, сад òђу. Òтíнемо тàмо један зà другим гóре, прймимо штà е бíло за јèло, бíло дòбро, фíно, нè може чòвек да кàже. Када смо фрyштуковали, ёво и матрòзи вйчу: „Лўди, свй нàпоље! Свàки нек òстави свòје, тy нйшта нè сме фàлити. Мòра да се пòчисти и да се лyфтíра. Пўшу, йма дйма. Нèки и плyје.“ Кат смо ми свй изйшли гóре, а глèдимо у мòре: нйгди нйшта на свèд бèли, сàмо једно мòре. Тàко нам дòшла тà вòда, као вòшплав (= плавило за рубље). Па вйдиш тàласи лўпу се јèно ò друго па тек запèнўшу. И штò гòд дàље идеш, свè гòре. Када су пòчистили, òни кàжу: „Сад мòжеш йћи дóле, слòбоно е.“ Јà йдем по лàђи гóре, йма нас вèре свакојàке, найћем тàмо ди гòвору о Чèнеју и Црњи, о Клàрии. Пйтам јà нй: „На кòе мèсто идèте у Амèрику?“ „У Лèбанон, Пелцовàнија.“ „А дй тй идеш?“ Па рèко, „и јà йдем у Лèбанон.“ „А ймаш тй атрèсу? Кот кòга идеш?“ Кàжем јà, „код мòн кòмшија.“ А òн кàже: „Ймамо мй брàта, Вèлька. Нàс мо трй брàта нà лàђу, идèмо код нèга.“ „Па дè да вйдим кàква е вàша атрèса.“ Изнèсу òни нйну

атрѣсу а ја ўзнем па глѣдим. „И, реко, и моја је така йста.“ „Па, каже, валда смо у јѣдним сокаку.“ И чак кат смо стйгли у Амѣрику, ђнак смо вйдли да смо у јѣдну кўћу.

Тѡга дана сам прймио фрўштук и рўчак, прймио сам и јѣво, пѡ вољи ми јѣло бйло. Врѣме тйјо, лађа мйрно йде. Ѓтйнемо на крај нѣ па глѣдимо. Вйдимо рйбе, йду за лађом. Матрѡзи кажеду: Кўпу тѡ јѣло што се баца, од ѓтог жйву. Мање — вйше зѡту рйбу, ал се вйшло и нѣшто, да простите, голишава лѣђа, и сѡмо лѣђа смо вйдли црно кѡ бйвол. Нит си вйдио главу нит нѡге, сѡмо лѣђа. Нѣ би нйко кѡзо да нйе бйвол кат поглѣди. Идѣмо свўд по лађи, слѡбоно е. Тај гѡре што е, чѣсто зазвѡни на звѡнце. Како ѓн зазвѡни, а тѡ су цйгурно инцилири, ѣво и з дурбйном — има нйке кратке, и йма нѣки тако дўгачак, и ѡма свѣ глѣду тѡмо напред. А мй глѣдимо а капѣтан, прѣ^(а) нѣга тај кѡмпас. Како тѡласи заљўљу лађу, а кѡмпас тако, лѣво и дѣсно. А кад вѡда ућути, ѓн стѡи на јѣну мѣру. А инжилири све глѣду с ѓви дурбйнима, нѣ знамо штѡ је. Да нѣ биду се ѓни забўнили? Мй свй мйслимо кад не разумѣмо. Штѡ толико свѣ глѣду?

Кад у јѣдан ма ѓна засвйра. А тако је тѡ страшно. На водй е, а грлата је. Ё реко, сѡд су вйдли штѡгод, штѡ су вйдли. Кад јѣдан ма а й ми ѓпазимо гѡлија јѡш јѣдна йде ѓтуд, йде ѓвѡмо, а ми ѓнѡмо. Кад је ѓна дѡшла а мй вйдли да йде фрйшко кѡ муња кат сѣне. Ѓни ѓдоше ѓнѡмо, а мй ѓвѡмо. Идѣду Брѣмену, а мй Амѣрики, Балтимору. Кад су ѓне промѡкле, а мй пйтамо матрѡзе: „Каква е лађа, на какву е фѡрму?“ „Тѡ е војнйчка. Да е блыжа, вйдли би и тѡпове на нју. Тў йма војнйка“, каже. Кад је та гѡлија прѡшла, а лўди свѡшта разговѡру. Када је пўтовала ѓна, а мѡло чѡс, ѓнај гѡре са звѡнцетом: тйн, тйн. А ѓни ѓпет пѡчели да глѣду. А ў нѡс ўшла стрѡ. Рачунѡмо: рѡтује Рўс с Јапаном, штѡ ће бйти ако нас пѡтопу. Како мй пѡђоше у нѣсрећан чѡс, дйвѡнимо. Нйшта дрўго, тѡ су сѡмо рѡтне лађе. Мй ћемо да прѡпаднемо. Скйну дурбйне са ѓчйју па ѓпед разговѡру и ѓпед дурбйне. Ѓ нѡс ўшла стрѡ. Кад мало чѡс, а ѓни ѓпед засвйра. Ах, ѓво нйје чйсто. Ѓтѡичке прѡшла рѡтна лађа, па ни ѓва нйје бѡља, ми рачунѡмо. Кад јѣдан ма, а ѓно йспаде лађа кав йсто и нѡша, йде из Амѣрике. Прѡшли блызо нўз нѡс. Кат су се сукѡбиле, кѡ муња кат сѣне — свй пѡдизали мѡрамице па вйчу.

Тѡко је тѡ мѡгло бйти када смо се мй крѣнули од Брѣмена, двѡ — три дана путѡвања и двѣ — три нѡћи. Нѣ мож бйти цйгуран, пѣти — шѣсти дан. тудѣка нйкако — свѣ смо рѣдовно прймали мйнажију, кѡс (нем. *Kost* „храна“) је ваљан бйо, и сѡв свѣт бйо здрав. Лађа йде мйрно нако. Када смо ми ѓшли зајѡтра да прймимо фрўштук, а матрѡзи се ѓблѡчу, гўмене чйзме, гўмене мѡнтле. Ѓпйтамо мй нй: штѡ вй сѡд се ѓблѡчите? — Бўра ће, каже, да бйде. Мй пйтамо штѡ е тѡ бўра. Мй ћемо каже, да стйгнемо на окѣјан, већ ўлазимо у нѣга. Па дѡбро, вй кажете бўра, штѡ е тѡ бўра? „Тѡ ће, каже, мѡре да се заљўља.“ А и сад се лўља, сукѡбљу се тѡласи, ўдару јѣдно ў друго, вѡда пѣнўши. А ѓни кажу: „Бйће гѡре.“ И тѡ нйје трѡјало пѡ сѡта, ѓдјѣдрѣд пѡвйкаше: (ми кат смо бйли нѡпоље) свй унўтра. Да се пѣнцѣри позатвѡру, врѡта позатвѡру. И нйје то трѡјало дўго кад јѣда ма лўпу ў лађу тѡласи. Чўјемо мй

изнутра ди лупа. Тако смо ми преметили ђуд крос пѣнцере смо глѣдали да се та вода разључи, па ена н ђву стрѣну, дрѣга н ђну, то ђстане ка^у у снизи, ка^о по јѣрку ди ће лађа д иде. А за кратко време ђма па тѣласи како су ѣзмѣнени, како се лупу јѣно ђ друго, па кад ђће да се пѡврѣну ѣ ту дољу ђни тако лупу у лађу да ми мислимо да се крја. Као кад би нѣко ѣдаро јѣдном дѡбром цигљом јѣл бѣтином по зиѣу, па ђдунуд лупа, мѣж да ће да се стрѡвали кѣћа.

А ђн је тако ђйтио вѡду чѣк на вр гѣлије. А ми после разгѡвѣрамо: „А зѡто матрѡзи ѣмаду гѣмене чѣзме и гѣмене кабѣнице!“ А тѣмо ди вода бѣжи с њѣ, шушти грѡзно, тѣ плѣскови што су тѣласи бѣчили доље, па се слива доље. Ума намѣшѣне као мѣле јѣмице тако у рѡгљеве ди се тѡ слива. А тѣласи само лупу, и кѡи нѣје јѣки, ђни сѣмо ѣдари ѣ лађу, а кѡи је јѣки, ђн бѣци вѡду гѡре. И што дѣбље ѣлазимо у окејѣну тако ѡсеѣмо чѣтаво да кврца лађа. Тѣ се мѡгѡ нѣрод ѣплашијо и свѣки је мѡро, да прѡстите, пѡврѣнати нѣтраг што гѡд је јѣо. Ѣна плѡви по мѡру, тѣласи је лупу, унутра сви пѡврѣу, кѣну јѣдан дрѣгог.

Ѣткѣд јѣ пѡђе! Глѣ сад идем д ѣзгубим глѣву на срѣд мѡра. А мѡгѣма нѣ фѣли нѣшта. Ѣни глѣду сѣм па се смѣју од нас кѡи пѡврѣмо и дође им гѣдно. Ѣвима што нѣ фѣли нѣшта, Ѣни разгѡвѣру, нѣки идеду пѡ други пѣт, пѡ треѣи пѣт, знаѣу и кажеду: Трѣ, чѣтир дѣна мѡра тако да бѣде. Ума нѣки што иде пѡ други пѣт, па ѣима нѣкима фѣли, нѣкима нѣ фѣли. Ѣни што им фѣли, тај фѣрт пѡврѣе. Ѣви ѣма тѣ и доље матрѡзи кѡи су у свѣки сѡбу и ѣзму мѣтлу фѣрт иде чѣсту тѡ. Тѡ е бѣло тако дѣн двѣ докле е ѣмо чѡвек у сѣбе Ѣно што е јѣво. А пѡсле Ѣсто прѣзан трѣу и црѣва. А фѣрт те мѣчи и рѣга, нѣпиѣе да пѡврѣеш а нѣмаш штѣ. Сѣмо се тако пѣтиш. Нѣ можеш да јѣш нѣшта. А матрѡзи чѣсту па се трѣфу тѣ код мѡг крѣвета. А и Ѣни нѣки дѡбри ѣѣди: „Дѣ, брате, док сѣм ту да мѡгу да пѡчистим.“ А јѣ нѣ могу да пѡврѣем, нѣмам штѣ.

За чѣтири пѣд дѣна, двѣ дѣна, кѣко кѡме тај нѣ мете нѣшта у ѣста од јѣла. Кад е ѡсетио да му је мѣло бѡље — не пѡврѣе а и нѣма да пѡврѣе, а малѣксѡ е и од глѣди, нѣ иште стѡмѣк нѣшта ни да јѣш. Ѣнак је дѡбро Ѣно што сѣм вѣм рѣко, Ѣно стѣкло кѣсѣла пѣприка и крѣставѣца да рѣствѡри мѣлко да мѡже да јѣ. Јѣдан дрѣгом додѣјемо ко нѣма и кѡи штѣ вѡле. И пѡсле пѡчиѣеш мѣло д идеш рѣдовно кот кѣјне. Ако ти е пѡ вољѣ јѣло, тѣ јѣш, ако нѣе пѡ вољѣ, јѣш лѣба и пѣтера. И гѣлија плѡви фѣрт, ал се кврца и вода бѣца тѣлѣсе фѣрт гѡре. Када смо прѣшли окејѣн, јѣву матрѡзи да мѡрамо изѣћи свѣ гѡре да се лѣфтѣра и да се пѡчисти. Е, па ѣма дрѣги нѣ може малѣксѡ е, ал га ѣзму двѡица пѡд руку (кѡим нѣје фѣлило нѣшта) и вѡду га гѡре док матрѡзи излѣфтѣру и чѣсту. Ё, а кад изѣђемо гѡре (и жѣнске ѣстеру свѣ) сѣстанеш се с тѡим сѣљаком јѣл сѣљакушѡм јѣл пѡзнѣтим, слѡбоно тѣ дѣвѣнѣмо и матрѡзи знаѣу и Ѣни као кѣжу: прѣшли смо сѣд окејѣн. И лађа мѣлко мѣрѣије иде нѣма тако да кврца да се ѣѣља. А бѣло да сѣди кѡи, а бѣло да спѣва у свѡј крѣвет, а фѣрт му се тако чѣни ѣ срце ди ѣгра, фѣрт свѣ дрѣе. (Дѡпада ти се да дрѣеш).

Једног дана када су нас истерали напоље на фрџштук да чџисту и лџуф-тираду ма̀ло, м̀лџи ка̀жу: „Ми нѣ знамо к̀лџко смо дана и нѣџи п̀џтовали. Ђни ка̀жеду трѣбали смо прѣџи за дванајз дана, ал је јака б̀џра б̀џла на м̀џру, и б̀џџе четр̀најз дана, ц̀џгурно. Ђви к̀џи су џшли веџ п̀џ други п̀џт џмали су м̀лџи са̀тове у ц̀џпу а џмали су и ѡви к̀џи идѣду п̀рви п̀џт. Са̀мо ѡни тѡ нџсу зна̀ли кои џду п̀рви п̀џт манда џма са̀т. И та̀мо су на̀местили са̀тове од Брѣ-мена и ч̀џвали са̀т да им нѣ би ста̀во и ѡџе да се освѣдочу да џма р̀азлике ѡва̀мо с на̀ма са Евро̀пом и та̀мо са Амѐриком. До Лѣбанѡна са̀мо а та̀мо да̀ље м̀џра б̀џти још друкчије. До̀тле су прона̀шли да ше са̀ти џма р̀азлике.

И ка̀о што су матрѡзи ка̀зали: са̀ џемо п̀џтовати четр̀најз дана, та̀ко е и б̀џло. И стџгнемо у Балтимѡре. И када смо стџгли у Балтиморе и до̀шли до ка̀си га̀рде (енгл. *coast guard*) (као ге́нџија ди џе да ста̀не ла̀џа.) Т̀џ е ста̀ла га̀лија, и т̀џ џе да б̀џде ра̀според и визџта. И та̀ко смо м̀џ изџшли сви на̀поље, сва̀к своѣ ку̀фере нѡси — и ка̀си га̀рду и т̀џ су ѡви к̀џи су зна̀ли т̀џ су се освѣдо̀чили да џма р̀азлике шѐс са̀ти. И када е свѣ б̀џло го̀тово и смо изџшли на̀поље. Ђндак н̀џко није смѣо џџи н̀џџи. Јѣдан за другим на визџти. И ѡнда ѡпет тѡ џсто: ако нџси здрав, до̀ктор са̀мо крѐдом по теби и та̀ко ви́кне н̀џка̀ко стра̀шно е́нглѣски: Ва̀ѡ. И до̀џе јѣдан и џѡма те устр̀ани. А к̀џи су здравџи, п̀џшџа га на̀прѣд. Када свѣ прѣџемо, ѡнда ѡве што су устр̀анили, џџ сад во̀ду на дру̀гу визџту и џџ џе та̀мо да свла̀чу да и визџтиру друкчије. Ако прона̀џу да није баш треѡма, ни ја̀ко убиџен још про̀пусту на̀траг, ал ако си треѡма̀ш јел ак си ја̀ко убиџен, в̀рџе те на̀траг ма̀кар што си прѣшо н ѡту стр̀ану. И та̀ко се го̀вори бѣспла̀тно! И та̀ко свѣ бѣспла̀тно док нѣ до̀џеш до твѡѣ гра̀нице, ода̀кле си. А од гра̀нице т̀џ џмаш ѡни дѣсе до̀ла̀ра, тѡ си та̀мо ѡпет промѐно и до̀биџеш пѣт кру̀на аустри́нски за јѣдан до̀лар. Ла̀џа џде на̀траг, џде и нѡси те бѣспла̀тно.

Када смо с ѡтџм го̀тови, омак ви́чѣду: „Сва̀ки да прѣправи атрѣсу д̀џ џде и кот к̀џга џде. А к̀џ нѣма атрѣсу, та̀џ џе тѐшко да п̀џтује зашт нѣ зна кот к̀џга џе.“ А освѣдо̀чили смо од ѡни што идѣду трѣџи п̀џт, тѡ су свѣ а̀мишџи л̀џџи б̀џли. Ђни м̀џра да су ѡва̀мо штѡгод нагаздовали у сво̀ја сѣла, нара̀дили штѡгод ‘р̀џаво и ѡџе да побегну у Амѐрику. А по̀сле смо до̀знали да е нѣки чак и бес пра̀ва ѡчо, нѣ као м̀џ што смо џмали пра̀во. И м̀џ смо по̀сле рас-пџтџвали: Ка̀ко та̀џ м̀џџе да до̀џе брес пра̀ва. И ѡнак нам та̀ко доказџвали: „Ѣ, ка̀же, џѣму је м̀џчно б̀џло са̀мо док није до̀шо до аге́нта. Е, онак за па̀ре м̀џџ до̀бити и о дѐвојке м̀ле́ка. А кад је ѡн ўпо у аге́нтове ша̀ке; аге́нти тѡ е џџна бр̀џга ка̀ко џе да до̀џе на га̀лију. А кад до̀џе на га̀лију, м̀џџе да ка̀же: Збѡгом, Евро̀па. На га̀лију нѣ тра̀жу пра̀во. Ка̀жу: М̀џџете га ба̀џити, са̀д вам не на̀лѣџе.“

Ѐскали су атрѣсу и сва̀ки да по̀ка̀же дѣсет до̀ла̀ра на визџти, ако нѣ до̀биџеш ѡма ра̀дње да џмаш да жи́виш. Када смо ми по̀ка̀зали сва̀ки дѣсе до̀лара и ѡни ка̀зли да џмамо — Ѣ, ал м̀џ нѣ јдемо свѣ у јѣну ва̀рош. Н̀џки ѡстану т̀џ у Балти м̀џре, нѣки у Штелто́ну, нѣки у Лѣбанѡну ка̀ѡ м̀џ, нѣки у Ко̀рновалу, нѣки у Чи́каџу, по ц̀џлој Амѐрици. Гла̀вно, ўзму твѡју атрѣсу и пла̀тиш два̀ до̀лара и ѡни телефо́ниру та̀мо на атрѣсу.

Овај Јоца Борићов, на његову атрѣсу само ўзо зашто иде и његова жѣна сѣмном и на њѣга смо јавили. И тѹ нас је дѣчеко на гѣнцији. А и агѣнт је тѹ, америка̀нски из Лѣбанѣна и ѓн тѹ дѣчѣкива. И тако нас ўзме тај Јоца и доведе нас тѹ у бѹрту ди је ѓн. (Тако се зѣве бѹрт /енгл. *board*/ тај стѣн). Тек смо ми тѣмо стигли ў тим изѣђе Вѣљко Ченѣјац, Клѣричан, штѣ ли, што су му дѣшла брѣћа. Е па ѓндак смо видли да ћемо свѣ у јѣдан бѹрт. Зашто тѹ у Лабанѣну вѣлики сѣкак што се зѣве Губѣрлѣн штрѣт, тѹд иде и штрицкара (енгл. *streetcar* ‘трамвај’). А с ѓте стрѣне камѣниѣг пѹта, тѣ се зѣве ѣст штрѣт (*East street*) кѣ нѣ страну. А с ѓве стрѣне ѓвѣмо, тѣ дѣђе као у прѣки сѣкак, нѣш се штрѣт звѣво Фрѣнт штрѣт. А ѓвѣмо изѣ нѣс што дѣђе ѓпет чѣло нѣс тѣ се зѣве Ава штрѣт. Ў тим фрѣнту — штрѣту тѹ ѣма пѣт кѹћа, тѣ е свѣ јѣдан гѣзда. Ал су кѹће о дрва и о дасѣка намѣшћене, није као у вѣрош ѣт кѣмена и о цѣгѣла. То е свѣ тѹ порѣт прѣка сѣкака до фѣбрике близо. Кав ў тај дрѹги сѣкак кад би прѣшли ў ту дрѹгу ўлицу. Тако е нѣма бѣло до фѣбрике близо. Тѣ кѹће тако стѣју сѣзидане на дѣсет корѣчи свака кѹћа. Гндак тѹ је сѣзидана јѣдна кѹјна ди се кѹва. Та је ѓбашка, тѣмо је шпѣрет. Дрѹга е кѹјна ди се рѹча. Ума дѹгачак ѣстал. Клѹпе с јѣдне стране асталѣ и з дрѹге, тѹ рѹчамо, вѣчерамо. И ѓд ѓте кѹјне ѓма ѣма ўпрѣво вѣрата у буртинбѣсову (енгл. *boarding boss*) сѣбу. То е тај што чѹва кѹћу. Тѹ он сѣди с њѣговом жѣном, сѣмо њѣ двѣ. А ѣт кѹјне ѣма лѣтра, па се иде гѣре и тѣмо ѣма двѣ сѣбе над ѓти двѣма кѹјнама и над ѓвом сѣбом што сѣди бѹртин бѣс. И тѣмо ѣма толико крѣвѣта кѣлко ѣма дрѹштва. Мѣже да стѣне чѣтир — пѣт крѣвѣта, а мѣже и двѣ — трѣ, кѣт кѣко. И свѣ ў ти пѣт кѹћа. А нису то кѹће као што е ѓде, на цѣле плѣцовѣ. Свѣ би тѣ стѣло у мѣју ѣвлију. А кѹјна дѣђе дѹжом.

Када смо ми стѹпили у бѹрту, кѣи су рѣдили дѣњом па су бѣли на рѹчку, а кѣи нѣћом рѣду, тѣи су бѣли кѹћи. Они ћѣд ѣћи дѣвѣче, кад бѣде ѣт шѣ сѣти. А ѓви су знѣли кѣи су на рѣдѣи да е нѣш бѹртин бѣс дѣбијѣ телѣграм и ѓвај Јоца кѣже, кад је свѣрѣла фѣбрика: „Глѣ, нѣши сѣлѣци како трчу да вас вѣду, нѣ мож да дѣчеку.“ Па кад су дѣшли унѹтра, лѹбили смо, рѹковали смо се, свѣки пѣта за свѣе кѹћи. Тѹ е вѣћ бѣло прѣпраљѣно двѣ бѹрѣта пѣва (двѣдѣсет пѣт лѣтри за дѣлар). А ѣма цѣрно пѣво и ѣма жѹто, кѣ кѣко вѣле. Ту смо рѹчали и пѣли пѣва и нисмо све пѣпили, ѓстѣло је за дѣвѣче.

Кѣст је таки: Свѣко јѹтро дѣђе јѣдан с фѣрме. Тај дѣнѣсе нѣ кола пасѹља, кромпѣра, лѹка, грѣ, вѣћа и ѣма њѣгов бѹквар и пѣтпѣшеш кѣлко си прѣмио и штѣ кошта. И тај е ѓчо, иде код дрѹгога ‘ѣуза (енгл. *house*). Ёво га, стѣго е пѣкар, дѣно е лѣба и тѣста. Сѣмо толико те пѣта: кѣлко ћѣш. Свѣки дѣн дѣбијѣмо фѣришка лѣба. И нѣ узмемо млѣго да се не кѣре, да се нѣ би кѣро. Свѣ дѣлазу свѣки дѣн. Гн ѣма њѣгов бѹквар код нѣга а ми ѣмамо нѣш и ѓн тѹ нѣпише да се штѣма и њѣгов и нѣш кѣлко е дѣво лѣбова.

Мѣло чѣс чѹѣм свѣра: Тугѹ! Изѣђе нѣпољѣ јѣли вѣче ‘ѣало! Ёво га дѣшо с кѣли, па јѣдног кѣња ў кола, као ники сѣндук дѣћѣду кѣла и тѹ е лѣпо свѣ унѹтра. Кѣ бѣо да бѣде кѹћи, бѣло бѹртин бѣс бѣло њѣгова гѣзѣина, ѓн пѣта: ‘Ѓмени (*how many*) — кѣлко ћѣш. А тај е из дућѣна. Гнда ѓн пѣта: Колико ћѣш шѣћѣра, пѣринѣе, цѣмета, сѣли, вѣтриѣра, свѣ штѣгѣд јѣј пѣтребно, га-

здѣна то зна и он да, једно друћим потпише и он ондак иде даље. А има кат стигну њи двоје-трое зајено. Свејено знад они ко е прѣ дошо па чѣку. У тим дође и касапин. Ома пита колико ти трѣба масти. Газдина каже. Е има нѣки дана не треба је. Узела је прѣ и сад је не треба. Он њози нуди, она каже трѣба ел не треба сланине, кобасице за ове што ноћом раду. Мѣту у бѣкац (= *box*) штѣ кои оће да је и ту дође опет једна мала калабура и ту дође црна кафа. Ка дође око поноћи, кат прѣстану мало с радњом, ту кафу пије. Има ко воле више па иште о друћога: Дај ми, каже, твоју кафу ноћос ако нећеш ти.

Пита касапин газдину кољко људи има на косту, да зна кољко ће мѣса да да. Да тако парче мѣса кав овај длан, свинскога. А тако е фино прѣпраљено још код њѣга кѣћи. Само он пита кољко парчади, кољко људи. А сланиница намешћена унутра. Тако свинског, тако и говѣђине. Зѣјтра о фрѣштуку, ту е вѣлики лѣнац с кафом. Таку лончѣкању намести газдина кафе и мѣте тај лѣнац н астал и нуз ѣтај лѣнац један плѣк пѣн шѣћера. Е, сѣпај у твоју шољу кафу и слѣчај како вољеш. Ја сам воло здравѣ слѣтко, а дрући не воле. И парче свинског мѣса печѣна. Свак има своѣ парче. Има мѣлги па кажу: „Мѣслим да ћ ићи ноћос да радим па ми мѣни мѣсо за ноћос, да мѣтем у бѣкац.“ А у подне имаш сѣпе, сѣпај кољко вољеш и имаш ту кромпѣра, сѣса и твое парче говѣђа мѣса. Има дрући не мож да га поје, а дрући би појо и три. Има свакојака стомака. И то је з дана ѣ дан. И двѣред нѣдѣлно тѣста, ѣвѣторником и четвѣтком, осѣм нѣдѣље. А ѣвѣторником знаду пѣкари да донѣсу и они тај дан ѣйки слѣткѣш, то се зѣве нѣтинг по ѣнглѣским. То е тако слѣтко да не можеш јѣсти, као што су ѣашѣ жѣне измѣдриле тѣ кугѣлове, тѣ тѣрте. Не мож да јѣш, вѣрѣјте от слѣсти. И ѣнак штѣ ће него газдина бѣца то у пѣћку. Штѣ ће? — мѣчака нѣма, кѣра нѣма. Унак смо се мѣ спорѣзумѣли: кад нѣћемо да јѣмо да кажемо тѣм чѣвеку да не доноси. Гријѣта од бѣга да бѣцамо у шѣпѣреј. Када се свѣ изрѣђали — газдина е гѣдала рѣчак и људи ѣдоше на радњу. Ўвек се кѣва штѣ бѣло, пасѣља, кромпѣра, о тѣста штѣгод, нѣсѣво, вѣљушке јѣл друћо. (То код нас у Лебанѣну, а по дрући вѣрошима — бѣк ће га знѣти). Када е дошло вѣче, су дошли с радње, ѣзму то пѣво и ѣдри по ѣјме. Бѣло игранке и пѣвѣње, имамѣ ми и рамѣнике и свѣрце свакојаке фѣле. А ѣвѣмо у Нат Штрѣт јѣдан ‘ѣуз сѣдио јѣдан Унглѣз, ѣпѣд нѣки сѣрѣма чѣвек.

Сѣбе су нам пѣтосанѣ па се игралѣ па се лѣпалѣ. А има тако нѣки људи па оће да трѣсне чѣшу. Јѣл он мѣзи на кога јѣл му ѣје по вољу, вѣраг га знаѣ, оће ту д ѣскаѣ сѣце. Ту је бѣло весѣље, јѣ и тѣ Мѣлица што смо дошли, и тѣ три бѣрата. А ѣйко ѣисмо знаѣи зѣкон амерѣкански. Када е бѣло дѣсет сѣти, а нѣма у зѣду нѣко лѣпа. А мѣ нѣ знамо штѣ е. А то знаѣи кад је дѣсет сѣти, фѣјеронт. И дѣбре нѣрави бѣо тај чѣвек. Када е ѣшо унутра он вѣди: пѣн астал чѣша, флѣша. А он лѣпо ѣђе и нѣзвадѣ по ѣнглѣским: „Ај ди дѣ.“ Оће да нам докаже. Има ту измѣђу нас кои е знаѣ нѣмачки па с Унглѣзом разгѣвѣра. (То ѣис бѣж дѣста и не може свѣшта, ал ѣпет се докаже како се докаже). У п има нѣрави свакојаке. Нѣки ѣзо флѣшу па га загриѣо и дѣје му флѣшу па оће с ѣјме да ѣгра. Он чѣвек ѣје тѣво да пѣими ѣи флѣшу у ѣѣгову рѣку, а нѣће ѣи да ѣгра. Само је ѣнглѣски ѣн говѣрио: Вѣдио ѣн да су данас мѣлги

с кúферима дòшли и стáре кòнтре (*country*). Овај што је знао нeмачки се разговáро ш ñиме и он му дoкáже кáкви е зáкон. О дeсeт сáти нe смeш чýти ни мýва да лeти. Сeтe ви цeлу нòћ, пíјтe сáмо нe смeтe лýпати, нe смeтe вíкати.

Тý смo мí ðнaк прeнòћили. Кат су зáјутрa дòшли кýћи кòи су нòћoс рáдили, ðнe д идeду да мe вòду у вáрош. Кáжу, йма óдe јeфтинoг одeлa, нe трeбa тò твòјe да ргаш. Мí ћeмo кúпити тeбe дрýгo. Кaдa смo мí ðчли у вáрош и ðчли у дýћaн, a срeдoм дýћaнa је сòкáк, a сa стрáнe тeзгe, и тý стòју жeнскe и свáкa йма тeзгу зa двe кòрaчи штo ðнa прòдáјe рòбу. А блáгáјник тáмo нáтрaг кá^o ðмa код врáтa сeди. Мí чим смo ушли, a ðнa кáжe: „Дòшли и стáре кòнтрe.“ Ймò је тý јeдaн кò је мòгo да тòлмáчи, он сe тáмo бòљe ўпoзнo и ðмa је кáзo штá да нaм дáду. Ё, он ће да тòлмáчи. Тý пòгoдбe нeмa. Нa свáкo пáрчe йма нýмeрa и цeнa. Њмa пíтa кáквa е нýмeрa. А јá нíсaм знáвo и мóро сaм сe изúвaти. Ондaк су ðни вíддлi и дáли кáквa ми трeбa нýмeрa. Тò су тáкe ципeлe зa рáдњу кaв ðвe нáшe бòкòнцe. Кат смo избíрaли ципeлe свí зa свòe нòгe, ðнaк ће ðнa дa кáжe тíм Вeљкy: „Јá вeћ вíдим кòјe су вeличíнe, сá ћy дa донeсeм и дрýгo“. Онa донeсe нáкo eнe пaнтaлòнe и јeднy блýзy, кaв сaд ðвa кошуљíцa, зa рáдњу. Јá сaм прòбo блýзy и вíдим дòбрá је, a и ðни дрýгi ðблáчу. Пaнтaлòнe сaм ўзo пa сaм спúстиo нýз мeнe и ѡмa сaм вíдиo: дòстa су дýгaчкe, дòбрe ће бíти. Е, сaд ðви кáжeдy: „Вí штo стe донeли вáш вeш, тò је скúпo пo нáшим, a óдe је здрáвo јeвтíнa рòбa, ўзeћeтe пo јeдaн пáр вeшa.“ Овaј Јóцa штo сaм јá ðчo с њeгoвoм жeнoм — мí код ðви з жeнскимa, a он нa дрyгy стрáнy. Кaдa e бíо гòтoв, мí вíшe нeмaмo штá, a ðнa ўзeлa плáјвaз и нaпíсaлa штá смo пaзáрили и мeтлá e у кúтијy тý цeдуљу (a тý гóрe йма нíкe жíцe исплeтeнe). Мeтлa кúтијy у тe жíцe и штá e рáдилa — кúтијa отрчa тáмo пo тòј жíци код блáгáјникa. И ðнa нáмa кáжe: Йтe тáмo код блáгáјникa дa плáттe. Јá бaш нíсaм ймo сítни нòвaцa, дáо сaм ўкрупнo нòвцe и он ўзo њeмy кòлкo њeмy спáдa, a штo ðстaлo ðпeд мeтy у тy йстy кúтијy и кúтијa ðтíднe нáтрaг ðнòј дeвòјкi и он мeнe пòслa д íдeм тáмo и ðнa мi врнe нòвцe и цeдуљу. А тaкo йстo и тe дeвòјкe, нa дрyгy стрáнy дi је бíо Јóцa, ймaдy кúтијy пa су и ðнe йстo рáдилe.

Кáкви је тò нáмeшћaј, мýдринa, бòк ће и знáти. Кaдa смo мí пaзáрили, дòћeм нáтрaг нa рúчaк. Кaд у пòднa, a ðнaј Србљíн (жeнa од ðтoг штo e Мaцáрицa; дòшлa с нáмa, кáзaлa мy дa сaм јá потпíсo у њeнo прáвo) дòћe и тý сaм сe јá с њíмe рúкoвo, a јá сe и плáшим ðћy л дòбити рáдњу. Он кáжe: „Нe бòј сe, дòбíћeш.“ Мeђy тíм: пa глe, рeкo, ймaм млòгe цeпoвe нa пaнтaлòнe: А кòи врáг йма тý кòт кòлeнa з двá прстa. Тò e зa цòлштoк. Пa јá кaжeм нíсaм нíкaкви зaнáцијa штá мeнe тò нáлeжe. Ё, пa кáжe, тò нí сe шíлo зa тeбe. Ё пa ймa нa свáкe чáкширe. А ðвaј цeп тy дòћe мáрaмицa. А ў вaј, тý дòћe дýвaн, и он ўзмe дýвaн нáчини eнy лòптy и тýри је у ўстa. И кáжe слáдaк је. Тò кáжe, свí Енглeзи (кo штo и јeстe, пòс сaм вíдиo).

Остaлo је дo сýтри дaн дa íдeм у фáбрикy нa рáдњу. И кaдa сaм ðчo кòт фáбрикe, нa тy кáпијy ймa eнa мáлa кýћицa, тò сe зòвe ðфицa (eнгл. *office*), тý прíмy. Очo сaм с ðтíмa лýдмa кòи тáмo рáдy и кaд e зaсвíрaлo, нáс (с)у

мóрали мáнути на кáпију, а òни су мóрали ићи свáки кот свòга сáта. На свáки сáт йма стò кљúчева дèсет рéди у свáки рéд дèсет кљúчева. Кад òтгíнеду кот сáта, тý йма мáло гвòжђе нáмешћено, тò тáко вйси дóле, вйдити кáо сáд мòј прс. Тý знá свáки свòј сáт, ту йма брòјеви и кад òтгíнеш ко твòга сáта, ўвáтиш са кљúчом и òно убòде ту áртију унúтра и кад ти òтгíнеш да рáдиш, кад òни дòспу из òфице, зáйђу, йму кљúч и òтвору врáта и глéду тáмо у брòјеви и 'òма вйду у кòи си мйнúт нáвио сáт. А нáпòслетку кòи је рáдио нòһос, òн је нёгов јòш свёчера прòбо и зáйтрa је òпет окрéно. Òнак òни знáду у кòи е сáт, кòи е мйнúт рйнгловò свòј кљúч. Тáки сáтови йма двáдесет пёт шёс у тòј фáбрики. А свáки сáт йма свòј òдељак дй кò рáди јелбо свáки чòвек йма свòј брòј от сáта и свáким се на свòј брòј йме зáпйше. И тý се осигýрáва јеси бйо на рáдњи, нйси л.

Дáклем, кáда су òви ўшли у рáдњу свáки на свòе мёсто, изйђе бйг бáс (енгл. *big boss* „велики шеф“), а и òви нáши су већ кáзали да ћеду дòћи нòви, а и нýжда им је бйла за нáрод, фáбрика е рáдила дáн — нòћ, трёбало им штòфа. Кáда су нáс увéли унúтра, òма су ўпйсали свáким йме и прéзйме и пйтали „кòлко ймаж гòдина“ и рáсподéлили су нас код басòва (*boss* „шеф“) дй кòлко трёба лýди. По áвлии рáдимо. Рáдња е нáша бйла тáка: дòђу стáри плёкови, стáре гвòжђушине коекáкве, ўлазу вáгòни, донёсу ўгльá. Тò смо ми рáдили. Скйдамо тáј ўгаль, скйдам тa стáра гвòжђa, прáвимо бётòн, цймент, кáмен, вòде и пёска па тò мёшамо и òнак тò се нòси ди ће да смёшйу мáшйне. З дáна ў дáн свё нйве мáшйне изйлазу. Свáки бáсови су одвёли свòе лýде на рáдњу ди е кòм зaдáтáк. Дòђе бйг бáс тý код мòга бáса и тáмо му ёнглёски гòвòрио да пòшље јéдног чòвекa да кòпа ники фундáмент. Дa га одвёде да му пòкáже мёсто кòлико дýгачко, кòлико ширòко, кòлико дубòко. Тáко један мá прýжиде прс на мёне бáс и кáже: „Е, цáн, кòм áн“ (*John, come on*) (‘Еј тй, чòвече, ‘áјд òвáмо). А òви дрýги òстану тý па рáду нà тáј бётòн ,мёшу, вòде поливу, свё тò знáду сáми. И одвёдé ме òн нáпрéд, јá зá нйм и пòкáже ми дй ћу да кòпам јáму ди ће да се смёсти мáшйна. И тò се зòве вёстворк. Заш свáка рáдња йма тáмо свòе йме. Òсам дáни, дёсе дáна, двáнајс дáни, четрнáјс дáни, шёснáјс, тý рáду йцáри (нем. *Heizer*). Тý врёло гвòжђе прòлази и òни га вáду и тáњу, штá ће од òтог врёлог гвòжђета да испадне. Кад ме òдво, извaди цòлштук и измери дýжину и шйрину, и кáже кòлко е дýбльина и ту да òстанем и да кòпам. И òн мёне мáне тý и òде нáтраг код òни дрýги ди рáду. А јá òнак ўзмем áшо^в па сам кòпо. И фýрт се òсврћем па све глéдим кáко йцáри рáду с òти врёли гвòжђима. А фáбрика е дýгачка цёли киломётр, а ширòка зa шёснајс лáнаца цёле дýжи. И тý су здáнијa коекáква. А йцáри òпазу и пòзну да сам јá нòв. Ди се јá обáзирем, па òма лaкрдишу: „У‘ў, У‘ў! Ёво га дòђе мòј бáс да вйди. Кад ме е вйдио кáко јá фрйшко рáдим, а он кáже мёне: „Лaгáно, ймáш кáде.“ Е сáд јá нё знáм штa ми кáзо. А дòђу òви дрýги па ми дòкáжу: „Нё мóраш тáко да се жýриш, ймáш кáде.“ Јá са мйслио да мóрам да йскопам тý јáму до пòдна. Глáвно, јá сам нaвáлио и јá сам јáму сврйшио и кад је свйрало, мáнемо свáк свòј пòсо, òтгíнемо на рýчак. Дòђеду òви дрýги сви селáци кòи су већ бйли, пйту ме: „Дй рáдиш?“

* * *

А тѹ е сѣлна машина, да дѣж да оглѹвиш од лѹпања. Тѹ јѣдни рѣду код машинѣ, дрѹгим дѣносу неизрѣђен штѣф што трѣба да рѣду, а дрѹги нѣки тѣвари у корлицѣ и нѣсу у магѣзин. Изрѣђено свѣко гвѣжђе, ма и да е нѣ знам кѣкво, тѹ се нѣси. Тѹ кад ѹђеш, а овѣко е спѣља вѣлико и ширѣко, а кад ѹђеш унутра, ти се дѣпада (= чини) да е дѹгачко и висѣко да нѣ мож да доглѣдиш. Кѣд кѣм нѣмѣне тај ѣспѣп, вѣду и тѣмо бѣг бѣсови, и ѣни глѣду кѣм кѣква рѣба трѣба. Кѣв на прѣмер нѣши кад ѣтинѣду у дѹђѣн, шта кѣм трѣба тѣ ѣште. Тѹ сам јѣ рѣдио непрѣстано. Кад ѹвѣче ѣви дѣђѣду кѹђи, а јѣ питѣм: „Тѣ рѣдиш ѣђтурѣ на машинѹ. Колико мѣжеш тѣ да зѣслѹжиш?“ А ѣн кѣже: „Када кѣко штѣф дѣђе. Нѣки пѹта ни дѣлар, зашто е сѣтан штѣф па спѣрно ѣде.“ А питѣм и ѣне што вѹчѣду нѣзрѣђен штѣф нѣма да рѣду. Е сѣд ѹвѣче, тѣ смо се сви мѣ рѣзѣбрали, а јѣ штѣдѣрам: Мѣне мѣло дѣлар и кѣра (енгл. *quarter* „четвртина долѣра“). Ё па кѣже мѣш свѣко вѣче д ѣдеш да рѣдиш прѣковрѣмѣно. Плѣћа тѣ ѣста. Кѣжем: „Свѣ сам ѣпазио кѣт сам ѣшо крос фѣбрику ди рѣдите, а тѣбе, Јѣцо, нѣгди.“ „Дѣђеш и тѣ тѹ ди јѣ рѣдим.“ „Ѣ реко, бѣш би вѣло да вѣдим.“ „Дѣђе рѣд и на тѣбе, рѣдѣсѣлѣђеш се кѣ дѣђеш ѣвѣмо.“ Ѣн сѣд ѣма тѣмо ди рѣди свѣј сѣт. Кад јѣно јѹтро, а нѣш бѣс се ѣсврте нѣ нѣс и кѣже: „Ѣјд, мѣмци!“ А бѣо нѣки лѹдина, само дѣбар бѣо чѣвѣк. Нѣсу ѣни нѣјѣдан тѣко рѣђѣви, прѣки лѹди. Рѣдиш да те вѣди да не стѣдиш. А ѣн се тѣко зѣмѣто па корѣча, а ѣви кѣи су ѣт прѣ кѣжу: „Мѣни, штѣ се бѣдиш.“ А јѣ глѣдим: Ѣн се ѣсвртѣ. И мѣне стрѣ. А ми ѣдѣмо на штрѣку (пругу, нем. *Strecke*) и нуз ѣтај магѣзин и јѣш јѣ дѣље тѣ вѣлика шѣра (нем. *Schere* „маказѣ“). Тѹ са вѣгѣна нѣјкрѹпнѣја и нѣјдѣблѣа гвѣжђѣ стѣра скѣду и дѣнесѣву. Кѣде смо мѣ стѣгли код ѣте шѣре, а тѹ тај ѣсти Јѣца Бѣриђѣв, ѣн јѣ ѣлфѣр (нем. *Helfer* „помѣћник“) с јѣдним Црнѣом, пѣдмѣђу дрѣва те тѣ шѣра прѣкрѣјаѣа. А ѣн кад ме вѣдио, а ѣн се смѣје: „Зѣбрино сѣ се, нѣђеш дѣђи код мѣне. Ал ѣеш се рѣдѣсѣлѣти.“ Па се смѣје. Ѣнак ѣе бѣс нѣма рѣђи: „Дѣнас ѣете цѣли дѣн ѣде рѣдити.“ А јѣ се сѣмо зѣглѣдо ѹ ток Црнѣа, фѹрт све глѣдим у нѣга. Нѣкад нѣсам вѣдио црнѣг чѣвѣка. Сѣт сам дѣживио ѣ то да вѣдим. Ѣн јѣ тѣки црн, а зѹби се све бѣлу. Када е ѣ нѣс тѹ прѣдо, е, тај Црнѣац нѣмѣшђѣа шѣру. Ѣђе да е крѣне. А мѣж да глѣдим. Ѣвѣмо е шѣра, а ѣвѣмо ѣе да зѣѣа нѣ нѣс. А до шѣре ѣма нѣмѣшђѣене шѣне ѣд ѣзлѣбанскѣ пѹта мѣже бити на двѣдѣсет корѣчи, на мѣтер јѣно ѣ друго су ѣне. А висѣкѣ су тѣ шѣне толико кѣв ѣѣај ѣстѣл, нѣсу висѣчије. Ѣнак Црнѣац кѣже тѣм Јѣци: (Сѣѣцѣо е Јѣца, ѣт прѣ јѣ) — да кѣже тѹ нѣма: „Ѣма тѹ стѣре ѣсѣвине ѣ тѣчѣкѣѣа, грѣдна кѣмара да ѹзимѣмо ис кѣмѣре и да дѣнесѣмо и да дѣгнемѣ гѣре кѣ те двѣ шѣне и тѣко рѣдом да тѣрамѣ близо кѣт шѣре и да слѣжемѣ јѣно дѣ друго. Када смо мѣ ту нарѣђѣали, ѣн крѣне шѣру — а с јѣдне стрѣне е Црнѣац, а з дрѹге јѣ Јѣца. Кѣ дѣђе д ѣсѣвине, а ѣна прѣкрѣја. А ѣни се склѣну мѣло. Пѣдне пѣла н ѣѹ стрѣну, пѣла нѣ ту стрѣну. Чѣм тѹ прѣкрѣја, и ѣни вѣдѣду да е тѣмо, ѣни дѣђѣду па прѣближѣѣу дрѹге. И мѣрѣли смо ѣмати свѣки ѣнтлѣдѣре нѣ руку (нем. *Handleder* „кожнѣ рукаѣица“). С ѣтѣм вѣтамѣо зашто кѣѣримѣ рѹке, длѣанѣѣ. Ѣѣо смо дѣбро вѹкли из гѣмѣле цѣле, нас четѣѣрица — двѣица нѣпрѣд јѣ нѣсу, двѣица

натраг п ђнак донесемо тѹ н ђте шине и тѹ и рѣјамо. Када се насекло, мѡра да се ста́не. Закрѡжило се и ђнак мѡра да се склѡни. Е, сад ђно није тако дѹгачко, талико мѡжемо казати, тѡ ћемо по двѡица да нѡсимо. Тѹ има као корлица, има чѣтири тѡчка, а гѡре има даска, и има намешћена пруга. Кад ми догѹрамо та корлица, тѹ и по двѡица узимамо пѣрчад, ђнак нам је здра́во тѣшко. А за́што? Ла́кше нам је мло́го би́ло кад гѹрамо четвѡрица цѣлу, тѡ се угла́ви у шине и нѣма ди да врѣда. Ё, ал ђву кад ѹзмемо, тѹ ћемо да мѣтемо пре́д нас. А ни́кад ми не сто́ји по́ вољу. Ўвек удѣша́вамо да стои́ бо́ље. Када сам ја ѹдесио (ми смо ту је́но нѹз друго), ђнак њѣму сам побѣрко. Ако е ђн ѹдесио, моѣ ру́ке побѣрко. А би́ло е и да смо упѹсти́ли на́ ноге. А Јѡца глѣди па се сме́је. Сва́ђа између нас. „Ви ва́зда окрѣћете па сте мѣне побѣрка́ли!“ Има тѹ пѣт шѣс па́ри нас па се сва́ђамо. Кра́тко е, тѣшко е! Опа́зим ја та́мо йсто́г то́г Ми́шу ди сте ме на́шли код њѣгове кѹће. Кад ме ви́дио, и ђн се сме́је. Зна́ду ђни да е тѡ на́јго́ре мѣсто и на́јтѣже. И ѹ тој на́шој ра́дњи до́шло и по́дне. Када смо ми́ очли кѹћи на по́дне а ја на́мрштѣн па нѣвесѡ па срѣдит. Вни се сме́ју. Јѣдан ће ре́ћи изме́д дру́штва: „Шта́ ти се до́пада ра́дња?“ „Не знам, реко, ако ћу тѹ фѹрт да ра́дим з да́на ѹ дан, ја пи́шем же́ни да про́да кѹћу и да ме во́ди на́траг кѹћи, да не се́дим у Аме́рику.“ А Јѡца ће ре́ћи: „Ти си нѡв па се бо́иш. Ти ка ти е тѣшко, йди ма́ло у нѹ́жник. Та́мо мѡж да се́диш по́ са́та, ни́ко неће до́ћи да те тра́жи.“ Кат смо очли по́сле по́дна, по́слушам ја њѣга. „Оста́нте ва́з двѡица па ски́нте ђве тра́ке и кат ски́нете, ђдгѹра́јте пра́зне на ше́ру, ми́ ћемо ђтера́ти, а по́сле ви́ йте, а ми́ ћемо да гѹра́мо.“ Није мѣне толи́ко нѹ́жно д йде́м у нѹ́жник, него да ви́дим ди ко́и ра́ди од мо́и сеља́ка. А ја шгѹди́рам. Па чѹво сам ве́ћ ка́кву пла́ћу йма. А ја ймам до́лар и ко́ру. Па бар да није ђве ше́ре.

Кад ѹвече: Ако би́де сѹтри да́н ђће да се йде нѡту ше́ру, ја до́ђем кѹћи: „Ма́ни, чѡвече, прѣчека́ј, йћеду нѣки на́ши у ста́ри кра́ј, на́ћемо ми́ те́бе дру́го мѣсто. Штѡ д йде́ш кѹћи да плѣви́ш жй́то кот спа́ије за та́ко дѹгача́к да́н, а ђде йма́ш до́лар и ко́ру.“

Сѹтри да́н је дру́га ба́нда ђчла кот ше́ре, а ми́ на дру́го мѣсто. Кад смо очли сѹтри да́н на ру́чак, а ја ве́со кав и ђни свй. Не про́ђе јѣдан да́н-два́, а ђпед нас на ше́ру. Ка до́ђемо на ру́чак, ја ни́ком ништа не го́ворим само ћу́тим па јѣм, срѣдит, начѡмрѣ́н. А ђни дру́ги гѹру јѣдан дру́гога па ша́пућу: „Јѡва би́о на ше́ру, срѣдит је.“ Пи́ту то́га Јѡцу је ли би́о Јѡва на ше́ру. Ка́же: „Јѣсте.“ „Зѡто је ђн та́ко срѣдит.“ Ка́же ни́ки Крѣста (Ѣн је прѣ у Аме́рику ђтшо.): Ја́ би га смѣстио код мѣне у гребе́најз, са́мо тѹ смрѣди, не мо́же сва́ки да подне́се, па ћу са́мо да се осра́мотим з ба́сом. Па ме сра́мота, ма́нуће.“ А ја́ сам кат сам но́ћом йшо да ра́дим ѹвек йшо код ђто́г Ми́ше па ди́ва́нимо. Није но́ћом та́ка ра́дња, нѣма ни́ко да те ви́ди шта ра́диш, ба́цаш ѹга́љ јѣл пѣсак. Ка тѡ ве́че у гребе́најзу тре́ба чѡвек. А ба́с ће да га пи́та, то́г Крѣсту (би́о ма́ли па де́бо): „Има́ш ти нѣког свѡг чѡвека да га доведе́мо? Вде йма́ до́ста тво́и сеља́ка.“ „Ја ймам до́брог чѡвека, са́мо, ви́дите, ђде не мо́ш сва́ки да подне́се, па да се не осра́мотим, да се не срѣдите на мѣне.“ „Йди га, ка́же, тра́жи.“ И тако је Ѣн зайшо и тра́жио и ни́гди да ме на́ђе. Втйне код ђто́га Ми́ше и пи́та ди́ ра́дим. А о нѣ зна и пи́та за́што. „Вћу да га смѣ́стим да нѣ

толико се сèкира да нè воле Амèрику.“ „Вòле òн, каже, Амèрику, сам нè воле на шèру да рáди, тý му е тéшко.“ Òтíне òн па јáви бáсу у грèбèнáјз: „Нè могу нíгди да га нáђем.“ „А тáмо је нýждан чòвек.“ „Иди на òфицу и пíтај дí рáди нèгов бáс.“ Када е òчо тáмо, кáжу: у магáзину. Òтíне Крста па јáви бáсу, и дòђе бáс, млáд чòвек, мíж да га глèдим. Пíта òн Крсту кад је дòшо кòд нáс: „Кòи е тáј чòвек?“ А Крста прýжи пр́с па пòкáже. А нáш бáс сèдио тáмо код елèктрике, а òн òтíне па кáже бáсу да пýсти мèне. А бáс ме здрáво вòло: „Òн до двáнајс мòра да рáди код мèне, а пòсле нек рáди ко тèбе до свáнуђа. Сáд нè дам.“ И тáко смо тò свè и урáдили. И јá òтíнем прáво у грèбèнáјзу. Тý нас је бíло вèре свакојáке: Енглéза, Србáла нáј вíше. Нíсам ни знáво да Бýњевци, Шòкци, Рвáти држу катòлички зáкон. И тý сам вíдио. А òни су рáдили у грèбèнáјзу цèлу нòћ, имали у пòноћ слòбоно: Јèј, спáвај, нèма ту с тòбом нíко нíшта. А тý кад гòд уђе нèпознат чòвек бáс нíје вòло да нèко глèди шта нèгови лýди рáду. ‘Òма кáко уђе нèко, а òн нарèдио да лýди арлýчеду кáо кèре. И òма тèра нáпоље. Вíче: „Иди врáгу.“ Òви нáши йма кòи је чèко, има кòи е сèдијо па тáко сáго глáву па дрèма, а Талијáни и тí дрýги òма тáко почéше арлýкати, они нè знáду. А бáс кад је чýо да òни арлýчеду и òма поглèди из òфице и вíди ди сам дòшо. Вíкне тòга Крсту и дòђеду код врáта. А тý је ймо свáки свòј пòсо. Тý ди ће òн да мèте мèне, тò се звáло пíкли тénка (енгл. *pickle tank*).

* * *

Тáј стáри, тáј е разумо тò. Вèрујте да òће да изгòре. А пòсле сам и сáм разумò тò. Када е òн пýстио штíму (= пару, енгл. *steam*) и пòшла пáра из òте тénке, а бáс òнак вíкне да йдем бlíзо ко тénке. И кáже да се нáслоним и да зíнем и тáко сам јá тò урáдио. Стòјо сам тáко двá трí минýта и òн кáже: „Ò рáјт“ (*All right*). Кáже бáс тíм Јóци да поднèсем тý пáру, зaшто млòги нè мож да поднèсу. И јá кáжем мòгу. „А јел вòлеш óде да рáдиш с òтим Крстом?“ Реко, вòлем. „Е сад, каже, òстани тý па рáди до свáнуђа, òвaј стáри ће ти показати шта трèба и кáко трèба.“

Тáко сам тý òсто, зaшто йма дрýги да кáжу: да ми да пòлак Амèрике, јá тý нè могу рáдити. Тý у тòј нáшој тénки ди се тò рáди с òтим петрòлијом, неки пýта донесý нам, дотýру либерáши, а нèки пýта вýчеду трí мýле. А тáко и кòје гòтово изрáђено, и тò се нòси у магáзину. Мí смо тý имали хòмо од нáши врáти јèну вèлику тénку, тý се дрòт пíклово. Тáј дрòт довýку с мýком тò је кáо кòтрљ окрýгло и тò е тáко зáрђано от кíше, йма тáмо кáмара стòи, да нíје шáла. Ту тáко йсто: пýсти се вòда и донесè се по трí вèдра тòга пíкли и òпет грèје штíма, йде пáра, а òд нáс òпет јèно дèсет корáчи, тý гòре алèктрика, струја. Тý йма у зèмљи тáко дèбеле цèви кав од бетòна. Тè цèви вòду вòду чáк тáмо од йцáра ý тај јáрак, а тáко йсто од òтог здáнија ди је алèктрика. Кад е тò испикловано, мí пýстимо тè òтрòвне фáрбе ý тај јáрак. Сáд тý кòд нáс кад дòђу тí мýтери и шрáфови и клíнови, мòру се мèшати. А òна гвòжђа кòја су дèбела, йма кáо мòја рука, кое дòђеду дýгачка двá мè-

тера, а йма и таке кав мѡја шака јел мѡже бѣти от пѡ шука ширѡке, тѡ дѡђе ка^в даске. Испо тѣ дасака мѡрамо да мѣтемо један дрѡт тањи нег ѡвај прс да не падну јено на друго да мѡж тѹ да уђе тај пѣкли, зашто тѡ мѡж да се мѣша. Тѹ се зна какво е гвѡжђе, пѹсти се ѡпет штѣма па се грѣје и мѣнемо и чѣкамо. Макар тѹ да прѡђе крос фѡбрику не знам кѡ, мѣ седѣмо, док није ѡн израдио, скино рђу. Као с младиог дрвета кат скинеш кожѹру, ѡстане сѡмо срце. Када е гѡтово, йма у тој тѣнки један клин што йма јѡму па е ѡна запушена. Тај се клин лагѡно извѹче напоље и та израђена вода иде тѡмо у тај јѡрак. Када е тѡ гѡтово, ѡнак ту 'ѡма йма славина, цѣв, пѹмпа, ѡнак мѣ шприцујемо, тѣрамо, да спѡдне тај пѣкли с њѣ, да ѡтѣне сав напоље. С ѡтим наѣшим испѣрањом, ѡно тако позелѣни, гвѡжђе. Каѡ трава, позелѣнило. індак ѹзѣмо мѣ тѡ от пѣкли тѣнке и нѡсимо код ѣсиг тѣнке (нем. *Essig* „сирђе“). Тај ѣсиг дѡђе жѹт. У таке флаше двадесет литри је ѣ тај ѣсиг. Ту не стѡји дѹго, јено највише дѣсет минѹта. інак и ѡни пѹсту тај њѣн ѣсиг и ѡстану гѡла та гвѡжђа и тај ѣсиг је скино тѡ зелѣно и ѡмак ваѡаду та гвѡжђа и нѡсу у пећку. Пећка је вѣлика кав йсто ѡва мѡја сѡба. Тѡмо нѡсу да се сѹши. Штѣма грѣје тѹ пећку, тѡпло је ѹжѡсно и тѹ йма елѣктрика да виѡиш ти кад је то сѹво. Уђеш унутра и вѡрата за тобом ѡпед заѡвориш. Када е сѹво ѡн побѣли. Ё, ѡнак ѡни лѹди ѹзѣду ѡпет и нѡсу кѡт кѡтла ди је рѡстоплѣн цѣн (нем. *Zinn* „калај“). Тѡ е ѡпет као кѡрито, толико е тѡ гвѡжђе, а нѹж њѣга један шѹк даље је сѡзѣдан зѣд о цѣгаља. Тѹ се сѣпа кѡкс у ту шупљѣну измет тѣ цѣгаља и измет тѣ кѡрлице и ѡн гѡре те грѣје тај цѣн да је ѹвек врѣво. И ѡн је рѡстоплѣн. И ѡндак кад ѡђе да се гребенајзѣраду та гвѡжђа, тѡ се мѡра пѡзити да је сѹво. Ако је мѡкро, прсне кав једна пѹшка и мѡже чѡвека да и ѡсѡкати. Тѹ йма спѡве. Йма спѡва з ѡте сѣтне мѹтере, шѡрафиће, клинове и йма спѡва з ѡто дѣбло када се спѹшѡа унутра. И тѡ лагѡно. Ё, сад ѡнај кѡи је прѡви рађеник ѡко тѡга кѡтла зна када е тѡ гѡтово. Гѡре йма намешћено као тѡчак, йма кѹке па запну ѡни и вѡду ѡдѡнде напоље кад је гѡтово. Ако га изваѡи напоље и виѡи да ни му јѡш пѡ вољѹ, ѡпед га мѣне наѡраг. Ако је пѡ вољѹ, ваѡи га гѡре и тај прѡви рађеник йма тѡмо један плѣк, и тѹ је нешто као бѡашно па се баѡа свѹд рѣдом по њѣме и стѣрѣва нешто с њѣга. И када е гѡтово, тѹ е ѡма дрѹга тѣнка, у тој тѣнки сѡмо вода. Тѹ-ј-йма дрѹги лѹди спѹсту у ту вѡду и стѡји да се ѡлади али тѡ је врѣло и ѹгреје и вѡду. індак ѡни извѹчѣду га напоље и вѡда кѡз ѡту цѣв ѡтѣне ѡпед у јѡрак. И кад је та вѡда ѡтѣкла, ѡни пѹсту дрѹгу. И ѡна га ѡладу и ѡперу га. И ѡн се ѡнак сѣја. А ѡвамо наѡраг већ се мѣѡало дрѹго, фѹрт једно за дрѹгим иде радња. И ѡнда дѡђѣду трѡке (енгл. *truck* „каѡион“) и нѡѡвару на те трѡке и нѡсу у магазѣну. А мѣ дѡ-бијемо дрѹго, па свѣ тако, з даѡа у даѡ, кад сѣтѣйѣа гвѡжђа кад кѡпѣйѣа, кѡд кѡко. Тѡмо йма шѣре, ѡсѣм тѣ што сѣчѣду ѡсѡвѣне йма маѣни што сѣчѣду гвѡжђа, йма шѣра прѣсѣче и тѹчѡне дѡске. Йма и што плѣкове сѣче, заѡђѡне. Тѹ се најсѣтѣйѣа и најкѡраћа гвѡжђа сѣку. Тѹ йма једно бѹре, ѡд гвѡжђѣта је и свѡ избѹшено. інак та сѣтѣйѣа гвѡжђа баѡу у то бѹре. Кад йма у њѣга мѡлко више негѡ пѡлак, ѡн га заѡвори, намѣсти, кѡне штѣму па га штѣма пѡчне ѡкрѣћати. Кат штѣма њѣга ѡкрѣће, јено дрѹго ѹдару и рђа спѡда и кѡз ѡте рѣшѣтке прѡпада дѡле. Е сад ѡпѣриѣке јѣсѡпи ѡн, ако је гѡтово, ѡн за-

буста̀ви шти́му, ако ни́је, он те́ра јо̀ш, да ишчи́сти бо́ље. Ту́ има ре́д, то́ су са́ме ше́ре ту́. Ко́ја се́че та́ке ма́ле кли́нове на парча́диће да се пр́аву му́тери, а има́ ко́ја це́ла па́рчад, а има́ ко́је ду́гачко це́ли фа́т. Те да́ске што исече́ду, он је се́че ка́ко тре́ба ду́гачко. Ше́ра иде́ и го́ре и до́ле. Кад о́тине го́ре, би́ло да је да́ска, а би́ло да је окру́гло гво́жђе, он га одуд ту́ри и оно́ га отсече́ ди́ тре́ба и он па́дне ту́ до́ле. Када е то́ па́ло до́ле, а он фри́шко ту́ри то што му е о́стало и ше́ра о́пед отсече́ па́рче. И та́ко непреста́но.

* * *

Свѹд има́ на сва́ко ме́сто љу́ди, сви́ ра́ду, се́ку, ме́хеду, сва́ки има́ сво́ј по́со. Ка-це ту́ насече́, до́ћеду трѹ́ке је́ли до́ђе она́ј с му́лом. Кад на́стави́ду да ту́раду, има́ је́дан то́чак и он те о́крене та́мо ди́ тре́ба да но́сиш. Те трѹ́ке но́су код о́ни фа́неза, зна́ се ко изра́ђива. А та́мо ве́ћ ра́ду, има́ та́мо од ју́че што је одне́шено. Када су ти́ и́цари го́тови с о́ним што е би́ло, то́вару у пе́ћку о́во. О́ни на́јви́ше то́ ра́ду ху́туре. Када е пе́ћка го́това, о́нак има́ го́ре ла́нац и ду́гачке кље́ште, ду́же него́ фа́т, и је́дан ў́зме те́ кље́ште и с о́ти кље́штима и ў́зме и ме́те то́ и ву́че на́траг не́гове кље́ште. О́ни то́ зна́ду када е то́ ў́гре-ја́но и када се ў́ва́ти све е́но за́ друго, а о́вамо́ иза ле́жа му сто́ју ро́ље. Када он зна́ да е то́ го́тово она́ј о́твори ра́шши́ри те́ кље́ште, ў́ва́ти ту́ ба́ксу (енгл. *box*) па е стисне́ и та́ко лага́но он ву́че на́поље. Па́ду ва́рнице. Када е он извѹ́ко, он лага́но ова́ко се о́креће́ с о́ти кље́штима и кроз о́ту ро́љу ће да пу́сти ту́ ба́ксу. Има́ дру́га та́ко пу́кне ка́о пу́шка. Та́мо до́чеку дру́ги па свр́ну на́траг снѹ́же кроз дру́ту ро́љу. О́ва жо́ж бо́ље гње́чи и до́гле га протери́ву до́кле се не о́тањи ко́лико тре́ба, шта́ би́ло да би́де. Када је го́тово то́, ба́ци на трѹ́ке и ва́ди дру́го ис пе́чке. И та́ко непреста́но. Кад и́стеру њи́не и́цове — ту́ ни́је да ра́ду до по́дна — о́ни о́перу ру́ке, ў́змену њи́не бо́ице и и́ду. Пре́вату дру́ги; ту́ се та́ко ра́ди. До́носу ста́ре гво́жђу́шине и ше́ре се́ку, но́ве се но́си у мага́зин и та́ко з да́на у да́н. И ту́ се ра́ди да́н и но́ћ. Кат сам о́чо у гребе́најз, ја́ сам и́мо до́лар и́ по и до́шо сам по́сле до до́лар и се́дамде́сет пе́т це́нти. Су́ботом до по́дна ра́димо ле́ти, а по́сле по́дна фра́ј, ра́спушће́на це́ла фа́брика. Уљу́ђивамо се, бри́јамо се, ми́јемо се, прес́вля́чимо се, у ва́рош иде́мо. И ко о́ће, о́стане и ш ча́канци пи́клује ка́зане, је́дан са́т рачу́на му се два́ са́та.

Када до́ђе да се при́му но́вци, њи́ двоји́ца, има́ та́ко је́дан санду́чић, ни́је ши́ри од је́дног шу́ка. А са че́тир пр́ста то́лико́ е са стра́не да́ска ши́рока — фи́на да́ска, ла́гирана. Ти́ иде́ду од ра́дње до ра́дње ди́ кои ра́ди и та́мо но́си но́вце.

Када се изи́лази на́поље ис фа́брике, ту́ има́ ко́лебе и бо́ктер, он гле́ди да ли рѹ́нглујеш са́т.

Кат се ле́по о́правимо, иде́мо у ва́рош. Ў́век понѣ́што се на́ђе да чо́век ку́пи, шта́ би́ло да би́де. И ни́кад не про́пустимо да не́ идемо у мо́зи (мађ. *mozí* „биоскоп“). Та́мо има́ де́сет ре́дова, у сва́ки ре́д де́сет сто́лица. Ди́ има́

мѣсто прázно — ја сам сад и старе кóнтре а ви сте милионѣр, ја мóгу да сѣднем нүз вас и ми смо тў равни.

Їмамо и ми нѣдѣљно одѣло, лѣпе ципеле, тó е свѣ намешћено. До двáнај сáти изигрáву фўрт тó јѣдно. Кад изигру јѣдни, 'ома дóђу дрўги. И кад идеш кроз вáрош, о́нак сам пр́ви пўт чўо како свíра и пѣва громóфõн. Њине кўће нису тáко зáгрáђене кав нáше áвлие. Тó е свѣ висóко, о цигáља, от кáмена. Око кўће само йма чýста путáња, трáва је зелѣна, и бáшгица, цвѣћа свакојáка. И свўд кáмѣњом обгрáђено. А тў трáву, йма тáко као корли́ца нýка и тў йма двѣ рýчице и он с óте двѣ рýке тўра, тi тóчкови се окрѣху и на сréди йма вáльак те штўцује тў трáву. Поред нѣгове кўће йма спўшћено као јѣдан кóнк. Тў мáло сѣду, читу, разговáру. И ми идѣмо у вáрош, прóђемо поред нý, а свáки йма тáј áстáл. Тў је громóфõн и свíра му и пѣва му. Д óно дóба нисам знáо штá е громóфõн. А òни свáки ймаду стóлице кáо канáба, мѣкано да сѣдне. Иза лѣђа толико висóко, прѣмаши му преко глáве. Под óту стóлицу йма тако криви солiнци кав н óту кóлѣвку, вiдите, да се лўља. О́нак од громóфõна ймаду плóча млóго и избíра кòју òће, јел да му свíра јел да му пѣва. А он кат пóчне громóфõн, мѣте глáву тáко па се фўрт лўља, а громóфõн му пѣва и свíра. Кад му йсвíра тў плóчу, он мѣте дрўгу и óпет сѣдне па се тáко лўља. Сад на прiмeр нiје он кўћи — ў тој прѣткўћи, тў ћеш му вiдити кòтарицу з грóђом јели с јáбукама и вiдићеш му и панóне (тј. банане), тó е, да простiте тáко дўгачко као крáставац, па се òлўшти и нѣ би кáзали да не јѣте дiњу. Дòшó е новiнáр, дòно е нòвину, òни нису кўћи, он е ўзо од óте пр́ве бáшгице јѣдан прiличан камiчак, тáкó е он лѣпо окрѣчен са крѣчом и мѣте је тáко н óту нòвину да вѣтар не óтера. Вiдли смо на тáка мѣста — када смо ишли кўћи прѣконоћ гòру елѣктрике, свѣ се вiди и ўјутру ймаду òни нáши кòи рáду на прўгу, òни мóру д iду рáнiје, вiдли су како е тó тў стóјало сiноћ и кат су ўвече дòшли кўћи òни нáма преповѣду. Мòра бити да тáј чòвек нiје кўћи. Вiдите кáко тáмо стóји зáкон и кáко е свѣт мiран. Он мòра да е дiгод ў гости, тў свѣ стòи јѣло и тó нýко нiје дiро. А тó да е, кáже, кòд нáс, пòјели би тó јѣло, нòвину узѣли. Свѣ стòи одгрáђено, кòд нá-с-е, кáже, зáбрави п укрáду. Иду у винограде нá силу, òће д ўбију гáзду јел пудáра, кѣра лáје.

Када дóђемо из вáроши, тў се свўчемо. Сўтра дáн кад ўстанемо, пiшу се писма, шiљѣду се кáо кўћи. Када рўчамо, с агѣнтом смо се лѣпо жiвили, преко нѣга смо нòвце шiљали у крáју, зaшто ми смо чѣсто нòвце шiљ

Мáно си тѣбе, мáло на трóшак кò е дувáнција, мѣтеш у кўфер неш нòћом на рáдњу, он óтвори кўфер и побегне у дрўгу вáрош — трáжи. Ми смо се тáко споразумели, бiли смо цигўрни па дáл нòвце да шiћѣ кòм је нўжније окрòм тáко мáло на трóшак. која мáне свóга мўжа, па óтiне з дрўгим, па је пòсле трáжи.

А млóги су нáши дóлазили ис Кòрновала па смо н спáвамо н ѣдан крѣвет, свi смо свòи лўди, сѣлáци.

Недељом после подна добијемо од агента коња па идемо по фармама, ди е воће, ди е бостан, ди су кромпири.

Има таке форме јабуке па су тако гњиле, има машина која и сече и ђнак мећеду у пресу па е цеђу кав на пример грђжђе. Од ђте чђрбе нђточу тако у буре, тђ тако рађи као младо вино, крђне, рађи пенуши неколко дана, нђ смеш запушит буре. Тђ буре кошта три дољара. Увек је слђтко док нђ попиеш до мрве. И ми смо узђли јђдно буре, донђли ђвамо у наш 'ауз. Већином Швабе из Дојчлана, ђни су се с ђтим занимали. Найшли смо јђднога, пићо нас одакле смо ми, а ми кажемо. И ни смо, каже, тако долђко, и ја сам ђтуд из Банђта, био сам код грђфа Чђкунића слуга у двђру, ал сам урађио нђшто што није трђбало, и мђро сам утећи ђвамо. Лагђно по врђмену прђво сам жђну и имо сам двђе деца мађи. Саћ су и ђни урастили вељики, рађиду у фабрики.

„Па како сђдиш ти ђде? Јел сђјеш наполе?“ Каже: „ђво е свђ моје.“ Око куће ђбграђено, ступци јђно снђже, јђно маљо висђчије.

„Ето видиш, држим наприке, идем по буртови, прђдајем. С тђга ја сад живим и с тђга сам купио ђву фарму откад је дошла жђна.“

Радња е ишла дан и нђћ, и кад је дошла јђсен, тољико силни долазу после из Итебеја и са свију страна, чује се како ми шђљемо нђваца...

Итебеј, 14. и 16. јуни 1950. Слепи
Јђва Мишков, рођен 1875. год.

Идем ја са свђтовђ

Уваћили смо коње у кола и ишли смо ја, мој ђтац, маћи и брђт. Мој ђтац је тамо имо сђстру његову, моја је тђтка, у Шђнђурађ. ђндак је ђн ђчо код њђног ђца и пићо да л су рађи да је уду и казо ко смо и одакле смо (проводађија, мог ђца зђт је пићо њђног ђца и маћер) и зђмље кољко-ј-јђма и питали ђће л да се уда. Тамо смо сђдили мало, дивђнили. Ја сам њу већ знаво, ја сам ишо у гости код њђне тђтке. Удесимо и-ј-ђћеду да дођу да глђду кућу. ђндак друћу недељу дођу да виђу како стоји код нас и јел свђ ђђгурно. Удесимо за прстен да се прђви. ђнак ђћину на прстен. Тамо смо се частили и испићо сам се ја кот попа и у ђпштину. После изђђе двајес јђдан дан у ђпштину и ђнак са свђтовђ идем ја и иду мђи орђђци, јђш њђ три — чђтир орђђка по сђлу. Биљо вала ђно сђдам кола, деђет. Пошли смо зајђтра кад је свђнуло. Стигли смо прђ службе. ђтишли смо кот проводађије. Сђдне и проводађија и ђћинемо код ње и ђни изђђу с кољи прђт свђтове као. ђћинемо тамо и ђни распђдељу кола по родбини и по кољшијама. И ђндак с ђзме девојка и њђно друштво. ђћине прво у ђпштину понак у црkvу и кући код ње. ђнак ђни распђдељу друштво, ди су кола, ту ручу јел код ње, како ко ђће. Кад је два саћа, ђндак се скупу свђтови и испрату нас. ђдавде изђђу прђт свђтове да наз дочеку. ђкрђне се некољико пући, триред је ђкрђну и ђнак је исплђти свђкар, како кум иште, ђнак свђтовске иљаде (а иљада је форђнта). Деђет форђнти, стђтину како ко ђће. После се већера и се пије.

Пѣвā се, йгрā се, свирац фўрт свира. Тй што з дōшли ў сватове донѣсу кра-
ваље, било штā, кōшуљу, сўкњицу. Йгрā се двōје и двōје.

Итебеј, 15. јуни 1950. Сйдор
Пётрин, тада око 70 год.

Вйла рōдила дѣте ш нйме

Тō је мѣне дѣда преповѣдо, он је бйо тākо јѣно шездѣспѣд гōдина.

Јѣдан мōмак чўво ѓвце поред Бѣгеја и чўо да се нѣко кўпа тāмо као
нѣке пāтке, лепршāње. Отйгне близо и вйди да се кўпу дѣвōјке. Кўпу се јѣно
дѣсе дѣвојака. Кад је ѓчо тāмо ди су кōшуље, јѣну је смōто и вратио се нāтраг.
Он је слўшо да йма вйле, ал кат су свѣ одлѣтиле и тā јѣна ѓстала, ўверио се
да йма. Онак је ѓна вйдла да је ѓн ўзо и ѓн је ѓбећо да ће је дāти кōшуљу,
ал да му бўде жѣна. Нāјлѣпша што постōји дѣвōјка. Ондак је ѓдво кўћи...

... намѣстио кўфер ... ѓвај кљўч нѣ смеж дāти нйкако нѓзи. Дѓбро,
нѣћу. И ѓна рōдила јѣно дѣте ш нйме. Кад једāред он ѓчо на пōсо, кāже ѓна.
Тākо е нѣшто бōле глāва, тākо је нѣшто 'рђаво. Него, кāже, дā л тй знāш за
кāкви кљўч, за кāкви кўфер и мйсли да би је било бōље кад би је дāла свѣкрва
да извāди нѣшто из ѓтог кўфера. А прѣварила је свѣкрву, дѓбила е кљўч и
йзвāди ту кōшуљу. Кад је обўкла, изйшлā је на срѣд āвлије и кāже свѣкрови:
„Збѓгом мāјка, јā йдем.“ — „Зал те нйје жāо за дѣте?“ — „Жāо ме је, ал мōе
мѣсто нйе ѓде.“ И тākо је ѓна одлѣтила и нй се вратила нйкад вйше.

Итебеј, 16. јуни 1950. Мйма Бўрѣц,
тада око 60 год.

Змāј

Јā сам двāпут вйдла тō. Једāред бйла Пѣтковача, а јā сам кљўкала гўске
за Темйшвāр да нѓсим. А јā йдем јѣдан мā јā вйдим свѣ ѓдлѣћу нѣке вāрнице.
Па мйслим „Глѣ как се спўшћаду звѣзде.“ — А ѓткуда звѣзде? Још се нијѣна
звѣзда нѣ види, тек йде мāрва нāпоље на Сйгет. А ѓвај чѓвек преко пўта:
„Јеси вйдла, јеси вйдла?“ — „Вйдла сам, а штā је нѣ знам.“

Е, кāже, свѣца му нѣговог!

Он ѓтуд лѣтио па тāмо ѓде. Спрѣда кāо кōрпа. Пōсле ўже, ўже, па кāо
бйч, и од ѓтог свѣ ѓдлѣћу вāрнице. Они су, кāже, вāтрени змāјѣви, зѓто тѣ
вāрнице.

Дрўги пўт ѓпет тākо ў то врѣме кат сам кљўкала пāтке, ѓдўд лѣтио па
тāмо йшо. ѓпет йсти тākи нй ймо нйшта спрѣда као кōрпа, и ѓндак јѣдан бйч
од ѓтога ѓдлѣћу тѣ вāрнице.

И за нѣга прйчаду да је и ѓн чѓвек, ал кад обўче нѣгова крйла и ѓкрй-
ље, ѓндак је вāтрени.

Итебеј, 22. јуни 1950. (Старица)
Дāбић, тада 79 год.

Девџка дће за мџмка

Прво је ишла тѣтка код њѣне мѣтере, а џна кѣже: ... „Нег дѣје џтац јел мѣти па ћемо се дивѣнити.“ Даклем мѣја мѣти кад је џчла ко девџкине мѣтере, кѣже: „Знѣш штѣ сам дѣшла?“ „Штѣ си дѣшла, тѣ ћеш кѣзати.“ „Дѣшла сам да иштем вѣшу кћѣр за мѣг сѣна, ако вам је пѣ вољу!“ Њѣн џтац није бѣо кѣт куће, па мѣти кѣже: „Дѣћеш јѣш кѣи пѣт па ћемо се вѣдити.“ И тѣко су џчли јѣш једѣред и ѣдесили се. Девџка дће за мѣмка. Мѣра мѣти њѣ да пѣта: „Њћеш тѣ за њѣга?“ Њнда смо ѣдесили кѣ ћу да је дѣрѣвам, џбично нѣдељом. Нѣсили смо јѣбуку, јѣбука лѣпа вѣлика, зѣденута крѣна. Ишо сам с кѣли, кѣње сам ѣпрѣго, а девџка чѣка нѣмешћена, џбѣчена. Кад смо стѣгли у ѣвлију, сѣћем се и џтѣднем унутра. Онак сам иско рѣку џд стѣрца и џт пѣнице, а џна је иската џд мѣг џца рѣку и џд мѣтере. Бѣло је лѣпо рѣда у стѣрије вѣреме. Јѣ се з девџком рѣково па мѣло уштѣно. Тѣко је бѣло у цѣлим свѣту. Сѣд је рѣд, јѣ сам сѣдио за астѣлом, а девџка стѣи порѣд астѣла. Свѣ дрѣги сѣдѣду. Јѣ сам сад ѣзо мѣју јѣбуку иж цѣпа и мѣто сам прѣд њу на астѣл. Девџка је ѣзела јѣбуку и мѣтла прѣд џца. Знѣчи пѣ вољу је.

Томашевац 23. сѣптембар 1948.

Дѣшан Цѣрѣнов-Пѣрић, тада 57 год.

Кѣло

Прво је кѣло бѣло. Бѣло је мѣло, а бѣло је вѣлико кѣло. А кѣже: „Дѣд бечкѣречко кѣло“. А прошлѣ су гѣдине. Па су иґрали мацѣрац па сѣланчицу па ѣрделѣнку. Тѣ се свѣ знѣло по рѣду. Свѣрац засвѣра и ми иѣмо лѣпо по рѣду. Прво је кѣло, пѣнда рѣдом. Девџке су нѣсиле сѣкње до зѣмље, тѣ је црна свѣла, па штѣфове. Свѣле су за блѣг дѣн, свѣле су за вѣлики свѣтац, слѣва, Дѣви, Ћурћев дѣн, Ускрс. Кад је тѣпло вѣреме џд делѣна, ѣ зиму штѣфови, плийш. А мѣмци нѣсили црно џдѣло, а бѣло и у бѣју, кѣв и дѣнас. Кѣко је кѣ тѣо и мѣго. Газдѣтине бѣље. Њно вѣреме мѣ смо имали четрнајс лѣнаца, ни сам јѣ мѣго нѣ знам кѣко.

Томашевац 23. сѣптембар 1948.

Дѣшан Цѣрѣнов-Пѣрић, тада 57 год.

Свѣтови се скѣпиду

Прво и прво кад дће да се жѣни, сѣдну на кѣла и мѣтеду двѣ јѣстука на дрвени сѣц. Њдеду код њѣне родбѣне, ако имаду у Бѣрѣнди, Чѣнти, Њпаву, глѣдаду девџку, кѣјѣ им се свѣди. Кѣпи јѣј свѣкар ѣљине, да се џбѣче, да се вѣнча у бѣло. Њвѣј кѣи ће бити кѣм и стѣри свѣт кѣпиду нѣшто, понѣсу на крѣвѣљ. Свѣкар, ни ко га нѣ реже, а џн се нѣјвѣше потрѣшио. Рѣцимо, зѣвѣду свѣ срѣтство, кѣмшије. Има по сѣдам кѣла. Имаду млѣго срѣтства. Њчи свѣтѣва се скѣпу, иґрају. Сѣтра дѣн се прѣкупиду свѣ свѣтови. Ишлѣ је и тѣ (ѣговѣрције). Рѣдови иду ко девџке увѣче, џчи свѣтѣва. Сѣтра дѣн се вѣнчају. Свѣтови се скѣпиду, вѣчера се скѣва. Дѣклем џндак џдеду ко девџке, џни

пѣвају. Пòкāну и на вѣчеру, изнèsу им рāкију. Сѣду до дѣсет, једāнајс сати. Òндак дòђеду кўћи. Сўтри дāн ўвати мòмак кòња и кўпу свāтове. Прво иде за кўма рòђеног кòи ће да га венча. Иде јòпет. Пѣвају:

Блāго нāма, ёво нāша кўма.

Вòлем кўма нег злāтног гòлуба,

А и кўму,

Вòлем кўма, јòш вòлијем кўму.

Сāд је гòтово, свī су прèкупљени, сāд идѣду ко дѣвòјке.

Пѣрјанице: ўвече ка дòђеду код мòмка, прāвиду пѣрјанице, нāшāраду кòња.

Сат се крѣдеду свāтови ко дѣвòјке. Кад òдеду тāмона, òнā се спрѣми; нѣма да се кāну, òма сѣда нā кола, иду венчāју се. Ўбрāђена, онāко шлāјери (= велови), и вѣнац мѣте преко тòг шлāјера. Кат су òчли у цркву пòп и венчāје. Вѣже на рўке да не утèку једно ò друго. Дā им да пīју и мòмку и дѣвòјки, причèшћива. Трипут и òкрѣће пóпа ў цркви и пòи нѣгове пѣсме што òн знā. Сāд кад су гòтови с òтим, òни скīнеду тò дòле и изнèsу нāпòље ис цркве. Кўм бāца дѣцама, вичеду дѣца: кўм гòља, изгòрела кўма, изгòро кўм. Бāца вѣнта рāди. Сат су òчли ко дѣвòјке кўћи, тāмо је спрѣман рўчак. Рўчају, ал дѣвòјка и мòмак у дрўгој сòби, сāмо нī двòе рўчају. Кад су гòтови, рўчали су, тў се изнèsе вīно и дòђе òндак мòмак и дѣвòјка и сѣдне ту кот кўма и нāпуну чāшу да мòмак пīје здравицу. Сви нѣгови рòдови дāду му нѣки бāнку, нѣки двѣ, кāко кò мòже. Сад је врѣме да иду кўћи, иду прво кот кўма сврну, пòнак иду кот старòјка, пòнак идѣду ко дѣвера. Дòђеду кўћи код мòмка. Сад кўм рòвāши òвцу. Кāко кўм засѣче то је кўмов рòвāш. Сā ћеду да дāду дѣте млāди, нāконче. Òнā му прѣвѣже кòшуљу (то је дѣте од нīног срòтства). Òкрѣнеду трипут, дòлазу и òдлазу с òтим дѣтетом. Млāда га лўби. Скīнули су дѣте дòле, дòдали мāтери нѣговој и сад свѣкар стòји порет кòла да скīне млāду. Òна га дāри. Свīма је дāла кòшуљу. Òндак одвѣде у кўјну ди рѣдуше кўвају да ўчи да кўва. Кўма је òчла кўћи да спрѣми шта ћеду да донèsу да прèкāжу на крāвāљ.

Домāһин и чāсти, вīно нѣ дāје док нѣ прòђе пòноћ. Ту су пīли, прāвили кòмѣндије, тāко нīкако да им прòђе врѣме. Смѣјў се, иґрају, плāһаду, кўм кўпи нòвце. Свīра свīрац, дрўги већ и плāһа. Йґраду са млāдом. Је ли да се прāту до врāта кои н ўму д иґрају. Јел плāту да вўчеду мòмка зā нос. А òн òпет плāти да га не вўку. Сāд је прòшла пòноћ, прèкинули су иґру и прèкāзиву крāвāљ. Кўм је кўпио штòгод од пòсўђа āʹфсац. Кад је òн прèкāзо, òнак старòјко прèкāже. Тò је увијѣно у дѣсе двāес нòвина. Док се тò прèкāже, бīде и трī сāта после пòноћи. Прèкāже свò срòтство, кòи су донѣли. Сā ће да се рāстају, млāда и мòмак прāту кўма, òн идѣ бѣс кòла. Пѣваду му пѣсму:

Сјāj, мѣсѣче, помòсте нам звѣзде,

Да се вīди кўму путòвāње.

Е сад, рѣцимо, испратили су свѣ свѣтове. Ђстали су нѣка момчадија, ђћеду до сванућа, а йма кад и кум ђстане.

Већ је време да йде свѣки својој кўћи. Одвѣду дѣвојку и момка ди ћеду ђни спавати, и сад се и ђви разйлазу. Дѣвојкини дђћеду сўтри дан ўвече, двђе кола. Донѣсу погачу, кўпиду и одѣло. Кўпи сѣстра сѣстри нѣној нѣшто. Кои ђћеду, зђву кўмове тў са погачарима. Пйјѣду, весѣлѣ се. Тако до сванућа. Пѣву, лудйру, да тђ прође време. Е, сат су ђспратили кўмове и ђве дрўге, ђстали су само нѣни гђсти. Сѣду до подне. После подне йспрату ји, йду нйној кўћи, млада сѣдне с нѣним брђтом. Сад је гђтово.

Сефкерин, 11. март 1950. Стѣва
Маћѣј, тада 60 год.

Дђр

Мѣтем дђр настал. Пѣт круна ђвстрйски. Дѣвојки се свйди момак, дѣвојка прими јђбуку и вѣжеду пешкире, йзђћем са дђром нђпоље. Вѣжеду пешкире нђ коње — знђчи да е дђри. По тйм се знђ да су ўдешени. Она е примила јђбуку, а јђ нђзи гђзим нђ ногу. Дѣси се да ђцѣпи ципелу. Ђтйднемо ў стражњу сђбу, ў друго оделѣње, тђмо се дђвимо. Јђ пўстим дѣсет крајцђра дѣвојки да вйдим како ће ђна да руковѣда, ђна се сђгне да прими те крајцђре, а јђ стђнем ногом па нѣ дђм. Која је пђметна, која је вѣшта, нѣће да се сђгне. Зђто се ђпет ўзмѣду.

Чента, 4. април 1950. Лђза
Дрђкулић (недостаје податак о
годинама)

Ђмишна

Пйтате ме коју кѣру нђјволийѣм. Па да вам кђжем: Вђлем Дўњу, а вђлем и Вйргу. Ал што смо ймали кѣру, Ђмишна се звђла, е, нў сам нђјволийѣла. Бйла је шарѣна, жўта и бѣла. А што је лђвкиња бйла, йшла је за зѣцове с лђвцом. Штђ је тђ зѣцова нђватала! А кад је лѣд, ђна скђче, крја лѣд и вђта пђтке дйвлѣе.

Јђ сам ђндак — јђш је мђј покојни жйвијђ — ноћйвала тђмо у Сйгет, у колебу ў поље, па нйсам смѣла сђма да ноћйвам, фўрт сам се бђјала, нђвек сам ймала друштва, јѣл кћѣр јѣлти мђг чђвека, бђг да му дўшу прђсти. А јѣдђред се дѣсило, па сам бйла сђма. Кад ђно нѣма синђвљови гуштића. Ђчлй су нђ Тамиш, јѣл нђ воду — тў је вода бйла, зђвѣмо је Шйрока бђра. Па ји нђвече нѣма, па нѣма. Уплашила се јђ, стђ гуштића, а тђки су лѣпи дѣбели бйли. Већ сам се бђјала да нѣ биду ђтерали Идвђрци, зашто ђни здравђо крадѣду. Па сам се плашила, лйсица ће нђћи, јѣлбо йма мђго лйсица.

Пошла ти јђ, дйѣте, с Ђмишном, да тражим гўштиће. Йшлий смо преко Вѣликог Сигѣта, а гуштића нйгди. Кђжем јђ нђзи: „Јѣл ми сђд нђћи гўштиће, јѣл ћемо прђпасти ђбадвѣ“. А Ђмишна ме водила, па ми нђшла гўштиће. Бйли

су ў Тамиш. Кад смо ишли на́траг, било већ до́цкан и здра́во по́мрчина и ја се забу́нила от стра́. Гле́дим го́ре, а не́ видим Вла́штиће, не́ма ји ни́гди. Фу́рт го́ворим А́мишни: „Во́дй ме оду́дакана, јел но́hosкена не́ћу на́ћи ку́ћу“. И А́мишна ме дове́де ку́ћи, и ме́не и сто́ сино́вљови гуш́тића.

А е́то ка́ко је про́пала. Једа́ред ишла за́ коли и о́чла на пру́гу па ко́пала зми́ју. Она ту́рила гла́ву ў ја́му, па ни́је ви́дла во́з, и во́з стѝ́же и прѝ́сече је. Прѝ́секо преко сре́де. А има́ла је и ку́чиће ў њу́. Трѝ́је ма́ли маши́на изва́дила. Кат сам ви́дла, фу́рт сам пла́кала. И за до́бро се пцѝ́то жа́ли, а не́кмоли за крѝ́ћену ду́шу.

Фаркаждин 24. септембар 1948.

Раки́ла Ма́тић, тада 72 год.

Ова́ко је б́ило

То́ је б́ио мо́ј де́да от стри́ца, не́ мо́ј рођени де́да, па је чу́во сви́ње ў ри́т. Оти́дне му бра́т.

Ни́је б́ило си́цѝва и та́љига кав да́нас. Мо́раду да пра́ву си́ц о толу́зине. У́вѝједу толу́зину за ша́рагле и ме́тѝду бе́ле ја́стукѝ на́трѝ (= на́траг) на ша́рагле да се зна́ да се же́ни не́ко.

Ондак је б́ио ова́ки ђбича́ј: ако при́јатељ у́даје кхе́р, ако сла́ву је́днога све́ца, не́ћеду да се при́јатељу. Ка́жеду: Кад је́дног све́ца сла́вимо, ондак не́ћш да ми до́ћеш ў гости о сла́ви. Ако је ка́кви ро́д, ма от сто́ го́ди́на да су рођа́ци, опет не́ћеду да се при́јатељу.

Ни́је б́ило кав сад гура́бије ни слатки́ша ни́каква, са́мо је б́ило ви́но и ра́кија.

Ова́ко је б́ило: дове́ду га ку́ћи из ри́та да га же́ну. У́вече га дове́ду, су́три да́н за́јтра за́гребо ў ри́т код сви́ња и два́ да́на су га тра́жили по тр́ски. Кад су га найшли, он дрѝ́чи и не́ће да се же́ни, а има́ два́десет и ђсам го́ди́на. И дове́ду га ку́ћи и мо́ро је да га чу́ва бра́т да иду да ви́ди де́војку и кад су о́чли у Бо́тош, на́ћеду му де́војку и та́ко су се у́десли и ђжену га. И кат су г ђженили, бра́т му ка́же д иде ў ри́т код сви́ња, он ве́ли бра́ту: „Ја́ сам до́стѝ чу́во сви́ње, сад йди ти.“

Фаркаждин 24. септембар 1948.

За́ре То́рачки, тада 62 год.

Су́вача

Јѝдан ве́лики сту́б на сре́дину сто́и и ђнак око то́га сту́ба у́дарене су ду́рунге. То́ су овако грѝ́де испрѝ́крѝћане, па кав је́дан врѝша́љ и ђндак ко́ло је у́дарено ў те грѝ́де, са зу́би др́вени. По́па је б́ио на сре́дину, то́ је ђнај сту́б. Ви́те, то́ до́ђе на́округ. Та́ј йсти су́вачар на́врне тај це́ли ђкруг и увѝ́ду се ко́њи уну́тра и та́ј су́вачар пу́сти та́ј ђкруг и за́пнеш ко́ње и ме́љеш. Иде́ду уна́около, и ђкрѝ́ћу ђнај ка́мен. Испот ка́мена има ши́повка, то́ йзгле́да

овако, као кутија једна дугачка. Кад уватиш коње, ти палци тѣрају камен и мељу.

Фаркаждин 27. септембар 1948.

Заре Торачки, тада 62 год.

Нису радили толико

Нису радили толико, само метите. Кад има два ланца кукурџа и два жита, то су богати људи. Копали су мотикама, не плугом. Копали на члан, четири члана у дуж, у двесте фати. Кад дође десет сати дана, слушајте само, онак више левог и десног комшију: „Оди да седимо, имамо времена да копамо“. Нису водили политику никакву, фјурт у шалу. Порез су плаћали цванцик од ланца. Ако нема да исплати, онак ка дође кућна слава, лежи три дана у Перлез по казни. То му је била казна и порез је плаћен. Мој дѣда кољко пути мете у торбу цели лебац и понесе вино и сланине и слави у затвор. Па каже: „Криста им њиног, сат су нашли да ме тѣраду, ка трѣба да славим“. То се секиро и једио.

Онак су жѣнске млѣго родиле дѣце, да је било у једну нумеру десет-пѣтнајс дѣца и свѣ боси и трчу по снегу па се сѣгру и ниједан није добио бѣгиње ни јектику ни берклѣзу. Њина маѣи свѣкога јутра кад грѣје сѣбу пѣпије врућог вина двѣ-три литре.

Фаркаждин 27. септембар 1948.

Заре Торачки, тада 62 год.

Трѣћи Вркаждѣн

Ово нам је трѣћи Вркаждѣн ѡде насељен. Први је био у Чуруг на брѣду. Дрѣги је био на Маѣићов бѣрјак. То дође свѣ ѡвамо од Орловѣта. Сад су то виногради. Има и сад црѣпа. Одрѣња се брѣг од воде, вода удара љ брег, па се виѣи грѣбље, кѣсти од рѣку и од нѣгу, главе, ѣушке. Сад је ѡво трѣћи Вркаждѣн. Јѣ сам кѣпо бѣнар, шѣс ѣ по фѣти, ѣто га ту кот капије и нашѣ сам пѣрче рѣстова дрѣвета и онак сам ѡдно код Тѣше Кѣмлошког, ѡно врѣме је био чѣвек стѣрии, од осамдѣшѣз гѣдина, метите, и јѣ сам га пѣто ѡткуд дрѣво рѣстово шѣс ѣ по фѣти љ земљу. И ѡн је дошо и вѣли да је ѡде било мѣре пѣд нами и прѣво су Тѣрци бѣли ѡде насељени. Срѣби су Тѣрке ѣстерали нѣпоље и така је бѣла бѣрба да су препрѣчивали кѣла на прѣке сокаке да нѣ може нѣпријѣтељ доћи. Ми смо се толико смѣјали кад је ѡн прѣчо.

Фаркаждин 27. септембар 1948.

Заре Торачки, тада 62 год.

Ајдѣци

То ѣу вам прѣчати ја ѡпет: Пѣнчов знѣте како стѣји. То се звѣло кѣрдѣн. Идѣмо на Кѣрдѣн у Пѣнчов. Ондак су тѣ бѣли грѣниѣари. Наѣдѣл пот

Панчовом, тѹ су старѣ људи пострадали млѣги, бѣли убијени. Ђндак се назѣвали ајдѹци, није бѣло милиције, нек поједини људи су ишли дванајз дана и тѹ су дочекивали ајдѹке. Да ти је скѣно (с кола) жѣну, ако ѣмаш лѣпу жѣну, јел лѣпу кѣр и ѡдвѡ је, да је више ниѣад нѣ видиш. Јел ак ѣмаш нѡвѡца ѹзме и ѹбијѣ те. Кат пође ѡт куће јѣдан гѡзда, каже: „Ја идѣм а нѣ надам се да ѣ дођи кѹћи, јербо ако наѣђеду ајдѹци“. Жѣна вѣли: „Вѡлда нѣћеду.“ Чѡвек вѣли: „Нѣћеду, сѡмо ако дођем у Наѡдаљ, тѹ ако не ѹраду ништа, ѡндак ћу дѡбро прођи.“ Још на двѡ мѣста је бѣло ѡпасно. Кад се иде за Дебѣљачу, назѣва се мѣсто Козлѡвац. Тѹ је бѣо Кѡста ајдѹк, бѣо вѡђа од ајдѹка. Кѡста му се сѣмело. То су назѡвали Банађани Козлѡвац. Тѹ је бѣла бѡрба свѡког дана. Ђвек је бѣло по јѣдан по двојѣца нѣстаје. Онак су се рѣшили тако да су ѣстерали ајдѹке напоље и потѹкли. Нарѡд је ѣйпио и рѡстѣро ајдѹке. Онак су ѣмали ѡрѹжје ѡвако: набијѡнице пѹшке, кав сад ѡве јѡгерске пѹшке (што иму патрѡна), ѡдѡзгор се набијѡле, да су нѣки мѣћали и кукурѹзно зрно у пѹшку те су рѡстерали ајдѹке и тѡ су рѡдили на смѣну. Док ѡви пѹну, ѡви се бѡру тамо.

Трећо мѣсто ди се појѡвили ајдѹци Алѣј се звѡло, тѣм се вѡђи сѣмело Алѣкса, тако су назѡвали Алѣј. Умамо спѡменик на бѣчкѣрѣчки пѹт, од ѡна дѡба су мѣгли спѡменик. Мѣ Идвѡрци, Сакуљѡни, Врѡжѡдѣнци ѣмамо пѹт од Бѣчкѣреѡа. Бѡнат је ѡпѣт прѡвио ѹстанак, јѣбо вѡс је дѡзвѡлила ѣма да рѡстерѡду. Јѣбо ѡнак није бѣло кав данас, мѣсни ѡдбор, нег у Пѣрлѣз бѣла вѡјна вѡс. Она је помѡгла наѡроду, дѡла спрѣму, да рѡстерѡмо ајдѹке. Дѡста је погинуло ѹ ту бѡрбу.

Фарѡажѡин 27. сѣпѣмбар 1948.

Зѡре Тѡрачки, тада 62 год.

Бѡтѣне

Бѡтѣне су бѣле, ако си крѣвац. Кѡлко ти ѡдрѣду, тако да је јѣдан чѡвек пѣт шѣс пѹти дѡбѣво бѡтѣне и комѡѡнт у Пѣрлѣз се звѡо Сѹчѣк у ѡно вѣре, каже тѣм дѡтиѡним, што је дѡбѣво бѡтѣне пѣт шѣс пѹти: „Тѣ си вѣћ бѣо пѣт шѣс пѹти, сѡ ћѣш тѣ прѡви дѡбити бѡтѣне.“ Ђн му каже: „Гѡспѡдине, јѡ баш вѡлем што ћу прѡви, јел јѡ нѣ могу да глѣдим ка дрѹгѡга тѹку.“ Ђнак му је кѡзо: „Зѡто што нѣ мож да глѣдиш, зѡто ћѣш напѡслѣтку да дѡбијѣш. Мѡраш глѣдати.“ Кад је дѡшо рѣд на ѣѣга да га тѹку, каже: „Ђјт сад тѣ дођѣш на рѣд, кад се бѡиш бѡтѣна.“ Мѣту га и ѹдарѡду га. Сѹчѣк гѡспѡдин каже: „Кад се бѡиш, штѡ не дрѣчиш?“ А ѡн је вѣрно наѡтраг рѣч Сѹчѣку: „Кад јѡ дрѣкно, ѡндак тѣби дрѣкала крѡва у вѡвлију.“ „А тѣ си рѣко да се бѡиш, пѡдѡјте му јѡш двѡдѣст и пѣт.“ Такѣ је бѣо чѡвек јѡгунаст да није тѣо дрѣкати. Дѡбио пѣдѣсет, а ѡбѣћѡно двѡѣс пѣт, и није дрѣко.

Фарѡажѡин 27. сѣпѣмбар 1948.

Зѡре Тѡрачки, тада 62 год.

О по́сту

От по́клада до Бџића не мрси нико. Ко дође први дан Бџића, ондак се домаћица прва ђмрси, по́ндак ови дру́ги свѣ. Онак мрси́мо до Ћскршњог по́клада. По́сла по́стимо до Ћскрса. По́сла ѣма́мо петровски по́с и до Петрова дна́ се по́сти. Онак мрси́мо до ђви сад по́клада што до́ђу.

Бџит'ње по́кладе, Ћскршње по́кладе и петровске по́кладе.

Фаркаждин 27. септембар 1948.

За́ре То́рачки, тада 62 год.

Бџић, три да́на

Први дан Бџића није сме́ло сѹпе бити. Варѣник је био прво, по́сле до́ђе прженица за сѹпу. И то до́ђе четвртасто, само не се́ку кав сѹпу, нег ђбично кав ко́цке. Тај први дан ни́је ни́како ѣшо ко́мшија кот ко́мшије док н ѣза́ђу зве́зде с ве́чера. По́сла ђма ѣду јѣдан ко́ друго́г и че́ститаду Бџић и онак се весѣлу ста́лно три да́на док не биде да се сла́ма чѣсти на́поље. И кад ви́ду чо́вѣка сока́ком, ђни ви́чеду: „Ѣва́мо до́лази ко́д на́с!“ „Не могу, бра́те, ѣдем да́ље.“ „Ни́си мо́ј, не треба́ш ми ви́ше ни́кад ако не́ш сад да свр́неш. По́пи јѣну ча́шу вина.“ Мо́ро је сва́ки свр́нути, а не́ки за́седну па се́ду па пи́ју. ЈѢш ѣма ко́д на́с не́ки, Ба́бићови се зо́ву. Фа́милија Ба́бићови и Курја́чка, ме́тите. Ти за́јтра прѣ́прѣчу ла́нац преко сока́ка и мо́ра да свр́не сва́ки чо́век кои ѣде у по́ље да пи́је ра́кије. Са́т смо с ђтим го́тови.

Фаркаждин 27. септембар 1948.

За́ре То́рачки, тада 62 год.

Ни́је вла́с дозво́ља́вала

Ни се мо́гли ни́како де́лити бра́ћа. Ни́је вла́с дозво́ља́вала. По два́дез ду́ша било у јѣдну ку́ћу. И ђн за́повѣда: „Ти ѣди та́мо, а ти та́мо.“ Узби́ру јѣдног ђ два́десет да бѣде преко сви́ју. Ѣма ка́ко до́ђе ко́ с капи́ника д ѣште, ка́жеду му: „Уди пита́ј Жи́ву јал Па́ју“ (јел како му сѣме). Онак се ни́је мо́гло прѢдати јѣно јѹ́тро зе́мље, само фр́таљ, Ѣсам ла́наца. Кои Ѣће да прѢда, мош прѢдати са́мо Ѣсам ла́наца, ма́ње не. То је баш било це́ла ѣстина. Мо́ј де́да је при́чо да је Жи́ва Пу́ција прода́во Ѣсам ла́наца зе́мље за јѣну кр́мачу и Ѣсам праси́ца и ме́ров жи́та и мо́ј де́да ни́је те́о д ѹ́зме. Умо јѣднога сѣна и ѣмо до́ста за ѣ́геа и ни́ му тре́бало. Пита ђн Жи́ву: „Што́ прѢда́јеш“, а Жи́ва: „Не во́лем да ра́дим.“ Посла је Жи́ва прѢдо Ма́ксимовима за шѣс праси́ца и кр́мачу и ме́ров жи́та.

Фаркаждин 27. септембар 1948.

За́ре То́рачки, тада 62 год.

Де́лила се зе́мља

Де́лла се зе́мља у Врка́ждин. Јѣдан Би́ровљов, дома́ћин, и инжи́лѣр сѣди з а́стал и ру́ча у каф́ану. До́тични је зна́о да сви́ра у Ѣне Ѣгеде. Ка́же инжи́лѣр

њему: „Ајде сад кад рӯчам ѿмаш д изађеш напоље да ти додѣлим зѣмље.“ Он њему ништа није казо, ўзо своје ѿгедѣ и стао код инжилира. И свѣра и пѣва:

„Штѧ ѿ мѣни зѣмљице
Кад ја ѿмам ѿгедѣце.“

Инжилир му говори: „Треба да ѿмаш да живиш.“ „Како ви живите бр зѣмље, тако ѿ ѿ ја. Моја је школа ово, а ваша је школа то да дѣлите зѣмље. Ја сам више прѣгазио зѣмље него што сте ви одмерили.“

Фаркаждин 27. септембар 1948.
Зѧре Тѣрачки, тада 62 год.

Мој ѿтац кат се жѣнио

Даклем мој ѿтац кат се жѣнио, ѿтѣдне прекопѣта кот кѣмшије, ўзме рѣклу. Очѣ је и тѧј га послѣужио с ѧљинама, три дѧна, док није дово млѧду. Ондак свѣче њѣгове ѧљине па врати кѣмшини.

Фаркаждин 28. септембар 1948.
Дѧча Курјѧчки, тада 72 год.

Житница

То је бѣла житница, знѧте. Ондак нѣсу држали по тѧвану жѣто, нег ѣ те житнице. Ископу јѧму, па мѣту слѧме па упѧлу да се не ѿдрѧња. Пѣндак мѣту жѣто. Кад ѿе бѣо збѣг, Мацѧри су пѧлили жѣто, ди су нашли ѣ те житнице. У Перлез су посла двѣ гѣдине нашли ди се јѣш дѣми жѣто, јѣш се пѧри, а не гѣре. Ни се загѧсило.

Фаркаждин 29. септембар 1948.
Дрѧгољѣб Стѧнков, тада 73 год.

Трѧве

Вѣлике трѧве: зѣље, штѣр, по јѧрковима, вѣлика кѣприва, мртѧ кѣприва, сѣтна жѣжа. Лѣдинске трѧве: тѣпас, трѣсѣовац, слѣзовача, жѧбѧњѧк, мајкина душица, мѣкуша, пѣровина, зубача, бѣли слѣз, шѣвѧр, рѣгоз, штѧвољ, чѧљ, жѣтац. Крѣва бѧба, висѣ-бѧба, бѣжѣр, ѣубѣчица, лѧла, зѣмбул.

Зѣнзелѣн — по зѣмљи, а цѣвѣта плѧво.

Елемир, 14. март 1951. Група старѧца

Унцутѧрије Бѣгдѧна Рѧпоша

пмо сам стрица, гѣрога ѣ сѣло није бѣло ѣнцута. Бѣо ѣља, ѣљѣтина прѣве клѧсе. Бѣо бѣрбер и сѣмѣло му се Бѣгдан, а свѣ га зѧвали Рѧпош, бѣо рѧпав мѧло. „ѿво“, кажу, „рѧпави ѣде“. Па га дѣру, пѣтаду га да ѧним кѧже штѣгођ. Бѣо је ѣдекѧна и нѣки чѧ-Влѧда Глѧвѧш. Сѧм ѣн живѣио тѧко. Тѧј

ча-Влада шѣта се сокаком, а чѹо да надѹлази вѹда у Тису па пѣта јѣдног: „Чѹјем да је вѣлика вѹда“. Чѹвек му кѣже да вѣлика, ѹѣе д љзѣје љс Тисе. Утим ље наш стрѣц љљи кѹљи, па ље љ ѹн дѹљи на љѣгѣкана. А ѹнај прѹви вѣљ ѹчо. Дѹље стрѣц до ча-Влѣде па му кѣже: „Дѹбардѣн, гѹспѹд-не“. А ѹн: „Бѹк ти дѣѹ, Бѹгдане“. Па ље рѣљи: „Сѣ да ми стѣнеш да ми кѣжеш, гѹвору љѹди да је вѣлика Тѣса“. А стрѣц: „Њѣје, гѹспѹд-не, вѣлика Тѣса, мѣла је. Да је вѣлика, вѹдѣ би стѣла у љѹ, ѹвѣкѹ је мѣла, па вѹда мѹр да сѣ рѣзѣљје дѣљ бѣло“.

Нови Бечеј (Врањево), 12. август
1948. Слѣвко Јѹцковић, тада 68 год.

Вѣта печѣну рѣбу*

Јѣдарѣд пѣцали рѣбу. Кат су ѹчили да пѣцѣду, стрѣц кѣко ље да пѹдвѣли љѣгѹвом колѣги кѹи ље љљ са љљмекана да пѣца. Кѣже љѣгѹвој жѣни: „Испѣци јѣдну рѣбу па љеш ми мѣтити у тѹрбу“. Мѣте је у тѹрбу и ѹднѣсѣ је тѣмо нѣпоље дѣљ љѣду пѣцати, тѣмѹ на Тису. ѹндак кад је тѣмо мѣтѣ је на ѹдицу и бѣци је у Тису. Кѣже колѣги: „Дрѣги мѹј колѣга, јѣ печѣну рѣбу вѣтам“. „Иди дѹ врага, дѣљ ш вѣтат печѣну рѣбу у Тису“. „Сѣш вѣдит сѣмо кад ѹздрма плѹвац“. А ѹнај кѣже: „Бѹга т тѹѹга, мѹжѣ л тѹ бѣти.“ Колѣга пѹглѣдо на другу стрѣну, а стрѣц љстрже.

Пѹсле се тѹ тѣрало дѹго кѣко је Кѹста бѣрбер ѹвѣтио печѣну рѣбу у Тису.

Нови Бечеј (Врањево), 12. август
1948. Слѣвко Јѹцковић, тада 68 год.

Јѣ љу да те ѹграбим

Њшѹ сам прѹво и дѣвѣниѹ ш љѹме (а здрѣво сам је вѹло). Тѹ је бѣло на рѹгѣљ. Њскупу се мѣлѣж па дѣвѣниду на сѹкѣк. ѹна кѣже: „Њѣ да мѣне вѣва“, а јѣ: „Њљшта, јѣ д' да те ѹграбим. Сѹтра љѣду бѣт љѣки свѣтови кѹ црѣве и тѣ бѣди тѣмо.“ ѹна је бѣла Мѣлѣнкиља и јѣ нѣљем колѣгу Мѣлѣнчѣна и с љљмекана дѣвѣним: „Њѣљеш је кѹ црѣве и ѹдвѣшљеш је код зѣта мѹга.“ (Зѣт ми бѣѹ у Мѣлѣнци).

Јѣ нѣсам љшо да ме не пѹзну. Пѹсла сам ѹчо с кѹли у Мѣлѣнце и дѹвѹ је.

Нови Бечеј (Врањево), 12. август
1948. Слѣвко Јѹцковић, тада 68 год.

Чѣка-Ѓѹра Јѣкшић

Мѹј ѹтац и чѣка-Ѓѹра су прѣјѣтељи бѣли, дрѹгови. Њѣје бѣло дрѹге љнтѣлѣгѣнције у Црљу. Њ мѣ смо се дѹбро жѣвили, а и с ѹви дрѹги Јѣкшиљевѣма. Њмали су и ѹни дѣце, па смо бѣли зѣјѣдно.

* Књѣжѣвник Ѓѹко Стојѣчић нам је ставѣо на ѹвид књѣгу Тамѹ-ѹмо по Банѣту Дѣјана Бошљѣка, Зрѣњанин 1996, у кѹѹј је на стр. 30 љспрѣчан љстинѣти дѹгаљѣј, дѹдуше љешто дрѹкѣије.

Чика-Ђурин отац се звао Дина Јакшић и имао четири сина и једну кћер, кћи је најмлађа била. Један син му је био Милете Јакшића отац, звао се Јоца, други се звао Венијамин, опет је после посто свештеник, трећи се звао Марко, учитељ је био, Милутина Јакшића отац, четврти син. Макса Јакшић је после био у Њошу свештеник.

Чика-Ђура је учио сликарску академију па му је требало новаца за маљање (онда је ишо новац у форинте). А отац Ђурин, почим је био сиром, четири сина школово, није имао трешка доста, није могао да му да. Па је Ђура долазио код мог оца и он му је давао.

Једанпут је Ђура почео да слика Книћанина. Кад је била слика готова, каже он његовом оцу (он је звао оца та́та): „Хајте, та́то, да видите, готов је Книћанин.“ Ондак је открио платно, а лепа слика била велика у природној величини. Ал отац каже: „Отку то Книћанин, не личи то на њега!“ А Ђура: „Па валда га ја већма познајем, ја сам био у његову чету.“ И каже овај реч, онај реч, доста да отац њега ћуши. А он ћуши оца на́траг. Кад га е ћушио, а отац ви́че: „Напоље, напоље, напоље!“ — и истера га. Онда Ђура дође код мог оца и каже шта е било, да се решио да иде у Србију. А мој отац каже: „Како си смео оца ћушити?“ И предложи да иду оба два да молу оца за опроштење (као и мој отац и чика-Ђура). А Ђура (и он је страшно био твдоглав, јогунаст): „Нећу да га молим. Ма колико ти да ми говориш, ја нећу да молим.“ Отац га пита: „Куда знаш ићи?“ — и Ђура каже: „Идем у Србију. Зато сам ко тебе дошао да ми даш новаца, а ја ћу да ти оставим Книћанина.“

Отац му да још десет форинти. Сутра дан донесе Ђура Книћанина код оца и ту нама́ла: „Кот Србијанца.“ Ту се опросту и Ђура оде.

Е, после је Ђурин отац ўзо мрзост на мог оца. Да он није био дао чика-Ђури, не би Ђура могао ићи, не б' имао трешка. Кад је очо мој отац у цркву да ўзме на́вору, а он неће да му да на́вору, каже: „Ниси заслужио.“ Отац изишо пред цркву и каже: „Ја ћу га ту́жити владики.“ Сутра дан дођеду Ђурина два брата, Венијамин и Јоца, да га молу да то не чини. „Стар је отац, кажу, „и то му може бити срамота и смрт.“ И тако се ма́но мој отац.

Ђура се у Србију оженио. У једно село код Београда био један учитељ (Ђура је тамо био на ста́ну), па је имао кћер и звала се Ти́на. И ова́мо, она́мо, па се њи двоје ўзму, па нит он има штòгод, нит она штòгод. Пише он моим оцу да се оженио и моли га да му пошље нешто новаца, јако су сироти били. Каже: „Знаш како смо сироти? Покривамо се с једним старим јорганом, већ је сав испра́н, ва́та испала. Па ја вучем ва́ту на једну страну себи да имам да се утријем и она вуче њози дру́гу цомбу ва́те.“ И та́та му пошље нова́ца.

Онда кад дође опет у нўжди, он опет пише: „Пошљи ми.“ А његови, отац и браћа му нису никад ништа послали.

И то ћ да вам кажем: Ђура је здраво пио, страшно је волао да пије. Кад је у највећој бе́ди, најгоре се опије. Једанпут Ђура заспо у парку у Београду на клупи. Нађеду га стражари, почну га грдити да устане. А он неће: „Ја сам Ђура Јакшић, нећ да устанем!“ И тако су га здраво излёмали и тако је после био болестан да је добио туберкулу. У то доба већ има деце, сина и две

кћери. Једни кажеду да је имо још једнок сина, Милана, био најстарији, ал је био бравар па су се они стидили да кажу да је брат њин. (За њега је мој та́та од други чўо). Кад је Ђура добио туберкулу (а имали су сам једну чашу у кућу па су пили свй из исте чаше), добију и деца туберкулу. После кад је Ђура ўмро, онда су студенти скўпили припомоћ, и тако се издржавала фамелија. По нџвинама се причало за његову смрт и браћама то није мило било па кат су деца била шеснај-седамнајз гџдина, они позову њи да дођеду код њи са матером. И ту сам ја његове кћери вїдила. Тако су лепе биле да ја н ўмем да вам кажем. Једна је била потпуно црномањаста, а дрўга имала црну кџсу и црне ѓбрве, а граџорасте ѓчи. А ма́ти њина била ко не́ка Цйганка, тако је црна била. А лепе црте имала. Била повџзана србијански, имала шамију, тако су казали то онда.

После не́колико гџдина откако су ѓтишли ода́вде, једна се кћи ўда за Воислава Ђилића пџсника, а млађа добије туберкулу и она па ўмре. Ђ, ја до́гле знам.

И то ми је та́та причо: Ђура био чўдне на́рави. Тако је био стидљив од жџнски. До́ста да једанпут на Цвџти (мўшки на Цвџти донџсу с јўтрџња врбе коју жџнску поштују), кат су ишли с јўтрџња та́та вїди да Ђура иде с врбом па ка́же мојој ма́тери: „Иде Ђура с врбом.“ Ма́ма че́ка, че́ка, не́ма Ђуре до по́дне. Он се пу́том осрамѓтио (= застидео) и вратио. А ѓтац ка́же: „Ти знаж Ђуру, шта ћеш.“

До́ста да је до́шо Ђура после по́дне. Кад је ўшо уну́тра ѓтац га послужи́во са ви́ном. А ма́ти пита: „Дй е моа врба?“ А Ђура сам испио чашу и ка́же: „Нали дрўгу!“ — па је и ту испио. И онда ка́же: „Манте ме.“ Сам толико је ка́зо.

Генџрал је ѓсто код нас, ѓн је био у генџралском оде́лу мо́лован у при́родној величини. Четрнāјсте гџдине ўдарио ра́т. Сџстра мо́ја била већ у пензи́и, имала рџуму, ле́жала у кревџту. Ў тим ўдарио ра́т. Мйлета Јакшић већ ондак пџсник био.

„Гтац, Мйлету одвџли жандари!“ Та́та онда ка́же: „Ђј, наѓпако, склѓни Книћанина.“ Сџстрица Дра́га ка́же: „Ўви га у ро́лну.“

Српска Црња, 4. јун 1950. Ка́та
Гавриловић (из фами́лије сеоске,
али не и земљорадничке) тада 79 год.

Разбој

Имамо ми тај разбој. Ђма: стра́нице, то је прво, онда врати́ла, у брѓо се ѓснује, провўче се, има нйте, за нйте су подножници, до́ле што се ве́же за нйте, што се нѓгама ... Ђма чўнак', што се тка́, саш чўнком се тка́. Ђма сўка́лка што се це́ви... Има вйто, мото́вило, то се мо́та канура. Ђма једна колѓника и један ма́ли то́чак, с ѓтим се тка́.

Основа се намòта на врати́ла, òнда се ўводи у нїте, òнда у бр̀до, òнда се пòвѣже за др̀уго врати́ло. Òнда се тò пòвѣже óдена, òдуд. Што се подà-ткїва, тò се зòве пòучица.

Башаид, 13. март 1972. Невїнка
Гáврић, рођ. 1911. год.

Кòнштàк је гр̀ба, кàжу, дòђе од ўдàрца

У нàшим сока́ку нòсила је дèте перóшке, мету́ла је ту нà раме (нòсила нà раме дèте, а нòге нàпред). Дèте је ва́гнуло на ле́ђа (кàко се дèте тр̀гло), па је пàло дèте на ле́ђа, а тà пàла што је нòсила, само њòзи нїје бїло нїшта, а дèтету је изра́стио кòнштàк.

Башаид, 13. март 1972. Невїнка
Гáврић, рођ. 1911. год.

Бїле вїле ў шта́лу

Кат сам јà бїо мòмак, їмо сам јà ортáка јèдног. Тў је бїо кòмшија па је обе́о да ће он при́правити куку́рўза, као мòмци да ће он ўкрасти, па ћемо їмати да пї́јемо. Пр́во вèче сàкријò се, па кàже нїсмо бїли. Већ дòђе мòј ортáк, већ др̀уго вèче, а он òпет нїје тў. Мòј ортáк ўзме грї́ву па лèпо оплèте о т́ри стру́ке кàо што су се дèвòјке оплèтивале прè. У пòмрчину. Мòј òтац је бїо кнèз, а њèгов їсти òтац је бїо рèндїр (= полицајац, мађ. *rendőr*). Одвèде цèлу òпштину у њèгову кòшару кàко су бїле вїле код њèга ў шта́лу да вї-дїду. Кат су лўди òчили, тàкò је, код њèга бїле вїле.

Мòј òтац дòђе кў́ћи и кàже: — „Кот Кàдача бїле вїле ў шта́лу.“ А јà се нàсмїјò.

— „Па штò се тї смїјеш?“

— „Јà и Ћўрица смо бїли!“

— „Је л тò ствàрно тàко?“

Реко „Јèсте.“

— „Је л се тї шàлиш?“

Тàко он на мèне злò.

— „Па кàко сте вї тò мòгли оплèсти?“

— „Па тàко лèпо. Òн је тàко òпло.“

Ў тим дòђе Ћўрица, їсти тàј што је плèо:

— „Ајдèмо сàд прикò бàшће, да вїдимо кàко је он òпло.“

Кат смо мї òчили, а он баш с кòмшијом дивàни:

— „Вїди, имà л тè жèнске кòја би тàко оплèла?“

— „Ёво, дèцо, вїте, кàже, да су вїле!“

А ми не смемо да кажемо, како да га срамотимо, кад је он целој општини казо. Нисмо тели га срамотити, и ми смо фалили. И тако је остало да су код Кадача биле виле.

Падеј, 21. октобар 1950. старац чије
име није забележено

Шапац

Скуп се њи пѣт шѣст, пѣнда шапу, пѣнда бѣжу и ми вѣтамо. Двоје бѣжу. Јѣдно стѣне па таши, па и ѣнда вѣта. Ђоколо око мѣне бѣжу, а ја трчим па и вѣтам. Кѣјег уѣатимо, тај бѣдне шапац.

Српски Крстур, 5. август 1948.
Милѣска Брѣак, тада 66 год.

Дошо мѣмак

Дошо мѣмак љвече, па лѣпо испод рѣке, па ѣјд прикѣ бѣшѣ. Није то тако одјѣдѣред, договѣрили смо се. Мѣји рѣдитѣљи и јѣсу и нѣсу знѣли. Знѣли су ал нѣсу знѣли тѣчно, а њѣгови су знѣли. Ђндак је тако бѣло: ако мѣмак нѣма осѣмнѣст гѣдина, нѣ мож да се вѣнча, док нѣ дѣје из војске. Прво идѣмо у ѣпштину, пѣнда идѣмо у цркву.

Српски Крстур 5. август 1948.
Милѣска Брѣак, тада 66 год.

Дѣвѣјка ѣпаше ѣгрѣч

Ўватимо се. Ја њѣму мѣтем рѣке на рѣме. А ја сам ѣмала ѣгрѣч. Тѣ је бѣло кѣпѣвно, шарѣно, оплетѣно. То се ѣпасѣвало, кад дѣвѣјка ѣђ' да ѣгра, ѣнда ѣпаше. Мѣтѣмо мѣрамицу, да нѣ прѣла ѣљину. Кѣје су бѣле бѣгѣте, нѣсиле су свѣле. Нѣсила сам дѣкате и тѣке братѣвѣве.

Српски Крстур 5. август 1948.
Милѣска Брѣак, тада 66 год.

Ўвече по рѣгѣви

Ўвече на сѣкак, по рѣгѣви, ди је кѣћа нѣ рѣгал, ту се ѣскупу дѣвѣјке и мѣмци. Ту пѣву и свѣру. Сѣѣка дѣвѣјка ѣма мѣмка, пѣнда дѣчека њѣног мѣмка. Сѣдѣду, разгѣвѣраду се, ѣгрѣмо и пѣвѣмо. И дѣнас тѣ пѣвѣду. Бѣло је:

Ќј дѣвѣјко, ѣј, прѣми пѣздрав мѣј.

Сѣд нѣ знам ни ја дѣље. Тѣ што ви ѣгрѣте тѣмо и ѣмо, то смо мѣ звѣли сѣљѣчица. Пѣнда смо ѣграли маѣѣрца. Прво српско кѣло, мѣло и вѣлико. Тако су звѣли ѣгру: дѣбан. Уграло се пѣ двоје. Вѣко се скѣкало. Дѣѣред, трѣред нѣгама, па тек цѣуне, пѣндак скѣчи. Он стѣи, а ја ѣграм. Ўѣатимо, па се зѣкрѣнемо и ѣн и ја. Ђнда нѣсу љвече ѣшле дѣвѣјке. Тѣ је здраво рѣтко бѣло,

Ћвече није слободно било да девојке иду на сòкàк. Кад су свèци били су и бáлови, чèтир пèт рèди. После вèчере се излазило нà рогàљ. Ѐпàк је мòго мòмак да пòљуби девојку. Кад се врàћу са рòгља, зàгрли па пòљуби. Дàнас је девојка више на сòкàк него кўћи.

Српски Крстур 5. август 1948.
Милèска Брзàк, тада 66 год.

Бàдњи дàн

На бàдњи дàн унесèмо слàму кад је вèчера већ гòтова и мètèмо слàму н àстàл и пòкријемо и мètèмо по зèмљи дèбело, дèца вòлèду. Слàме под àстàл, ўздице, àмове и бйч, кòшàрку сас плèвом и тў бàцимо лўске од òра и кòштице от шљйва. Ѐндак вèчерàмо шљйве. Прво и прво пàсўл, пòндак сўва тèста и òндак шљйве на пòслетку. Кад ўносйду слàму, òнда дèца чèститу бàдње вèче и кàжу: „Добро вèче, чèститàмо бàдње вèче.“ Дòмàћин пйта: „Штa нòсите?“ Дèца кàжу: „Здрàвље и весèље.“ Кад гòђ дòмàћин бàци жйто, дèца рèђају: „Нòсймо пйлићa, гўшчићa, јàгaњàцa, прàсàцa, телàди, ждрèбàди“. Тò је тàко по нàшим òбичàју. Тò је ўнос бòжићa. После вèчере мètè старèшина òре на свa чèтир òшкa àстàла, прикрсти. Ѐндак бàца дèци. Дèца грàбйду. Кад бàца, кàже: „У йме òца и сйна и свèтогa дўка, àмин.“

Српски Крстур 5. август 1948. Сòка
..., тада 83 год.

Дòдоле

Тò су дòдоле. Ѐправў се дèца, кукўту, нèку трàву, па нàвèжеду окò њй и њй сèдам — òсам се скўпйду па идèду па пèвàду. Кòд нàс па код дрўгòг па ко трèћòг рèдòм. Штà рàдйду. Кò им дà јàје, кò дйнàр, кò слàнине. Дòдоле пèву: пàдa кйша нà дòдолу, пàдa кйша.

Српски Крстур 5. август 1948. Сòка
..., тада 83 год.

Колàчи

Мèсило се пòсни колàчи и прво и прво здрàвље, пòнда вèлики кòлàч, òнда ў тај кòлàч пòјас мètèмо, па бòсиљак, òре на срèди, јèдно òре на срèди, а чèтир шљйве нў стрàну, йз околa. То дòђе прикршћено. Тў ди је тò òре, тў свèћa дòђе. Мòј је òтац дрўги дàн рèзо кòлàч. Прирежè се пò пола. Ѐтац мòј га приреже. Још га држу јел брàт и сèстра јел двè сèстре. То кад мètу на пèшкйр, ту вйна сйпу. Ја пòпијем из вàшòг колàча стрàне, а ви мòје. Ѐнда се пòљубимо. Ѐнда нас òтац чàсти, дà нам нòвацa, дà двàдèст крàјцàра, јел ти крўну.

Брàшно зàмèсимо, òсолймо вòду и зàмèсимо ко òбично, кат прàвймо гйбаницу. Ѐнда рàстèгнемо, пòнда се сўши. Пòнда грòжђa сўва, и шèћер и òраси. На срèди мètèмо дèсет крàјцàра. Кат кўпујè се, òнда срèће рàди иш

чeснице се дa. Штa бiлo да се кyпи, јел ти прaсe, јел ти тeлe, тo се дa срeћe рaди.

Српски Крстур 6. август 1948.
Дрaгинa Бeчeјска-Приборoвa, тaдa
53 год.

Зa ким гoрeш

Пeтнaјст дeвoјaкa, тoлико и мoмaкa, двa свирaчa, јeдaн у oрмaникe, јeдaн у фрyли плaтиду тoј жeни пo дeсeт крaјцaрa сви, јeднa кyћa у крaј ди cy yтринe, слaтинe. Пo јeдaн кукyруз oднeсу мaли, свaкa дeвoјкa у јeдaн сaт послa пoднe. Јeдaн мoмaк ймa кoрбaч o дeсeт кaйшb. Питy зa ким гoрeш. Шйбaду дeвoјкe пo лeћимa. Oндa oнa бeжи зa врaтa и oндa oнa кaжe зa ким oнa гoрe, зa кoим мoмкoм. A тaј стoи с oтим кoрбaчoм и пoљyбy сe и дeвoјкa пoбeгнe, a мoмaк oстaнe зa врaтa. Сaд oн зa дрyгoм дeвoјкoм. Тo трaјe oд јeднoг сaтa дo чeтир. Сви сb изрeђaду и изљyбидy сa свoи дeвoјкaмa. Oндa сe сви сйгрaду шaпцa и свйру и йгry. Свйру у oрмaникe и фрyлe. Ётo сaд, рaнo. Joш дeвoјчe дрeши кeцeљy и сeднe нa трaвy с њeним мoмкoм. Тo јe кoкaлo билo. Ётo, тo јe сaд крaј. У шeс сaти йду кyћи.

Српски Крстур 7. август 1948.
Ђурђинa Шeћeрoв, тaдa 63 год.

Пoгрoб

Пoгрoб, тo јe дрyги дaн кaд идeду нa пoгрoб мy, нoсу зaдyжбину. Нoсу тeстa мaлo, виaнa, рaкијe дa гa пpилийeду. Плaчeду рoдитeли и мaјкa мy, oндa дeцa тo пpикo грoбa дaјeду. Кaкo сe тo рaздeли, oмa сe врaтy кyћи.

Српски Крстур 8. август 1948.
Тoшa Тaнaцкoв, тaдa 63 год.

Вршaљ

Вршило сe с кoњи. Урaни сe у јeдaн сaт нoћoм. Пoндaк сe тo бaцa и нaсaђивa нa гyвнo. Вршaљ сe прaви. Дрeшy сe снoпoви и oндaк кoњи гaзy. Испрaви сe yпрaвo влaћe и oндa кoњи гaзy дoк нe yгaзидy. Пoндa сe тo пpиврe. Тpирeд сe пpиврe, пa сe скинe слaмa дoлe, oндa кoњи гaзy oнo житo ис кoшулицe. Тo сe зoвe: зpнo сe гpyвa дa йзийe ис кoшулицe. Пoндa сe згрe пa сe вијe ис пpвe плeвe. Oндa пoнoвo из дрyгe плeвe, тy гa yвaти и јeдaнeс сaти yвeчe.

Зpнo сe чисти oт плeвe сa рeшeтoм. Йстo јe тaкo кaо тргoвaчкo, сaмo јe дрвeнo и вeћe. Јeдни сйпaду у рeшeтo, a јeдaн oкрeћe, a јeдaн извлaчи, a дрyги сaсипaду.

Пpикинe сe кaд јe рyчaк, тoлико сaмo кoлкo чoвeк јe. Кaт кйшa yвaти вршaљ, нoси зpнo чaк нa сoкaк. Кaд вйду дa ћe кйшa yдaрити, тyру житo нa

грѣмилу и пѣкријѣ се слѣмом. Кад јака кйша ўвѣти, ђнда двѣ дѣна трѣба сўшѣти вршѣљ.

Дѣвет коња, ђни мож да овршу седамдѣсет крста, двѣред насѣђиву. Нѣ мож ујѣданпут. Нѣма тѣлико вѣлико гўвно у Ђалу.

Ђала 10. август 1948. Мйлан Бѣјић,
тада 68 год.

Дѣвѣјка ђнда ўскочи

Дѣвѣјка йма вѣљу, и йма мѣмак. Йма таки случајѣва: дѣвѣјка йма вѣљу, а старии нѣ ду. Ђна ђнд ўскочи. Мѣмак нѣ одвѣде. То је бйло кад ўграбйду, тѣ нѣма кадѣ ћемо: нѣке дањом, нѣке ўвече. Мѣмак дѣлази с нѣговим ортаком. Нѣни рѣдитељи нѣ зну, да знаду ђни би нѣ затвѣрили. Пѣшљѣду је ў гости.

Ђала 10. август 1948. Мйлан Бѣјић,
тада 68 год.

РЕГИСТАР РЕЧИ

У немогућности да се унесу све речи наведене у раду, унете су само оне које из неког разлога заслужују посебну пажњу. Те су лексеме по правилу својене на одреднички облик (номинатив једине код именица, номинатив једине мушког рода код придева, инфинитив код глагола). Остали парадигматски облици навођени су само тамо где се знатније разликују од одредничке форме. Облици који показују ситнија гласовна одступања најчешће нису посебно навођени, већ су сврставани под заједничку одредницу.

Бројеви у овом регистру односе се на параграфе („тачке“), а не на стране у књизи.

А а 954 абација 267 авлија 230, 978, 1071 авлински 554 авто 173, 388 агар 325 ада 1071 ај 9, 774 ајат 228, 241 ајгир 3, 249 ајде 184, 249, 609, 1015 ајдук 249 ајзибан 764 ајзибански 503 ајзлибан 1073 ајка 249 ајт 188, 341 ајчар 249, 1055 а камоли 1067 ако 178, 186, 1064 аков 1072 Аксентија 372, 1068/178 ала 183, 188, 774 алас 249, 1046, 1072	алат 1071 алва 249 алгера 327 алектрика 136 али 177, 185, 188, 1052 алов 930 алтар 145 аљина 249 ам 249 амишан 207, 249 амо 751 а нектоли 1067 анђо 154 Ансика 271 анта 1072 апатека 145 апсолутни 7, 295 апсолутно 295 ар 355 арамбаша 249, 440 Аранга 30, 339 Аранђел 250 Аранђо 154, 250 арбајтер 1058	Арват 42, 121, 249, 363, 966 арвацко 44, 310 аргела 69, 136, 1049, 1068/51, 1071 Аркадија 372 аркимандрит 259 арлукати 2, 44, 152, 163, 1051 арманика 145, 441 армуникаш 148, 249 арпацки 267 Арсика 439 артија 249 аснирати 731 аснити 249 астал 3, 124а, 175, 767, 1072 атар 249 Атови 249 атреса 1062 аугуст 173 аустрински 554 ауто 163 афто 173, 265, 388

афтобус 173, 265
 ах 251, 774
 ашов 1072

Б

баба 14, 45, 183, 188,
 436, 446, 496
 бабароке 339
 Бабин буцак 503
 бабуљица 149
 бавити се 906
 баграч 1056
 багремље 3
 багрена 337
 багрење 412, 413, 1101,
 1107
 бадава 77в
 бадњак 291
 Бадњи 14, 291, 501, 535,
 551
 бајаги 772в
 бакар 378
 бакћати се 258, 673
 балав 936
 балван 124а
 Банаћан 370, 1068/175
 банацки 310
 банка 437, 795
 бара 933
 барам 772в
 барем 136, 772в, 775
 барити 504
 бата 446
 баца 14, 436
 бацати 174
 Бацка 439
 бацикла 137
 бачен 1086
 Бачка 450
 баш 11, 772в
 Башаидац 347
 башаицки 310, 504
 башка 772в
 башта 17, 301, 842, 1071,
 1093/33
 баштица 301
 башта 17, 301, 1093/33
 бденије 202, 277, 925

бегати 12, 181, 190, 193,
 685, 734, 989,
 1041, 1068/309,
 1094/92
 Бегеј 504, 507, 895, 933,
 1046
 бегенисати 1003, 1071
 бедем 337
 беж (прил.) 544
 бекати 685, 1108
 без 809
 безаконије 202
 безобразно 195
 бекрија 439, 1071
 беле (виле) 309, 858, 938,
 1105
 белега 106
 беленсуке 271
 бело 922
 бео 67, 503, 504, 537,
 924, 930, 931, 932,
 934, 936, 940
 Београд 106
 Београђан 370
 Беодра 16, 17, 155
 Беодран 370
 беочуг 106
 бербер 370
 бербеч 207
 берем 1081
 бесан 536, 931, 941
 Бесни Вок 933
 Бесни Фок 263, 933
 бесно (прил.) 772
 бестрага 772б
 бећар 1072
 Беци 70, 375, 1107
 бецикла 137
 бецикли 143
 Бечеј 504
 Бечкерек 507
 Бечкеречан 370
 беше 595, 959, 960,
 1068/268, 1068/416
 бештеловати 730
 би 177, 185, 188, 250,
 611, 992, 993,
 1011, 1037, 1042,
 1044

библински 3, 554
 бивол 124а
 бидем 184, 193, 303, 722,
 950, 953, 1068/272,
 1068/333
 бијаше 107, 595, 960
 бикарница 3, 967
 Бикиш 16
 бириц 125, 336, 1100
 биров 1072
 Бировљов 239, 545
 бирош 66, 1072
 бирт 16, 289, 336, 933,
 1038, 1073,
 1094/10, 1102
 бири 16, 125, 289, 336,
 784, 1102
 битанга 1072
 битанжити се 726
 битанцити се 267
 бити 2, 96, 233, 499, 791,
 826, 865, 920, 921,
 963, 964, 968, 973,
 977, 979, 980, 992,
 1050, 1068/366
 бифе 33
 бицигла 30
 бицикли 7
 бичад 1034
 биче 455
 благдашњи 551
 благи дан 367, 515
 благо (прил.) 772, 931
 Благоја 372, 1068/177
 блејити 718
 ближе 857
 близнад 457
 близо 1496, 764, 857,
 1044, 1051, 1058,
 1068/62, 1068/358
 Бог 866, 911, 975, 985,
 979, 991, 1068/7
 богат 906
 богзна 314
 богме 772в
 богојављенски 290
 Богојављење 239
 Боград 155, 974, 1068/70
 божество 202

- божији 552, 1093/65
 божити 299
 Божић 1105
 божићни 309
 бојати се 720
 Бокала 7
 боконце 134
 боктерница 854
 болест 286, 454, 781, 979
 болестан 549, 941,
 1068/244
 болети 700, 703, 1013,
 1068/322
 боља (им.) 931
 бољи 502, 504, 509, 537
 бомбона 930
 боме 773в
 бое 941
 бoстанџија 267
 Богош 17
 Боцар 465
 бражни 551
 браон 153, 544, 1073
 брат 436, 442
 брати 878
 братов 546
 братовљев 239, 545
 браћа 442, 1030, 1068/209
 браца 436, 439, 446, 774
 брашно 930
 брбужак/брбушак 123,
 194, 201, 338, 358,
 1068/90
 брдило 1056
 брег 933
 брежији 542
 брежњији 542
 брез 321, 330, 809,
 1068/157
 брезобраман 809, 945
 брезобрашук 194
 брезюковни 545
 бренијиш 376
 бреновати 1027
 брест 284, 285, 286, 412
 брже 772
 брз 941
 брю 772
 брига 847, 863
 бригада 1020
 бријати 658, 734, 1111
 бринути се 1003
 бриса 336, 890, 920,
 1041, 1044,
 1068/161
 бристар 330
 брколоза 197
 бројати 720, 721, 1068/331
 бронза 271, 268
 брујити 718
 брук 'брук' 260
 бубашчица 16, 17, 934,
 1075
 бубањ 313, 351
 бубрег 141, 194
 бува 256, 436
 бугњевци 313, 364, 1105
 буд 1066
 будем 607, 721, 722, 953,
 1066, 1068/333,
 1068/412
 будишти 310, 772в
 буза 16, 270, 1068/121,
 1074
 Бузејкини 272
 бузење 270
 бусова 126, 273, 277,
 437, 1093/17
 бунар 933, 1071
 бураг 979
 бурал 1055
 буре 455, 456, 457, 1071
 бућнути 309
 буц 349, 388
 буцов 363
 буцак 267, 756, 1069,
 1071
- В**
- Вавеленије 202
 вагон 364
 вагда 741
 вагдан 769
 ванетина 202
 вај 16, 180
 вајат 42
 вако 181, 191, 771,
 1093/24
 вапа 303, 773, 1068/359
 вагда 203, 291, 773,
 1068/134, 1068/359
 валов 1054
 валвати 21
 вам 845
 вама 915
 вамо 191, 749
 ван 810
 вангли 376, 1073
 вангло 453
 варбаги 266
 варило 925
 варјача 1008
 варка 266, 1072
 Варкаждиш 266
 варница 1075
 вирош 1072
 вискрес 202
 вискреније 202
 ватати 262, 692, 969,
 1068/115
 ватра 1075
 ватренка 44
 вапш 117, 455, 502, 506,
 507, 515, 916,
 1094/15, 1099
 вапшар 1072
 вапшка 437
 ведар 941
 ведра 425, 1093/48
 ведрица 110, 1094/12,
 1109
 ведро 406, 407, 425, 772,
 1029, 1093/48
 веживати 681
 вејати 878, 913, 1098,
 1108
 Вела 439
 Велемир 143
 Велемиров 503
 велик 503, 509, 920, 922,
 924, 925, 926, 927,
 928, 931, 933, 936,
 938, 941,
 1068/247, 1069,
 1078
 велико 769, 925, 1008,
 1068/353

Вема 266
 венчавати 667, 1106
 венчани 619, 1000
 венчаница 777
 Вењ 266
 вења 1072
 Вењац 266
 вењски 266
 вероватно 4
 веронаука 196
 вертеп 202
 весо 154, 535, 536
 ветар 16
 ветер 129, 371, 1094/18
 ветрењача 16, 890
 ветриор 42, 143, 229,
 233, 324
 већ 14, 744
 већем 744, 775
 већер 1100
 већи 502, 509, 514, 537
 већином 7726, 1020
 већма 132, 772в
 вече 420
 вечерас 737
 вечераске 775
 вечераскена 737, 775
 веџба 69, 268, 1068/119
 веш 1073
 вешала 413а
 вешт 284, 286а
 вештица 1011
 ви 469, 917, 1014
 видити 9, 107, 193, 975,
 979, 982, 996, 997,
 1042, 1054,
 1068/27, 1068/85
 Видовдан 530, 504, 509
 видра 437
 видрица 110, 1094/12,
 1100, 1109, 1113
 виђавати 1011
 визитирати 731
 вијати 110, 878, 1094/11
 вијор 255
 вила 743, 781, 791, 968,
 975, 979, 1063,
 1105
 виле 16, 441

виноград 355
 виноградски 503, 504
 виока 26в
 вирчафтовати 730
 високо (прил.) 772
 вито 152, 399
 витриор 324
 виш 342, 1041
 више 184, 769
 вишље 772
 вишљи 501, 539, 1068/240
 вјерују 111, 202
 Вла 250, 354, 356, 359,
 380, 1008, 1068/170
 владати 906
 владика 439
 Влаина 2, 172, 250, 255,
 325, 1068/155
 Влајна 172, 255, 299
 Влаовић 250
 власт 294, 455, 1020
 влат 412
 влаће 794
 влаш 941
 влашки 18
 Влаштићи 300
 Влашчићи 300, 392, 411,
 1093/32
 во 45, 158, 905, 1029
 вода 931
 воде (прил.) 748,
 водена 748, 775
 воденица 196
 водолав 7726
 возати се 878
 воздух 202, 251, 1041
 војник 362
 војска 1019, 1020
 вок 266, 1072
 волети 9, 593, 700, 703,
 734, 928, 945,
 1037, 1068/322
 волија 444
 волијем 3, 39, 542, 705,
 966
 Волови (звезде) 806
 волујарка 44
 волујски 555
 воља 16, 855, 915

вољујски 3, 231, 324,
 325, 330, 1068/99
 воспитати 202
 воћњак 309
 вр 250, 255, 384, 810
 врабац 35
 враг 947, 975, 991
 врана (им.) 931
 Врањево 17, 415
 врањији 501, 1008
 Врањово 545, 1040
 врата 401, 403, 404,
 413а, 514, 1069,
 1082
 вратити се 761, 953
 вратоца 153
 врача 915
 враџбине 268
 вредан 941
 време 859
 врео 154, 709
 врискати 719
 врिति 585, 709, 1068/325
 вршко 266, 772
 врштити 1068/330
 врнути 110, 603
 врнути се 761, 915, 946,
 989
 врста 437
 вртенар 'ветеринар' 194,
 328
 вртено 123, 139
 Вртоломије 195
 врћи 119, 250, 636, 878,
 905, 913, 1032,
 1094/73, 1108
 врућ 501, 502, 504, 509,
 941
 вршај 16, 38, 338, 1093/43
 вршаљ 338, 1094/43
 вршаћи 195
 вршити 636, 734, 878,
 905, 913, 1094/73,
 1108
 Врштани 300
 вуда 750
 вунта 26в
 вући 640, 642

- Г
га 175, 804, 1011, 1012,
1014, 1015, 1018
гадан 538
гадити 1011
газда 436, 439, 1024,
1025, 1028,
1068/33, 1072
газдачки 555, 1065
газдији 542, 1068/241
газдин 44
гајде 441
гајдин 866
галикати 44, 146, 337, 683
гаљикав 337
гамад 457
гарав 938
гатњик 299
гаће 441, 930
гвожђе 401, 402, 403, 406
гвоздењак 1056
генција 191
гепес 34
Геца 772, 1036
глава 842
главан 559
главно 772
гладан 930
гле 774
гледање 1002
гледати 230, 684, 734,
1068/308, 1080,
1085
гледеће 616
глето 302, 416
Глигорови 325
глиста 293
глођати 673, 1068/300
глув 256
глупав 536, 537, 556,
936, 1066
гљиста 293
гњездо 1105
гњиван 107, 293, 1068/30,
1068/136
гњиздо 107, 293, 401,
407, 455, 777,
1008, 1068/30,
- 1068/136, 1069,
1121
говеда 426, 926, 1068/198
говеђи 501, 504, 552
говор 915
год 4, 76, 112, 498,
1094/14, 1102, 1108
година 193, 438, 515,
781, 826, 858, 865,
889, 930, 934,
1029, 1068/372,
1068/387
годишње 772
годишњи 502
гођ 4, 76, 112, 498,
1094/14, 1102,
1108, 1127
гозбеница 76, 781
голикати 146, 337, 683
голупчији 501, 552
гомила 330, 1069,
1094/38, 1108
гомилица 1002
горак 539
горе 106, 184, 760, 777,
1006, 1068/350,
1068/431, 1080,
1116
горека 775
горекана 775
горена 775
горети 700, 703, 866, 898,
1068/322
гори 502, 537
горије (прил.) 767
горњи 502
господ 346, 979
господа 436, 445
господин 14, 193
госпођа 817
госпоински 900
госпоја 228, 237, 436,
1068/97
Госпојина 226, 237, 817,
934
госпојица 226, 237
госпотски 310, 509, 515
- гост 16, 286, 356, 357,
1068/171, 1076,
1081
гра 160, 250, 382, 930
грабуље 41, 130, 441
грамзив 314
грана 412, 413
грао 152, 544, 1073
грбав 939
гребати 734, 1068/279
грета 1075
греј 106, 255, 383
грејати 110, 1098, 1108
грешан 941
гријати 110, 1093/11
гријота 107, 229, 255,
847, 1068/28
грифла 903
грицкавица 122
грицкати 297
грожђе 412, 413, 930
грозд 284, 286
гром 76, 932, 979
громила 330, 1094/38,
1108
гроф 263
груб 538
груди 441, 462, 1093/53
грудњак 291
грунт 289, 1073
груцкавица 297
грушица 196
Грчићов 545
гувно 298, 1068/139, 1085
гурав 503, 936
гуска 930
гусле 441
густ 284
гуштићи 300, 920, 1111
гушче 300, 411
гушчији 552
гушчићи 300, 361, 369,
858, 1094/32, 1111
- Д
дâ 773
да 22, 175, 945, 947, 949,
952, 993, 994,
1043, 1068/78

дабоме 184, 773
 давати 667, 1069
 дада 11, 772, 773,
 1068/357
 дакако 4, 773
 даклем 136, 773, 775,
 1068/361
 дакћати 258, 673, 678,
 1093/80
 дал 1068/445
 да ли 185, 1039
 даље 764, 767
 дамњаника 294
 дан 40, 355, 377, 806,
 858, 931, 1068/181
 данад 457
 данас 736
 данаске 736, 775, 1093/89
 данаскена 736, 775
 данашњи 501, 502, 509
 Даница 1068/203
 дањом 737, 1056, 1105
 дању 737, 1105
 дарити 672, 681
 даровати 672
 дароц 146
 даска 435, 437
 дати 152, 585, 698, 979,
 990, 991
 дафина 263
 два 19, 1029, 1035
 двадес 194, 570
 двадесет 1068/87, 1094/44
 дваес 233, 342, 1029
 двајес 233, 284
 двајс 285
 дванајс 284, 285, 1029,
 1032
 дванајст 171а, 231
 дванајсти 579
 дванес 285, 1099
 двапут 580
 дваред 580, 772
 дваре-триред 316
 двесто 30, 571, 1029
 двоје 18, 228, 515, 577,
 1031, 1032, 1033,
 1034, 1035,
 1068/255

двоји 514
 двојица 172, 578, 581,
 1068/256
 двојице 308
 дворавник 153
 дворити 1038
 дгуња 279, 312, 1068/126
 де 774
 дебо 154, 535, 536, 537,
 941
 деведес 284, 285, 570
 деведест 194
 девет 1029
 деветнајст 231, 284, 285
 дево 154
 девојачки 207, 555, 789
 девојка 362, 434, 436,
 437, 745, 760, 777,
 890, 894, 1029,
 1041, 1055,
 1068/201, 1075
 девојкин 547, 1028, 1057,
 1068/243
 девојчица 436
 дед! 181, 774
 деда 14, 374, 436, 1029,
 1068/170, 1068/179
 дедика 439
 дедин 503, 548
 декла 926
 декламовати 730
 декунк 915
 делење 325, 1068/154
 денути 665
 дерати 734
 дерекцинско 143
 десет 194, 795, 1029,
 1031, 1032
 десне 459
 десни 503
 дете 400, 935, 1036,
 1093/13
 детелина 337, 1068/164
 дететом 894
 деца 436, 443, 1021,
 1042, 1068/210,
 1068/442, 1099
 децембер 116
 дечији 502, 552

ди 14, 107, 280, 745, 777,
 804, 983, 1017,
 1018, 1040, 1063,
 1068/26, 1068/127,
 1068/346,
 1068/450, 1107,
 1115
 ди било 746
 диванити 769, 945, 1003
 диванити се 1003
 дивји 553, 1093/67
 дивљи 239, 501, 553,
 1093/67
 дигди 746
 дигод 746, 777, 918,
 1037, 1068/346
 дигодека 775
 дигодекана 775
 дигодсна 746, 775
 дигођ 4, 106, 280, 746
 дизало 999
 дизати 878
 дизати се 193
 ди је га 9, 804, 1068/368
 дијете 111, 998
 Димитрија 372
 динар 1029
 динстати 730
 динстовати 1001
 дирнут 999
 дићи 665, 1006
 Дишкрит 328
 длете 302, 406, 412
 до 178, 181, 811
 доба 416, 503, 504, 505
 добаљати 687, 1094/83,
 1101, 1115
 добар 503, 514, 941
 добар вече 4
 добар дан 4, 979
 добивати 3, 687, 1093/83
 добити 670, 671, 953,
 1106
 добљавати 34, 76, 687,
 1057
 добо 16, 416, 505,
 1068/195, 1068/228
 добро прил. 772
 добровољно 4

- добројтро 4, 22, 69, 197
 довде 759
 довдека 775
 довећивати 31, 686
 довести 998, 1001, 1057
 довече 18, 738
 Дови 17, 157, 250, 398,
 914, 1068/73,
 1068/190
 довска вода 157
 догодине 740
 долејати 41, 69, 110, 967,
 1111
 долијати 41, 110, 995,
 1094/10, 1111
 додовече 738
 додоле 760
 додоноћ 738
 дођавола 991
 дојни 313, 535, 550,
 1094/30, 1112
 дојњи 313, 1112
 док 1058, 1059
 доказати 1075
 доказивати 681, 682
 докле 759
 доклен 759, 775
 доктор 355
 доле 106, 542, 706, 760,
 777, 1006,
 1068/350, 1080
 долека 775
 долекана 775
 долеко 133, 764, 1068/48
 долена 760, 775, 1006
 долије 767
 доља 765, 926
 дољњи 30, 291, 550,
 1094/30, 1112
 донде 759
 дондекана 759, 775
 дондена 775
 донекле 4
 донесивати 686, 1068/311
 донешен 644, 1068/289
 допрти 631
 дороц 1072
 доскоро 62, 742
 доста 769
- дотацивати 1068/310
 дотеривати 681
 дотле 735, 759
 дотлена 759, 775
 доћи 184, 596, 599, 603,
 953, 956, 974, 977,
 979, 984, 1038,
 1114
 доцкан 744
 доцније 744
 дочекан 999
 дочекати 194
 дочути 156
 драг 935
 драп 544
 дрво 402, 403, 404, 406,
 407, 412, 413, 930
 дрвце 455
 дрвчаник 123
 древни 1028
 дрескати 290, 614, 719,
 978, 969, 994,
 1051, 1075
 дрекнути 978
 дремати 682
 држати 190, 193, 720
 дрктати 258, 314, 1094/80
 дркћати 250, 258, 673,
 1093/80
 дрљача 1027
 дрмати 903
 Дромбуљашов 545
 дропља 69
 Дртин 507
 другачије 772
 другачији 560, 563
 другдаш 130, 133, 735,
 772, 1068/339
 други 503, 504, 505, 506,
 507, 513, 514, 515,
 579, 1069
 друго 18, 1068/228
 друкчији 560, 563
 друкчије 772
 друкши 295
 друштво 284, 401, 1032,
 1068/442
 дрхћати 251, 1094/26
 дрчаник 242
- дубити 634, 734, 1068/286
 дубље 772
 дубок 930, 933
 дубоко 772
 дуванџија 267
 дувар 780, 1071
 дувати 256, 683
 дугачак 504, 535, 536,
 562, 920, 922, 923,
 925, 926, 927, 928,
 934, 940, 1008,
 1033, 1069, 1075,
 1078, 1082
 дугмад 41, 1023, 1094/50
 дугме 406, 412, 455, 456,
 1071
 дуго 772
 дуд 1071
 дуж 17, 455, 927, 1029,
 1034
 дужњи 551
 дужом 766, 7726
 дук 'џу'х' 259
 Дунав 16
 дункл 544
 дунст 286а, 289, 302
 дунути 250
 дуња 930
 душа 437, 1029
- Ђ
- ђаво 158, 947, 948, 985
 ђавосак 158, 559
 ђалински 37
 ђерма 396, 521
 ђипити 236
 Ђока 439
 ђубре 406, 457, 1071
 ђувегија 317, 439, 785,
 1071
 ђурђевдан 15, 503, 504,
 545
 Ђури 375
 ђутуре 772в
- Е
- е 774, 1012
 еведра 69, 843

дабоме 184, 773
 давати 667, 1069
 дада 11, 772, 773,
 1068/357
 дакако 4, 773
 даклем 136, 773, 775,
 1068/361
 дакћати 258, 673, 678,
 1093/80
 дал 1068/445
 да ли 185, 1039
 даље 764, 767
 дамњаника 294
 дан 40, 355, 377, 806,
 858, 931, 1068/181
 данад 457
 данас 736
 данаске 736, 775, 1093/89
 данаскена 736, 775
 данашњи 501, 502, 509
 Даница 1068/203
 дањом 737, 1056, 1105
 дању 737, 1105
 дарити 672, 681
 даровати 672
 дароц 146
 даска 435, 437
 дати 152, 585, 698, 979,
 990, 991
 дафина 263
 два 19, 1029, 1035
 двадес 194, 570
 двадесет 1068/87, 1094/44
 дваес 233, 342, 1029
 двајес 233, 284
 двајс 285
 дванајс 284, 285, 1029,
 1032
 дванајст 171а, 231
 дванајсти 579
 дванес 285, 1099
 двапут 580
 дваред 580, 772
 дваре-триред 316
 двесто 30, 571, 1029
 двоје 18, 228, 515, 577,
 1031, 1032, 1033,
 1034, 1035,
 1068/255

двоји 514
 двојица 172, 578, 581,
 1068/256
 двоњице 308
 дворавник 153
 дворити 1038
 дгуња 279, 312, 1068/126
 де 774
 дебо 154, 535, 536, 537,
 941
 деведес 284, 285, 570
 деведест 194
 девет 1029
 деветнајст 231, 284, 285
 дево 154
 девојачки 207, 555, 789
 девојка 362, 434, 436,
 437, 745, 760, 777,
 890, 894, 1029,
 1041, 1055,
 1068/201, 1075
 девојкин 547, 1028, 1057,
 1068/243
 девојница 436
 дед! 181, 774
 деда 14, 374, 436, 1029,
 1068/170, 1068/179
 дедика 439
 дедин 503, 548
 декла 926
 декламовати 730
 декунк 915
 делење 325, 1068/154
 денути 665
 дерати 734
 дерекцинско 143
 десет 194, 795, 1029,
 1031, 1032
 десне 459
 десни 503
 дете 400, 935, 1036,
 1093/13
 детељина 337, 1068/164
 дететом 894
 деца 436, 443, 1021,
 1042, 1068/210,
 1068/442, 1099
 децембер 116
 дечији 502, 552

ди 14, 107, 280, 745, 777,
 804, 983, 1017,
 1018, 1040, 1063,
 1068/26, 1068/127,
 1068/346,
 1068/450, 1107,
 1115
 ди било 746
 диванити 769, 945, 1003
 диванити се 1003
 дивији 553, 1093/67
 дивљи 239, 501, 553,
 1093/67
 дигди 746
 дигод 746, 777, 918,
 1037, 1068/346
 дигодека 775
 дигодекана 775
 дигодсна 746, 775
 дигођ 4, 106, 280, 746
 дизало 999
 дизати 878
 дизати се 193
 ди је га 9, 804, 1068/368
 дијете 111, 998
 Димитрија 372
 динар 1029
 динстати 730
 динстовати 1001
 дирнут 999
 дићи 665, 1006
 Дишкрит 328
 длете 302, 406, 412
 до 178, 181, 811
 доба 416, 503, 504, 505
 добаљати 687, 1094/83,
 1101, 1115
 добар 503, 514, 941
 добар вече 4
 добар дан 4, 979
 добивати 3, 687, 1093/83
 добити 670, 671, 953,
 1106
 добљавати 34, 76, 687,
 1057
 добо 16, 416, 505,
 1068/195, 1068/228
 добро прил. 772
 добровољно 4

- добројтро 4, 22, 69, 197
 довде 759
 довдека 775
 довећивати 31, 686
 довести 998, 1001, 1057
 довече 18, 738
 Дови 17, 157, 250, 398,
 914, 1068/73,
 1068/190
 довска вода 157
 догодине 740
 додејати 41, 69, 110, 967,
 1111
 додијати 41, 110, 995,
 1094/10, 1111
 додовече 738
 додоле 760
 додоноћ 738
 дођавола 991
 дојни 313, 535, 550,
 1094/30, 1112
 дојњи 313, 1112
 док 1058, 1059
 доказати 1075
 доказивати 681, 682
 докле 759
 доклен 759, 775
 доктор 355
 доле 106, 542, 706, 760,
 777, 1006,
 1068/350, 1080
 долека 775
 долекана 775
 долеко 133, 764, 1068/48
 долена 760, 775, 1006
 долије 767
 доља 765, 926
 дољњи 30, 291, 550,
 1094/30, 1112
 донде 759
 дондекана 759, 775
 дондена 775
 донекле 4
 донесивати 686, 1068/311
 донешен 644, 1068/289
 допрти 631
 дороц 1072
 доскоро 62, 742
 доста 769
- дотацивати 1068/310
 дотеривати 681
 дотле 735, 759
 дотлена 759, 775
 доћи 184, 596, 599, 603,
 953, 956, 974, 977,
 979, 984, 1038,
 1114
 дошкан 744
 дошције 744
 дочекан 999
 дочекати 194
 дочути 156
 драг 935
 драп 544
 дрво 402, 403, 404, 406,
 407, 412, 413, 930
 дрвце 455
 дрвчаник 123
 древни 1028
 дрекати 290, 614, 719,
 978, 969, 994,
 1051, 1075
 дрекнути 978
 дремати 682
 држати 190, 193, 720
 дрктати 258, 314, 1094/80
 дркћати 250, 258, 673,
 1093/80
 дрљача 1027
 дрмати 903
 Дромбуљашов 545
 дропља 69
 Дртин 507
 другачије 772
 другачији 560, 563
 другдаш 130, 133, 735,
 772, 1068/339
 други 503, 504, 505, 506,
 507, 513, 514, 515,
 579, 1069
 друго 18, 1068/228
 друкчији 560, 563
 друкчије 772
 друкши 295
 друштво 284, 401, 1032,
 1068/442
 дрхћати 251, 1094/26
 дрчаник 242
- дубити 634, 734, 1068/286
 дубље 772
 дубок 930, 933
 дубоко 772
 дуванција 267
 дувар 780, 1071
 дувати 256, 683
 дугачак 504, 535, 536,
 562, 920, 922, 923,
 925, 926, 927, 928,
 934, 940, 1008,
 1033, 1069, 1075,
 1078, 1082
 дугмад 41, 1023, 1094/50
 дутме 406, 412, 455, 456,
 1071
 дуго 772
 дуд 1071
 дуж 17, 455, 927, 1029,
 1034
 дужњи 551
 дужом 766, 7726
 дук 'џу' 259
 Дунав 16
 дункл 544
 дунст 286а, 289, 302
 дунути 250
 дуња 930
 душа 437, 1029
- Ђ
- ђаво 158, 947, 948, 985
 ђавосак 158, 559
 ђалински 37
 ђерма 396, 521
 ђипити 236
 Ђока 439
 ђубре 406, 457, 1071
 ђувегија 317, 439, 785,
 1071
 ђурђевдан 15, 503, 504,
 545
 Ђури 375
 ђутуре 772в
- Е
- е 774, 1012
 еведра 69, 843

ево 11, 181, 773, 793,
805, 954
егеде 916
егедуш 249
еј 249, 774
екловати 249
ектар 249
Елемир 191
Елемиркиња 191
ељуга 338
енга 222
ено 11, 773, 793, 805
Ера 249
Ерчуга 249
Ети 447
Етин 249
ето 11, 181, 186, 773, 805
ешкут 1072

Ж

жаба 930
жабњак 40, 313
жалене 325
жалост 781
жалостан 549
жао 152, 863, 870, 1012
жаук 148, 163, 451,
1068/61
жбун 268, 297, 412
жвакати 734
жвиждити 323, 1068/151,
1068/329
жгалија 297
ждерати 624, 734
ждрака 313
ждрал 313, 348, 352,
1094/37, 1105
ждребади 320, 455, 456,
457, 1034
ждребе 313
ждребећи 553
жедан 303
жежа 1075
жежем 641, 643
жељезница 111
жена 437, 1000, 1027,
1068/33

женска 513, 514, 515,
535, 826, 974,
1054, 1056
жерав 69, 313, 352,
1094/37, 1105
Жива 439
живина 143, 445, 1020
живински 504
живити 634, 734, 838,
891, 907, 979
живити се 772, 1003
Жика 436, 439
житије 403
жљеб 106, 293, 1068/135
жлезда 293
жмиравац 760
жмирити 734
жмурити 734
жњетва 333
жњети 333, 585, 633, 700,
734, 1068/285
жрнало 242, 313, 767,
1005, 1068/103
жрнати 207, 242, 1068/103
жуманце 325
журити се 1003, 1044
жут 503, 504, 930, 936
жуто 772
жуч 463

З

за 175, 777, 785, 786,
788, 812, 816, 863,
867, 868, 869, 870,
898, 899, 997,
1049, 1068/364,
1068/388, 1068/399
забадава 772в
забаљака 239
забаљати 239
забога 772б
забраљати 239
забраљено 239
забуставити 333
забушити 999
заваћати 692
завевати 690
завити 669
заврндуљен 999

загажња 963
загњеница 302
загребати 624, 1056, 1075
за дана 738
заденути 664, 665, 1004
задоста 769
задоцнити се 1003
задунути 250
заисто 133, 773
заитати 250, 255, 692
заитити 1065
зајам 128
заједно 194, 227, 303
зајтити 172, 255, 713
зајутра 130, 133, 149а,
197, 738, 1058,
1068/341
зајутре 738
закачињати 662
закваљиво 261
закренут 999
зактевати 258, 690,
1068/109, 1093/28
за кућу 1068/370
зал 773, 981, 1043,
1068/358
заладити 250
залупан 999
заључити 44, 337
замаћи 870
заменути 710
замолити се 1003
занат 1071
занатлија 1024
зановет 463
заносити 770
зао 504, 870
заова 153, 171, 1093/22
запалење 325
запантити 290
запарак 136
запасти 303
записивати 681
(за)поведати 734
заповест 284, 915
запошљен 714
записвати 295
запушћен 1061

запцивати 152, 295, 686,
1068/313
зарабљати 689, 1068/315
зарад 836
зарђан 617
зарђати 118, 250
заробити 998, 1001
заспати 720
засукати 675
зато 186
затуцан 999
заћко 238, 243, 1056
заукати 174, 250
зафалити 262, 1068/116
зафаљивати 682
зашкрипити 718
зашто 186, 772в, 1043,
1061, 1062,
1068/457
због 813
звати 152, 999
зваше 595, 959, 1068/268,
1068/416
звекати 719, 1094/39
звер 463
зверија 125, 444
звиджити 323, 718
звоно 402
звонце 406, 457
зврекати 330, 719, 1093/39
зврјити 718
згазнути 664, 712, 767
зглавак 314
згрћати 1085
зданије 202
здрав 239, 538, 941,
1062, 1093/64
здравље 239
здраво 241, 772, 1009,
1068/354
здудан 999
зејтин 1071
зекцир 191, 325, 328
зелен 463, 503, 504, 791,
921, 925, 926, 930,
931, 963, 1020
зелено 772
земљорадник 4, 1068/3
зеније 191

зетов 546
зетовљово 545
зечији 501, 552
зечићи 411
зидати 683, 734
зими 739
зимњи 501, 551
зимус 739
зимуске 739, 775
зинзелен 290
зламење 325
златан 941
змај 979
знати 9, 14, 22, 152, 181,
397, 945, 948, 975,
985, 994, 1037,
1041, 1042, 1060,
1068/411, 1069,
1078, 1082

зоб 454
зова 125, 273, 277,
1093/17
зогннути 174, 1068/77
зокупити 174
зопуцати 174
зостати 174
зото 772в, 1062
зошилџен 44
зошпрљити 174
зрак 313
зрео 504, 536, 537, 930
зрети 313, 585, 708,
1068/325
зрно 406, 455, 456, 457,
1029
зуб 364, 367
зујити 718, 1068/329
зукати 250
зукнути 156
зуставити 174, 785,
1068/77
зустаљати 174, 239

S

Сика 272
синсов 33, 42, 243, 271,
1068/122
сипарати се 272
Сона 272

И

и 233, 250, 476, 804
Иван дан 290
Ивањдан 504
ивентал 325, 337
играти 866
идење 1002
идући (предлог) 615, 854,
1094/97
ижљебити 999
из 16, 321, 814
иза 815, 816
иза куће 1068/370
изалазити 115
изаћи 654, 1068/293
избацивати 681
избеглица 1026
избирати 657, 870, 998,
1058, 1068/295
извадити 3, 34, 175, 207,
1011, 1069, 1082
изван 810
извештати 311
извинути 584, 711
извор 1105
изгласа 7726
изгорети 1027, 1029
изгрижен 207
издаље 764, 767
изданути 250
издрт 618
изести 8, 587, 979
изилазити 1006
изићи 654, 773, 792, 890,
925, 954, 1068/293
излаз 895
излапити 250
изљубити 292
изључити 337
измед 17, 237, 316, 817,
1068/371, 1093/91
између 817, 818
изменути 710
изнаоколо 766
изнутра 762, 1054
изоздо 760
изокола 766
изопраљати 239
израније 743

изранити 250
из ребар 772б
изриком 107, 712а,
1068/32
изумрети 963
изути 156, 171
Иланча 3, 338
или 185, 1049
илити 1049
иљада 249, 572, 1029
иљадарка 249
им 233, 475
има 791, 921, 952
ималмо 593, 1037
ималте 9, 1068/266
имати 9, 699, 1037, 1041,
1042, 1068/366,
1069, 1080, 1085,
1099, 1108, 1113
имати радо 772, 844
име 695, 881, 999
имењакуша 436
иначе 772в
инжињер 138, 150, 267
интересантан 7, 325
ипак 772в
и по 1068/254
исељати се 689
исиграти се 693
искати се 1003
испарати 999
испарити се 1003
испасти 303
испитивати 681
испод 318, 819
испраљен 239
испрва 743
испрвог 772б
испред 815, 816, 819
испред куће 1068/370
испрека 766
испреко 815
испрекршћан 691
исприд 110, 816, 819
исприко 815
исприкршћати се 772
истеривати 681
истиштити 250
иструлити 156

исседити 304
исцела 304, 772б
исцепати 304
исцурити 304
итар 249, 1062
итати 249, 692, 1056
итебејачки 69, 555
итедант 325
ићати 692
ићи 21, 193, 614, 881,
849, 915, 984, 991,
1015, 1068/383,
1068/435, 1069,
1078, 1085
иу 774
ичији 500, 502, 531
ишопати 584, 871
ишпан 954
ишчистити 292, 300
ишчупати 300

J

ја 468
јаблан 412, 413
јабука 45, 1035
јагањци 290, 739, 843
јагње 314, 410, 455,
1029, 1068/149
јагњеда 107
јагњећини 501, 553
Јазов 415
јаје 403, 404, 406, 407,
1029
јаки 316, 557, 920, 925,
941, 1009, 1060,
1068/247
јакко 772
јал 136, 1049
јалав 146, 930, 936,
1068/57
јалда 1038
јаловиње 936
јалте 1038
Јани 375
јануар 170
јао 774
јаор 153, 241
јареко 955, 1068/415
јарећији 553
јарићи 411
јасле 437, 441, 453, 1020
јастук 930, 1071
јау 148
јаукати 149б, 163
јашити 676, 734, 874,
1068/301
је (глагол. енкл.) 176, 184,
227, 236, 725, 949,
972, 1005, 1011,
1012, 1014, 1015,
1018
је (замен. енкл.) 473,
474, 804, 1094/54,
1103, 1112
јebати 8, 979, 1061
јеванђеље 3
јсво 233
јевтин 263, 265, 538
једампут 290, 580,
1068/258
једампутена 775
један 18, 45, 227, 238,
303, 503, 506, 507,
514, 811, 825, 937,
943, 1028,
1068/369,
1068/408, 1069,
1082, 1089, 1093/34
једанајст 161, 171а, 284,
285, 1029, 1031,
1033
једанајсти 231
један ма 772
једаред 580, 1057,
1068/258
једаредека 775
једаредекана 775
једва 8, 772в
једини 503
једнако 771
једни 513
једно 772, 1068/228
јежул 395
језгра 427
Језер 421
јексер 233
јел 'да ли' 10, 68, 69, 190,
1038, 1068/445

- је л „или“ 1049, 1068/448
 јел 'јер' 1060, 1068/456
 јелбо 818, 1061, 1068/456
 јелда 136
 јели 185, 1049, 1068/448
 јелил 1040
 јелте 10, 185, 190, 593,
     729, 1038, 1068/267
 јелти 1049, 1068/448
 јенако 303
 јендек 1071
 јсрарк 259
 јербо 1061, 1068/456
 јеребица 127
 јермац 127, 150
 јесам 43, 45, 69, 185,
     187, 235, 725, 865,
     920, 921, 972,
     1037, 1041, 1042,
     1068, 1082, 1089
 јесен 16
 јесенас 739
 јесенаске 739, 775
 јесењи 501, 551
 јест 286а
 јесте 773
 јести 584, 585, 587, 646,
     990, 997, 1035,
     1037, 1042, 1056,
     1068/290, 1076
 јетрова 121, 1068/41
 ји 233, 476
 јим 233, 475, 1109
 јова 155, 256
 Јовица 439
 јој 473, 845, 1011, 1014,
     1094/54, 1103, 1112
 јондак 233
 јопет 233, 342
 јорган 1071
 јоргован 933
 још 772в
 Југославија 4
 јули 376
 јунад 1023
 јуне 457
 јуни 376
 јутарњи 551
 јутро 401, 1029
 јутрос 737
 јутроске 775
 јутроскена 737, 775
 јуче 736
 јучерашњи 502, 508, 551
- К
- к 853, 1093/96
 кабаница 131
 кабо 152
 кав 152, 1068/64
 каван 'прљав' 153, 244,
     1068/68
 кавез 26в, 1071
 кад 735, 771, 954, 1017,
     1057, 1063,
     1068/365
 кадар 996
 кадашњи 501, 1008
 кадгод 735, 925
 кадгодека 775
 кадгодекан 775
 кадгодскана 775
 кадгодена 775
 каде 735, 1068/337
 кадер 116, 535, 931
 кадити 1075
 кадифа 263
 кадојница 172, 312
 кађоница 3, 44, 172
 казан 1071
 казати 181, 184, 193, 292,
     608, 866, 875, 946,
     974, 983, 984, 994,
     1022, 1068/89,
     1068/391
 каиш 162, 1071
 ка(ј)иш 353
 кајш 172
 какви 342, 503, 522, 771,
     1017, 1043,
     1068/235
 како 9, 181, 186, 771,
     1017, 1043, 1058,
     1068/436
 Калаз 465
 Калала 7
 каламити 137
 калараба 137
 каља-ваља 772в
 каљина 261
 камен 412, 413
 камење 413
 камечак 144
 Канак 145
 канда 773, 775
 кантар 1071
 канцаларија 136, 1055
 као 12, 181, 771, 926,
     1007, 1068/64,
     1068/432
 капија 1071
 капицик 267
 капљати 674
 карамфил 224
 карират 999
 Карлово 17, 146, 415
 каруца 413а, 453, 1052
 каруце 453, 1049, 1052
 касап 370
 касати 41, 195
 касније 744
 кастрола 327
 катастер 116
 Катицин 548, 1068/243
 кау 'као' 148
 каукати 163
 каурма 163
 кафа 263
 кафана 263
 качки 250, 278
 кашика 1071
 квадрат 316, 355, 1029
 квар 397
 квартал 325, 820,
     1068/153
 квасац 304
 Квашчов 545
 квочка 300, 366, 437, 1029
 Кебаћов 545
 кел 338
 кер 975
 кера 396, 922, 930, 975,
     1049, 1057,
     1068/187, 1074
 керећи 502, 553, 1093/66
 керећији 1093/66
 керица 1069

кертиз 1024
 кесета 1072
 кестен 413
 кецеља 940, 1072
 кечати 584
 кечига 1072
 кибла 437
 кизул 344, 346
 кијавица 255
 кијати 255, 680
 Кикенда 143
 Кикенђанин 96
 Кикинда 143
 Кикинђан 370
 кикинцки 310
 кила 16, 437, 449, 795,
 1029
 километер 116, 795
 ким 190, 481, 490,
 1068/221, 1068/222
 Кинђанин 193, 342
 Киселичин 548
 кисо 504, 535, 928, 930
 киша 1075
 кишљење 716
 Кларија 75, 953, 1012,
 1038
 Кларичан 370, 1040
 класије 125
 клекечки 772а
 клечити 718, 734, 1085
 клијати 734
 Кломбаја 7
 кломфе 263
 кломфер 224
 клџшта 413а, 428, 293
 клџште 106, 293, 441
 ко 76, 152, 278, 478, 918,
 983, 985, 1017,
 1022, 1049, 1056,
 1065, 1096/56
 кобаница 131
 кобасица 124, 193, 234
 кобила 808
 кобојаги 131, 152, 722в
 ковати 671
 ковенција 325
 кога 1043
 когод 496, 771, 918

когодена 775
 ко гођ 1022
 код 763, 777, 789, 820,
 1044
 коекакви 522
 кожњи 207, 501, 551,
 1008, 1068/245
 кожу 250, 385
 кожув 256, 1008
 коза 1105
 козерва 'конзерва' 342
 козији 552
 коједи 4
 којекако 4
 којеко 4, 499
 којешта 4
 који 228, 501, 502, 503,
 506, 508, 514, 533,
 1017, 1020, 1043,
 1055, 1056,
 1068/451,
 1068/452, 1068/453
 кокошији 501, 502
 кокошка 3, 69, 437, 459,
 930, 1068/214
 кокуруз 1496
 кола 16, 401, 403, 404,
 413а, 514, 928,
 930, 1033, 1049,
 1068/442
 колац 124а
 колеба 136, 144, 925,
 966, 1065, 1068/54
 колега 1024
 колена 414, 1068/194
 колено 414
 колечке 781
 колија 444
 колики 193, 1043
 колицца 330, 413
 колица 413а
 колко 14, 181, 193, 768,
 1043, 1065,
 1068/84, 1068/352
 коло 16, 930
 колониста 7, 373, 1068/5
 коље 412
 комад 355, 412
 комадара 1001

комађе 413
 командант 7
 командирати 731
 комара 145
 комбај 288
 комедант 130, 289, 325
 комендија 3, 332,
 1068/159
 комесија 143
 комин 74
 комлов 3
 комуниста 7, 373
 комшија 290, 436, 439,
 1025, 1071
 комшилук 197, 1071
 комшиница 231, 290
 комшински 503, 554,
 1008, 1029
 конђа 17
 конзербе 296
 конк 16, 289, 1073
 контрак 288
 конфисован 326
 конштак 220, 290
 коњ 16, 66, 69, 76, 193,
 313, 360, 365, 367,
 368, 403, 805, 878,
 905, 913, 1069,
 1093/45, 1094/103,
 1105
 копам 1069, 1078
 копита 414, 1068/194
 копов 433, 933
 Копово 69, 433
 корак 1093/47
 корач 1093/47
 корелца 330, 413а
 корен 412, 413
 корети 700, 706,
 1068/324, 1068/322
 корзирати 731
 коринђати 33, 41, 44, 85,
 337, 731, 1021,
 1055, 1074
 коринђаш 85
 корито 193
 корлате 69
 корлица 330, 403, 413а,
 1008

- корпа 437, 1056
 корчуља 328, 1072
 коска 459
 косов 388
 кост 286, 454, 455, 459
 Костин 503
 костирати 731, 1073
 Костица 1069
 котарка 376, 785, 1075
 кото 152
 коференција 263, 325
 коцентрат 325
 кочијаш 1072
 кочина 32
 коштати 731, 1073
 кошћа 459
 кошуља 930
 кошуљанка 85
 кравији 228, 501
 крављи 552
 крављи 239, 502
 крадом 7726
 крај 17
 крајни 550
 крајцара 130, 1029
 крам 259, 1068/110
 крапа 261
 Красноја 372
 Краснојин 548
 краставац 930, 1041
 крастола 93, 327
 крастрола 327
 кратак 920, 922, 926, 928,
 940, 941, 537,
 1033, 1069
 крв 454
 крвница 436
 кревет 16, 236, 238, 355,
 791, 808, 820, 1069
 креденац 115, 289
 крезубав 556
 крекетуша 85
 кренути 946, 1003
 кренути се 1003, 1014
 крецав 926, 930, 1074
 креч 1071
 кречен 1039
 крив 537, 933, 934
 крива баба 930
 крило 403, 881, 1069
 крилице 124а
 Кристос 259, 392, 866,
 1068/112
 крјати 228, 255, 680,
 1068/111, 1075,
 1080
 крмачица 1069
 крњ 501
 кроз (предлог) 772а, 871
 кроз (прилог) 871, 772в
 кромпир 1073
 крофне 263
 крошто 772в
 крст 284, 286а, 979
 крста 404, 413а
 крстина 313
 кртина 1075
 крумбир 148
 крупан 536, 538, 930
 крштине 313, 441
 кршћен 715, 1067,
 1068/327
 кћерин 547, 1068/128
 кћерка 281, 459
 кћи 281, 458, 459, 858,
 1008, 1029, 1049,
 1068/128, 1068/213
 кубурити 914
 куварица 256
 кувати 256, 504
 куд 747, 1043
 куда 747
 куде 747
 кудеља 106
 кујна 172, 255, 299
 кујница 172
 кукурекати 139
 кукурирати 139, 207
 кукурузевина 336
 кукуруз 3, 1436, 390,
 1049, 1068/184
 кукурузни 504, 559
 кукута 273
 кум 14
 Кумане 16, 392, 399
 Куманчан 370
 кумпанија 148
 кунски 255, 308
 купати 682
 куповати 1027
 купус 930
 купушњи 551
 курва 881
 курвањски 535, 555
 курјак 250, 355, 1068/169
 курјачки 555, 1008
 Курс 288
 куруз 197, 342, 390
 кусав 501, 537
 кукурница 44, 148, 150,
 1068/59
 кућа 16, 816
 кућански 555
 кући 763, 777, 1068/351
 куфер 148
 Л
 лабрњи 136, 325
 лагано 772
 лагати 851, 1068/384
 лагацко 772
 лагеровати 730
 Лагунцини 290
 лад 250, 814
 ладан 250, 303, 932
 ладити се 250
 ладно (прил.) 772
 ладовиније 250, 542,
 1068/241
 ладолеж 140, 250
 Лажовљов 239, 545
 лазарен 325
 Лазо 1127
 лак 295, 504, 537
 лакат 908
 лаке пролаке 239
 лако (прил.) 996
 лакшаване 37, 1075
 лакшије 501, 539
 Лалика 439
 лалински 37
 ламбани 335, 999
 лампа 335
 ланац 284, 354, 1049,
 1056, 1062
 лане 740, 1068/342
 лански 290

лањски 290, 302, 740
 лап 779
 Ласпопова 337
 ласта 1027
 ластина 191
 латити 866
 Лаци 375
 лебац 16, 250, 386, 930,
     941, 983, 1068/182,
     1075
 лебњи 69, 250, 501, 502,
     551
 лебрњак 136, 325
 леватор 191
 леви 503, 506
 лево 772
 левча 771, 1072
 леграција 325
 леђа 401, 403, 404, 413а,
     1069, 1078, 1082,
     1121
 лежати 720
 леја 255
 лектрика 191
 Лемир 191
 Лемиркиња 191
 ленија 41, 144, 895, 933,
     1003, 1004,
     1068/55, 1074
 ленштина 313
 лењ 539, 941
 леп 67, 295, 501, 502,
     503, 504, 537, 922,
     940, 941, 1068/137
 лепа Ката 930
 лепљење 325
 лепо (прил.) 772, 996
 лепчић 250
 лерна 325
 лети 739
 летњи 502, 551
 летос 739
 летоске 739, 775
 лећи 627, 641, 643,
     1068/288
 ли 177, 185, 1037, 1040
 лила 544
 лилав 925
 Лили 447

лист 412
 литра 437, 449, 1029
 лихт 544
 лицом 7726
 ловац 1085
 ловкиња 772в, 1053
 лој 397
 локот 1072
 лола 439
 лопина 74
 лопов 1072
 лотре 441, 1073
 лош 501, 502
 лубуње 135
 лудаја 41, 250, 925, 930,
     940, 1008, 1049,
     1075
 лудајни 503, 550
 лудајница 3, 1001
 лудо 501
 лукац 387, 930, 1008,
     1068/182
 лумповати 730, 1073
 луфт 263, 289
 луфтирати 263, 731, 1073
 луцнут 999

Љ

љубечица 143
 љубим руку 4
 Љубица 436
 људи 193, 360, 364, 365,
     368, 1094/45
 људина 1028
 љуцки 310
 ључити 337, 1068/163

М

ма 250
 магазин 336
 магаре 455
 магарећи 553
 магарећији 70
 мажа 437
 мајка 436, 446, 1075
 мајкати 313
 мајстор 14
 маказе 441

макар 1017
 макар да 1065, 1068/460,
     1080
 малаксати 33, 295, 675
 мали 503, 506, 507, 509,
     513, 933, 938
 малкицо 770
 малко 770
 мало 186, 770
 маљка 17, 160, 250
 мама 436
 ман 499, 977
 манда 1060, 1065,
     1068/460
 маневер 116
 Манки 375
 манути 193, 250, 916,
     1046, 1062, 1075
 мањивати 30, 686,
     1068/312
 мањкати 313
 маовина 250
 маор 153
 марама 1071
 марва 256, 907, 930,
     1020, 1072
 марвенски 535, 555
 марвија 444
 Маринкешов 545
 мармалада 136
 маст 285, 454, 459,
     1093/52
 мастан 535, 549
 материн 548, 766
 мати 458, 772, 774, 866,
     1060, 1068/213,
     1094/51
 матовило 145
 матори 503, 513, 535,
     536, 929, 936, 938,
     939, 940, 1078
 мађија 138, 228, 255,
     434, 1068/53
 маукати 1496, 163
 мачији 552
 мачићи 364, 366, 411
 Маџар 267, 355, 369,
     1071, 1068/118
 маџарски 506, 507, 515

- машина 905, 1004, 1058
 маширати 325
 машина 459, 1093/52
 ме 176, 316, 318, 970,
     1011, 1068/216,
     1093/6
 мед 16, 238, 777, 785,
     786, 872, 901,
     1068/364, 1068/389
 медicina 143, 995
 међу 777
 меј 255
 مکان 503, 504, 535, 536,
     562, 920, 923, 930,
     1068/250
 мекши 295, 502, 537
 мекшији 539
 мелен 325
 Меленкиња 66, 69
 Меленце 16, 392, 399
 Меленци 16
 Меленчан 69, 370
 мелицајац 143
 мељ 250
 мене 16, 110, 915, 1102,
     1111, 1113, 1119
 менека 775
 менекана 775
 мени 110, 915, 1094/7,
     1102, 1104, 1111,
     1113
 меникана 775
 мениканана 775
 меови 250
 мердевине 441, 779, 1071
 мередов 33, 243
 Мереуs 272
 Мерика 180
 месец 194, 274, 1029
 месечар 1007, 1063
 месечина 1051
 месовеђе 230, 441
 место 404
 метер 116, 355, 795,
     1068/38
 метити 946, 978
 метути 193, 197, 608,
     953, 1001, 1068/298
 мећати 673, 734, 1068/300
 меуна 130, 165, 250,
     1068/47
 меур 250
 мешати се 906
 ми 469, 844, 845, 1011,
     1012, 1015, 1016
 Милина 436
 Милица 436
 милиција 143
 Милицин 548
 Милоја 372
 милост 284
 милостиве (имен.) 946
 Милошово 545
 минансија 140
 Миолдан 250, 291
 миолско 291
 мираз 1071
 миран 941
 мирисати 2, 677, 1068/302
 мирно (прил.) 772
 мислити 193, 197, 305,
     1068/144
 Мита 439
 Митровдан 303
 митрољез 134
 Мица 436
 мишенити 127, 325
 мишеђији 553
 млад 504, 507, 513, 515,
     536, 921, 938, 940
 млáда (им.) 930, 938
 младеж 333, 463, 1020,
     1068/215
 младост 286
 млак 941
 млеко 930
 млети 154, 878
 млина 16, 396, 532, 773,
     933, 963, 1008,
     1061, 1068/188,
     1085
 млоги 513
 млого 298, 769, 1068/140
 мном 467
 мњаокати 3, 1496, 298
 моба 158
 мобати се 1003
 мобилисати 1011
 могућство 314
 модирати се 731
 можда 773
 можелду 9, 593
 мозак 394, 794, 1068/186,
     1069, 1078
 мој 14, 168, 229, 501,
     502, 503, 506, 507,
     509, 514, 517, 916,
     1068/75, 1099, 1101
 Мокринчан 207
 Мол 250
 молба 437
 молитва 437
 молити 866
 молити се 1003
 моровати 730, 1073
 мољац 1069
 момак 290, 362, 437, 894,
     979, 1042, 1068/132
 момков 503, 546
 момчадија 1020
 монар 34
 морати 183, 195, 697,
     945, 994, 1068/319
 Моритва 147а
 морка 437
 морчији 501, 552
 мотовило 145
 моћи 21, 181, 184, 188,
     194, 196, 583, 584,
     585, 593, 648, 697,
     945, 994, 1032,
     1037, 1041, 1056,
     1061, 1062,
     1068/259,
     1068/291, 1069,
     1078, 1094/1, 1099
 мрав 355
 мрети 585, 630
 мржња 873
 мрзити 873, 1068/390
 мрсити се 1003
 мртав 506, 536, 895, 925,
     931, 938
 му 844, 1015
 муар 250
 мува 256, 434
 мужена 644

мужов 545
 мулатовати 730, 785, 1072
 Мурци 375
 мутав 138, 923
 мутан 931, 932, 979
 мућко јаје 399
 мушки 513, 535, 1056

Н

на (предлог) 175, 777,
 778, 781, 782, 784,
 873, 874, 875, 876,
 877, 878, 880, 881,
 913, 1068/363
 на (узв.) 774, 1015
 набалјати 239
 набој 1005
 набурен 514, 999
 наватати 262
 навек 741, 1027,
 1068/343, 1093/85
 на веру 7726
 навече 736, 738
 на воду 879
 навора 266
 над 777, 785, 786, 788,
 1068/364
 надевати 690
 наденути 584
 надешавати 1028
 надитавати 250
 Надлак 1005
 надмећати 1024
 надрадити 918
 надути 156
 назад 761
 наздраљати 239, 298
 називати 682
 назимад 40, 455, 456, 457
 на зиму 739
 наићи 954
 нај 'онај' 180
 најгоре 772
 наједампут 7726
 најести 587, 1044
 најздравији 50?
 најпосе 743
 најпрви 15
 најпре 743

нако 181, 191, 771,
 1094/24
 накрјати 255
 налеђушке 772а
 нама 469, 915
 намастир 328, 1068/156
 намењивати 681
 намерница 143
 намешћати 691, 1068/316,
 1085, 1087
 намешћен 715
 нами 915
 намиривати 681
 намрштен 715
 наново 744
 на ноћ 736, 738
 наоблачно 153, 772
 наоколо 766
 наокруг 153, 7726
 наопако 153
 наочари 455
 напит 503
 напиту 669
 наплотак 130, 133
 напола 7726
 наполе 7726
 напоље 717, 762, 1006,
 1068/350,
 1068/431, 1116
 на послетку 194, 305, 743
 направи 240, 1024
 напраљен 239
 напред 761, 1068/350
 напреда 761, 775
 на пролеће 739
 напросто 772
 нарадити 890
 наранити 250
 наребар 7726
 наредити 866, 876
 нарнути 250, 664
 народ 1020
 на руке 1014
 наруквати 73а, 1073
 нас 469, 1012, 1014, 1035
 насађивати 681
 насељати 689
 наслество 310
 наслєдство 111

наспрам 4, 821, 1093/92
 насрадати 305
 насред 4, 822, 841
 на среди 765, 777
 на српски 7726
 настаити 240
 насуво 772
 насути 156
 натарош 145, 150, 1072
 натикаче 741
 натраг 751, 761, 1006,
 1068/350
 натрашке 772а
 натрти 701, 1068/282
 наћве 441, 1061
 наћи 953, 979, 996
 наћи се 977
 на ум 245, 163, 1014
 научити 174
 начин 397
 наш 16, 501, 502, 506,
 507, 508, 509, 513,
 514, 515, 916, 1062
 не 21, 22, 176, 773, 992,
 1013, 1069, 1078,
 1107, 1115
 не 727
 небеса 408
 небесан 559
 Невенка 139
 невенчан 999
 невесо 1057
 невешт 513
 Невинка 139
 негди 107, 746, 774,
 1068/127, 1068/346
 него 11, 178, 186, 188
 недеља 896, 934, 1029
 недељно (прил.) 772
 недра 16
 недре 429, 441
 нежењен 999
 незват 999
 не јдем 172, 649,
 1068/76, 1078
 нека 183, 188, 1008
 некакви 522
 неки 513, 515, 532, 937
 неко 482, 504

неколко 186, 193, 768
 некршћен 999
 некија 191
 нел 1038
 нелда 1038
 немати 181, 183, 952
 Немац 1036
 немеш 966, 1072
 немилице 772а
 немој 945, 994, 1068/273
 Немчов 545
 непрестано 741
 неприбран 503, 999
 нераст 31
 несвест 284
 несретна 309
 нестати 807
 нећу 184, 187, 188, 342,
 1049, 1068/259,
 1093/84, 1093/104
 неузварен 999
 неузоран 1065
 неук 503
 неуредно (прил.) 772
 нешто 492, 1093/57
 ни (везн.) 177, 1048
 ни (није) 107, 166, 726,
 1016, 1068/25,
 1068/334, 1094/100
 нигди 107, 746, 777, 801,
 996, 1068/26,
 1068/127, 1068/346
 низа 933
 низрађен 174, 999, 1056
 ниједан 503, 944, 1022,
 1036/438
 никад 735
 никадена 775
 никакви 504, 522, 1008,
 1028
 никако 771, 1007
 ники 14, 109, 532, 936,
 937, 1008, 1028,
 1035
 нико 39, 483, 500, 504,
 746, 1022, 1068/438
 никог 1099
 Никола 439
 николко 109, 193, 768

никуд 747
 Нина 14
 нисам 107, 184, 185, 187,
 188, 725, 976, 995,
 1043, 1068/24
 ниспаван 174, 1068/77
 ните 459, 464
 нити (везн.) 177, 185,
 1048
 ничији 534
 ништа 183, 493, 494
 ништо 1005
 нов 509, 536, 538, 928,
 930, 933, 934, 938,
 941, 1078
 новац 391, 1068/185
 новембер 116, 1068/38
 новерац 191
 новина 1001
 новине 441
 Нови Сад 503, 504, 508,
 509, 536, 933
 Новосађани 4
 нога 250, 434, 437, 846,
 1068/202,
 1068/204, 1082
 ногаре 441
 нокат 45, 356
 Носоњин 504
 ноћ 454, 806, 858
 ноћивати 751
 ноћнице 309
 ноћом 737, 1062, 1105
 ноћос 133, 737, 1068/50
 ноћоске 775
 ноћоскена 737, 775
 ноћу 737, 1105
 нудити 866
 нужда 343
 нужник 1044
 нуз 16, 882, 1068/393
 н уме 1068/78
 нумера 437, 1029
 нучити 174

Њ

његакан 16, 775, 915
 његакана 775
 његакаран 775

његов 503, 506, 507, 509,
 514, 798, 916,
 1068/233, 1094/8
 њему 915
 њемукан 775
 њен 503, 506, 507, 509,
 513, 514, 518, 798,
 916, 1068/231
 њи 250, 915, 1035
 њим 471, 475, 519, 1012,
 1056, 1068/218,
 1080, 1109
 њима 915
 њимека 775
 њимекан 775
 њимекар 775
 њимекара 775
 њимена 775
 њин 16, 250, 322, 503,
 507, 508, 509, 514,
 515, 520, 916,
 1068/232, 1081,
 1086, 1093/9
 њози 17, 231, 470, 775,
 846, 915, 1068/217,
 1068/362, 1085
 њом 471
 њоме 915
 њомекана 775
 њомена 775

О

о 777, 780, 781, 789, 914,
 1068/363
 о! 774
 оба 565
 обадва 566, 1029
 обадвоица 578
 обадвоје 577
 обарити 504
 обашка 772в
 обашко 132, 772в,
 1068/48, 1071
 обга 311
 обградити 333, 999
 обдржати 333
 обичај 915
 обично (прил.) 772
 облачивати 686

- обовеза 131
 обод 131
 обоје 577
 обојке 396
 обојца 578
 оболети 703
 оболети се 154, 1003
 обошко 132
 ображен 174
 обраница 307
 обући 640, 1004
 овај 16, 45, 250, 503,
     504, 507, 513, 514,
     927
 оваки 522, 1068/235
 овако 771
 овамо 749, 1069
 овдашњи 504
 оволико 768, 1068/352
 овуда 750
 овудакан 775
 овудакара 750, 775
 овудакона 750, 775
 овудана 750, 755, 775
 овуде 750
 овудекара 750, 775
 овудена 750
 овца 437
 овчи 238, 501, 552
 овчији 238, 502, 504, 552
 оглувити 256
 ограјсати 172
 огрева 175, 396
 од 823, 824, 825, 826,
     1019, 1107, 1115
 одавде 757
 одавдека 775
 одавдекана 775
 одавдекарана 775
 одавдена 757
 одавденарана 757
 одавно 742, 1068/345
 одакле 757
 одаклекана 775, 1043
 оданде 757
 одандена 757, 775
 одатле 757
 одатлекана 757
 одговарати се 1003
 оде 106, 242, 748, 759,
     777, 1068/102,
     1068/348
 одежда 343, 779, 922
 одека 775
 одекан 775
 одекана 748, 775
 одекара 775
 одекарана 748, 775
 одескарена 775
 оделење 325
 одем 650, 1094/75, 1102
 одена 748, 775
 оденака 775
 одеше 596, 598, 609,
     1094/69
 оди 249, 1015, 1068/435
 одјужило 236
 одјучити 337, 910
 одморни 303
 однети 932, 979
 одо 599
 одовуд 757
 одозго 760
 одозгоре 760
 одозгорека 775
 одозгорена 760, 775
 одоздоле 760
 одолекана 1006
 одолети 154, 703
 одономад 736, 738,
     1068/340
 одономадекана 775
 одонуд 753, 757, 758,
     1093/86
 одоше 1093/69
 одранити 250
 одрањати 689
 одреда 7726
 одрпан 503
 одува 256
 одувда 757
 одуд 757, 758, 1006,
     1068/349
 одуда 1036
 одудака 775
 одудана 757, 775
 одудекана 775
 одудена 757, 775
 одунд 757, 1093/86
 одунда 757
 одундакар 757, 775
 одундакара 775
 одунуд 148
 ождерати се 1011, 1043
 оженити 1019
 оженити се 906
 озго 760
 озгорека 775
 озгорена 760, 775
 озеппти 314
 оја 781
 оје 774
 око (имен.) 1029
 око (предл.) 827
 око (ако) 131, 1064,
     1094/102
 окорети се 1003
 окренути се 876, 1058
 окрећати 673
 окром 4, 828, 1057,
     1093/93
 окруто 152, 535, 941, 1005
 октобер 1085
 октомбер 116, 331
 окуждавати 343
 оладити 250
 олај 1072
 олајница 3
 олба 249
 олињати се 3, 100
 олов 422
 олтар 145
 олуј 451, 900
 олујарке (звезде) 228
 олук 1071
 ољушћен 715
 ома 131, 742, 1044,
     1068/141
 омак 742
 Омаљев 249
 Омаљов 502, 545
 оман 742, 775
 оме 457
 омладина 336, 445, 1020,
     1022, 1057
 омлађина 336

омо 'одмах' 131, 181, 250,
303
омут 249
он 14
онај 506, 507, 508, 509,
514, 859, 927
онак 303, 775, 1068/142
онаки 522, 1068/235
онако 771
онамо 752, 1069
онда 303
ондак 175, 303, 735, 775,
1068/142, 1068/359
ондакена 735, 775
онде 751
оно време 1094/98
онолико 193, 1068/352
ономлане 740
ономлањски 796
онуда 753
опавачки 249
Опаво 16, 145
Опавчан 249
опаклија 191
опаница 'опна' 145
опанке 396
опанци 364
опе 317
опет 744
опколити 707
оплести 963
оплетивати 686
оповачки 555
опона 145
опраљати 44, 239
опрошћење 715
општи 343
општина 343
ора 'орах' 113, 250, 379
орај 255
ораси 359, 1006, 1094/46
орати 878
ораћи 1034
орашчић 300
Орват 42, 121
оре 'орах' 113, 379
орлов 388
орловацки 310
орманика 201, 249

оружије 125
осам 1029, 1031, 1032,
1035
осамдесет 194, 570
осамнајс 231, 284, 285
осамсто 571
осветлење 325
осија 430
осије 125
осим 4, 107, 828,
1068/31, 1093/93
оскорушити се 970
осмеује се 250
осовина 191
остаљати 239
остати 953, 1038
остраг 761
Остров 121, 415
Островац 121, 415
осудити 998
осушити 323
отај 521
отац 336, 774, 979,
1068/165
отечен 617
отимати 682
отићи 302, 303, 650, 954,
957, 958, 1006,
1035, 1094/75,
1102, 1105, 1107,
1115
откад 4, 735
откако 4, 735
открај 840
открекећо 58
откуд 251, 757, 1043
откуда 757
откудена 757, 775
отмите 193
ото 1068/228
отоич 742
отпре 743
отсећи 310
отспавати 310
отуд 757
отудака 757, 775
отудакана 775
отудан 757
отудана 775

отудекана 757, 775
отшо 193
оће 184, 188, 249, 309,
1041
оћелмо 9, 185, 593, 611,
729, 1037, 1649,
1052, 1068/6
оћу 187, 945, 1037, 1042,
1068/259
офарбати 263
офицер 263
оцов 545, 766
очи 'уочи' 174, 829,
1094/23
очи (имен.) 45, 455, 908
очин 503, 548, 975
очио 125, 310, 1051,
1068/146,
1068/292, 1094/76
очо 193, 310, 1068/146,
1068/292, 1094/76,
1101
очув 256, 385
оца 267
оцак 267, 1071
оцачар 267
ошинут 999
оштарије 125

П

па 175, 954, 1046,
1068/447
Падејац 93
пазити 172, 234
пазу 16, 431, 1068/199
Паја 439
пајван 903
паклија 191, 1051
пакло 455, 457
палење 325
Палкућин 193, 503
памет 16, 454, 781
паметан 538
панталоне 441
пантило 290
пантити 290, 1068/129
пантљив 290
панћење 290
Панчев 415

Панчево 17
 Панчов 545
 Панчово 140
 паор 153, 370, 930, 1073
 паорлук 153
 паорски 515
 паоршаг 153
 папак 4, 773
 папрен 930
 паприка 930
 паприкаш 1072
 папуча 1071
 пар 355
 парадајз 7, 195, 1073
 парајца 136, 172
 парипа 369, 739, 1049
 Парошки 507
 партински 554
 парчад 455, 457, 1023
 пасти 152, 303, 1068/143,
 1059
 пастов 1496
 пасуљ 930
 патека 145, 191
 патиљак 146
 патити 1003, 1011
 патити се 1003
 патријар 250, 875
 паук 163
 паун 163
 пацов 330
 паче 360, 364, 411
 пачији 552
 пачићи 361, 366, 369
 певати 734
 пеглати 1073
 педаљ 354
 педесет 6, 13, 194, 284,
 285, 1029, 1068/87
 пек 260
 пекотина 191
 пелин 139
 пелцовати 730, 1056
 пензија 223
 пенцер 17, 267, 325, 1071
 Пепела 7
 пепо 154
 Пера 439, 1068/206,
 1093/4

перајца 172
 пере 406, 417, 1068/196
 перед 147, 830, 1093/21
 перије 125
 перисати 191
 Перица 1069
 перја 413
 Перкучин 197, 503
 перо 407, 1029
 перошке 772а, 1068/355
 перце 406
 пескурице 147
 пет 577, 795, 1029, 1030,
 1031, 1033, 1034
 петак 889, 934
 Петерда 75, 1012
 пети 579
 Петковача 772б
 петнаест 171а, 231, 284,
 285, 1031, 1032
 пето 152, 367, 1075
 петорица 578
 петоро 577, 1031, 1033,
 1034, 1035,
 1068/442
 пет пути 580
 петровачки 437
 Петровдан 15, 503, 504,
 509
 петровски 900
 петролиум 140
 петсто 30, 310, 571
 пећ 17, 459
 пећи 504, 1068/288
 пећка 16, 69, 459
 печем 46, 1101, 1115
 печет 127, 354, 1068/46
 Печуј 255, 257
 пешке 722а, 1068/356
 пешкир 1071
 пијан 503, 506, 941
 пијандура 1026, 1028
 пијаница 1028
 пијаца 128, 437, 441,
 777, 849, 865, 896,
 1068/208, 1072
 пиле 411
 пилећи 553
 пилећији 501

пилићи 361, 366, 1042,
 1068/193
 пиревина 140
 пиринца 3, 267, 338, 396,
 1068/189, 1071
 пиринцано 207
 писати 193
 пискати 719
 писмо 403
 питати 803, 862, 975, 1099
 пити 227, 231, 996,
 1094/105
 питије 250, 258
 пиће 906
 пјеније 202
 плаветан 504, 536, 743,
 922
 плаво 772
 плакати 614
 пласт 286а
 платити 953
 плева 930
 плевити 320, 734,
 1068/287
 плезити се 130
 плек 16, 260, 1068/113
 плекан 260
 плес 342
 плесан 337, 342, 463
 плећа 413а
 пливати 734
 плитак 537, 1093/63
 плескати 683
 пљувањак 220
 по „пола“ 19, 573
 по (предлог) 178, 581,
 883, 884, 885, 915,
 1068/388
 поарати 250
 побољевати 690
 побушен 999
 поватано 241
 повезати 999
 повлака 133
 по вољу 1068/394
 поврнути 74
 поврћати 741
 погачар 40
 погроб 140, 844

- под 777, 786, 788, 885,
     902, 1068/364,
     1068/395
 подаврнути 115
 подај 231, 698, 1068/320
 податкивати 115
 подашан 69, 963
 подбарски 44
 под влашки 7726
 под воду 887
 поделити се 910
 подерати 979
 подићи 665
 подне 418, 738, 881,
     1068/197
 Подостров 415
 под пазу 250
 подрт 618
 подрум 16, 1069, 1082
 позабраљати 239, 999
 позади 831
 позеленити 1002
 познавати 667, 772в, 915
 поиза 831
 поизврћати 999
 појати 661, 734, 1001,
     1068/297, 1081
 појести 1080
 појтарје 197
 показати 292
 показивати 1068/305
 покладе 934
 поклањати 876
 поклон 397
 покојни 503, 844
 покрај 4, 840
 покрап 118
 покрити 1068/397
 покрјати 255
 покршћен 1087
 покртевати 152, 258, 690,
     1068/109, 1094/28
 пола 437, 573, 930, 1029
 полак 18, 220, 573, 775,
     1005, 1068/254,
     1068/359
 полеђушке 772а
 половина 573
 положајник 40, 133
 положник 194, 1068/49
 полутина 573, 1056
 пољопривреда 4, 1068/3
 помалко 770
 помањкати 313
 помаћи се 62, 627
 помацивати 686, 1068/310
 помелар 338
 помогнуто 726
 помоз Бог 185
 помолар 140, 338
 помотњица 299
 помоћи 607, 627, 866, 979
 помрчина 16
 помужена 1068/289
 понда(к) 175, 303, 735,
     775, 1068/79
 пондакена 775
 понедељник 3, 35, 220,
     934, 999, 1075
 понекад 4
 понеки 4
 понско 1068/3
 понишћен 715
 попа 14, 374, 922,
     1068/180
 попин 548
 попонац 145, 147
 попраљати 239
 Поптревунови 238
 поред 830, 1094/21
 пореза 396
 поруган 665, 999, 1008
 порцолан 1496
 порцулански 141
 посамце 772а
 посвађати 1027
 посејати 503
 посла 136, 305, 738, 743,
     832, 1068/52
 послати 679, 1068/304
 после 136, 305, 743, 832,
     1068/52
 последњи 303, 502, 543,
     551, 1069
 послужоница 172, 229
 посо 152
 посрадати 69, 305
 по среди 765
 по српским 7726
 пост 284, 285, 286а, 504,
     900
 постаљати 239
 постан 549, 941
 постарен 999
 постити 866
 посути 156
 потешко (прил.) 772
 Потлога 7
 потрбушке 772а, 967
 потреба 1008, 1056
 потребовати 696
 потрчати 185
 потући 998
 потући се 1011
 поучица 169
 пофалити 262, 263
 пофторити 265
 пофторни 69, 265
 почаст 284, 286
 почети 193, 954
 почети се 1003
 почим 1062, 1068/458
 пошта 25
 поштено 772
 пошто 1062
 прави 509
 право (прил.) 772
 праити 172, 240, 1042
 прајсци 172, 234, 364
 праљен 239
 прама 114, 834, 855,
     1068/374
 прамбаба 331
 прамеда 331, 1049
 прамунука 331
 прамеда 332, 966,
     1068/158
 прасећи 553
 прасећији 501
 прасици 193, 361, 369,
     966, 1034,
     1068/173, 1068/193
 праунук 163
 прашећи 616
 први 543, 579, 1028
 прво (прил.) 743
 првокласни 4

- прдачити 864, 909
 пре 106, 743, 832, 974
 пребран 504, 930
 преватити 262
 превести 168
 преврћати 673
 прегрш 120, 284
 прегрша 459, 903
 пред 110, 777, 785, 786,
 787, 816, 1068/364,
 1094/8, 1102
 предашњи 338, 501
 предвече 738
 пред ноћ 738
 пређа 895
 пређашњи 501, 509
 пређе 743
 пређица 1055
 презивати се 682, 1106
 презиме 695
 прек 941
 преки 504, 515, 535, 551,
 941
 преко 766, 833, 1055,
 1068/373, 1093/8
 прековише 769
 преко дана 738
 прекодокомадне 736
 преко лета 739
 преконоћ 738
 прекосутра 736
 прекрјавати 255
 прекрјати 228
 прекршћати 691
 прелав 556, 1075
 према 834, 855
 преметити 1038
 премрсити 918
 препаста 1056
 препети се 662, 971, 1012
 препињати 662
 преповедати 1093/20
 преправити 930, 1055
 препраљати 239
 препушити 110
 пресанути 250
 пресица 305
 пресовати 730
 претель 166
 претити 876
 преткућа 110
 прет кућу 1068/370
 прећу 835, 856, 1048,
 1068/375, 1100
 преунук 130
 преунука 165
 префриган 263
 прецебаш 310
 прецедник 310
 Пречан 1041
 прецоњати 268
 прибацити 110
 приварити 110
 пригршт 286
 прид 110, 777, 785, 786,
 788, 816, 1068/364,
 1094/8, 1102
 придвече 738
 прид ноћ 738
 призукавати 174
 пријатељ 193, 355
 пријетель 127, 227
 прико 110, 178, 833,
 1068/373, 1093/8
 приковише 769
 прико дана 738
 прикодономадне 736
 прико лета 739
 прикосутра 197, 736
 прикруп 1062
 припети 1015
 припети се 110, 154, 1006
 приповедати 1093/20
 припушавати 2
 присељати се 689
 приткућа 'трем' 110
 причати се 1003
 пришт 284, 286, 979
 прљав 936
 прнути 250
 пробиљеска 4, 111
 провађати 689, 1068/315
 провеселити се 59
 провести 979
 проводација 267, 336,
 439, 1094/41
 провођација 336, 1094/41
 продавати 739, 1069
 продуживати 681
 прозивати 682, 1106
 проја 255, 930, 1068/111
 проклет 920, 939, 1008
 проклетство 310
 проколе 69
 прокот 261
 (лаке) пролаке 239
 пролетњи 309
 пролетос 739
 променити 734
 променути 710, 1068/326
 пропасти 171, 958, 1022
 пропис 'свеска' 70
 проповедати 140, 1093/20
 просвештени 343
 просијак 125
 просиоц 45, 371
 просо 156
 прост 286, 286а, 930
 простачки 915
 простити 947
 простоћа 69
 прострти 631
 прота 439
 проћи 866
 проћу 835, 1068/375
 прошгудирати се 1003
 прскати 683
 прст 284, 286, 356, 1029
 прстен 413
 пруслук 122, 779, 1068/42
 псовати 276, 295
 птица 276
 птичий 552
 пубијати 174
 пударуша 811
 пужа 396, 926
 пукнут 40
 пукћати 1059
 пулгер 325, 1068/152,
 1073
 пулгерски 7726
 пуличад 457
 Пуљака 7
 пун 941
 Пункишов 545
 пуно (прил.) 772

пунољетан 111
 пупушка 30
 Пурдићов 545
 пурцулан 148
 пуст 936, 1039
 пустара 933
 пустити 193
 пустосват 595
 пут 812, 933
 пут 355
 путкаст 503
 путем 766
 пући 665
 Пушин 503
 пушћати 691
 пушћен 715
 пцето 276, 295, 948, 1067
 пцовати 276, 295, 844
 пцовка 295
 пчела 276
 пчиода 146, 159, 276,
 312, 1068/125
 пшеница 27в

Р

рабар 250
 раван 941
 равник 153, 171, 760,
 1068/66
 рад 998
 Рада 439
 раден 336, 773
 раденик 40
 раденички 336
 ради 185, 836, 1014
 радије 772
 радити 193, 850, 974
 радјоница 172
 Радловачки 197, 504
 радња 303, 794, 801, 1011
 радо 772
 Радоин 548
 Радоја 372
 Радојево 75
 радост 45, 286
 радостан 549
 рађен 336
 рађеник 336
 раж 120, 454

ражљутити 292
 разанице 136
 разболети се 1011
 разговарати 1003
 разговарати се 1003
 разговор 781
 разгравати 256
 раздолеко 764
 разладити 250
 разључити 337
 разумети 700
 Райфов 545
 ракија 1071
 рамена 403, 408
 рамење 412, 413
 рамљати 250
 рамуника 148, 201, 312
 рана 250
 рани 226, 503, 538
 ранити 250
 рано 744
 рањије 744
 раоник 153
 рапацик 312
 рапов 250, 936, 938
 Рапош 250
 расплести 1004
 распушћеница 715
 растаљати 239
 растати се 802, 1068/367
 растити 734, 1093/72
 растов 250
 растолмачити 124
 расцветати 304
 рацепити 304
 Рацков 503
 Рват 249
 рвати се 659, 734
 ргела 180
 рђаво (прил.) 539, 772
 ребар 423
 ребарке 772а
 ребро 401, 404, 423
 ревена 266, 1065, 1071
 ревенити се 46, 266
 Ревеница 122
 ревко (лекс.) 238
 регемента 144, 150
 ред 355

редак 941
 редом 7726
 режити 718
 резерба 296
 резећи 127
 рекла 1058, 1073
 ремење 412
 рен 250
 рендир 66
 рендо 419
 репув 256
 рерно 325
 ретко (прил.) 772
 рећи 14, 250, 607, 955,
 984, 1068/415
 рецепт 288
 речка 297
 реч 454, 456
 реш 544
 решето 878, 930, 1056
 риба 930
 рибати 1073
 рибљи 552
 рив 66, 266, 1072
 ригов 238
 риђ 941
 Риђа 439
 ринглов 794
 рис 17, 66, 1072
 рискиња 152
 рит 66, 933, 1072
 ркати 249
 рње 249
 рогаљ 38, 45, 1029, 1056
 род 893, 1020
 родбина 1020
 родити 1027
 рођавати 668, 688, 772,
 1068/314
 рођени 503, 935, 1000
 рођење 893
 рождество 202, 343, 1001
 розли 544, 922, 1005
 ројте 17, 772в, 1072
 ром 250, 536, 903
 ромоникаш 131
 Ромцови 250
 Росламош 191
 ротква 314

рочићи 303
руво 250
ружан 941
ружно (прил.) 772
рука 250, 434, 435, 437,
878, 881, 908,
1068/202,
1068/204, 1069,
1078
руковод 336
румуника „камилица“ 135
румуника „хармоника“
135
Рус 1036
рускавица 122, 250
рутав 926
ручан 559
рчак 249
рче 1051

С

с 837, 838, 903, 906, 907,
908, 909, 910, 911,
912
са 837, 838, 903, 906,
907, 909, 910, 912,
1094/95
сав 507, 524
сав 318, 514, 515, 528,
1068/236, 1068/237
савијача 926
сагнути се 152, 665
сад 735
сада 735
садашње 735
саде 735
садека 775
садекан 775
садекана 735, 775
садена 735, 775
саденана 775
сађење 716
сазрети 154
сакат 941, 1071
сакрити 669
салаш 1072
сџам 507, 530, 915
сам (енкл.) 322, 725,
1011, 1012, 1014

самарица 1011
Самартан 136
само 181, 186, 772, 1069
самоук 169
сан 16, 115, 931
Санад 16, 24, 465, 786,
963
сандук 784, 1069, 1071,
1082
сарана 250
саранити 250
сас 837, 903, 907, 908,
912, 1033, 1093/95
сасвим 4, 7726
састаљати 239
састраг 761
сат 160, 250, 355, 811,
825, 1071
сатарити 769
сацак 207, 267
са шњим 321
свадба 310, 311, 437,
1107, 1115
сваки 482, 484, 503, 515,
530, 915, 1022,
1068/219,
1068/438, 1107,
1116
сваки дан 741
свакидашњи 501, 551
сваки један 484
свако 39, 484, 504, 507
свакојаки 503, 504, 522
свакојако 771
свануће 3, 44
сват 403
сватати 262, 367, 692
сваћавати 262
сваћати 692
свашта 495
све 14, 1068/236
све (прил.) 772
свекрова 121, 860,
1068/41
свестан 549
свет 181, 931
светац 866, 896
свети 14, 503, 507, 509,
535, 934

светлило 821
свецки 310
свечан(и) 503
с вечера 738
свецбати 268
свештеник 343, 1034
свилен 503
свинче 290, 361,
1068/131, 1068/211
свиња 452, 930, 963,
1001, 1068/211
свињски 290
свирац 889
свируле 135, 1056
Свирчов 545
свлачивати 686
свој 228, 503, 507, 514,
517, 916, 1028
свр 250
сврачији 552
свугди 756, 777
свуд 756
свуда 756, 777
судана 756, 775
суде 756, 777
свудека 775
свудена 775
се 176, 184, 468, 860,
970, 1001, 1012,
1014, 1015, 1024,
1068/386, 1068/430
себе 110, 185, 915, 1111
себи 110, 915, 1094/7,
1104, 1111
себикан 775
себикана 775
севати 1013
Севкерин 266
седам 1030, 1031, 1032,
1033, 1035
седамдесет 194, 284, 285,
290, 570, 1029
седамнаест 231, 284, 285
седамсто 571
седећи 772а
сејати 110, 878, 912,
1098, 1102, 1108,
1113
Секованије 191, 202

- септембер 116, 335
 Селеуш 165
 село 16, 45, 403, 404
 сељачки 504
 Семиклуш 465, 933
 сенути 772
 сеоски 155
 септембер 116
 Сервијанци 335
 серсан 335, 1072
 сесија 1056
 сестра 436, 437, 935, 1000
 сестрин 503
 сете 193
 сетити се 877
 сећати се 9, 1037, 1041
 сећи 640
 сеферин 263, 936
 си 185, 188, 725, 949
 Сигет 933
 сиграати се 693, 808, 994,
 995, 1015,
 1068/317, 1085
 сиграчка 207, 693
 сијати 110, 232, 1056,
 1094/11, 1102,
 1113, 1127
 сикера 143, 1107
 сикира 107, 1068/29
 сила (прил.) 769
 силазити се 760, 1006
 силан 503
 силно 1036
 симе 507, 695, 700, 1049,
 1068/318
 синатор 140
 синов 546
 синовац 1069, 1082
 синовица 1029
 синовљов 239, 545
 синоћ 737
 синоћке 775
 сињи 30
 сипати 682, 734, 1068/306
 сир 16
 сирав 146
 сиркет 338, 424
 сирма 381, 503, 561,
 1068/114
 сирмак 250, 261, 381,
 1068/114
 сиромашки 1063
 сиромо 62, 131, 1068/114
 сирот 561, 1068/249
 сирота 62
 сиротински 290
 сиротиња 445, 1020
 сирће 406, 1071
 сиса 786, 1056
 сисати 683, 734
 ситан 503, 930, 936, 938,
 1082
 сићи 1003
 сићи се 946, 1003, 1044
 сиц 930
 скакати 989
 скелација 267
 скерлет 936
 скинити 664, 734
 скинути 193
 скитати 683
 скитати се 1003
 склад 16
 сковерац 40, 354, 364,
 918, 1074
 скодно 261
 скорети се 703
 скорим 742, 963
 скоро 742, 1042
 скрајњи 333
 скрјати 228, 255
 кроз 772в
 скувати 256
 слаб 295, 501, 502, 539
 сладак 504, 926, 928,
 930, 935, 1082
 слађивати се 250
 слама 930
 сламка 290
 слан 941
 сланиница 1069
 слатина 16
 слаткача 437
 слачати 207
 слезина 139
 слепоочнице 158
 сликовати 235, 730
 слободно (прил.) 772
 сломити 713
 слуга 437, 439, 440,
 1025, 1028, 1029
 служба 896
 служоница 'кутлача' 172,
 193, 229
 слуктити 43
 случај 397
 смеј 255, 383
 смејати се 110, 823, 909,
 1055, 1068/402,
 1098, 1107, 1108,
 1115
 сметати 683, 1106
 смети 585, 700, 945, 994
 смијати се 110, 232, 823,
 1093/11
 смирити 1058
 смисо 397
 смо 725, 1011, 1012, 1014
 смрт 454
 сна 160, 250, 257, 434,
 448, 1068/74
 снабдети 702
 снава 256
 снага 435, 781
 снаја 255
 снајка 436, 1038
 сневати 139, 152, 734
 снівати 139, 152, 734
 снивач 1005, 1007
 сниже 333, 772
 снижа 772в
 снизак 333, 537, 562
 снизина 765
 снужден 715
 со 454
 соба 1029
 собом 467, 897, 915
 совина 191
 соја 255, 1068/111
 сокак 16, 367, 515, 755,
 895, 933, 1071
 соко 158
 солдачина 316
 солинци 133, 325
 сомина 1028
 сонице 153, 441, 781,
 1068/67

сошица 193, 323
 спавати 721, 734
 спаија 162, 172, 250, 507,
 1024, 1025, 1071
 спаински 250, 554
 спаја 193
 спаковати 730
 спас 890, 915
 Спасов дан 504
 спасти 638
 спети 700
 спица 314, 781
 сплав 396
 сплећка 336
 спљоснут 40
 споља 762
 спорно 772, 1062
 спраљати 239
 спрам 114, 834, 855
 спреда 761
 спрема 834
 спрема 834, 855, 1068/374
 спрећу 835, 1094/94, 1100
 спровоћу 835, 915, 1094/94
 срадање 305
 срадати 31, 1068/145
 срамота 195, 314, 847,
 996, 1004, 1068/382
 Србијанац 5, 1068/3
 Србин 389
 Србљин 119, 350, 389,
 901, 1068/183
 срвати се 659, 734,
 1068/296, 1094/78
 (с)рвети се 700
 сребрн 119, 503
 среда 314, 933, 934
 средина 314
 средњи 502, 551
 Средоја 372
 средом 765
 срез 1020
 Сремчов 238, 545
 сретан 309
 Сретеније 202, 314
 срећа 812
 сротство 1020
 српски 509, 515
 Стадојин 372

стајаћи 791
 стакло 406, 455, 457, 890
 станица 25
 стар 45, 167, 503, 504,
 506, 507, 509, 513,
 514, 920, 922, 925,
 933, 937, 938, 941
 старешина 445, 983,
 1020, 1024, 1025,
 1028, 1093/49
 старински 535
 стати 193
 створити 866
 створити се 792
 сте 725, 1011
 Стева 266, 439, 1094/42
 стевана 146
 Стелкићов 545
 стид 397, 847, 925
 стирати 788
 стићи 665, 984
 сто 571, 1029
 стојати 720, 721,
 1068/332, 1080
 стојећи 772а
 столица 1069
 стопала 414, 1068/194
 стоти 579
 стотина 193, 571, 1035
 стра 250, 382, 847, 863,
 1068/382
 страган 191
 страданије 202
 стражњи 551
 страна 305
 страота 250
 страшно (прил.) 772
 стрегански 191
 стреја 106, 255
 стрела 979
 стрефити 263
 стрина 1029
 стринин 1031
 стриц 305
 стрицов 545
 стрмоглавце 772а
 стрњика 313, 1093/36
 строжак 328, 793, 1073

су 187, 188, 804, 1011,
 1012
 субата 39, 146, 772, 896,
 1068/58
 Субатица 193, 1068/58
 Субачан 303
 субота 146
 субош 131, 1068/207, 1071
 сув 256, 503, 504, 537,
 926, 930
 сувача 769, 791, 1081
 сувише 772, 896, 1027,
 1052, 1094/87
 суд 412
 судија 439
 судити 979
 сужном 298, 361
 сукабљати 689
 сукња 1000
 сукобити 895
 сукубити 148
 сумивати се 694, 1068/299
 сумити 669
 сумити се 670, 1015,
 1042, 1068/299,
 1106
 сумљати 298
 сумња 298
 сунце 812, 880
 сунцукрет 148, 323
 супа 16, 25, 152, 1073
 сурутка 149а
 сутра 736
 сутра дан 736
 сутри дан 18, 736,
 1068/338
 сушити 323

T

та 773, 845
 табана 396
 табла 437
 таван 16, 23, 1069, 1071,
 1082
 тавница 298
 тај 14, 503, 506, 507, 508,
 509, 513, 514, 515,
 521, 927, 936,
 1068/234

- так (прид.) 250, 515,
     522, 924, 1068/235
 так (прил.) 742
 тако 186, 771
 тал 247, 355
 талијански 191, 507
 талико 146
 талиге 441
 таман 8, 773
 тамашевачки 145
 Тамиш 16
 тамјен 127, 294
 тамљен 127, 313
 тамњан 294
 тамњен 294, 313
 тамо 186, 751, 755, 777
 тамона 751, 775
 Танасија 372
 Танацков 191, 297
 тањир 1072
 тапос 'патос' 328
 гараба 1071
 Тарата 7
 тарнице 441, 928
 Тарошкиње 1062
 тас 284
 тата 439, 917
 ташити 1064
 твој 228, 503, 507, 509,
     517, 916
 твор 256
 тврд 941
 те 176, 970, 1047
 тебе 16, 110, 915, 1111
 Тебеј 191
 тебска 775
 тебскана 775
 тебекара 775
 теби 110, 1094/7, 1104,
     1111
 тегет 544
 тежак 504, 932
 тек 772в, 1058, 1071
 текар 775
 текем 772в, 775
 текер 772в, 775
 телад 455, 457
 теле 1105
 телећар 339
 телећи 552, 553, 1109
 телећији 70, 501, 553,
     1109
 телефон 263
 Темишвар 137, 138
 тењеница 85, 127
 Теованови 266
 теоци 45, 155, 371, 410
 теочар 155
 тепих 260
 тепсија 295, 1047
 терати 989, 990
 тестера 1071
 тесто 930
 тетак 916
 тети 250, 309, 583, 585,
     603, 727, 978
 тетка 446
 теткин 547
 тешко (прил.) 503, 772
 ти 468, 1035
 тијо (прил.) 255, 772
 Тилор 327
 Тимишвар 138
 Тиодор 139
 Тиса 16
 Тита 439
 тица 276
 тишљер 293, 1073
 тишљерај 3
 тиштити 718
 ткати 278, 585, 657, 734,
     878, 1027, 1068/294
 тобом 467, 915
 товорити 131
 тодоровски 555, 805
 тока 41
 толико 193, 508, 768,
     1068/56, 1068/352
 толмач 124, 1068/43
 Томашевци 37, 545
 тоња 735
 топал 124а
 тополи 413
 торина 799
 тороњ 134
 торта 768
 Тот 1028
 Тотина 1028
 тоцки 310
 точир 70
 трајати 794
 трбу 250, 385
 трговцово 545
 требати 181, 183, 696,
     697, 848, 945, 978,
     994, 1037, 1116
 тресеније 202
 тресити 1094/74
 трести 1093/74
 трети 628, 629, 704, 734,
     1068/281, 1068/283
 трећи 501, 502, 507, 579
 трефити 263, 731, 977
 трефити се 1073
 трефљати се 777
 трештити 159
 три 19, 567, 1029
 тридесет 194, 233, 284,
     342, 570, 1029
 тринајст 171а, 285, 1032
 триред 580, 990, 1060
 тристо 1029
 тркуница 142
 трн 412
 троје 577, 1031, 1032,
     1033, 1034,
     1068/442
 тројица 578
 трпљење 325
 трска 892, 904
 труд 397
 трудно 772
 трулав 556
 трулаво 250
 трули 808
 трчати 720
 тршчурина 300
 ту 754, 777
 тубити 335, 894, 1094/40,
     1109
 тувити 335, 1094/40, 1109
 туда 755
 тудакара 755, 775
 тудана 755
 туде 755
 тудека 755, 775
 тудекана 755, 775

тудекара 755, 775
 тудена 775
 туђ 501, 502, 515, 941
 тужиоц 371
 тулај 2, 128, 230, 999
 тулузина 149, 149б, 1044
 туна 754, 775, 1105
 туне 754, 775, 1105
 тунена 775, 1105
 туненак 754
 туп 537
 турити 1006
 Турци 358
 тући 640, 1075

Ћ

ће (ћу итд.) 9, 176, 178,
 184, 187, 194, 309,
 313, 342, 951,
 1068/259
 ћебе 457, 1071
 ћерка 281, 459, 1068/128
 ћи 281, 1068/128, 1105
 ћилим 1071
 ћокнут 70
 ћорав 970, 1071
 ћошак 1071
 ћошка 396
 ћудљаив 226
 ћупа 396
 ћуприја 983, 1071
 ћурак 936
 ћурићи 369
 ћурка 437
 ћурчији 552
 ћутати 720
 ћуше 455, 457
 ћушити 769

У

у 180, 777, 779, 781, 782,
 784, 889, 1068/363,
 1068/377, 1099
 уапсити 250
 убити 669, 979
 убогаљити 999
 убувена 148

уватити 44, 91, 110, 175,
 247, 250, 262,
 1011, 1056, 1069,
 1075, 1082
 увек 741, 1068/343,
 1094/85
 увелико 772
 увенут 617
 увече 738
 уво 406, 455, 456, 1029
 уврнути се 915
 увторник 202
 утар 16
 угарен 619
 угињати 662
 угњиздити се 746
 утђвела 703
 уговор 16
 удавити 979
 удалба 890
 удај 451
 ударити 1068/328
 уденути 665
 удовац 1069, 1082
 удри 717, 989, 1068/328
 ужа 432, 1068/200
 уже 403, 407
 узајмати 172
 узан 923
 узети 45, 193, 873
 у зиму 739
 узјашити 676
 уја 439
 ујак 355
 уједампут 744
 у јесен 739
 ујити 249
 ујтру 197, 738
 укадити 999, 1075
 укинути 1001
 укисло 772, 924
 украј 4, 840, 1068/378
 укратко 772
 укрупно 772
 у лето 739
 уљав 249
 умети 700, 994
 умивоник 153
 умидерити се 1060

умирање 777
 умирати 1021
 умити се 670
 умрети 119, 513, 700,
 1068/39, 1068/40,
 1068/284
 у нај 1068/80
 унакрст 286, 772б
 унаоколо 4, 153, 766
 унка 222, 249, 290, 799,
 933, 1075, 1068/130
 унос 1005
 унтерхалтовати се 730
 унутра 762, 777, 1006,
 1068/350
 унутри 762
 унучади 1023, 1029
 унуче 455, 456, 457, 1034
 унчић 290
 оокруг 766
 уопште 4, 343, 772
 очи 174, 829
 упантити 290
 управо 772
 у пролеће 739
 упропастити 234
 уредица 'уроидица' 147
 урећи 626
 усар 249, 355
 ускочити 845
 Ускрс 202
 ускршњи 502, 551
 успут 772б
 усред 4, 841
 у среди 765, 1014
 уста 401, 403, 413а, 1069
 устаман 772в
 усткам 314
 устопце 772а
 усуги 770
 утим 744
 утом 895
 утрина 1003
 утубити 335, 1042
 утувити 335
 уфторак 265
 уфторник 3, 35, 265
 ух 774
 уцело 772

уцрвљан 30
уцрнити се 1037
учи (предл.) 174, 829,
1094/23
учити се 1003
уш 117, 455, 1094/15,
1099

Ф

фабрика 263
фазан 263
фазон 134
фала 262, 1068/116
фалер 'грешка' 137
фалити 263, 731
фаличан 908
фалиша 262
фамилија 263
фарба 263, 1073
фарбати 263, 731, 1073
Фаркаждин 263
фарпин 'парфем' 328
фасовати 730, 1060
фат 262, 284, 355, 364,
1029, 1068/116
фебруар 170, 263
федер 263
фела 263, 437
фелер 137, 263
фења 263
Фердин 263
фердиначки 263
феш 544
фигура 263
фијакер 263
фил 263
филер 263, 1072
филован 263, 730
филовати 1073
филц 263
фини 504, 941
фино 263
финца 267
фиранге 263
фланер 325
флаша 263, 1073
флека 1073
флизер 325
флизура 325

фок 263, 1072
форинт 451, 1049
форинта 263, 437, 1049,
1072
форма 263
фрај 772в
фрајла 14, 263
фрас 263, 979
френтовање 263
фришак 263, 504
фришко 743, 772, 1073
Фркаждин 195
фрол 327
фронт 263
фртаљ 263, 574, 963, 997,
1073
фрула 263, 327, 1074
фруштук 263, 1073
фруштуковати 2, 263,
730, 1073
фудамент 325
фундамент 263
фунта 263
фурт 737, 741, 785, 1014,
1073
фуртом 1068/344
фуруна 263

Х

хај 247
хајгир 247
хајд 190, 247, 341, 989
хајде 248, 341, 609
хајка 247
хајте 247
халас 247
хаљина 247, 248
хам 247
хамишан 247
хасна 1072
хаснирати 247, 1072
хатар 1072
хеј 774
хеклати 247, 1073
хектар 247
Хетин 247
хиљада 247
хитар 247, 535
хитити 247 692

хитити 247
хитнути 156, 249
хићати 247, 692
ходити 247
хоклица 74, 247
холуј 254
хома 254, 303, 742, 1051,
1068/108,
1068/141, 1094/19
хомад 254
хомак 250, 254
хоман 742, 775
хоме 250, 254, 1094/27
хомица 250, 254
хомо 742, 1094/19
Хонведа 247
Хрват 247
хрвати се 253
Хрвацка 247
хрђав 535, 1068/107
хрђаво (прил.) 772
хрже 253
хрт 152, 247, 930
хрчак 247
хујити 247, 718
хука 247
хукати 247
хуља 247, 248, 1028
хуљав 247
хунцут 247
хусар 247

Ц

цајг 289
цакати 1044
Царски песак 504
цвет 412, 892
Цвијо 1127
цвркати 719
цев 881
цедуљица 1078
целер 1073
цели 185, 503, 507, 509,
858, 920, 941,
1008, 1068/248
цеповача 207, 437
церемонија 1068/5
цефовина 295
Цига 439

Циган 370
 Циганка 1027
 цигаретле 333
 цигла 295, 317, 1093/31
 цигља 293, 437, 892, 1073
 цигљана 293
 цигурно 1068/162
 цикати 719, 734, 772,
     1120
 цимент 140
 ципала 136
 ципела 136, 930, 1072
 циповка 3, 242
 цмакати 675
 цол 317, 355, 1073
 црв 355
 црвемперка 290
 црвен 463, 926, 930, 336
 црвено 772
 цреп 904
 црква 17, 437
 црквен 317, 514, 563
 цркнут 40, 999
 црковни 563
 црн 504, 922, 928, 930,
     933, 940
 Црњан 370
 Црњански 503
 црпићи 734, 1068/286
 црћи 665
 цујцурка 436, 875
 цунцукрет 148, 323,
     1068/60, 1068/150

ц

ча 193
 чађ 454, 463
 чак 1071
 Чаклода 7
 Чаковачки 76
 чакшире 295, 441, 1034,
     1068/138
 чакшире 1034, 1068/138,
     1071
 Чанад 16, 24, 321, 465,
     772в, 933, 1005
 Чанаци 303
 чарапа 134, 1071
 чарда 1072

чардаш 34, 1072
 Чардаш 'породични нади-
     мак' 355
 Чарна 122, 209
 Чарновић 168
 чаршав 131, 266, 1071
 част 284, 1063
 частан 979
 чаура 250
 чаша 1000
 чега 487, 488, 1068/220
 чезије 441
 чела 276
 чело (предл.) 16, 17, 140,
     742, 842, 1068/379
 чељад 456
 чељаде 455, 457
 чему 481, 489, 491
 чендир 66
 Ченејац 1040
 ченично 276, 295
 Ченћан 370
 через 125, 769, 813, 843,
     936, 1063, 1068/380
 черешта 772в
 Ческа 16, 338
 чесница 1014
 чест 202, 284, 1068/91
 чест (прид.) 930
 честито (прил.) 772
 често (прил.) 772
 четворица 578
 четворо 577, 1031, 1032,
     1033, 1034, 1035,
     1093/3
 четвороношке 772а
 четвртак 896, 934, 1069
 четврти 579
 четир(и) 185, 188, 568,
     580, 1029, 1068/82,
     1068/253
 четирсто 571
 четрдесет 6, 194, 284,
     285, 342, 570
 четрнаест 171а, 284,
     1029, 1031
 чешаљ 38, 45
 чешљати 680, 734,
     1093/81

чешљоница 153
 Чива 439
 чивода 276
 Чивут 370
 Чивутин 266
 чизма 1071
 чији 501, 502, 534
 чика 14, 439
 чикме-роше 772а
 чим 490, 491, 1058
 чинија 1071
 чипка 1072
 чипке-мирошке 772а
 чипке-роше 772а
 чист 174, 286, 536, 928,
     934, 1076
 чисто 503, 772
 читати 734, 1103
 читоница 153
 чича 439, 446
 члан 114
 чланак (на нози) 17, 114,
     305
 чобан 370, 1057,
     1068/175, 1071
 човск 140, 241, 1081
 човечији 552
 човечњи 551
 човити 305
 чоја 255
 чокањ 412
 чокот 355
 чоло 140, 842
 чопор 31, 317, 355, 1072
 чопорица 954
 чорапа 134
 чорба 930
 чоркуље 1072
 чоркуљати 328
 чудо 408
 чукумбаба 331
 чукундеда 338, 1049
 чунак 1056
 чулав 207
 чурчија 323
 чуспајз 328
 чути 156, 984, 1041
 чутура 1074
 чучити 718

Ц

цабе 772в
цагаш 207
цагнути 903
цак 267, 1029
цакет 267
цандар 267, 355, 772
цандармерија 1020
цаца 941
цбун 207, 268, 297
Цеки 375
цеп 267, 1071
цепница 207, 267
цигерица 267, 1071

Ш

шав 115, 153
шалејке 772а
шалити се 995
шалон 191
шангарепа 325
шантав 903, 1008
шапац 772а, 1056
шапити 674
шапкати 674
шапљати 674
шарагље 441
шарати 1056
шаргарепа 325, 1072
шарен (риба) 130
шарен 922, 934
шарка 1072
шаров 238
шатра 1072
шацовати 730
шашав 936
Шваба 439, 440, 1024, 1025
Швабурина 1024, 1025
швалер 1073
швалерати се 731
швигарац 238
швигарица 238
швотати 335, 864, 1073
швотати се 823
шврака 313, 1068/148
шебој 1071
шегрт 1071

шездесет 6, 13, 194, 570, 1032, 1035
шеница 276
шепав 503, 920, 936
шепра 312, 1093/35
шеприца 312
шерпа 312, 1094/35
шерпење 312
шеснајст 171а, 231, 285
шест 285, 577, 1029, 1030, 1031, 1033
шесто 30, 316, 571, 1029
шесторо 577
шетати 683, 1003
шетати се 1003, 1068/307
шећер 1071
Шећеров 506
шешир 930
шивејка 127, 336, 437, 1068/45, 1068/150, 1075
шило 207, 406
шиљати 679, 734, 1047, 1068/303, 1080, 1085, 1086
шиљеже 411, 455, 457, 1034, 1068/443
шипак 769
шипке-роше 772а
Ширине 16, 207
Ширне 193
широк 923, 924, 933, 936
широм 7726
шити 232
шифоњер 263
Шишко гробље 323
шклопци 364
Шлавонија 336
шлајз 231
шланг 544
шлеп 1046
шлинговати 730
штофрк 263
шљем 293
шнајдер 1073
ш њима 321
ш њоме 321
шогор 1072
шогорица 1056

шоља 1073
шор 16, 515, 895, 933, 1072
шошице 193, 323
шпаиз 1073
шпајз 289
шпацирати 731
шпекулант 1068/5
шпекулирати 3
шпитаљ 1041
шпиц 1073
шпиц наме 333, 1073
шплингати 731
шпореј 785
шпорет 325, 1073
шприцати 731, 1073
шприцован 730
шта 9, 14, 16, 951, 1040, 1043
штајервогли 376
штала 1073
шталог 220, 779
штафир 176, 263, 743
Штева 336, 439, 804, 1018, 1094/42
Штеванчов 545
штене 410
штенци 367, 1008
штепован 730
штиковати 212, 730, 990
штимовати 730
штипати 682, 1106
што 1043, 1055, 1056, 1068/451, 1068/452, 1068/453
штогод 4, 496, 1037
штогодекан 775
штогодекана 775
штогодена 775, 918
штоф 263, 1073
штрања 313, 1073
штрикати 731, 1073
штримфла 224, 795
штрњика 313, 1093/36
штрудла 1073
штруцнути 967
штудирати 3, 313, 731, 741, 1073
штуцовати 730, 1047
шув 256, 355, 1073

шугав 936
шук 260
шукундеда 338
шуљак 992
шуљеви 393, 826
шупа 1073

шупаљ 501, 941
Шупичин 548
шупра 330
шур 441, 1063
шурњава 230
шустер 1073

шутав 556
шушке 323
шушнути 1041
шуштер 323
шчестнути се 292, 314

Павле Ивич, Жарко Бошнякович, Гордана Драгин

БАНАТСКИЕ ГОВОРЫ ШУМАДИЙСКО-ВОЕВОДИНСКОГО ДИАЛЕКТА

Р е з ю м е

В настоящей монографии, опубликованной в двух томах (Српски дијалектолошки зборник XL, 1994 и XLIII, 1997), предметом исследования являются сербские говоры в северных, центральных и юго-западных районах югославской части Баната. В основу исследования положен большой по объему материал, собранный Павле Ивичем в 26-и населенных пунктах в период 1948–1951 гг., который ему по различным причинам в течение ряда десятилетий не удавалось по времени обработать и опубликовать. В 1979 году в новисадском Институте южнославянских языков решено продолжить начатую работу в форме научно-исследовательского проекта. Ассистенты этого Института Жарко Бошнякович и Гордана Драгин выписали большой материал и расклассифицировали его, благодаря чему П. Ивич мог написать текст настоящей монографии. Тем временем объем материала увеличился выписыванием из нескольких текстов, опубликованных на диалекте, а также из кассетофонных записей. Этот дополнительный материал получен также из румынской и венгерской части Баната. Весь этот новый материал новисадский Институт предоставил в распоряжение авторам. Все же, основной корпус материала составляют полевые записи Ивича, сделанные им около 1950 года, когда народная речь была гораздо менее модифицирована под влиянием литературного языка, чем в настоящее время.

Исследованная территория делится авторами на тамишскую зону (от Бегея к югу и юго-востоку) и кикиндскую зону (севернее тамишской зоны).

В исследованных говорах имел в основном место новоштокавский перенос ударения. Все-таки в тамишской зоне (исключая небольшую группу деревень на ее западе) факультативно сохраняется неперенесенное долгое нисходящее ударение после краткого слога, на срединном или конечном закрытом слоге (*дѣвѣјка*, *кола́ч* наряду с *дѣвѣјка*, *кола́ч*, пункт 3). Краткие ударения, в частности краткие восходящие, произносятся немного дольше, чем в большинстве других говоров, а тон после восходящих ударений подчеркнуто высок (п. 2). Перенос ударения на проклитику встречается не так редко, но все-таки реже, чем в других новоштокавских говорах (п. 16–22). Заударные долготы в некоторых позициях сокращаются, а в других произносятся (п. 27 и далее), что зависит от их положения в слове (самым благоприятным для сохранения долготы является внутренний слог, а для сокращения — конечный открытый слог), от количества гласного в предыдущем слоге (для большей части данной территории характерно сокращение долгот после долгого уда-

рения) и от тонической природы ударения (восходящими ударениями подерживается долгота следующего слога). Различия, существующие в данном отношении между местными говорами, многозначительны. Долготы лучше всего сохраняются на северо-западе, а хуже всего на юго-востоке данной территории. В некоторых категориях на сокращение оказывают влияние также морфологические факторы.

Краткие гласные *e* и *o* в основном гораздо более открыты, чем длинные (п. 69) и произносятся как [ɛ] и [ɔ] (в настоящей монографии эти гласные обозначаются знаками *ɛ* и *ɔ*). Все же в кикиндской зоне краткие ударные *e* и *o* относительно закрыты, если в следующем слоге находятся гласные *и*, *у* или слогаобразующее *р* (*жѣна*, но *жѣну*, *кѣла*, но *с кѣли*, п. 70–73). Н восточной кикиндской зоны данная ассимиляция отсутствует у гласных *e* и *o* под ударением, но *è* и *ò* становятся закрытыми и перед слогом с *ē* или *ō* (*дѣвѣжа*, *ѣмѣшано*, п. 76).

Замена звука *ѣ* в основном экавская (п. 106), учитывая, что гласный *и* отмечен преимущественно в тех же категориях примеров, что и в литературном языке. Все же, тут представлены также примеры *гнѣздо*, *гнѣван* и *сѣкира*, затем *ди*, *негди*, *нигди* и инфинитивная основа глаголов типа *сѣдѣти*, в кикиндской зоне также *вѣјати*, *гріјати*, *сијати*, *смијати се*, затем *ѣрид*, *ѣрико*, префикс *ѣри-* <*ѣрѣ-*, а на северо-западе этой зоны и *вѣдрица*. С другой же стороны, в тамешской зоне встречается *e* в *додејати*, затем в дательном-предложном падежах *мене*, *ѣебе*, *себе*, а префикс *ѣри-* замещается префиксом *ѣре-*: *ѣрейшисне*, п. 107–110.

Шипящие согласные *ш*, *ж*, *ч*, *ѣ* часто смягчаются, иногда с усиленным шипением (п. 207–209). Согласный *х* в подавляющем большинстве позиций теряется или замещается согласными *ј* или *в* (п. 249–257). Он все же факультативно сохраняется в начале слова перед гласными (*хаѣина*, *хѣшар*, *хуѣа*, п. 247–248). Согласный *ф* замещается согласным *в* в древних заимствованиях (*чаршав*, *Сѣеван*), а в заимствованиях нового времени он обычно произносится (*фабрика*, *форинѣа*, п. 263). Аффриката *s* (=дз) отмечена в незначительном количестве лексем, сохраняя при этом статус фонемы (п. 269–273). Неразличение аффрикаты *ћ* от *ч* (также *ђ* от *ѣ*) отмечено в Борче на крайнем юге и в некоторых населенных пунктах в Румынии (Диняш, Тимишоара, п. 212–213). Кроме того, *ћ* и *ђ* очень часто произносятся с ослабленной фрикцией (п. 210–211).

Начальные консонантные сочетания *ѣѣ-*, *ѣч* и т.д. как правило не упрощаются (*ѣѣница*, *ѣчела* и т.д., п. 276). В тамешской зоне финальные сочетания согласных *-сѣи* и *зд* сведены к согласным *-с*, *-з* (*ѣос*, *гроз*, п. 284–287).

Все существительные в творительном пад. ед. ч. имеют окончание *-ом* (в том числе и *коњом*, п. 347, *грозѣом*, п. 400а). Однако у существительных женского рода давних *i*-основ перед данным окончанием отмечается, согласно новой йотизации, чередование согласных (*соѣом*, п. 454). В творительном и предложном падежах мн. ч. существительных мужского (кроме су-

ществительных на *-а*) и среднего рода часто сохраняется окончание *-и*, сосуществующее с новым окончанием *-има* (твор. пад. *зуби* и *зубима*, предлож. пад. *йо леђи* и *йо леђима*, пп. 363–367 и 403–404). Существительные на *-ка* и *-га* обычно задерживают согласные *к* и *г* в дательном-творительном пад. ед. ч. (*девојки*, *йо ноги*, п. 434–435).

Супплетивное множ. число типа *йилићи* в дат. пад. имеет формы типа *йилићама*; сюда также относятся формы *йрасици*, *йрасицама* (пп. 361, 410–411). В кикиндской зоне собирательные существительные на *-ад*, выполняющие функцию супплетивного множ. числа, оканчиваются в именительном пад. на *-ади* (*дугмади*, мужской род), в винительном на *-аде* (*дугмаде*, п. 457).

В предложном пад. личного местоимения *он* отмечены формы *њим* или *њимие* (п. 472). Энклитика женского рода *је* в дат. пад. (п. 457) и энклитика *њим* в дат. пад. мн. ч. (п. 475) встречаются в основном в кикиндской зоне.

В прономинально-адъективном склонении не сохранилась морфологическая дистинкция между склонением неопределенного (*-а* в род. пад. ед. ч., *-у* в дат.-предлож. пад. ед. ч.) и определенного вида, однако окончание *-а* в род. ед. ч. мужского и среднего рода очень часто встречается в устойчивых словосочетаниях (*бела леба*, *из Нова Сада*, п. 404–405). В дательном, особенно в предложном пад. ед. ч. мужского и среднего рода того же склонения очень часто отмечается окончание *-им* (*моим сину*, *о свештим Сави*, п. 506–511).

Собирательные числительные (*двоје*, *йтроје*, *чейворо*, *йейоро*) употребляются как вместо счетных прилагательных типа *двоји* (следовательно, *двоје кола*), так и вместо счетных существительных в значении определенного числа мужчин (п. 577).

Из глагольной системы выпало претеритальное деепричастие, а презентное деепричастие и имперфект сведены к редким реликтам (п. 582).

В третьем лице множ. ч. настоящего времени часто встречается окончание *-ду* во всех глагольных спряжениях (*идеду*, *йеваду*, *носиду*, п. 584–585). Наряду с этим окончанием встречается и окончание *-у*, также во всех спряжениях (*иду*, *йеву*, *носу*, п. 586–592). Остатки имперфекта сохранились только в третьем лице ед. ч. двух глаголов (п. 595), в то время как аорист потерял формы 1-ого и 2-ого лица множ. ч., вместо которых употребляются формы 3-его лица (598–599). В 3-ем лице множ. ч. будущего времени отмечается, как правило, сегмент *-ћеду* (...*ћеду имаџи* и *имаћеду*, п. 603–604), а у глаголов на *-ћи* сложные формы сокращаются и сжимаются: *доћу* и т. д. (п. 603). В будущем втором обычны перифрастические сочетания типа *биде да доћем* (п. 606). Плюсquamперфект и условное наклонение II все еще живут (пп. 602, 612).

В большей части кикиндской зоны глаголы III спряжения (по Беличу) имеют обычно *ни* в инфинитивной основе (*скинићу*, п. 604). В IV спряжении отсутствует тип *йоказиваџи*, *йоказујем*; там говорят *йоказивам* — по VI спряжению (п. 681). Глаголы V спряжения с основами на *йи* или *д* перешли

во II спряжение (*међаји*, *глођаји* п. 673). В VII спряжении нет типа *седеји*, *седим*. Там говорят *седии*, *седим* и т. д., но для глаголов *болеји*, *волеји*, *говейи*, *горейи* и *корейи* характерно настоящее время на *е* типа *боле* (п. 703–704). У ряда глаголов VIII спряжения находим отношение типа *цикаји* : *цичим*, отсутствующее в литературном языке (п. 719).

Наречия места *ди* (п. 745), *негди* и т. п. (746, 756), *оде* (п. 748), *йамо* (751), *йу* (п. 748), *горе* и *доле* (п. 760), *унуџра* и *найолье* (п. 762), *куђи* (п. 768) употребляются как в значении места, так и в значении цели движения.

Предложный падеж при предлогах *на*, *о* и *у*, и творительный падеж при предлогах *за*, *мед*, *над*, *йод* и *йред/йрид* в значении места чаще всего замещаются винительным падежом при тех же предлогах, задерживающих и свое значение цели движения (п. 778–788). Конструкция *код* + родительный часто употребляется и в значении цели движения. (п. 789). В творительном орудийном часто употребляется предлог *с(а)/сас* (*која мойџиком* и *која с мойџиком*, пп. 890 и 903).

Местоимения возвратные и притяжательно-возвратные *себе* и *свој* не вышли из употребления, но чаще чем они употребляются формы соответствующих местоимений для отдельных лиц (п. 915–916).

Категория вида у прилагательных в общем сохраняется, но с большими колебаниями в реализации дистинкции (п. 920–942).

При повествовании о прошлых событиях употребляются перфект (п. 966), презенс (п. 946), аорист (п. 954), футурум (п. 984) и императив (п. 989). Условное наклонение II обычно обозначает действие, не осуществившееся в прошлом; в случае осуществления действия оно последовало бы после (а не до) какого-либо другого действия (п. 993).

В порядке слов чувствуется румынское влияние. Атрибут часто занимает место после существительного, к которому относится (*деда-Лаза ники*, п. 1008). В некоторых местах возле румынской границы (или на румынской территории) энклитики часто превращаются в проклитики (*Сам седио куђи*; *И су га убили*, п. 1011–1012).

Вопросы, требующие ответа «да» или «нет», выражаются в первую очередь интонацией (передвижением тонического средоточия в направлении конца слова). Если при этом предикат оканчивается на согласный, после него отсутствует *ли*, если предикат оканчивается на гласный, то прибавляется *л* < *ли*: *ймџиш?*, но *ймџ л?* (пп. 1041, 1037).

Говоры, описанные в настоящей монографии, отличаются значительной степенью гомогенности. Отмечено свыше 400 особенностей, общих для всех говоров (п. 1068), а также большой объем общего словарного фонда (п. 1071–1075). Из иностранных влияний в лексике самым сильным по количеству заимствований оказалось немецкое влияние, однако турецкое и венгерское влияние по всей вероятности глубже проникли в эти говоры. Румынское

влияние, сильно сказавшееся на языковой структуре, в частности на синтаксисе и просодии, в области лексики незначительно.

На банатские говоры больше всего похожи говоры Поморишья, области, находящейся к северу от реки Мориш / Maros / Mureş на территории Венгрии и Румынии. Эти говоры в сущности составляют одно целое с банатскими (п. 1077). Различия по отношению к бачским говорам значительны. Они в первую очередь касаются крупных, вероятнее всего недавних инноваций, проявивших себя также в проникновении окончания -у в 3-е лицо множ. ч. настоящего времени глаголов VI и VII–VIII спряжений и в утрате дистинкции между падежом места и падежом цели движения (п. 1079–1080).

Среди различий между местными говорами изучаемой территории выделяются различия между кикиндской и тамишской зонами (п. 1094–1097). Для кикиндской зоны характерны различия между западным и восточным поясом (п. 1108), в то время как в говорах вдоль реки Тиссы чувствуется бачское влияние (п. 1099). Отдельные особенности тамишской зоны отсутствуют в нескольких деревнях на западе этой зоны (п. 1104).

Значительное число изоглосс сводчатой формы, проходящих по общему направлению с юго-запада на северо-восток, отделяет говоры Поморишья, северного Баната, северной и западной Бачки и западного Срема от говоров в южной части Баната, юго-восточной Бачке и восточном Среме (п. 1108, отчасти и пп. 1109–1112).

Диалектный пейзаж на изучаемой здесь территории (и вообще в сербских воеводинских говорах) выглядит так, как будто эти говоры сформировались в своих теперешних местностях. Нет нарушения географической непрерывности, нет интерполяций, переходные явления рационально постепенны, а важнейшие имеющиеся снопы изоглосс обусловлены крупными природными препятствиями. Известно, что до XV века венгры составляли большинство населения в этих местностях и что массы сербов заселили эти местности только в XV и XVI веках, после того как венгры стали отступать в северном направлении, поспешно убегая перед турками (п. 1126). Имеющееся положение можно объяснить тем, что между сербскими поселенцами большинство составляют, по всей вероятности, сербы из местностей, находящихся в непосредственном соседстве с Воеводиной (п. 1127). Таким образом границы данного диалектного типа, ныне называемого шумадийско-воеводинским, продвинуты в глубь Паннонской низменности. При этом, видимо, миграции направлялись основным с юго-запада на северо-восток, что подтверждается направлениями характерных изоглосс (тех, которые в южном Банате отделяют шумадийско-воеводинский диалект от смедеревско-вршацкого, а также сводчатых изоглосс, упомянутых в п. 1127). Поэтому среди сербских говоров в Воеводине, исключая говоры смедеревско-вршацкого типа в юго-восточном Банате, имеются говоры, похожие на говоры в северо-западной Сербии, южнее реки Савы, а не на говоры южнее Дуная. Пересе-

ления по направлению с юго-запада на северо-восток представляют продолжение основного направления миграций, вызванных экономическими факторами, отдалявших население от гребней Динарских гор движениями, перпендикулярными по отношению к этим гребням. Были, правда, также движения с юга на север, оказавшие влияние в первую очередь на говоры Баната. Таким образом объясняется наличие в этих говорах значительного числа особенностей, общих с диалектами центральной и восточной Сербии (п. 1128).

(Превод Богдана Терзића)

Списак скица

Скица 31.	Облици Амн на <i>-це</i> , <i>-зе</i> од именица м. р. на <i>-к</i> , <i>-г</i>	22
Скица 32.	ДИЛмн <i>коњама</i> , <i>људма</i>	28
Скица 33.	Нмн <i>ораси/ораји</i> , Амн <i>орасе/ораје</i>	36
Скица 34.	<i>ведро</i> ср. род / <i>ведра</i> ж. род	57
Скица 35.	Колективи на <i>-ад</i> , <i>-ади</i> , <i>-ада</i>	75
Скица 36.	Енклитика <i>јој/је</i>	85
Скица 37.	Енклитика <i>(ј)им/њим</i>	89
Скица 38.	Датив <i>коме/ком</i>	93
Скица 39.	Дјд м. и ср. рода заменичко-придевске промене <i>-ом/-им</i> . . .	115
Скица 40.	Лјд м. и ср. рода заменичко-придевске промене <i>-ом/-им</i> . . .	118
Скица 41.	<i>-има</i> у атрибуцки употребљеном ДИЛмн заменичко-придевске промене	127
Скица 42.	Компаративи с јотовањем сугласника испред наставка <i>-ији</i> . .	139
Скица 43.	Присвојни придеви на <i>-ји/-ији</i>	147
Скица 44.	<i>дивљи/дивији</i>	148
Скица 45.	Прво лице јединине <i>можем</i> поред <i>могу</i>	162
Скица 46.	Спорадицно <i>-ау</i> поред <i>-у</i> у 3. л. множине презента глагола VI врсте	170
Скица 47.	Потврде за <i>-е</i> у 3. л. мн. презента глагола VII–VIII врсте . . .	174
Скица 48.	Аористи типа <i>дођеше</i>	178
Скица 49.	Конструкција <i>будем</i> + презент	186
Скица 50.	<i>-ајући</i> и <i>-аући</i> у прилогу времена садашњег	192
Скица 51.	<i>врћи</i> , <i>вршем/вршићи</i> , <i>вршим</i>	204
Скица 52.	Презент <i>одем/оиднем</i> и сл.	210
Скица 52а.	Презент <i>оиднем</i> , <i>оиднем</i> , <i>оиднем</i>	211
Скица 53.	Радни придев <i>очо</i> , <i>очла/очио</i> , <i>очила/очела</i>	214
Скица 54.	Презент <i>бријем/бријам</i>	216
Скица 55.	<i>-ну/-ни-</i> у инфинитивној основи глагола III врсте	220
Скица 56.	Презент <i>шайће/-шайћа/-шайа/-шайи/-шайћи/-шайка-</i> „тапше“	228
Скица 57.	Презент <i>чешћам/чешћем</i>	232
Скица 58.	Презент <i>бежи/-бега-</i>	236
Скица 59.	Глагол <i>добиваћи/добљаваћи/добаљати</i>	240
Скица 60.	Прилог <i>сувише</i> „најчешће, обично“	286
Скица 61.	<i>осим/окром</i>	320
Скица 62.	Предлог <i>ипред</i> „поред“	322
Скица 63.	Предлог <i>сас</i> поред <i>с(а)</i> уз генитив и инструментал	326
Скица 64.	Перфективни презент у значењу футура	374
Скица 65.	Енклитике претворене у проклитике	406
Скица 66.	Шематски приказ најважнијих снопова изоглоса у српским говорима Војводине	480

САДРЖАЈ

Уводна обавештења	1
Скраћенице	2
Скраћенице цитиране литературе	2
Скраћенице истраживаних пунктова	10
ДЕКЛИНАЦИЈА	11
Именице мушког рода (осим оних на -а)	11
Вокатив једине (т. 344–346)	11
Инструментал једине (т. 347)	12
Образовање множине (т. 348–354)	14
Генитив множине (т. 354–356)	18
Акузатив множине (т. 357–359)	23
Датив множине (т. 360–361)	24
Вокатив множине (т. 362)	25
Инструментал множине (т. 363–366)	25
Локатив множине (т. 367–369)	27
Особености појединих група именица (т. 370–376)	29
Особености појединих именица	34
А) Именице које задржавају мушки род	34
Дан (т. 377–378)	34
Орах (т. 379)	35
Влах (т. 380)	37
Сиромах (т. 381–383)	37
Врх (т. 384)	38
Лебац (т. 386)	39
Лукац (т. 387)	39
Србин (т. 389)	40

<i>Кукуруз</i> (т. 390)	40
<i>Новац</i> (т. 391)	41
<i>Томашевац</i> (т. 392)	41
<i>Крисџос</i> (т. 393)	42
<i>Мозак</i> (т. 394)	42
<i>Јеж</i> (т. 395)	42
Б) Именице које мењају род (т. 396–399)	42
Именице средњег рода	46
Вокатив једнине (т. 400)	46
Инструментал једнине (т. 400а)	46
Генитив множине (т. 401)	47
Датив множине (т. 402)	47
Инструментал множине (т. 403)	48
Локатив множине (т. 404–405)	48
Проширење основе са <i>-ей-</i> у косим падежима једнине (т. 406)	49
Формирање множине (т. 407–411)	50
Збирне именице са старим наставком <i>-је</i> (т. 412–413)	51
Плуралија тантум (т. 413а)	53
Две групе именица (т. 414–415)	53
Особености појединих именица	54
А) Именице које задржавају средњи род (т. 416–419)	54
Б) Именице које мењају род (т. 420–433)	56
Именице женског (и мушког) рода на <i>-а</i>	59
Датив једнине (т. 434)	59
Локатив једнине (т. 435)	60
Вокатив једнине (т. 436)	60
Генитив множине (т. 437)	61
Вокатив множине (т. 437а)	63
Локатив множине (т. 438)	63
Именице мушког рода на <i>-а</i> (т. 439–440)	64
Плуралија тантум (т. 441)	65
Збирне именице (т. 442–445)	67
Поједине групе именица (т. 446)	69
Особености појединих именица	70
А) Именице које задржавају женски род (т. 448–450)	70
Б) Именице које мењају род (т. 451–453)	70

Именице женског рода старих <i>i</i> -основа	72
Инструментал једнине (т. 454)	72
Генитив множине (т. 455)	72
Датив, инструментал и локатив множине (т. 456)	73
Судбина колективних именица на <i>-ад</i> (т. 457)	73
Именице са старим основама на <i>р</i> (т. 458)	74
Прелазак у друге деклинационе типове (т. 459–461)	77
Однос према мушком роду (т. 462–463)	79
Прелазак у средњи род (т. 464)	80
Ојконими на <i>-ад</i> (т. 465)	80
Именичке заменице	81
Личне заменице првог и другог лица и лична заменица за сва лица (т. 466–469)	81
Лична заменица трећег лица (т. 470–477)	82
Остале именичке заменице (т. 478–481)	92
Заменице сложене са <i>ко</i> (т. 482–485)	94
Заменица <i>шћо</i> (<i>шћа</i>) (т. 486–491)	97
Заменице сложене са <i>шћо</i> (<i>шћа</i>) (т. 492–495)	101
Облици са додатним <i>год</i> (<i>гођ</i>) (т. 496)	102
Неколико појава значајних за именичке заменице и део придевских (т. 497–500)	103
Промена придева, придевских заменица и трородних бројева	104
Номинатив једнине средњег рода старих меких основа (т. 501)	104
Генитив (— акузатив) једнине мушког рода и генитив једнине средњег рода старих меких основа (т. 502)	105
Покретно <i>-а</i> у генитиву (— акузативу) једнине мушког рода и генитив једнине средњег рода (т. 503)	106
Однос између наставака именичке и заменичке промене у генитиву (— акузативу) једнине мушког рода и генитиву једнине средњег рода (т. 504–505)	108
Датив једнине мушког и средњег рода (т. 506–507)	111
Локатив једнине мушког и средњег рода (т. 508–511)	114
Генитив множине (т. 512)	122
Датив множине (т. 513)	122
Инструментал множине (т. 514)	123
Локатив множине (т. 515)	125

Поједине групе придевских заменица	126
Присвојне заменице (т. 516–520)	126
Показне заменице (т. 521)	129
Каквоћне заменице (т. 522)	130
Количинске заменице (т. 523)	132
Поједине придевске заменице	132
Заменица <i>сав</i> (т. 524–529)	132
Заменица <i>сам</i> (т. 530)	134
Заменица <i>сваки</i> (т. 531)	134
Заменица <i>неки</i> (т. 532)	135
Заменица <i>који</i> (т. 533)	135
Заменица <i>чији</i> (т. 534)	135
Морфологија придевског вида (т. 535–536)	136
Компарација придева (и одговарајућих прилога) (т. 537–543) .	138
Поједине скупине придева (т. 544–563)	141
Бројеви	152
Кардинални бројеви (т. 564–576)	152
Збирни бројеви (т. 577)	156
Збирне бројне именице (т. 578)	157
Редни бројеви (т. 579)	158
Мултипликативни бројеви (т. 580)	158
Дистрибутивни бројеви (т. 581)	159
КОНЈУГАЦИЈА	161
О систему облика (т. 582)	161
Глаголска времена	161
Презент (т. 583–594)	161
Имперфекат (т. 595)	176
Аорист (т. 596–601)	177
Једнина	177
Множина	179
Плусквамперфекат (т. 602)	181
Футур (т. 603–605)	181
Футур II (т. 606)	185
Глаголски начини	187
Императив (т. 607–610)	187
Потенцијал (т. 611)	189

Потенцијал II (т. 612)	190
Остали глаголски облици	190
Инфинитив (т. 613)	190
Глаголски прилог времена садашњег (т. 614–616)	191
Глаголски придев трпни (т. 617–622)	193
Поједини глаголи и групе глагола (преглед по Белићевим врстама)	196
Глаголи прве врсте	196
Однос према осталим конјугацијским класама (т. 623) . .	196
Однос према другој врсти (т. 624)	196
Однос према трећој врсти (т. 625–627)	197
Однос према четвртој врсти (т. 628)	198
Однос према шестој врсти (т. 629–633)	198
Однос према седмој врсти (т. 634–639)	201
Алтернација по првој и другој палатализацији (т. 640–643)	205
Аналошко јотовање у трпном придеву (т. 644–645) . . .	206
Атематски глагол <i>јесѝи</i> (т. 646–647)	207
Особености глагола <i>моћи</i> (т. 648)	208
Глагол <i>ићи</i> и његова композита (т. 649–655)	212
Глаголи друге врсте (т. 656)	215
Однос према шестој врсти (т. 657–660)	215
Однос према осмој врсти (т. 661)	218
Творба имперфективних глагола (т. 662)	218
Императив на <i>-j</i> (т. 663)	219
Глаголи треће врсте (т. 664)	219
Однос према првој врсти (т. 665)	222
Судбина глагола <i>мејѝнуѝи</i> (т. 666)	223
Глаголи четврте врсте (т. 667–672)	224
Глаголи пете врсте	226
Однос према другој врсти (т. 673–674)	226
Однос према шестој врсти (т. 675)	229
Однос према седмој врсти (т. 676)	229
Однос према осмој врсти (т. 677–678)	229
Поједини глаголи (т. 679)	230
Глаголи шесте врсте	231
Однос према другој врсти (т. 680)	231

Однос према четвртој врсти (т. 681)	231
Однос према петој врсти (т. 682–683)	234
Однос према осмој врсти (т. 684–685)	235
Творба имперфектизованих глагола (т. 686–695)	238
Безлични глаголи (т. 696–697)	244
Императив <i>йодај</i> (т. 698)	247
Презентско проширење <i>-де-</i> (т. 699)	247
Глаголи са <i>е</i> у обе основе (т. 700–702)	248
Глаголи седме врсте	249
Судбина типа <i>седети</i> <i>седим</i> (т. 703–709)	249
Однос према трећој врсти (т. 710–713)	251
Облици трпног придева (т. 714–715)	252
Глаголске именице (т. 716)	253
Глагол <i>ударити</i> (т. 717)	254
Глаголи осме врсте	254
Однос према седмој врсти (т. 718)	254
Веларни консонант место палатала у инфинитивној основи (т. 719)	255
Остали глаголи осме врсте (т. 720–721)	256
Помоћни глаголи	258
Глагол <i>бити</i> (т. 722–724)	258
Глагол <i>јесам</i> (т. 725–726)	259
Глагол <i>ићи</i> (т. 727–729)	260
Морфолошка адаптација глагола страног порекла (т. 730–732)	261
Разматрања о развоју конјугације (т. 733–734)	262
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	265
Прилози	265
Прилози за време	265
А) Заменички (т. 735)	265
Остали (незаменички) прилози за време (т. 736–744)	267
Прилози за место	272
А) Заменички (т. 745–759)	272
Б) Остали (т. 760–767)	277
Прилози за количину	280
А) Заменички (т. 768)	280

Б) Остали (т. 769–770)	281
Прилози за начин итд.	282
А) Заменички (т. 771)	282
Б) Остали (т. 772)	283
Речце (т. 773)	290
Узвици (т. 774)	292
Партикуле (т. 775)	293
СИНТАКСА	297
Синтакса падежа (т. 776)	297
Однос између падежа места и падежа циља кретања (т. 777)	297
Однос између акузатива и локатива уз <i>на</i> , <i>у</i> и <i>о</i> (т. 778–784)	297
Однос између акузатива и инструментала уз предлоге <i>за</i> , <i>мед</i> , <i>над</i> , <i>ћод</i> и <i>ћред/ћрид</i> (т. 785–788)	306
Предлог <i>код</i> у значењу циља кретања (т. 789–790)	308
Остале појаве из области употребе падежа (и предлога)	309
Номинатив (т. 791–793)	309
Генитив без предлога (т. 794–808)	310
Генитив с предлозима (т. 809–843)	314
Датив без предлога (т. 844–852)	329
Датив с предлозима (т. 853–857)	331
Акузатив без предлога (т. 858–866)	333
Акузатив с предлозима (т. 867–889)	336
Инструментал без предлога (т. 890–897)	343
Инструментал с предлозима (т. 898–912)	346
Локатив (т. 913–914)	349
Употреба заменица	351
Заменице за сва лица (т. 915–916)	351
Куртоазна множина (т. 917)	355
Неодређене заменице (т. 918)	355
Значења и употреба придевског вида	356
Неодређени придевски вид (т. 920–929)	356
Одређени придевски вид (т. 930–942)	361
Закључне опсервације о видској дистинкцији код придева (т. 941–943)	367
Употреба бројева (т. 943–940)	368
Употреба глаголских облика	369

Употреба времена	369
Презент (т. 945–953)	369
Аорист (т. 954–958)	373
Имперфекат (т. 959–961)	378
Перфекат (т. 962–980)	378
Плусквамперфекат (т. 981)	386
Футур (т. 982–985)	386
Футур II (т. 986–988)	387
Употреба глаголских начина	388
Императив (т. 989–991)	388
Потенцијал (т. 992)	389
Потенцијал II (т. 993)	390
Употреба осталих глаголских облика	390
Инфинитив (т. 994–997)	390
Трпни придев и пасивне конструкције (т. 998–1001)	393
Глаголске именице (т. 1002)	397
Опсег употребе морфеме се код медијалних глагола (т. 1003)	397
Изостављање копуле изван перфекта (т. 1004–1005)	399
Из употребе прилога (т. 1006–1007)	400
Ред речи (т. 1008–1019)	402
Конгруенција	409
Слагање с именицама које једнином имплицирају множину (т. 1020–1023)	409
Предикат и атрибут уз множину именица на -а (т. 1024–1027)	412
Конгруенција једине именица мушког рода на -а (т. 1028)	413
Бројне конструкције (т. 1029–1036)	414
Изражавање упитности (т. 1037–1043)	417
Елипса (т. 1044)	422
Сложене реченице и везници (т. 1045)	422
Паратакса (т. 1046–1053)	422
Хипотакса (т. 1054)	426
Релативне реченице (т. 1055–1056а)	426
Временске реченице (т. 1057–1059)	428
Узрочне реченице (т. 1060–1063)	429
Погодбене реченице (т. 1064)	432
Допусне реченице (т. 1065–1066)	432

Поредбене реченице (т. 1067)	433
ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА	435
Заједничке особине банатских говора (т. 1068–1076)	435
Однос према другим говорима (т. 1077–1093)	454
Унутрашња диференцијација банатских говора (т. 1094–1107)	463
Везе појединих делова подручја банатских говора са другим областима (т. 1108–1114)	472
Страни утицаји на банатске говоре (т. 1115–1116)	476
Структуралне карактеристике банатских говора (т. 1117–1121)	477
Структуралне карактеристике банатског лингви- стичког пејзажа (т. 1122– 1125)	478
Питање порекла банатских говора (т. 1126–1130)	481
ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ	487
Иланца	487
Бока	488
Итебеј	490
Томашевац	521
Сефкерин	521
Чента	523
Фаркаждин	524
Елемир	528
Нови Бечеј (Врањево)	528
Српска Црња	529
Башаид	531
Падеј	532
Српски Крстур	533
Ђала	535
Регистар речи	537
Резиме	569
Списак скица	571

Исправке текста у првој књизи ове монографије (СДЗб XL)

Страна, ред	Стоји	Треба
61, 16 одозго	<i>дошѡ</i>	<i>дошлѡ</i>
132, 29 одозго	Посебан	46. Посебан
174, 3 одоздо	<i>Сегѣдин</i>	<i>Сегѣдѣн</i>
185, 10 одозго	Бачкој	Банату
213, 24 одозго	грагове	трагове
227, 9 одозго	<i>ѡзвѣсти</i>	<i>ѡзѣсти</i>
237, 7 одоздо	<i>ѡрѣ, ѡрѣ</i>	<i>ѡрѣ, ѡрѣ-</i>
247, 6 одоздо	<i>ѡвро</i>	<i>ѡвро</i>
249, 14 одоздо	У женском имену <i>Чѡрна ж</i>	Женско име <i>Чѡрна</i>
255, 17 одоздо	<i>ѡоложајник</i>	<i>ѡолажајник</i>
263, 16 одозго	Бошковићево	Бошковићевом
273, 24 одозго	<i>ѡаѡршаг</i>	<i>ѡаѡршиг</i>
295, 16 одозго	<i>гѣнције</i>	<i>гѣнције</i> Ит
295, 5 одоздо	<i>новѣрац</i> СК	(Пребацити у т. 196: облик је настао хаплоглифом од <i>нововерац</i> „припадник назаренске верске заједнице“)
296, 15 одозго	формата	форманта
313, 7 одоздо	разликовање	неразликовање
329, 20 одоздо	<i>Пѡѡѡрѣѡунови</i>	<i>Пѡѡѡрѣѡунови</i>
335, 18 одоздо	<i>вѣћим</i>	<i>вѣћим</i>
337, 8 одоздо	<i>Homály</i>	<i>homály</i>
345, 8 одоздо		(Заиста се ради о сећању човека који је као југословенски добровољац на крају Првог св. рата стигао „до Печѡва“)
346, 20 одоздо	М. Секулић	Н. Секулић
372, 9 одозго	ШЋ	ШЧ
391, 15 одозго	СК, <i>ш њѡм Ж, ш</i>	СК, <i>ш</i>
395, 4 одозго	[убацити]	(Уп. старорус. <i>мишѣнь</i> , које Фасмер такође тумачи из тур. <i>nişan</i> .)
399, 2 одозго	<i>Strohsak</i>	<i>Strohsack</i>

